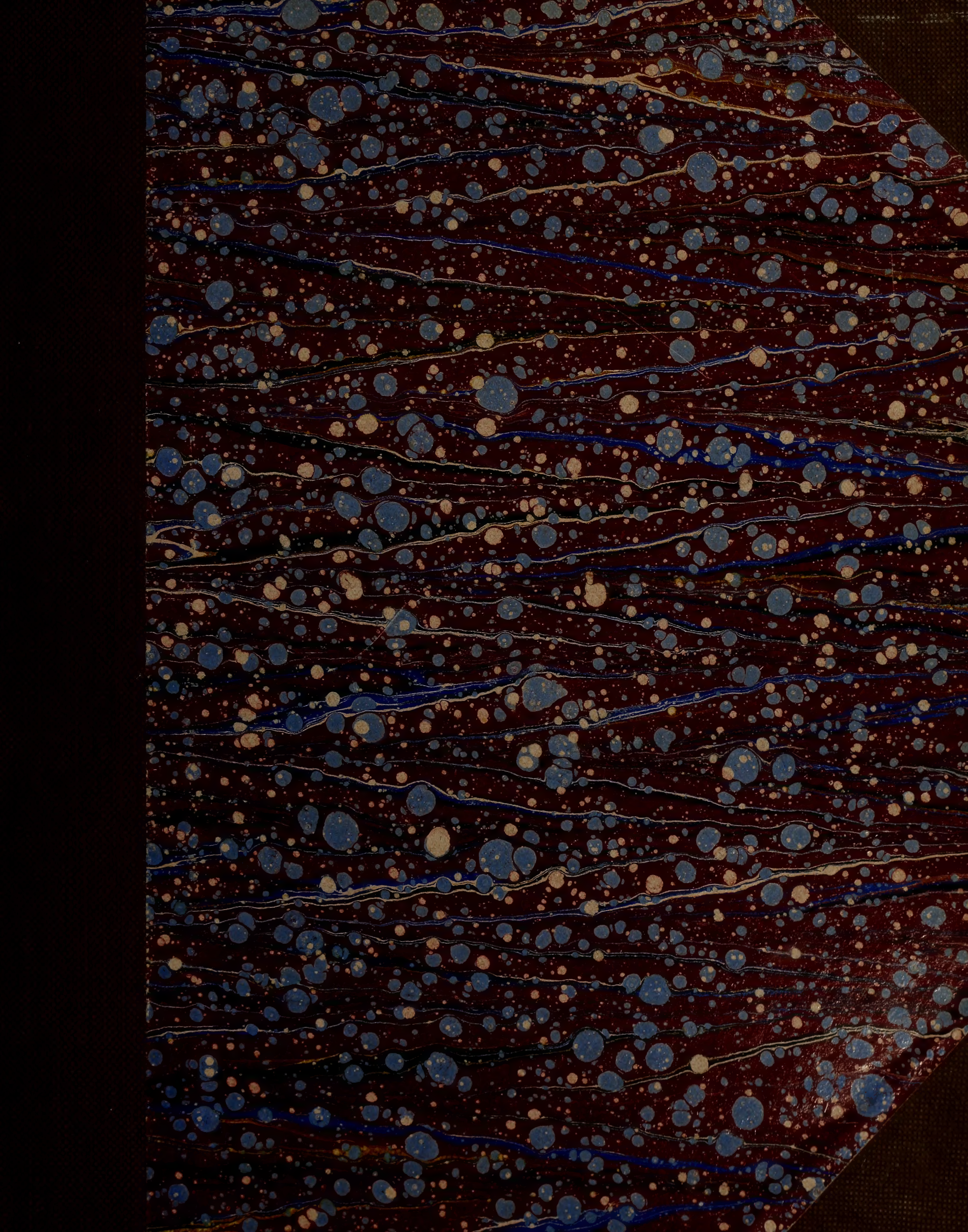

VERHANDELINGEN

VAN HET

BATAVIAASCH GENOOTSCHAP

VAN

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

DEEL XXXI.

BATAVIA,
LANGE & CO.
1864.

VERHANDELINGEN

VAN HET

BATAVIAASCH GENOOTSCHAP

VAN

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

VERHANDELINGEN

VAN HET

BATAVIAASCH GENOOTSCHAP

VAN

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

DEEL XXXI.

BATAVIA,
LANGE & CO.
1864.

INHOUD.

DE

VORMVERANDERINGEN

DER

MALEISCHE TAAL,

DOOR

H. VON DEWALL.

DE VORMVERANDERINGEN DER MALEISCHE TAAL,

DOOR

H. VON DE WALL. (*)

INLEIDING.

De Maleijers, die al hunne grammaticale begrippen van de Arabieren ontleend hebben, verdeelen, even als deze, de woorden hunner taal in drie klassen: فعْل fiɛl, *verbum;* اسْم ism, *nomen*, waaronder behooren ons *substantief*, *pronomen*, *adjectief* en *numerale;* حَرْف ḥarf, *partikel*, bevattende ons *adverbium*, *praepositie*, *conjunctie* en *interjectie.*

De *partikelen* en *letters*, die beiden den naam van حُرُوف ḥoerœf (pl. van حَرْف) dragen, onderscheiden zij, als het noodig is, door de omschrijving: حُرُوف يڠ آد بَكِيْن مَعْنِي ḥoerœf jang ādạ bágīnjạ maɛnā, *ḥoerōēf, die eene beteekenis hebben*, en حُرُوف يڠ تِياد بَكِيْن مَعْنِي ḥoerœf jang tijādạ bágīnjạ maɛnā, *ḥoerōēf, die geene beteekenis hebben.*

In elke dier drie klassen, of meer speciaal, in elke dier negen woordsoorten, worden woorden gevonden, waarvan door *formatieve elementen*, namelijk *affixen* (*praefixen* en *suffixen*), *reduplicatie* (*verdubbeling*), *bijvoeging of verandering van klanken*, en door *accumulatie van formatieve elementen*, andere woordvormen kunnen afgeleid worden, die zich onder twee afdeelingen laten brengen:

(*) Gebrek aan typen voor deze drie klankteekens: —, — en —, waarmede ik de klinkers ẹ (zachtkorte e), o en e voorstel (z. Schema van transscriptie hierachter) en waarvoor hier niets anders bestaat, dan de wanstaltige zamenstellingen —, — en —, heeft mij genoopt, van het gebruik van die teekens in dit werk af te zien en mij met de oorspronkelijke klankteekens —, — en — te behelpen. Door de transscriptie der maleische woorden wordt aangewezen, waar de anderen eigenlijk behoorden te staan.

A. FLEXIEN, *verbogen woorden* (*verbuigingen*), die alleen verschillende betrekkingen van hetzelfde begrip te kennen geven: *conjugatie* en *declinatie;*

B. DERIVATA, *afgeleide woorden* (*afleidingen in een' engeren zin*), die verschillende wijzigingen van het grondbegrip uitdrukken.

En zoo zijn dan ook de *formatieve elementen flexief* of *derivatief.*

De *flexieve elementen* zijn weder *conjugatief* of *declinatief.*

De *derivatieve elementen* zijn *verbaal*, *substantivaal*, *adjectivaal*, *numeratief*, *adverbiaal*, *pronominaal*, *praepositionaal*, *conjunctief* of *interjectief*, naarmate zij dienen ter vorming van *verba*, *substantiva*, *adjectiva*, *numeralia*, *adverbia*, *pronomina*, *praepositiën*, *conjunctiën* of *interjectiën.*

Het woord, waaraan de formatieve elementen zich aansluiten, noem ik, naarmate daardoor *flexiën* of *derivata* gevormd worden, der onderscheiding wege, het *stamwoord* en het *grondwoord.*

Het *stamwoord* kan een *oorspronkelijk woord*, of een *derivatum* zijn.

Het *grondwoord* kan een *oorspronkelijk woord*, een *derivatum* of eene *flexie* zijn. Namelijk, een direct van een *grondwoord* gevormd *derivatum* of *flexie* kan weder tot *grondwoord* dienen van een *tweede derivatum*, dit *tweede* tot *grondwoord* van een *derde*, enz., waardoor de hierboven bedoelde *accumulatie van formatieve elementen* ontstaat, en eene rangschikking in *primaire*, *secundaire*, *enz. grondwoorden of derivata.*

Het *primaire grondwoord* noem ik, met betrekking tot alle mogelijke *afleidingen*, den *wortel.*

Vormen, die door meer dan ééne *afleiding* (flexiën daaronder begrepen) ontstaan zijn, noem ik *accumulatieve vormen.*

De *accumulatieve vormen* verdeel ik in *constante*, *inconstante* en *pleonastische.*

Onder *constante accumulatiën* versta ik die vormen, die alleen door *derivatieve elementen* ontstaan zijn en zich steeds in dezelfde woordsoort bewegen.

Inconstante accumulatiën zijn dan dezulke, welke eene van die voorwaarden, of beiden tegelijk missen.

Pleonastische accumulatiën zijn dezulke, die gevormd zijn door het gelijktijdig gebruik van *identische formatieve elementen* uit het maleisch en eene vreemde taal.

Eenige voorbeelen zullen die verschillende classificatiën en benamingen duidelijker maken.

ممڤبرأستريكن mem-pe-ber-isterī-ken. Hier is أستري isterī, *vrouw; echtge-*

noot, de *wortel* of het *primair grondwoord* van den geheelen vorm en tevens van het, door het *derivatief praefix* بر gevormde, *primaire verbale derivatum* برستري b e r-i s t e r ī (2), *eene vrouw hebben*; برستري b e r-i s t e r ī is het *secundaire grondwoord* van het door het *derivatief suffix* كن gevormde *secundaire verbale derivatum* (1e *constante accumulatie*) برستريكن b e r-i s t e r ī-k e n (9), *iemand eene vrouw doen hebben**; dit *secundaire verbale derivatum* is weder het *tertiaire grondwoord* van het door het *derivatieve praefix* ڤر (hier ڤ) gevormde *tertiaire verbale derivatum* (2e *constante accumulatie*) ڤبرستريكن p e-b e r-i s t e r ī-k e n (10), *iemand eene vrouw doen hebben* (*), doch met meer *intensiteit* en *transitiviteit* der handeling; en dit *tertiaire verbale derivatum*, eindelijk, is weder het *stamwoord* van de, door het *flexieve praefix* م (hier مم) gevormde, *verbale flexie* (*derde constante accumulatie*) ممڤبرستريكن m e m-p e-b e r-i s t e r ī-k e n, die nu eigenlijk de bij het *stamwoord* reeds gebruikte *infinitief* is (10. a).

ڤڠاڤاكن p e n g-á p ā-k e n, *iets het belang of gewigt eener zaak doen zijn**, is eene *inconstante verbale accumulatie*, waarvan اڤ ā p a, *iets enz.* de *wortel*, en het door het *praefix* ڤ (hier ڤڠ) afgeleid *substantief* ڤڠاڤ p e n g-ā p a (44), *het belang of gewigt eener zaak*, het *secundaire grondwoord* is. Met het *suffix* كن, dat hier het *bepalend element* is, springt dat *substantief* echter tot het *verbum* over, en daarom is de *accumulatie* ڤڠاڤاكن eene *inconstante*.

برنڠكن b e-r e n n a n g-k e n (9), *iets zwemmende doen zijn**, is insgelijks eene *inconstante verbale accumulatie*, omdat hier de *verbale flexie* برنڠ b e-r e n n a n g (b), *zwemmende zijn*, tot *middenvorm* dient tusschen den *wortel* رنڠ r e n n a n g, *zwemmen*, en het *derivatum* برنڠكن.

Een voorbeeld eener *pleonastische accumulatie* is het woord تركادڠ t e r-k ā d a n g, eigenlijk تركأادڠ t e r-k e-ā d a n g, *nu en dan; bij wijlen.* Hier is het maleische تر gelijk aan het javaansche ꦏ k a (k e), en die *pleonastische opeenhooping* kan ik mij niet anders verklaren, dan door de omstandigheid, dat het zamengetrokken كادڠ k ā-d a n g, jav. ꦏꦝꦁ k a ḍ a n g, door de Maleijers uit het jav. is overgenomen en als een *wortel* en niet als eene *flexie* van ꦲꦝꦁ h a ḍ a n g erkend. Overigens is آدڠ ā-d a n g een zeer goed maleisch woord, met de beteekenis *opwachten; wachten op iets;*

(*) Z. B. I., al. 4 vlg.

(dir. obj.) *enz.*, waarvan de *flexie* ترادڠ ter-ādang ook werkelijk bestaat, met de beteekenis van *opgewacht*, doch niet met de *adverbiale* beteekenis van *bij wijlen; nu en dan*, die daaraan toch zonder dwang had kunnen gegeven worden. Zonderlinger wijs hebben de Javanen weder het gemalaïseerde تركادڠ ter-kādang overgenomen (ꦠꦼꦂꦏꦢꦁ Jav. Ned. woordb. van GERICKE s. v. ꦏꦢꦁ)

Ik heb mij de taak gesteld, eene volledige lijst te leveren van de op de beschreven wijze ontstaande gebruikelijke vormveranderingen der mal. taal, met eene duidelijke beschrijving, waar het mogelijk is, van de kracht der formatieve elementen en van de daarvan afhangende beteekenis der verschillende vormen.

Zij moet dienen tot beter verstand en tot gemakkelijker gebruik van het door mij te leveren maleisch-nederlandsch woordenboek; zij moet den gebruiker van dat woordenboek in staat stellen, ook zonder eerst de grammatica te raadplegen, iets meer van elken vorm te vernemen, dan de bloote in de taal gebruikelijke beteekenis; zij is de lijst, aankondigd in mijn »*Antwoord op eenige opmerkingen van den Heer* A. B. COHEN STUART, *naar aanleiding van mijn ontwerp van een maleisch woordenboek en eene maleische spraakkunst*'', voorkomende in het Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde, uitgegeven door het Bataviaasch genootschap van Kunsten en Wetenschappen, deel VIII, p. 327; zij is, eindelijk, eene vermaking aan, en een leiddraad voor mijn' opvolger, wanneer ik het begonnen woordenboek niet meer mogt kunnen voltooijen.

Ik heb mij de meeste moeite gegeven, om het mij voorgestelde doel te bereiken; bij het streven naar volledigheid, heb ik evenwel de eischen der voor het bedoeld gebruik noodige beknoptheid niet over het hoofd gezien, en daarom het mij onnoodig voorkomende weggelaten.

Daarom heb ik ook in de lijst niet als bijzondere vormen opgenomen *inconstante* en *pleonastische accumulatiën*, zoo als ڤڠاڤاكن peng-ápā-ken en تركادڠ ter-kādang.

De meest gebruikelijke *inconstante accumulatiën* zijn de *verbale vormen* —بر (2), —كن (3) en ء— (4), als de grondwoorden, door de streep (—) aangeduid, *afgeleide substantiva* zijn. De kracht der *verbale affixen* بر, كن, ا, en ڤر, wanneer zij zich aan een substantief, oorspronkelijk of afgeleid, aansluiten, is onder 2, 3, 4, enz. duidelijk beschreven, en dit komt mij voldoende voor, om bv. in بركهندق; ڤڠاڤاكن; ڤڠلماء niet bijzondere vormen ber-ke-hendak; peng-ápā-ken; pang-

límā-i te zien, maar de meer eenvoudige vormen ber-kehendak (2 van كهندق ke-hendak, 41 van هندق hendak, *willen*); *wil hebben*; *willen* *; pengäpā-ken (3 van ڤڠاڤ peng-āpa, 44 van اڤ āpa, *iets*), *iets de grond—; het belang—; het gewigt van iets doen zijn* *; panglímā-í (4 van ڤڠليم pang-līma, 44 van het oogebr. ليم līma, *hand*), *iets als bestuurder behandelen* (*), te onderscheiden.

Sommige *accumulatieve vormen* kunnen tot *verschillende woordsoorten* behooren, en dan moet het *logisch verband*, waarin zij staan, of ook de *natuur van den wortel* het *bepalend element* en daardoor de *woordsoort* aanwijzen, waartoe zij behooren.

De vorm ڤ — ء bv. kan even goed *verbaal* als *substantivaal* zijn, naar mate men het *verbale suffix* ا (z. 4), of het *substantivale affix* ڤ (z. 44), als het *bepalend element*, en —ڤ (44), of ء— (4). als *secundair grondwoord* wil beschouwen. In het eerste geval beteekent die vorm: *een object behandelen* (ء —) *volgens de eigenschap van den persoon of het werktuig* (—ڤ), *dat eene handeling verrigt*, *in abstracto door den wortel* (—) *aangeduid*. De *substantivale* beteekenis daarvan is: *de persoon of het werktuig* (—ڤ), *dat eene transitieve handeling verrigt* (ء—), *in abstracto door den wortel* (—) *aangeduid*. Deze tweeslachtige natuur kan bv. het *secundaire derivatum* ڤمڤوڽاء pem-póenjā-i, hebben: *iets als* (subjectief), *in de hoedanigheid van* ڤمڤوڽ pem-pœnja (44), *bezitter*, *behandelen* *; of: *de persoon, die iets transitief bezit*, ڤوڽاء póenjā-i (4). Hier moet dus het *logisch verband* beslissen, wat door ڤمڤوڽاء beteekend wordt.

Een ander voorbeeld van denzelfden vorm is het bereids aangevoerde *secundaire derivatum* ڤڠليماء pang-límā-i; doch hier is *de natuur van den wortel* ليم līma reeds voldoende, om te kennen te geven, dat dit woord geene andere, dan eene *verbale* beteekenis kan hebben, namelijk: *iets als* (subjectief) *of in de hoedanigheid van* ڤڠليم pang-līma, (44), *bestierder*, *behandelen;* want de wortel ليم līma heeft in 't mal. zijne *oorspronkelijke* beteekenis van *hand* verloren en slechts de daarvan afgeleide *symbolische* beteekenis van *vijf* behouden, en er bestaat geen vorm ليماء límā-i, *behandelen*, waaraan het *substantivaal praefix* ڤ, hier ڤڠ (z. 44), zich zou

(*) Z. B. I., al. 4 vlg.

kunnen aansluiten. De beteekenis van *hand* is alleen in het *derivatum* ڤڠليم p a ng-līma (44), *behandelaar*, bewaard gebleven.

De *substantivale* beteekenis van dien vorm is van zeer weinig gebruik; doch vind ik inderdaad in het m. s. woordenboek van P. P. Roorda van Eysinga, s. v. ڤوڽ pœnja, ڤمڤڽاءي pem-pœnjā-ï in zijne *substantivale* beteekenis van *bezitter* aangevoerd, en daarbij het volgend citaat uit *Oemdatoe'lmoeḥtādjīna*: ڤمڤڽاءي دو كاين بورق, *een bezitter van twee versleten kleederen.*

Wanneer van eene accumulatieve afleiding, die niet op de lijst voorkomt, iets der vermelding waardigs te zeggen is, of het dienstig wordt geacht, alleen maar haar gebruik te constatéren, dan zal dit in het woordenboek geschieden, onder den vorm, die het laatst tot grondwoord heeft gediend. Zoo zal men ڤڠاڤاكن peng-ápā-ken vinden onder ڤڠاڤ peng-āpa, 44 van آڤ āpa; ڤمڤڽاءي pem-pœnjā-ï, onder ڤڽاءي pœnjā-ï, 4 van ڤوڽ pœnja, en onder ڤمڤوڽ pem-pœnja, 44, van ڤوڽ pœnja, كسهاني kase-hā-ni onder كسيهن kásē-han, 40. van كاسه kāseh.

Accumulatieve vormen, die men ook niet in het woordenboek mogt vinden, worden zonder moeite als zoodanig erkend, wanneer men zich slechts met de kracht der formatieve elementen eenigzins bekend heeft gemaakt; en alsdan levert hunne beteekenis ook volstrekt geen bezwaar meer op, als welke altijd gegeven is door het laatste grondwoord en het laatste of bepalend affix.

De gemakkelijkheid, waarmede de maleische taal *derivata* vormt, is zeer groot, en bij den, tot nog toe geringen, graad van ontwikkeling dier taal, is het ten uiterste moeijelijk te bepalen, hoe ver de vrijheid zich uitstrekt, om van ieder woord, door *formatieve elementen*, *derivata* afteleiden. Het taalgebruik en de natuur van het grondwoord komen hierbij in aanmerking. Men moet den geest der taal kennen, om nieuwe derivata te vormen en in gebruik te brengen.

Verbale vormen van vreemden oorsprong, hoezeer zij eigenlijk van *flexieven* aard zijn, *en hunne accumulatiën met oorspronkelijke vormen* heb ik bij elkander genomen en op de *derivata* laten volgen, met dezelfde becijfering als deze, doch daarvan afgescheiden door een kenmerkend opschrift. Ik heb gemeend, daardoor de wetten van *homogoneïteit* en *specificatie* op de meest geschikte wijze met elkander te vereenigen.

Overwegend echter waren voor mij de eischen van *specificatie*, bij de vraag, of

vormen, die door hetzelfde formatieve element tot verschillende woordsoorten behooren, slechts ééns op de lijst moeten voorkomen, met eene volledige beschrijving, ook ten opzigte van de andere woordsoorten, dan wel in elke woordsoort eene plaats hebben, en ik heb mij dus tot het laatste bepaald, te meer, daar ik niet kan toegeven, dat in ieder zoodanig geval een of meer woordsoorten als van eene enkele afgeleid moeten beschouwd worden.

Hoezeer het nu mijn plan niet was, eene volledige etymologie der maleische taal te schrijven — alleen de maleische flexiën en derivata zijn het onderwerp dezer verhandeling — en hoezeer ik mij ook niet had voorgesteld, dit laatste op eene het onderwerp uitputtende wijze te behandelen, waaraan het dan ook te wijten is, dat bij de beschrijving van afgeleide vormen niet alle bijzonderheden vermeld zijn, die trouwens soms alleen van de natuur van het grondwoord afhangen, zoo beschouw ik toch dezen arbeid als het voornaamste gedeelte eener *maleische spraakkunst*, waarvan mij de vervaardiging insgelijks is opgedragen.

Waar ik van de bestaande maleische grammatiken afwijk, moest ik wel uitvoeriger zijn. De heer DE HOLLANDER, wiens zeer aanbevelenswaardig werk (2e druk, 1856) ik hier meer speciaal bedoel, houde het mij ten goede, dat ik het niet in alles met hem eens ben. Zonder mijne beschouwingen als onfeilbaar te willen doen voorkomen, waarom ik dan ook altijd teregtwijzingen, van waar zij ook komen, dankbaar zal aannemen, geloof ik toch, dat daarin het een of ander oplettenswaardige voorkomt, en zal ik mij gelukkig achten, als de heer DE HOLLANDER daarin aanleiding zal vinden, zijne maleische studiën nog meer uit te breiden en ons met der tijd eene omwerking zijner spraakkunst aan te bieden, waarvan ik het Indisch Gouvernement zal kunnen berigten, dat zij een' graad van volkomenheid bezit, die eene verdere bearbeiding door mij onnoodig maakt.

Mijne vertalingen der voorbeelden zijn hier en daar voorzeker geen goed nederlandsch, maar zij wijzen alsdan het logisch verband aan, waaronder de Maleijer zich een' zin voorstelt.

Dat ik enkele voorbeelden uit DE HOLLANDER's grammatica genomen heb, zal men mij wel niet als plagiaat aanrekenen.

Bij het kiezen van korte significatieve benamingen voor een honderdtal vormen, heeft mij mijn vindingsvermogen in den steek gelaten; ik laat nog een ruim veld voor aanvulling aan des meer kundigen over.

Deze arbeid — ik schaam mij niet het te zeggen — heeft mij veel tijd, inspanning en aanhoudende studie gekost. Van den *tijd* ben ik aan het publiek en het Gouvernement rekenschap schuldig, daar men het eerst een maleisch-nederlandsch woordenboek van mij verwacht heeft.

Toen het Gouvernement mij vroeg, of ik mij in staat en genegen gevoelde, een maleisch-nederlandsch woordenboek zamen te stellen, dat aan de bestaande behoefte zou voldoen, en welke, casu quo, de hulpmiddelen waren, die ik daartoe noodig oordeelde, beschouwde ik als eene *conditio sine qua non*, dat mij *twee geletterde Maleijers* toegevoegd werden, die ik op alle uren van den dag kon raadplegen. De noodzakelijkheid daarvan werd ook door het Gouvernement beäamd, dat, bij besluit van 15 Junij 1856, no. 10, daartoe een fonds te mijner beschikking stelde van *f* 150.— 's maands.

Nadat ik te dier zake eenige moeijelijkheden ondervonden en bereids alle hoop op welslagen opgegeven had, kwam, den 30en September 1858, geheel onverwachts, zekere door mij van Mātan (Wester-afdeeling van Borneo) ontbodene Sjarīf Hasan zich bij mij aanmelden, om met mij eene definitieve overeenkomst te sluiten. Ik begon nu onmiddelijk met hem aan het, zoo goed en zoo kwaad het kon, reeds begonnen woordenboek te werken, en al dadelijk de *volstrekte onmogelijkheid* intezien, om, zonder een' dergelijken bijstand, een goed woordenboek te leveren. En toen nu Sjarīf Hasan, den 17en October 1858, weder naar Mātan vertrok, om zijne familie af te halen, gevoelde ik mij zoo geheel buiten magte, om op den ingeslagen weg *alleen* voort te gaan, dat ik de bearbeiding van het woordenboek moest laten liggen en weder beginnen met het verzamelen van bouwstoffen, waartoe mij de voorraad van maleische handschriften nog voor een' langen tijd in de gelegenheid stelde. Maar ik herinnerde mij toen, dat ik eene *lijst der maleische vormveranderingen* aangekondigd had. Die lijst bestond, wel is waar, reeds als een onvolkomen geraamte; maar nu besloot ik, naast het verzamelen van bouwstoffen en het bewerken van enkele woorden, waartoe ik geene inlichtingen noodig had, die lijst uit te werken en geschikt te maken, om te dienen tot beter verstand van mijn woordenboek. Den 4en October 1859, na eene afwezigheid van nagenoeg *een jaar*, kwam Sjarīf Hasan te Riouw terug. Ik mogt toen den bijna voltooiden arbeid niet staken en ik heb er nog tot heden toe aan gewerkt.

Met hem nu als voltooid te beschouwen, wil ik in de verte niet beweren, dat hij volmaakt is. Ik zelf zou er nog meer uitbreiding aan kunnen geven; maar vooreerst was het mijn plan niet — ik zeide het zoo even reeds — het onderwerp op eene uitputtende wijze te behandelen, en ten andere heb ik er geen tijd meer voor over.

Of de tijd, dien ik er aan besteed heb, goed besteed is, laat ik aan de beoordeeling van het geleerd publiek over.

Ik mag eindelijk niet met stilzwijgen voorbijgaan, dat de toegestane *f* 150. 's maands voor *twee* geletterde Maleijers, als mijne assistenten, hier te Riouw naauwelijks voldoende zijn voor bezoldiging en vrije woning van één dergelijk persoon — iets, dat men, zonder vooraf̀gaande ondervinding, niet kon weten.

Riouw, 14 Maart 1860.

Mijne reis naar Malāka en oponthoud te dier plaatse (12 Julij 1860—14 Febr. 1862) en de daardoor noodig gewordene herdruk der vijf eerste reeds afgedrukte vellen, alsmede de omstandigheid, dat ik te Riouw woonde, terwijl te Batavia gedrukt werd, hebben de uitgifte dezer verhandeling zeer vertraagd. Bijvoegingen en verbeteringen zijn echter het gevolg daarvan geweest.

Riouw, Januarij 1864.

OVERZIGT VAN DE VORMVERANDERINGEN

DER

MALEISCHE TAAL.

	Aanwas achter.	Stamwoord.	Aanwas voor.	p.		Aanwas achter.	Stam- of grondwoord.	Aanwas voor.	p.
	A. Flexiën.				g	ڽ	—		35
	I. Verbale flexiën.					II. Substantivale flexiën.			
	α. *Impersonéle.*								
a		—	مم	17	h		—	س	36
b		—	بر	24	i	٢	—		37
						B. Derivata.			
c		—	د	27		I. Verbale derivata.			
d		—	تر	28		α. *Gewone.*			
	β. *Personéle.*				1		—	مم	43
e		—	كو	33	2		—	بر	47
f		—	كَو	34	3	كن	—		49

	Aanwas achter.	Grondwoord.	Aanwas voor.	p.		Aanwas achter.	Stam- of grondwoord.	Aanwas voor.	p.
4	•ِ	—	[illegible]	61	13	٢	—	مَ	86
5		—	ڤَرْ	70	14	٢	—	بَرْ	—
6	كَنْ	—	ڤَرْ	—	15	٢كَنْ	—		—
7	•ِ	—	ڤَرْ	—	16	٢•ِ	—		—
8	كَنْ	—	مَ	72	17	٢	—	ڤَرْ	—
9	كَنْ	—	بَرْ	74	18	٢كَنْ	—	ڤَرْ	—
10	كَنْ	—	ڤَبَرْ	79	19	٢•ِ	—	ڤَرْ	—
11	•نَ	—	بَرْ	80	20	٢كَنْ	—	مَ	—
12	٢	—	[illegible]	83	21	٢كَنْ	—	بَرْ	—

	Aanwas achter.	Grondwoord.	Aanwas voor.	p.		Aanwas achter.	Stam- of grondwoord.	Aanwas voor.	p.
22	٢كن	—	قبر	86	29	ن•	—	ک	94
23	ن•٢	—	بر	87	30	كن	—	ک	95
24	٢ه	—		—	31	•	—	ک	—
25	بر٢	—		88	32		— ه { • • •		97
	β. *Zeldzame.*								
					33		—	كم	98
26		ل•		89					
27	•٢•	—	•٢•	90	34	ن•	ه { • • •		99
	γ. *Vreemde en gemengde.*				35	٢	—	ک	—
28		—	ک	92	36	ن•٢	—	ک	—

	Aanwas achter.	Stamwoord.	Aanwas voor.	p.		Aanwas achter.	Stam- of grondwoord.	Aanwas voor.	p.
37	۲كن	—	ک	99	44		—	ڤ	114
38	۲	—	ک	—	45	ن	—	ڤر	116
39	ه	—		—	46	ن	—	ڤ	122
					47		—	س	123
	II. Substantivale derivata.				48		—	ه	127
	ȝ. Gewone.				49	۲	—		128
40	ن	—		101	50	۲ن	—		129
41		—	ک	108	51	۲	—	ک	—
42	ن	—	ک	—	52	۲ن	—	ک	—
43		—	ڤر	112	53	۲	—	ڤر	—

	Aanwas achter.	Stamwoord.	Aanwas voor.	p.
54	٢	—	ڤ	129
55	٢ن	—	ڤر	—
56	٢ن	—	ڤ	—
	β. Zeldzame.			
57		—	ت	130
58		—	كم	131
59		ـر		132
60		ـل		133
61	ـكم			—
62	ـه			—

	Aanwas achter.	Stam- of grondwoord.	Aanwas voor.	p.
63	٢	—	٢	134
	γ. Vreemde en gemengde.			
64		—	ڤ	135
65		—	ڤر	136
		—	ڤر	
66	ن	—	ڤ	137
67	ن	—	ڤر	138
68	ى	—		139
	III. Adjectivale derivata.			
	α. Gewone.			
69		—	س	141

	Aanwas achter.	Stamwoord.	Aanwas voor.	p.		Aanwas achter.	Stamwoord.	Aanwas voor.	p.
70		—	تر	142	78	٢	—		149
71	٢	—		143	79	٢	—	ک	—
72	٢•ن	—		144		V. Adverbiale derivata.			
73	٢	—	س	—	80		—	س	153
74	•٢•	—	•٢•	145	81		—	س	154
	β. Vreemde.				82		—	بر	—
75	ون	—		146	83		—	تر	155
76	من	—		147	84		—	ک	157
	IV. Numeratieve derivata.				85	•ن	—		—
77		—	ک	148	86		—	سبر	158

	Aanwas achter.	Stamwoord.	Aanwas voor.	p.		Aanwas achter.	Stamwoord.	Aanwas voor.	p.
87	ن	—	س	158	98	٢ن	—	س	162
88	ن	—	بر	159	99	٢ن	—	بر	—
89	ن	—	تر	160	100	٢ن	—	تر	—
90	ن	—	ك	161	101	٢ن	—	ك	—
91	٢	—		—	102	٢	—	٢	—
92	٢	—	س	162		**VI. Pronominale derivata.**			
93	٢	—	س	—	103	٢	—		163
						VII. Praepositionale derivata.			
94	٢	—	بر	—	104	٢	—		164
95	٢	—	تر	—		**VIII. Conjunctieve derivata.**			
96	٢	—	ك	—	105	٢	—		—
						IX. Interjectieve derivata.			
97	٢ن	—		—	106	٢	—		165

A. FLEXIËN.

VERBALE FLEXIËN.

(*Conjugatie*).

Zij zijn dezelfde voor alle verbale stamwoorden, *primaire* of *afgeleide*, bij welke zij in gebruik zijn.

Zij zijn: α. *impersoneel;*
β. *personeel.*

α. *Impersonéle verbale flexiën.*

Zij worden gevormd door vier praefixen: مَ me, بَرْ ber, دِ di en تَرْ ter.

	Aanwas achter.	Stamwoord.	Aanwas voor.
a		—	مَ
b		—	بَرْ
c		—	دِ
b		—	تَرْ

a. — مَ

ORTHOGRAPHIE EN UITSPRAAK, OOK VOOR DERIVATA.

Het praefix مَ sluit zich op verschillende wijze aan *maleische* of aan *arabische* woorden aan.

Maleische woorden.

Praefix en stam- of grondwoord blijven onveranderd, of wijzigen elkander, naar gelang der beginletter van het stam- of grondwoord. Verandert het praefix, dan blijft het stam- of grondwoord onveranderd, en omgekeerd. De wijzigingen van het praefix bestaan in het aannemen der nasalen ڠ م of ن, als sluitletter; die van het stam- of grondwoord in het veranderen zijner beginletter in diezelfde nasalen of de nasaal ڽ.

En praefix en stam- of grondwoord blijven onveranderd, wanneer het laatste begint met eene der letters ي و ن م ل ڠ ر of ڽ.

Afwijking.

Bij enkele woorden, die met eene ل beginnen, wordt het praefix مڠ meng, of zelfs مڠ.

ليڤر līpar b.v. maakt niet مليڤر me-līpar, maar مڠليڤر meng-līpar, of beter مڠليڤر menge-līpar.

Wijzigingen van het praefix.

1.

Het neemt eene ڠ aan, — مڠ, wanneer het stam- of grondwoord met eene ا ک of ه begint. De ا wordt dan altijd, en de ه kan in de meeste gevallen, namelijk als men het woord ook met eene ا kan schrijven, door eene hamza (ء) vervangen worden; terwijl de ڠ met de tweede letter van het stam- of grondwoord verbonden wordt. De hamza komt dan boven de verbindingstreep te staan, die tot dat einde een weinig verlengd wordt. cf. b. c. d. e. en f.

مڠئرتي meng-erti, van ارتي erti; مڠئاچڤ meng-ātjap, van آچڤ ātjap; مڠکنتي meng-ganti, van کنتي ganti; مڠهراڤي meng-hárā-pi, van هارڤ hārap; مڠهابسکن meng-hābis-ken en مڠئابسکن meng-ābis-ken, van هابس hābis of آبس ābis.

In woorden, die met eene ا beginnen, sleept men, in de uitspraak, de ڠ van het praefix in het stamwoord over, of liever, men verdubbelt de ڠ, zoodat de ware uitspraak is: meng-ngerti; meng-ngātjap; meng-ngābis-ken. Sommigen drukken die uitspraak ook in schrift uit: مڠڠرت of مڠّرت enz. — Van die twee schrijfwijzen zoude ik aan de tweede de voorkeur geven. — cf. b.

Afwijking.

Bij sommige woorden, die met eene ه beginnen, kan het praefix ook onveranderd blijven.

مڠهابسكن meng-hābis-ken en مهابسكن me-hābis-ken, van هابس hābis.

2.

Het neemt eene م aan, — مم, wanneer het stam- of grondwoord met eene ب begint.

ممباكر mem-bākar, van باكر bākar.

Afwijking.

Bij enkele woorden kan ook, of moet zelfs, eene wijziging plaats hebben, even als bij de met ب verwante ڤ — zie wijzigingen der beginletter van het stam- of grondwoord.

ممباچ mem-bātja, en مماچ me-mātja, van باچ bātja; ممبيدڠكن me-mīdang-ken, voor ممبيدڠكن mem-bīdang-ken, van بيدڠ bīdang.

3.

Het neemt eene ن aan, — من, wanneer het stam- of grondwoord met eene ج چ of د begint.

منجالن men-djālan, van جالن djālan; منچهار men-tjahāri, van چهار tjahā-ri; مندارت men-dārat, van دارت dārat.

Afwijkingen.

Bij enkele woorden, die met eene د beginnen, kan het praefix ook onveranderd blijven.

منديده men-dīdeh en مديده me-dīdeh, van ديده dīdeh.

Bij enkele woorden, die met eene چ beginnen, kan ook eene wijziging plaats heb-

ben, even als bij de met چ verwante س — zie wijzigingen der beginletter van het stam- of grondwoord.

منچوکر men-tjœkoer en مپوکر me-njœkoer, van چوکر tjœkoer.

Bij enkele woorden, die met eene د beginnen, kan ook eene wijziging plaats hebben, even als bij de met د verwante ت.

مندڠر men-dengngar en منڠر me-nengngar, van دڠر dengngar.

Wijzigingen der beginletter van het stam- of grondwoord.

De ت verandert in ن, de س in ڽ, de ڤ in م, de ک in ڠ.

منارِه me-nāroh, van تاره tāroh; مپالن me-njālin, van سالن sālin; ممندڠ me-mandang, van ڤندڠ pandang; مڠارڠ me-ngārang, van کارڠ kārang.

Afwijkingen.

De ت verandert *niet* in ن, maar die ن komt als sluitletter bij het praefix, bij het vormen van geographische namen.

منترادوس men-terādoes, van ترادوس terādoes.

Bij eenige weinige grondwoorden, geene verbaalwortels zijnde, heeft dit ook in andere gevallen plaats.

منتهاکن men-tóehā-ken, van تهاکن tóehā-ken, gr. w. توه tœha; منتاڤ men-tāpa, van تاڤ tāpa.

De ڤ verandert *niet* in م, maar die م komt als sluitletter bij het praefix, — مم, in de volgende gevallen.

In alle door de praefixen ڤ en ڤر gevormde afleidingen.

ممڤربوت mem-per-bœwat, van ڤربوت per-bœwat, gr. w. بوت bœwat.

Bij het vormen van geographische namen.

ممڤاوه mem-pāwah, van ڤاوه pāwah.

Bij eenige weinige grondwoorden, geene verbaalwortels zijnde, heeft dit ook in andere gevallen plaats.

ممڤاکنکن mem-pākan-ken, van ڤاکنکن pākan-ken, gr. w. ڤاکن pākan; ممڤپاءي mem-poenjā-i, van ڤپاءي pœnjā-i, gr. w. ڤون pœnja.

Mij is een enkel voorbeeld bekend, dat door de aansluiting van het praefix م de *twee* eerste letters van het stamwoord gewijzigd worden.

مپڠتوءِ me-njengœtœ-i, van سکتوءِ sekœtœ-i, gr. w. سکوت sekœtoe.

Arabische stamwoorden.

Het stam- of grondwoord blijft altijd onveranderd, doch het praefix alleen dan, wanneer het stam- of grondwoord begint met eene der letters ي ون م ل غ ر.

In alle andere gevallen ondergaat het praefix dezelfde veranderingen, als bij maleische stam- of grondwoorden, d. i. het neemt dezelfde nasalen ن م ڠ tot sluitletter aan, doch niet voor dezelfde beginletter.

Wijzigingen van het praefix.

1.

Het neemt eene ڠ aan voor ا ح خ س ش ع ق ك en ء.

Afwijking.

Woorden, die met eene ح of خ beginnen, hebben مڠ meng en م me.

مڠحرامكن meng-ḥárām-ken en محرامكن me-ḥárām-ken; مڠخبركن meng-chabar-ken en مخبركن me-chabar-ken.

2.

Het neemt eene م aan voor ب en ف.

3.

Het neemt eene ن aan voor ت ث ج د ذ ز ص ض ط en ظ.

Afwijking.

Enkele woorden, die met eene ص beginnen, hebben ook مڠ meng, of zelfs مڠ menge, naast من men.

مڠصحكن menge-ṣaḥken en منصحكن men-ṣaḥken.

Algemeene afwijkingen.

Sommige, in het maleisch het burgerregt verkregen hebbende, arabische woorden kunnen, of moeten zelfs, wanneer het praefix م zich aan hen aansluit, met betrekking tot de daardoor noodige wijziging, als eene maleisch stam- of grondwoord beschouwd worden.

مپببكن me-njebab-ken, van سببكن sebab-ken, gr. w. سبب sebab, — ar. سبب sabab.

Dit is zelfs het geval met zoodanige arabische woorden, wier beginletter in het eigenlijk maleische alphabet niet te huis behoort, maar door de Maleijers in de wandeling uitgesproken wordt, even als hare verwante in het maleische alphabet; naar welke verwante maleische letter dan de veranderingen plaats grijpen, die door de aansluiting van het praefix م noodig worden.

ممكر me-mikir, van 't ar. فكر fikr, dat beschouwd wordt te zijn het mal. woord ڤكر pikir; مڽدقهكن me-njedeḳḳah-ken, van 't ar. صدقة ṣadaḳah (h), dat beschouwd wordt te zijn het mal. woord سدقة sedeḳḳah.

Het ar. woord سبب sabab is van lieverlede zoo door en door maleisch geworden — سبب sebab, naast سبب sabab —, dat men het, in het onderwerpelijk geval, ook niet meer als arabisch kan behandelen; terwijl فكر fikr en صدقة ṣadaḳath (h) en als arabisch en als maleisch kunnen beschouwd worden.

Klankwijzigingen, zoo als منتوتر men-tœtoer, in stede van منوتر me-nœtoer, van توتر tœtoer; منسديكتكن men-sadīkit-ken, voor مڽديكتكن me-njadīkit-ken, van سديكت sadīkit, die men wel eens in maleische schriften aantreft, zijn niet na te volgen.

Het praefix م duldt geen ander praefix voor zich.

DE OORSPRONG

van het praefix is voor mij nog niet regt duidelijk. Men raadplege dienaangaande W. von Humboldt, Kawi-Sprache, II, p. 77 en 497, en F. Bopp, Verwandtschaft der malayisch-polynesischen Sprachen mit den indisch-europäischen, p. 116.

KRACHT VAN م EN BETEEKENIS VAN —م.

De kracht van het praefix م, schoon altijd dezelfde, openbaart zich op tweeërlei wijze: *flexief* en *derivatief.*

Zijne *flexieve* kracht, die hier vooreerst alleen in aanmerking komt, is zoo regt eigenlijk het *actief element in het verbum* en stelt altijd een subject als *handelend* (transitief of intransitief, materieel of immaterieel) voor, doch *geheel onbepaald.* Het vormt alzoo, geplaatst voor verbaalwortèls of afgeleide verbale stamwoorden, waarin het denkbeeld van eenige handeling ligt opgesloten, den *infinitief* dier handelingen, volkomen gelijkstaande met onzen *infinitief activi.*

ڤوکل pœkoel, *het slaan;* ممکل me-mœkoel, *slaan;* راجق rādjoḳ, *het pruilen;* مراجق me-rādjoḳ, *pruilen;* اولق ōlaḳ, *het warlen;* مڠولق meng-ōlaḳ, *warlen;* لاريکن lárī-ken (r. لاري lāri, *loopen*), *het abstract denkbeeld van doen loopen;* ملاريکن me-lárī-ken, *doen loopen.*

De meeste intransitieve verbaalwortels, bij welke het begrip eener handeling zoo onkennelijk is geworden, dat men er niets anders meer in ziet, dan een' toestand, dulden het praefix م niet en zijn verbaal-substantiva en infinitivi activi tegelijk.

تيدر tīdoer, *het slapen* en *slapen*; دودق dœdoeḳ, *het zitten* en *zitten.* منجادي men-djā-di, in de beteekenis van *zijn*, *na voorafgegane wording*, naast جادي djādi, moet als een door het gebruik gewettigd misbruik beschouwd worden.

Er zijn, ja, intransitieve verbaalwortels, aan welke, ofschoon er het denkbeeld eener handeling in ligt opgesloten, het taalgebruik toch niet wil, dat het praefix م zich aansluit.

تورن tœroen, *het nederdalen*, en تورن tœroen, niet منورن me-nœroen, *nederdalen.*

Anderen van die soort komen als infinitieven in beide vormen voor.

ڤرݢي pergi, *het heengaan*, en ڤرݢي pergi en ممرݢي me-mergi, *heengaan;* ماکن mākan, *het eten*, en ماکن mākan en ممکن me-mākan, *eten;* ممکن echter duidt een *object* aan, *iets dat men eet.*

Ik noem de flexie — م, in vergelijking met den *participiaal-infinitief activi* (b), *zuivere infinitief activi* (*infinitivus activi purus*), of, met betrekking tot den *afgeleiden infinitief* (1), *flexieve infinitief* (*infinitivus flexivus*).

Deze infinitief dient, om, met behulp van pronomina en adverbia van tijd, al onze actieve verbale verhoudingen uit te drukken. Dat de imperatief activi het praefix م niet duldt, doet geene afbreuk aan de algemeenheid dier stelling; bij dien modus toch ligt het handelende (bevelende) subject geheel buiten het verbum.

De conjugatie met den zuiveren infinitief activi noem ik het *zuiver actief* (*activum purum*).

---

b.— بر

ORTHOGRAPHIE EN UITSPRAAK, OOK VOOR DERIVATA.

Het praefix بر ber sluit zich op dezelfde wijze aan *maleische*, als aan *arabische* woorden aan.

De beginletter van het stam- of grondwoord ondergaat in geen geval, de sluitletter van het praefix in enkele gevallen eene wijziging.

Men kan, als de beginletter eene ا is, daarvoor ook eenvoudig hare hamza (ء) zetten, hetgeen ik zelfs prefereer, als meer analoog aan a. en als meer bewarende de eenheid van den vorm.— cf. c. d. en f.

برءساه in stede van براُساه, ber-oesāha, van اُساه oesāha.

Wijzigingen van het praefix.

Zij bestaan in de elisie der sluitletter ر en in de verandering daarvan in ل.

Elisie der sluitletter.

Zij *moet* plaats hebben vóór eene ر en het praefix ڤر.

براڮم be-rāgam, niet برراڮم ber-rāgam, van راڮم rāgam; بڤرسمبهکن be-per-sembah-ken, niet برڤرسمبهکن ber-per-sembah-ken, van ڤرسمبهکن per-sembah-ken.

De elisie *kan niet wel* plaats hebben vóór eene ا ع of ه, die door eene ا kan vervangen worden.

برءاير ber-ājer, niet بءاير be-ājer, van اٰير ājer; برءنتڠ ber-oentoeng, niet بءنتڠ be-oentoeng, van اُنتڠ oentoeng; برءيکت ber-īkoet, niet بءيکت be-īkoet, van ايکت īkoet; برعقد ber-ʿaḳd, niet بعقد be-ʿaḳd, van عقد ʿaḳd; برهوجن ber-hœdjan, (برءوجن ber-œdjan), niet بهوجن be-hœdjan (بءوجن be-œdjan), van هوجن hœdjan (اوجن œdjan).

In alle andere gevallen is de elisie willekeurig; doch leent de eene begin-letter of syllabe zich daartoe beter, dan de andere.

Men zal b.v. niet ligt برلاجر ber-lājar, maar بلاجر be-lājar, niet ligt برتربڠ ber-

terbang, maar بترّبڠ be-terbang, zeggen; men zal liever برهڠّک ber-hingga dan بهڠّک be-hingga gebruiken.

De elisie is menigvuldiger in het spreken, dan in schrift.

Verandering der sluitletter ر in ل.

Die verandering heeft alleen voor de woorden آجر (voor ااجر) ādjar en انتار antāra plaats. De ل verlaat in die gevallen het praefix, om de beginletter ا van het stam- of grondwoord, die uitvalt, te vervangen.

بلاجر be-lādjar, in stede van براجر ber-ādjar; بلنتار be-lantāra, in stede van en naast برانتار ber-antāra. برلاجر ber-lādjar, dat men zelfs in goede geschriften vindt, is niet aan te bevelen.

De phonetische natuur der ر in het praefix بر schijnt niet zoo geschikt te zijn, als die der ڠ in het praefix مڠ (z. a.), voor het overslepen in de uitspraak van die letter in het stam- of grondwoord, hetzij met of zonder reduplicatie. Die ineensmelting althans is hier minder hoorbaar, of, als men liever wil, de scheiding is meer geprononceerd. Ook is die ineensmelting bij het eene woord hoorbaarder, dan bij het andere, doch bij eenige weinige woorden, die met آ (اا) beginnen, zoo sterk, dat sommigen de ر, even als de ل, geheel van het praefix afscheiden, dat ik echter niet durf aanbevelen. Zulk een woord is bv. آڠين (voor ااڠين) āngin, dat eigenlijk براڠين (of برآڠين) ber-āngin heeft, maar waarvoor sommigen براڠين be-rāngin zetten.

OORSPRONG VAN بر

Onbekend.

KRACHT VAN بر EN BETEEKENIS VAN—بر

De kracht van het praefix is tweeërlei: *flexief* en *derivatief*.

Zijne *flexieve* kracht, die hier het voorwerp van behandeling is, bestaat daarin, dat het van allerlei verbale stamwoorden, transitieve of intransitieve, primaire of afgeleide, *infinitieven* vormt, die *een' toestand*, waarin het subject zich bevindt (*een zijn*), *een bezig zijn* of *zich bezig houden* met de door het grondwoord beteekende handeling uitdrukken, die zelfs het *transitieve handelen* van het subject als een' *toestand* voorstellen, dus het begrip eener *voorduring* in zich sluiten en daardoor de natuur

van ons *participium activi* naderen. Zij staan dan ook gelijk met onze *participia activi met het hulpwoord zijn.*

ڤوكل pœkoel, *slaan;* برڤوكل ber-pœkoel, *slaande zijn; bezig zijn met slaan; in den toestand zijn van slaan;* جول djœwal, *verkoopen;* برجول ber-djœwal, *verkoopende zijn; zich bezig houden met verkoopen; in den toestand zijn van verkoopen;* ڤربوت per-bœwat, *iets maken;* بڤربوت be-per-bœwat, *iets makende zijn; bezig zijn met iets maken; in den toestand zijn van iets maken;* لاري lāri, *loopen;* برلاري ber-lāri, *loopende zijn; bezig zijn met loopen; in den toestand zijn van loopen;* رنڠ rennang, *zwemmen;* برنڠ be-rennang, *zwemmende zijn; bezig zijn met zwemmen; in den toestand zijn van zwemmen;* كلڤ مات kelip-māta, *knipoogen;* بركلڤ مات ber-kelip-māta, *knipoogende zijn; bezig zijn met knipoogen; in den toestand zijn van knipoogen.*

Voor enkele intransitieve verba kan de beteekenis tweeërlei zijn: 1, *doende zijn, wat door het grondwoord uitgedrukt wordt;* 2, *verkeerende zijn in den toestand, door de volbragte handeling te weeg gebragt.*

چري tjerai, *uit elkander gaan;* برچري ber-tjerai, *uit elkander gaande zijn; verkeerende zijn in den toestand, door het volbragte uit elkander gaan te weeg gebragt,* d. i. *uit elkander gegaan zijn.*

Het conjugatief praefix بر sluit zich met dezelfde kracht aan transitieve verbale stamwoorden, onmiddelijk gevolgd door het object der handeling, dat dan beter beschouwd wordt als complement en als met het stamwoord een compositum met logische en grammatische eenheid uit te maken. In de flexie—بر ligt dan veelal het denkbeeld eener *gewoonte* of *hebbelijkheid, om eene handeling te verrigten,* opgesloten.

جول كود djœwal-kœda, *paarden-verkoopen;* برجول كود ber-djœwal-kœda, *paarden-verkoopende zijn; zich bezig houden met paarden-verkoopen; paarden-verkooper zijn;* بوت عبادة bœwat-ﻋibādaĥ, *godsvereering-verrigten;* بربوت عبادة ber-bœwat-ﻋibādaĥ, *godsvereering verrigtende zijn,* eenvoudig, of met het denkbeeld van *voortduring* of *gewoonte;* لڠكڤ كاڤل langkap-kāpal, *schip-uitrusten;* برلڠكڤ كاڤل ber-langkap-kāpal, *schip-uitrustende zijn; bezig zijn met schip-uitrusten.*

Ik noem de flexie—بر *participiaal-infinitief activi.*

De participiaal-infinitief activi dient, even als de zuivere infinitief (a.), met be-

hulp van pronomina en adverbia van tijd, ter vorming van alle verbale verhoudingen, die wij uitdrukken door het participium activi met de conjugatie van *zijn* = het eng. *to be . . . ing.*

Voor sommige stamwoorden kan de flexie — ڤر ook adverbialiter (z. 82.) gebruikt worden.

De aldus ontstaande conjugatie zou men kunnen noemen *participiaal-actief*.

---

c. — د

ORTHOGRAPHIE.

Het praefix د ondergaat, bij zijne aansluiting aan een stamwoord, geene verandering, noch brengt die bij het stamwoord te weeg.

Is de beginletter van het stamwoord eene ا, dan kan men eenvoudig hare hamza (ء) daarvoor zetten, waaraan ik zelfs de voorkeur geef, als meer analoog aan de orthographie van **a**. en als meer bewarende de eenheid van den vorm.

دءسهاكن di-oesáhāken, van اسهاكن oesáhāken. cf. **b**.

Oorsprong van د.

Volgens het algemeen gevoelen, is het eene verkorting van جادي djādi, *worden.*

KRACHT VAN د EN BETEEKENIS VAN—د.

Even als م het *actieve*, zoo is د het *passieve* element in het verbum en stelt het subject altijd als *lijdend* voor.

De daardoor gevormde flexie staat volkomen gelijk met onzen infinitief passivi. Zij dient ook, om, door middel van pronomina en adverbia van tijd, alle verbale verhoudingen weder te geven, die wij door het participium passivi met *worden* uitdrukken. Daarbij wordt steeds aan een subject gedacht, dat de handeling op het object uitoefent. Zij kan natuurlijk niet anders gevormd worden, dan van stamwoorden met eene transitieve beteekenis.

ڤوكل pœkoel, *het slaan;* دڤوكل di-pœkoel, *geslagen worden;* لاريكن lárīken, *het abstract denkbeeld van doen loopen* (ملاريكن me-lárī-ken); دلاريكن di-lárī-ken, *het*

passivum van doen loopen, in 't nederl. niet anders dan bij omschrijving uit te drukken, welligt het best door *gedwongen worden te loopen;* جالن djálā-ni, *het abstract denkbeeld van begaan* (منجالن men-djálā-ni); دجالن di-djálā-ni, *begaan worden.*

Ik noem den vorm — د den *zuiveren infinitief passivi* (*infinitivus passivi purus*) en zijne conjugatie het *zuivere passief* (*passivum purum*).

---

d. — تر

ORTHOGRAPHIE.

Het praefix تر ter sluit zich ongeveer op dezelfde wijze aan de stamwoorden, als het praefix بر ber (b.). Het houdt echter zijne ر vaster, dan dit laatste, en daaruit volgt dan:

1.

Dat de elisie der ر wèl vóór eene ر, maar niet vóór het praefix ڤر per *moet* plaats hebben, daar men zeer goed ترڤرانق ter-per-ānak, ترڤرهيس ter-per-hījas kan zeggen en schrijven.

2.

Dat in de gevallen, waarin bij het praefix تر de elisie der ر willekeurig is, van die elisie, althans in schrift, zelden gebruik gemaakt wordt.

Voorbeelden van de verandering der ر in ل zijn: تلنتر te-lantar, voor ترنتر ter-antar; تلنجق te-loendjoek, voor ترنجق ter-oendjoek.

OORSPRONG VAN تر

Onbekend.

KRACHT VAN بر EN BETEEKENIS VAN — تر.

Het praefix تر is, met eenige wijzigingen, voor het *passief*, wat het praefix بر voor het *actief* is, en staat tot د, als بر tot م; waarom ik den vorm — تر *participiaal-infinitief passivi* noem. De aannemelijkheid van die benaming zal hieronder nader blijken.

Het heeft de kracht, het subject in tweeërlei toestanden voortestellen:

1.

In den toestand, waarin het gebragt is door eene op hetzelve volbragte en door het stamwoord, primair of afgeleid, aangeduide transitieve handeling, welken toestand wij uitdrukken door ons *participium perfecti passivi.*

ڤوكل pœkoel, *slaan;* ترڤوكل ter-pœkoel, *geslagen zijn;* ترڤوكلكن ter-pœkoel-ken (3.), ترڤوكولي ter-póekœ-li (4.) en تڤرڤوكل te-per-pœkoel (5.), *geslagen zijn, met intensiteit der handeling;* تڤرڤوكلكن te-per-pœkoel-ken (6.) en تڤرڤوكولي te-per-póekœ-li (7.), *geslagen zijn, met intensiteit der handeling en emphasis der uitdrukking;* ڤندڠ pandang, *aanschouwen;* ترڤندڠ ter-pandang, *aanschouwd zijn;* سڽومكن sennjoem-ken (3, van سڽوم sennjoem, *glimlagchen*), *doen glimlagchen;* ترسڽومكن ter-sennjoem-ken, *gedwongen zijn te glimlagchen; moetende glimlagchen;* ڤندڠكن كڤد pandang-ken kapada (3. van ڤندڠ كڤد pandang kapada, *naar iets zien*), *naar iets doen zien;* ترڤندڠكن كڤد ter-pandang-ken kapada, *gedwongen zijn naar iets te zien; moetende naar iets zien;* باڬوسكن bāgoes-ken (3. van باڬوس bāgoes, *mooi*), *mooi maken;* ترباڬوسكن ter-bāgoes-ken, *mooi gemaakt zijn;* بأيكي báī-ki (4. van بائيك bāïk, *goed*), *goedmaken;* تربأيكي ter-báī-ki, *goedgemaakt zijn;* جالاني djálā-ni (4. van جالن djālan, *gaan*), *begaan;* ترجالاني ter-djálā-ni *begaan zijn;* دهولوكن dahóelœ-ken (3. van دهولو dahœloe *vooraan*), *vooraan doen zijn;* تردهولوكن ter-dahóelœ-ken, *tot voorste gemaakt zijn;* مڠوريكن meng-œrai-ken (8. van اوري œrai, *los*), *doen los worden;—los gaan;* ترووريكن ter-œrai-ken, *gedwongen zijn los te worden;—los te gaan.*

Hierbij zijn eenige opmerkingen te maken.

Soms nadert de vorm —تر in beteekenis weder den vorm — د (C.), doch met dat onderscheid, dat men daarbij niet aan het subject der handeling denkt, maar slechts algemeen aan de uitwerking op het object, en dat men zich de uitwerking niet anders, dan in het verledene kan voorstellen. Het is dezelfde beteekenis, die wij wel eens door het participium perfecti passivi met *raken* uitdrukken.

مک ترڤندڠ سبوه دليم هاڤيت maka ter-pandang sabœwah delīma hā-

njoet, *en er werd een drijvende granaatappel gezien;* مک ڤنتو ترتوتڤ اوله اڠين maka pintoe ter-tœtoep ōleh ăngin, *en de deur werd door den wind digt geslagen.*

Stamwoorden op كن en ي werpen gaarne, doch de eersten gemakkelijker dan de anderen, hunne suffixen weg.

Was het grondwoord, reeds vóór de aansluiting van de suffixen, een transitief verbum, dan levert die weglating in de flexie—تر ook in ’t geheel niets bijzonders op, als zijnde deze dan niets anders, dan de flexie van het grondwoord zelven. ترڤوكولكن ter-pœkoel-ken, bij verkorting ترڤوكول ter-pœkoel = d. van ڤوكول pœkoel; تڤرڤوكولكن te-per-pœkoel-ken, bij verk. تڤرڤوكول te-per-pœkoel = d. van ڤرڤوكول per-pœkoel (5. van ڤوكول pœkoel).

Hebben de suffixen echter gediend tot de vorming van een transitief verbum, hetzij van een oorspronkelijk intransitief verbum of van een adjectief, dan zien wij het zonderling verschijnsel van de geheel heterogene en anders, dan door de afwerping der suffixen, niet te verklaren zamenstellingen van een intransitief verbaal grondwoord of een adjectief met een paefix, welks natuur alleen voor transitieve verba past.

سڽوم sennjoem, *glimlagchen;* ترسڽومكن ter-sennjoem-ken, bij verk. ترسڽوم ter-sennjoem, *gedwongen zijn te glimlagchen; moetende glimlagchen;* ڤندڠ كڤد pandang kapada, *naar iets zien;* ترڤندڠكن كڤد ter-pandang-ken kapada, bij verk. ترڤندڠ كڤد ter-pandang kapada, *gedwongen zijn naar iets te zien; moetende naar iets zien;* باڬوسكن bāgoesken, (3. van باڬوس bāgoes, *mooi*), *mooi maken;* ترباڬوسكن ter-bā-goes-ken, bij verk. ترباڬوس ter-bāgoes, *mooi gemaakt zijn;* بأيكي báī-ki (4. van بائيك bāïk, *goed*), *goedmaken;* تربأيكي ter-báī-ki, bij verk. تربائيك ter-bāïk, *goedgemaakt zijn.*

Bij enkele intransitieve verbaalwortels, waarvoor de vormen كن— (3.) en ي— (4.) naast elkander bestaan, houdt de eerste zijn suffix vaster, dan de tweede.

جالن djālan, *gaan;* جالنكن djālan-ken (3.), *doen gaan;* ترجالنكن ter-djālan-ken *gedwongen zijn te gaan;* جلاني djálā-ni (4.), *begaan;* ترجلاني ter-djálāni, bij verk. ter-djālan, *begaan zijn.*

Waar het taalgebruik geene uitspraak gedaan heeft, aan welken der beide vormen de verkorting bij voorkeur toekomt, en er dus onzekerheid zou kunnen be-

staan, welke vorm gemeend is, doet men beter, zich niet van de verkorting te bedienen.

Ten opzigte der zoo even vermelde intransitieve verbale stamwoorden, bestaat eene in het oog loopende analogie tusschen den maleischen vorm —تر en den sanskrit-vorm — ta. Terwijl namelijk het sanskrit-suffix ta, even als het maleische praefix تر, van transitieve stamwoorden p,articipia perfecti passivi vormt, die gelijk staan met de latijnsche participia op *tus* heeft het ook de kracht, voor intransitieve stamwoorden, de beteekenis van participia praesentis activi daar te stellen, waarbij men echter, even als bij den maleischen vorm —تر, aan eene causale of transitieve beteekenis van het stamwoord moet denken. F. Bopp, Krit. Gramm. der Sanskrita-Sprache, 1845, § 514.

Uit de verkorte vormen تر—كن en تر—ي voor adjectivale grondwoorden is, zoo als het mij voorkomt, eene andere eigenaardigheid der maleische taal te verklaren, die hier dan ook niet geheel op de onregte plaats zal staan.

De derivata —كن (3.) en —ي (4.), namelijk, beteekenen, voor een adjectivaal grondwoord, ook: *het object maken tot hetgeen door het grondwoord uitgedrukt is*, en hunne flexiën تر—كن en تر—ي, of, bij verkorting, —تر, *stellen dus het object voor in den toestand van gemaakt zijn.*

باڬوس bāgœs, *mooi;* باڬوسكن bāgoes-ken, *mooi maken;* ترباڬوسكن ter-bāgoes-ken, bij verk. ترباڬوس ter-bāgoes, *mooi gemaakt zijn;* بايك bāïk, *goed;* بأيكي bái-ki, *goedmaken;* تربأيكي ter-báī-ki, bij verk. ترباٴيك ter-bāïk, *goedgemaakt zijn.*

Aan dit denkbeeld van *gemaakt zijn* knoopt de Maleijer dat van *gemaakt zijn bij uitnemendheid*, van *volmaaktheid*, van *het bezit eener hoedanigheid bij uitnemendheid*, *zelfs bij overdrijving*, zoodat —تر, voor een adjectivaal grondwoord, ook onzen *superlativus comparativus of excessivus* vertegenwoordigt.

ترباڬوس ter-bāgoes, *mooi gemaakt zijn; mooist; te mooi;* ترباٴيك ter-bāïk, *goedgemaakt zijn; best; te goed.* — z. 70—.

Deze eigenschap van den verkorten vorm —تر maakt een voorzigtig gebruik daarvan raadzaam. Wanneer het grondwoord een adjectief is en men niet den superlatief daarvan, maar het participium perfecti passivi van zijne afleidingen —كن (3.)

*

of بـ —(4.) wil uitdrukken, gebruike men dus, waar eenige twijfel zou kunnen ontstaan, voor dit laatste de volle vormen.

2.

In den toestand van vatbaarheid voor de uitwerking eener door het stamwoord uitgedrukte transitieve handeling. Het duidt hier eene passieve geschiktheid aan, even als de nederlandsche suffixen *baar* en *lijk*, als *te* vóór den infinitief (doch niet het *gerundium* van dien vorm), of als *kunnen* vóór den infinitief passivi.

باچ bātja, *het lezen;* ترباچ ter-bātja, *leesbaar; te lezen* (*legibilis*, niet *legendus*)*; kunnende gelezen worden;* هرڬاكن hárgā-ken, *waardéren;* ترهرڬاكن ter-hár-gā-ken, *waardeerbaar; te waardéren;* دريت derīta, *verduren; dragen;* تردريت ter-derīta, *dragelijk; te dragen;* اڠكت angkat, *opligten;* ترڠكت ter-angkat, *opteligten; kunnende opgeligt worden;* سرڬه sergah, *afsnaauwen;* ترسرڬه ter-ser-gah, *kunnende afgesnauwd worden.*

Deze tweede en bijzondere beteekenis van den vorm —تر is welligt uit de eerste te verklaren: wat eene transitieve handeling ondergaan heeft, is er natuurlijk ook vatbaar voor.

Hierboven is het praefix تر met بر vergeleken. Het komt mij voor, dat in het eerste de *adjectieve*, in het andere de *infinitieve* natuur het overwigt heeft.

Dit belet niet, de uit den vorm —تر ontstaande conjugatie, bij analogie, *participiaal-passief* te noemen. Dat die conjugatie, in 't nederlandsch uitgedrukt, veelal van alle passieve elementen ontbloot is, zoo als bv. in مك ترسڽومله توان ڤوتري maka ter-senjoem-lah tœwan poeterī, *en de prinses moest glimlagchen*, doet aan hare passieve natuur in 't maleisch geene de minste afbreuk.

Soms heeft —تر eene geheel adverbiale (z. 85) beteekenis.

β. *Personéle verbale flexiën.*

Zij worden gevormd door de pronominaal-praefixen كُ koe en كَوْ kau en het pronominaal-suffix نَ nja, welke zich, zonder onderscheid, aan alle verbale stamwoorden aansluiten.

	Aanwas achter.	Stamwoord.	Aanwas voor.
e		—	كُ
f		—	كَوْ
g	نَ	—	

e.— كُ

ORTHOGRAPHIE.

Het flexief praefix كُ sluit zich, zonder verandering te ondergaan of te weeg te brengen, aan het stamwoord aan.

Begint echter het stamwoord met eene ا, dan verbindt men het praefix met de tweede letter van het stamwoord en zet boven de verbindingstreep eenvoudig eene hamza (ء), geheel overeenkomstig de orthographie van het praefix مۡ (z. a.).

كُءرتي koe-erti, van ارتي erti.

OORSPRONG.

Het is eene verkorting van het personeel pronomen آكُ ākoe, *ik.*

KRACHT VAN كُ EN BETEEKENIS VAN — كُ.

Het praefix كُ vormt *den* 1[en] *persoon sing. van alle tempora activi*, en de flexie — كُ staat volkomen gelijk met — مَ آكُ ākoe me —.

كُڤوكل koe-pœkoel, *ik sla* en *ik sloeg;* تله كُڤوكل telah koe-pœkoel, *ik heb geslagen;* يڠ اكن كُڤوكل jang akan koe-pœkoel, *dien* (*die, dat*) *ik zal slaan.*

كَو —f.

ORTHOGRAPHIE.

Het flexief praefix كَو kau veroorzaakt, noch lijdt eenige verandering.

Voor woorden, die met eene ا beginnen, geldt de ten opzigte van het praefix بر (z. b.) gegeven regel. — cf. c.

كَوسَاهَ, in stede van كَواُساهَ, kau-oesāha, van اُساهَ oesāha.

OORSPRONG.

Het is eene verkorting van het personeel pronomen اڠكَو engkau, *gij* (sing. en plur.).

KRACHT VAN كَو EN BETEEKENIS VAN — كَو.

Het praefix كَو vormt den 2[en] *persoon sing. en plur. van alle tempora activi*, staande de flexie — كَو volkomen gelijk met — مَ اڠكَو engkau me—.

كَوڤوكل kau-pœkoel, *gij slaat* en *gij sloegt;* تله كَوڤوكل telah kau-pœkoel, *gij hebt geslagen;* يڠ اكن كَوڤوكل jang akan kau-pœkoel, *dien* (*die, dat*) *gij zult slaan.*

ن — g.

ORTHOGRAPHIE.

Het flexief suffix ن hecht zich altijd onveranderd aan het stamwoord, doch brengt in het stamwoord het verspringen en ontstaan der verlengingsletter te weeg, waarvoor de eenvoudige regel is:

Wanneer de laatste syllabe van het stamwoord open is, neemt de laatste klinker

altijd zijne verlengingsletter aan. Eindigt, in zoodanig geval, de voorlaatste syllabe op eene verlengingsletter, dan valt die weg.

Dit wegvallen der verlengingsletter in de voorlaatste, en opduiken daarentegen in de laatste syllabe van het stamwoord is, wat men onder *verspringen der verlengingsletter* verstaat.

چهاري tjahāri, چهريڽ tjahárī-nja; کرج kerdja, کرجاڽ kerdjā-nja.

AFSTAMMING VAN ڽ.

Het is eene euphonisch gewijzigde verkorting van het personéle pronomen اي īja, *hij; zij; het; zij* (plur.).

KRACHT VAN ڽ EN BETEEKENIS VAN ڽ—.

Het vormt, met den infinitief passivi, *den derden persoon singularis en pluralis van alle tempora passivi.*

دڤوکلڽ di-pœkoel-nja, *hij —; zij —; het —; zij* (plur.) *wordt* (*worden*) of *werd* (*werden*) *geslagen;* تله دڤوکلڽ telah di-pœkoel-nja, *hij enz. is* (*zijn*) *geslagen geworden;* تاکت اکن دڤوکلڽ tākot akan di-pœkoel-nja, *bevreesd, dat hij enz. zal* (*zullen*) *geslagen worden.*

In de flexie ڽ — د kan ڽ ook beteekenen: *door hem enz.* Het vertegenwoordigt dan ingelijks weder het personéle pronomen اي īja, dat zelf elliptisch staat voor اوله دي ōleh dīja (euph. voor اوله اي ōleh īja) of اولهڽ ōlehnja.

انقڽ دڤوکل ānak-nja di-pœkoel nja, *haar kind werd geslagen door haar.*

Ellipsen van dien aard zijn zeer menigvuldig in 't maleisch.

اکو دکتوکي (اوله) الله ākoe di-koetœ-ki (ōleh) Allāh, *moge ik vervloekt worden* (*door*) *God; God vervloek me;* دجهوکن (اوله) ملائکة di-djáhœ-ken (ōleh) malāïkah, *moge* (*het*) *verwijderd worden* (*door*) *de engelen; mogen de engelen het verhoeden.*

SUBSTANTIVALE FLEXIËN (DECLINATIE).

Ik vat hier de uitdrukking substantivale flexiën in een' eenigzins ruimen zin op: ik versta er onder alle veranderingen, die het stamwoord ondergaat door klankwij-

zigingen of aanwas, mits die aanwas onafscheidbaar aan het stamwoord verbonden zij, en waardoor onze naamvallen, geslachten en getallen ontstaan.

De maleische declinatie bezit alleen twee getalvormen, waarvoor de formatieve elemeten zijn het praefix سَ sa en *de reduplicatie van het stamwoord.*

	Aanwas achter.	Stamwoord.	Aanwas. voor.
h		—	سَ
i	٢	—	

---

h. — سَ

ORTHOGRAPHIE.

Het praefix سَ sluit zich aan het stamwoord aan, zonder daarin eenige klankwijziging te weeg te brengen, of die zelf te ondergaan.

Is de beginletter van het stamwoord eene ا, dan is de voor het praefix مْغ (z. a.) gegeven regel, van toepassing.

سَأُورڠ sa-ōrang, van اُورڠ ōrang.

UITSPRAAK VAN سَ.

De uitspraak is in de meeste gevallen se; slechts bij enkele stamwoorden wordt de a duidelijker gehoord, zoo als bv. in سَأُورڠ sa-ōrang. Evenwel zal ik, op grond van de afstamming en ter onderscheiding van het praefix سَ se (47., 69., 80.), altijd sa transscribéren.

OORSPRONG VAN سَ.

Het is de wortel voor de benamingen der eenheid in alle westelijke polynesische

talen, en beteekent zelf *een*, waarom het gevoegelijk *eenheids-praefix* kan genoemd worden.

KRACHT VAN سَ EN BETEEKENIS VAN —سَ.

سَ, met substantiva verbonden, drukt de enkelvoudigheid van het daardoor beteekend voorwerp uit, doch niet met de algemeenheid van onzen niet-bepalenden artikel, en ook niet met die scherpe tegenstelling tegenover de veelheid, die wij door ons geaccentueerd *een* (*één*) uitdrukken.

سَ is dus en *onbepaalde singularis*, waartoe zich voornamelijk leenen de *tel- of classificérende substantiva*, dat zijn dezulke, die, bij het opgeven van hoeveelheden, als representanten der getelde voorwerpen optreden, de classe of kategorie daarvan aanwijzen en in de plaats daarvan met de getallen verbonden worden. Die *tel-singularis* kan dan vóór of achter het getelde substantief staan.

باتڠ bātang, *stam;* سباتڠ sa-bātang, *een stam;* bv. تيڠ سباتڠ tījang sa-bātang of سباتڠ تيڠ sa-bātang tījang, *een mast;* اورڠ ōrang, *mensch;* سأورڠ sa-ōrang, *een mensch;* bv. اورڠ سأورڠ ōrang sa-ōrang of سأورڠ اورڠ sa-ōrang ōrang, *een mensch;* كالي kāli, *keer; maal;* سكالي sakāli, *eene keer.* Voor sommige wortels is de vorm —سَ ook adverbiaal. — z. 32.

---

i. ٢—

ORTHOGRAPHIE EN KRACHT DER REDUPLICATIE IN 'T ALGEMEEN.

z. 12.

BETEEKENIS VAN ٢—, ALS DECLINATIEF-VORM.

De reduplicatie, als flexief element, drukt bij primaire substantivale stamwoorden een' *onbepaalden pluralis* uit, die echter bepaald wordt door de voorzetting der woorden سڠالا segála of سڬناڤ se-genap, de voorzetting of achteraanzetting van سكاليَن sa-kálī-an, of door het pronomen relativum يڠ jang er op te laten volgen.

Slechts een klein gedeelte der maleische substantiva is voor de vorming van dien onbepaalden pluralis geschikt; zoo dat men, bij de ontmoeting van substantivale reduplicatiën, in de meeste gevallen aan eene andere beteekenis moet denken (z. 49). Het zijn meest concreta, die zoodanigen pluralis vormen.

بوه bœwah; *vrucht*, بوه٢ bœwah-2, *vruchten*; رومه rœmah, *huis*; رومه٢ rœmah-2, *huizen*; تڠكه tingkah, *kuur*; تڠكه٢ tingkah-2, *kuren*.

B. DERIVATA.

I. VERBALE DERIVATA.

Alle woordsoorten leveren grondwoorden, primaire of afgeleide, voor verbale deripata; doch de klasse *nomen* levert ver de meeste.

Zelfs het grondwoord van het primitief verbum, de *verbaal-wortel*, heeft, bij zijne verbale natuur, ook die van het nomen: het is *een nomen abstractum*, dat het begrip eener handeling of eener wijze van zijn op de meest algemeene wijze uitdrukt, zonder eenig denkbeeld van subject, object of tijd, en heeft, in dat opzigt, de meeste overeenkomst met het ar. اسْم اَلْفِعْل ismoe'lfiɛl, *nomen verbi*, *verbaal-substantief*, of met onzen *infinitief met den artikel het*.

ڤوكل pœkoel, *het slaan;* ڬالي gāli, *het delven;* جالن djālan, *het gaan;* تورن tœroen, *het nederdalen;* دودق dœdoek, *het zitten.*

Maar het is ook de *eenvoudige imperatief* (de *versterkte of intensieve* wordt gevormd door de aanhechting van het suffix له lah): *sla; delf; ga; daal neder; zit.* Hierbij is evenwel niet uit het oog te verliezen, dat, ofschoon het *nomen verbi* en de *eenvoudige imperatief* volmaakt uit dezelfde klanken bestaan, in de uitspraak echter een wezenlijk verschil in toon gehoord wordt. Streng genomen is dus de *imperatief* eene *flexie door toonverheffing.* Ik bedoel hier natuurlijk den op zich zelven staanden imper.; in verband met andere woorden blijkt, ook zonder toonverheffing, uit den zin alleen, of het nomen verbi of de imp. gemeend is.

Met deze logische beteekenis van het ar. اسْم اَلْفِعْل vereenigt het mal. *nomen verbi* echter ook nog de eigenschap van den *ar. verbaal-wortel*, أَصْل aṣl (3ᵉ pers. sing. masc. perf. ind. act.), dat is de eigenschap, de kortste grammatikale vorm te zijn, zonder eenigen aanwas. Het is dus tegelijk de *logische* en *etymologische verbaalwortel.*

De regelmatige afgeleide verbaal-vormen van 3—10 en van 15—22 hebben geene substantivale beteekenis, maar zijn eigenlijk *doode vormen*, die slechts *het denkbeeld eener handeling* uitdrukken en eerst door de flexieve praefixen leven en beweging

krijgen. Dat leven en die beweging ontvangen zij echter ook door toonverheffing, als wanneer zij eenvoudige inperatieven zijn. — z. hierboven.

بسركن besar-ken (3. van بسر besar, *groot*), *het denkbeeld eener handeling, die een object groot maakt; maak groot.*

Voor de nomina verbi en de hier bedoelde doode verbaal-vormen zal ik mij, in het vervolg dezer verhandeling, zoo als ik hiervoren ook reeds hier en daar gedaan heb bij de vertaling der voorbeelden, kortheidshalve, steeds van den *infinitief* bedienen, ten ware de bekendstelling der juiste beteekenis noodzakelijk mogt zijn.

Men zal dus bv. vertaald vinden: ڤوكل pœkoel, *slaan*, instede van *het slaan;* بسركن besar-ken, *groot maken*, instede van *het denkbeeld van groot maken.*

Hier wordt nog aangeteekend, dat er nog eene andere soort van *deverbale abstracta* in het maleisch is, die eene handeling of eene wijs van zijn meer als in de werkelijkheid plaats hebbend, dus bereids als van een subject uitgaand, of aan een object plaats hebbend voorstellen, waarvoor wij in 't nederlandsch verschillende vormen, doch voornamelijk dien met den uitgang *ing* hebben, zoo als, om bij de eerste voorbeelden te blijven, *slag; delving; gang; nederdaling; zitting.* De Mal. hebben daarvoor de vormen 40, 42, 45 en 46.

Deze soort van abstracta noem ik *nomina actionis.*

Het verschil tusschen *nomen verbi* en *nomen actionis* is zoo groot niet, dat het eene voor het andere niet zou kunnen gezet worden, zonder den zin te veranderen; maar in een goed woordenboek, en voornamelijk in eene etymologische verhandeling, moet m. i. wel degelijk daarop gelet worden.

Ik verdeel de verbale derivata in drie klassen; *gewone zeldzame, en vreemde en gemengde.*

α. *Gewone;*

β. *Zeldzame;*

γ. *Vreemde en gemengde.*

α. *Gewone verbale derivata.*

Ik tel er 25, namelijk 6 *primaire* en 19 *accumulatieve.*

De formatieve elementen zijn de praefixen مَ mẹ, بَرْ bẹr en ڤَرْ pẹr, de suffixen كَنْ kẹn, إِ i en أَنْ an, en de *reduplicatie* van het grondwoord.

	Aanwas achter.	Grondwoord.	Aanwas voor.	Graphische ophelderingen.
1		—	مَ	
2		—	بَرْ	
3	كَنْ	—		
4	•ِ	—		Dit punt duidt, voor de betrekkelijke gevallen, de hamza (ء) van het suffix, of de laatste letter van het grondwoord aan.
5		—	ڤَرْ	
6	كَنْ	—	ڤَرْ	
		كَنْ—	ڤَرْ	
	كَنْ	—ڤَرْ		
7	•ِ	—	ڤَرْ	

	Aanwas achter.	Grondwoord.	Aanwas voor.	Graphische ophelderingen.
	ه	ڤَرْ		
8	كَنْ	—	ـمَ	
	كَنْ	مَ		
9	كَنْ	—	بَرْ	
	كَنْ	ـبَرْ		
10	كَنْ	—	ڤَبَرْ	
		بَرْـكَنْ	ڤَ	
11	نْ	—	بَرْ	
12	٢	—		het cijferteeken ٢ (2) beteekent de herhaling van het grondwoord.
13	٢	—	مَ	
14	٢	—	بَرْ	

	Aanwas achter.	Grondwoord.	Aanwas voor.	Graphische ophelderingen.
15	٢كَنْ	—		
16	٢•ِ	—		
17	٢	—	ڤَرْ	
18	٢كَنْ	—	ڤَرْ	
		—٢كَنْ	ڤَرْ	
	كَنْ	ڤَرْ—٢		
19	٢•ِ	—	ڤَرْ	
		—٢•ِ	ڤَرْ	
	•ِ	ڤَرْ—٢		
20	٢كَنْ	—	مَ	
	كَنْ	مَ—٢		

	Aanwas achter.	Grondwoord.	Aanwas voor.	Graphische ophelderingen.
21	كن٢	—	بر	
	كن	بر-٢		
22	كن٢	—	ڤر	
		بر-٢كن	ڤ	
23	٢ن	—	بر	
24	٢ م	—		
25	بر٢	—		

1. — م

ORTHOGRAPHIE.

Z. a.

KRACHT VAN م.

Dezelfde actieve kracht van het suffix م me, die van verbaal-wortels of afgeleide verbale stamwoorden, waarin het denkbeeld eener handeling, transitief of intransitief, is uitgedrukt, den *infinitief* dier handeling met een handelend subject vormt (a.)—

diezelfde kracht maakt het ook geschikt, om ook van andere woordsoorten, als grondwoorden, *infinitivi activi* af te leiden, waardoor intransitieve handelingen uitgedrukt worden, die het, door de grondwoorden aangeduid begrip in de verschillendste, onmogelijk algemeen te definiéren verhoudingen voorstellen.

Het zal daarom het beste zijn, de beschrijving der beteekenissen van het derivatum — مَ naar de verschillende woordsoorten, die tot grondwoord dienen, te specificéren.

α. *Substantief.*

De beteekenis van — مَ, voor een substantief als grondwoord, is het allerminst in algemeene bewoordingen zamen te vatten, zoo als uit de volgende voorbeelden zal blijken.

دارت dārat, *wal* (*land*); مندارت men-dārat, *naar den wal houden* (*met een vaartuig*); ايكن īkan, *visch;* مڠيكن meng-īkan, *visch vangen; alg.: vischvangst drijven;* دامر dāmar, *hars;* مندامر men-dāmar, *hars inzamelen;* رڠکس ranggas, *dorre, ontbladerde tak;* مرڠکس me-ranggas, *zich als een* ranggas *voordoen;* تنجڠ tandjoeng, *uitstekende hoek van 't land;* منجڠ me-nandjoeng, *een* tandjoeng *omvaren; doubléren;* روکؤ rōkoˢ, *sigaar,* مروکؤ me-rōkoˢ, *een' sigaar rooken;* راج rādja, *vorst;* مراج me-rādja, *zich als vorst voordoen.*

Er zijn ook veel, van substantiva afgeleide verba van den vorm — مَ, die eene transitieve beteekenis hebben.

ݢته gettah, *gom; vogellijm;* مڠݢته meng-gettah, *met vogellijm vangen, bv. vogels.*; آتڤ ātap, *dekking;* مڠاتڤ meng-ātap, *van dekking voorzien; dekken, bv. een huis.*

Dan die verba nemen, uit den aard der zaak, de twee passieve flexiën **c.** en **d.** aan: دݢته di-gettah; دأتڤ di-ātap; ترݢته ter-gettah; ترأتڤ ter-ātap, en leiden dan, bij achterwaartsche gevolgtrekking, tot transitieve verbaalwortels van den » zelfden vorm, als het substantief: ݢته gettah, *het met vogellijm vangen;* آتڤ ātap, *het van dekking voorzien*, die oorspronkelijk echter zeker niet bestaan hebben.

Zulke infinitieven houden dan ook op, afleidingen te zijn, en worden flexiën der op voorschreven wijze ontstane verbaal-wortels.

Ook kunnen substantiva met hunne attributen de grondwoorden zijn voor infinitieven van handelingen, waarin en substantief en attribuut te erkennen zijn. Men beschouwt alsdan het substantief met zijn attribuut als een zamengesteld woord.

توجه‌هاري tœdjoh-hāri, *zeven-dagen*, منوجه‌هاري me-nœdjoh-hāri, *feest vieren, op den zevenden dag na het overlijden van iemand;* تمبيرغ هالوان tembērang-hálœän, *het vóór-want van een' mast;* منمبيرغ هالوان me-nembērang-hálœän, *van den wind: in de, door het vóórwant van den mast aangewezen rigting, d. i. kraanbalksgewijs, inkomen.*

Aangaande het vormen van geographische namen door het praefix مَ, z. 48.

β. *Adjectief en partikel.*

Met adjectiva en partikelen, als grondwoorden, vormt het praefix مَ *infinitieven van handelingen, welker hoedanigheid door den wortel uitgedrukt is, of die een streven naar, dan wel een vertoonen of aannemen van zoodanige hoedanigheid, en dus ook een successief worden, uitdrukken.*

Adjectief.

لڠه lēngah, *zorgeloos;* مليڠه me-lēngah, *zorgeloos handelen;* باكس bāgoes, *mooi;* ممباكس membāgoes, *mooi doen;* راڤه rāpoh, *broos;* مراڤه me-rāpoh, *de hoedanigheid van broos aannemen, d. i. broos worden;* لنتڠ lintang, *dwars;* ملنتڠ me-lintang, *de hoedanigheid van dwars vertoonen, d.i. dwars zijn;* كنچڠ kentjang, *stijf;* مڠنچڠ me-ngentjang, *stijf worden; aanwakkeren (van den wind);* بيسيڠ bīsing, *ongeduldig, door het aanhoudende hooren van iets;* ممبيسيڠ mem-bīsing, *ongeduldig maken, door aanhoudend iets te doen hooren.*

Van zulke transitieve verba, als het laatste, geldt hetzelfde, als van die, van substantivale grondwoorden afgeleid.

Voor sommige adjectivale grondwoorden is de onderwerpelijke vorm van eene reflexieve beteekenis en alsdan volkomen gelijk aan 3. a., reflexive.

اوراي œrai, *ontbonden,* مڠوراي meng-œrai = دريڽ مڠورايكن meng-œrai-ken (3. a.) dírīnja, *zich ontbinden.*

Dezelfde kracht heeft het suffix م, wanneer een adjectief onmiddelijk door een complementair substantief gevolgd wordt en daarmede als het ware één woord vormt, welk compositum aan een subject eene door het adjectief uitgedrukte eigenschap toekent, met betrekking tot hetgeen het substantief aanduidt, welk laatste altijd een deel van het subject is, of iets inmaterieels, dat het subject aan zich heeft.

باڬس مولت bāgoes-mœloet, *mooi, met betrekking tot den mond; mooi van mond;* ممباڬس مولت mem-bāgoes-mœloet, *mooi doen, met betrekking tot den mond; een mooi mondje zetten;* بسرکڤال besar-kapāla, *groot, met betrekking tot het hoofd; koppig;* ممبسر کڤال mem-besar-kapāla, *zich koppig toonen.*

Adverbium.

سڬره sigeráha, *onverwijld;* مپڬره me-njegeráha, *zich spoeden met iets te beginnen; niet dralen;* سبله sabelah (h. van بله belah), *op de eene* (*andere*) *zijde;* مپبله me-njabelah, *zich als de eene* (*andere*) *zijde van iets afscheiden; twee tegenovergestelde zijden vormen;* دهول dahœloe, *vooraf;* مندهول men-dahœloe, *den aanvang maken, vroeger dan een ander.*

Praepositie.

اکن akan, *aangaande; aan; naar toe;* مڠاکن meng-ākan, *streven naar; trachten te evenaren.*

Conjunctie.

جک djika, *indien;* منجک men-djika, *met* djika *voor den dag komen.*

Interjectie.

اده adoh, *ach! wee!* [*uitroep van smart*]; مڠده meng-adoh, *ach! roepen; weeklagen.*

De vorm — م kan soms adverbialiter gebruikt worden.

ملنتڠ me-lintang, *dwars zijn*—z. hierboven onder Adjectief—; دودق ملنتڠ dœ-doek me-lintang, *dwars zitten.*

Dergelijke adverbia echter zijn *oneigenlijke*, en daar geene *zuivere* adverbia van dien vorm voorkomen, zoo heb ik hen ook onder de adverbiale derivata geene plaats aangewezen. — cf. 82 —.

Ik noem den vorm —ـه *afgeleide infinitief activi* (*infinitivus activi derivatus*).

2.—بر

ORTHOGRAPHIE.

z—b.

KRACHT VAN HET PRAEFIX بر EN BETEEKENIS VAN —بر.

De derivatieve kracht van het praefix بر (cf. b.) bestaat daarin, dat het van substantiva en ook van andere rededeelen, die echter alsdan als substantiva moeten beschouwd worden, als grondwoorden, participiaal-infinitieven vormt, die algemeen *een hebben* uitdrukken, *materieel of immaterieel*, dus *een bezitten van*, *een behebt zijn met*, *of een voorhanden zijn* (*) *of plaats hebben van hetgeen in het grondwoord aangeduid is.* In het derivatum —بر ligt dus, even als in de flexie (b.), het denkbeeld van een' toestand en eene voortduring.

انتغ oentoeng, *geluk;* برانتغ ber-oentoeng, *geluk hebbende zijn; gelukkig zijn;* سري serī, *glans; smuk;* برسري ber-serī, *glans hebbende zijn; schitterende zijn; smuk hebbende zijn; gesmukt zijn*; راج rādja *vorst;* براج be-rādja, een' *vorst hebbende zijn;* سترو seterœ, *vijand* (*persoonlijke*); برسترو ber-seterœ, *een' vijand hebbende zijn; in vijandschap levende zijn*; انتار antāra, *tusschenruimte; wat zich tusschen twee voorwerpen bevindt;* برانتار ber-antāra, *van twee dingen: tusschenruimte enz. hebbende zijn;* سجق seddjoek, *koud; koude;* برسجق ber-seddjoek, *koude hebbende zijn; het koud hebben;* باكس bāgoes, *schoon; het schoone; schoonheid;* برباكس ber-bāgoes, *schoonheid hebbende zijn; schoon zijn;* تيك tīga, *drie; het getal drie;* برتيك ber-tīga, *het getal drie hebbende zijn; met zijn drieën zijn;* سكر

(*) cf. het fransche il-y-a.

sigeráha, *onverwijld; spoed, in dien zin;* برسکره ber-sigeráha, *spoed hebbende zijn; d. i. hier: met spoed (onverwijld) plaats hebben.*

Met dezelfde kracht hecht het praefix zich aan composita van een adjectief met een complementair substantief, waarvan bij den vorm —ـه (1.) gesproken is.

باکس مولت bāgoes-mœloet, *mooi van mond;* برباکس مولت ber-bāgœs-mœloet, *een lief mondje hebbende zijn;* بسر کفال besar-kapāla, *koppig; koppigheid;* بربسر کفال ber-besar-kapāla, *koppigheid hebbende zijn; koppig zijn.*

Voor sommige grondwoorden heeft de vorm —بر eene bijzondere, meer actieve beteekenis, die schijnt af te wijken van, doch opgesloten is in de hierboven gegeven algemeene beteekenis. Er zijn zelfs grondwoorden, voor welke de algemeene en eene bijzondere beteekenis naast elkander bestaan.

کوره gœroh, *donder;* برکوره ber-gœroh, *donderen (impers.);* هوجن hœdjan, *regen;* براوجن ber-œdjan, *zich aan den regen bloot stellende zijn;* آڠين āngin, *wind;* برآڠين ber-āngin, *zich aan den wind bloot stellende zijn; een luchtje scheppende zijn;* ڬلمبڠ gelombang, *golf;* برڬلمبڠ ber-gelombang, *golvende zijn;* تلر telor, *ei;* برتلر ber-telor, *eijeren of een ei leggende zijn;* استري isterī, *getrouwde vrouw;* براستري ber-isterī, *eene vrouw hebbende zijn; eene vrouw nemende zijn; trouwende zijn (intr.);* آنق anak, *kind;* برآنق ber-ānak, *een kind of kinderen hebbende zijn; barende zijn (intr.).*

Onze vorm kan ook eene reflexieve beteekenis hebben.

قوة koewwah, *kracht;* برقوة ber-koewwah, *zich inspannende zijn; eig.: kracht hebbende zijn; kracht aanwendende zijn.*

Het spreekt van zelf, dat men zich in vertalingen geheel anders uitdrukt, dan hier opgegeven is.

Er zijn afgeleide substantiva van den vorm ـن— (40.), die, op zich zelven staande, niet in gebruik zijn, maar wel als grondwoorden voor den vorm —بر.— z. daaromtrent 11—.

Voor sommige substantiva is de vorm —بر geheel adverbiaal—. z. 82—.

Ik noem den vorm —بر (2.) *possessivum.*

3. كن—.

ORTHOGRAPHIE.

Het suffix كن, bij zijne aansluiting aan het grondwoord, zelf geene verandering ondergaande, veroorzaakt echter het verspringen en het ontstaan der verlengingsletter in het grondwoord, op dezelfde wijze, als het flexief suffix ڽ (z. g.).

Afwijking.

Sommige woorden op ق. ak̇ of ا. a' (wat hetzelfde is) maken niet, volgens den regel, قكن. ak̇-ken of اكن. a'-ken, maar werpen de ق of ا weg en verlengen daarentegen de fatḥa van de voorgaande letter, even als of de laatste syllabe in fatḥa open ware.

منتق mintak̇ of منتا minta' heeft niet منتقكن mintak̇-ken of منتاكن minta'-ken, maar منتاكن mintā-ken, als of het woord منت minta ware; even zoo تيدق tīdak̇ of تيدا tīda', als of het تيد tīda ware.

AFSTAMMING VAN كن
EN BETEEKENIS VAN كن—.

Het suffix كن is van eene tweeslachtige natuur, als vertegenwoordigende twee verschillende woorden: het mal. اكن akan en het jav. ꦲꦏꦺꦤ꧀ haken. En zoo heeft ook de vorm كن— twee verschillende beteekenissen, naarmate hij aan het eene of het andere woord zijn' oorsprong verschuldigd is.

α.

كن, ALS VERKORTING VAN اكن.
KRACHT VAN اكن
EN BETEEKENIS VAN كن—.

اكن dient, behalve ter vorming van de futura en ter aanduiding van verschillende

betrekkingen van indirect object, waarvoor wij in 't nederl. eene menigte woorden hebben, zoo als: *betreffende*, *tot*, *voor*, *om* en dergelijke, ook nog ter aanwijzing, pleonastisch, van het directe object van eene transitieve handeling. En het is juist deze eigenschap, en geene andere, van اكن, die op den vorm كن— overgegaan is.

In stede, namelijk, van het transitief verbum, oorspronkelijk of afgeleid, eenvoudig met den accusatief te construeren en bv. te zeggen ممرقس حال me-mereḳ-sa ḥal, *de zaak onderzoeken;* منچلڤ كاءين men-tjellop kāïn, *het doek verwen;* ممڤربايق ككياءنن mem-per-bānjaḳ ke-kájā-an-nja, *zijn' rijkdom vermeerderen*, zegt de Mal., die evenveel van pleonasmen als van ellipsen houdt (*les extrèmes se touchent*), veelal pleonastisch en daardoor meer intensief transitief, en daardoor weder meer bepaald een direct object aanwijzend: ممرقس اكن حال me-mereḳsa akan ḥāl; منچلڤ اكن كاءين men-tjellop akan kāïn, ممڤربايق اكن ككياءنن mem-per-bānjaḳ akan ke-kájā-anja. De zamentrekking daarna van het verbum met اكن tot één woord, met elisie der ا van اكن en verzwakking van كن kan tot كن ken, ligt geheel in den geest der mal. taal: ممرقساكن حال me-mereḳsā-ken ḥāl; منچلڤكن كاءين men-tjellop-ken kāïn, ممڤربايقكن ككياءنن mem-per-bānjaḳ-ken ke-kájā-an-nja. (*)

Wanneer كن, zoo als in de meeste gevallen, alleen intensiteit gevend is, laat het zich altijd van het grondwoord als اكن afscheiden, zoo als uit de aangehaalde voorbeelden te zien is.

De kracht van het suffix كن, als verkorting van اكن, bestaat dus oorspronkelijk en hoofdzakelijk in het geven van *intensiteit* aan de transitieve handeling, door het grondwoord uitgedrukt; sommige transitieve verbaalwortels bekomen echter door het geven van intensiteit daaraan op de beschrevene wijze, eene zekere wijziging in de beteekenis, die wij in 't nederl. veelal door het praefix *ver* uitdrukken.

(*) In de breede taal van Bandjarmāsin is اكن ongeschonden bewaard gebleven: ممڤربايقاكن (van de orthographie ben ik niet zeker) mem-per-bānjaḳ-ākan, voor ممڤربايقكن mem-per-bānjaḳ-ken.

همبر hamboer, *strooijen;* همبرکن hamboer-ken, *strooijen, int.*, d. i. *uit elkander strooijen; verstrooijen;* چارق tjārik, *scheuren;* چارقکن tjārik-ken, *scheuren, int.*, d. i. *aan stukken scheuren; verscheuren.*

De eigenschap van het suffix کن, het transitieve intensief transitief te maken, gaf later aanleiding, om, door middel daarvan, ook het intransitieve transitief te maken en zoo transitieve verba te vormen, niet alleen van oorspronkelijk intransitieve verba, maar ook van substantiva, adjectiva en andere woordsoorten, zelfs van zamenstellingen. De op die wijze gevormde transitieve verba beteekenen dan algemeen: *het object behandelen als (objectief) of overeenkomstig, dan wel maken tot hetgeen door het grondwoord uitgedrukt wordt.* In 't nederl. vormen wij zulke transitiva wel eens door de praefixen *be* of *ver* of den eenvoudigen infinitief-uitgang *en;* velen evenwel construéren wij met een indirect object, dat echter aan de directe transitiviteit van den mal. vorm کن— geene de minste afbreuk doet.

لاري lāri, *loopen;* لاريکن lārī-ken, *loopende medevoeren; wegloopen met iets (dir. obj.); schaken;* بيرق bērak, *kakken* (*) *(intr.);* بيرقکن bērak-ken, *als kak uitwerpen; uitkakken; kakken, iets (dir. obj.)*, bv. بيرقکن دارة bērak-ken dārah, *bloed kakken.* De zamenstelling بوڠ آير bœwang-ājer, en hare afleiding بوڠ آيرکن bœwang-ājer-ken, beteekenen hetzelfde, fatsoenlijk.—ممڤي mimpi, *droomen;* ممڤيکن mimpī-ken, *droomen van iets (dir. obj.); iets droomen*, bv. *eene gebeurtenis;* سمبهيڠ sembahjang, *godsdienstige handelingen verrigten;* سمبهيڠکن sembahjang-ken, *godsdienstige handelingen verrigten, ten behoeve van iets (dir. obj.);* in de voorstelling van den Mal.: *be-sembahjang-en;* راج rādja, *vorst;* راجاکن rādjā-ken, *tot vorst maken;* ڤنجار pendjāra, *kerker;* ڤنجاراکن pendjārā-ken, *kerkeren;* علامة ʿalāmah, *adres;* علامتکن ʿalāmatken, *van het adres voorzien; adresséren, in dien zin;* اوبت ōbat, *geneesmiddel;* اوبتکن ōbatken, *tot geneesmiddel maken*, d. i. *als geneesmiddel gebruiken; met geneesmiddelen behandelen;* dit laatste in de voorstelling

(*) Ik hoop, dat niemand zich aan dit woord zal ergeren. In een woordenboek spreekt dit van zelf; maar in eene etymologische verhandeling, zal men welligt zeggen, had het wel kunnen vermeden worden. Ik kon het *niet*, of ik had aan de volledigheid moeten te kort doen.

van den Mal.: *be- medicijn- en;* كڤارة kapārah, *ongeloovige (scheldwoord);* كڤارتكن kapārat- ken, *voor* kapāraṅ, *uitschelden;* in de voorstelling van den Mal.: *kapārat- ten;* انوكراه anoegerāha, *gunstbewijs;* انوكرهاكن anoegeráhā- ken, *geven, als een gunstbewijs, iets aan iemand;* آن٢ ānoe-2, *allerlei onbepaald iets;* آن٢كن ānoe-ánœ-ken, *allerlei onbepaalde handelingen aandoen aan iets (dir. obj);* in de voorstelling van den Mal.: *be-dit-en-dat-ten;* بسر besar, *groot;* بسركن besar-ken, *groot maken; vergrooten;* لوله لنتق lœloh-lantak, *tot stof gestampt;* لوله لنتقكن lœloh-lantak-keṅ, *tot stof stampen;* دوا dœwa, *twee;* دواكن dóewā-ken, *tot twee maken;* سكراه sigeràha, *onverwijld; spoedliglijk, in dien zin;* سكرهاكن sigerá-hā-ken, *onverwijld doen plaats hebben; bespoedigen, in dien zin;* كڤد kapáda, *naar toe;* كڤداكن kapádā-ken, *de rigting geven aan iets (dir. obj.) naar; dirigéren naar.*

Uit de kracht van het suffix كن, het transitieve intensief transitief en het intransitieve transitief te maken en een direct object aan te wijzen, vloeit dan ook weder voort de eigenschap, het indirecte in zekere gevallen direct te maken, d. i. in regtstreeksche betrekking te brengen met de transitieve handeling, hetzij als subject, of als direct object.

Zoo heeft voor sommige transitieve verbaal-wortels, waarin het denkbeeld van *nemen* of *ontvangen* ligt, die dus, buiten hun direct object, nog een indirect object hebben, waarvan genomen of ontvangen wordt, de vorm كن— eene zeer bijzondere beteekenis: het suffix كن, namelijk, verandert het indirect object van het grondwoord in het subject der handeling en omgekeerd, terwijl het direct object hetzelfde blijft, en daardoor de handeling van *nemen* of *ontvangen* in een *geven.*

سيو sēwa, *huren;* سواكن séwā-ken, *verhuren;* ڤنجم pindjam, *te leen vragen of nemen;* ڤنجمكن pindjam-ken, *te leen geven.*

Voor andere transitieve verbaal-wortels, die het werktuig of middel, waarmede de handeling verrigt wordt, als indirect object hebben, maakt de vorm كن— dat werktuig of middel tot het direct object. Het direct object wordt dan gewoonlijk indirect object.

تمبق tembak, *schieten,* bv. *een' vogel (dir. obj.) met een' kogel (ind. obj.);* تمبقكن

ڤلور كڤد بورڠ tembak-ken pelœroe kapáda bœroeng, *een' kogel (dir. obj.) schieten naar een' vogel (ind. obj.)*; باير bājar, *betalen*, bv. *zijne schuld (dir. obj.) met spaansche matten (ind. obj.)*; بايركن رڠڬيت bājar-ken ringgit, *spaansche matten (dir. obj.) betalen.*

Bij het gebruik van het passief van het hier behandelde derivatum كن —, en voorn. van den participiaal-infinitief passivi daarvan, تر — كن (z. d.), wordt het suffix كن zeer dikwijls weggelaten.

ترڤنجار ter-pendjāra, voor ترڤنجاراكن ter-pendjárā-ken, *gekerkerd;* ترسمبهيڠ ter-sembahjang, voor ترسمبهيڠكن ter-sembahjang-ken, *besembahjangd;* ترسڬره ter-sigeráha, voor ترسڬرهاكن ter-sigeráhā-ken, *bespoedigd.*

Wanneer het grondwoord een adjectief of adverbium is, moet men van deze apokope een behoedzaam gebruik maken, omdat alsdan de vorm — تر ook den superlativus comparativus (70. 83) kan beteekenen (z. d.).

ترسڬره ter-sigeráha, *ten spoedigste* (83.) en *bespoedigd* (3. d.)

Deze van اكن afgeleide beteekenis van den vorm كن — schijnt oorspronkelijk volkomen gelijk te zijn geweest aan die van den vorm ى — (4.) Dit wordt voor mij zeer waarschijnlijk door de omstandigheid, dat het maleische dialect van Batavia (ik bedoel hier niet het zoogenaamde laag maleisch) voor alle verhoudingen, waarvoor het malakásche dialect twee vormen, كن — en ى —, noodig heeft, thans nog alleen den vorm ى —, in de gewijzigde gedaante van ين — in, gebruikt. Ook de Boeginezen en Makasaren hebben daarvoor alleen het suffix i. (*) Met de ontwikkeling der taal en den vooruitgang in geestelijke beschaving heeft men echter hier en daar een onderscheid gemaakt, dat zijn' grond had in de natuur van het grondwoord, als welke de afleiding van twee transitieve verba van verschillende beteekenis toeliet. En dat verschil, waarover hieronder meer, schijnt mij al verder alleen zijn' oorsprong te danken te hebben aan de tweede, minder regtstreeks werkende beteekenis van كن —, die afgeleid is van كن als verkorting van [illegible]

(*) B. F. Matthes, Macassaarsche spraakkunst, § 178.

KRACHT VAN كن.

ALS VERKORTING VAN ꦲꦏꦺꦤ꧀

ꦲꦏꦺꦤ꧀ haken beteekent, volgens Gericke, *gelasten; laten; iemand iets laten doen*, even als het mal. سوروه sœroh. En dezelfde kracht heeft het suffix كن: het drukt eene uitwerking op een object uit, die voor dit laatste de oorzaak wordt van een intransitief handelen [oorspronkelijk of afgeleid (1.)] of eene wijze van zijn [oorspronkelijk of afgeleid 2.)], en de daarvan afgeleide vorm كن— laat zich altijd vertalen door: *doen, met den infinitief van het intransitieve verbum*, is dus een *causativum* in den eigenlijken zin van het woord.

جالن djālan, *gaan;* جالنكن djālan-ken, *doen gaan;* لاري lāri, *loopen;* لاريكن lā-ri-ken, *doen loopen;* ممڤي mimpi, *droomen;* ممڤيكن mimpī-ken, *doen droomen;* بيرق bērak, *kakken;* بيرقكن bērak-ken, *doen kakken;* هاڽوت hānjoet, *drijven;* هاڽوتكن hānjoet-ken, *doen drijven;* دودوق dœdoek, *zitten;* دودوقكن dœdoek-ken, *doen zitten;* اد ada, *zijn;* اداكن ádā-ken, *doen zijn.*—z. voorts 9.

Voor transitieve verbaalwortels is deze beteekenis van den vorm كن— hoogst zeldzaam, waarbij nog komt, dat die zeldzame gevallen niet van een algemeen gebruik zijn. Ter vermijding waarschijnlijk van twee onmiddelijk op elkander volgende accusatieven, bezigt men dan òf de passieve flexie, —د (C.), waardoor het eerste object in den nominatief komt en dus het verbum kan voorafgaan, òf men scheidt de beide accusatieven door اكن akan.

ڤڬڠ نڬري peggang neggerī, *een gewest bestieren;* منتري انو دڤڬڠكن نڬري انو menterī ānoe di-peggang-ken neggerī ānoe, *den menterī N. N. werd opgedragen, het landschap N. N. te besturen;* ممڬڠكن منتري انو اكن نڬري انو me-meggang-ken menterī ānoe akan neggerī ānoe, *den menteri N. N. het landschap N. N. doen bestieren.*

Alle woorden van den vorm كن—, die beteekenen: *het object maken tot hetgeen door het grondwoord uitgedrukt wordt*, kunnen ook worden beschouwd als te zijn ontstaan door ꦲꦏꦺꦤ꧀ en duiden dan aan: *het object doen zijn, wat door het grondwoord uitgedrukt wordt.* Zulke grondwoorden zijn voornamelijk de adjectiva.

بسرکن besar-ken, *groot maken; groot doen zijn.*

Het adjectief is dus eigenlijk het punt, waar de beide beteekenissen van het derivatum کن— elkander ontmoeten, of waar de eene in de andere overgaat. Het verschil bestaat alleen nog in de meer regtstreeksche uitwerking op het object, wanneer men zich den vorm als uit اکن ontstaan denkt, dan wanneer men [Javanese script] als formatief element aanneemt.

Uit deze tweeslachtige natuur van het suffix کن is het dan ook al verder te verklaren, dat de vorm کن— voor een en hetzelfde grondwoord, wanneer dit een intransitief verbum is, soms twee verschillende beteekenissen heeft.

ايڠت īngat *denken; indachtig zijn;* ايڠتکن īngat-ken, 1. *indachtig maken, iets* (*dir. obj*) *aan iemand;* 2, *doen denken, iemand;* تربڠ terbang, *vliegen;* تربڠکن terbang-ken, 1. *doen vliegen*, 2. *vliegende medevoeren; weg vliegen met iets* (*dir. obj.*); لاري lāri, *loopen;* لاريکن lárī-ken, 1. *doen loopen;* 2. *loopende medevoeren; wegloopen met iets* (*dir. obj.*); *schaken.*

Wanneer het suffix کن de partikel اکن representeert, in hare eigenschappen, verschillende betrekkingen van indirect object of het futurum aan te duiden, dan heeft het geen' den minsten invloed op de qualiteit of quantiteit van het woord, waaraan het zich aansluit, en de vorm کن— is in zulke gevallen geene afleiding meer, maar eene eenvoudige zamentrekking.

ايڠتکن ديرين īngat-ken dírī-nja, voor ايڠت اکن ديرين īngat ākan dírī-nja, *van zich zelven bewustzijn hebben* (ايڠت īngat, *bewustzijn hebben*); جاڠنکن djā-ngān-ken, voor جاڠن اکن djāngan akan, *laat staan, betreffende . . . .; spreek maar niet van . . . . . .;* تاءکن taˢ-kan (*), voor تاء اکن taˢ-ākan, *het zal toch niet;* مساکن másā-ken, voor ماس اکن māsa-akan, *het zal toch niet;* دمناکن داڤت di mánā-ken, dāpat, voor دمان اکن داڤت di māna ākan dāpat, *hoe zal men* (*dit*) *verkrijgen? hoe is* (*dit*) *mogelijk?* Omtrent meer andere dergelijke zamen-

---

(*) تاء taˢ is eene zamentrekking van تيداء tīdaˢ, *niet.*— In dit bijzonder geval zegt men beter kan dan ken.

trekkingen, zoo als اصلكن asal-ken سلڠكن selang-ken, انتهكن entah-ken, enz. raadplege men de woordenboeken.

De maleische taalkundigen trachten alle beteekenissen van den vorm كن— (de zamentrekkingen, waarvan zoo even gesproken is, daarvan natuurlijk uitgezonderd) door het begrip van سوروه sœroh, *gelasten*, dat zij er in leggen, te verklaren, maar komen er slecht mede toe. Dit heeft mij aanleiding gegeven in het suffix كن eene dubbele natuur te zoeken, die ik ook vermeen gevonden te hebben.

Daar كن moeijelijk van سوروه kan afgeleid worden, zoo was het niet meer dan natuurlijk, dat mijne aandacht op het jav. ꦲꦏꦼꦤ꧀ haken = het mal. سوروه sœroh gevestigd werd (*).

De verklaring, die ik hier gewaagd heb van den vorm كن— te geven, wijkt eenigzins af van die, voorkomende in hoofdstuk VI van de tweede afdeeling der mal. grammatica van de Hollander (tweede druk), de nieuwste en beste, die wij bezitten. De heer de Hollander, namelijk, geleid door de beschouwingen van den heer T. Roorda over het javaansch causatief werkwoord met het suffix ꦲꦏꦺ hake of ꦲꦏꦼꦤ꧀ haken (Jav. Gram. § 144 vlg.) kent daarbij aan اكن geene andere beteekenissen toe dan betrekkingen van *indirect object* aanwijzende: *aangaande*, *betreffende*, *ten aanzien van*, *met opzigt tot*, *met het oog op*, alhoewel hij hoofstuk XVIII, § 6, zeer juist zegt, dat اكن wel eens, ter bevordering van den nadruk, gebruikt wordt om de betrekking uit te drukken tusschen het werkwoord en zijn *direct object*, en zegt dan verder: »en zoo beteekent dan ook het causatief werkwoord eene »werking van het subject met opzigt tot of met het oog op eenig voorwerp als »object, waarvan, waarmede of waarvoor iets te doen is; of met andere woorden: »met opzigt tot, of met het oog op eenen persoon of eene zaak (het object) zoo-»danig handelen, dat hetgeen door het grondwoord beteekend wordt ten gevolge »van die handeling aan dat object plaats heeft of geschiedt."

Ik weet niet, of de schrijver der jav. grammatica de, het direct object aanwijzende

(*) Aangaande de identiteit van ꦲꦏꦼꦤ꧀ en اكن waag ik geen oordeel. Zooveel echter is zeker, dat اكن thans niet meer *gelasten; laten* beteekent. — Cf. W. von Humboldt, Kawi Sprache, II. p. 144 vlg.

eigenschap van het mal. اكن al dan niet gekend heeft; de heer de Hollander echter kent die zeer wel, en het was daarom eenigzins bevreemdend voor mij, dat hij haar, bij de verklaring van den vorm كن, geheel over het hoofd heeft gezien, en zulks te meer, daar hij niet kon nalaten gevallen aan te voeren (§ 10), waarvan hij zelf zegt: »en in dit geval komt het causatief werkwoord in beteekenis »geheel met het eenvoudig werkwoord overeen, zoodat dan ook hetzelfde, wat in »het Nederlandsch het *direct* object is, in het Maleisch het *direct* object blijft, en »de betrekking tusschen het werkwoord en het *indirect* object ook, even als in »onze taal, door een voorzetsel wordt uitgedrukt."

Hoe wel te pas komt hier niet de verwaarloosde eigenschap van اكن! En hoe ongemakkelijk zijn daarentegen niet doorgaans de indirecte beteekenissen! Men leze slechts de betrekkelijke hoofdstukken in de Hollander en T. Roorda, om te zien, hoe men soms aan het denkvermogen geweld moet aandoen, om in wezenlijk *directe* handelingen het *direct* object *indirect* te maken, maar toch te blijven zeggen, dat het *direct* object is. Met den besten wil en de meeste inspanning is het mij althans niet mogen gelukken, mijn denkvermogen zoo hoog op te schroeven, dat het een logisch verband kan ontdekken tusschen de beide verklaringen, die de javaansche grammaticus aan den zoogenaamden causatieven vorm geeft. Na, namelijk, in § 145, gezegd te hebben, dat daardoor »eene bijzondere betrekking tot een »subjectief object (*) als direct object" wordt aangeduid, geeft hij nog eens, in § 146, als algemeene beteekenis: »met het oog op of met opzigt tot een persoon »of zaak bewerken of zoo doen, dat plaats hebbe of geschiede wat beteekend wordt »door het woord, waarvan het afgeleid is."

Uit de hierboven gegeven voorbeelden blijkt reeds, hoe de Maleijer zich *direct* kan voorstellen verhoudingen, waartoe wij de *indirecte* wijze van uitdrukking bezigen. Eenige voorbeelden, uit de Hollander getrokken, zullen dit nog duidelijker maken en tevens doen zien, dat het niet altijd noodig is, bij vertalingen van den vorm كن—, onze indirecte wijze van spreken te gebruiken, ja, dat het soms eenvoudiger is, zich direct uit te drukken, zooals ook de heer de Hollander in enkele voorbeelden zelf gedaan heeft. Zij zullen tevens dienen ter toetsing van mijne theorie.

(*) Hieronder verstaat T. Roorda een *persoonlijk* object. — Cf. Deelen der rede (1855) p. 62.

§ 4. مڠدوكن حالڽ mengadoe-kan halnjá, *aangifte doen van zijne zaak;* met direct object: *zijne zaak aangeven;* بڬيمان اڠكو مڠتاكن انجڠ حرام bagimâna angkau mengatâ-kan andjing harâm, *hoe kunt gij van een' hond zeggen, dat hij onrein is;* met direct object: *hoe kunt gij een' hond onrein noemen.*

§ 5. هي اديند دڠركنله ككند برچريتر hij adènda, dengarkanlah kakanda bertjeritra, *o mijn jonger broeder, luister naar uwen ouder broeder, terwijl hij verhaalt;* met direct object: *hoor uwen ouder broeder verhalen;* هي سري رام ايڠتكنله منڠكيسكن انق ڤانهكو اين hij Sri Rama, îngatkanlah menangkiskan ânaq pânahkoe îni, *o Rama, wees er op bedacht of let er op, om dezen mijnen pijl af te weren.* Ontleed luidt die zin aldus: هي سري رام ايڠتله اكن منڠكيس اكن انق ڤانهكو اين hij Sri Râma îngatlah âkan menangkis âkan ânaq pânahkoe îni, en hier is het eerste âkan *indirect* en het tweede *direct* object aanwijzend, en menangkis âkan ânaq pânahkoe îni, het indirect object van îngatlah, en men zou dien overeenkomstig ook aldus kunnen vertalen: *denk aan het afweren van dezen mijnen pijl.*

§ 6. هندقله راج ممبنركن برڠسياڤ يڠ بنر handaqlah râdja membenarkan bârang sijâpa jang benar, *de vorst moet gelijk geven ieder, die gelijk heeft;* met direct object: *moet in het gelijk stellen ieder enz.;* اڠكوله يڠ مندوستاكن سڬل برهال كامي angkaulah jang mendoestâkan segalla berhâla kâmi, *gij zijt het, die van onze goden zegt, dat zij valsch (afgoden) zijn;* met direct object: *die onze goden valsch noemt of voor valsch verklaart.*

§ 7. لقسمان ڤون منتقكن ڤدڠ ايت ككانن Laqsamâna pon menetaqkan pedang ītoe kakânan, *Laqsamana hieuw met dat zwaard naar de regterzijde;* in de voorstelling van den Maleijer, met direct object: *hieuw het zwaard naar . . . . . .*, en wel met hetzelfde regt, of liever op dezelfde gronden, als voor den heer de Hollander bestaan, om het daarop volgende voorbeeld ook met een direct object te vertalen; سري رام ڤون ممانهكن انق ڤانهن كڤد روان Srî Râma pon memânahkan ânaq pânahnja kapada Rawâna, *Rama schoot met zijn pijl of schoot zijn pijl af* (*) *naar Rawāna;* روان ڤون منربڠكن رتان يڠ سقتي كاادر Rawâna pon menerbangkan ratânja jang saqti ka-âdara, *Rawâna vloog met zijn wagen, die bovennatuurlijke magt had, naar de lucht*, dat is, *gebruikte zijn wagen om*

(*) Dat *af* kan zelfs zeer goed gemist worden.

te vliegen. Hier heeft het suffix كَنْ zijne tweede beteekenis, ontleend aan het jav. ꦲꦏꦼꦤ꧀, en de vertaling luidt dien overeenkomstig: *Rawana deed zijn' wagen naar de lucht vliegen*, en dewijl hij er in stond, werd hij medegevoerd, iets toevalligs, dat wel uit den zin, maar geenszins uit den vorm منربڠکن kan worden opgemaakt.

§ 8. هي رات تربڠکنله اکُ کلاڠت h i j r â t a, t e r b a n g k a n l a h â k o e k a l â-n g i t, *O wagen, vlieg met mij naar de lucht;* met direct object, wat volmaakt hetzelfde beteekent: *voer mij vliegende* (*d. i. gij vliegende*) *mede naar de lucht*, doch niet, zooals de heer de Hollander meent te moeten verbeteren: *doe mij naar de lucht vliegen.* Men moet hier slechts niet de beteekenis van *met* beperken tot: *te zamen met* of *in gezelschap met*, als wanneer *beiden* zouden moeten vliegen. Het volgend voorbeeld is een geheel ander geval: اي ڤون سمڤايکن سورة ايت کڤداڽ î j a p o n s a m p e j k a n s œ r a t î t o e k a p a d a nj a, dat niet juist vertaald is door: *hij kwam met dien brief bij hem aan;* maar moet vertaald worden, zooals ook de heer de Hollander zeer juist verbeterd heeft: *hij deed dien brief bij hem aankomen*, dat echter weder geenszins hetzelfde is als: *hij bragt hem dien brief;* ملاريکن بيني اورڠ m e-l a r i k a n b ī n i ō r a n g, *met iemands vrouw wegloopen*; met direct object, dat volmaakt hetzelfde is; *wegloopende iemands vrouw medevoeren* (zelfs haars ondanks), doch niet: *iemands vrouw doen wegloopen.*

§ 9. ممڬرکن m e m â g a r k a n beteekent niet: *van eene heining laten voorzien*, *doen omheinen;* maar volmaakt als ممڬر m e m â g a r of ممڬري m e m a g â r i, *van eene omheining voorzien; omheinen;* مڠوبتکن m e n g ō b a t k a n beteekent niet: *geneesmiddelen laten toedienen*, maar, volmaakt als مڠوبت m e n g ô b a t of مڠوباتي m e-n g ô b a t i *met geneesmiddelen behandelen;* مڠفنکن m e n g a f a n k a n beteekent niet: *in een doodskleed doen wikkelen*, maar volmaakt als مڠفاني m e n g a f â n i *van een doodskleed voorzien.*

§ 10. Deze geheele paragraaph toont op de meest evidente wijze, hoe onjuist de de heer de Hollander, op het voorbeeld van den heer T. Roorda, de beteekenis van den vorm كَنْ — opgevat heeft, hoe ongemakkelijk die opvatting is en tot hoe zonderlinge stellingen zij verleidt. § 10 dan begint aldus: »Somtijds ook beteekent »het causatief werkwoord de handeling van het werkwoord voor of ten behoeve »van of met het oog op iemand verrigten.” En verder: »De persoon, voor of ten »behoeve van, of met het oog op wien de handeling geschiedt, die in het Neder-»landsch het indirect object zoude zijn met een voorzetsel voor zich, is dan in

»het Maleisch het direct object; en de persoon of zaak, die in het Nederlandsch »het direct object zoude zijn, komt in het Maleisch als indirect object, als iets »accessoirs, achteraan." Dit zou, als het inderdaad zoo ware, eene allerwonderlijkste logische zamenstelling zijn. Maar het is niet zoo, gelijk uit de ontleding der voorbeelden van den heer de Hollander zal blijken. بكاكنله اكن ڤنتو استان اين boekâkanlah âkoe pintoe astâna ini. De heer de Hollander vertaalt zeer juist: *open voor mij de deur van dit paleis;* dan de indirecte betrekking tusschen het openen der deur en den persoon, voor wien de deur moet geopend worden, is volstrekt niet gelegen in den afgeleiden vorm بكاكن boekâkan, maar in eene uitgelaten praepositie vóór اكن âkoe, bv. ڤد pada (minder goed كڤد kapada) بݢي bagi, اكن akan, zoodat die zin aldus zou luiden: بكاكنله ڤداكن (بݢيكو — اكن داكن) ڤنتو استان اين boekâkanlah padâkoe (bagîkoe—akan dâkoe) pintoe astâna îni. Voorbeelden van zulke volledige zinnen geeft de heer de Hollander zelf verder beneden: ممبكاكن ڤنتو كڤد همب memboekâkan pintoe kapada hamba, *de deur openen voor mij;* منچهريكن بوه بواهن كڤد راج mentjaharikan bœwah-boewâhan kapada radja, *vruchten zoeken voor den koning.* En de heer de Hollander kan dan hier natuurlijk niet onopgemerkt laten, zooals pag. 57 reeds is aangeteekend, dat alsdan direct en indirect object in het Maleisch en Nederduitsch dezelfden zijn. En de heer de Hollander gaat daarenboven nog aldus voort: »Dit is zelfs de gewone con»structie, wanneer een causatief werkwoord twee objecten, een direct en een in»direct heeft." Het bovenaangehaald voorbeeld kan overigens ook zeer goed, en welligt beter, vertaald worden: *open mij* of *doe mij open de deur van dit paleis*, waar de betrekking van *mij* tot *open* evenmin als van اكن âkoe tot بكاكنله boekâkanlah door eenige praepositie wordt aangeduid. Evenwel zal het geen' mensch in den zin komen, in *mij* den accusatief of het direct object te zien, en ik vind niets hoegenaamd, dat mij het regt, of alleen maar aanleiding geeft, om dit in اكن te erkennen en daardoor het denkvermogen geweld aan te doen. Ellipsen als de onderwerpelijke zijn iets zeer gewoons in het maleisch, ook bij het oorspronkelijk transitief verbum. Men kan bv. zeer goed zeggen: بليله آكو كاءين ايت belī-lah ākoe kāïn ītoe, *koop mij dat kleedje;* doch is, de intensief transitieve vorm, bv. hier بليكنله beli-ken-lah, meer in gebruik. Maar men kan in het onderwerpelijk voorbeeld بكاكن boekâkan ook als nog iets anders beschouwen, wanneer men zich

den zin als niet elliptisch voorstelt, maar hem aldus ontleedt: بكاله اكن داكُ ڤنتو boekâlah akan dâkoe pintoe, waarin اكن duidelijk اكُ als indirect object aanwijst. In dit geval is dan بكاكن niets anders, dan eene bloote zamentrekking van بوك en اكن, zonder dat daardoor بوك in qualiteit of quantiteit eenige wijziging ondergaat, eene zamentrekking, waarvan pag. 55 reeds gesproken is. Het volgende voorbeeld سڬل عالم مڽمبهيڠكن ميت سريف حسن segalla àlim menjembahjangkan majt Sjerif Hassan staat hier eigenlijk ter verkeerder plaatse. De heer de Hollander vertaalt het: *alle wijzen baden bij of ten behoeve van het lijk van Sjerif Hassan*, en dit drukt dan ook zeer goed den zin uit, maar de Maleijer denkt zich het lijk onder de regtstreeksche uitwerking van het bidden: *alle wijzen behandelden of bedienden met gebeden* (*besembahjangden*) *het lijk van Sjerif Hassan.* Als hij zich indirect, overeenkomstig de vertaling van den heer de Hollander, had willen uitdrukken, dat hij echter zelden of nooit zal doen, dan had hij gezegd سڬل عالم برسمبيڠ اكن ڬون (اكن فائدة-ڤد تمڤت) ميت سريف حسن segalla àlim bersembahjang akan gœna (akan fàïdah-pada tampat) majt Sjerif Hassan.

De tweede van ꦲꦏꦺꦴ haken afgeleide beteekenis van den vorm اكن— heeft aanleiding gegeven, hem *causativum* te noemen. De benaming *transitivum rectum* komt mij meer omvattend voor.

---

4. ـِ

ORTHOGRAPHIE.

Het suffix ا of, zonder klankteekens, gewoonlijk ي, heeft altijd het verspringen der verlengingsletter *naar* of haar ontstaan *in* de laatste syllabe van het grondwoord ten gevolge, die laatste syllabe moge α. *open* of β. *gesloten* zijn.

α.

In dit geval gaat de ا van het suffix verloren en staat alleen de ء of de verlengingsletter verdubbeld, wanneer zij eene و of ي is, die dan nog den klinker — aanneemt.

ڤرچاي pertjâja; ڤرچياء, of, zonder klinkers, ڤرچياءي en ڤرچيائي pertjájā-i; بهار bahâroe; بهروء of, zonder klinkers, بهروءي en بهروئي bahárœ-i, en بهرو of,

zonder klinkers, بهروي baháröe-wi; لار lāri; لاريء of, zonder klinkers, لاريءي en لاريءي lárī-i, en لاريّ of, zonder klinkers, لاريي lárī-ji.

β.

In het tweede geval gaat de sluitletter van het grondwoord euphonisch als beginletter op het suffix over, ter vervanging van de ء; en wanneer die sluitletter eene ق is, dan verandert die in ک.

جالن djālan; جالن, of, zonder klinkers, جلاني djálā-ni; لمڤو lampau (lampaw), لمڤاو, of, zonder klinkers, لمڤاوي lampā-wi; ماسق māsoķ, مسوکي, of, zonder klinkers, مسوکي másō-kī.

Afwijking.

Enkele woorden met den uitgang ق ak of ء aء (wat hetzelfde is) veranderen alleen volgens de laatste schrijfwijze, of, hetgeen op hetzelfde nederkomt, alsof hunne laatste syllabe in fatha open ware.

تيدق tīdaķ of تيداء tīdaء maakt niet تداکي tídā-ki, maar تداءي tídā-i.

Voor woorden, die op eene diphthong uitgaan, zooals bv. لمڤو lampau (lampaw), bestaan nog twee andere wijzen van aansluiting van het suffix ء: grondwoord zoowel als suffix blijven onveranderd, لمڤوء lampau-i; of het grondwoord blijft onveranderd, doch het suffix neemt de sluitletter van het grondwoord als beginletter aan, لمڤوّ lampau-wi.

Hier wordt, ten overvloede, aangeteekend, dat de ي aan het einde van de zonder klinkers geschreven woorden geene verlengingsletter (حرف المدّ ḥarfoe'lmadd) is, maar alleen, duidelijkheidshalve, dient ter vervanging van de kasra (ِ) der laatste letter.

OORSPRONG VAN HET SUFFIX ء.

Dienaangaande durf ik mij geen oordeel aanmatigen, daar mijne onderzoekingen nog niet tot eene bevredigende uitkomst geleid hebben.

KRACHT VAN إ EN BETEEKENIS VAN ـِ—.

De kracht van إ is, tot op eene zekere grens, gelijk aan die van het suffix كَنْ (z. 5.), als verkorting van اَكَنْ akan, dat wil zeggen: de vorm ـِ— is:

α.

Het intensivum van het transitief verbum, eenvoudig of afgeleid, en daardoor een direct object aanwijzend.

ڤريقس pereksa, *onderzoeken;* ڤريقساكن pereksā-ken en ڤريقساء pereksā-i, *iets onderzoeken, intensief;* چلّوڤ tjellop, *verwen;* چلّوڤكن tjellop-ken en چلّوڤي tjellō-pi, *iets verwen, intensief;* ڤربايق per-bānjak, *iets vermeerderen;* ڤربايقكن per-bānjak-ken en ڤربايقكي perbánjā-ki, *iets vermeerderen, intensief.*

β.

Een transitief verbum, met de beteekenis: het object maken tot, of behandelen als (objectief), of overeenkomstig hetgeen door het grondwoord uitgedrukt wordt, welke beteekenis wij in 't nederlandsch, in sommige gevallen, uitdrukken door de praefixen *be* of *ver*, of den eenvoudigen infinitief-uitgang *en*. Zoo hebben bv. de hierboven (5.) aangevoerde derivata op كَنْ: لاريكن lárī-ken, ممڤيكن mimpī-ken, سمبهيڠكن sem-bahjang-ken; ڤنجاراكن pendjárā-ken; علامتكن ʿalāmat-ken; اوبتكن ōbat-ken; كفارتكن kapārat-ken; آنءكن anoe-ánœ-ken; بسركن besar-ken; دواكن dóewā-ken; سڬراهاكن sigeráhā-ken; كڤاداكن kapádā-ken, dezelfde beteekenis, als de van dezelfde grondwoorden afgeleide derivata op إ: دواء dóewā-i; ممڤيء mimpī-i; سمبهياڠ sembahjā-ngi; ڤنجاراء pendjárā-i; علاماتي ʿalámā-ti; اوباتي óbā-ti; كفاراتي kapárā-ti. آنءء anoe-ánœ-i; بساري besā-ri, سڬراهاء sigeráhā-i; كڤاداء kapádā-i.

Het spreekt van zelf, dat overal, waar de vorm ـِ— gelijke beteekenis heeft met den vorm كَنْ—, en waar men bij dezen laatsten, in den participiaal-infinitief passivi ـتر (d.) het suffix كَنْ kan weglaten, dit ook kan geschieden ten opzigte van het suffix إ.

ترڤنجار ter-pendjāra, voor ترڤنجراءِ ter-pendjárā-ī; ترسمبهيڠ ter-sembah-jang, voor ترسمبهياڠي ter-sembahjā-ngi.

Het is er evenwel ver van, dat men zich voor alle grondwoorden onverschillig van den eenen of den anderen vorm zou kunnen bedienen. Het taalgebruik is hier wet, en dat heeft zich in het malaka'sch dialect op eene beslissende wijze voor den vorm كن uitgesproken, hoewel niet in die mate, als het Batavia'sch dialect dit gedaan heeft voor den vorm ـِ —, met nagenoeg algeheele verbanning van den broedervorm كن—. Men bezigt dus voor de verhoudingen, waarvan zoo even eenige voorbeelden gegeven zijn, bij voorkeur den vorm كن—. Het taalgebruik echter is grillig, en, heeft men reeds grondwoorden, die even goed den eenen als den anderen vorm aannemen, er zijn zelfs grondwoorden, die den vorm ـِ — boven كن— verkiezen, zonder dat in de beteekenis van het grondwoord daartoe aanleiding besta, noch dat men daarmede ook maar de minste nuance van beteekenis op het oog hebbe. Zoo gebruikt men bv. liever بَئيكِ báī-ki, dan بايِككن bāik-ken, *goed maken; verbeteren;* ناماءِ námā-i, dan ناماكن námā-ken, *benamen;* كسِهاني kasehā-ni, dan كسِهنكن kasēhan-ken, *bemedelijden.*

Deze beperking van den vorm ـِ — heeft welligt haren grond in het bijzonder gebruik, dat men daarvan gemaakt heeft. Met de ontwikkeling der taal, namelijk, moest men de wenschelijkheid inzien, dat het opmerken van de verschillende verhoudingen van object, die soms bij een en hetzelfde grondwoord kunnen plaats hebben, niet aan den zin alleen wierd overgelaten, maar dat die verhoudingen door bijzondere grammaticale vormen wierden aangeduid en van elkander onderscheiden. Ter aanduiding nu van de minder regtstreeksche of minder nabij gelegene verhoudingen van een object, koos men den vorm ـِ —, en het is alleen door de hem daardoor toegekende bijzondere kracht, dat hij zich van den vorm كن—, afgeleid van اكن, onderscheidt.

Die bijzondere kracht en het daarin gelegen onderscheid van كن— openbaren zich in vier gevallen.

1.

Wanneer het grondwoord een substantief is, dat een levend wezen, of ook,

doch zeldzaam, een ander voorwerp uitdrukt, waaraan het denkbeeld eener zekere in het oog loopende wijze van handelen of eigenschap verbonden is, of wel een adjectief, dat eene wijze eener handeling of gemoedsgesteldheid uitdrukt, dan beteekent het daarvan gevormde derivatum op كن, als de beteekenis van het grondwoord zich niet tegen dien vorm verzet: *het object maken tot, of behandelen als (objectief), hetgeen door het grondwoord wordt aangeduid;* de vorm ى— daarentegen: *het object behandelen als (subjectief) of in de hoedanigheid van hetgeen door het grondwoord uitgedrukt wordt, of wel door eene wijze van handelen of gevoelen, als waarvan het denkbeeld aan de beteekenis van het grondwoord verbonden is.*

راج rādja, *vorst;* راجاكن rádjā-ken, *tot vorst maken* راجاء rádjā-i, *op de wijze van een' vorst (subjectief) behandelen* ڤڠليم panglīma, *bestierder;* ڤڠليماكن panglimā-ken, *tot bestierder maken;* ڤڠليماء panglímā-i, *op de wijze van een' bestierder (subjectief) behandelen;* هريمو harīmau, *tijger;* هريموكن harīmau-ken, *tot tijger maken;* هريمو harímā-wi, *op de wijze van een' tijger (subjectief) behandelen;* بيره bīrah, *eene plant van het geslacht der kelādi(arum), bekend door hare jeukverwekkende eigenschap;* براهي birāhi, *behandelen (aanzien, begeeren) met het gevoel van jeuk in de metaphorische beteekenis van vleeschelijke lust, d. i. ook: verliefd zijn op iets (dir. obj.); vurig verlangen naar iets (dir. obj.);* ماره mārah, *boos;* مارهكن mārah-ken, *boos maken;* مراهي márā-hi, *boos zijn tegen iemand (dir. obj.); bekijven;* تمبوڠ tamboeng, *onbeschoft; brutaal;* تمبوڠكن tamboeng-ken, *onbeschoft enz. maken; de oorzaak zijn, dat iemand onbeschoft enz. is;* تمبوڠي tambœ-ngi, *onbeschoft enz. behandelen; brutaliséren.*

2.

Is de natuur van een substantief van dien aard, dat daarvan door het suffix كن een transitief verbum met een direct en een indirect object kan gevormd worden, dan heeft het suffix ى de kracht, *van hetzelfde grondwoord een transitief verbum te vormen, dat het indirect object van den vorm* كن— *tot direct object maakt en omgekeerd,* hoezeer het indirect object alsdan gewoonlijk zonder praepositie onveranderd in den accusatief staan blijft en daarom welligt beter *completief (het verbum aanvullend) direct object, of tweede direct object* kan genoemd worden.

أنكراه anoegerāha, gunstbewijs; أنكرهاكن حكاية قد سأورڠ anoegeráhā-ken hikājah pada sa-orang, *aan iemand een geschiedverhaal geven, als een gunstbewijs;* أنكرهاءِ سأورڠ حكاية anoegeráhā-i saōrang hikājah, *iemand begiftigen met een geschiedverhaal, als een gunstbewijs;* evenzoo كرنيا karoenīja.

3.

Wanneer het grondwoord zelf reeds een transitief verbum is, waarbij ook een indirect object gewoonlijk gedacht wordt, of kan gedacht worden, dan is de vorm كن — *intensief en het direct object aanwijzend;* terwijl ي — *het indirect object tot direct object maakt en omgekeerd.* Ook hier blijft het nieuwe indirect object, evenals onder 2 is opgemerkt, gewoonlijk in den accusatief, of, in de passieve wijze van spreken, in den nominatief.

منانم كاچڠ كفد كبن me-nānam (r. تانم tānam *planten*) kātjang kapada kebon, *boonen in den tuin planten;* منانمكن كاچڠ كفد كبن me-nānam-ken kātjang kapada kebon, *hetzelfde, doch meer intensief en een direct object aanwijzend;* كبن دتنامي كاچڠ (دڠن كاچڠ) kebon di-tánā-mi kātjang (dengngan kātjang), *de tuin werd met boonen beplant;* مڠاجر بيراڤ علم قد سأورڠ meng-ādjar beberāpa ‛ilmoe pada sa-ōrang, *aan iemand verscheidene wetenschappen leeren* (*); . . . . مڠاجركن meng-ādjar-ken. . . . ., *hetzelfde, doch meer intensief en direct object aanwijzend;* مڠاجاري سأورڠ بيراڤ علم meng-ádjā-ri sa-ōrang beberāpa ‛ilmoe, *iemand onderwijzen in verscheidene wetenschappen;* ملندڠ سوات حال قد سأورڠ me-lindoeng soewātoe ḥāl pada sa-ōrang, *eene zaak aan iemand verbergen;* . . . . ملندڠكن me-lindoeng-ken. . . ., *hetzelfde, doch meer intensief enz.,* ملندوڠِ سأورڠ سوات حال me-linddōe-ngi sa-ōrang soewātoe ḥāl, in het nederl. volmaakt hetzelfde, doch in 't maleisch is سأورڠ het direct object en سوات حال completief. Men zou eenigzins meer overeenkomstig de maleische constructie kunnen vertalen: *iemand onkundig houden van eene zaak.*

Men zal in de constructie van den vorm ي — met eenen dubbelen accusatief niets

(*) Ik gebruik hier مڠاجر alleen in dezen zin.

vreemds vinden, als men bedenkt, dat die in 't latijn en 't arabisch dikwerf voorkomt: bv. docere aliquem aliquid en celare aliquem aliquid, staat volmaakt gelijk met de twee laatste voorbeelden; en zoo heeft men bv. in het ar.: أسقوا السلطان سما askawœ 'ssoelṭāna soemma, *zij hebben den koning gift te drinken gegeven*. S. de Sacy, II ed., p. 122.

Soms zou men zich het logisch verband tusschen het verbum en zijne beide accusatieven duidelijk kunnen maken, door zich het grondwoord, dat dan natuurlijk een verbaalwortel moet zijn, met den completieven accusatief als een compositum te denken.

لنترباتو lontar-bātoe, *steen-werpen;* ملنتار سأورغ باتو me-lontāri sa-ōrang bātoe, *iemand steen-werpen of be-steen-werpen*.

Men kan evenwel niet altijd, wanneer men een transitief verbum op ى met twee substantiva zonder praepositie verbonden aantreft, aan de verhouding van dubbelen accusatief denken; het in het grondwoord liggend begrip verzet er zich soms met alle kracht tegen. Wanneer ik bv. zeg (*aan*) *iemand de deur openen*, dan kan ik mij met geene mogelijkheid dien *iemand* als eerste en de deur als tweede direct object van de handeling *openen* denken, en in den zin بوكاى همب ڤنتو bóekā-i hamba pintoe is بوكاى volmaakt identisch met بوكاكن boékā-ken, en van den zin geldt hetzelfde, wat ten opzigte van بوكاكنله اكو ڤنتو استان اين p. 60 gezegd is, d. i. ڤنتو *de dëur*, is hier het direct, همب, *ik*, echter het indirect object, waarvóór eene praepositie is uitgelaten.

Deze kracht, het indirect object direct te maken, strekt zich ook uit *op*, of heeft zich welligt het eerst ontwikkeld *bij* de indirecte objecten van oorspronkelijk intransitieve verba, en het is juist in deze intransitieve verba, als grondwoorden, dat het verschil tusschen de vormen ى— en كن—, afgeleid van ꦲꦏꦺꦤ꧀ haken, zich het sterkst geprononceerd voordoet.

Drukt de vorm كن—, *zooals hierboven gezegd is, eene uitwerking op een object uit, die voor hetzelve de oorzaak wordt van een intransitief handelen, door het grondwoord uitgedrukt, de vorm* ى— *maakt de intransitieve handeling transitief en stelt het indirect object, dat bij die intransitieve handeling behoort, als direct object voor de nu transitieve handeling.*

جالن djālan, *gaan;* جالنكن djālan-ken, *doen gaan;* جالني djálāni, *begaan;* دودق dœdoek, *zitten;* دودقكن dœdoek-ken, *doen zitten;* دودوكي doédœ-ki; *zitten op iets* (*dir. obj.*), in de voorstelling van den Mal.: *iets be-zitten*, *d. i. de handeling van zitten uitoefenen op iets;* تيدر tīdor, *slapen;* تيدركن tīdor-ken, *doen slapen;* تيدوري tídō-ri- *be-slapen* (*iemand of iets-het tweede object is hier in dezelfde verhouding, als het object van* دودوكي doédœ-ki-); تاڠيس tāngis, *weenen;* تاڠيسكن tāngis-ken, *doen weenen;* ook wel *beweenen* (*weenen over*); تڠيسي tángī-si, *beweenen*, *zoowel in de beteekenis van weenen over, als van weenen tot.*

4.

Is het grondwoord een intransitief verbum, dat zich echter laat oplossen in een transitief verbum met een direct object, waarbij zich ook nog een indirect object laat denken, zoo als bv. بيرق bērak, *kakken = zijn' drek* (*dir. obj.*) *lozen*, en waarbij men nog kan denken aan een indirect object, waarop of tegen wat dit gedaan wordt, dan beteekent de vorm —كن niet alleen: *de intr. handeling doen verrigten, hier: doen kakken*, *maar ook: door die intr. handeling iets* (*dir. obj.*) *transitief behandelen als het in de intr. handeling verborgen direct object*, *dus hier: als zijn drek lozen; uitkakken; kakken, iets* (*dir. obj.*); de vorm ي— daarentegen beteekent dan: *het indirect object als direct object behandelen met de intransitive handeling* (z. 3.), dus hier: *bekakken.*

Buiten het woord كنچيڠ kentjing, is mij geen ander intr. verbum bekend, dat dezelfde etymologische eigenschappen bezit.—Zie de noot * op p. 51.

De groote overeenkomst tusschen de beide vormen —كن en ي— geeft aanleiding, dat zoowel in de spreek- als in de schrijftaal niet altijd het door het gebruik gevestigd verschil in het oog gehouden en wel eens de eene voor den ander gezet wordt. Men geeft daarbij gewoonlijk de voorkeur aan den vorm —كن. De taalvorschers moeten zich daardoor niet van het spoor laten brengen en daarbij aan duistere verhoudingen denken, die in 't geheel niet bestaan.

Ook beschouw ik het als muggezifterij en een' nutteloozen arbeid, als men in de gevallen, waarin beide vormen gelijke beteekenis hebben, nogtans tracht verschillen te ontdekken, waarvan de Maleijer thans volstrekt nog geen denkbeeld heeft, hoe-

zeer ik niet kan ontkennen, dat er grondwoorden zijn, die zulke fijne nuances van beteekenis toelaten.

Ik noem den vorm •ِ— *transitivum obliquum.*

5		—	ڤَرْ
6	كَنْ	—	ڤَرْ
		كَنْ—	ڤَرْ
	كَنْ	ڤَرْ—	
7	•ِ	—	ڤَرْ
		•ِ—	ڤَرْ
	•ِ	ڤَرْ	

ORTHOGRAPHIE.

Het verbaal-praefix ڤَرْ verliest, bij zijne aansluiting aan het grondwoord zijne ر, wanneer het grondwoord met die letter begint, of het praefix بَرْ (z. b. en 2) voor zich heeft, maar brengt in geen geval eene verandering in de eerste letter van het grondwoord teweeg.

رامي rāmai; ڤرامي pe-rāmai; راج rādja; ڤراج pe-rādja; برإستريكن ber-ïsterī-ken; ڤبرإستريكن pe-ber-ïsterī-ken.

Voorts geldt, aangaande de elisie der ر, hetzelfde als voor ڤر (z. b.), met de kleine wijziging, dat ڤر zijne ر iets vaster houdt. Z. ook 3. enz.

OORSPRONG EN KRACHT VAN ڤر,

EN BETEEKENIS VAN 5, 6 EN 7.

De oorsprong en algemeene kracht van het praefix ڤر, verbaal, zoowel als substantivaal, zijn bij no. 43 beschreven. Van de daar opgegeven schakeringen voor het grondbegrip *vóór* of *vooruit* komen hier voornamelijk in aanmerking: *aan den dag legging; voortbrenging; uitwerking en intensiteit.* Het verbaal-praefix ڤر is, in de eerste plaats en hoofdzakelijk: *makend; vervaardigend; voortbrengend; bewerkstelligend; behandelend; soms met het begrip van voortduring.* Het vormt van allerhande woordsoorten transitieve verba, met de beteekenis: *het object maken* tot, *of behandelen* als (*objectief*), *of overeenkomstig hetgeen door het grondwoord uitgedrukt wordt*, veelal even als ons praefix *ver* (*), bv. in *ver*hoogen; *ver*minderen; *ver*gulden.

Het drukt daarbij meer bepaaldelijk, schoon niet uitsluitend, eene materiéle uitwerking op het object uit. Het verbindt op de meest onmiddelijke wijze het subject met zijn direct object en is daarom, ten andere, ook zonder het, in het oorspronkelijke pra reeds liggend begrip van intensiteit, bijzonder geschikt *tot het geven van intensiteit*, *zoo ten aanzien der handeling*, *als der uitdrukking*, *soms met het bijkomend begrip van materialiteit, aan transitieve verba*, *oorspronkelijke of afgeleide* (كن— (3) en ي— (4)). Hebben echter de suffixen كن en ا zelven reeds gediend, om aan een oorspronkelijk transitief verbum meer intensiteit te geven, dan kan men bij de accumulatieve vormen ڤر—كن (6) en ڤر—ي (7), wel is waar, nog aan eene door ڤر te weeg gebragte verhoogde intensiteit denken, doch niet meer der handeling, maar alleen nog der uitdrukking, en het praefix ڤر dient dan eigenlijk tot niets anders meer, *dan om*, *in de schrijftaal en in een gekuischten stijl*, *aan een' zin meer sierlijkheid en rondheid*, *en aan de uitdrukking meer energie of emphasis te geven.*

(*) De verwantschap tusschen ons ver en het sanskritsche pra behoeft, dunkt mij, niet ver gezocht te worden.

Het heeft dus, bij eenig verschil, veel overeenkomst met de suffixen كن, afgeleid van اكن (z. 3) en اي (z. 4), en de vormen كن— of ي— zijn dan ook voor vele grondwoorden zoo goed als van dezelfde beteekenis, als ڤر.

Eenige voorbeelden zullen verschil en overeenkomst duidelijker maken.

چلوڤ tjellop, *verwen;* ڤرچلوڤ per-tjellop = چلوڤكن tjellop-ken = چلوڤي tjellō-pi, *verwen, intensief;* بوات bœwat, *maken; doen;* ڤربوات per-bœwat, *iets maken, meer werktuigelijk;* بواتكن bœwat-ken, *iets maken, algemeen;* راج rādja, *vorst;* ڤراج pe-rādja, *iemand tot vorst maken, bij voortduring, d. i. als vorst erkennen;* راجاكن rádjā-ken, *iemand tot vorst maken, als afgesloten handeling;* راجاءي rádjā-i, *iets als (subjectief) vorst behandelen.*

Bij de zoo evengenoemde accumulatiën (6 en 7) zoude het nu twijfelachtig kunnen zijn, welk affix, كن of اي, dan wel ڤر, als het bepalend element te beschouwen is; doch de natuur van den wortel kan hier de vraag oplossen.

Is de wortel een transitieve verbaalwortel, in welk geval het veelal onverschillig is, welk der drie affixen zich aan den wortel aansluit, om aan de handeling intensiteit te geven, dan is het gewoonlijk het beste, ڤر als bepalend en sierlijkheid, energie of emphasis aan de uitdrukking gevend te beschouwen.

چلوڤ tjellop, *verwen;* ڤرچلوڤكن pertjellop-ken = ڤرچلوڤي per-tjellō-pi = چلوڤكن tjellop-ken of چلوڤي tjéllō-pi, intensief en sierlijk, energisch of emphatisch, d. i. *iets verwen, met intensiteit der handeling en sierlijkheid, energie of emphasis der uitdrukking.*

Verlangt de wortel, onverschillig van welke andere woordsoort, om een transitief verbum te worden, bij voorkeur het suffix كن of اي boven het praefix ڤر, zoo als bv. bij de meeste intransitieve verbaal-wortels plaats heeft, dan is het laatste bepalend en intensiteit aan de handeling en energie, sierlijkheid, of emphasis aan de uitdrukking gevend.

جالن djālan, *gaan;* جالنكن djālan-ken, *doen gaan;* ڤرجالنكن per-djālan-ken, *doen gaan, met intensiteit of materialiteit der handeling en sierlijkheid, energie of emphasis der uitdrukking;* جالني djálā-ni, *begaan,* ڤرجالني per-djálā-ni, *begaan, met intensiteit der handeling en sierlijkheid, energie of emphasis der uitdrukking.*

Verlangt de wortel daarentegen, tot hetzelfde einde, bij voorkeur, ڤر boven کن of ا, dan is کن of ا bepalend en intensiteit aan de handeling gevend.

بايق bānjak, *veel;* ڤربايق per-bānjak, *iets vermeerderen;* ڤربايقکن per-bānjak-ken, *iets vermeerderen, intensief;* ماءين māïn, *spelen;* ڤرماءين per-māin, *spelen met iets* (*dir. obj.*); *iets als speeltuig behandelen;* ڤرماءينکن per-māin-ken, *het vorige, intensief.*

Is de natuur van den wortel van dien aard, dat de derivata کن— en —ڤر of ء— en —ڤر verschillende beteekenissen hebben, dan moet het logisch verband beslissen, welke vorm als secundair grondwoord moet beschouwd worden.

راج rādja, *vorst;* ڤراج pe-rādja, *als vorst erkennen;* راجاکن rádjā-ken, *tot vorst maken;* ڤرجاکن pe-rádjā-ken nu kan beteekenen: 1. *als vorst erkennen, intensief;* 2. *tot vorst maken, intensief of materieel* (*bv. met ceremoniën*) *ten opzigte van de handeling, en elegant, energisch of emphatisch, met betrekking tot de uitdrukking.*

Het kwam mij gepast voor, de beschrijving der vormen 5, 6 en 7 te zamen te vatten.

Ik geef daaraan de volgende benamingen:

5. *Factitivum.* Het is mij niet onbekend, dat de benaming *factitivum* in de grammatische terminologie eene andere beteekenis heeft, dan de vorm —ڤر, en gelijk staat met *causativum;* maar ik kon geen betere vinden;

6. *Energicum* (of, als men liever wil, *emphaticum*) *rectum.*

7. *Energicum* (*emphaticum*) *obliquum.*

---

8. مـ—کن.

ORTHOGRAPHIE.

z. a. en 3.

AFLEIDING EN BETEEKENIS.

Deze verbale accumulatie heeft tot grondwoord het verbale derivatum —مـ (1.) en tot bepalend element het suffix کن ken (z. 3.), als verkorting van [illegible] haken, en beteekent: *zoodanig op een object werken, dat het de intransitieve handeling*

— مـ (1.) *verrigt* (*de handeling* 1. *doen verrigten*). Voor substantivaal-wortels is deze vorm niet in gebruik, ook niet voor alle soorten van partikelen. Van de mogelijkheid eener afleiding ook van de flexie — مـ (a.) wordt hier slechts ter loops gewag gemaakt.

راڤوه rāpoh, *broos;* مراڤوه merāpoh, (1.) *de hoedanigheid van broos aannemen, d. i. broos worden;* مراڤوهكن me-rāpoh-ken, *de hoedanigheid van broos doen aannemen, d. i. doen broos worden;* لڠه lēngah, *zorgeloos;* ملڠه me-lēngah, *zorgeloos handelen;* ملڠهكن me-lēngah-ken, *doen zorgeloos handelen;* سڬراه sigeráha, *onverwijld;* مڽڬراه me-njegeráha, *zich spoeden met iets te beginnen;* مڽڬراهاكن me-njegeráhā-ken, *zich doen spoeden, enz.;* اده adoh, *ach! wee!* مڠده meng-edoh, *weeklagen,* مڠدهكن meng-edoh-ken, *doen weeklagen.*

Het verschil tusschen de accumulatie مـ—كن en de flexie van denzelfden vorm (3. a.), voor een' adjectivaal-wortel, is — men ziet het onmiddelijk — daarin gelegen, dat de eerste tot een *voortdurend intransitief handelen,* de andere echter tot een *zijn* dwingt.

راڤوه rā.poh, *broos;* مراڤوهكن me-rāpoh-ken, *de hoedanigheid van broos doen aannemen;* 3. a (اكن), *broos maken;* 3. a ([illegible]) *doen broos zijn* Daar het praefix م geen ander praefix vóór zich duldt, zoo heeft de onderw. accumulatie ook geene flexie a.; doch bestaan de flexiën b., c en d., waarbij مـ als uitgevallen moet beschouwd worden. Deze zijn dan in vorm wederom geheel gelijk aan de corresponderende flexiën van 3.

Wanneer men den vorm مـ — كن en zijne flexiën b., c. en d. ontmoet, is het in den regel onverschillig, welke van de drie mogelijke afleidingen men wil aannemen, bv. رمبوتڽ تروراي (ترورايكن) اوله اڠين ramboetnja ter-œrai (ter-œrai-ken) ōleh ā-ngin, voor 3. d.: *heur haar werd door den wind gedwongen los te gaan* (zich te ontbinden); voor 3. d.: *los gemaakt; — gedwongen los te zijn.*

Ik noem den vorm مـ — كن *het causativum van* 1.

---

9. بر—كن

ORTHOGRAPHIE.

Zie b. en 3.

DE BETEEKENIS

van de accumulatie بر—كن, eene van de minder gebruikelijke, heeft verschillende schakeringen, naarmate de flexie, of het derivatum بر— (b. of 2.) als grondwoord en het suffix كن (z. 3.), als verkorting van ꦲꦏꦺꦤ꧀ haken, als bepalend element, dan wel het derivatum —كن (3.) (كن hier als verkorting van اكن akan) als grondwoord en het praefix بر (z. b.) als bepalend element moet beschouwd worden, en, eindelijk, naarmate de wortel al dan niet een complement bij zich heeft.

a. FLEXIE بر— (b.), SUFFIX كن.

Volgens de wetten der analogie, is hier de beteekenis: *zoodanig op een object werken, dat het in een' toestand komt* (*een object in een' toestand brengen*), *waarin het eene eenvoudige handeling*, *intransitief of transitief*, *verrigtende is*, en men zou dus bv. de volgende geheel juiste afleidingen kunnen maken.

جالن djālan, *gaan;* برجالن ber-djālan (b), *in den toestand zijn van gaan; gaande zijn;* برجالنكن ber-djālan-ken, *zoodanig op een object werken*, *dat het in den toestand komt* (*een object in den toestand brengen*) *van gaan; doen gaande zijn;* ڤاكي pākai, *gebruiken;* برڤاكي ber-pākai, *in den toestand zijn van gebruiken; gebruikende zijn;* برڤاكيكن ber-pākai-ken, *zoodanig op een object werken*, *dat het in den toestand komt*, (*een object in den toestand brengen*) *van gebruiken; doen gebruikende zijn.*

Ofschoon er nu inderdaad eenig verschil bestaat tusschen de beteekenissen der vormen —كن (3.) en بر—كن (9.), wanneer de wortel intransitief verbaal is, zoo zoude het toch in de meeste gevallen haarkloverij zijn, in een woordenboek ook nog het bestaan van dezen laatsten te constatéren, daar het toch in de meest letterlijke vertalingen geheel onverschillig is, of men bv. *doet gaan*, جالنكن djālan-ken (3.), of *doet gaande zijn*, برجالنكن ber-djālan-ken (9.).

Bij transitieve verbaal-wortels is het geheel iets anders. Daar toch dient de vorm —كن (3.) nagenoeg alleen, om meer intensiteit aan de handeling te geven en een direct object aan te wijzen (de gevallen, waarin hij kan beteekenen: *eene transitieve hande-*

ling doen verrigten, zijn zeldzame uitzonderingen — z. p. 54.) en het verschil tusschen de twee vormen is wezenlijk; doch men bedient zich niet anders van dezen vorm, dan wanneer de transitieve verbaalwortel het object als complement bij zich heeft. ڤاکَي باجُ pākai-bādjoe, *een bādjoe gebruiken (aan hebben)*; برڤاکَي باجُ ber-pākai-bādjoe (6.), *in den toestand zijn van een bādjoe te gebruiken; een bādjoe gebruikende zijn (aan hebben)*; برڤاکَيکن باجُ ber-pākai-ken-bādjoe, *zoodanig op een object werken, dat het in den toestand komt (een object in den toestand brengen) van een badjoe te gebruiken (aan te hebben); een bādjoe doen aan hebben*; برڤاکَيکن سَاُورڠ باجُ رنتَي ber-pākai-ken sa-orang bādjoe-rantai, *iemand een kettingpantser doen aan hebben.*

Doch ook onder die voorwaarde is de vorm بر—کن in zijne natuurlijke beteekenis weinig in gebruik. Hij heeft, zonderlinger wijs, meest altijd eene passieve beteekenis: *hij stelt, hoezeer geen passief element daarin voorhanden is, het object voor, als eene uitwerking ondergaan hebbende, waardoor het in den zoo even omschreven toestand gebragt is.* ڤاکَي تيڠ بسي pākai-tījang besī, *ijzeren masten gebruiken (van een vaartuig)*; برڤاکَي تيڠ بسي ber-pākai-tījang besī, *in den toestand zijn van ijzeren masten te gebruiken*; برڤاکَيکن تيڠ بسي ber-pākai-ken-tījang besī, eigenlijk, volgens den vorm: *in den toestand brengen van ijzeren masten te gebruiken*, doch werkelijk: *in den toestand gebragt zijn van ijzeren masten te gebruiken; van ijzeren masten voorzien zijn*; بسر کاڤلن برڤاکَيکن تيڠ بسي besar kāpal-nja ber-pākai-ken-tījang besī, *het schip was groot en had ijzeren masten.*

De vorm بر—کن kan, in zijne natuurlijke beteekenis, zeer goed alle flexiën aannemen; bij **D.** (ببر—کن) wordt het praefix بر van het stamwoord geëlideerd, zoodat die flexie in vorm aan het stamwoord gelijk wordt.

β. DERIVATUM — بر (2.), SUFFIX کن.

Hier is de natuurlijke beteekenis: *zoodanig op een object werken, dat het in den toestand komt (een object in den toestand brengen) van iets te hebben of met iets behebd te zijn; dan wel van iets te zijn van het subject; of eindelijk van eene intransitieve handeling te verrigten.* Doch het suffix کن sluit zich niet even goed aan alle derivata van den vorm —بر, hangende dit af van de natuur van den wortel, soms ook van het taalgebruik.

سري serī, *luister;* برسري ber-serī (2.) *luister hebben; luisterrijk zijn;* برسريكن ber-serī-ken, *doen luisterrijk zijn;* استري isterī, *vrouw (echtgenoot);* برءستري ber-isterī, *eene vrouw hebben;* برءستريكن ber-isterī-ken, *eene vrouw doen hebben; tot vrouw hebben* (برءستريكن ber-isterī-ken, **b**. van 3., beteekent: *tot vrouw nemende zijn*), برءستريكن انق ديو ber-isterī-ken ānak dēwa, *de dochter van een' god tot vrouw hebben;* سگره sigeráha, *spoed;* برسگره ber-sigeráha, *spoed hebben; met spoed;* برسگرهاكن ber-sigeráhā-ken, *met spoed doen zijn; bespoedigen;* گلمبڠ gelombang, *golf;* برگلمبڠ ber-gelombang, *golven* (*v. intr.*); برگلمبڠكن ber-gelombang-ken, *doen golven;* انق ānak *kind;* برءانق ber-ānak, *een kind of kinderen hebben* (*ook baren, intr.*); برءانقكن ber-ānak-ken, *tot kind hebben*, bv. برءانقكن راج ber-ānak-ken rādja, *een' vorst tot kind hebben.*

Voor deze afleiding kan de vorm بر—كن, even als voor de afleiding *a.*, alle flexiën aannemen, zoolang de beteekenis binnen hare natuurlijke grenzen blijft. Doch naast deze natuurlijke beteekenis bestaat er nog eene andere, die der analogie geweld aandoet. Daartoe is echter noodig, dat de wortel een substantief zij en een materiale, simplex of compositum, waarvan de wortel gemaakt is, als complement bij zich hebbe.

En dan *stelt* de accumulatie weder, hoezeer er geen passief element in voorhanden is, *het object voor als eene uitwerking ondergaan hebbende, waardoor het in den toestand van bezit of behebd zijn gebragt is.*

تڤي امس tepī emas, *boorden van goud; gouden boorden;* برتڤي امس ber-tepī emas, *gouden boorden hebben;* برتڤيكن امس ber-tepī-ken emas, eigenlijk, volgens den vorm: *in den toestand brengen van gouden boorden hebben;* doch werkelijk: *in den toestand gebragt zijnde van gouden boorden te hebben; van gouden boorden voorzien zijnde*, bv. سلندڠ برتڤيكن امس selendang ber-tepī-ken emas, *een sluijer met gouden boorden* (*die er aan gemaakt zijn*); تيڠ بسي tījang besī, *masten van ijzer; ijzeren masten;* برتيڠ بسي ber-tījang besī, *ijzeren masten hebben;* برتيڠكن بسي ber-tījang-ken besī, eigenlijk, volgens den vorm: *in den toestand brengen van ijzeren masten te hebben*, doch

werkelijk: *in den toestand gebragt zijnde van ijzeren masten te hebben*: *van ijzeren masten voorzien zijnde*, bv. کاڤل برتيڠکن بسي kāpal ber-tījang-ken besī, *een schip met ijzeren masten (die er ingezet zijn)*; کاڤ٢ داون نيڤه kāpa-2 dāoen nīpah, *tijdelijk en los schutsel van nīpah-bladeren op het boord van een laag vaartuig, tegen het inslaan der golven*; برکاڤ٢ داون نيڤه ber-kāpa-2 dāoen nīpah, *zoodanig schutsel hebben*; برکاڤ٢کن داون نيڤه ber-kāpa-kápā-ken dāoen nīpah, eigenlijk, volgens den vorm: *in den toestand brengen van zoodanig schutsel te hebben*, doch werkelijk: *in den toestand gebragt zijnde van zoodanig schutsel te hebben; van zoodanig schutsel voorzien zijnde*, bv. سمڤن برکاڤ٢کن داون نيڤه sampan ber-kāpa-kápā-ken dāoen nīpah, *een bootje met zoodanig schutsel (dat er aan gemaakt is)*.

Geeft men in deze voorbeelden aan برتڤيکن ber-tepī-ken, برتيڠکن tījang-ken en برکاڤ٢کن ber-kāpa-kápā-ken hunne natuurlijke beteekenissen (z. برانقکن ber-ānak-ken en برستريکن ber-isterī-ken, hierboven), dan verkrijgt men, wel is waar, de even goede vertalingen: *een sluijer, hebbende goud tot boorden; een schip, hebbende ijzer tot masten; en bootje, hebbende nīpah-bladeren tot schutsel;* maar dan is men ook genoodzaakt, het complementair verband te verbreken, dat toch ongetwijfeld tusschen تڤي tepī en امس emas, تيڠ tījang en بسي besī en tusschen کاڤ٢ kāpa-2 en داون نيڤه dāoen-nīpah bestaat, om de complementen امس, بسي en داون نيڤه tot objecten eener handeling te kunnen maken.

γ. DERIVATUM —کن, PRAEF. بر.

Onze vorm is, in dit geval, eigenlijk niets anders, dan de flexie **b**. van het derivatum 3., doch staat hier, in het gevolg van twee homonyme derivata, om de eigenaardige beteekenis, die hij verkrijgt, wanneer hij gevormd is van transitieve verbaalwortels met twee objecten, waarvan het indirecte tevens als complement van den wortel moet genoemd zijn. Bij den wortel is het complement door de praepositie دڠن dengngan, *met*, daarmede verbonden; bij het derivatum 3. *kan*, bij de flexie **b**. van die laatste *moet* die praepositie uitgelaten worden. En dan is de beteekenis, weder geheel tegen de analogie, eene participiale perfecti passivi: *het ob-*

ject wordt voorgesteld als intensief ondergaan hebbende eene handeling, uitgedrukt door den verbaalwortel en nader gequalificeerd door het complement.

تاته دڠن انتن tātah dengngan intan, *met diamanten inleggen;* تاتهکن (دڠن) انتن tātahken (dengngan) intan, *hetzelfde, intensief:* برتاتهکن انتن ber-tātah-ken intan, *met diamanten ingelegd;* ايکت دڠن امس īkat dengngan emas, *met goud invatten;* ايکتکن (دڠن) امس īkat-ken (dengngan) emas, *hetzelfde, intensief;* برايکتکن امس ber-īkat-ken emas, *met goud ingevat.*

De gevallen, waarin dit derivatum zonder qualificérend complement van den wortel gebruikt wordt, zijn hoogst zeldzaam. Daarbij moet men zich dan iets onbepaalds (en daarom niet uitgedrukt) als complement denken.

کرس برتاتهکن keris ber-tātah-ken, *een dolk, ingelegd met het een of ander.*

Ik stel mij voor, dat de Maleijers, bij het toekennen aan den vorm بر—کن van de hierboven beschrevene abnormale beteekenissen, ongeveer op de volgende wijze, zoo al niet gedacht of geredeneerd, althans gevoeld hebben. »Het praefix بر drukt »genoegzaam uit, dat het subject zich in een' toestand bevindt; het suffix کن, »met zijne makende, bevelende kracht, toont verder duidelijk genoeg aan, dat het »subject zich niet in dien toestand bevindt uit zijne eigene natuur, maar daarin als »object gebragt is door eene uitwerking van buiten, en vertegenwoordigt dus het »passief element, hier تر ter (z. C.), in de accumulatie بر—کن, die dan den toe»stand voorstelt, waarin iets gebragt is door eene daarop volbragte uitwerking. Of de »wortel der accumulatie substantivaal, dan wel transitief verbaal, of het comple»ment een adjectief, dan wel een direct of indirect object zij, dat kan ons wei»nig schelen; men begrijpt ons toch wel."

En in der daad, als men in de anomale beteekenissen der afleidingen *α.* en *β.* het, door کن vertegenwoordigd passief element تر den vorm بر—کن werkelijk aanhecht, waardoor men تبر—کن verkrijgt, dan komt de beteekenis geheel met den vorm overeen: تبرڤاکيکن تيڠ بسي te-ber-pākai-ken tījang besi (*α.*); تبرکاڤ کاڤکن داون نيڤه te-ber-kāpa-kápā-ken dāoen nīpah (*β.*).

In die gevallen zou men dus des noods, hoewel vreemd genoeg, بر—کن kun-

nen beschouwen als eene verkorting (aphaeresis) van تبر—کن, **d.** van het stamwoord بر—کن, en ik gevoel mij zelfs genoopt, zulke gevallen in mijn woordenboek op die wijze te behandelen en duidelijk te maken. De afleiding γ. onttrekt zich echter aan die uitlegging.

Het behoeft naauwelijks nog aangeteekend te worden, dat bij alle complementaire composita het suffix کن zich altijd aan het hoofdwoord hecht en het complement onmiddelijk op zich laat volgen.

Ik noem de accumulatie بر—کن *causativum van* 2. (*possessivo-causativum*), wanneer —بر (2) grondwoord is en de wortel geen complement heeft, en *participium neutro-passivi*, in alle andere gevallen, wanneer de wortel van een complement voorzien is.

Eene analoge vorm بر—ء (z. 4.) bestaat niet.

---

10. قبر—کن

ORTHOGRAPHIE.

Zie **b.** 3 en 5.

BETEEKENIS.

Dit accumulatief is *niets anders*, *dan het intensivum of energicum van den* 9en *vorm* بر—کن, *grondwoord* —بر (2.), gevormd door de aansluiting van het praefix ق (z. 5.) of hier, bij elisie, ء, en nog minder menigvuldig, dan zijn grondwoord بر—کن.

برءستريکن ber-isterī-ken, *eene vrouw doen hebben*, قبرءستريکن pe-ber-isterī-ken, *hetzelfde*, *met intensiteit der handeling en energie*, *emphasis of sierlijkheid der uitdrukking*. In stede van dit قبرءستريکن vindt men gewoonlijk, bij syllabale metathesis, بقرءستريکن be-per-isterī-ken, dat echter eigenlijk is: de flexie b. van den vorm b., voor den wortel استري isterī, *vrouw*, en dus beteekent: *bezig zijn met iemand tot eene getrouwde vrouw te maken.*

11. بَر — ـَن.

ORTHOGRAPHIE.

Aangaande het praefix بَر z. b.

De klankwijzigingen, die door de aansluiting van het suffix اَن in het grondwoord of in het suffix zelven ontstaan, zijn geheel gelijk aan die, door en aan het suffix ا (z. 4.) te weeg gebragt, ook met dezelfde afwijking voor woorden, die op ـَق ak of أ a' (wat hetzelfde is) uitgaan.

KRACHT VAN بَر EN اَن.

Aangaande بَر z. b. en 2.

Den oorsprong van اَن vermeen ik in het Sanskrit te moeten zoeken, waar men vier suffixen heeft, die daartoe kunnen medegewerkt hebben.

1. Het krit — suffix at (masc. an), dat dient, om van transitieve verbaalwortels participia praesentis activi (*) en passivi te vormen — Bopp, krit. Gramm. der Sanskrita-Sprache, 1848, § 528 en 532.

2. Het unadi — suffix an, dat nomina agentis en appellativa vormt — Bopp, § 578 (8).

3. Het unadi — suffix wan, met de kracht, adjectiva en nomina agentis te vormen — Bopp, § 575 (58).

4. Het taddhita — suffix wat (masc. wan), dat oorspronkelijk eene gelijkheid, gelijkenis of overeenkomst schijnt aan te duiden en substantivale in adjectivale possessiva (**) en adverbia vormt — Bopp, § 584 en 259, en Wilson, Sanskr. dict.

Al die eigenschappen der vier genoemde Sanskrit-suffixen nu, vinden wij, met verschillende schakeringen, en zelfs met een' nog grooteren werkkring, in het mal. suffix اَن vereenigd. Die grootere werkkring ontstaat voornamelijk door het nog bijkomend begrip van veelheid, hetzij in getal (meer dan één persoon of zaak),

---

(*) In het persisch vormt het suffix آن ān participia praesentis activi.

(**) In het persisch is بان bān *bezitter.*

tijd (herhaling en voortduring) of ruimte (meer dan ééne plaats), zoo als uit de betrekkelijke vormen zal blijken.

Het vormt dan ook, op verschillende en soms uiteenloopende wijze: *participia activi, praesentis en perfecti; participia passivi, praesentis, perfecti en futuri (gerundiva); adjectiva en adverbia, die zich echter, bij alle verschil, op het grondbegrip van toestand, overeenkomst of veelheid laten terugbrengen.*

BETEEKENIS VAN برـن — بر.

α. Voor verbaalwortels.

Participiaal-infinitief (r. b.), *met veelheid.*

ݢادوه gādoh, *tieren:* برݢادوه ber-gādoh (r. b.), *tierende zijn:* برݢدوهن ber-gádō-han, *tierende zijn, met hun velen of van verschillende zijden:* ڤنچر pantjar, *gudsen;* برڤنچر ber-pantjar (r. b.), *gudsende zijn;* برڤنچارن ber-pantjā-ran, *gudsende zijn, bij herhaling en voortduring (veelheid in tijd)*, bv. bloed; همبر hamboer, *zich verspreiden:* برهمبر ber-hamboer (r. b.), *zich verspreidende zijn:* برهمبورن ber-hambœ-ran, *participiaal-infinitief praesentis: zich verspreidende zijn naar verschillende rigtingen (veelheid in ruimte)—; participiaal-infinitief perfecti: zich verspreid hebbende zijn naar verschillende rigtingen, d. i. verspreid zijn;* تيكم tīkam, *steeken:* برتيكم ber-tīkam (r. b.), *stekende zijn:* برتكامن ber-tíkā-man, *stekende zijn, met hun velen, bij voortduring en van verschillende zijden (veelheid in getal, tijd en ruimte).*

Hier is بر— (r. b.) als grondwoord aangenomen, waaraan het suffix ان nog het begrip van veelheid geeft.

Maar men zou ook den substantivaal-vorm ـن— (40.) voor verbaalwortels, die, even als ons *getier, geguds, gesteek*, veelheid aanduidt, als grondwoord en het praefix بر als bepalend, d. i. *eene participiaal-infinitive beteekenis* (z. 2.) *gevend*, kunnen beschouwen, en dan zou men nagenoeg tot dezelfde beteekenissen van den vorm برـن komen, met dat kleine onderscheid alleen, dat *hier* meer toestand, *daar* meer handeling uitgedrukt wordt. Daarbij komt nog, dat de meeste substantiva deverbalia van den vorm ـن— niet gebruikelijk, of liever in onbruik geraakt zijn, zoo als ݢدوهن gádō-han, ڤنچورن; pan-tjœ-ran enz.

β. **Voor substantivaal-wortels.**

Hier wordt aangenomen, of liever herinnerd, dat alle rededeelen substantiva kunnen zijn.

Het natuurlijkst is hier, بر— (2.) als grondwoord aan te nemen en ان zich daaraan bepalend, d. i. *meer en bepaalder toestand aanwijzend*, te laten aansluiten— iets, dat wij moeijelijk in 't Nederl. kunnen uitdrukken, daar بر— zelf reeds toestand uitdrukkend is. Daardoor wordt dan soms eene bijzondere nuance der verhouding uitgedrukt. De veelheid, die de vorm بر—•ن soms uitdrukt, is meer toe te schrijven aan de natuur van den wortel, dan aan het suffix ان.

سترو seterœ, *vijand (persoonlijke)*: برسترو ber-seterœ (2.), *een' vijand hebbende zijn; in vijandschap levende zijn;* برستروءن ber-seterœ-an, *vijandschap bestaande (plaats hebbende) zijn:* دامي dāmai, *vrede;* بردامي ber-dāmai (2.) *vrede hebbende zijn;* بردماين ber-dámā-jan, *vrede bestaande (plaats hebbende) zijn:* ڤاتت pātoet, *behoorlijk; behoorlijkheid,* برڤاتت ber-pātoet (2.) *behoorlijkheid hebbende zijn;* برڤتوتن ber-pátœ-tan, *hetzelfde, meer toestand aanwijzend; behoorlijk; in overeenstemming met . . .;* ڤنجڠ pandjang, *lang; lengte;* برڤنجڠ ber-pandjang (2.), *lengte hebbende zijn;* برڤنجاڠن ber-pandjā-ngan, *hetzelfde, meer toestand aanwijzend; in de lengte getrokken; langwijlig:* سام sāma, *gelijk; hetzelfde; gelijkheid;* برسام ber-sāma (2.), *gelijkheid hebbende zijn;* برسماءن ber-sámā-an, *hetzelfde, meer toestand aanwijzend; in gelijkheid zijnde; hetzelfde zijnde; overeenstemmende met. . .;* سالة sālah, *afwijking;* برسالة ber-sālah (2.), *afwijking hebbende zijn;* برسلاهن ber-sálā-han, *hetzelfde, meer toestand aanwijzend; in afwijking zijnde; verschillende van . . .;* ڤولة pœloh, *tiental;* برڤولة ber-pœloh (2.), *tiental hebbende zijn;* برڤلوهن ber-poélō-han, *hetzelfde, meer toestand aanwijzend; uit tientallen bestaande.*

De kortste, algemeenste en voor mijn woordenboek beste wijze om de beteekenis van den vorm بر—•ن voor een' substantivaal-wortel uit te drukken, is welligt: *in den toestand 2. zijn.*

Voor sommige wortels is de beteekenis van den vorm بر—•ن ook adverbiaal— z. 87—, zoo als uit de gegeven voorbeelden blijkt.

---

12. ٢—

OF REDUPLICATIE VAN DEN WORTEL.

ORTHOGRAPHIE EN UITSPRAAK IN HET ALGEMEEN.

Men drukt in 't maleisch de reduplicatie (verdubbeling), die zich overigens alleen tot den wortel bepaalt, op tweeërlei wijze in schrift uit.

α. door letters;

β. door het cijferteeken (اڠک angka) ٢, 2.

De schrijfwijze met de ٢ is meer algemeen; doch geeft men in enkele gevallen, waarop hieronder zal gewezen worden, de voorkeur aan die met letters. In mijn woordenboek zal ik *overal* de *angka* gebruiken, doch de transscriptie voluit schrijven, wanneer er klankwijzigingen plaats hebben. Elke wijze heeft hare eigene orthographische regelen.

α.

De reduplicatie wordt zooveel mogelijk als één woord geschreven.

جالنجالن djālan-djālan; تنتوتنتو tentoe-tentoe; باݢوسباݢوس bāgoes-bāgoes.

Woorden van twee opene syllaben, waarvan de eerste lang is en eene fatḥa (a) tot klinker heeft, verliezen, wanneer zij gerodupliceerd worden, in het grondwoord hare verlengingsletter, maar behouden die in de reduplicatie.

لکيلاکي laki-lāki; رجاراج radja-rādja; سمسام sama-sāma; کتکات kata-kāta, اڤاٴاڤ apa-āpa. De twee eerste woorden vindt men meest voluit geschreven, d. i. zonder de ٢.

Is de klinker der eerste syllabe van zoodanige woorden een andere, dan behoudt men, vooral als men zonder klinkers schrijft, gaarne de verlengingsletter, doch bedient men zich in die gevallen liever van de ٢.

چوريچوري tjœri-tjœri en چريچوري tjoéri-tjœri; doch beter چوري٢ tjœri-2; ݢيلاݢيلا gīla-gīla en ݢلاݢيلا gīla-gīla, doch beter ݢيلا٢ gīla-2.

Voor woorden met twee opene syllaben, waarvan de eerste lang is, geldt de zoo even gegeven regel ook, wanneer praefixen er zich aan aansluiten.

مڠاتاڠات me-ngáta-ngāta; ڤنچريچوري pen-tjoéri-tjœri, en ڤنچوريچوري pen-tjœri-tjœri; doch beter ڤنچوري٢ pen-tjœri-2.

De klankverandering, die de beginletter van den wortel door de aanhechting van eenig praefix ondergaan heeft, leeft ook in de herhaling voort.

ڤوكلڤوكل pœkoel-pœkoel, ممكلموكل me-mœkoel-mœkoel, en niet ممكلڤوكل me-mœkoel-pœkoel; تيدرتيدر tīdor-tīdor; ڤنيدرنيدر pe-nīdor-nīdor; en niet ڤنيدرتيدر pe-nīdor-tīdor.

Een gevolg van dezen regel is ook, dat, wanneer in de reduplicatieve vormen مـ—٢ (13) en ڤـ—٢ (54) de wortel tweelettergrepig is, met eene ا begint, dus de praefixen م en ڤ pe in مڠ en ڤڠ veranderen, dan de in de gewone uitspraak van het simplex (z. a. 1.) reeds naar den wortel medegesleepte ڠ van die praefixen, hetzij de primitieve, of de door verdubbeling ontstane, niet alleen ook in de reduplicatie blijft bestaan, maar daar ook, als men voluit schrijft, steeds in schrift uitgedrukt wordt, met geheele wegvalling men de ا of haren représentant, de hamza (ء).

مڠءرتڠرت meng-erti-ngerti, gewone uitspraak me-ngerti-ngerti of meng-ngerti-ngerti, van ارت erti; مڠءاچڤڠاچڤ meng-ātjap-ngātjap, gew. uitspr. me-ngātjap-ngātjap of meng-ngātjap-ngātjap, van آچڤ ātjap; ڤڠءاڤڠاڤ peng-āpa-ngāpa, gewone uitspr. pe-ngāpa-ngāpa of peng-ngāpa-ngāpa, van آڤ āpa — cf. a.

Men kan denzelfden regel ook toepassen (doch ik beveel die toepassing niet aan) op den reduplicatieven vorm بر—٢ (13.) voor wortels, die met آ (ا أ) beginnen en in het simplex (z. b.), in de gewone uitspraak, de ر van het praefix بر tot zich trekken; maar dan vervalt ook de ء in het eerste gedeelte der reduplicatie.

براڠين راڠين be-rāngin-rāngin, doch niet برءاڠن راڠن ber-āngin-rāngin, van آڠن āngin.

De wijzigingen, die door de aanhechting van suffixen ontstaan, zijn voor reduplicatiën dezelfde, als voor gewone woorden.

تنتتنتون tentoe-tentœ-nja; اڤءڤاكن apa-ápā-ken; جالنجلان of, zonder klinkers, جالنجلاني djālan-djálā-ni; كتكتاء, of, zonder klinkers, كتكتاءي of كتكتاي kata-kátā-i; ڤاتتڤتوتن pātoet-pātœ-tan; ݢيلاݢلاءن gīla-gílā-an.

β.

Het cijferteeken ٢ 2, اڠک دوا angka dœwa, of ook eenvoudig اڠک angka genoemd, is in 't maleisch schrift eene abbreviatuur en staat in de reduplicatie in stede van het oorspronkelijke of door affixen euphonisch gewijzigde grondwoord.

جالن٢ djālan-2, voor جالنجالن djālan-djālan; راج٢ rādja-2, voor رجراج ra-dja-rādja; مڠات٢ me-ngāta-ngāta-2, voor مڠتڠات me-ngata-ngāta; مڠاکو٢ meng-ākoe-2, voor مڠاکوڠاکو meng-ākoe-ngākoe; آڤ٢کن āpa-2-ken, voor اڤاڤاکن apa-ápā-ken.

Voor de reduplicatie van grondwoorden van meer dan twee syllaben bedient men zich altijd van de angka.

Voor reduplicatiën met de suffixen ى i (z. 4) en ان an (z. 29) bestaan verschillende schrijfwijzen.

1.

De meest gebruikelijke is de angka tusschen grondwoord en suffix te zetten.

جالن٢ء, of, zonder klinkers, جالن٢ي of جالن٢ئ djālan-2-i, voor جالنجالنء, of, zonder klinkers, جالنجالني djālan-djálā-ni; کات٢ء, of, zonder klinkers, کات٢ي of کات٢ئ kāta-2-i, voor کتکتاء of, zonder klinkers, کتکتاي of کتکتائ kāta-kátā-i; ڤاتت٢ن pātoet-2-an, voor ڤاتتڤتوتن pātoet-pátœ-tan; ݢيل٢ن gīla-2-an, voor ݢيلاݢيلان gīla-gílā-an.

2.

Wanneer het grondwoord op eene geslotene syllabe uitgaat, dan laat men ook wel, instede van de suffixen, de laatste syllabe van de reduplicatie, wanneer zij voluit geschreven is, op het cijferteeken volgen.

جالن٢ن djālan-2-ni; ڤاتت٢تن pātoet-2-tan.

Ik heb besloten deze schrijfwijze voor mijn woordenboek aan te nemen.

3.

Eene minder gebruikelijke, doch daarom niet minder goede schrijfwijze is, dat men den wortel volgens de regelen der orthographie met zijn suffix verbindt en het herhalingsteeken daar achter of boven de laatste letter van het woord zet.

جلان٢ djálā-ni-2 of جلاَنِ djálā-ni; كيلاَان٢ gílā-an-2 of كيلاَانَ gílā-an.

4.

Bij reduplicatiën met het suffix ان (z. 29.) wordt de hamza (ء) van het suffix ook wel eens weggelaten, welke schrijfwijze echter niet aan te bevelen is.

كيل٢ن, voor كيل٢ان; قانت٢ن, voor قانت٢ان.

5.

Hetzelfde heeft plaats, ten opzigte van het suffix ا (z. 4), wanneer men zonder klinkers schrijft en dus eene ي in de plaats van de kasra (ـِ) der laatste letter zet.

كات٢ي, voor كات٢ي of كات٢ِ.

DE KRACHT

der reduplicatie in 't algemeen is *veelheid;* daaraan sluit zich, al naar mate van de natuur des grondwoords, al ligt het begrip van *intensiteit*, *herhaling*, *voortduring*, *gewoonte* of *natuurlijke eigenschap;* en uit een en ander is al verder te verklaren het vermogen der reduplicatie, om van sommige verbale en substantivale grondwoorden, andere woordsoorten (substantiva of adverbia) te vormen.

Voor verbaal-wortels in 't bijzonder is zij van dien grooten omvang en bestaat zij: *in het geven van intensiteit aan de handeling*, *of in de aanduiding*, *dat de handeling bij herhaling*, *voortduring*, *uit gewoonte of natuurlijke eigenschap*, *door velen te gelijk*, *wederkeerig of op onderscheidene wijzen of plaatsen verrigt wordt.*

لاري lāri, *loopen;* لاري٢ lāri-2, *hard loopen;* راجوق rātjoek, *pruilen;* راجوق٢ rātjoek-2, *gedurig pruilen;* تيکم tīkam, *steken;* تيکم٢ tīkam-2, *wederkeerig steken;* لمڤت lompat, *springen;* لمڤت٢ lompat-2, *heen en weder springen;* اونتڠ oenting, *rigten*, اونتڠ٢ oenting-2, *gedurig rigten;* سيبر sīboer, *scheppen;* سيبر٢ sīboer-2, *gedurig scheppen.*

En hiermede is dan ook de verklaring gegeven van alle reduplicatieve vormen van 13 af tot 22, voor zoover zij van verbaal-wortels afstammen. Voor grondwoorden, aan andere woordsoorten ontleend, zijn de respectieve reduplicatiën (i., 49. 78., 91., 103., 104., 105., en 106) na te zien.

Sommige verbaal-wortels gaan door reduplicatie in het substantief of adverbium over. — z. 49. en 91.

---

23. بر—٢·ن.

ORTHOGRAPHIE.

z. **b**., 11 en 12.

AFLEIDING EN BETEEKENIS.

Het is de vorm بر—·ن (11.), met reduplicatie van den wortel, en bij de daarvoor gegeven beteekenis komt nog, als dit niet reeds in den vorm بر—·ن uitgedrukt is, *dat de toestand van twee zijden, bij herhaling of voortduring plaats heeft.* Waar de veelheid reeds door den vorm بر—·ن uitgedrukt is, geeft de reduplicatie slechts nog *intensiteit.*

---

24. ٢ مـ—

ORTHOGRAPHIE.

zie **a**. en 12.

AFLEIDING.

Deze accumulatie is ontstaan door de zamenstelling van het grondwoord met de daarvan gevormde flexie of afleiding —مـ (**a**. of 1.). Het hangt geheel van de natuur van het grondwoord af, of de reduplicatieve aanwas flexie of derivatum is. — z. **a**. en 1. Men zou ook kunnen zeggen: zij is de verdubbeling van **a**. of 1., met euphonische onderdrukking van het praefix م in het eerste lid.

BETEEKENIS.

Zij geeft niet alleen eene herhaling der handeling —مـ te kennen, maar stelt die handeling ook voor als op verschillende wijze, naar verschillende rigtingen, van twee tegenovergestelde zijden, of bij afwisseling plaats hebbende, al naar de natuur van het grondwoord.

—مـ (**a**.).

ڤوكل pœkoel, *slaan;* ڤوكل مموكل pœkoel-me̩-mœkoel, *bij herhaling, van twee*

tegenovergestelde zijden en bij afwisseling slaan; تمبغ, timbang, *wegen; het evenwigt houden;* تمبغ منمبغ timbang me-nimbang, *van weêrskanten het evenwigt houden;* سورت sœrat, *schrijven;* سورت مپورت sœrat-me-njœrat, *heên en weder schrijven.*

—م (1.).

سيرغ sērong, *schuin;* مپيرغ me-njērong (1.), *van de regte lijn afwijken;* سيرغ مپيرغ sērong-me-njērong, *van de regte lijn afwijken, naar verschillende rigtingen en bij afwisseling, nu eens naar de eene, dan weder naar de andere zijde;* تنجغ tandjoeng, *een uitstekende hoek van 't land;* مننجغ me-nandjoeng (1.), *een' hoek omvaren;* تنجغ مننجغ tandjoeng-me-nandjoeng, *verschillende hoeken omvaren.*

In het volgende voorbeeld is het begrip eener handeling zoodanig verzwakt, dat wij daarin niets anders zien, dan een adverbium.

سبله sabelah, (h. van بله belah) *op de eene (andere) zijde;* مپبله me-njabelah, *zich als de eene (andere) zijde van iets afscheiden; twee tegenovergestelde zijden vormen;* سبله مپبله sabelah-me-njabelah, *hetzelfde, van weêrskanten.*

---

25. بر٢ —.

ORTHOGRAPHIE.

zie **b**. en 12.

AFLEIDING EN BETEEKENIS.

Deze vorm is geheel ten opzigte van —بر (**b**. of 2.) wat 24 voor —م (**a**. of 1.) is. Herhaling of wederkeerigheid is ook hier de kenmerkende eigenschap.

—بر (**b**.).

ايتغ ītoeng, *tellen;* ايتغ برايتغ ītoeng-ber-ītoeng, *tellende en weder tellende zijn; van weêrskanten tellende zijn,* d. i. *afrekenen;* تمبه tambah; *bijvoegen;* تمبه برتمبه tambah-ber-tambah, *bij herhaling bijvoegende zijn.*

بَرْ (2.).

حَقّ hak, *regt;* حَقّ بَرْحَقّ hak-ber-hak, *van beide zijden regten hebbende zijn;* صُحْبَتْ soehbat, *vriendschap;* صُحْبَتْ بَرْصُحْبَتْ soehbat-ber-soehbat, *wederkeerige vriendschap hebbende zijn.*

α. ZELDZAME VERBALE DERIVATA.

Ik noem de ondervolgende afleidingen *zeldzaam*, omdat zij slechts bij enkele grondwoorden voorkomen, ofschoon die enkele gevallen van algemeen gebruik zijn. Ik heb er nog niet meer, dan twee ontmoet, en daarvoor zijn de formatieve elementen: *bijvoeging en verandering van klanken en reduplicatie.*

	Aanwas achter.	Grondwoord.	Aanwas voor.	Graphische ophelderingen.
26		ـلَ.		Het punt beteekent de beginletter van het grondwoord.
27	•٢•	—	•٢•	De drie klinkers en de twee punten, waarmede de reduplicatie behebd is, geven *respective de* veranderingen te kennen, die de klinkers of medeklinkers van het grondwoord ondergaan. Het voorkomen der reduplicatie, zoowel in de 1e als 3e kolom, beteekent, dat het klankgewijzigde woord het grondwoord zoowel kan voorafgaan, als volgen.

---

26. ـلَ.

AFLEIDING.

In dezen vorm treedt eene ل achter de eerste letter van het grondwoord, aan welke zij hare vokaal ontneemt, doch daarvoor eene doffe e ـَ (e) in de plaats geeft.

KRACHT DER ل

EN BETEEKENIS VAN —ل.

De ل heeft hier *eene frequentatieve en daardoor ook, al naar mate van het grondwoord, qualitatief versterkende kracht; zij duidt eene veelvuldige herhaling en de daardoor veroorzaakte wijziging in de qualiteit der handeling aan.*

كوڤس kœpas, *schillen;* كلوڤس kelœpas, *schilferen;* سيديق sīdik, *onderzoeken;* سليديق selīdik, *naauwkeurig onderzoeken; exploréren.*

De zoo gevormde woorden zijn weder de wortels voor eene reeks van afleidingen.

---

27. ·p·—·p·

ORTHOGRAPHIE EN AFLEIDING.

Deze vorm is eene *variérende reduplicatie* (*reduplicatio varians*) (*), d. i. eene reduplicatie, met verandering van een' of meer klinkers of een' of meer medeklinkers van het grondwoord. Het geredupliceerd gedeelte kan het grondwoord zoowel voorafgaan, als volgen.

BETEEKENIS, ALS VERBAAL-VORM.

Hij drukt niet alleen eene herhaling, maar ook eene verscheidenheid der handeling uit, d. i. hij stelt ook de handeling als naar verschillende rigtingen (in 's Kreuz und in die Quere), dus ook wederkeerig plaats hebbend voor.

سوسوڤ sœsoep, *zich bukkende ergens in- of door- gaan;* سوسوڤ ساساڤ sœsoep-sāsap, *hetzelfde, bij voortduring en naar verschillende rigtingen;* اولڠ œlang, *iets bij herhaling doen;* اولڠ آلڠ œlang-āling, *hetzelfde, heen en weder, naar verschillende rigtingen;* چري tjerai, *scheiden; uit elkander gaan;* چري بري tjerai-berai, *uit elkander gaan naar alle rigtingen;* انتڠ oentang, *dobberen;* انتڠ انتڠ oentang-anting, *dobberen, naar alle rigtingen;* ترك terka, *gissen; raden;* ترك ترك terka-terki, of ook تكاتكي tekā-tekī, *wederkeerig raadsels opgeven en oplossen (intr.).*

(*) Of *bonte reduplicatie* (*reduplicatio variegata*)?

Dergelijke afleidingen laten, als wortels, weder eene reeks van flexiën en afleidingen toe.

γ. VREEMDE EN GEMENGDE VERBALE DERIVATA.

Onder *vreemde* vormen versta ik die, welke in eene verwante taal in algemeen of menigvuldig gebruik zijn, zich in 't maleisch echter tot enkele woorden bepalen. Ik heb er twaalf (zuiver of gemengd) in de maleische geschriften of in de levende taal aangetroffen, waaronder twee (28 en 32) primaire.

De formatieve elementen zijn: het praefix كَ, de suffixen أَنْ an, كَنْ en ا en eene ingelaschte م tusschen de eerste en tweede letter van het grondwoord.

	Aanwas achter.	Grondwoord.	Aanwas voor.	Graphische ophelderingen.
28		—	كَ	
29	نْ	—	كَ	
30	كَنْ	—	كَ	
31	ا	—	كَ	
32		— { •ٓ, •ُ, •ٗ		De punten •ٓ, •ُ en •ٗ stellen de eerste letter van het grondwoord mèt de doffe *e*, de *oe* of de *o*, dus de syllaben •*e*, •*oe* en •*o* voor.
33		—	كَمْ	
34	نْ	— { •ٓ, •ُ, •ٗ		Z. 32.
35	م	—	كَ	

	Aanwas achter.	Grondwoord.	Aanwas voor.	Graphische ophelderingen.
36	٢ن	—	كَ	
37	٢كن	—	كَ	
38	٢ه	—	كَ	
39	—	— { ٢ • / و • / ٢و • }	—	Z. 32.

28—كَ.

ORTHOGRAPHIE.

Het praefix كَ sluit zich aan de grondwoorden, zonder eene verandering in de beginletter daarvan te veroorzaken. Ik ken slechts één voorbeeld, dat het grondwoord nog eene euphonische nasaal vóór de beginletter aanneemt: كَمُديئن ke-m-óe-di-an voor كَأُديئن ke-óedī-an.

OORSPRONG EN KRACHT VAN كَ.

Daaromtrent waag ik niet eene verklaring te geven. De Hollander (H. VIII § 10), steunende op het gezag van T. Roorda (jav. gram. § 163), beschouwt كَ, praefix of praepositie, als den grondvorm van het javaansche woord ꦠꦼꦏ tĕkâ, dat *komen; aankomen; tot iets komen* beteekent, en dus ook van eene daaraan beantwoordende kracht.

Als derivatief praefix heeft het de kracht, al naar de natuur van het grondwoord, *verbale, substantivale, numeratieve en adverbiale verhoudingen aan te duiden.*

BETEEKENIS VAN —کَ.

Ik beschouw den verbalen vorm —کَ als *het zuiver javaansch passief* (T. Roorda jav. gr. § 158), die echter, voor zoover hij in 't maleisch, zonder zamenstelling met andere formatieve elementen, in gebruik is, niet gelijk staat met het *zuivere maleische passief* —د (c.), maar de grootste overeenkomst heeft met den *maleischen participiaal-infinitief passivi* —تر (d.). Die overeenkomst is zoo groot, dat het bataviaasch dialect nagenoeg alleen den vorm —کَ gebruikt voor de verhoudingen, bij —تر (d.) onder α. en β. beschreven. In het eigenlijk maleisch heeft zich dat gebruik bepaald tot de bij α. opgegeven bijzondere verhouding, *die een' lijdenden toestand van het object uitdrukt, zonder dat men daarbij aan een subject der handeling denkt, maar slechts in 't algemeen aan de uitwerking op het object, welke uitwerking niet anders dan in 't verleden kan voorgesteld worden.*

De passieve natuur van het praefix کَ geeft genoegzaam te kennen, dat de grondwoorden voor den vorm —کَ transitief verbaal moeten zijn.

De vorm —کَ is aan eenige weinige woorden in 't bijzonder eigen.

مک کليهت نشروان دالم تانه سڤرت سأورڠ يڠ تيدر دڠن سنتوسان دان کداڤت تيک چينچين ڤد تاڠنن maka ke-līhat Noesjirwan dālam tānah se-perti sa-ōrang jang tīdor dengngan sentōsā-nja dan ke-dāpat tīga tjintjin pada tāngan-nja, *en* (*het lijk van*) *Noersjirwan werd gezien* (*zag er uit*) *in de aarde als iemand, die gerust slaapt, en drie ringen werden gevonden aan zijne hand.*

Er zijn enkele voorbeelden, dat het praefix کَ zich aan beide deelen eener variërende reduplicatie (27.) hecht.

انتڠ oentang, *dobberen;* انتڠ انتيڠ oentang anting (27.) *dobberen, naar alle rigtingen;* کنتڠ کنتيڠ koentang-kanting, verkorting van کانتڠ کانتيڠ ke-oentang-ke-anting = ترانتڠ انتيڠ ter-oentang-anting, verkorting van ترانتڠ انتيڠکن ter-oentang-anting-ken (3. d. van 27.) *door de golven heen en weder geslingerd.*

Ik noem den vorm —کَ *den javaanschen participiaal infinitief passivi.*

Voor sommige grondwoorden is hij geheel adverbiaal. Z. 85.

20. کَـ — اَنْ.

ORTHOGRAPHIE.

zie b. en 11.

AFLEIDING.

Deze vorm is eene accumulatie, waarvan — کَ (28) het grondwoord en het suffix اَنْ het bepalend element is.

BETEEKENIS VAN کَـ — اَنْ.

Hier is de kracht van اَنْ *passief participiaal, praes. of perf.;* terwijl de beteekenis van het grondwoord — کَ zich weder van — تَرْ (d.) verwijdert en het zuiver maleisch passief — د (c.) nadert. Zulke passieve vormen, met eene beteekenis als de hier bedoelde, zijn echter weder niet anders, dan in de vereeniging met اَنْ in gebruik. De accumulatie کَ — اَنْ *stelt dan het object voor in een' toestand, waarin eene transitieve handeling daarop uitgeoefend wordt of is, doch zonder het denkbeeld van een object.*

ليهت līhat, *zien;* كليهت ke-līhat, *gezien worden* (ongebr.); كليهاتن ke-lihā-tan, *gezien wordend; zigtbaar,* هوجن hœdjan, *regen;* كهوجن ke-œdjan, *beregend worden* (ongebr.); كهجانن ke-oédjā-nan, *beregend wordend of geworden;* سجق seddjoek, *koud;* كسجق ke-seddjoek, *koud worden* (ongebr.); كسجوكن ke-seddjœ-kan, *koud wordend of geworden; het koud krijgen of hebben;* چور tjœri, *stelen;* كچور ke-tjœri, *bestolen worden* (ongebr.); كچريئن ke-tjoérī-an *bestolen geworden;* راج rādja, *vorst;* كراج ke-rādja, *vorst gemaakt worden* (ongebr.); كرجائن ke-rádjā-an, *vorst gemaakt geworden;* ڤانس متهار pānas-matahāri, *hitte der zon;* كڤانس متهار ke-pānas-matahāri, *door de zon verbrand worden* (ongebr.); كڤناسن متهار ke-pánā-san-matahāri, *door de zon verbrand wordend of geworden;* دهول dahœloe, *vooraf; eerder,* كدهول ke-dahœloe, *voorbij gestreefd worden* (ongebr.); كدهلوئن ke-dahoélœ-an, *voorbij gestreefd geworden.*

Ik noem den vorm ک—•ن *het gemengde participium passivi* (*participium passivi mixtum*).

Soms is hij geheel adverbiaal. Z. 90.

---

50. ک—کن.

ORTHOGRAPHIE.

Z. 28. en 5.

AFLEIDING EN BETEEKENIS.

Deze accumulatie heeft —کن (3) tot grondwoord en in dit geval volkomen dezelfde beteekenis als تر—کن (3. c): hij geeft te kennen, *dat eene transitieve handeling* —کن (3.) *op een object uitgeoefend is of kan worden.*

بندیڠ banding, *vergelijken;* بندیڠکن banding-ken, (3.), *vergelijken, intensief;* کبندیڠکن ke-banding-ken = تربندیڠکن ter-banding-ken, *vergeleken geworden; kunnende vergeleken worden;* تاکوت tākot, *bevreesd;* تاکوتکن tākot-ken (3.) *bevreesd maken;* کتاکوتکن ke-tākot-ken = ترتاکوتکن ter-tākot-ken, *bevreesd gemaakt; kunnende bevreesd gemaakt worden.*

---

31. ک—•.

ORTHOGRAPHIE.

Z. 20. en 4.

AFDEELING EN BETEEKENIS.

Deze vorm heeft twee verschillende beteekenissen, naar mate men •——i (4.) of ک— ke — (28.) als het grondwoord beschouwd.

GRONDWOORD •—.

De accumulatie ک—• beteekent in dit geval, *dat eene transitieve handeling* •—(4.)

op een object uitgeoefend is of kan worden, en staat volkomen gelijk met ·—ترْ (4 c.).

تاكت tākot, *bevreesd;* تكوت tá k ō-t i (4.) *bevreesd zijn voor iets*, in 't mal. transitief: *iets met vrees behandelen of aanschouwen; iets vreezen* كتكوت k e-t á k ō-t i= ترتكوت t e r-t á k ō-t i, *met vrees behandeld of aanschouwd; gevreesd kunnende worden;* مال mā l oe, *beschaamd;* ملوء má-l œ-i (4.), *beschaamd zijn voor iemand* (*dir. obj.*)*; iemand of iets ontzien;* كملوء k e-m á l œ-i = تركملوء t e r-k e m á-l œ i, *ontzien* (*part. perf. pass.*)*; kunnende ontzien worden.*

GRONDVORM —ك (28.)

De beteekenis is hier: *een object behandelen overeenkomstig hetgeen door het participium passivi* —ك=—ترْ (d.) *uitgedrukt is.*

تاهو tāh oe, *weten*, كتاهو k e-tāh oe = ترتاهو t e r-tāh oe (*ongebr.*), *geweten geworden;* كتهوء k e-t á h œ-i, *iets als geweten geworden behandelen; iets weten door erlangde kennis.*

De vorm ·—ك kan, in beide gevallen, als stamwoord beschouwd worden voor de flexiën —م (a.), —برْ (b.), —د (c.), en —ترْ (d.), welke flexiën in het eerste geval niet veel van die van het grondwoord, en in het andere niet veel van die van den wortel verschillen, echter bij voorkeur gebezigd worden. Zij doen alleen de transitiviteit der handeling meer uitkomen.

مڠكتكوت سأورڠ m e-ng e-t á k ō-t i s a-ō r a n g, *bang voor iemand zijn;* دكملوء d i-k e-m á l œ-i, *ontzien worden;* تركملوء t e r-k e-m á l œ-i, *ontzien geworden;* مڠكتهوء m e-ng e-t à h œ-i, *weten;* (د) كتهوء اوليهمو (d i) k e-t á h œ-i ō l e h m oe, *door u worde geweten.*

Voor sommige wortels is de afleiding ·—ك ook weder grondwoord voor andere afleidingen.

كتهوء k e-t á h œ-i, *weten door erlangde kennis;* ڤڠتهوان p e-ng e-t h œ-a n (46.), *erlangde kennis; wetenschap.*

---

32. — ◌َ ◌ُ ◌ِ

ORTHOGRAPHIE EN AFLEIDING.

De vorm, dien ik hier door — ◌َ ◌ُ ◌ِ voorstel, is het *javaansch toestandswoord* (T. Roorda jav. gr. § 188 vlg.), dat voor een klein getal grondwoorden, voornamelijk zulke, die een geluid of eene zigtbare beweging uitdrukken, in het maleisch is overgegaan.

Hij ontstaat door de invoeging eener م tusschen de eerste en tweede letter van het grondwoord, waarbij de م de vokaal der eerste letter en deze eene —َ, —ُ of —ِ aanneemt. Is de eerste letter eene ا, dan valt zij geheel weg. Woorden, die, onverschillig, eene ك of ڬ tot beginletter hebben, hebben in den toestandsvorm liever de ڬ, dan de ك. Er zijn zelfs woorden, die alleen eene ك tot beginletter hebben en toch in den toestandsvorm eene ڬ aannemen. Anderen, wier eerste syllabe gesloten en wier beginletter met eene —َ voorzien is, breiden in den toestandsvorm die eerste syllabe tot twee uit, en wel zoo, dat de beginletter met de —َ de eerste syllabe vormt, de gedjazmeerde sluitletter der eerste syllabe zijne djazma verliest, daarentegen eene —َ, — of — met de analoge verlengingsletter aanneemt, en aldus de tweede (in de afleiding de derde) syllabe daarstelt. Of ook, de gedjazmeerde sluitletter der eerste syllabe neemt in dat geval eene —َ en de beginletter der tweede syllabe de tasjdīd (ّ) aan.

BETEEKENIS.

Die vorm *stelt het subject altijd voor in een' toestand of in een intransitief bezig zijn, al naar de beteekenis van het grondwoord.* Hij heeft veel overeenkomst met en is in de meeste gevallen gelijk aan de flexie of het derivatum —بر (**I**. of 2). Voor transitieve verbale grondwoorden bestaat er altijd verschil tusschen dezen vorm en **I**.

ڬنتر g e n t a r, *schudden* (*intr.*); ڬمنتر g e m e n t a r, = برڬنتر b e r - g a n t a r (**I**.), *schud-*

dende zijn; كوره gœroh, *donder; zwaar geluid;* كموره goe-mœroh = بركوره ber-gœroh (2.), *een zwaar geluid makende zijn;* كيلڠ gīlang, *schitteren;* كميلڠ go-mīlang = بركيلڠ ber-gīlang (b.), *schitterende zijn;* اڠكت -angkat, *aanheffen;* براڠكت ber-angkat, *eene reis aannemende zijn; op reis gaande zijn;* مڠكت mang-kat, voor اممڠكت a-mangkat, *op reis naar de eeuwigheid gaande zijn; sterven; gestorven zijn;* كرلڨ kirlap, *flikkeren;* كمرلڨ go-mirlap = بكرلڨ be-kirlap, *flikkerende zijn;* كرسق gersiḳ, *grof zand;* بكرسق be-gersiḳ (2.), *grof zand hebbende zijn;* كمريسق ge-merīsīḳ en كمرسّق ge-meressiḳ, *een geritsel makende zijn, als grof zand, waarin men loopt.*

---

33. — كم.

ORTHOGRAPHIE, AFLEIDING EN BETEEKENIS.

Men kan zich dezen *geluidnabootsenden* vorm als op twee verschillende wijzen ontstaan voorstellen.

α.

De geluidnabootsende letter ك met de ـَ (كَ) sluit zich aan den wortel en vormt een nieuw grondwoord, dat het geluid uitdrukt van hetgeen de wortel te kennen geeft, onverschillig of dat nieuwe grondwoord al dan niet in gebruik is, en tusschen de twee eerste letters daarvan schuift zich dan de toestands-mīm (z. 32.) in.

رچق rettjiḳ, *spatten;* كرچق gerettjiḳ, *een geluid maken als water, opspattend door den val daarin van een zwaar ligchaam* (ongebr.); كمرچق ge-me-rettjiḳ, of كمريچق ge-me-rētjiḳ, *een geluid makende zijn, als het beschrevene.*

β.

Van den wortel wordt eerst, naar gelang van zijne beteekenis, a. of 1. gevormd, en daaraan sluit zich dan de geluidnabootsende ك.

رچق rettjik, *het spalten;* مرچق me-rettjik (a.) *spalten;* ڬمرچق ge-me-ret-tjik of ڬمريچق ge-me-rētjik, *als boven.*

---

34. مـ — ن { َ ، ُ ، ِ }

ORTHOGRAPHIE.

Z. 11 en 32.

AFLEIDING EN BETEEKENIS.

Deze accumulatie ontstaat door aansluiting van het suffix ان (z. 29.) aan het javaansch toestandswoord (32.) en staat in beteekenis volkomen gelijk met بر — ن (11.) wanneer بر — (b.) het grondwoord is.

كرلڤ kirlap, *glinsteren,* ڬمرلاڤن gō-mirlā-pan = بكرلاڤن be-kirlā-pan, (11.) *glinsterende zijn, van vele plaatsen.*

35, 36, 37 en 38.

Zijn de vormen 28, 29, 30 en 31 met het geredupliceerd grondwoord, en de beteekenissen daarvan zijn gegeven door de verklaring van die vier vormen en van de kracht der reduplicatie (12.).

---

39. مـ { َ ، ُ ، ِ } —

ORTHOGRAPHIE, AFLEIDING EN BETEEKENIS.

Dit is eene zamenstelling van het grondwoord met den daarvan afgeleide vorm — مـ { َ ، ُ ، ِ } (32.), gelijkstaande met بر — (25.), wanneer بر de flexie — بر (b.) voorstelt.. Zij geeft herhaling en wederkeerigheid te kennen.

گيلڠ gīlang *schitteren;* گميلڠ gomīlang (32.), *schitterende zijn;* گيلڠ گميلڠ gīlang-gomīlang = گيلڠ برگيلڠ gīlang-ber-gīlang, *heen en weder schitterende zijn.*

Voor sommige grondwoorden is de onderwerpelijke vorm alleen in de zamenstelling met den grondvorm in gebruik.

تورن tœroen, *nederdalen;* تورن تمورن tœroen-te-mœroen = تورن برتورن tœroen-ber-toeroen, *nederdalende en weder nederdalende zijn,* d. i. *nakomelingschap zijn; van geslacht tot geslacht.*

II. SUBSTANTIVALE DERIVATA.

Het substantivum put, evenals het verbum, zijne grondwoorden voor afleidingen uit alle woordsoorten.

En evenals de verbale derivata, verdeel ik de substantivale in drie klassen:

α. gewone;

β. zeldzame;

γ. vreemde en gemengde.

α. GEWONE.

SUBSTANTIVALE DERIVATA,

Zij zijn zeventien in getal, zeven primaire en tien accumulatieve.

De formatieve elementen zijn de praefixen ک, ڤ, ڤر, س en م, het suffix ان en de reduplicatie van het grondwoord.

	Aanwas achter.	Grondwoord.	Aanwas voor.	Graphische ophelderingen.
40	َنْ	—		
41		—	كَ	
42	َنْ	—	كَ	
43		—	ڤَرْ	
44		—	ڤَ	
45	َنْ	—	ڤَرْ	
46	َنْ	—	ڤَ	
47		—	سَ	
48		—	مَ	
49	٢	—		

	Aanwas achter.	Grondwoord.	Aanwas voor.	Graphische ophelderingen.
50	٢•نَْ	—		
51	٢	—	كَ	
52	٢•نَْ	—	كَ	
53	٢	—	ڤَرْ	
54	٢	—	ڤَ	
55	٢•ن	—	ڤَرْ	
56	٢•نَْ	—	ڤَ	

40. ـن.

ORTHOGRAPHIE.

Z. 11.

OORSPRONG VAN ان.

Z. 29.

DE BETEEKENIS

van den vorm ـن, als substantief, is verschillend, naar gelang der grondwoorden, waarvan hij afgeleid is, die kunnen zijn:

α. een transitief verbum;

β. een intransitief verbum;

γ. een substantief;

ζ. een adjectief;

ε. een adverbium.

α. TRANSITIEF VERBUM.

Voor dit grondwoord heeft de substantivaal-vorm ـن weder drie verschillende beteekenissen.

1.

Eene beteekenis van *nomen patientis*, hetzij *perfecti*, *praesentis* of *futuri* (*gerundivum*), d. i. van *object*, *waarop eene handeling uitgeoefend is*, *wordt of moet worden*, voor welke betrekkingen in 't Nederduitsch veelal door het praefix *ge* of de suffixen *sel* of *ling* van verbaalwortels afgeleide substantief-vormen, dan wel participia gebruikt worden: eene beteekenis dus van *participiaal-substantief passivi*.

بوڠ bœwang, *bannen*; بواڠن boéwā-ngan, *banneling*; تاون tāwan, *gevangen nemen*, (*in den oorlog of bij roof*); تاونن táwā-nan, *zoodanig gevangene*; كيرم kī-rim, *zenden*; كيريمن kírī-man, *het gezondene*; *het te zendene*; لارڠ lārang, *verbieden*; لاراڠن lárā-ngan, *het verbodene*; تمڤ tempa, *smeden*; تمڤاءن tempā-an, *geslagen werk*; ايڠن ēngen, *begeeren*; ايڠينن éngē-nan, *voorwerp van begeerte*; بنچي bintji, *haten*; بنچيئن bintjī-an, *voorwerp van haat*; بوات bœwat, *maken*; بواتن

boéwā-tan, *maaksel;* جنجغ djoendjoeng, *op zijn hoofd zetten, ten teeken van eerbied;* جنجوغن djoendjœ-ngan, *wat te eerbiedigen is;* ماكن mākan, *eten;* مكانن mákā-nan, *het te etene;* ݢنتڠ gantoeng, *hangen;* ݢنتوڠن gantœ-ngan, *die moet gehangen worden;* تمبغ timbang, *wegen;* تمباغن timbā-ngan, *het gewogene; weêrga.*

2.

Van *nomina actionis*, die wij in 't Nederduitsch gewoonlijk door de suffixen *ing* of *heid*, of den *infinitief met het vormen.*

Nomina actionis van dezen vorm zijn echter in 't maleisch zeldzaam en slechts voor enkele wortels in gebruik. De meer gebruikelijke vormen daarvoor zijn ڤر—ن (45.) en ڤ—ن (46.).

كاسه kāseh, *toegenegen zijn* (*); كاسيهن kasē-han, *toegenegenheid, medelijden;* ڤليهارا pelihāra, *behoeden;* ڤليهارائن pelihárā-an, *behoeding;* بيلغ bīlang, *tellen;* بيلاغن bílā-ngan, *telling;* ايكت īkat, *binden;* ايكاتن íkā-tan, *binding;* bv. ايكاتن ڤرڠ ikā-tan perang, *slagorde.*

Er zijn vele, van transit. verba (act. of pass.) afgeleide abstracta van den vorm —ن, die als grondwoorden van den accumulatief-vorm بر—ن (11.) moeten beschouwd worden, echter niet anders, dan in zulke zamenstelling, voorkomen. In hen ligt altijd het *denkbeeld eener veelheid, hetzij in getal* (*meer dan één subject*), *tijd* (*herhaling of voortduring*) *of ruimte* (*meer dan ééne plaats*), voor enkele wortels ook van *wederkeerigheid*, opgesloten. Wij vormen zulke abstracta gewoonlijk door het praefix *ge*.

Zulke ongebruikelijke abstracta zijn bv. تيكامن tíkā-man, *gesteek, van velen en van beide zijden*, nomen actionis van تيكم tīkam *steken;* همبورن hambœ-ran, *het verstrooid zijn* (*objectieve verstrooijing*), *van velen*, nomen actionis van ترهمبوركن terhamboer-ken, *verstrooid zijn* 3. d. van همبور hāmboer, *strooijen.*

3.

Van *werktuig of middel* (*nomina instrumenti*) voor de handeling, in het grondwoord opgesloten.

(*) Kāseh is in 't maleisch transitief.

كنتوڠ gantoeng, *hangen;* كنتوڠن gantœ-ngan, *galg;* كوكوس kœkoes, *distilléren;* كوكوسن koékœ-san, *distilleer-toestel;* سمڤيت soempit, *iets uit den mond voortdrijven door eene plotselinge uitblazing van lucht;* سمڤيتن soempī-tan, *blaaspijp;* سوروڠ sōrong, *schuiven;* سوروڠن sórō-ngan, *schuiflade;* تيمبڠ timbang, *wegen;* تيمباڠن timbā-ngan, *weegtoestel.*

Zulke substantiva zijn waarschijnlijk niets anders, dan nomina actionis (2.), in eene genitief-verhouding gedacht met ڤركاكس perkākas, *gereedschap, toestel;* ڤركاكس كنتوڠن perkākas gantœ-ngan, *hang-toestel;* ڤركاكس سمڤيتن perkākas soempī-tan, *blaas-gereedschap*, enz.

Er zijn grondwoorden, die in den vorm ن٠— meer dan eene van die beteekenissen kunnen hebben.

تيمبڠ timbang, *wegen;* تيمباڠن timbā-ngan, 1. *het gewogene;* 2. *wéerga;* 3. *weegtoestel;* كنتوڠ gantoeng, *hangen;* كنتوڠن gantœ-ngan, 1. *wie moet gehangen worden;* 2. *galg.*

β. Intransitief verbum.

De daarvan afgeleide substantiva hebben drie verschillende beteekenissen:

1.

Van *nomen agentis*, *praesentis of perfecti*, d. i. *van subject*, *dat eene intransitieve handeling verrigt of verrigt heeft en daardoor in een' zekeren toestand verkeert:* dus van *participaal-substantief activi.*

تورون tœroen, *afstammen;* تورونن toérœ-nan, *de afstammende of afgestamde; afstammeling;* روبوه rōboh, *instorten;* روبوهن róbō-han, *het ingestorte; instortsel; puin.*

2.

Van *nomina actionis*, *aanduidende eene handeling*, *waarbij steeds aan eene veelheid*, *hetzij in getal* (*meer dan één subject*), *tijd* (*herhaling of voortduring*) *of ruimte* (*meer dan éene plaats*) *gedacht wordt*, welke abstracta wij in 't nederlandsch gewoonlijk door het suffix *ing* of *den infinitief met* het, soms ook door het praefix *ge* uitdrukken, in het maleisch overigens in dien vorm zeer weinig in gebruik. Men geeft voor zulke verhoudingen de voorkeur aan de vormen ن٠ — ک (42.) en ن٠ — ڤر (45).

فكر fikr, gew. فكر fikir, *denken* (eig. *gedachte*); فكيرن fíkī-ran, *het denken; overlegging; gedachte;* ايغت īngat, *zich herinneren;* اغاتن íngā-tan, *herinnering;* سمبر semboer, *spuiten;* سمبورن sembœ-ran, *gespuit.*

Het maleisch heeft veel dergelijke abstracta, die wel als grondwoorden voor de accumulatie بر — ن (11.) moeten beschouwd worden, doch, op zich zelven staande, niet of zelden voorkomen: abstracta, die wij gewoonlijk door het praefix *ge* vormen.

كدوهن gádō-han, *getier van velen*, van كادوه gādoh, *tieren;* لرين lárī-an, *geloop van velen*, van لاري lāri, *loopen;* ترجونن terdjœ-nan, *afgespring van velen*, van ترجن terdjoen, *afspringen.*

3.

Van *werktuig of middel* voor de handeling, door het grondwoord aangeduid.

كندار kendāra, *rijden;* كنداراءن kendárā-an, *rijbeest;* ڤوڤت pœpoet, *blazen;* ڤڤوتن poépœ-tan, *blaastoestel; blaasbalg;* تمڤو toempoe, *steunen;* تمڤوءن toempœ-an, *steunpunt;* ڤوسر pœsar, *vuur maken door wrijving;* ڤسارن poésā-ran, *gereedschap, dat daartoe dient.*

Dergelijke substantiva zijn waarschijnlijk niets anders dan nomina actionis, in eene genitief-verhouding gedacht met ڤركاكس perkākas, *gereedschap; toestel.*

كنداراءن ڤركاكس perkākas kandárā-an, *rijd-toestel;* ڤڤوتن ڤركاكس perkākas poépœ-tan, *blaas-toestel;* enz.

γ. **Substantief.**

Substantiva op ان, die een substantief tot grondwoord hebben, nemen, al naar de natuur van den wortel, drie verschillende beteekenissen aan.

1.

Eene meer algemeene, collectieve beteekenis.

بكل bekkal, *leeftogt;* بكالن bekkā-lan, *de gezamenlijke leeftogt*, bv. voor eene reis; لاوت lāoet, *zee;* لاوتن láœ-tan, *oceaan;* ڤيوتغ pījœtang, *schuldvordering;* ڤيوتاغن pi-joétā-ngan, (*iemands*) *gezamenlijke schuldvorderingen.*

2.

Eene overdragtelijke, gelijkstellende, of eenige overeenkomst, geschiktheid of bestemming aanduidende beteekenis.

ڤڠكل pangkal, *het dikke of boveneinde van iets*; ڤڠكالن pangkālan, *het begin*, dus ook *het einde, van een' weg*; *landingplaats*; *steiger*; لمبوڠ lamboeng, *de zijde* (*flank*) *van een levend wezen of vaartuig*; لمبوڠن lambœ-ngan, *wat aan levenlooze voorwerpen met de zijde van levende wezens overeenkomt*, d. i. *de zijde van levenlooze voorwerpen*; انق anak, *kind*; اناكن anā-kan, *wat op een kind gelijkt*; *pop*; *beeldje*; اوڠڬون oenggoen, *blok hout of klomp van eene andere brandstof, waarmede men het vuur aan 't smeulen houdt*; اوڠڬونن oenggœ-nan, *wat daartoe dient*, *heeft gediend*, *moet of kan dienen*, bv. كايو اوڠڬونن kājoe oenggœ-nan, *hout van of voor een' oenggoen*.

3.

Eene beteekenis van geographische benamingen, die eene eigenaardigheid van het benaamde voorwerp uitdrukken.

بوڠور bœngoer, *een boom van dien naam*; بوڠورن boéngœ-ran, *eene plaats, waar bœngoer groeit.*

δ. **Adjectief.**

Van adjectiva vormt het suffix ان, doch zeer zelden, *substantiva concreta*, *die de door het grondwoord uitgedrukte eigenschap in een' hoogen graad bezitten.*

مانس mānis, *zoet*; مانيسن mánīsan, *honig* (*), eig. *zoetigheid*, doch in die beteekenis niet in gebruik; سداڤ sedap, *lekker*; سداڤن sedā-pan, *lekkernij.*

ε. **Adverbium.**

De van adverbia gevormde substantiva beteekenen *iets*, *dat de door het adverbium aangeduide hoedanigheid bezit.*

لوار lœwar, *buiten*; لوارن loéwāran, *wat van buiten is;* bv. اورڠ لوارن ōrang loéwā-ran, *vreemdeling;* سكالي sakāli, *ten eenenmale;* سكاليان sakálī-an, *alheid; geheelheid*, bv. سكاليان عالم sakálī-an ʿālam, *de geheelheid der wereld.*

(*) In Bandjarmāsin *suikerriet*, te Batavia *confituren.*

41. — کَ.

ORTHOGRAPHIE.

OORSPRONG EN KRACHT VAN كَ.

zie 28.

BETEEKENIS VAN —كَ.

Omtrent de algemeene beteekenis van dezen vorm, zie 28. Hier heeft hij die van *participiaal-substantief praesentis passivi*, gelijkstaande met de omschrijving — يڠ د jang di—.

كاسه kāseh, *beminnen*; ككاسه ke-kāseh = يڠ دكاسه jang di-kāseh, *wat bemind wordt*; *beminde*; هندق hendaḳ, *willen*; كهندق ke-hendaḳ, = يڠ دهندق jang di-hendaḳ, *wat gewild wordt; de wil, ook als zielsvermogen.*

Geheel vreemdsoortig komt hierbij: كتيڤو ke-tīpoe, *bedrog*, van تيڤو tīpoe, *bedriegen.*

---

42. ـن — كَ.

ORTHOGRAPHIE.

zie 28. en 11.

AFLEIDING.

Voor sommige wortels kan ـن — (40.) als grondwoord worden beschouwd, waaraan كَ (41.) zich bepalend aansluit; voor de meeste echter moet men zich de accumulatie ontstaan denken door de gelijktijdige aansluiting van het praefix كَ en het suffix ان.

BETEEKENIS.

De aldus gevormde substantiva zijn *abstracta of concreta*, *soms beiden te gelijk.* Dit hangt af van de natuur van den wortel, die uit verschillende woordsoorten kan genomen worden.

ABSTRACTA.

Voor de vorming van abstracta, die de Maleijer door den vorm كـ—ن voorstelt, bedienen wij ons in het nederlandsch veelal van de affixen *ing*, *heid*, *ij* en *schap* of, als wij er geen' bijzonderen vorm voor hebben, den *infinitief met het artikel* h e t, dan wel van de substantivale zamenstelling *het—zijn*, waar de streep een adjectief repraesenteert.

De vorm كـ — ن is niet de eenige tot het daarstellen van abstracta; de vormen —ن (40), قر — ن (45) en ڤ — ن (46) dienen daartoe eveneens. Het is moeijelijk de juiste grens af te bakenen, binnen welke ieder vorm zijne wortels neemt. Onze accumulatie beweegt zich meer speciaal in *het intransitief verbum*, *het substantief en het adjectief*.

α. Intransitief verbum.

جادي dj ā d i, *het worden*; كجديئن k e-dj á d ī-a n, *wording*; اد ā d a, *het zijn*; *het bestaan*; كأداءن k e-á d ā-a n, *hetzelfde*; تورن tœ r oe n, *het nederdalen*; *het afstammen*; كتورونن k e-t oé r œ n a n, *nederdaling*; *afstamming*.

β. Substantief.

روڬي rœ g i, *schade*; كروڬيئن k e-r oé g ī-a n *schade*, *die geleden is*; راج r ā dj a, *koning*; كراجاءن k e-r á dj ā-a n *koningschap*; سوندل s oe n d a l, *hoer*; كسونداڠن k e-s oe n-d ā l a n, *hoerachtig gedrag*; *coquetterie*.

γ. Adjectief.

بسر b e s a r, *groot*; *het groot zijn*; كبسارن k e-b e s ā-r a n, *grootheid*; سنڠ s e n a n g, *op zijn gemak*; *het op zijn gemak zijn*; كسناڠن k e-s e n ā-n g a n; *gemak*; رنده r e n d a h, *laag*; *nederig*; *het laag zijn*; *het nederig zijn*; كرنداهن k e-r é n d ā-h a n, *het laag zijn*; *nederigheid*.

Soms is de vorm كـ — ن slechts voor enkele beteekenissen van het adjectief in gebruik, terwijl voor de overige de wortel zelf of een andere vorm gebezigd wordt, om dezelfde verhouding uit te drukken.

ساكيت s ā k i t, *pijn lijdende*; *ziek*; *ongemak lijdende*; *in moeijelijkheid verkeerende*; *het pijn lijdende enz. zijn*; *pijn*; *ziekte*; كسكيتن k e-s á k ī-t a n nu beteekent niet *pijn*

of *ziekte*, maar wel *ongemak*, *moeijelijkheid*. Voor *ziekte* heeft men ڤپاکيت pe-njā-kit (44) eig. *wat ziek maakt*.

CONCRETA.

De concreta van den vorm ک — ن zijn zeer zeldzaam. *Substantief* en *adjectief* leveren daartoe grondwoorden.

a. Substantief.

راج rādja, *vorst*; کراجائن ke-rádjā-an, *vorstendom*; اندر indera, *eene soort van geesten*; کاندراان ke-inderā-an, *het inderadom; verblijf der indera's*; يڠ jang, *een god*; کياڠن ká-jā-ngan (*), *godenverblijf*.

β. Adjectief.

کونيڠ kœning *geel*; ککونيڠن ke-koénī-ngan, *dingen, geel van kleur, wier gebruik een voorregt van den vorst is*.

43		—	ڤر
44		—	ڤ

OORSPRONG DER PRAEFIXEN ڤر EN ڤ.

Het sanskrit bezit het praefix pra, dat *vóór* of *vooruit* beteekent (het latynsche prae en pro) en waarvan die taal zich bedient, om van allerhande woordsoorten nomina abstracta, nomina agentis, nomina patientis, participia activi, participia passivi, verba (z. 5.), adjectiva en adverbia te vormen, waarin het denkbeeld van *vóór* of *vooruit*, op verschillende wijze gemodificeerd, opgesloten ligt, of om aan reeds gevormde woorden die beteekenissen mede te deelen. Dit denkbeeld van *vóór* of *vooruit* doet zich, al naar de natuur van het grondwoord, voornamelijk voor als: *eerderheid*; *meerderheid*; *eerstheid*; *uitstekendheid*; *voortreffelijkheid*; *veelheid*; *hooge*

(*) Geheel onregelmatige uitspraak, waarschijnlijk door onkunde ontstaan.

graad; *specialiteit*; *intensiteit; hevigheid*; *voorafgaan*; *vooruitgaan*; *aan den dag legging*; *voortbrenging*; *uitwerking*, *enz.*; soms echter is het ook geheel onkenbaar. Men vergelijke hieromtrent de woorden, voorkomende in Wilson's dictionary in sanscrit and english (ed. 1832) p. 556—593.

Dit sanskrit-praefix pra is met zijn uitgebreiden, ja, eenigermate onbepaalden werkkring, in den verzwakten vorm ڤر per, in het maleisch overgegaan, en wel waarschijnlijk in een' zeer vroegen tijd, zooals ik vermeen te mogen opmaken uit de eigenaardige vorming, die het in die taal ondergaan heeft.

Het lag namelijk in den geest der taal, de ر in ڤرْ te elideren, analoog aan de wijze, waarop dit bij het praefix برْ ber (z. b.) plaats vond. Nadat nu de euphonie, langs dien weg, de wijziging ڤَ pe naast ڤرْ per had daargesteld, is men welligt opmerkzaam geworden op de lijnregt tegenovergestelde beteekenissen van *nomina agentis en nomina patientis*, die door het praefix ڤرْ te weeg gebragt werden, zonder dat in de natuur van het grondwoord daartoe een voldoende grond te vinden was, en is men op het denkbeeld gekomen, zich van de, door de euphonie in het leven geroepen *onwezenlijke onderscheiding in den vorm* te bedienen ter daarstelling van een *wezenlijk*, *logisch onderscheid in beteekenis.* Men koos ڤَ ter vorming van *nomina agentis*, het overige nog onbegrensde gebied aan ڤرْ overlatende, dat zich echter tot het *substantivum* (43.) en *verbum* (5.) bepaald heeft. Tot die keuze vond men welligt aanleiding in de omstandigheid, dat de overeenstemming van ڤَ met het active مَ (z. a.) het middel aan de hand gaf, door aanwending van de voor dat praefix bestaande klankwijzigingen, ook de *active natuur* der nomina agentis nog meer te doen uitkomen.

Deze onderscheiding is evenwel niet streng gehandhaafd en men vindt nomina agentis met ڤرْ, zoowel als met ڤَـ, zonder klankwijziging, welk verschijnsel moeijelijk anders is te verklaren, dan door aan te nemen, dat zulke nomina agentis, bij het invoeren van het logisch verschil tusschen ڤرْ en ڤَ, in den anderen vorm bereids te diep wortel hadden geschoten, om nog gewijzigd te kunnen worden. Zonder klankwijziging is dus ڤَ niets anders dan ڤرْ met elisie der ر en geen afzonderlijk praefix.

Bij het vasthouden van den vorm —ڤرْ (43.) voor nomina agentis heeft echter geene ongeregelde willekeur plaats gehad: zulke nomina agentis correspondéren

altijd met een intransitief verbum met بر ber (**b**. of 2.), die van den vorm — ڤ (44.) daarentegen met een verbum met م me, transitief of intransitief (**a**. of 1.)

En daaraan is het dan ook toe te schrijven, dat intransitieve verba, die zoowel met بر ber als met م me voorkomen, ook gewoonlijk beide vormen voor hunne nomina agentis kunnen gebruiken.

Een en ander zal bij de speciale behandeling dier vormen nader blijken.

---

43. — ڤر

ORTHOGRAPHIE.

De klankwijzigingen van het substantivaal-praefix ڤر wijken in zoover van die van zijn verbaal homonymum (5.) af, dat, terwijl dit laatste meer ر — houdend is, dan بر (z. **b**.), in het eerste de ر zelfs nog gemakkelijker loslaat, dan de ر in بر.

Even als bij بر verandert de ر in eene ل, vóór de woorden آجر ādjar en انتار antāra, waarbij nog het woord باݢي bāgai komt.

ڤلاجر pe-lādjar; ڤلنتارأن pe-lantárā-an; ڤلباݢي pel-bāgai.

Geheel onregelmatig is de verandering der ر in de verwante nasaal van het grondwoord, waarvan mij ook slechts een enkel voorbeeld bekend is.

توه tœha; ڤنتوه pen-tœha, instede en naast ڤرتوه per-tœha.

Het praefix ڤر vormt, in de uitgestrekste beteekenis, *nomina patientis*, *nomina agentis en nomina abstracta*.

a. Nomina patientis.

Zij zijn altijd te omschrijven door — د يڠ jang di—, — د تله يڠ jang telah di—, of — د اكن يڠ jang akan di—; duidende de streep een transitief verbaal grondwoord, oorspronkelijk of afgeleid, aan.

سوروه sœroh, *afvaardigen*; ڤسوروه pe-sœroh, *eig.* ڤرسوروه per-sœroh = يڠ تله دسوروه jang telah di-sœroh, *wie afgevaardigd geworden is*; afgevaardigde; سالن sālin, *verwisselen*; ڤسالن pe-sālin, eig. ڤرسالن per-sālin = يڠ اكن دسالن jang

akan di-sālin, *wat te verwisselen is*; *wisselkleed* (ook van andere voorwerpen, die tot eene complete kleeding behooren); تڠݢي tinggi, *hoog*; ڤتيڠݢي pe-tinggi, eig. ڤرتيڠݢي per-tinggi = يڠ تله د ڤرتيڠݢيکن jang telah di-per-tinggī-ken (6.), *wie verhoogd geworden is*; *hoofd*; انتار antāra, *tusschen*; ڤرنتار per-antāra = يڠ تله دڤرنتاراکن jang telah di-per-antārā-ken (6.), *wie tusschen beide gesteld geworden is*; *scheidsman*; تاروه tāroh, *zetten*; ڤتاروه pe-tāroh, eig. ڤرتاروه per-tāroh = يڠ تله د تاروه jang telah di-tāroh, *wat gezet geworden is; inzet; onderpand*; ورت warta, *berigt* (geheel abstract); ڤورت pe-warta, eig. ڤرورت per-warta = يڠ تله د ورتاکن jang telah di-wartā-ken (3.), *wat berigt geworden is*; *berigt*, *dat gegeven is*; توه tœha, *een oudste; hoofd*; ڤرتوه per-tœha, ook ڤنتوه pen-tœha = يڠ د ڤرتوه jang di-per-tœha (5.), *wie als oudste erkend wordt*; *oudste.*

β. Nomina agentis.

Zij beteekenen *den uitvoerder eener intransitieve handeling* en zijn altijd te omschrijven door يڠ برـ jang ber— (**b**. van r. of 1.).

تاڤ tāpa, *zich afzonderen en van de gewone leefwijs onthouden, ter verkrijging van bovennatuurlijke krachten of kennis van God*; ڤرتاڤ per-tāpa = يڠ برتاڤ jang ber-tāpa (r. **b**.), *wie zich op die wijze afzondert*; *kluizenaar*; سولق sōlek, *zich opschikken*; ڤسولق pe-sōlek, eig. ڤرسولق per-sōlek = يڠ برسولق jang ber-sōlek (r. **b**.), *wie zich opschikt*; *pronker*; سمبوڠ sombong, *trotsch; opgeblazen*; ڤسمبوڠ pe-sombong, eig. ڤرسمبوڠ per-sombong = يڠ برسمبوڠ jang ber-sombong (1. **b**.), *wie trotsch enz. is*; *trotschaard* (cf. ڤپمبوڠ pe-njombong, 44.).

γ. Nomina abstracta.

Hier zijn de grondwoorden zelven abstracta. De verhouding, waarin het derivatum tot het grondwoord staat, is niet algemeen aan te wijzen. Soms is het eene naauwelijks van het andere te onderscheiden.

بهاس bahāsa, *spraak; spreekwijze*; ڤربهاس per-bahāsa; *spreekwijze; spreekwoord*; داي dāja, *list*; ڤرداي per-dāja, *listig bedrog; verschalking*; باݢي bāgai,

soort; ڤلباڬي pel-bāgai, voor ڤرباڬي per-bāgai, *verscheidenheid;* رتّ retti of أرت erti, *beteekenis;* ڤرتّ pe-retti, *hetzelfde;* استوا istiwā', *voltooijing;* ڤرستواء per-istiwā', *gebeurtenis; fait accompli; lotgevallen.*

ڤربهاس per-bahāsa zou men ook kunnen beschouwen als een *nomen patientis* (z. § 1.) van ڤربهاسكن per-bahāsā-ken (6. van بهاس bahāsa), *tot spreekwijze maken*, en zou dan beteekenen: *wat tot spreekwijze gemaakt is*, d. i. *eene gevestigde spreekwijze.*

---

44. — ڤ.

ORTHOGRAPHIE.

Voor het praefix ڤ gelden dezelfde klankveranderingen, als voor het praefix م (z. a.), met de wijziging, dat, wanneer het grondwoord met eene ر of ل begint, in welk geval geene verandering in grondwoord noch praefix plaats heeft en men dus het praefix ڤ niet onderscheiden kan van het, door elisie der ر uit ڤر (z. 43.) ontstaan praefix ڤ, men het praefix gaarne, doch niet doorgaans, eene ڠ toevoegt, even als plaats heeft bij grondwoorden, die met eene ا, ك of ه beginnen, waartoe die beide liquidae bijzonder geschikt zijn.

راس rāsa; ڤڠراس peng-rāsa; ليڤر līpar; ڤڠليڤر peng-līpar.

In de uitspraak laat men dan gewoonlijk nog eene doffe *e* (e) na de ng hooren; pe-nge-rāsa; pe-nge-līpar; en men heeft niet alleen het regt, dit in schrift uit te drukken, maar het is zelfs goed, het te doen: ڤڠراس; ڤڠليڤر.

KRACHT EN

BETEEKENIS VAN — ڤ

De kracht van het praefix ڤ is reeds bekend, als vormende *nomina agentis*, en niets meer. Men moet echter *agens* in zijne uitgestrektste beteekenis opvatten en dus daaronder verstaan; *wie of wat eene transitieve handeling verrigt, verrigt heeft, te verrigten de gewoonte, eigenschap of bestemming heeft, of er als werktuig of middel (materiëel of inmateriëel) toe dient; oorzaak eener intransitieve handeling;*

wie of wat eene intr. handeling verrigt of te verrigten de gewoonte heeft. Het sluit zich aan geene andere, dan verbale grondwoorden aan, transitieve of intransitieve. De transitieve verba kunnen ook door de suffixen کن (z. 3.) of ا (z. 4.), de intransitieve door het praefix م (z. 1.) van andere woordsoorten afgeleid zijn. Zulke afgeleide verba verliezen dan hunne afleidings-affixen.

De nomina agentis kunnen altijd omschreven worden door يڠ jang, of, wanneer het grondwoord transitief is, ook wel door يڠ تله jang telah, *met den intransitiefvorm* (a.) *van het verbaal grondwoord.*

آجر ādjar *onderwijzen;* ڤڠاجر peng-ādjar = يڠ مڠاجر jang meng-ādjar (a.), *wie onderwijst; onderwijzer;* ڤوکل pœkoel, *kloppen;* ڤموکل pe-mœkoel = يڠ مموکل jang me-mœkoel (a.), *wat klopt; klopper; hamer;* باير bājar, *betalen;* ڤمباير pem-bājar, = يڠ ممباير jang mem-bājar (a.), *wat (niet wie) betaalt; betaalmiddel;* ليڤر līpar, *troosten;* ڤڠليڤر penge-līpar = يڠ مڠليڤر jang me-līpar (a.), *wat troost; trooster;* بونه bœnoh, *vermoorden;* ڤمبونه pem-bœnoh = يڠ ممبونه jang mem-bœnoh (a.), *wie of wat vermoordt; moordenaar, of* = يڠ تله ممبونه jang te-lah mem-bœnoh, *wie of wat vermoord heeft; de moordenaar (volbrenger van een' bepaalden moord);* تيدر tīdoer, *slapen;* ڤنيدر pe-nīdor = يڠ تيدر jang tīdor (a.), *wie de gewoonte heeft te slapen; slaaper; slaapkop; of* = يڠ منيدرکن jang me-nīdor-ken (3. a.), *wat doet slapen; slaapmiddel;* مانس mānis, *aanvallig;* ڤمانس pe-manis = يڠ ممانسکن jang me-mānisken (3. a.), *wat aanvallig doet zijn*, bv. kuiltjes in de wangen, een kneveltje; مالس mālas, *lui;* ڤمالس pe-mālas = يڠ ممالس jang me-mālas (1.) *wie luijert; luiaard;* لڠه lĕngah, *zorgeloos;* ڤلڠه pe-lĕngah = يڠ ملڠه jang me-lĕngah (1.) *wie zorgeloos is; een zorgelooze;* of = يڠ ملڠهکن jang me-lĕngah-ken (3. a.) *wat zonder zorg doet zijn; tijdverdrijf;* سومبڠ sombong, *trotsch; opgeblazen;* ڤڽومبڠ pe-njombong = يڠ مڽومبڠ jang me-njombong (1.), *wie zich trotsch enz. gedraagt; trotschaard* (cf. ڤسومبڠ pe-sombong (43.); دهولو dahœloe, *vooraf;* ڤندهولو pen-dahœloe = يڠ مندهولو jang men-dahœloe (1.) *wat den aanvang maakt;* اولو œloe, *hoofd;* ڤڠولو peng-œloe = يڠ مڠولو jang meng-oeloe (1.-niet gebr.-), *wie aan het hoofd*

staat; hoofdman, in den uitgestrektsten zin; ليم līma, *hand* (niet gebr.) ڤڠليم pang(*)-līma = يڠ مليم jang me-līma, (1.- niet gebr-) *wie behandelt; wie bestiert; bestierder.*

Voor sommige grondwoorden heeft de vorm — ڤ geheel de beteekenis van zijn' broedervorm — ڤر (43.), dat niet anders te verklaren is, dan door aan te nemen, dat *eerstelijk* het praefix ڤر van dien laatsten, door elisie der ر, in ڤ veranderd en *daarna* de beginletter van het grondwoord, volgens de euphonische regelen voor ڤ, gewijzigd is.

تابر tāboer, *strooijen;* ڤنابر pe-nāboer, voor ڤتابر pe-tāboer, en dit voor ڤرتابر per-tāboer (43.) = يڠ اكن دتابر jang akan di-tāboer, *wat dient of bestemd is om gestrooid te worden; strooisel; hagel (korrels om te schieten);* ترك terka, *gissen; raden;* ڤنرك pe-nerka, voor ڤترك pe-terka, en dit voor ڤرترك per-terka (43) = يڠ تله دڤترككن jang telah di-pe-tèrkā-ken (6.), *wat als raadsel opgegeven is; raadsel;* تمڤڠ tampang, *doorsnijden*, bv. een' koek; ڤنمڤڠ pe-nampang, voor ڤتمڤڠ pe-tampang, en dit voor ڤرتمڤڠ per-tampang (43) = يڠ تله دتمڤڠ jang te-lah di-tampang, *wat doorgesneden is; doorsnede* en van daar: *vlakke zijde van iets.*

Men heeft dus hier het verschijnsel, dat door twee op elkander volgende euphonische klankwijzigingen eene verwisseling van vormen voortgebragt wordt.

Desniettegenstaande komt aan den vorm — ڤ de naam *nomen agentis* toe.

---

45. ڤر — ن

ORTHOGRAPHIE.

zie 5. en 11.

AFLEIDING.

Men kan zich dezen vorm als op drieërlij wijze ontstaan denken:

1° door gelijktijdige aansluiting der beide affixen aan den wortel;

2° door aansluiting van het suffix ان aan den vorm — ڤر, hetzij verbum (5.) of substantief (43.);

(*) De uitspraak pang, instede van peng, is eene alleen staande uitzondering.

5° door aansluiting van het praefix ڤر aan den substantief-vorm ـن — (40.).

Ik beschouw de eerste wijze als de eenvoudigste en als geheel voldoende, ofschoon ik niet kan ontkennen, dat in sommige gevallen een tusschenvorm in het belang der aanschouwelijkheid is.

BETEEKENIS.

Zij is verschillend, naar den aard van den wortel, die kan zijn:

α. een transitief verbum;

β. een intransitief verbum;

γ. een substantief;

δ. een adjectief of eene partiekel.

Het hangt van de natuur van den wortel en van het taalgebruik af, welke (eene of meer) van de hieronder te vermelden beteekenissen aan den vorm ـن — ڤر kunnen gegeven worden.

α. Transitief verbum.

De beteekenis is hier: *het nomen actionis van r. of een daarvan afgeleid verbum* (3., 4., 5., 6. *of* 7.), *d. i. het substantief voor de, door den wortel of een daarvan afgeleid verbum aangeduide handeling* (*subjectief*), *of voor het daardoor te weeg gebragt lijden of den daardoor te weeg gebragten toestand* (*objectief*); *het nomen patientis, d. i. het object der handeling, hetzij in het praesens, perfectum of futurum* (*gerundivum*); *het nomen instrumenti, d. i. het werktuig of middel tot de handeling; het nomen loci, d. i. hier: de plaats der handeling.*

Substantiva van de twee eerste beteekenissen vormen wij in 't nederl. wel eens door de suffixen *ing* en *sel*.

جوال djœwal, *verkoopen;* ڤرجوالن per-djoewālan, *nomen actionis: verkooping; verkoop;* بورو bœroe, *jagen;* ڤربوروان per-boérœ-an, *nomen actionis: het jagen; jagt; nomen patientis: wat gejaagd wordt;* امڤو ampoe, *op beide handen dragen;* ڤرامڤوان per-ampœ-an, *nomen actionis: het op beide handen dragen —;* in den zamengetrokken vorm ڤرامڤوان perampœwan, *nomen patientis* (*gerundivum*)*: wat behoort op beide handen gedragen te worden, als te zwak, om op zich zelve te staan, of als van te veel waarde, om verwaarloosd te worden, d. i. eene vrouw;* سوروه sœroh, *zenden;* سوروهن...

per-soerō-han, *nomen actionis: zending—; nomen patientis: wat gezonden wordt; gezantschap;* چلڤ tjellop, *verwen;* ڤرچلوڤن per-tjellō-pan, *nomen actionis: verwing-; nomen loci: plaats, waar geverfd wordt; verwerij;* هيس hījas, *versieren;* ڤرهياسن per-hījā-san, *nomen actionis: versiering—; nomen instrumenti: middel tot versiering; versiering; versiersel* (hier is groote overeenkomst met ons verbaal-substantief op *ing*); همبر hamboer, *strooijen;* همبرکن hamboer-ken (3.), *verstrooijen;* همبور hambœ-ri (4.), *bestrooijen;* ڤرهمبورن per-hambœ-ran, *nomen actionis van r. strooijing—. nomen actionis van 3.: verstrooijing; nomen actionis van 4.: bestrooijing.*

β. **Intransitief verbum.**

Het nomen actionis van r., d. i. het substantief voor de, door den wortel (*r.*) *aangeduide handeling of van den daardoor te weeg gebragten toestand; het nomen actionis der, van het intransitieve verbum afgeleide transitieve verba* (3., 4., 5., 6. *of* 7.); *het nomen patientis van die verba; het nomen intrumenti van r.; het nomen loci van r.*

جالن djālan, *gaan;* ڤرجالنن per-djālā-nan, *nomen actionis: het gaan; gang,* bv. ڤرجالنن تيݢ جام per-djālā-nan tīga djām, *drie uren gaans;* آدو ādoe, *slapen;* ڤرادون per-ádœ-an, *nomen actionis: het slapen; slaap—; nomen loci: plaats om te slapen; slaapplaats; slaapstede;* مندي mandi, *zich baden;* ڤرمنديان per-mandī-an, *nomen actionis: het zich baden—; nomen loci: plaats, om zich te baden; badplaats; badhuis;* ماين māïn, *spelen;* ڤرماينکن per-māïn-ken (6.), *spelen (zijn spel drijven) met iets (dir. obj.);* ڤرمينن per-máī-nan, *nomen actionis van r.: het spelen—; nomen actionis van 6.: het zijn spel drijven—; nomen instrumenti van r.: middel tot spelen; speeltuig—; nomen patientis van 6.: voorwerp, waarmede men zijn spel drijft; speeltuig; speelappel;* تاڤ tāpa, *in eene zekere afzondering en onthouding leven* (zie p. 115.); ڤرتاڤان per-tápā-an, *nomen actionis: het leven in eene zekere afzondering enz.—; nomen loci: plaats voor zoodanig leven; verblijf van een' eremiet;* چراي tjerai, *uit elkander gaan; van elkander scheiden;* چرايکن tjerai-ken (3.), *doen uit elkander gaan enz.; scheiden, transitief;* ڤرچراين per-tjerā-jan, *nomen actionis van r.: het uit elkander gaan; scheiding (handeling); het uit elkander gegaan zijn; scheiding (toestand)—; nomen actionis van 3.: scheiding;* بنته bantah, *twisten;* ڤربنتهکن per-ban-

tah-ken (6.), *twisten over iets (dir. obj.)*; *betwisten*; ڤربنتاهن per-bantā-han, *nomen actionis van r.: twisting; twist—; nomen actionis van* 6.: *twisting; twist over iets; betwisting; nomen patientis van* 6.: *waarover getwist wordt; twistappel*; تمڤو toempoe, *steunen tegen iets*; تمڤوكن toempœ-ken (5.), *doen steunen, d. i. drukken of zetten (bv. zijne voeten— dir obj.-) tegen iets (indir. obj.)*; تمڤوي toempœ-i (4.) *drukken of zetten (bv. zijne voeten- ind. obj.-) tegen iets (dir. obj.)*; ڤرتمڤوان per-toempœ-an, *nomen actionis van r.: steuning—; nomen actionis van* 5.: *het zetten van iets (dir. obj.) tegen iets (ind. obj.)—; nomen actionis van* 4.: *het zetten van iets (ind. obj.) tegen iets (dir. obj.)*—; *nomen patientis van* 4.: *waartegen men steunt, steun (materieel en immaterieel)*.

γ. **Substantief.**

De derivata van substantivaal-wortels zijn: *abstracta, drukkende een' staat of eene verhouding uit, waartoe wij in 't nederl. veelal onze woorden op* schap, heid *of* ij *gebruiken; nomina instrumenti; nomina loci; collectiva; nomina actionis of nomina patientis van transitieve, van substantiva afgeleide verba; nomina actionis van intransitieve, van substantiva afgeleide verba.*

همب hamba, *dienaar; slaaf*; ڤرهمباءن per-hambā-an, *dienstbaarheid: slavernij*; توان tœwan, *heer*; ڤرتوانن per-tóewā-nan, *staat van een' heer tegenover zijn' dienaar; heerschappij; heerlijkheid*; ستر seterœ, *persoonlijke vijand*; ڤرستروان per-seterœ-an, *persoonlijke vijandschap*: بوجڠ bœdjang, *ongehuwd (voorn. jong) man: ڤربوجاڠن per-bóedjā-ngan, staat van ongehuwd enz. man; boedjangschap; de jonge lui, collectief; soort van wachtkamer voor de jonge lui*; اڤي āpi, *vuur*; ڤراڤين per-ápī-an, *vuurpot; comfoor*; ارق ārak, (*verb. van het ar.* عرق ʿarak, *zweet*), *arak*; ڤراراكن per-árā-kan, *nomen loci: arakstokerij*; انق ānak, *kind*; ڤرانق per-ānak (5.), *baren; transitief*; ڤراناكن per-ánā-kan, *nomen actionis van* 5., *baring; geboorte—; nomen patientis van* 5.: *kroost; afstammeling, gew. van een' vreemden vader en eene inlandsche moeder—; nomen instrumenti van* 5.: *baarmoeder*; سوندل soendal, *hoer*; مڽوندل me-njoendal (1.), *zich hoerachtig gedragen*; ڤرسوندالن per-soendā-lan, *nomen actionis van* 1.: *hoerachtig gedrag; hoerenleven.*

Voor enkele substantivaal-wortels heeft de vorm ڤر—ن, even als ـن— (40.),

eene overdragtelijke beteekenis en is in dat geval dan ook waarschijnlijk niets anders, dan ن·—, met een emphatisch ڤر, voor de sierlijkheid der uitdrukking.

كبن kebon, *tuin;* ڤركبونن per-kebō-nan, *tuin, in een overdragtelijken zin*, bv. ڤركبونن سݢل جورتولس per-kebō-nan segala djœroe-tœlis, *tuin der schrijvers* (titel eener maleische grammatica).

δ. Adjectief en partiekelen.

Hiervoor is de beteekenis van ڤر—·ن: *het nomen actionis der van die woordsoorten afgeleide verba, hetzij intransitief* (1.), *of transitief* (3., 4., 5., 6., 7. *of* 8.); *het nomen instrumenti van dergelijke transitieve verba.* De laatste beteekenis is zeldzaam.

سمبڠ sombong, *trotsch; opgeblazen;* ميمبڠ me-njombong (1.), *zich trotsch enz. gedragen;* سمبوڠي sombō-ngi (4.), *trotsch enz. bejegenen;* ڤرسمبوڠن per-sombō-ngan, *nomen actionis van* 1.: *trotsch enz. gedrag—; nomen actionis van* 4.: *trotsche enz. bejegening;* جيناق djīnak, *tam;* جيناقكن djīnak-ken (3.), *temmen;* ڤرجناكن per-djínā-kan, *nomen actionis van* 3.: *temming;* باڽق bānjak, *veel;* ڤرباڽق per-bā-njak (5.), *vermeerderen;* ڤرباڽاكن per-bánjā-kan, *nomen actionis van* 5.: *vermeerdering;* سرت serta, *zamen; mede;* ميرت me-njerta (1.), *zamen enz. doen;* سرتاكن sertā-ken, (3.), beter ڤسرتاكن pe-sertā-ken (5.), *doen vergezeld gaan;* سرتاءي sertā-i (4.), *zamen enz. doen met iets* (*dir. obj.*)*; vergezelschappen;* ڤسرتاءن pe-sertā-an, *nomen actionis van* 1.: *het zamen enz. doen—; nomen actionis van* 3. *of* 5.: *het doen vergezeld gaan—; nomen actionis van* 4.: *het zamen enz. doen; vergezelschapping;* سݢره sigeráha, *onverwijld; en in dien zin: haastiglijk; spoediglijk;* مڽݢره me-njigeráha (1.), *zich haasten enz. met een' aanvang met iets te maken;* سݢرهاكن sigeráhā-ken (3.), *bespoedigen, in dien zin;* ڤرسݢرهاكن per-sigeráhā-ken, *nomen actionis van* 1.: *het zich haasten enz.; voortvarendheid—; nomen actionis van* 3.: *bespoediging;* بيدڠ bīdang, *uitgespreid;* بيدڠكن bīdang-ken (3.) *uitspreiden;* ڤربيداڠن per-bìdā-ngan, *nomen instrumenti van* 3.: *raam.*

In de §§ α. en β. hebben wij gezien, dat de vorm ڤر—·ن voor sommige tran-

sitieve en intransitieve verbaalwortels, zoowel het nomen actionis, als het nomen loci kan beteekenen. Neemt men hierbij in aanmerking, dat zulke plaats-aanwijzende woorden ook in zamenstelling met تمڤت tempat, *plaats*, gebruikt worden (تمڤت ڤرچلوڤن tempat per-tjellō-pan, تمڤت ڤرمنديئن tempat per-mandī-an), waar zij toch niets anders *kunnen* zijn, dan nomina actionis, en dat andere woorden van den vorm ڤر—ن niet anders plaats-aanwijzend worden, dan ik zulke zamenstellingen (تمڤت ڤربيچاراءن tempat per-bitjárā-an, *plaats van beraadslaging*), dan moet men tot het besluit komen, dat de vorm ڤر—ن, waar hij eene plaats-aanwijzende beteekenis heeft, eigenlijk niets anders is, dan *het nomen actionis, in eene genitief-verhouding met het onderdrukt* تمڤت tempat. Voor de van substantiva afgeleide nomina loci van den vorm ڤر—ن (z. γ.) is men dan genoodzaakt, analoge abstracta aan te nemen, hetgeen m. i. zeer gevoegelijk kan geschieden, hoewel het, voor de gegeven voorbeelden, in het nederl. aan andere woorden ontbreekt, die zulke verhoudingen uitdrukken. Men vergelijke evenwel onzen uitgang *ij*, die abstracta, collectiva en nomina loci vormt.

De vorm ڤر—ن dient dan ook tot het vormen van *geographische namen*, waar hij de plaats voorstelt als de *plaats bij uitnemendheid voor hetgeen door den wortel uitgedrukt wordt.*

كالوڠ kāloeng (*), *vliegende vos*; ڤكالوڠن pe-kálœ-ngan, voor ڤركالوڠن per-kálœ-ngan, *plaats, waar veel kāloengs aangetroffen worden; naam eener plaats op de Noord-kust van Java* (*Kaloengs-huizen*; *Kāloengs-oord*; *Kāloengs-tuin; Kāloengs-kerken*); ساڬو sāgoe, *sago*; ڤساڬوان pe-ságœ-an, voor ڤرساڬوان per-ságœ-an, *plaats, waar sago gemaakt wordt; naam van een landschap in de wester-afdeeling van Borneo* (*sago-huizen enz.*).

Op dezelfde wijze kan men redenéren aangaande de nomina instrumenti van den vorm ڤر—ن, als men ڤركاكس perkākas, *werktuig*; *toestel*, of بارڠ bārang, *goed*, in de plaats stelt van تمڤت tempat.

(*) كالوڠ is geen classiek maleisch, dat daarvoor كلوڠ kelœwang heeft.

ڤركاكس ڤرماءينن perkākas per-máï-nan, *speeltuig;* بارڠ ڤرهياسن bārang per-hījā-san, *goed, om er mede te versieren;* ڤركاكس ڤرانقكن perkākas per-ánā-kan, *baar-gereedschap; baarmoeder.*

Eene algemeene eigenschap der nomina actionis van den vorm ڤر—ن is eindelijk, dat zij zich ook gaarne leenen ter vorming van andere zamenstellingen, dan die met تمڤت tempat, ڤركاكس perkākas of بارڠ bārang, waarin zij ook het bepalend gedeelte uitmaken.

عادة ڤرسوروهن ʿādah per-soérœ-han, *gezantschaps-ceremonieel;* انجيڠ ڤربوروان an-djing per-boérœ-an, *jagt-hond.*

---

46. ڤ—ن.

ORTHOGRAPHIE.

zie 44, en 11.

AFLEIDING.

Men kan zich dezen vorm voorstellen als op tweeërlei wijze te ontstaan:

1. door de gelijktijdige aansluiting der affixen aan den wortel;
2. door de aansluiting van het suffix أن (z. 40.) aan het substantivale derivatum ڤ— (44.).

De eerste wijze is de eenvoudigste en voldoet volkomen. Duidelijkheid en aanschouwelijkheid worden soms door een' tusschenvorm bevorderd.

BETEEKENIS.

Daar ڤ slechts eene wijziging van ڤر is (z. 43.), zoo *heeft* ook de vorm ڤ—ن *veel overeenkomst met* ڤر—ن (45.), *echter: hij is niet zoo algemeen; zijn werkkring is beperkter* (*cf.* ڤر— (43) *en* ڤ— (44.)); *er ligt meer handeling in.*

Even als voor ڤر—ن, neem ik ook hier drie kategoriën van wortels aan:

α. transitief verbum;

β. intransitief verbum;

γ. adjectief en partikelen.

α.

Nomen actionis, voorn., doch niet doorgaans, als, handeling (voortdurend of volbragt) van het agens (44.); *nomen patientis; werktuig of middel.*

آجر ādjar, *onderwijzen;* ڤڠاجارن peng-ádjā-ran, *nomen actionis; onderwijzing; onderwijs* [*voortdurende of volbragte handeling van den onderwijzer,* ڤڠاجر peng-ādjar (44.)]; بونه bœnoh, *vermoorden;* ڤمبنوهن pem-boénō-han, *nomen actionis; vermoording; moord* [*volbragte handeling van den moordenaar* ڤمبونه pem-bœnoh (44.)], بري berī, *geven,* ڤمبرين pem-berī-an, *nomen actionis; het geven; nomen patientis; het gegevene; gift; gave;* ݢيليڠ gīling, *malen;* ڤڠݢيليڠن peng-gílī-ngan; *nomen actionis; het malen; middel tot malen; maal-gereedschap; molen.*

β.

Nomen actionis, hetzij van de oorspronkelijke, intransitieve handeling, of van eene daarvan afgeleide transitieve; nomen patientis van eene afgeleide transitieve handeling.

هارڤ hārap, *hopen;* ڤڠهارڤن peng-hárā-pan, *nomen actionis; het hopen; hoop;* راس rāsa, *van meening of gevoelen zijn;* ڤراساٴن pe-rásā-an *en* ڤڠراساٴن pe-nge-rásā-an, *nomen actionis; het van meening of gevoelen zijn; meening, gevoelen;* تيڠݢل tinggal, *blijven;* تيڠݢلکن tinggal-ken, (3.), *doen blijven; achter laten; verlaten; vertrekken van . . .;* ڤنيڠݢالن pe-ninggā-lan, *nomen actionis van* 3.; *achterlating; verlating; vertrek van . . .* [in die beteekenissen ook wel tot ڤنيڠݢل pe-ninggal verkort]; *nomen patientis van* 3.; *het achtergelatene enz.; nalatenschap.*

γ.

Nomen actionis, als handeling van het agens (44): *werktuig of middel.*

سومبوڠ sombong, *trotsch; opgeblazen;* مڽومبوڠ me-njombong (1.), *zich trotsch enz. gedragen;* ڤڽومبوڠن pe-njombō-ngan, *nomen actionis van* 1.; *trotsche enz. handeling van het agens, den* ڤڽومبوڠ pe-njombong (44.); بيداڠ bīdang, *uitgespreid;*

ممیداڠکن me-mīdang-ken, voor ممبیداڠکن mem-bīdang-ken (3.), *uitspreiden*; ڤمیداڠن pe-mídā-ngan, voor ڤمبیداڠن pem-bídā-ngan, *middel tot* 3.; *raam*; دهولو dahœloe, *vooraf*; مندهولو men-dahœloe (1.), *den aanvang maken*; ڤندهولوان pen-dahoélœ-an, *nomen actionis van* 1., *aanvangmaking; voorrede*; کلوار ke-lœwar, (zamentrekking van ک ka, *naar*, en لوار lœwar, *het buiten*), *naar buiten*; کلوارکن ke-lœwar-ken (3.), *naar buiten brengen*; ڤڠلوارن pe-nge-loéwā-ran, *nomen actionis van* 3.; *het naar buiten brengen.*

Voor de in dit hoofdstuk voorkomende nomina instrumenti geldt, wat aangaande zulke woorden van den vorm ڤر—ن (45.) gezegd is: *zij zijn nomina actionis, in eene genitief-verhouding met* ڤرکاکس perkākas, *gereedschap; toestel.*

ڤڠݢیلیڠن peng-gílī-ngan = ڤرکاکس ڤڠݢیلیڠن perkākas peng-gílī-ngan, *maal-gereedschap; molen;* ڤمیداڠن pe-mídā-ngan = ڤرکاکس ڤمیداڠن per-kākas pe-mídā-ngan, *uitsprei-gereedschap; raam.*

Voor ڤ—ن geldt insgelijks, wat van ڤ— (44.) gezegd is, aangaande twee op elkander volgende klankwijzigingen: het staat alsdan in stede van ڤر—ن (45.).

ترک terka, *raden;* ڤنرک pe-nerka (44.), voor ڤترک pe-terka (43.), *nomen patientis; wat moet geraden worden; raadsel;* ڤنرکاءن pe-nerkā-an, voor ڤترکاءن pe-terkā-an (45.), 44.

En zoo staat ook ڤ—ن soms voor ڤر—ن, bij het vormen van geographische namen.

تیرم tīram, *oester;* ڤنیرامن pe-nírā-man, voor ڤرتیرامن per-tírā-man, *naam cener plaats in de wester-afdeeling van Borneo*, eig.: *oester-plaats.*

Het onderscheid tusschen de nomina actionis van de vormen ڤر—ن (45.) en ڤ—ن (46.) bestaat daarin, dat de eersten de handeling, ofschoon daarbij wel aan een agens (44.) gedacht wordt, toch als meer algemeen, de anderen daarentegen meerendeels als bepaaldelijk van een agens uitgegaan voorstellen.

Voor sommige wortels is in 't geheel geen verschil tusschen beide vormen: ڤربیداڠن per-bídā-ngan en ڤمیداڠن pe-mídā-ngan, *raam*

---

47. — سَ

ORTHOGRAPHIE.

Het derivatieve praefix سَ veroorzaakt of ondergaat evenmin klankveranderingen, als zijn daarvan wel te onderscheiden flexief homonymon (z. h), met uitzondering, dat het, in enkele gevallen, de klankwijzigende kracht van het praefix مَ (z. a.) heeft.

سندير sen-dīri, instede van سدير se-dīri; سڠݢيليڠ seng-gīling, in stede van سݢيليڠ se-gīling; سنوڠݢڠ se-nonggeng, in stede van ستوڠݢڠ se-tonggeng; سڽمڤڠ se-njampang, in stede van سسمڤڠ se-sampang.

OORSPRONG EN KRACHT VAN سَ.

De oorsprong van dit praefix is in het sanskrit te zoeken.

Die taal namelijk bezit het praefix sa, dat dient, om adjectiva en adverbia te vormen, en als eene verkorting van sam of saha wordt beschouwd.

Sam nu drukt het begrip van *vereeniging* (*met*, *te gelijk met*), *volmaaktheid* of *intensiteit* uit; saha verschilt daarvan niet veel in beteekenis: aan het denkbeeld van *vereeniging* en *volkomenheid* sluit zich nog dat van *gelijkenis* of *overeenkomst.*

Dit sanskritsche sa is met dezelfde kracht, doch in de zwakkere gedaante van سَ *se*, in het maleisch overgegaan, om daar substantiva, adjectiva (69.) en adverbia (80.) te vormen.

Substantivum.

Voor een beter overzigt, verdeel ik zulke substantiva in drie klassen, naar de hierboven opgegeven drie hoofd-eigenschappen van het praefix سَ.

α. Vereeniging.

تاهو tāhoe, *weten;* ستاهو se-tāhoe, *medeweten;* بوريت bœrit, *de achterste;* سمبوريت sem-bœrit, *paederastie.*

β. Intensiteit.

كتيدوران ke-tídō-ran (42. van تيدور tīdor, *slapen*), *slaapstede;* سكتيدوران se-ke-tí-dō-ran, *wie op dezelfde slaapstede slaapt; slaapkameraad.*

De meeste der in deze kategorie vallende substantiva *sluiten het begrip eener plaatselijke gesteldheid in en zijn daarom bijzonder geschikt voor geographische eigennamen.* Zij stellen dan eene plaats voor, waar het door het grondwoord uitgedrukte, toen de naam gegeven werd, in 't oogvallend (begrip van intensiteit) geweest is. Zeldener drukken zij eene andere gesteldheid of eigenschap uit, die echter steeds karakteriséérend is.

. كاوڠ kāwang, *een boom van dien naam*; سكاوڠ se-kāwang, *eene plaats op de westkust van Borneo* (europ. verbast: *Singkāwang*); eig.: *Kāwang-oord*; *Kāwang-huizen*; بمبن bemban, *een struikgewas van dien naam;* سبمبن se-bemban, *eene plaats op de zuidkust van Borneo;* لمبو lemboe, *rundvee;* سلمبو se-lemboe, *naam van twee eilanden in de Java-zee;* لندوڠ lindoeng, *schuilen;* سلندوڠ se-lindoeng, *het voorwerp (plaats), dat tot verschuiling dient;* ݢولوڠ gœloeng, *oprollen;* سڠݢولوڠ senggœloeng, *een duizendpootachtig dier, dat de eigenschap heeft, zich tot een' kogel op te rollen, wanneer het aangeraakt wordt;* رندو rindoe, *sterk naar iets verlangen;* سرندو se-rindoe, *in wiens karakter of natuur het ligt, gedurig naar iets te verlangen*, b. v. se-rindoe bœlan, *wie naar de opkomst der maan verlangende is, een bijnaam van eene soort van uil,* ponggok *genaamd, die bij donkere maan een klagend, verlangend geluid laat hooren.* Welligt zijn de twee laatste voorbeelden eerder te beschouwen als, in de uitspraak verbasterde, composita van het woordje سي sī of س si en het grondwoord: سݢولوڠ sigœloeng; سرندو si-rindoe, staande wederom voor سي آن يڠ مڠݢولوڠ sī ānoe, jang menggœloeng, *die iemand, die zich oprolt;* سي آن يڠ مرندو sī ānoe, jang me-rindoe, *die iemand, die verlangende is.* cf. 57.

γ. Gelijkenis of overeenkomst.

تڠݢڠ tonggeng, *het onderste naar boven keeren;* سنڠݢڠ se-nonggeng, *zoodanige positie;* جڠکت djengket, *op de punt* (bv. op de teenen) *staan;* سجڠکت se-djengket, *zoodanige stand;* ڤرتي pe-retti (43. van رتي retti = ارتي erti, *beteekenis enz.*); *beteekenis enz.*; سڤرتي se-perti, zamentrekking van سڤرتي se-pe-retti,

dezelfde beteekenis; overeenkomst; behooren; ڤچه pettjah, *in stukken;* سمچه semettjah, *zeker kans-spel, waarbij twee harde, nootachtige vruchten op elkander gelegd worden en hij het spel verliest, wiens noot door een' daarop aangebragten slag stuk gaat.*

---

48. — مـ.

ORTHOGRAPHIE.

AFLEIDING EN BETEEKENIS.

Deze vorm is eigenlijk niets anders, dan 1., en *dient alleen tot vorming van geographische eigennamen, die te kennen geven, op welke wijze, of met wat eene plaats zich voordoet* (—مـ (1.)), *waarbij die plaats als handelend wordt voorgesteld.* Het natuurlijkst is, hier de weglating van يڠ jang, *welk,* vóór het derivatum aan te nemen.

لنسم linsoem, *eene heerster van dien naam;* ملنسم me-linsoem, eig. يڠ ملنسم jang me-linsoem, *wat zich met de linsoem-heester voordoet; eene plaats in het Sœkadāna'sche;* ترادو terādoe', *een boom van dien naam;* منترادو men-terādoe', eig. يڠ منترادو jang men-terādoe', *wat zich met terādoe'-boomen voordoet; eene bekende plaats in het rijk Sambas* (europ. verb. *Montrado*)*;* ڤاوه pāwah, *een boom van dien naam;* ممڤاوه mem-pāwah, eig. يڠ ممڤاوه jang mem-pāwah, *wat zich met pāwah-boomen voordoet; eene plaats en rijkje op de westkust van Borneo.*

---

49. ۲—.

ORTHOGRAPHIE EN KRACHT

DER REDUPLICATIE IN 'T ALGEMEEN.

zie 12.

BETEEKENIS VAN ۲— ALS SUBSTANTIVAAL—VORM.

De reduplicatie van een primair substantivaal grondwoord *drukt*, als derivatieve substantivaal-vorm en op zich zelve staande, voor sommige grondwoorden *eene gelijkenis of eenige overeenkomst met het grondbegrip uit.*

كود kœda, *paard*; كود۲ kœda-2, *schraag;* لاڠيت lāngit, *hemel;* لاڠيت۲ lāngit-2, *verhemelte;* توڤي tœpai, *eekhoren;* توڤي۲ tœpai-2, *klamp met een oog* (scheepswoord); لاكي lāki, *man* (*van eene vrouw*); لاكي۲ lāki-2, *een levend wezen van het mannelijk geslacht; moed;* آلو āloe, *stamper;* آلو۲ āloe-2, *een naar evenredigheid lange visch van dien naam.*

Substantivale reduplicatiën met andere beteekenissen, zooals van herhaling of intensiteit, komen alleen als grondwoorden van derivata voor.

سوك sœka, *vreugde;* سوك۲ sœka-2 (niet gebr.), *groote vreugde*; برسوك۲ bersœka-2 (13.), *groote vreugde hebbende zijn;* دوك dœka, *droefheid;* دوك۲ dœka-2 (niet gebr.), *herhaalde droefheid;* مندوكدوكاكن men-dœka-doékā-ken (14. a.) *iemand zeer of herhaaldelijk bedroeven.*

Verscheiden woorden zijn niet anders, dan in den reduplicatieven vorm, andere in beide vormen, in gebruik.

كوڤو۲ kœpoe-2, *vlinder;* لابا۲ lāba-2, *spin* (*), كوناڠ kœnang en كوناڠ۲ kœnang-2, *vuurvlieg;* ڤنداي۲ pandai-2, *de spruw, bij gespeende kinderen tot den ouderdom van ongeveer vier jaar.*

Sommige verbaal-wortels springen door de reduplicatie naar het substantief over.

اونتيڠ oenting, *rigten;* اونتيڠ۲ oenting-2, *rigt-instrument;* سيبر sīboer, *scheppen;* سيبر۲ sīboer-2, *glazemaker* (*gevleugeld insect*), *dat, boven de oppervlakte van het water heen en weder vliegende, daaruit van tijd tot tijd schijnt te scheppen;* كاتڠ kā-

(*) Het simplex لابا lāba, *winst*, staat in geene de minste betrekking tot لابا۲.

toeng, *dobberen;* كَاتُڠ٢ kātoeng-2, *een andere naam van hetzelfde insect, dat, als het ware, op het water dobbert.*

Enkele substantivale grondwoorden nemen, door de reduplicatie, eene geheel adverbiale natuur aan. — Zie 91.

De beteekenissen van de andere substantivale reduplicatief-vormen, van 50 tot 56, zijn gegeven door de beteekenissen der daarmede correspondérende vormen, van 40 tot 46, en de reduplicatiën der woordsoorten, die daarbij als grondwoorden fungéren.

β. ZELDZAME

SUBSTANTIVALE DERIVATA.

Wat ik onder *zeldzame* vormen versta, is bij de zeldzame verbale derivata gezegd.

De zeldzame substantivale derivata zijn, voor zooveel ik heb kunnen nagaan, zeven in getal, waarvoor als formatieve elementen dienen de praefixen تَ te (verk. van تَرْ ter. z. **d.**) en كَ ke en voorts: *klank-bijvoeging en — verandering en reduplicatie.*

	Aanwas achter.	Grondwoord.	Aanwas voor.	Graphische ophelderingen.
57		—	تّ	
58		—	كَـ	
59		ـر•		Het punt beteekent de beginletter, van het grondwoord.
60		ـد•		Als bij 59.

	Aanwas achter.	Grondwoord.	Aanwas voor.	Graphische ophelderingen.
61	كه ۲	—		
62	—٠	—		Het punt beteekent de letter, die de beginletter van het grondwoord vervangt.
63	.۲.	—	.۲.	Als bij 27.

57. — تـ

ORTHOGRAPHIE EN AFLEIDING.

Het praefix تـ is niets anders, dan تر (z. **d**.), met elisie der ر, heeft echter de eigenschap, even als م (z. **a**), klankwijzigingen te veroorzaken of te ondergaan, dan wel, even als بر (z. **b**), eene ل in de plaats van de ر te zetten.

BETEEKENIS.

De vorm —تـ is *het participium perfecti passivi* (**d**.), *in al zijne beteekenissen, als substantief gebruikt*, en altijd te omschrijven door يڠ تر jang ter—. Dat, bij de vorming, wel eens eene afwijking van den gewonen regel, of de weglating van een geheel woord, en, bij het vaststellen der beteekenis, verwisseling van kategorieën en andere vrijheden voorkomen, zal wel niemand bevreemden. Soms bestaat er geen verschil tusschen grondwoord en derivatum.

اُنجوق oendjoek, een minder gebruikelijke vorm voor تونجوق toendjoek, *wijzen;* تلونجوق te-loendjoek, in stede van ترأُونجوق ter-oendjoek, eigenlijk: *de aangewezene*, doch werkelijk: *de aanwijzende; de wijsvinger* (z. 60); ڬيليڠ gīling, *oprollen;*

مڠݢيليڠکن ديري meng-gīlingken (3. **a**.) dīri, *zich oprollen;* تڠݢيليڠ teng-gīling, eig. ترݢيليڠ ter-gīling, en dit voor يڠ ترݢيليڠکن ديري jang ter-gīling-ken (3. **d**.) dīri, *iets, dat gedwongen is* (*welks natuur het is*), *zich op te rollen; de mieren-eter;* ݢولوڠ gœloeng, *oprollen;* مڠݢولوڠکن ديري meng-gœloeng-ken (3. **a**.) dīri, *zich oprollen;* تڠݢولوڠ teng-gœloeng; eig. ترݢولوڠ ter-gœloeng, en dit voor يڠ ترݢولوڠکن ديري jang ter-gœloeng-ken (3. **d**.) dīri, *iets, dat gedwongen is* (*welks natuur het is*), *zich op te rollen; een duizendpootachtig diertje, dat zich, bij de minste aanraking, tot een kogel oprolt;* باکول bākoel, *mand;* ممباکول mem-bākoel (1.), *de hoedanigheid van eene mand vertoonen;* تمباکول tem-bākoel, eig. ترباکول ter-bākoel (8. **d**.), *iets, dàt gedwongen is* (*wiens natuur het is*), *de hoedanigheid eener mand te vertoonen; een visch met een' dikken, stompen kop, dien men, doch wat ver gezocht, met eene mand vergeleken heeft.*

Ik zie mij door die voorbeelden gedwongen aan te nemen, dat de elisie der ر van het praefix تر en het toekennen daarna van ت van dezelfde klankwijzigende kracht, als aan م (z. **a** en **1**), niet toevallig en evenmin zuiver euphonisch is, maar zijn' grond heeft in het eigenaardige streven der taal, om het passieve door de natuur gedwongen zijn van het individu te vereenigen met zijn schijnbaar toch actief handelen.

---

58. — کم.

ORTHOGRAPHIE EN AFLEIDING.

Deze vorm kan zijn: *α*. een afzonderlijke vorm;
β. 32., als subst. gebruikt.

Als *α*. kan ik mij hem niet anders ontstaan voorstellen, dan uit — کن (28.) met inschuiving der nasaal م, in stede van de beginletter van het grondwoord, die verloren gaat en van welke de م den klinker overneemt.

BETEEKENIS.

α.

De eigenlijke beteekenis is moeijelijk te vatten uit de twee mij bekende woorden, die dien vorm aannemen.

آون āwan, *wolk;* كماون (*) ke-māwan, *vereeniging van wolken* (*Gewölk, hoogd.*) — hier is de beteekenis collectief —; ڤنچق poentjak, *kruin; top;* كمنچق ke-moentjak, *eene quasi-kruin; een gemaakte top; een knop*, bv. van een' degen, stok of iets anders — hier is de passieve natuur van het praefix ك (z. 28.) voorheerschend.

β.

32., als subst., duidt aan: *iets, dat bij uitnemendheid eene hoedanigheid heeft*, en heeft als zoodanig veel overeenkomst met 48., d. i. 1., als s. gebruikt.

كونيڠ kœning, *geel;* كمونيڠ ke-mœning, als 32.: geelheid hebbende zijn (niet gebr.); als s.: *wat bij uitnemendheid geelheid hebbende is*, d. i. *zekere boom, met een fraai geel hout.*

---

59. — ر

ORTHOGRAPHIE EN AFLEIDING.

De vorm, dien ik hier door —ر voorstel, ontstaat door de inschuiving eener ر tusschen de eerste en tweede letter, die dan eene doffe e (ــَ) aanneemt.

BETEEKENIS.

De ر schijnt aan den vorm eene *collectieve beteekenis* te geven.

چوچق tjœtjoek, *insteken;* چروچق tjerœtjoek, *staketsel; paalwerk; palissaden.*

(*) Om zich hier de vervanging der beginletter van het grondwoord door eene م beter te kunnen voorstellen, losse men de آ van het grondwoord in zijne bestanddeelen op, waardoor men ءاون verkrijgt.

60. —لَ

ORTHOGRAPHIE EN AFLEIDING.

Als van den homonymen verbalen vorm (26.).

KRACHT DER ل

EN BETEEKENIS VAN —لَ.

Kan moeijelijk in algemeene bewoordingen opgegevene worden.

ڤاتُق pātoḳ, *pikken, als een vogel;* ڤلاتُق pelātoḳ en, meer gebr., بلاتُق be-lātoḳ, *naam eener soort van specht;* تُنجُق toendjoeḳ, *wijzen;* تلُنجُق teloen-djoeḳ, *wijsvinger;* تاڤق tāpaḳ, *onderste vlakte van iets, voorn. van voet of hand;* تلاڤق te-lapaḳ, *spoor; indruksel [van zoodanige vlakte].*

---

61 —كَمْ

ORTHOGRAPHIE EN AFLEIDING.

Dit is een reduplicatief-vorm, ontstaan door de zamenstelling van het grond-woord met zijn derivatum —كَمْ (58.).

BETEEKENIS.

Voor het eenige mij bekende woord, waarop deze vorm kan aangewend wor-den, is de beteekenis *intensief collectief.*

آون āwan, *wolk;* كماون ke-māwan, (58.), *Gewölk (hoogd.);* آون كماون āwan-ke-māwan, eig.: *de wolken en das Gewölk,* d. i. *de gezamenlijke wolken.*

---

62. — • —

ORTHOGRAPHIE EN AFLEIDING.

Een reduplicatief-vorm, die ontstaat door de herhaling van het grondwoord met

verandering der beginletter daarvan in eene andere letter, nasaal of labiaal, zooveel de mij bekende voorbeelden laten opmaken.

BETEEKENIS.

Zij is *collectief en verscheidenheid aantoonend.*

تال tāli, *touw;* تالمال of تالمال tāli-māli, *touwwerk;* لاوق lāoeḳ, *toespijs bij de rijst uit het dierenrijk;* لاوق ڤاوق lāoeḳ-pāoeḳ, *allerhande toespijs van dien aard.*

---

95. .P. — .P.

ORTHOGRAPHIE EN AFLEIDING IN 'T ALGEMEEN.

z. 27.

BETEEKENIS

ALS SUBSTANTIVAAL-VORM.

Zij is *niet alleen veelheid in getal of hoedanigheid, maar ook in tijd en in de ruimte,* d. i. *verscheidenheid van plaats en rigting.*

لکوق lekoḳ, *kuil;* لکق لکوق lekak-lekoḳ, *kuilen, naar alle rigtingen* (ruimte); *kuilen, die men telkens* (tijd) *tegenkomt;* برس beras, *rijst;* برس ڤتس beras-petas; *rijst en al dergelijke.*

Van sommige zoodanige reduplicatiën is het grondwoord niet meer in gebruik. Die zullen derhalve in het woordenboek op zich zelven worden behandeld.

هير هار hīroe-hāra, *ongerustheid; ontroering;* هاربير hāroe-bīroe, *opschudding.*

Welligt kunnen zamenstellingen van twee op elkander rijmende en in beteekenis verwante woorden, zoo als bv. داي اڤاي dāja-oepāja, waar ieder op zich zelven *middel*, in het geheel *middelen* beteekent, onder de variërende reduplicatiën gerekend worden.

γ. VREEMDE EN GEMENGDE SUBSTANTIVALE DERIVATA.

Wat men zich onder vreemde vormen moet denken, is bij het verbum (p. 91) gezegd.

Vreemde of gemengde substantivale vormen heb ik in 't maleisch vijf aangetroffen, waarvan twee (66 en 67) accumulatief en gemengd.

De formatieve elementen zijn: de praefixen ڤ pi en ڤر per (ڤر para) en de suffixen ان an en د da.

	Aanwas achter.	Grondwoord.	Aanwas voor.	Graphische ophelderingen.
64		—	ڤ	
65		—	ڤر ڤر	
66	ن	—	ڤ	
67	ن	—	ڤر	
68	د	—		

64.—ڤ

ORTHOGRAPHIE.

Uit het eenige voorbeeld van het gebruik van het praefix ڤ in het maleisch moet men opmaken, dat, waneer het grondwoord met eene ا of ء begint, deze in eene ي verandert.

OORSPRONG EN KRACHT VAN ڤـ.

Ik kan dat praefix als niets anders beschouwen, dan als eene wijziging van ڤ pe, verkorten vorm van ڤر per (z. 43.). Trouwens in het eenige voorbeeld, waarin het voorkomt, heeft het ook dezelfde kracht, en de vorm ڤـ— is *een nomen patientis, te omschrijven door* يڠ تله دڤر—كن jang telah di-per—ken (6. c.).

اوتڠ œtang, *schuld; debet;* ڤيوتڠ pi-jœtang = ڤراوتڠ per-œtang (43) = يڠ تله د ڤراوتڠكن jang telah di-per-œtang-ken (6. c.), *wat op schuld gegeven is; schuldvordering; credit.*

Ter staving van deze mijne stelling kan dienen de omstandigheid, dat men in Berœnai (Borneo proper) ڤراوتاڠن per-oétā-ngan (45) voor *schuldvordering* gebruikt.

---

65 — { ڤرْ / ڤر }

ORTHOGRAPHIE.

De praefixen ڤرْ en ڤر veroorzaken, noch ondergaan eenige klankwijziging. Het eerste zou zijne ر kunnen verliezen alleen in het geval, dat er een voor dat praefix vatbaar grondwoord was, dat met dezelfde letter begint.

OORSPRONG VAN ڤرْ EN ڤر.

Zij zijn oorspronkelijk het kāwi-substantief ꦥꦫ pårå (pers. ڤاره parah, lat. pars), dat *deel; aandeel* beteekent en voornamelijk in de verzwakte gedaante van ڤرْ, zeldzamer ongewijzigd, als ڤر, in het maleisch is overgegaan. (*)

KRACHT VAN ڤرْ EN ڤر EN BETEEKENIS VAN — { ڤرْ / ڤر }

Met het grondbegrip van *deel*, dienen ڤرْ en ڤر in 't maleisch:

(*) Sks parang, rad. para, (In Logic), subst., *one species of common property, that wich comprehends many objects, genus* (Wilson, sec. ed., p. 502).

α.

Ter vorming van breuken van getallen.

تيک tīga, *drie;* ڤرتيک per-tīga, *derde gedeelte.*

Hierbij is op te merken, dat, wanneer het cardinaal-getal zamengesteld, of de teller van de breuk grooter dan 1 is, men liever den vorm ڤر—ن (67) gebruikt.

β.

Ter vorming van collectiva van personen, die zekere ambten of rangen bekleeden, of eene zekere maatschappelijke klasse uitmaken. Aan de collectieve beteekenis blijft evenwel die van *deel* ten grond liggen, zoodat de afleiding altijd kan vertaald worden door *afdeeling of klasse van hetgeen het grondwoord beteekent.*

Sommigen gebruiken voor die beteekenis liever het oorspronkelijke ڤر, dan het gewijzigde ڤر.

منتري menterī, *raadsman;* ڤرمنتري para-menterī, of ڤرمنتري per-menterī, *de afdeeling der menterī's; de gezamenlijke menterī's;* ڤوتر poéterā, *vorstenzoon;* ڤرڤوترا para-poéterā of ڤرڤوترا per-poéterā, *de klasse der vorstenzonen; de gezamenlijke vorstenzonen.*

Gewoonlijk staat سکل segala, *alle*, nog pleonastisch bij dergelijke collectiva.

سکل ڤرمنتري segala para-menterī.

---

66. ڤ — ن

ORTHOGRAPHIE.

Z. 64. en 11.

AFLEIDING.

Deze constante substantivale accumulatie heeft tot grondwoord — ڤ (64.) en tot bepalend element het suffix ن (z. 40).

BETEEKENIS.

Voor het eenige woord, waarop de vorm van toepassing is, اوتڠ œtang, verschilt zijne beteekenis van — ڤ (64.) door *het meer algemeene of collectieve van het denkbeeld*, eene beteekenis, die de vorm ن• — kan hebben, wanneer het grondwoord een substantief is (40., gr. w. substantief, *α*.).

اوتڠ œtang, *schuld; debet;* ڤيوتڠ pi-œtang, (64.) *schuldvordering;* ڤيوتاڠن pi-joétā-ngan, *iemands gezamelijke schuldvorderingen; schuldvordering, meer algemeen,* voornamelijk gebruikelijk in zamenstellingen bv. كتاب ڤيوتاڠن kitāb pi-joétā-ngan, *schuldvorderings-boek.*

---

67. ن• — ڤر (*)

ORTHOGRAPHIE.

Z. 65. en 11.

AFLEIDING.

Aan het grondwoord — ڤر (65.) treedt het suffix ان (z. 40), als bepalend element, en vormt zoo de constante substantivale accumulatie ن• — ڤر.

BETEEKENIS.

Die vorm *dient alleen tot het maken van breuken* en verschilt van — ڤر (65) door niets anders, dan dat hij de substantivale natuur meer aanwijst en bij voorkeur gebruikt wordt, wanneer de noemer van de breuk een zamengesteld getal, of de teller grooter dan één is.

سراتس sa-rátos, *een honderd;* سڤرسراتوسن sa-per-sarátō-san, *een honderdste gedeelte;* دو ڤرتيݢاٴن dœwa-per-tígā-an, *twee derden.*

Het getal *vier* maakt hiervan eene uitzondering, dat meer van den eenvoudigen vorm houdt: تيݢ ڤرامڤت tīga per-empat, *drie vierden.*

(*) ن• — ڤر (z. 65.) is niet gebruikelijk.

68. ند—

ORTHOGRAPHIE EN UITSPRAAK.

De klankveranderingen, die het suffix ند in het grondwoord te weeg brengt, zijn niet in regels zamen te vatten; het gebruik gaat hier met de grootste willekeur te werk. In de meeste gevallen evenwel neemt het grondwoord euphonisch eene gedjazmeerde ن (نْ) als sluitletter aan. Eindigt het grondwoord op een' medeklinker, dan scheidt die zich van de laatste syllabe af, om, voorzien van eene fatḥa, met de euphonische نْ eene bijzondere syllabe te vormen. Men moet zich daarom de klankwijzigingen voor ieder woord in het geheugen prenten. Die woorden zijn trouwens niet veel in getal en zullen hieronder, zoo veel mogelijk, opgegeven worden.

Een vaste regel voor de uitspraak is, dat het accent altijd op de voorlaatste syllabe valt.

OORSPRONG VAN ند.

De geleerde R. H. Th. Friederich te Batavia beschouwt ند als oorspronkelijk te zijn geweest een pronominaal-suffix van den derden persoon en als afkomstig van, of van denzelfden oorsprong als het thans nog op Bali gebruikelijke hida, *zijn; haar.* In welk verband daarmede het kawi-pronomen ta, *uw*, staat, waag ik niet te bepalen.

KRACHT VAN ند EN BETEEKENIS VAN ند—.

In het maleisch dient het suffix ند, *om*, *achter familiebetrekkingen aanduidende substantiva geplaatst, den persoon te eeren, van wiens betrekkingen gesproken wordt, hetzij dit de sprekende, de aangesproken of een derde persoon zij.* Voor betrekkingen van den aangesproken persoon gebruikt men gewoonlijk geen pronomen possessivum of diens plaats bekleedend substantivum. Men bedient zich van dien beleefheidsvorm voornamelijk voor vorstelijke betrekkingen.

آيه ājah, *vader;* آيهند aja-handa; ايبو iboe, *moeder;* بوند bonda; نينق nēnek, *grootvader* of *grootmoeder;* ننده nen-da; مويڠ mōjang, *overgrootvader of overgrootmoeder;* مويڠند mōjang-da; مامق māmak, *oom of moei van vaderszijde;* ماماند

maman-da, ايڠ īnang, *min;* اڠند inang-da; آنق ānak, *kind;* انقند anak-da en اناند ana^s-da, انقند anak-an-da (spreek: ana^s-an-da) en اناءند ana^s-an-da, en انكند ana-kanda (niet aan te bevelen), چوچ tjœtjoe, *kleinkind;* چند tjoen-da; چيچت tjītjit, *achterkleinkind;* چچند tjitjoen-da; كاكا kāka^s, *oudere broeder of zuster;* ككند ka-kan-da, آدي ādi^s en آدي āde^s, *jongere broeder of zuster;* ادند adin-da; بهڬيا bahagīja (*) en بڬيا bagīja, *gelukzaligheid;* بڬند bagin-da, *zijne gelukzaligheid, titel van vorsten;* سي sī, soort van bepalend artikel of een' ondergeschikten rang aanwijzend voorzetsel voor eigennamen of titels; سند senda, eig.: *uw sī,* d. i. *de persoon, dien gij gewoon zijt of het regt hebt met* sī *aan te duiden, een nederig pronomen personale* 1.

Hierbij kan men nog voegen eenige slechts dialectisch gebruikelijke afleidingen. باب bāboe (**) *vorstelijke moeder* (Broenai); ببند baboen-da; باڤ bāpa, *vader;* بڤند bapan-da (Pelembang), jegens minderen, die men evenwel eeren wil.

III. ADJECTIVALE DERIVATA.

α. Gewone adjectivale derivata.

Zij worden gevormd door de praefixen سَ se (z. 47.) en تر ter (z. d.) het suffix ان an (z. 29), *de reduplicatie en klankveranderingen*, en zijn zes in getal.

	Aanwas achter.	Grondwoord.	Aanwas voor.	Graphische ophelderingen.
69		—	سَ	

(*) Cf. het skr. bhāgja.

(**) *Papoe* is in 't skr. *pleegvader* of *—moeder; min.*

	Aanwas achter.	Grondwoord.	Aanwas voor.	Graphische ophelderingen.
70		—	تَرْ	
71	٢	—		
72	٢•نْ	—		
73	٢	—	سَ	
74	•٢•	—	•٢•	Als bij 27.

---

69. — سَ.

ORTHOGRAPHIE VAN —سَ.

OORSPRONG EN KRACHT VAN سِ.

Z. 47.

BETEEKENIS VAN —سَ.

Als adjectivaal-vorm heeft —سَ alleen substantiva en adjectiva tot grondwoorden en twee verschillende beteekenissen:

α. Gelijkstelling;

β. Intensiteit.

α. Gelijkstelling.

أݢام agāma, *godsdienst;* سأݢام se-agāma, *van dezelfde godsdienst;* ارت erti, *beteekenis;* سأرت se-erti, *van dezelfde beteekenis;* ڤرت pe-retti (43. van رت retti=ارت erti, *beteekenis*); *beteekenis;* سڤرت se-perti, zamentrekking van سڤرت se-pe-retti, *van dezelfde beteekenis; overeenkomstig; even als; behoorlijk.*

بسر besar, *groot;* سبسر sebesar, *zoo groot als*, bv. سبسر ݢونوڠ se-besar gœnoeng, *zoo groot als een berg;* ڤنجڠ pandjang, *lang; zoo lang als*, bv. سڤنجڠ اين se-pandjang īni, *zoo lang als dit.* —cf. 80.

β. Intensiteit.

Met deze beteekenis is de vorm —س *de superlativus comparativus van het grondwoord*, doch weinig als zoodanig in gebruik.

کورڠ kœrang, *min;* سکورڠ se-kœrang, *de minste* (adj. s.). bv. سکورڠ دريڤد کامو se-kœrang dari pada kāmoe, *de minste van u.*

---

70. —تر

ORTHOGRAPHIE VAN —تر

EN KRACHT VAN —تر.

Z. d.

BETEEKENIS VAN —تر

Het is *een' superlativus comparativus of een excessivus van het grondwoord*, en inderdaad niets anders, dan de verkorte vorm تر—کن (3. d.) voor een adjectivaal grondwoord.

بسر besar, *groot;* تربسر ter-besar (verk. van تربسرکن ter-besar-ken, *groot gemaakt zijn*), *grootst; te groot.*

Met درفد dari pada, er achter wordt het ook soms, hoewel oneigenlijk, gebruikt als *een comparatief*.

تربَاڬس درفد ter-bāgoes dari pada, *mooijer dan*.

---

71. ٢—

ORTHOGRAPHIE EN KRACHT DER REDUPLICATIE.

Zie 12.

BETEEKENIS VAN ٢—,

als adjectivaal—vorm.

Deze is: α. intensief;
β. deminutief.

α. Intensief.

Als intensivum *drukt* de adjectivale reduplicatie *den absoluten superlatief of den emphatischen positief van het grondwoord uit.*

باڬس bāgoes, *mooi;* باڬس٢ bāgoes-2, *zeer mooi; mooi, emph;* ميره mērah, *rood;* ميره٢ mērah-2, *zeer rood; rood, emph.*

β. Deminutief.

Als deminutivum *geeft zij een' minderen graad eener hoedanigheid of slechts eene gelijkenis daarmede te kennen*, welke verhoudingen wij door *eenigzins; eenigermate; tamelijk* of het suffix *achtig* uitdrukken.

باڬس bāgoes, *mooi;* باڬس٢ bāgoes-2 *tamelijk mooi;* ميره mērah, *rood;* ميره٢ mērah-2. *eenigermate rood*; *roodachtig.*

Het hangt geheel van de natuur van het grondwoord en van zijne verhouding tot de overige deelen van een' volzin af, of eene adjectivale reduplicatie intensief of deminutief is. In de levende rede is de meerdere of mindere accentuatie een middel ter onderscheiding.

Soms wordt de deminutie der beteekenis door het woordje جوݢ djœga aangeduid, dat dan gelijk staat met ons *nog al.*

باݢس٢ جوݢ bāgocs-2 djœga, *nog al mooi.*

---

72. ٢٠ن —

ORTHOGRAPHIE.

Z. 11. en 12.

OORSPRONG EN KRACHT VAN ان.

Z. 29.

BETEEKENIS VAN ٢٠ن —

Voor adjectivale grondwoorden *geeft* deze vorm *eene gelijkenis met het grondbegrip te kennen, wanneer dit eene uiterlijke hoedanigheid, voornamelijk van kleur, beteekent.* ميره mērah, *rood*; ميرهمراهن mērah-mérā-han, *roodachtig.*

---

73. سـ —٢.

ORTHOGRAPHIE VAN سـ —٢.

OORSPRONG EN KRACHT VAN س EN DE REDUPLICATIE.

Zie 47 en 12.

AFLEIDING VAN سـ —٢.

Het is geheel onverschillig, wat men hier als grondvorm en wat als bepalend wil beschouwen.

BETEEKENIS.

Deze reduplicatief-vorm heeft *niet* de twee *afzonderlijke* beteekenissen van den eenvoudigen vorm سـ — (69.), *gelijkstelling* en *intensiteit*, maar *vereenigt die begrippen op eene bijzondere wijze in zich.*

بايك bāik, *goed*; سبايك٢ se-bāik-2, *hoe goed ook*; سبايك جن دان سجاهت٢ مانسي بايك جوك مانسي se-baik-2 djin dan se-djāhat-2 mānoesīja bāik djœga mānoesīja, *hoe goed een djin* (eene soort van geesten) *en hoe slecht een mensch ook zijn moge, de mensch is toch beter* (*dan de djin*); آڤ جوك سبايك٢ اوساه āpa djœga se-baïk-2 oesāha? *wat is eigenlijk de beste bezigheid?*

-74 ڤ—ڤ

ORTHOGRAPHIE EN AFLEIDING.

Z. 27.

BETEEKENIS

als adjectivaal — vorm.

Zij is *veelheid in ruimte*, d. i. *verscheidenheid van plaats en rigting.*

رمڤڠ roempang, *verminkt;* رمڤڠ رمڤڠ roempang-ramping, *op verschillende plaatsen verminkt;* ايرت ēroet, *scheef getrokken, voorn. van het aangezigt;* ايرڠ ايرت ērang-ēroet, *scheef getrokken naar verschillende rigtingen.*

Soms is een woord alleen in den reduplicatief-vorm in gebruik, weshalve het dan ook in het woordenboek als zoodanig op zich zelven zal behandeld worden.

كوچر كاچر kœtjar-kātjir, *adjectief voor de hoedanigheid van een' hoop levende wezens, die zich naar alle rigtingen door- en over elkander heen bewegen, zooals b. v. kippen, die vreten krijgen.*

Onder alle woordsoorten is het adjectief het rijkst aan dergelijke reduplicatiën, waarom deze vorm ook onder de gewone derivata gerekend wordt.

β. Vreemde

adjectivale derivata.

Er zijn slechts twee, grondwoord door de suffixen ون wan en من man.

	Aanwas achter.	Grondwoord.	Aanwas voor.	Graphische ophelderingen.
75	ون	—		
76	من	—		

---

75. ون —.

ORTHOGRAPHIE.

Als van أن —(11).

Omtrent de uitspraak echter valt aan te merken, dat in ون— het grammaticale accent steeds het voorheerschende is.

OORSPRONG EN KRACHT VAN ون.

Z. 29.

BETEEKENIS VAN ون —.

De door ون gevormde adjectiva *drukken een behebt- of bedeeld zijn* uit *met dat, wat het grondwoord, dat altijd een substantief is, uitdrukt.*

ستي s e t ī j a, *de trouw;* ستياون s e t i j ā-w a n, *trouw; getrouw;* هرت h a r t a, *goederen;* هرتاون h a r t ā-w a n, *gegoed;* درم d e r m a, *liefdadigheid;* درماون d e r m ā-w a n, *liefdadig;* سسترا s a s t e r a, *wetenschap;* سستراون s a s t e r ā-w a n, *met wetenschap bedeeld; een geleerde; duizendkunstenaar;* ڬون g œ n a, *nuttigheid;* ڬناون g œ n ā-w ā n, *nuttig;* روڤ r œ p a, *vorm;* روڤاون r œ p ā-w a n, *welgevormd;* بڠس b a n g s a, *geslacht,* بڠساون b a n g s ā-w a n, *van goede afkomst; edel.*

Al die grondwoorden en, tot op één na, ook al die afleidingen komen in het sanskrit voor en zijn daaruit overgenomen: satja-wān; artha-wān; dharm-ma-wān, sāstra-wān; goena-wān; rœpa-wān; doch wangsa vormt niet, zoo als in het maleisch, wangsa-wān maar wangsjah.

Dit bewijst, dat de Maleijers niet alleen enkele sanskritwoorden van den vorm —wān overgenomen, maar ook de kracht van het suffix begrepen en naar eigen goedvinden toegepast hebben. Eene andere eigenmagtige aanwending van het suffix وَنْ is gelegen in de vorming van het woord تَمْڤَاوَنْ tempā-wan, *geslagen*, d. i. *niet gegoten* (*van metaal*), *van* تَمْڤَ tempa, *hameren; smeden* bv. اَمَسْ تَمْڤَاوَنْ emas tempā-wan, *geslagen goud.* Wilde men beweren, dat dit derivatum moet beschouwd worden als te zijn ontstaan uit تَمْڤَاءَنْ tempā-an (40. van تَمْڤَ), *geslagen werk*, door de inschuiving eener euphonische و, dan dient daartegen, dat de woordvoeging van emas tempā-wan die uitlegging niet toelaat, dewijl alsdan de beteekenis zou zijn: *goud van geslagen werk.* Voor de beteekenis: *geslagen goud* zou de woordvoeging moeten zijn: *tempā-wan emas.*

---

76. مَنْ—.

ORTHOGRAPHIE EN UITSPRAAK.

Als van وَنْ—(75).

OORSPRONG EN KRACHT VAN مَنْ.

مَنْ is het sanskritsche mān, het masc. van het tadhita-suffix mat, dat dezelfde kracht heeft, als, doch minder in gebruik is, dan *wat*, de wortel van *wān* (وَنْ —z. 75.—). Bopp, § 579.

BETEEKENIS VAN مَنْ—.

De beteekenis is dan ook dezelfde als van وَنْ— (75.). Ik heb nog maar een enkel voorbeeld van dien vorm in 't maleisch ontmoet.

بُودِ bœdi, *verstand;* بُودِيمَنْ boedī-man, *verstandig.*

IV. NUMERATIEVE DERIVATA.

De numeratieve vormveranderingen zijn drie in getal, zuiver maleisch, en hebben tot formatieve elementen *het praefix* كَ ke en *de reduplicatie.*

De grondwoorden zijn cardinaal-getallen.

	Aanwas achter.	Grondwoord.	Aanwas voor.	Graphische ophelderingen.
77		—	كَ	
78	٢	—		
79	٢	—	كَ	

77. — كَ.

ORTHOGRAPHIE VAN — كَ

EN OORSPRONG EN KRACHT VAN كَ.

Z. 28.

BETEEKENIS VAN — كَ.

Als numeratieve afleiding heeft de vorm — كَ eene dubbele beteekenis.

α.

Hij duidt de ordinaal-getallen van de cardinale grondwoorden aan. Goede schrijvers gebruiken dien vorm niet anders, dan met يڠ jang.

دوا dœwa, *twee;* يڠ كدوا jang kedœwa, *de tweede;* سراتس sarātoes, *een honderd;* يڠ كسراتس jang ke-sarātoes, *de honderdste.*

β.

Ten tweede heeft hij *eene collectieve en terugwijzende beteekenis*, d. i. *hij stelt de door het cardinaal-getal uitgedrukte veelheid als eenheid en als iets, waarvan reeds gesproken is, voor.* Met deze beteekenis komt de vorm niet wel anders, dan met يڠ jang, of met het pronominaal-suffix ڽ nja voor.

دوا dœwa, *twee;* كانق٢ يڠ كدوا ايت kānak-2 jang ke-dœwa ītoe, *de twee kinderen, waarvan gesproken is;* كدواڽ ke-doéwā-nja, *beiden.*

---

78. ٢—.

ORTHOGRAPHIE EN KRACHT DER REDUPLICATIE.

Zie 12.

BETEEKENIS VAN ٢—, ALS NUMERATIEF-VORM.

—ك (76. β.) en ٢— verschillen alleen daardoor van elkander, dat het eerste meer *terugwijzend*, het tweede echter meer *collectief* is. Het tweede kan dan ook zonder يڠ jang of het pronominaal-suffix ڽ nja staan en nadert meer het substantief.

دوا dœwa, *twee*; دوا٢ dœwa-2, *alle twee, waarvan gesproken is, voltallig; beiden:* دوا٢ قون ماتي dœwa-2 pōn māti, *en beiden kwamen om.*

---

79. ٢—ك.

ORTHOGRAPHIE.

Zie 28 en 12.

Afleiding.

Voor deze accumulatie dient ٢— (78.) tot grondwoord en het praefix ك (z. 77) tot bepalend element.

BETEEKENIS.

Zij is *nog intensiever collectief*, dan ٢— (78.), en kan niet beter vergeleken worden, dan met ons *alle*, *met een cardinaal-getal.*

تيک tīga, *drie;* کتيک٢ ke-tīga-2, *de drie*, *waarvan gesproken is*, *allen; alle drie;* کتيک٢ن ke-tīga-tígā-nja, *al die drie.*

V. ADVERBIALE DERIVATA.

Alle adjectiva, die de hoedanigheid eener handeling kunnen uitdrukken, oorspronkelijk of afgeleid, alsmede alle participia en ordinaal-getallen, hebben in 't maleisch, voor zoo ver de natuur van den wortel het gedoogt, zonder verdere vormverandering, ook eene adverbiale beteekenis. Terwijl het adjectivum, voor zijne gewone derivata, op zich zelven beperkt is, neemt het adverbium zijne grondwoorden ook uit andere woordsoorten.

De formatieve elementen voor adverbiale afleidingen zijn dan ook dezelfde, als voor adjectiva (met uitzondering van ون wan en من man, die het adjectief bijzonder eigen zijn), participia en numeralia: *de praefixen* س se (z. 47.), بر ber (z. 2.), تر ter (z. 𝖉.) en ک ke (z. 28.); *het suffix* ان an (z. 29.); en *de reduplicatie.* Door middel daarvan worden drie en twintig derivata gevormd, waaronder zeven primaire.

Van de veertien accumulatiën valt in 't algemeen op te merken, dat zij, in de meeste gevallen, niet dienen, om bijzondere betrekkingen aan te duiden, maar alleen, om de adverbiale beteekenis van het woord meer te doen uitkomen.

	Aanwas achter.	Grondwoord.	Aanwas voor.	Graphische ophelderingen.
80		—	٢ ســ	
81		—	ســ	

	Aanwas achter.	Grondwoord.	Aanwas voor.	Graphische ophelderingen.
82		—	بٚرْ	
83		—	تٚرْ	
84		—	كٚ	
85	َنْ	—		
86		—	سٚبٚرْ	
87	َنْ	—	سٚ	
88	َنْ	—	بٚرْ	
89	َنْ	—	تٚرْ	
90	َنْ	—	كٚ	
91	٢	—		
92	٢	—	سٚ	
93	٢	—	سَ	
94	٢	—	بٚرْ	

	Aanwas achter.	Grondwoord.	Aanwas voor.	Graphische ophelderingen.
95	٢	—	تَرْ	
96	٢	—	كَ	
97	٢نْ	—		
98	٢نْ	—	سَ	
99	٢نْ	—	بَرْ	
100	٢نْ	—	تَرْ	
101	٢نْ	—	كَ	
102	٢	—	٢	Z. 27.

80. — سَ.

ORTHOGRAPHIE VAN — سَ
EN
OORSPRONG EN KRACHT VAN سَ

Zie 47.

BETEEKENIS VAN — سَ.

Het adverbium — سَ heeft een' wijderen werkkring, dan zijn adjectivaal homonymon; niet alleen, dat het zijne grondwoorden ook uit andere woordsoorten dan het adjectief put, *drukt het ook, behalve gelijkstelling en intensiteit, nog verschillende andere betrekkingen uit;* doch zijn de kategoriën van *gelijkstelling* en *intensiteit* het rijkst.

a. Gelijkstelling.

أكن akan, *betreffende;* سأكن se-akan of سآكن se-ākan, *even als;* بلم belom, *nog niet;* سبلم se-belom, *zoo lang nog niet;* لاڬي lāgi, *nog;* سلاڬي se-lāgi, *zoo lang nog;* چڤت tjeppat, *vlug;* سچڤت se-tjeppat, *zoo vlug als;* لاكو lākoe, *handeling*, سلاكو se-lākoe, *even als;* لاري كودا lāri-kœda, *het loopen van een paard*; سلاري كودا se-lāri-kœda, *zoo (hard) als een paard loopt;* كهندق هات kehendak-hāti, *begeerte des harten*, سكهندق هات se-kehendak-hāti, *naar hartelust:* ننتياس nentijāsa (*), *gedurig; duur;* سننتياس se-nentijāsa, *zoo lang (in duur) als (gedurende); zoo lang er duur is; gedurig;* ڤنجڠ pandjang, *lang;* سڤنجڠ se-pandjang, *zoo lang als*; *langs*, b. v. سڤنجڠ سوڠي se-pandjang sœngai, *langs de rivier*; ڤرتي pe-retti (43. van رتي retti = ارتي erti, *beteekenis enz.*), *beteekenis enz.*; سڤرتي se-perti, zamentrekking van سڤرتي se-pe-retti, *even als*; *als ware het*; *aangaande*; *betreffende.*

(*) Sanskr. nitjasas.

β. Intensiteit.

كورڠ kœrang, *min*; سكورڠ se-kœrang, *ten minste*; تيدق tīdaḳ, *niet*; ستيدق se-tīdaḳ, *ten minste*; باپق bānjaḳ, *veel*; سباپق se-bānjaḳ, *ten hoogste.*

γ. Verschillende andere betrekkingen.

مول mœla, *oorsprong*; سمول se-mœla, *op nieuw*; *van voren*; كتيك koetīka, *tijd*; سكتيك se-koetīka, *tijdens*; ڤنڠݢل pe-ninggal, *vertrek* (eig. *achterlating van eene plaats*); سڤنڠݢل se-peninggal, *sedert het vertrek*; سأورڠ sa-ōrang (h. van اورڠ ōrang, *persoon*), *een enkel persoon*; سسأورڠ se-saōrang, *ieder afzonderlijk of op zich zelven.*

---

81. — سـ.

Deze vorm is de substantivale flexie h., adverbialiter gebruikt. De *volstrekte* enkelvoudigheid van het denkbeeld, die *niet* door den substantivaal-vorm uitgedrukt wordt, is hier, voor sommige woorden, *praedominérend.*

اورڠ orang, *persoon*; سأورڠ sa-orang (h.), *een persoon*; als adv., *als een enkel persoon*, d. i. *alleen*; كال kāli, *keer*; *maal*; سكال sa-kāli (h.), *eene keer*; als adv. *eens*; *ten eenen male*; *volstrekt*; *heel*; *zeer.*

---

82. — بر.

ORTHOGRAPHIE VAN — بر

EN KRACHT VAN بر

Zie b. en 2.

BETEEKENIS.

De onderwerpelijke vorm is eigenlijk niets anders, dan *de flexie of het derivatum*

—بر (b. of 2.), welke vormen voor eenige grondwoorden eene geheel adverbiale beteekenis hebben aangenomen, of althans adverbialiter kunnen gebruikt worden, in welk laatste geval ik hen *oneigenlijke adverbia* of *participiaal-adverbia activi* noem.

مول mœla, *aanvang;* برمول ber-mœla (2.), *aanvang hebbende zijn*, doch als zoodanig niet in gebruik; als adv., *aanvankelijk*, een woord zonder wezenlijke beteekenis, dienende alleen ter aanduiding van den aanvang van een' hoofdvolzin, in 't nederlandsch welligt weder te geven door: *om weder te beginnen met iets anders*, d. i. *om voort te gaan; voorts;* آف āpa, *iets; wat?* enz.; برآف berāpa, zmtr. van برآف ber-āpa (2.), *waarde hebbende zijn.*; als adv., *hoeveel?* سکره sigeráha, *spoed;* برسکره ber-sigeráha, (2.), *spoed hebbende zijn;* als adv., *met spoed;* دو dœwa, *het getal twee;* بردو ber-dœwa (2.), *het getal twee hebbende zijn;* als adv., *met zijn tweeën;* لار lāri, *loopen;* برلار ber-lāri (6.), *loopende zijn;* als adv., *al loopende*, bv. ماکن برلار mākan ber-lāri, *al loopende eten;* دودق برجول dœdoek ber-djœwal, *zitten te verkoopen;* چري بري tjerai-berai, *uit elkander gaan, naar alle rigtingen*, برچري بري ber-tjerai-berai (b.), *uit elkander gaande zijn, of gegaan zijnde, naar alle rigtingen;* als adv., *al uit elkander gaande, naar alle rigtingen; al verkeerende in den toestand, door het uit elkander gaan te weeg gebragt.*

Van de hier aangehaalde voorbeelden zijn alleen de twee eerste, برمول bermœla en برآف berāpa, *eigenlijke adverbia;* de anderen zijn *oneigenlijke* en hebben alleen om der eersten wil hier eene plaats gevonden. — cf. 1.

---

83. — تر.

ORTHOGRAPHIE VAN — تر

Zie d.

BETEEKENIS VAN — تر.

Zij is tweeërlei, naarmate het grondwoord is:

α. een oorspronkelijk of adjectivaal adverbium.

β. een transitief verbum.

α. Oorspronkelijk of adjectivaal adverbium.

In dit geval is de vorm —تر, even als zijn adjectivaal homonymon (70), *een superlativus comparativus*, *een excessivus*, of, met درڤد dari-pada er achter, *een oneigenlijke comparatief.*

سڬر sigera, *spoedig;* ترسڬر ter-sigera, *ten spoedigste; te spoediglijk;* ترسڬر درڤد ter-sigera dari pada, *spoediger, dan;* لمڤو lampau, *verder, dan; over;* ترلمڤو ter-lampau, *te ver; uitermate; al te;* لالو lāloe, *voorbij;* ترلالو ter-lāloe, *te veel voorbij; uitermate; al te;* چڤت tjeppat, *vlug;* ترچڤت ter-tjeppat, *vlugst; te vlug;* ترچڤت در ڤد ter-tjeppat dari pada, *vlugger, dan.*

β. Transitief verbum.

Voor een transitief verbaal grondwoord, primair of afgeleid, is de vorm —تر *een participium perfecti passivi* (d.), *met adverbiale beteekenis—participiaal-adverbium passivi—.*

لمڤو lampau, *overschrijden; te boven gaan;* لمڤوكن lampau-ken (3.), *doen te boven gaan; te boven voeren;* ترلمڤوكن ter-lampau-ken, bij verkorting ترلمڤو ter-lampau (3. d.), *te boven gevoerd; zekere grens te boven gaande;* als adv.: *uitermate; al te;* لالو lāloe, *voorbij gaan;* لالوكن lālœ-ken (3.), *doen voorbij gaan; voorbij voeren;* ترلالوكن ter-lalœ-ken, *bij verkorting* ترلالو ter-lālœ (3. d.), *voorbij gevoerd; zekere grens voorbij gaande;* als adv.: *uitermate; al te;* چري بري tjerai-berai, *uit elkander gaan naar alle rigtingen;* چري بريكن tjerai-berai-ken (3.), *doen uit elkander gaan* (*scheiden* tr.) *naar alle rigtingen;* ترچري بريكن ter-tjerai-berai-ken, bij verk. ترچري بري ter-tjerai-berai (3. d.), *gescheiden of verspreid naar alle rigtingen;* als adv., *al gescheiden of verspreid zijnde naar alle rigtingen.*

---

84. — كَـ.

ORTHOGRAPHIE VAN — كَـ
EN
OORSPRONG EN KRACHT VAN كَ.

Zie 28.

BETEEKENIS VAN — كَـ.

Deze vorm is niets anders, dan zijn verbaal (28.) of numeratief (77.) homonymon, adverbialiter gebruikt.

α. Verbaal-vorm — كَـ (28.)

آدڠ ādang, *wachten op iets;* كَاداڠ ke-ādang, bij verkorting كَاداڠ kādang (28.), *bij wijlen;* انتڠ انتڠ oentang-anting, *dobberen naar alle rigtingen;* كَانتڠ كَانتڠ ke-oentang-ke-anting, bij verkorting كَنتڠ كَنتڠ koentang-kanting (28.), *al wordende door de golven heen en weder geslingerd.*

β. Numeratief-vorm — كَـ (77.)

دوَ dœwa, *twee;* كَدوَ ke-dœwa, adj. (77.), *tweede;* adv., *ten tweede;* تيݢ كالي tīga-kāli, *driemaal;* كَتيݢ كالي ke-tīga-kāli, *ten derden male.*

---

85 — ـن —

ORTHOGRAPHIE.

Zie 11.

OORSPRONG EN KRACHT VAN اَن

Zie 29.

BETEEKENIS VAN ـن —

Zij is *toestand- of overeenkomst uitdrukkend.*

تمبه tambah, *bijvoegen;* تمباهن tambā-han, *daarenboven;* سكالي sakāli, *h.*

van كال kāli, *maal*; *keer*, *een enkel maal*; 81, *eens*; سكاليان sakálī-an, *als in eens*; *te gader*; *allegaár*.

---

86. سبر—

ORTHOGRAPHIE.

Zie 47. en b.

AFLEIDING.

De vorm —سبر is eene constante accumulatie, gevormd door de aansluiting van het adverbiaal-praefix س (z. 80.) aan den adverbiaal-vorm —بر (82.)

BETEEKENIS.

Zij verschilt in 't geheel niet van die van den grondvorm بر; de accumulatie heeft alleen *een meer adverbiaal voorkomen*.

برمول ber-mœla = سبرمول se-ber-mœla (z. 82). Ik ken geen ander voorbeeld voor dien vorm.

---

87. س — ·ن

ORTHOGRAPHIE.

Zie 47 en 11.

AFLEIDING.

De vorm س — ·ن is, ontstaan door:

α. de aansluiting van het suffix ان (z. 83.) aan den adverbialen vorm —س (80.) als grondwoord;

β. de gelijktijdige aansluiting van beide affixen aan het grondwoord.

BETEEKENIS.

α. Grondwoord —س

De adverbiale natuur van het grondwoord wordt door de aansluiting van het suffix

ان nog versterkt en het grondwoord daardoor tot het gebruik bij verba geschikter gemaakt.

De beteekenis is dan: *op eene door het grondwoord uitgedrukte wijze.*

مول mœla, *begin*; سمول se-mœla (80.), *van voren; op nieuw;* سمولاان se-moélā-an *op eene door* se-mœla *uitgedrukte wijze.*

β. Gelijktijdige aansluiting.

In dit geval is de beteekenis *gelijkstellend*, even als —س (80.).

مالم mālam, *nacht*; سمالمن se-málā-man, *zoolang als de nacht duurt; den geheelen nacht.*

---

88. بر—ن.

ORTHOGRAPHIE.

Zie b. en 11.

AFLEIDING.

De accumulatie بر—ن is constant, als gevormd van *het adverbiaal-derivatum* —بر (82.), door het adverbiaal-suffix ان (z. 85.).

BETEEKENIS.

De onderwerpelijke accumulatie is, in den grond, niets anders, dan *de participiaalvorm* ڤر—ن (11.), *adverbialiter gebruikt.* In enkele gevallen is zij pleonastisch, als wanneer het suffix ان tot niets anders meer dient, dan om de adverbiale natuur van het door —بر (82.) uitgedrukt begrip nog meer te doen uitkomen.

مول mœla, *aanvang;* برمول ber-mœla (82.) = برمولاان ber-moélā-an, *aanvankelijk;* دو dœwa, *het getal twee*; بردو ber-dœwa (82.), *met tweeën*; بردواان ber-dóewā-an, *twee aan twee*, b.v. جالن بردواان djālan ber-dóewā-an, *twee aan twee gaan*, ڤوله pœloh, *tiental;* برڤوله ber-pœloh (82.), *bij tientallen* (van eene menigte); برڤولوهن ber-pœlō-han, *tien aan tien*; لاري lāri, *loopen*; برلاري ber-lāri (82.), *al loopende*; برلارين ber-lárī-an, *al loopende, van velen.*

89. تر— ن

ORTHOGRAPHIE.

Zie **d**. en 11.

AFLEIDING.

De accumulatie ontstaat door de aansluiting van het *adverbiaal-suffix* أن an (z. 85.) aan den vorm —تر (83. β., of **d**.).

BETEEKENIS.

α. Grondwoord —تر (83. β.)

Het grondwoord, hoewel reeds adverbium, wordt door de aansluiting van het suffix *nog meer geadverbialiseerd* en zoo tot het gebruik bij verba geschikter gemaakt.

De accumulatie beteekent: *op eene door het grondwoord uitgedrukte wijze.*

لمفو lampau, *voorbij*; ترلمفو ter-lampau (83.), *zekere grens te boven gaande*; *uitermate;* ترلمفاون ter-lampā-wan, *op eene, zekere grens te boven gaande, wijze.*

β. Grondwoord —تر (**d**.).

In dit geval is de accumulatie eigenlijk geen bijzondere vorm, maar niets anders dan *de adverbiale-vorm* —ن (85.) *voor een participium perfecti passivi, als grondwoord, met dezelfde beteekenis, als α.*, d. i., *zij geeft te kennen, dat iets plaats heeft op eene wijze, waarvan het denkbeeld in het participium opgesloten ligt.*

لنجر landjoer, *te ver gaan*; لنجركن landjoer-ken (3.), *doen te ver gaan, te ver brengen*; ترلنجركن ter-landjoer-ken (3. **d**.), bij verkorting en met elisie der ر (r) in تر ter, تلنجر te-landjoer, *te ver gebragt*; *te ver gaande*; تلنجورن te-landjœ-ran, *op eene wijze, die te ver gaat*, bv. تلنجورن آبڠ مراتف ادند te-landjœ-ran ābang me-rātap adinda, *gij weeklaagt overmatig over uwe beminde.* Dit تلنجورن te-landjœ-ran moet soms op eene geheel bijzondere wijze in het nederl. vertaald worden: تلنجورن كيت برجالن te-landjœ-ran kīta ber-djālan, *daar wij nu toch eens op weg zijn.*

90. كـ — ن.

ORTHOGRAPHIE.

Z. 28. en 11.

AFLEIDING EN BETEEKENIS.

Deze accumulatie is òf *haar verbaal homonymon* (29.), *adverbialiter gebruikt*, òf 84 β., *met het suffix* ان an; en dienovereenkomstig is hare beteekenis.

α. Verbaal-vorm كـ — ن (29.).

De beteekenis is *toestand uitdrukkend*.

اود œdi, *opvolging in tijd;* كاود ke-œdi (28.), *in opvolging gesteld worden* (niet gebr.); كمديئن ke-móedī-an, door invoeging der nasale م m, in stede van كاديئن ke-óedī-an (29.), doch gew. كمدين ke-móedī-jan, *in opvolging gesteld geworden; later;* adverbialiter: *later; na; daarna; naderhand; vervolgens;* بتل betoel, *regt;* كبتولن ke-betœlan (29.), *regt gemaakt geworden* (niet gebr.); adverbialiter: *juist; toevallig.*

β. Grondwoord — كـ (84. β.)

Hier is de beteekenis niet verschillend van die van het grondwoord, dienende het suffix ان alleen, *om de adverbiale natuur van het grondwoord te versterken.*

دو dœwa, *twee;* كدو ke-dœwa (84.) = كدوان ke-dóewā-an, *ten tweede.*

---

91. ٢—

ORTHOGRAPHIE EN KRACHT DER REDUPLICATIE.

Zie 12.

BETEEKENIS VAN ٢—,

ALS ADVERBIAAL-VORM.

α.

Voor zuiver adverbiale grondwoorden.

Intensiteit.

كلق kelak, *te eeniger tijd; aanstonds;* كلق٢ kelak-2, *hetzelfde, intensief, wat*

de toekomst betreft, en daardoor meer onzekerheid aanwijzend; mogelijk te eeniger tijd enz.; مان māna, *waar;* مان٢ māna-2, *waar ook.*

β.

Voor adjectivaal-adverbiale grondwoorden.

Intensiteit en deminutie.

چڤت tjeppat, *vlug;* چڤت٢ tjeppat-2, *zeer vlug; eenigermate vlug.*

γ.

Voor andere grondwoorden.

Moeijelijk onder eene grammatikale formule te brengen.

تيب tība, *aankomen;* تيب٢ tība-2, *onverwachts;* آله āleh, *verplaatsen;* آله٢ āleh-2, *tegen verwachting;* مول mœla, *aanvang;* مول٢ mœla-2, *aanvankelijk;* آݢق āgak, *vermoeden;* آݢق٢ āgak-2, *vermoedelijk;* امڤت empat, *vier;* امڤت٢ empat-2 (z. 78.), *vier aan vier.*

En hiermede is de beteekenis der accumulatiën door reduplicatie van 92. tot 101. gegeven.

---

102. ٢ — ٢.

ORTHOGRAPHIE EN AFLEIDING.

Zie 27.

BETEEKENIS,

ALS ADVERBIAAL-VORM.

27., *als participiaal-adverbium activi,* d. i. *al doende, wat door den verbaal-vorm* 27. *uitgedrukt wordt;* of ook: *al verkeerende in den toestand, door de volbragte handeling te weeg gebragt.* De meeste verba van dien vorm komen, ook zonder verdere vormverandering, als actieve adverbia voor, hoezeer zij ook den vollen vorm daar-

voor, —بر (82.), kunnen aannemen, even als zij voor den passieven adverbiaal-vorm —تر (83.) vatbaar zijn.

ساسق سوسق sœsoep-sāsap (27. van سوسق sœsoep) of برسوسق ساسق ber-sœsoep-sāsap (82.), *al gebukt ergens in- of door gaande, bij voortduring en naar verschillende rigtingen;* اولغ آلغ œlang-āling (27. van اولغ œlang) of براولغ آلغ ber-œlang-āling (82.), *al doende iets, bij herhaling, heen en weder of naar verschillende rigtingen;* چري بري tjerai-berai (27. van چري tjerai) of برچري بري ber-tjerai-berai (82.), *al uit elkander gaande of gegaan (toestand), naar alle rigtingen;* اونتغ انتغ oentang-anting (27. van اونتغ oentang) of براونتغ انتغ ber-oentang-anting (82.), *al dobberende, naar alle rigtingen.*

ترچري بري ter-tjerai-berai (83.) en تراونتغ انتغ ter-oentang-anting (83.) of کونتغ کنتغ koentang-kanting (84.) daarentegen beteekenen: *zich bevindende in den toestand, door 3. a. van 27. te weeg gebragt.*

VI. PRONOMINALE DERIVATA.

De reduplicatie is de eenige vormverandering, waardoor eene pronominale wijziging van een pronomen kan aangeduid worden.

---

103. ٢ —.

ORTHOGRAPHIE EN KRACHT DER REDUPLICATIE.

Zie 12.

BETEEKENIS VAN ٢ —,

ALS PRONOMINAAL-VORM.

Het onbepaalde pronomen آڤ āpa, *iets*, is het eenige, waarop de reduplicatie kan toegepast worden, en deze *geeft aan het grondwoord meer intensiteit*, d. i. in het onderwerpelijk geval, *een' hoogeren graad van onbepaaldheid en hoeveelheid.*

آڤ٢ āpa-2, *iets, wat ook.*

VII. PRAEPOSITIONALE DERIVATA.

Praepositionale grondwoorden hebben alleen een derivatum door *reduplicatie*.

---

104. ٢ —.

ORTHOGRAPHIE EN KRACHT DER REDUPLICATIE.

Zie 12.

BETEEKENIS,

ALS PRAEPOSITIONAAL - VORM.

In het eenig mij bekend voorbeeld is zij *overeenkomst of aannadering aanwijzend.*
اكن akan, *aan; naartoe enz.;* اكن٢ akan-2, *nagenoeg als; ongeveer als* (*).

VIII. CONJUNCTIEVE DERIVATA.

De *reduplicatie* is ook hier het eenige derivatum.

---

105. ٢—

ORTHOGAPHIE EN KRACHT DER REDUPLICATIE.

Zie 12.

BETEEKENIS,

ALS CONJUNCTIEF - VORM.

Intensiteit, voortduring of herhaling. De conjunctiën, die de reduplicatie kunnen aannemen, zijn zeldzaam.

كالو kālau, *indien;* كالو٢ kālau-2, *indien mogelijker wijs; welligt dat;* جكت dji-ka, *indien;* جكت٢ djika-2, *indien, bij voortduring of herhaling*, doch zelden anders

(*) In 't mal. blijft de beteekenis praepositionaal.

in gebruik, dan als grondwoord voor de afleiding منجيكا٢ men-djika-2 (13.); *bij voortduring of herhaling met indien voor den dag komen.*

IX. INTERJECTIEVE DERIVATA.

De reduplicatie is de eenige vormverandering, waardoor eene interjectieve wijziging eener interjectie kan aangeduid worden.

---

106. ٢ —.

ORTHOGRAPHIE EN KRACHT.

BETEEKENIS VAN ٢ —,

ALS INTERJECTIEF-VORM.

Intensiteit. Slechts weinig interjectiën gedoogen de reduplicatie. ادوه adoeh, *ach!;* ادوه٢ adoeh-2, *ach! intensitief;* ادوهي adœ-hai, zamenstelling van ادوه adoeh, en هي hai, *ach!;* ادوهادوهي adoeh-adœ-hai, *ach!; intensief.*

Ik geloof aan de beoefenaren der maleische taal geene ondienst te doen, door hen, ten slotte, aan te bieden de paradigmata voor de afleidingen der verschillende woordsoorten, die ik, naarvolgens deze verhandeling, voor mijn eigen gebruik bij het zamenstellen van mijn woordenboek, heb opgemaakt. Zij maken op eene eenvoudige wijze aanschouwelijk, voor welke der menigvuldige afleidingen iedere woordsoort zonder dwang vatbaar is. Men zal zich er welligt over verwonderen, dat ik wederom (cf. mijne tweede proeve eener bewerking van een mal. woordenboek, voorkomende in *dl. VIII, afl. 6. van het tijdsch. voor Ind. taal-, land- en volkenkunde*) eenige veranderingen in de behandeling der woorden heb gemaakt; maar billijk denkenden zullen inzien, dat dit niet meer, dan een zeer natuurlijk gevolg der hier

geleverde opzettelijke beschouwing der vormveranderingen der maleische taal was. Stilum saepe vertas — *gij moet uwen griffel dikwijls omdraaijen* — heeft Horatius reeds aanbevolen; en dat van die aanbeveling ruimschoots gebruik gemaakt wordt, bewijzen de tallooze *verbeterde en vermeerderde* uitgaven van werken van *geleerde* mannen. En waarom zoude ik, een *leek*, dan niet ook twee maal veranderingen mogen maken in de wijze van bewerking van mijn woordenboek? Als men wil, kan men dus deze paradigmata beschouwen als mijne *derde verbeterde en vermeerderde* proeve eener bewerking van een maleisch woordenboek.

Ik wil hier op twee orthographische veranderingen in het bijzonder opmerkzaam maken, omdat men ze anders over het hoofd zoude zien, of als drukfouten beschouwen.

Bij de aansluiting van praefixen aan grondwoorden, die met eene أ beginnen, is het een nagenoeg vaste regel der mal. orthographie, dat, als de eenige of laatste letter van het praefix naar voren verbindbaar is, men deze met de tweede letter van het grondwoord verbindt en, instede van de أ, alleen hare hamza (ء) boven de verbindingsletter zet: مڠـٔرتي mengërti; كـٔمفت (men vindt ook كامفت) keempat; سـٔورڠ saōrang. Dit geschiedt, dunkt mij, alleen, om de eenheid der afleiding aan te duiden.

Is echter de eenige of laatste letter van het praefix niet naar voren verbindbaar, dan schrijft de Maleijer doorgaans de أ van het grondwoord voluit, zonder zich evenwel van het *waarom* rekenschap te kunnen geven: برأنتوڠ berœntoeng; ڤرآموق perāmoek; دآجر diādjar; دأمبل diambel; maar daar hij bijna nimmer klank- of andere orthographische teekens gebruikt, zoo wordt dit: برانتڠ ; ڤرامق ; داجر ; دامبل.

Ik heb mij, tot dus ver, ook van deze schrijfwijze bediend, om dat zij de meer algemeene is, maar later ingezien, dat dit eene inconsequentie is en er geen eene reden bestaat, om in zulke gevallen niet ook eenvoudig eene hamza te zetten, die toch dezelfde phonetische kracht heeft en waardoor tevens de eenheid der afleiding aangeduid wordt, daar de ء op zich zelve nimmer aan het begin van een woord staat; waarom ik voortaan schrijf: برءنتڠ ; ڤرءامق ; دءاجر ; دءامبل. — Dat daardoor tevens de duidelijkheid bevorderd en voorkomen wordt, dat men bv. داجر dādjar, in stede van diādjar, leest, is van zelf duidelijk.

Vroeger zette ik, in de transscriptie van mal. woorden, wanneer de klem-

toon op eene gesloten syllabe moest aangeduid worden, het daarvoor gekozen teeken (`) boven den *klinker* der syllabe (p e r t o è m p œ a n), doch voortaan zal het zijne plaats hebben boven de sluitletter (p e r t o e m̀ p œ a n), waar het mij voorkomt eigenaardiger te staan.

Om tijd te winnen, was mijn eerste plan, de woorden van sanskritschen oorsprong zoo maar op goed geloof uit de bestaande woordenboeken over te nemen, in welk voornemen ik versterkt werd door het gevoelen dienaangaande van den Heer J. Pijnappel; de ondervinding heeft mij echter geleerd, dat die woordenboeken zooveel onnaauwkeurigheden en leemten bevatten, dat ik mij heb gedrongen gezien, de beteekenis van elk sanskrit-woord in de sanskrit-woordenboeken zelven na te gaan, en ook woorden, die in de mal. woordenboeken niet als zoodanig worden aangeduid, doch die mij voorkomen eene sanskrit-physiognomie te hebben, daarin op te zoeken. — Mijn woordenboek kan er slechts bij winnen, hoewel eenige tijd wordt opgeofferd.

Ik acht het, eindelijk, niet overbodig, voornamelijk ten behoeve van buitenlandsche geleerden, deze verhandeling te sluiten met mijn, nu eenigzins gewijzigd, s c h e m a v o o r d e t r a n s s c r i p t i e v a n m a l e i s c h e e n a r a b i s c h e w o o r d e n, m e t n e d e r d u i t s c h s c h r i f t, voorkomende in het Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde, dl. VIII, afl. 6.

PARADIGMATA

VOOR DE

AFLEIDINGEN

DER

MALEISCHE WOORDSOORTEN.

VERBUM TRANSITIVUM.

أجر ādjar, n. v. tr.—I. het leeren, hetzij iemand in 't alg., zonder 2. obj., hetzij iets aan iemand, als 2. obj., dir. of indir.; het onderwijzen; het onderrigten; het vermanen; het bestraffen.—imp. van a.—a. مڠاجر mengādjar, leeren enz. b.—c.—d.——II. het leeren van iets (dir. obj.).—imp. van a.—a.=r., iets leeren.—b. برأجر berādjar *en* بلاجر belādjar, leerende zijn in 't alg., zonder dir. obj.; *moetende echter als zoodanig gedacht worden al wat voor iemand noodig geoordeeld wordt te leeren* (onderwijs ontvangende zijn); iets (dir. obj.) leerende zijn.—c.—d.—Keras ādjarnja, *zijn leeren (I) is streng.*—Deras ādjarnja, *zijn leeren (II) is snel.*—Mengādjar kānak-2, *kinderen leeren (I)*—Mengādjar beberāpa silmœ pada saōrang of mengādjar saōrang beberāpa silmœ, *iemand verscheiden wetenschappen leeren (I).*—Hamba belādjar menœlis, *ik leer (II) schrijven.*—Dālam īja berādjar ānaknja, *terwijl hij zijn kind leerende (I) was.*—Berādjar (belādjar) pada imām, *bij den imām leeren (II).*—Bœdak ītoe djika diādjar, *indien die jongen geleerd (I) wordt.*—silmœ, jang diādjar bœdak-2 di sītoe, ja-ītoe, *de wetenschappen, die de kinderen daar leeren (II), zijn.*—Tijāda terādjar bœdak ītoe, *die jongen is niet te leeren (I.).*—Tijāda terādjar silmœ ītoe ōlehnja, *die wetenschap leerde (II) hij niet of kan hij niet leeren (II.).*

3 أجركن ādjarken, imp. van a.—a. مڠاجركن mengādjarken, r. a. I, int., doch in 't bijz. voor de bet.: leeren iets (dir. obj.) aan iemand (indir. obj. of 2 dir. obj.)—b.—c.—d.—Diādjarkennja soewātoe silmœ pada (kapāda) ānaknja, *hij leerde eene wetenschap aan zijn' zoon.*—Adjarkenlah ākoe (pādākoe, kapādākoe, akan dākoe) terbang, *leer mij vliegen.*—Tijāda terādjarken, *dat kan niet geleerd worden.*

آدڠكن ādangken (r. آدڠ ādang, het afwachten; het belagen enz.), imp. van a.—a. مڠادڠكن mengādangken, r. a., int.—b.—c.—d.

تابركن tāboerken (r. تابر tāboer, het strooijen enz.), imp. van a.—a. منابركن menāboerken, r. a., int.; verstrooijen.—b.—c.—d.

4 اجاري ádjāri, imp. van a.—a. مڠاجاري mengädjāri, r. a. I., int., doch alleen voor de bet.: iemand leeren in 't alg.; onderwijzen; onderrigten; vermanen; bestraffen-; voorts: leeren aan iemand (1. dir. obj.) iets (2. dir. obj.); onderwijzen of onderrigten iemand (1. dir. obj.) in iets (2, dir. obj.)—b.—c.—d. ترجاري terädjāri, bij verk. ترأجر terādjar.—Adjāri hamba, ápālah *leer mij toch*,.—Engkau tijāda terädjāri, *gij zijt niet te leeren.*—Mengädjāri saōrang beberāpa علمو silmœ, *iemand in onderscheidene wetenschappen onderwijzen.*

تبوري tábœri (r. تابر tāboer, het strooijen enz.), imp. van a.—a. منبوري menáboeri, bestrooijen.—b.—c.—d. ترتبوري tertáboeri.

5 قرأجر perādjar, imp. van a.—a. ممقرأجر memperādjar, r. a. I., emph.—b.—c.—d.

6 قرأجركن perādjarken (a. ممقرأجركن memperādjarken), 3., emph.

7 قرجاري perädjāri (a. ممقرجاري memperädjāri), 4., emph.

9 برأجركن berādjarken *en* بلاجركن belādjarken, imp. van a.—a. ممبرأجركن memberādjarken *en* ممبلاجركن membelādjārken, in den toestand r. b. II. brengen; doen leerende zijn.—b.—c.—d. تبرأجركن teberādjarken *en* تربلاجركن terbelādjarken, *bij verk.* تبرأجر teberādjar *en* تربلاجر terbelādjar.

برقاكيكن berpākaiken (r. قاكي pākai, het gebruiken enz.), imp. van a—a. ممبرقاكيكن memberpākaiken, in den toestand r. b. brengen; doen gebruikende enz. zijn.—b.—c.—d. تبرقاكيكن teberpākaiken, *bij verk.* تبرقاكي teberpākai *en* برقاكيكن berpākaiken (*).—Berpākaiken bādjoe, *met een bādjoe gekleed.*

برتاتهكن bertātahken (r. تاته tātah, het invatten enz.), de handeling 3. a. ondergaan hebbende; ingevat (**).—Bertātahken emas, *met goud ingevat.*

10 قبرأجركن peberādjarken *en* قربلاجركن perbelādjarken, *of, bij syllabale metathesis*, بقرأجركن beperādjarken *en* برقلاجركن berpelādjarken, *gew.* بقلاجركن bepelādjarken, 9., emph.

11 برجارن berädjāran, r. b. I., met veelheid van subject of bij voortduring; in den toestand

(*) De aphaeresis is alleen gebruikelijk met een onmiddelijk daarop volgend dir. obj, zoo als in het aangehaald voorbeeld.

(**) Met enkele uitzonderingen, alleen gebruikelijk met een onmiddelijk daarop volgend dir. obj., zoo als in het aangehaald voorbeeld.

zijn, door r. a. I. te weeg gebragt; r. b. II., met veelheid van subject of bij voortduring.— بلجارن belá djāran, r. b. II., met veelheid van subject of bij voortduring.

برٔسهائن berœsáhāän (r. أساه œsāha, het arbeiden enz.), r. b., met veelheid van subject of bij voortduring.

برتبورن bertábœran (r. تابر tāboer, het strooijen enz.), in den toestand zijn, door 3. a. te weeg gebragt.

12 آجر٢ ādjar-2, r., int.—*enz. enz., van* 15 *tot* 19.—*zie* overzigt.

23 برٔاجرن berādjar-ádjāran *en* بلاجر٢ن belādjar-ládjāran, 11., int.

24 اجرمڠاجر ādjar-mengādjar, r. a. I., bij herhaling of wederkeerig en bij afwisseling.

25 اجربرٔاجر ādjar-berādjar *en* اجربلاجر ādjar-belādjar, onderwijzende (r. b. I) en leerende (r. b. II.) zijn, bij afwisseling.

26 سليدق selīdik *enz.* (r. سيدق sīdik *en* سيدي sīdiʾ, het onderzoeken), n. v. tr., naauwkeurig onderzoeken.— *z. a.*

27 ترکترک terka-terki *en* تکاتکي tekā-tekī (r. ترک terka, het gissen; het raden enz.), n. v. intr., het wederkeerig opgeven en oplossen van raadsels.— imp. van b.—b. بترکترک beterka-terki en برتکاتکي bertekā-tekī, wederkeerig raadsels opgevende en oplossende zijn.

28 کليهت kelīhat (r. ليهت līhat, het zien), gezien geworden.

29 کلهاتن kelíhātan (r. ليهت līhat, het zien), gezien wordende zijn; zigtbaar zijn.

30 کبندڠکن kebandingken (r. بندڠ banding, het vergelijken), vergelekeken geworden; kunnende— worden.

31 کتهؤي ketáhœī *en* کتهوي ketáhœwi (r. تاه tāhoe het weten), n. v. tr., het als geweten geworden (28.) behandelen, d. i. het weten door erlangde kennis of kennisgeving—. imp. van a.—a. مڠتهؤي mengetáhœī *enz.*, als geweten geworden behandelen enz.— b.—c.—d.

46. ڤڠتهؤن pengetáhœan, n. a. van 31. a.: het weten; kennis—; n. p. van 31. a.: wat geweten wordt; wetenschap.

40 اجارن ádjāran, n. p. van r. a. I.: wie onderwezen is; wat geleerd is aan iemand; les, die gegeven is—; n. p. van r. a. II.: wat iemand geleerd heeft; les, die ontvangen is.— Ānak sahāja adjāran imām ānoe, *mijn zoon heeft van den imām N. N. les ontvangen*, letterl.: *is het leersel van—.* — Apālah djœga ádjāran kau? *wat hebt gij toch eigenlijk geleerd?* letterl.: *wat is toch eigenlijk het door u geleerde?* — Itœlah ádjāran imām ānoe, *dat heeft de imām N. N. geleerd; dat is het leersel (de leer) van den—.*

41 کهندق kehendak (r. هندق hendak, het willen), n. p. van r. a.: het gewilde; wil.

4. كهنداكي kehendāki, imp. van a.—a. مڠهنداكي mengehendāki, willen; verlangen; begeeren.— b.—c.—d.

كَكاسه kekāseh (r. كاسه kāseh, het beminnen enz.), n. p. van r. a.: beminde.

42 كچلاءن ketjellāän (r. چلّ tjella, het beleedigen; het smaden enz.), de woorden of handelingen, waarin eene beleediging of smaad bestaat — de substantie.

43 ڤراجر perādjar en ڤلاجر pelādjar, n. p. van r. a. I.: leerling.

ڤسوره pesœroh, voor ڤرسوره persœroh (r. سوره sœroh, het afvaardigen enz.), n. p. van r. a.: afgevaardigde.

44 ڤڠاجر pengādjar, n. ag. van r. a. I.: leeraar; onderwijzer.

ڤنابر penāboer, voor het ongebr.: ڤتابر petāboer, en dat voor het ongebr. ڤرتابر pertāboer (43) (r. تابر tāboer, het strooijen enz.), n. p. fut. (ger.) van r. a.: hagel (korrels om te schieten)

45 ڤراجارن perādjāran, n. a. van r. a. I.; n. p. van: iets (dir. obj.) leeren aan iemand (r. a. I. of 3. a.): leer.— ڤلاجارن pelādjāran, n. a. van r. a. II.

46 ڤڠاجارن pengādjāran, n. a. van r. a. I., als handeling van 44.; plaats voor r. a. I.: school.

ڤمبريان pemberīan en ڤمبرين pemberījan (r. بري berī, het geven), n. a. van r. a., als volbr. handeling van 44.; n. p. van r. a.: gift; gave; geschenk.

47 ستاهو setāhoe (r. تاهو tāhoe, het weten), medeweten.

سڠݢولڠ senggœloeng (r. ݢولڠ gœloeng, het oprollen enz.), naam van een duizendpootachtig dier, dat zich tot een' kogel oprolt, wanneer het aangeraakt wordt.

49 انتڠ٢ oenting-2 (r انتڠ oenting, het rigten enz.), rigtinstrument.

57 تلنجق teloendjoek enz., voor ترنجق terœndjoek enz. (r. انجق oendjoek en انجو oendjoe⁵, het wijzen enz.), de wijsvinger.

تڠݢيلڠ tenggīling, voor ترݢيلڠ tergīling (r. ݢيلڠ gīling, het oprollen enz.), de miereneter, die de gewoonte heeft, zich tot een' kogel op te rollen.

59 چرچق tjerœtjoek enz. (r. چچق tjœtjoek en چچو tjœtoe⁵, het insteken enz.), staketsel; paalwerk; palissaden.

60 ڤلاتق pelātok enz. en بلاتق belatok, enz. (het laatste is het meer gebruikelijke) (r. ڤاتق pātok en ڤاتو pāto⁵, het pikken), naam eener soor van specht.

تلنجق teloendjoek enz., (r. تنجق toendjoek en تنجو toendjoe⁵, het wijzen enz.), de wijsvinger.

84 كادڠ kādang *of*, *pleon.*, تركادڠ terkādang, (r. آدڠ ādang, het afwachten enz.), bij wijlen; nu en dan.

85 تمباهن tambāhan (r. تمبه tambah, het bijvoegen enz.), daarenboven.

96 كادڠ٢ kādang-2 *of*, *pleon.*, تركادڠ٢ terkādang-2 (r., آدڠ ādang het opwachten enz.), 84.

سليدق selīdik *enz.*, 26. *van* سيدق sīdik of سيدئ sīdiʾ, n. v. tr., het naauwkeurig onderzoeken. — imp. van a.—a. مڽليدق menjelīdik *enz.*, naauwkeurig onderzoeken. —b.—c.—d.

3 سليدقكن selīdikken *en* سليديئكن selīdiʾken, imp. van a.—a مڽليدقكن menjelīdikken *enz.*, r. a., int.—b.—c.—d.

6 ڤرسليدقكن perselīdikken *enz.* (z. 3) (a. ممڤرسليدقكن memperselīdikken *enz.*) 3, emph.—enz.

VERBUM INTRANSITIVUM.

تمڤ toempoe, n. v. intr., het drukken of steunen tegen iets, hetzij om daar in rust te blijven, of om, door een' schielijken druk, het steunpunt te verlaten, *zoo als bv. bij een' sprong.* — imp. van a.—a. منمڤ menoempoe, drukken enz. — b.

3 تمڤوكن toempœken, imp. van a.—a. منمڤوكن menoempœken, doen drukken enz. (r. a) drukken met iets (dir. obj.); zetten tegen iets (ind. obj.). —b.—c.—d. ترتمڤوكن tertoempœken, *bij verk.* ترتمڤ tertoempoe.

جالنكن djālanken, imp. van a.—a. منجالنكن mendjālanken, doen gaan; in beweging brengen; aan den gang brengen; ten uitover brengen.— b.—c.—d. ترجالنكن terdjālanken, bij verk. ترجالن terdjālan.

4 تمڤوئي toempœī *en* تمڤوي toempœwi, imp. van a.—a. منمڤوئي menoempœī, *enz.*, drukken of steunen met iets (indir. obj.) tegen iets (dir. obj.).—b.—c.—d. ترتمڤوئي tertoempœī *enz.*, *bij verk.* ترتمڤ tertoempoe.

جالني djálāni, imp. van a.—a. منجالني mendjálāni, begaan.—b.—c.—d. ترجالني terdjálāni.

6 ڤرتمڤوكن pertoempœken (a. ممڤرتمڤوكن mempertoempœken), 3., emph.

7 ڤرتمڤوئي pertoempœī *enz.* (z. 4.) (a. ممڤرتمڤوئي mempertoempœī *enz.*), 4., emph.

11 برتمڤوئن bertoempœan *en* برتمڤون bertoempœwan, r. b., met veelheid van subject of bij voortduring.

برسمبورن bersembœran (r. سمبر semboer, het spuiten enz.), 2 van 40 (n. a.): gespuit enz. hebbende zijn;— plaats hebben.

12 تمفو٢ toempoe-2, r., int.—*enz. enz.*, van 15 tot 19—*zie* overzigt.

23 برتمفو٢ن bertoempoe-toempœan *enz.* (z. 11) 11, int. of van wêerskanten.

24 جالن منجالن djālan-mendjālan (r. جالن djālan, het gaan enz.), r. a., bij voortduring of herhaling: gaan en weder gaan.

25 جالن برجالن djālan-berdjālan, (r. جالن djālan, het gaan enz.) r. b., bij voortduring of herhaling: gaande zijn een weder gaande zijn.

27 سوسف ساسف sœsoep-sāsap (r. سوسف sœsoep, het zich bukkende of wringende ergens in — of door gaan — *durch etwas schlupfen* —), n. v. intr., r., naar verschillende rigtingen.—*z. a.*—
انتڠ انتيڠ œntang-anting (r. انتڠ oentang, het dobberen enz.), n. v. intr., 12., naar alle rigtingen.— *z. a.*—

28 ككنچيڠ kekentjing (r. کنچيڠ kentjing, het pissen), gedwongen te pissen.

29 كتيدورن ketídōran (r. تيدر tīdor, het slapen), ingeslapen zijn.

32 كميلڠ gomīlang, (r. کيلڠ gīlang, het schitteren enz.), schitterende zijn.

34 كمرلافن gomirlāpan (r. كرلف girlap, het glinsteren enz.), glinsterende zijn, van vele plaatsen.

39 تورن تمورن tœroen-temœroen (r. تورن tœroen, het nederdalen, het afstammen), r. b., bij herhaling: nederdalende, en weder nederdalende zijn, d. i. nakomelingschap zijn; van geslacht tot geslacht.

40 تمفوان *en* تمفوون toempœan *en* toempœwan, n. p. van 4. a. (mater.): steunpunt; al waar het einde van iets tegen komt.— Toempœan ōrang, *plaats, werwaarts zich veel menschen begeven; plaats van bijeenkomst.*
سمبورن sembœran (r. سمبر semboer, het spuiten enz.), n. a. van r. a., met veelheid: gespuit—; n. p. van 3. a. of 4. a.
تورنن toérœnan (r. تورن tœroen, het nederdalen, enz.); n. ag. perf. van r. a.: nedergedaalde, d. i. afstammeling.
روبوهن róbōhan (r. روبه rōboh, instorten), n. ag. perf. van r. a.: instrostsel; puin.
فكيرن fíkīran, (r. فكر fikir, het denken enz.), n. a. van r. a.: denking; gedachte—; n. a.; van 3. a.: overlegging.

42 كجديان kedjádīan *en* كجدين kedjádījan (r. جادي djādi, het worden enz.), n. a. van r. a.: wording.
كتورنن ketóerœnan (r. تورن tœroen, het nederdalen, het afstammen), n. a. van r. a.
كتيدورن ketídōran (r. تيدر tīdor, het slapen), plaats voor r. a.

47 سكتدورن seketidōran, allen, die op dezelfde slaapplaats slapen; slaapkameraad.

43 ڤرتاڤ pertāpa (r. تاڤ tāpa, het zich afzonderen enz.), n ag. van r. b.: kluizenaar.— skr. pratāpa, majesteit; waardigheid; bezit van rang en magt; geestkracht.—

ڤسولق pesōlek enz. (r. سولق sōlek en سولي sōle', het zich opschikken enz.), voor ڤرسولق persōlek, n. ag. van r. b.: pronker.

44 ڤنيدر penīdor, (r. تيدر tīdor, het slapen), n. ag. van r. a.: slaapkop—; middel tot 3. a.

45 ڤرتمڤوان pertoempœan enz. (z. 11.), n. a. van r. a., 3. a. of 4. a; n. p. van 4. a. (mater. of immat.): steunpunt; steun; al, waar het einde van iets tegen komt.— z. 40.—

47 سلندڠ selindoeng (r. لندڠ lindoeng, het schuilen enz.), voorwerp, dat tot verschuiling dient.

سجڠکت sedjengket (r. جڠکت djengket, het op de punt staan enz.), positie, als bij r.

84 کنتڠ کنتڠ koentang-kanting, 27., adv.: al wordende door de golven heen en weder geslingerd.

91 تيب٢ tība-2, (r. تيب tība, het aankomen enz.), 12., adv.: onverwachts.

سوسف ساسف sœsoep-sāsap, 27. van سوسف sœsoep, n. v. intr., het zich bukkende of wringende ergens in—of door gaan., naar verschillende rigtingen.—imp. van a.—a. ميوسف ڽاسف menjœsoep-njāsap, zich bukkende of wringende ergens is—of door gaan, naar verschillende rigtingen. — b.

3 سوسف ساسفکن sœsoep-sāsapken, imp van a.—a. ميوسف ڽاسفکن menjœsoep-njāsapken, de hand. r. a. doen verrigten.— b.—c.—d. ترسوسف ساسفکن tersœsoep-sāsapken, bij verk. ترسوسف ساسف tersœsoep-sāsap.

6 ڤرسوسف ساسفکن persœsoep-sāsapken (a. ممڤرسوسف ساسفکن mempersœsoep-sāsapken), 3., emph.— enz. enz.

انتڠ انتڠ oentang-anting, 27. van انتڠ oentang, n. v. intr., het dobberen, naar alle rigtingen.—imp. van a.—a. مڠنتڠ انتڠ mengœntang-anting en مڠنتڠ ڠنتڠ mengœntang-ngan-ting, dobberen enz.— b.

3 انتڠ انتڠکن oentang-antingken, imp. van a.—a. مڠنتڠ انتڠکن mengœntang-antingken en مڠنتڠ ڠنتڠکن mengœntang-ngan-tingken, doen dobberen, naar alle rigtingen; heen

en weder slingeren (tr.).— b.—c.—d. ترنتڠ انتڠكن terœntang-antingken, *bij verk.* ترنتڠ انتڠ terœntang-anting.—*enz. enz.*

28 كنتڠ كنتڠ koentang-kanting, *zmtr. van* كئنتڠ كئنتڠ keoentang-keanting, = ترنتڠ ترنتڠ terœntang-teränting (3, d.), gedwongen, naar alle rigtingen te dobberen; heen en weder geslingerd.

VERBUM MIXTUM.

همبر hamboer, n. v.— intr., het zich met snelheid uitspreiden, zoo als bv. een geworpen net; het uit elkander vliegen, zoo als bv. geworpen zand; van menschen en grootere dieren: het schielijk springen, meer in de verte, dan in de hoogte.— imp. van a.—a. مڠهمبر menghamboer *en* مڠمبر mengämboer, zich uitspreiden enz.— b.——tr., het uit elkander werpen, bv. een net, zand of dergelijke; het strooijen; het zaaijen.— imp. van a.—a. = a. intr., uit elkander werpen enz. - b.—c.—d.

3 همبركن hamboerken, imp. van a.—a. مڠهمبركن menghamboerken *en* مڠمبركن mengämboerken, doen zich uitspreiden enz. (r. a. intr.); uit elkander werpen enz. (r. a. tr.), int.; verstrooijen.— b.—c.—d. ترهمبركن terhamboerken, *bij verk.* ترهمبر terhamboer.

4 همبوري hambœri, imp. van a.—a. مڠهمبوري menghambœri *en* مڠمبوري mengämbœri, bestrooijen.—b.—c.—d. ترهمبوري terhambœri.

5 فرهمبر perhamboer, imp. van a.—a. ممفرهمبر memperhamboer, r. a. tr., emph.— b.—c.—d.

6 فرهمبركن perhamboerken (a. ممفرهمبركن memperhamboerken), 3., emph.

7 فرهمبوري perhambœri (a. ممفرهمبوري memperhambœri), 4., emph.

11 برهمبورن berhambœran, r. b. intr., met veelheid van subject en naar verschillende rigtingen (*dit bijbegrip ligt reeds in den wortel*); in den toestand zijn, door r. b. of 3. a. te weeg gebragt: verstrooid zijn.

12 همبر٢ hamboer-2, r., int.—*enz. enz., van* 15 *tot* 19.—*zie* overzigt.

23 برهمبر٢ن berhamboer-hambœran 11., int.,

40 همبورن hambœran, n. p. perf. van r. a. tr.: strooisel.

44 ڤڠهمبر penghamboer *en* ڤڠمبر pengämboer, n. ag. van r. a. tr., 3. a. of 4. a.

45 فرهمبورن perhambœran, n. a. van r. a. intr.: sprong—; n. a. van r. a. tr., 3. a. of 4. a.

46 ڤڠهمبورن penghaambœran *en* ڤڠمبورن pengämbœran, 45, als handeling van 44.

z. wijders de paradigmata voor het tr. en intr. verbum.

SUBSTANTIVUM.

أنق ānaḳ *en* آنأ āna (*minder goed*), s., kind; jong van dieren of planten; onderdeel van een geheel; een klein van dezelfde soort; lid; gedeelte; inboorling.

h. سأورڠ saōrang (r. اورڠ ōrang, mensch; persoon enz.), een enkel persoon enz.; iemand.— i. اورڠ٢ ōrang-2, pl.

1 مندارت mendārat (r. دارت dārat, het land; de wal), naar den wal houden.

مڠأول mengœloe (r. اول œloe, begin; hoofd enz.), zich als hoofd voordoen; als — handelen.

مڽندل menjoendal (r. سندل soendal, hoer), als hoer leven.

2 برأنق berānaḳ, een kind of kinderen hebbende zijn; barende zijn, intr.; *van een kapitaal:* renderende zijn; interest gevende zijn.

برأستري berïsterī (r. استري isterī, getrouwde vrouw), eene vrouw of vrouwen hebbende zijn; eene vrouw of vrouwen nemende zijn.

برستر berseterœ (r. ستر seterœ, persoonlijke vijand), een' vijand of vijanden hebbende zijn; vijandschap hebbende zijn met iemand.

برڬوره bergœroh (r. ڬوره gœroh, donder), donderende zijn.

برأڠين berāngin (r. اڠين āngin, wind), zich aan den wind blootstellende zijn.

برتلر bertelor (r. تلر telor, ei), eijeren hebbende zijn; eijeren leggende zijn.

برڬته bergettah (r. ڬته gettah, gom), gom hebbende zijn; van de huid: klam zijn.

برڬلمبڠ bergelombang (r. ڬلمبڠ gelombang, golf), golven hebbende zijn; golvende zijn.

3 انقكن ānaḳken, imp. van a.—a. مڠأنقكن mengānaḳken, tot kind maken; tot kind aannemen; als kind voortbrengen.— b.—c.—d. ترأنقكن terānaḳken, *bij verk.* ترأنق terānak.— *Deze afl. is weinig gebruikelijk.*

اوبتكن ōbatken (r اوبت ōbat, geneesmiddel enz.), imp. van a.—a. مڠأوبتكن mengōbatken, tot geneesmiddel maken; als — gebruiken; met — behandelen.— b.—c.—d. ترأوبتكن terōbatken, *bij verk.* ترأوبت terōbat.

راجاكن rádjāken (r. راج rādja, vorst) imp. van a.—a. مراجاكن meràdjāken, tot vorst maken.— b.—c.—d. ترجاكن terádjāken, *bij verk.* تراج terādja.

استريكن isterīken (r. استري isterī, getrouwde vrouw), imp. van a.—a. مڠأستريكن mengisterīken, tot zijne vrouw maken.— b.—c.—d. ترأستريكن terïsterīken, *bij verk.* ترأستري terïsterī.

4 اباتي óbāti (r. اوبت ōbat, geneesmiddel enz.), imp. van a.—a. مڠاباتي mengōbāti, met geneesmiddelen behandelen (3.).—b.—c.—d. ترأباتي terōbāti.

رجائي ràdjāï (r. راج rādja, vorst) imp. van a.—a. مرجائي meràdjāï, als vorst (subjectief) behandelen.—b.—c.—d. ترجائي terādjāï.

5 ڤرأنق perānaķ, imp. van a.—a. ممڤرأنق memperānaķ, baren, tr.—b.—c.—d.

6 ڤرأنقكن perānaķķen (a. ممڤرأنقكن memperānaķķen), 3., emph.; 5., int.

ڤرأوبتكن perōbatken (r. اوبت ōbat, geneesmiddel enz.) (a. ممڤرأوبتكن memperōbatken) 3., emph.

7 ڤرأوباتي perōbāti, (r. اوبت ōbat, geneesmiddel enz.) (a. ممڤرأباتي memperōbāti), 4., emph.

9 برأنقكن berānaķķen, imp. van a.—a. ممبرأنقكن memberānaķķen, in den toestand 2 brengen; doen een kind of kinderen hebbende zijn enz.; tot kind hebbende zijn.—b.—c.—d. تبرأنقكن teberānaķķen, *bij verk.* تبرأنق teberānaķ, in den toestand 2 gebragt; kunnende—worden; kind zijn van iemand (*).

برأستريكن berïsterïken (r. أستري isterī, getrouwde vrouw), imp. van a.—a. ممبرأستريكن memberïsteriken, in den toestand 2 brengen: doen eene vrouw of vrouwen hebbende zijn; van eene vrouw of vrouwen voorzien—; de handeling 2. doen verrigten: doen eene vrouw of vrouwen nemende zijn; doen trouwen—; tot vrouw hebben.—b.—c.—d. تبرأستريكن teberïsterīken, *bij verk.* تبرأستري teberisterī, in den toestand 2 gebragt; kunnende—worden; vrouw zijn van iemand.

برتلركن bertelorken (r. تلر telor, ei), imp. van a.—a. ممبرتلركن membertelorken, in den toestand 2 brengen: doen eijeren leggende zijn.—b.—c.—d. تبرتلركن tebertelorken, *bij verk.* تبرتلر tebertelor.

برتيڠكن bertījangken (r. تيڠ tījang, mast enz.), imp. van a.—a. ممبرتيڠكن membertījangken, in den toestand 2 brengen: doen een' mast of masten hebbende zijn; van een' mast of masten voorzien. —b.—c.—d. تبرتيڠكن tebertījangken, *bij verk.* تبرتيڠ tebertījang *en* برتيڠكن bertījangken (**).— Bertījangken besī, *van ijzeren masten voorzien.*

10 ڤبرأستريكن peberïsterīken *en*, *bij syllabale metathesis*, بڤرأستريكن beperïsterīken (r. أستري

(*) De beteekenis van d. wordt alleen *dan* opgegeven, wanneer zij niet onmiddelijk en voor min geoefenden gemakkelijk uit a. op te maken is, zoo als hier, waar de laatste beteekenis letterlijk is: *tot kind gehebt.*

(**) De tweede verk. alleen voor wortels, die een materiale als complement bij zich hebben, zoo als in het aangehaald voorbeeld: tijang besi, *een mast van ijzer.*

isterī, getrouwde vrouw) (a. ممڤبرستريکن mempeberisterīken en ممبڤرستريکن membeperisterīken), 9., emph.

11 برستروٴن bersetercean en برسترون bersetercewan (a. سترو setercé, persoonlijke vijand), 2., van wêerskanten, d. i. in vijandschap met elkander zijn.

23 برسترو٢ن bersetercé-2-an enz. (z. 11.), r. 11., int. of bij voortduring.

برهيرهراٴن berhīroe-hārāān (r. هيرهار hīroe-hāra, ontroering enz.), in den toestand 2. zijn.

25 انق برانق ānak-berānak, de ouders of een der ouders met hunne (zijne, hare) kinderen; van vader tot zoon.

40 اناکن ánākan, wat op een kind gelijkt: pop; beeldje.—; eenig voorwerp in 't klein; interest.

لٴوتن làōetan (r. لاٴوت lāoet, zee), oceaan.

42 کرݢيٴن keróegīan en کرݢين keróegījan (r. روݢ rœgi, schade enz.), schade, die geleden is.

کسندالن kesoendālan (r. سندل soendal, hoer), n. a. van 1: hoerachtig gedrag; coquetterie

43 ڤربهاس perbahāsa (r. بهاس bahāsa, taal; spraak enz.), spreekwijze; spreekwoord.

ڤلباݢي pelbāgai (r. باݢي bāgai soort enz.), voor ڤرباݢي perbāgai, verscheidenheid.

ڤرداي perdāja (r. داي dāja, list enz.), bedrog.

44 ڤڠٴول pengōeloe (r. اول œloe, begin; hoofd enz.), n. ag. van 1: hoofdman; hoofd; president.

45 ڤرٴناکن perānākan, n. a. van 5. a.: het baren; geboorte—; n. p. perf. van 5. a.: kroost; afstammeling, gew. van een' vreemden vader en eene inlandsche moeder—; middel tot 5. a.: baarmoeder.

ڤرسندالن persoendālan (r. سندل soendal, hoer), n. a. van 1.: hoereleven.

ڤسݢوٴن peságœan, voor ڤرسݢوٴن perságœan (r. ساݢ sāgoe, sago), plaats, waar sago gemaakt wordt; naam van een landschap in de Westerafdeeling van Borneo.

46 ڤنرامن penírāman, voor ڤترامن petírāman, en dit voor ڤرترامن pertírāman (r. تيرم tīram, oester), plaats, waar oesters gevonden worden; naam van een dorp in de Westerafdeeling van Borneo.

47 سمبورت sembœrit (r. بورت bœrit, de achterste enz.), paederastie.

سکاوڠ sekāwang (r. کاوڠ kāwang, naam van een' boom), plaats waar kāwang groeit; naam eener stad in de westerafdeeling van Borneo (europ. verbast. Singkāwang).

سٴرت seërti, (r. ارت erti, beteekenis enz.), dezelfde beteekenis.

سٴݢام seagāma (r. اݢام agāma, godsdienst enz.), dezelfde godsdienst.

سڤرت seperti, zmtr. van سڤرت seperetti (grondw. ڤرت peretti, 43 van en=r. رت retti=ارت erti, beteekenis enz.), dezelfde beteekenis; overeenkomst; behooren.

48 ملنسم melinsoem (r. لنسم linsoem, naam eener heester), plaats, die zich met linsoem-struiken voordoet; naam van een dorp in de Westerafdeeling van Borneo.

منترادوْ menterādoe[s] (r. ترادوْ terādoe[s], naam van een' boom), plaats, die zich met terādoe[s] — boomen voordoet; naam eener bekende plaats in het rijk Sambas (europ. verbast. Montrado).

49 انق٢ ānak-2, *bij verb. en meer gebr.* كانق٢ kānak-2, kleine kinderen.

كود٢ kœda-2 (r. كود kœda, paard), wat als paard dient: schraag.

لاكي٢ laki-lāki (r. لاكي lāki, mannelijke wederhelft van vrouwelijke individuën), levend wezen van het mannelijk geslacht; moed.

50 انق٢نكن ānak-2nākan, wat op een kind gelijkt: pop; beeldje.

57 تمباكل tembākoel (r. باكل bākoel, mand), n. ag. van 1., eigenl. n. p. van 8.: naam van een' visch, met een' dikken kop, die bij eene mand vergeleken is.

58 كماون kemāwan (r. آون āwan, wolk), verzameling van wolken (gewölk).

62 تال مال tāli-māli (r. تال tāli, touw enz.), allerlei touwwerk.

لاؤق فاؤق lāoek-pāoek (r. لاوق lāoek, toespijs bij de rijst uit het dierenrijk), allerlei toespijs bij de rijst.

63 لكق لكق lekak-lekok (r. لكق lekok, kuil enz.), kuilen, naar alle rigtingen.

64 فيوتڠ pījœtang (r. اوتڠ œtang, schuld (debet), schuldvordering.

65 فرمنتري paramenterī *en* permenterī (r. منتري menterī, raadsman enz.), de gezamenlijke menterī's, *eig.* de menterī- afdeeling.

66 فيتاڠن pijœtāngan (r. اوتڠ œtang, schuld (debet)), de gezamenlijke schuldvorderingen.

68 انقدا anakda, اناءد anaʼda, انقئند anakända, اناءند anaʼända *en* انكند anakanda (*minder goed*), kind, in de eerbiedige of beleefde spreekwijze.

69 سئكام seagāma (r. اكام agāma, godsdienst enz.), van dezelfde godsdienst.

75 بڠساون bangsāwan (r. بڠس bangsa, geslacht, enz.), van goede afkomst.

76 بديمن boedīman (r. بود bœdi, verstand, enz.), verstandig.

80 سفرت seperti, *zmtr. van* سفرتّ seperetti (grondw. فرت peretti, 43. van en = r. رت retti = ارت erti, beteekenis enz.), even als.

81 سئورڠ saōrang (r. اورڠ ōrang, mensch; persoon enz.), r. h., adv.: alleen.

93 سئورڠ٢ saōrang-2, 81., int.: geheel alleen.

SUBSTANTIVUM NUMERATIVUM.

ڤوله pœloh, s. num., tiental.—h. سڤوله sapœloh een tiental; tien.—*z. a.*—i. ڤوله٢ pœloh—2, pl.

2 برڤوله berpœloh, tientallen hebbende zijn, d. i. uit tientallen bestaande zijn.

6 ڤرڤولهکن perpœlohken imp. van a.—a. ممڤرڤولهکن memperpœlohken, vertienden.— b.—c.—d. تڤرڤولهکن teperpœlohken, *bij verk.* تڤرڤوله teperpœloh.

9 برڤولهکن berpœlohken, imp. van a.—a. ممبرڤولهکن memberpœlohken, in den toestand 2. brengen.—b.—c.—d. تبرڤولهکن teberpœlohken, *bij verk.* تبرڤوله teberpœloh.

11 برڤلوهن berpóelōhan, in den toestand 2. zijn.

14 برڤوله٢ berpœloeh-2, 2., met veelheid.

23 برڤوله٢ن berpœloh-póelōhan, 11., met veelheid.

45 ڤرڤلوهن perpóelōhan, n. a. van 6: vertiending.

82 برڤوله berpœloh, 2, adv.; met tientallen.

88 برڤلوهن berpóelōhan 11., adv.: bij tientallen.

94 برڤوله٢ berpœloh-2, 14., adv.: 82., met veelheid.

99 برڤوله٢ن berpœloh-póelōhan, 23., adv.; 88., met veelheid.

PRONOMEN PERSONALE.

آکو ākoe, pron. pers. 1. sing., ik. — Het wordt in de spreektaal gebruikt: tegenover minderen uit den lagen stand; door ouders tegenover hunne kinderen; door kinderen tegenover hunne ouders, met eenige uitzonderingen in de vorstelijke familën, die echter meer betrekking hebben tot den vader, dan de moeder; door ouderen tegenover de jongere naaste bloedverwanten; gew. door kinderen, voorn: speelkameraden, en lieden uit den laagsten stand, onder elkander; tegenover God; in een' verheven' of emph. stijl, tegenover iederen, bv. tegenover den veldoverste, wanneer men ten strijde trekt.— *Het verlangt eene euphonische* د *na de praepos.* أکن akan: داکو dākoe; *het kan die euph.* د *aannemen na eene* ن *en* ڠ: مندافتکن داکو menḍāpatken dākoe *en* مندافتکن آکو menḍāpatken ākoe; مڽمبه داکو menjembah dākoe *en* مڽمبه آکو menjembah ākoe.— De verkorting کو koe is: 1. een personaal pronominaal-praefix, dienende ter vorming van den 1^en^ pers sing. der gebr. tijden van het act., *door zich, zonder klankwijzigingen te ondergaan of te veroorzaken, aan den stamvorm te sluiten;* 2. een possessief pronominaal-suffix van den 1^en^ persoon, *dat zich onmiddelijk aan het subst. hecht, en daarin, in bepaalde gevallen, het verspringen of ontstaan van de verlengingsletter ten gevolge heeft.* — n. v.

p.—intr. het ik—zeggen, d. i. het zich zelven als den persoon aanwijzen, waarvan iets gezegd wordt; het belijden; het bekennen; het als zijn gevoelen te kennen geven; het beweren.—imp. van a.—a. مڠاكُ mengākoe, ik- zeggen enz.— tr., het als het zijne erkennen; het erkennen als iets; het belijden; het bekenen.— imp. van a.—a. مڠاكُ mengākoe, als het zijne erkennen enz.—b.—c.—d.— Koelīhat, ik zie.— Telah soedah koelīhat, *ik heb gezien.*— Ājahkoe, *mijn vader.*— Íbœkoe, *mijne moeder.*— Tijāda māoe īja mengākoe, *hij wil niet bekennen.*— Mengākoe, bahwa allāh taˁāla tœhan jang āsa, *belijden, dat God de allerhoogste de eenige Heere is.*— Diákœnja ānak, *hij werd door hem als zijn kind erkend.*— Mengākoe sālahnja, *zijne schuld erkennen.*

3 اكوكن ákœken, imp. van a.—a. مڠكوكن mengákœken, doen ik—zeggen enz. (r. a. intr.), beweren van iets (dir. obj.); uitgeven voor iets; als het zijne erkennen enz. (r. a. tr.), int.—b.—c.—d. ترأكوكن teråkœken, *bij verk.* ترأكُ terākoe.

4 اكوي ákœï en اكوّي ákœwi, imp. van a.—a. مڠكوي mengákœï enz., als het zijne erkennen (r. a. tr.), int.—b.—c.—d. ترأكوي terākœï enz., *bij verk.* ترأكُ terākoe.

44 ڤڠاكُ pengākoe, n. ag. van r. a. intr. of tr.

46 ڤڠكوان pengákœan en ڤڠكوّن pengákœwan, n. a. van r. intr. of tr.; n. p. perf. van r. a. tr.: belijdenis; bekentenis; verklaring.

ADJECTIVUM.

اَنچُت intjoet, adj. en adv., *van vorm of gestalte:* scheef; kreupel-; *van de uitspraak:* verkeerd, versch. van gebrekkig.—s., het scheve enz., als hoed; het scheef enz. zijn.

1 مڠنچت mengïntjoet, de hoed. r. aannemen;—vertoonen; scheef enz. worden; scheef of, kreupel gaan; de woorden verkeerd uitspreken.

منمبڠ menamboeng (r. تَمبُڠ tamboeng, onbeschoft enz.), de hoed. r. vertoonen; zich onbeschoft enz. gedragen.—b.

2 برُورَي berœrai (r. اُورَي œrai, los; niet verbonden enz.), losheid enz. hebbende zijn; los enz. zijn.

3 انچتكن intjoetken, imp. van a.—a. مڠنچتكن mengïntjoetken, scheef enz. doen zijn (maken).—b.—c.—d. ترانچتكن terïntjoetken, *bij verk.* ترانچت terïntjoet.

باپقكن bānjakken en باپاكن bānjaˁken (r. باپق bānjak en باپا bānjaˁ, veel enz.), imp. van a.—a. ممباپقكن membānjakken enz., veel enz. doen zijn (maken); vermeerderen.—b.—c.—d. ترباپقكن terbānjakken enz, *bij verk.* ترباپق terbānjak enz.— *Deze afl. is minder gebr., dan.* 5—

چلاكاكن tjelákāken (r. چلاك tjelāka, ongelukkig enz.), imp. van a.—a. منچلاكاكن mentjelákāken, ongelukkig of rampzalig doen zijn (maken).—b.—c.—d. ترچلاكاكن tertjelákāken, *bij verk.* ترچلاك tertjelāka.

4 انچوتي intjœti (a. مڠئنچوتي mengintjœti), 3.

تمبوڠي tambœngi (r. تمبڠ tamboeng, onbeschoft enz.), imp. van a.—a. منمبوڠي menambœngi, onbeschoft enz. behandelen.—b.—c.—d. ترتمبوڠي tertambœngi, *bij verk.* ترتمبڠ tertamboeng.

5 ڤرباڽق perbānjak enz. (r. باڽق bānjak *en* باڽا bānja², veel), imp. van a.—a. ممڤرباڽق memperbānjak enz., vermeerderen.—b.—c.—d.— Deze afl. is eigenl. niet anders, dan eene verk. van 6., emph. van 3., doch in dezen vorm het meest gebr.

6 ڤرئنچتكن perintjoetken (a. ممڤرئنچتكن memperintjoetken), 3., emph.

ڤرباڽقكن perbānjakken enz. (z. 3.) (r. باڽق bānjak en باڽا bānja², veel) (a. ممڤرباڽقكن memperbānjakken) 3., emph.; = 5., int.

7 ڤرئنچوتي perintjœti (a. ممڤرئنچوتي memperintjœti), 4., emph.

8 مڠئنچتكن mengintjoetken, de handeling 1. doen verigten.—b.—c.—d. ترئنچتكن terintjoetken, *bij verk.* ترئنچت terintjoet.

11 برڤنجاڠن berpandjāngan (r. ڤنجڠ pandjang, lang enz.), in den toestand 2. zijn; lengte hebbende zijn, d. i. lang zijn; in de lengte getrokken zijn.

برتمبوڠن bertambœngan (r. تمبڠ tamboeng, onbeschoft enz.), 1. b., met veelheid van subject of bij voorduring.

24 انچت مڠئنچت intjoet-mengintjoet, 1., op verschillende wijze en bij afwisseling.

40 منيسن mánīsan (r. مانس mānis, zoet enz.), honig, *eig.* zoetigheid, *doch in die bet. niet gebr.*

چمبروءن tjembóerœan *en* چمبرون tjembóerœwan (r. چمبور tjembœroe, naijverig enz.), naijver enz.

سداڤن sedāpan (r. سدڤ sedap, lekker enz.), lekkernij.

42 كئنچوتن keintjœtan, scheefheid; verkeerde uitspraak.

كجموءن kedjemœan *en* كجمون kedjemœwan (r. جمو djemœ, geene neiging, lust of trek meer tot iets gevoelende enz.), het djemœ zijn.

ڤرتمبڠ pertamboeng (r. تمبڠ tamboeng, onbeschoft enz.), n. ag. van 1. of 4.: lompert; vlegel.

44 ڤڠئنچت pengintjoet, n. ag. van 1; n. ag. van 3.

45 ڤرتمبوڠن pertambœngan (r. تمبڠ tamboeng, onbeschoft enz.), n. a. van 1.; n. a. van 4.

58 كمونڠ kemœning, (r. كونڠ kœning, geel), naam van een' boom met fraai geel hout.

69 سبسر sebesar (r. بسر besar, groot), even groot; zoo groot als.

70 ترٴنچوت terïntjoet, sup. comp. van r.; exc. van r.

71 انچوت٢ intjoet-2, sup. abs. van r.; r.; int.; r., dem.

11 برڤنجڠ٢ن berpandjang-pandjāngan (r. ڤنجڠ pandjang, lang enz.), 11., int.

74 انچڠ انچوت intjang-intjoet, r., op verschillende wijze.

ADJECTIVUM NUMERATIVUM.

سڤوله sapœloh, h. van ڤوله pœloh, adj., num. card., tien.— s., het getal tien.

2 برسڤوله bersapœloh, tien in getal zijn.

3 سڤولهكن sapœlohken, imp. van a.—a. مپڤولهكن menjapœlohken, tien doen zijn; tot tienen maken.— b.—c.—d. ترسڤولهكن tersapœlohken, bij verk. ترسڤوله tersapœloh.

6 ڤرسڤولهكن persapœlohken (a. ممڤرسڤولهكن memperspœlohken), 3., emph.

9 برسڤولهكن bersapœlohken, imp. van a.—a. ممبرسڤولهكن membersapœlohken, in den toestand 2. brengen.—b.—c.—d. تبرسڤولهكن tebersapœlohken, bij verk. تبرسڤوله tebersapœloh.

65 ڤرسڤوله persapœloh, tiende deel.

67 ڤرسڤلوهن persapóelōhan, 65.

77 كسڤوله kesapœloh, ord.: tiende—; r., relat.: de tien, waarvan gesproken is.

78 سڤوله٢ sapœloh-2, r., int. en relat.: de tien, waarvan gesproken is, voltallig.

79 كسڤوله٢ kesapoeloh-2, r., relat. (77), int.: de tien, waarvan gesproken is, allen; alle tien.

82 برسڤوله bersapœloh, 2., adv.: met zijn tienen.

84 كسڤوله kesapœloh, 77., adv.: ten tiende.

88 برسڤلوهن bersapóelōhan, bij hoopen van tien.

91 سڤوله٢ sapœloh-2, 78., adv.: tien aan tien.

ADVERBIUM.

تيدا tīdaˢ, *bij zmtr.* تا taˢ, *en* تيدق tīdaḳ, *bij zmtr.* تق taḳ, adv. van ontkenning: niet; *kan soms door* neen *vertaald worden.— Van de zmtr. worden geene afl. gevormd; ook kunnen zij niet, even als de volle vormen, op zich zelven staan, dus ook niet* neen *beteekenen. Men gebruikt ze ook*

niet ligt in een' gekuischten stijl, behalve in eenige zmst. (zie hieronder).—De zmtr. تاَ ta^s *is in den verkorten vorm* تَ ta *of* تۡ te een onafscheidbaar ontkennings-praefix voor sommige verba en adjectiva.—Tīda^s tāhoe, *niet weten.*—Táhœkah engkau? *weet gij?* Tīda^s, (*ik weet*) *niet*, d. i. *neen.*—Ta^s māoe ākoe, *ik wil niet.*—Tīda^s āda, (*het*) *is niet.*—تداڤت tadāpat *niet kunnen.*—تئوسه taœsah, *niet behoeven.*—تئاد teāda (*z. a.*), niet zijn.—Zmstn.: تاكن tākan *en* تاءكن ta^skan; تئاد teāda; تياد tijāda.—*z. elk s. v.*

1 منيدا menīda^s *en* منيدق menīdak, met tīda^s, d. i. ontkennend, ontwoorden.—b. مڽڬره menjigeráha (r. سڬره sigeráha (*liefst als subst. en wortel voor afleidingen door affixen.*) سيڬر sīgera *en* سڬر sigera [*liefst als adv.*], onverwijld; haastiglijk; spoediglijk [in dien zin] enz.), onverwijld enz. handelen.

3 تيداءكن tīda^sken *en* تيدقكن tīdakken, imp. van a.—a. منيداءكن menīda^sken enz., ontkennend beantwoorden; voor niet achten; verachten.—b.—c.—d. ترتيداءكن tertīda^sken enz., *bij verk.* ترتيدا tertīda^s enz.

4 تداءي tídāï, imp. van a.—a. منداءي menídāï iemand (den vrager) met tīda^s, d. i. met ontkennende antwoorden, behandelen;—bedienen.—b.—c.—d. ترتداءي tertídāï.

6 ڤرتيداءكن pertīda^sken enz. (a. ممڤرتيداءكن mempertīda^sken enz.), 3., emph.

7 ڤرتداءي pertídāï (a. ممڤرتداءي mempertídāï), 4., emph.

44 ڤنيدا penīda^s enz., n. ag. van 1., 3. of 4.

45 ڤرتداءن pertídāän, n. a. van 1., 3. of 4.

ڤرسڬرهاءن persigeráhāän, n. a. van 1. en 3.

46 ڤڽڬرهاءن penjigeràhāän enz. (z. 1.), n. a. van 1.: voortvarendheid.

80 ستيدا setīda^s enz., minstens.—Setīda^snja, op zijn minst

ستله setelah (r. تله telah, verleden enz.), nadat.

83 ترسڬره tersigeráha enz. (z. 1.), sup. comp. van r.; exc. van r.

91 سيڬر٢ sīgera-2, sup. abs. van r.; r., int.; r., dem.

92 ستيدا٢ setīda^s-2 enz., 80., int.: allerminstens.

PRAEPOSITIE.

اكن akan, praep. van een menigvuldig gebruik en zeer verschillende beteekenissen, die evenwel

daarin met elkander overeenkomen, dat zij eene rigting naar iets uitdrukken: aangaande; ten opzigte; naar toe; jegens; over; aan; voor; ten behoeve; om; tot; verband tusschen verbum en dir. obj.; *vormt*, *vóór het* verb., het fut.

104 اكن٢ akan-2, naar toe, int.; ten naaste bij, als; ongeveer, als.

CONJUNCTIE.

جک djika, conj., indien; bijaldien; ingeval; als; zoo.

1 منجک mendjika, met indien enz. (r.) voor den dag komen.

105 جک٢ djika-2 r., int.

1 منجک٢ mendjika-2, 1., bij herhaling of voortduring.

INTERJECTIE.

ڽت njoet (*alleen als zuivere wortel*), اڽت enjoet *en* اڽت ennjoet [*meer als wortels voor aflei-dingen*], interj., uitdrukkende de beweging, veroorzaakt door het zachtjes rukken aan iets, *zoo als bv. van een' visch aan den hengel*, *of door het kloppen van een ziek ligchaamsdeel.*

1 مڠڽت mengënnjoet, in de beweging als bij r. zijn; zich op die wijze bewegen.

8 مڠڽتکن mengënnjoetken, de handeling 1. doen verrigten; in eene beweging als bij r. brengen; zachtjes aan iets rukken.— b.—c.—d. ترڽتکن terënnjoetken, *bij verk.* ترڽت terënnjoet.

44 ڤڠڽت pengënnjoet, n. ag. van 1. of 8., *bv. een visch*, *die gedurig trekt*, *zonder te bijten.*

106 ڽت٢ njoet-2., r., bij herhaling.

ARABISCH NOMEN VERBI.

حمد ḥamd (ḥamd*oe*), ar. r. حمد, n. v., het loven; het prijzen; het vergelden, het danken;—lof; prijs; welbehagen; goedertierenheid; vergelding.

حصر ḥaṣr (ḥaṣ*a*r), ar. r. حصر n. v., het omsingelen; het belegeren;—omsingeling; belegering; beleg.

3 حصرکن ḥaṣ*a*rken, imp. van a.—a. مڠحصرکن mengḥaṣ*a*rken *en* محصرکن meḥaṣ*a*rken, omsingelen enz.— b.—c.—d. ترحصرکن terḥaṣ*a*rken, *bij verk.* ترحصر terḥaṣ*a*r.

احتساب iḥtisāb, ar. r. حسب, n. v. VIII, het aanrekenen;—aanrekening.

3 احتسابكن iḥtisābken, imp. van a.—a. مڠاحتسابكن mengīḥtisābken, aanrekenen.—b.—c.—d. ترحتسابكن terīḥtisābken, *bij verk.* ترحتساب terīḥtisāb.

امن amn (a*m*a*n*) *en* امن, aman, ar. r. امن, n. v. van امن, het gerust zijn, het zonder vrees zijn; het veilig zijn;—gerustheid; rust; veiligheid.—In 't mal. ook nog: adj., gerust; vol vertrouwen; zonder vrees; rustig; veilig.

2 برامن berāman, rust enz. hebbende zijn; in rust enz. zijn.

3 امنكن ámanken, imp. van a.—a. مڠامنكن mengāmanken..... *z. wijders het parad. voor het mal. adjectivum*

حجاب ḥidjāb, ar. r. حجب, n. v., het bedekken; het toedekken;—bedekking; toedekking;—met pl. حجب ḥoedjoeb: sluijer; gordijn; zedigheid; schaamte.

3 حجابكن ḥidjābken, imp. van a.—a. مڠحجابكن menghidjābken *en* محجابكن meḥidjābken, bedekken; toedekken; sluijeren.—b.—c.—d. ترحجابكن terḥidjābken, *bij verk.* ترحجاب terḥidjāb.

اسد asd (as*a*d), ar. r. أسد, n. v., het verwekken van tweedragt of opschudding.—*De Mal. hebben daarvan* آست āsoet (*z. a.*) *gemaakt.*

ARABISCH SUBSTANTIVUM.

جنس djins (djen*i*s), ar. (gr. γένος), r. جنس, pl. جنوس djoenœs *en* اجناس adjnās, s., geslacht; soort; stam; slag.

حرف ḥarf (ḥar*a*f), ar. r. حرف, pl. حروف ḥoerœf, s., letter van het alphabet; partikel.—*De Mal. gebruiken den* pl. *gew. ook als* sing.

حشرة ḥasjarah, ar. r. حشر, pl. حشرات ḥasjarāt, s., klein dier; kruipend dier.—pl.: klein gedierte, hetzij viervoetig of krupend.

حية ḥaijah, ar. r. حي, s., levend wezen;—met pl. حيات ḥaijāt *en* حيوات ḥajawāt: slang.

اَلحَيَّةُ alḥaijah, het sterrebeeld de draak.

أثر atzar, ar. r. أَثَرٌ, pl. آثَارٌ ātzār, s., gedenkteeken; merkteeken.

اَلآثَارُ alätzār, de gedenkteekenen der oudheid; de gezegden en handelingen van Mochammad.

أب ab (aba), voor أَبَوٌ abaw, ar., pl. أَبُونَ abœna en آبَاءٌ abā', s., vader.— آبَاءٌ abā' (pl. fr.), voorvaderen.— *In ommiddelijk verband met een' genitief, gebruikt men* أَبُو abœ.— Aboe ʿAlī *vader van ʿAli.*— Abœ 'lḥaijāh, *vader des levens, d. i. de regen.*

ابن ibn (ibnoe), ar. r. بَنَا, pl. أَبْنَاءٌ abnā' en بَنُونَ banœna, s. zoon.— *De alif valt weg, wanneer in een en dezelfde zinsnede het woord* اِبْن *wordt voorafgegaan door het nomen proprium van den zoon, in denzelfden casus, en gevolgd door dat van den vader of de moeder, in den gen.*— زَيْدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ Zaidoe bnoe Ibrāhīm, *Zaid, Ibrahims zoon.*

بَنُو banœ, gewz. pl.— Banœ Himjar, *de zoonen (het volk) van Himjar, d. i. de Himjariten.*

بَنِي banī, gewz. pl.— Banī Ādam, *de zoonen (afstammelingen) van Adam, d. i. de menschen.*— *Banī Isrājil, de zoonen (afstammelingen) van Israël, d. i. de Israëliten.*

بُمّ boemm en بُومٌ bœm, ar., coll. (n. un. بُومَةٌ bœmah), uilen.

اثنان itznāni, ar. r. ثَنَى, pl. أَثَانِينُ atzanīn, s. num. card., twee.

اِثْنَيْنِ itznain, gen. en acc.— Hāri itznain, *de tweede dag der week, maandag.*— Mālam itznain, *de nacht van Zondag op maandag.*

ARABISCH ADJECTIVUM.

أبرص abraṣ, ar. r. بَرِصَ, pl. بُرْصٌ boerṣ (boeroeṣ), adj., melaatsch.— s. melaatsche.— *In 't mal. ook nog:* s., het melaatsch zijn; melaatschheid.

70 ترأبرص teräbraṣ, sup. comp. van r., exc. van r.

جوهري djauharīj, ar. r. جَوْهَرٌ, adj., wezenlijk; natuurlijk; stoutmoedig; kloek.— s. wezenlijke

enz.; juwelier.— *In 't mal. ook nog, en wel voorn:* adj., ervaren; kundig; bedreven.— s., ervarene enz.

حرام ḥarām, ar. r. حرم, adj., bij de wet verboden.— s. het bij de wet verbodene; misdaad.— *In 't mal. ook nog:* s., het bij de wet verboden zijn.— Met pl. حروم ḥoeræm, adj., vereerenswaardig; heilig; beschermend.— s., vereerenswaardige enz.— *In 't mal. ook nog:* s., het vereerenswaardig enz. zijn.

3 حرامكن ḥarāmken, imp. van a.—a. مڠحرامكن mengḥarāmken en محرامكن meḥarāmken... *z. wijders het parad. voor het mal. adjectivum.*

حسود ḥasæd, ar. r. حسد, pl. حسد ḥoesoed, adj., nijdig.— s., nijdige.— *In 't mal. ook nog:* s., het nijdig zijn.

كافر kāfir, ar. r. كفر, pl. كفرة kafaraḣ, adj., de weldaden Gods afslaand.— s. de weldaden Gods afslaande; ongeloovige.— *Van den pl. hebben de Mal.* كفارت kapārat (*z. a.*) *gemaakt.*

ديوث daijoetz (*de Mal. schrijven ook wel* دايوس dājæs), ar. r. ديث, adj., de echtbreuk zijner vrouw verdragend of er zelfs de hand toe leenend.— s., verdragende enz.

1 مندیوث mendaijætz, zich als een daijætz gedragen; de echtbreuk zijner vrouw verdragen; daartoe medewerken.

أجلى adjlā, ar. r. جلا f. i., adj. comp., sup. comp. en sup. abs. van: schitterend; glansrijk; klaar; helder; duidelijk [جلي djalīj]; *en van daar:* schoon van gelaat; kaalhoofdig van voren.— s., schitterende enz.

70 ترأجلي terädjla, sup. comp. pleon.; exc. van r.; sup. comp. *van:* schoon van gelaat enz.; exc. daarvan.

إلهي ilahīj, ar. r. أله, adj., God betreffend; goddelijk.— s., het God betreffende enz.

الإلهية alīlahījaḣ, *fem. met den art.*, de wetenschap, God betreffende; bovennatuurkunde; goddelijke natuur.

رابع rābiɛ, ar. r. ربع, adj. num. ord., vierde.— s., vierde.

GEMALAÏSEERD ARABISCH.

آست āsoet *en* هاست hāsoet, *verb. van het* ar. أسد asd (*z. a.*), —n. v.—intr., het kwaadstoken.—imp. van a.—a. مڠاست mengāsoet, kwaadstoken.—b.——tr., opstoken.— imp. van a.—a.= a. intr., stoken.— b.—c.—d.— *z. wijders het parad. voor het verbum mixtum.*

كفارت kapārat, *verb. van het* ar. كفرة kafarah, pl. *van* كافر kāfir (*z. a.*), ongeloovigen.—*In 't mal. ook als* sing. *gebruikt, is het* een gewoon scheldwoord, dat men veelal schertsender wijs geeft.— *Z. wijders het par. voor het substantivum.*

ARABISCHE SPREEKWIJZEN.

للابتداء lilībtidā' (z. ابتداء ibtidā'), ar., voor het begin; om te beginnen.

يرحمك الله jarḥamka 'llāh, ar., moge God zich uwer ontfermen, *een wensch, dienende voorn. ter beantwoording van den uitroep:* alḥamdoe lilāh! Gode zij de lof (z. حمد ḥamd) *van iemand, die geniesd heeft.*

PERSISCH.

چاچر tjātjar— pers. چچك tjatjak— s., de kinderpokken.

SANSKRIT.

چلاك tjelāka—skr. tjēlaka, slecht; boos; verderfelijk— adj., slecht; boos; verderfelijk; onheil brengend; ongelukkig; rampzalig.— s., het slechte enz., als hoed.; slechtheid; boosheid; verderfelijkheid; ongeluk; ellende; ramp; tegenspoed.

چل tjella—skr. tjēla, slecht—s., onvolmaaktheid; gebrek; fout; vlek; smet.

چلان tjelāna—skr. tjalana korte rok, een kleedingstuk der vrouwen van de lagere klasse—s., broek.

چکرووال tjakrawāla—skr. tjakrawāla, *zmst. van* tjakra, cirkel, *en* wāla, omringen: de ons omringende cirkel, d. i. de kim—s., kim: hemelgewelf; *ook wel eens voor* tjākra, *in de bet. van* spheer.

چور tjœri—skr. tjoera, stelen; rooven—n. v. tr., het stelen; het ontvreemden.—imp. van a.—a. منچور mentjœri, stelen enz. b.—c.—d. *z. wijders het paradigma voor het verbum transitivum.*

SCHEMA *voor de transscriptie van maleische en arabische woorden met nederduitsch schrift, ten behoeve van een Maleisch-Nederduitsch Woordenboek.*

	Vorm der letters, teekens en combinatiën.	NAAM. Arabische uitspraak.	NAAM. Maleische uitspraak.	TRANSSCRIPTIE.	OPHELDERINGEN.
1	ا	alif.	alif.	Is, op zich zelve, alleen als verlengingsletter (60) in de transscriptie zigtbaar.— cf. 49—51, 65, 66, 67, 70, 77—.	
2	ب	bā.	bā.	b.	
3	ت	tā.	tā.	t.	
4	ث	tzā.	tzā.	tz.	
5	ج	djīm.	djim.	dj.	
6	چ	——.	tjā.	tj.	
7	ح	ḥā.	ḥā.	ḥ.	
8	خ	chā.	chā.	ch.	
9	د	dāl.	dal.	d.	
10	ذ	dzāl.	dzal.	dz.	
11	ر	rā.	rā.	r.	

	Vorm der letters, teekens en combinatiën.	NAAM.		TRANSSCRIPTIE.	OPHELDERINGEN.
		Arabische uitspraak.	Maleische uitspraak.		
12	ز	zā; zāj.	zā; zai.	z.	Meninski heeft zā en zāj.
13	س	sīn.	sin.	s.	
14	ش	sjīn.	sjin. :	sj.	
15	ص	ṣād.	ṣad.	ṣ.	
16	ض	dlād.	dlad.	dl.	
17	ط	ṭā.	ṭā.	ṭ.	
18	ظ	ḍlā.	ḍlā.	ḍl.	
19	ع	ʿain.	ʿain.	ʿ.	bv. عادة ʿādaḣ لعنة laʿnaḣ.
20	غ	rain.	rain.	r.	
21	ڠ	——.	ngā.	ng	
22	ف	fā.	fā.	f.	
23	ڤ	——.	pā.	p.	
24	ق	kāf.	ḳaf.	ḳ.	

Vorm der letters, teekens en combinatiën.		NAAM. Arabische uitspraak.	NAAM. Maleische uitspraak.	TRANSSCRIPTIE.	OPHELDERINGEN.
25	ک	kāf.	kaf.	k.	
26	ݢ	——.	gā.	g.	
27	ل	lām.	lam.	l.	
28	م	mīm.	mim.	m.	
29	ن	nōēn.	noen.	n.	
30	و	wāw.	wau.	w. cf. 58, 63, 64, 68, 73, 74.	
31	ه	hā.	hā.	h.	
32	ي	jā.	jā.	j. cf. 59, 61, 62, 69, 71.	
33	ڽ	——.	njā.	nj.	
34	ء	hamz, hamzaḣ(*h*).	hamza; hamzaḣ(*h*).	Is, op zich zelve, in de transscriptie niet zigtbaar.—cf 49,—59,—70,—74,—.	
35	ة	tā marbōēṭaḣ(*h*) hā marbōēṭaḣ(*h*).	tā marbœṭ; hā marbœṭ; ta bersimpœl; tā bœlat.	Als t uitgesproken, ḣ; als h uitgesproken, ḣ(*h*).	
36	َ	fatḥaḣ (*h*); fatḥ.	fatḥaḣ (*h*); baris dijātas.	—a;—a. cf. 49, 60, 65, 68, 69, 70.	a is de finale a in maleische woorden.
37	ٚ	——.	fatḥaḣ (*h*) ber-imalān (*h*). . .	—e. cf, 50.	e is de zachtkorte e.

	Vorm der letters, teekens en combinatiën.	NAAM. Arabische uitspraak.	NAAM. Maleische uitspraak.	TRANSSCRIPTIE.	OPHELDERINGEN.
38	ـِـ	kasraȟ (*h*); kasr.	kasraȟ (*h*); bāris di bāwah.	—i. cf, 51, 61, 66, 71.	
39	ـِـ	——.	kasraȟ (*h*) berïmālaȟ (*h*).	—e. cf, 52, 62.	
40	ـُـ	dlammaȟ (*h*).	dlammaȟ (*h*); bāris di hádāpan (verk. baris di dāpan).	—œ. cf, 53, 63, 67, 73.	
41	ـُـ	——.	dlammaȟ(*h*) berimālaȟ (*h*).	—o. cf, 54, 64, 74.	
42	ـً				
43	ـٍ	tanwīn. . . .	tanōēwin. . . .	—an. cf, 55. . . . . —in. cf, 56. . . . . —oen. cf, 57. . . .	In de meeste gevallen niet getransscribeerd.
44	ـٌ				
45	ـْ	djazm; soekōen.	djázam; sóekoen; bāris māti. . .	Is, op zich zelve, in de transscriptie niet zigtbaar.— cf, 68—74—.	
46	ـّ	tasjdīd; sjadd;.	tasjdid; sjaddoe.	Verdubbeling van letters.— cf, 78—.	De Maleijers gebruiken bij voorkeur de benaming sjaddoe.
47	ـ	wasl.	wasal.	Is, op zich zelve, in de transscriptie niet zigtbaar.— cf, 78—.	
48	ـٓ	madd; maddaȟ(*h*).	mad.	Is, in de transscriptie, alleen dan door een bijzonder teeken vertegenwoordigd, wanneer zij boven eene ا staat, in de plaats eener *tweede* ا, verlengingsletter (60) der *eerste* (آ voor أا), en wel, even als die ا verlengingsletter, door eene dwarstreep (—). Boven verlengingsletters (60, 61, 63) wordt zij niet vertegenwoordigd.—cf, 65, 66, 67—.	bv. آكلون voor أاكلون ākī-lœna.

	Vorm der letters, teekens en combinatiën.	NAAM.		TRANSSCRIPTIE.	OPHELDERINGEN.
		Arabische uitspraak.	Maleische uitspraak.		
49	أَ (ءَ)	—.	—.	a.	
50	أ (ء)	—.	—.	e.	
51	إِ (ءِ)	—.	—.	i.	
52	إ (ء)	—.	—.	e.	
53	أُ (ءُ)	—.	—.	œ.	
54	أ (ء)	—.	—.	o.	
55	ءً	—.	—.	an. cf. 42.	In de meest gevallen niet getransscribeerd.
56	ءٍ	—.	—.	in. cf. 43.	
57	ءٌ	—.	—.	oen. cf. 44.	
58	وُ	—.	—.	œ.	bv. رُوف raoef; لاُوت lāoet.
59	ءِي	—.	—.	i.	bv. فَائِل fāïl; بائِك gew. بايك bāik.

	Vorm der letters, teekens en combinatiën.	NAAM.		TRANSSCRIPTIE.	OPHELDERINGEN.
		Arabische uitspraak.	Maleische uitspraak.		
60	ـَا	De letters ا ي و zijn in die combinatiën hoerœfoe 'lmad.	—.	—ā.	Verlengingsletters.
61	ـِي		—.	—ī.	
62	ـٖي		ḥóeroef mad.	—ē.	
63	ـُو		—.	—œ̄.	
64	ـٗو		—.	—ō.	
65	ـَآ	—.	—.	—ā.	bv. جَآءَ djāä ; جَآنَّ djān-na.
66	ـِيٓ	—.	—.	—ī.	bv. جِيٓءَ djīa.
67	ـُوٓ	—.	—.	—œ̄.	bv. سُوٓءَ sōēa.
68	ـَوْ	De letters و en ي zijn in die combinatiën ḥoerōēfoe 'llain.	—.	—au.	
69	ـَيْ		—.	—ai.	
70	ـَأْ	—.	—.	—. . . a^s.	Men vindt ook ـَأْ — ـَاءْ — ـَاءْ
61	ـِئْ	—.	—.	—. . . i^s.	Men vindt ook ـِئْ — ـِيءْ — ـِيءْ
72	ـٖئْ	—.	—.	—. . . e^s.	Men vindt ook ـٖئْ — ـٖيءْ — ـٖيءْ
73	ـُؤْ	—.	—.	—. . . œ^s.	Men vindt ook ـُؤْ — ـُوءْ — ـُوءْ

	Vorm der letters, teekens en combinatiën.	NAAM. Arabische uitspraak.	NAAM. Maleische uitspraak.	TRANSSCRIPTIE.	OPHELDERINGEN.
74	وٗ	—.	—.	—. . . o^5.	Men vindt ook وٗ — وٛ — وٚ—
75	٢	—.	angka; angka dōēwa.	...—2,... of...—...,d.i. **verdubbeling van woorden**, door de **koppelstreep** (76) verbonden.	bv. بايك٢ bāïk-2 لام٢ lama-lāma.
76		—.	—.	—, de **koppelstreep**, dient tot het verbinden der deelen van alle soorten van composita.	bv. جورمود djœroe-mœdi; لام٢ of لملام lama-lāma. جوربهسكن djœroe-bahásā-ken, *vertolken*.
77		—.	—.	ـٓ, het **trema**, aanduiding van het begin eener syllabe.	bv. كَدائن keàdāän; قرآن ḳorān, niet ḳo-rān.
78		—.	—.	', **apostrophe** aanduiding van het **uitvallen** in de uitspraak:	
				a. eener **letter** aan het *einde* eener syllabe, volgens de regelen voor het gebruik der **euphonische tasjdīd**, in welk geval de uitvallende letter in het schrift hare **djazm** (45) verliest.	bv. مِن ربه, mi'rrabbihi; أَردتُ ara'ttoe.
				b. enner **gehamzeerde alif** (أ إ ا) aan het *begin* van een woord, volgens de regelen voor het gebruik der **wasl** (47), in welk geval de **alif** hare **hamz** en **vokaal** verliest en de **wasl** boven zich neemt (ٱ);	bv. تمت الكلام tammatoe 'lkalām.
				c. van het arabische **lidwoord** ال al, door de vereeniging der regelen voor het gebruik der euphonische tasjdīd en der wasl.	bv. عبدالرحمان ʿabdoe'r-raḥmān.

	Vorm der letters, teekens en combinatiën.	NAAM. Arabische uitspraak.	NAAM. Maleische uitspraak.	TRANSSCRIPTIE.	OPHELDERINGEN.
79		——.	——.	´, aanduiding, in bijzondere gevallen, van den klemtoon op eene *opene* syllabe.	bv. سواكن séwāken.
80		——.	——.	\`, aanduiding, in bijzondere gevallen, van den klemtoon op eene *geslotene* syllabe.	bv. ڤربنتوان perbàntœan: تنتوكن tèntōēken.

VOORNAAMSTE ERRATA.

bladz.	regel	STAAT	LEES
2	1 v. o.	men-pe- ber-isterī-ken	mem-pe-ber-isterī-ken
5	4 v. b.	ڤَڠَلِيمَ	ڤَڠَلِيمَ
5	5 „	لِيمَ	لِيمَ
„	7 v. o.	id.	id.
„	„ „	ڤَڠَلِيمَ	ڤَڠَلِيمَ
12	No. 34	ه { ٢/ • ، ٢ • ، ٣٩ • }	— ه { ٢/ • ، ٢ • ، ٣٩ • }
13	„ 39	ه { ٢/ • ، ٢ • ، ٣٩ • }	— ه { ٢/ • ، ٢ • ، ٣٩ • }
17	1 v. o.	b	d
28	5 „	بَرْ	تَرْ
32	3 „	poeterī	poéterī
„	„ v. b.	AFSTAMMING	OORSPRONG
35	7 v. o.	دِڤُوكُلْ	دِ ڤُوكُلْنَ
38	6 v. b.	deripata	derivata
44	14 v. o.	رُوكُوءْ	رُوكُؤْ
„	„ „	مَرُوكُوءْ	مَرُوكُؤْ
47	14 „	*innaterieel*	*immaterieel*

bladz.	regel	STAAT	LEES
48	14 v. o.	isterī	isterī
49	10 »	AFSTAMMING	OORSPRONG
50	7 v. b.	ḥal	ḥāl
52	9 »	sigeràḥa	sigeráḥa
»	1 v. o.	تمبق	تمبق
54	1 v. b.	كن.	,كن
63	6 »	pereḳsā-ken	pereḳsā-ken
»	» »	pereḳsā-i	pereḳsā-i
65	11 »	*behandelen* ڤغليم	*behandelen ;* ڤغليم
»	13 »	هريمو	هريمو
»	» »	هريموكن	هريموكن
»	14 »	هرمو	هرماو
66	3 »	saōrang	sa-ōrang
»	6 v. o.	ملندوڠ	ملندوڠ
71	5 v. b.	tjel-	tjel-
»	13 v. o.	per-tjellō-pi	per-tjellōpi.
»	12 »	tjellop-ken	tjellop-ken
»	» »	tjellō-pi	tjellō-pi
73	8 v. b.	مڽكره	مڽكره
»	9 »	me-njegeráḥa	me-njigeráḥa
»	» »	مڽكرهاكن	مڽكرهاكن
»	» »	me-njegeráḥā-ken	me-njigeráḥā-ken
»	10 »	adoh	adoh
»	» »	meng-edoh	meng-edoh
»	4 v. o.	تروري (ترريكن)	ترووري (تروريكن)
»	5 v. b.	(6.)	(**b**.)
76	6 v. o.	*boorden hebben*	*boorden te hebben*
77	11 v. b.	tījang-ken	ber-tījang-ken
»	2 v. o.	die laatste	dit laatste

bladz.	regel	STAAT	LEES
80	6 v. o.	in	en
84	7 v. b.	is, met	is en met
„	12 „	men	van
85	5 v. b.	mẹ-ngāta-ngātạ-2	mẹ-ngātạ-2
86	1 „	جَلاَنِ٢	جَلاَنِ٢
„	„ „	كَلاَءِن٢	كَلاَءْن٢
91	No. 32	— { ●ً / ●ٌ / ●ٍ }	— ه { ●ً / ●ٌ / ●ٍ }
„	„ 34	— { ●ً / ●ٌ / ●ٍ }	— ه { ●ً / ●ٌ / ●ٍ }
92	„ 39	— { ●ً / ●ٌ / ●ٍ } —	— ه { ●ً / ●ٌ / ●ٍ } —
94	9 v. o.	ke-seddjœ-kan	ke-sèddjœ-kan
95	5 „	AFDEELING	AFLEIDING
98	8 v. b.	كَمَرِيسَق	كَمَرسَق
99	5 v. o.	— ه { ●ً / ●ٌ / ●ٍ —	— ه { ●ً / ●ٌ / ●ٍ } —
„	13 v. b.	Zijn	zijn
103	5 v. o.	*zoodanig*	*zoodanige*
104	13 v. b.	ikātan	íkātan
109	16 v. o.	*hetzelfde;*	*hetzelfde; gesteldheid;*
„	12 „	ke-sœn	kẹ-sœǹ
„	7 „	ke-réndā-han	kẹ-rẹǹdā-han

bladz.	regel	STAAT	LEES
115	15 v. b.	ممدونه	ممبونه
»	10 v. o.	pe-manis	pe-mānis
»	6 »	ملڠهكن	مليڠهكن
»	5 »	ڤدمبڠ	ڤيمبڠ
116	12 v. b.	di-pe-tèrkā-ken	di-pe-tèrkā-ken
117	7 v. o.	per-djoèwā-lan	per-djœ́wā-lan
118	14 v. b.	per-djàlā-nan	per-djálā-nan
120	10 v. o.	sertā-i	sèrtā-i
»	5 »	ڤرسڬرهاكن per-sigerahā-ken	ڤرسڬرهائن per-sigeráhā-an
»	2 »	per-bìdā-ngan	per-bídā-ngan
121	9 »	per-kà-	per-ká-
131	3 »	niet anders	niet als anders
133	6 v. b.	opgegevene	opgegeven
134	5 »	مال مال	تال مال
136	5 »	دترــكن	دڤرــكن
138	1 v. o.	ڤرامڤت	ڤرمڤت
»	5 v. b.	ka-kan-da,	ka-kan-da;
»	6 »	بكند	بكند
145	1 »	سبائيك جن	سبائيك٢ جن
»	1 v. o.	grondwoord	gevormd
146	8 »	*behebt*	*behebd*
147	15 v. b.	*tempā-wan*	*tempā-wan*
156	7 v. o.	lālœ-ken	lálœ-ken
»	6 »	ter-lalœ̄-ken	ter-lálœ̄-ken
»	» »	ter-lālœ̄	ter-lāloe
157	8 »	85—ن•—	85. ن•—
158	8 v. b.	س	سَ
159	9 v. o.	ڤرــ•ن	برــ•ن
»	2 »	ber-pœ̄lō-han	ber-póelō-han

bladz.	regel	STAAT	LEES
165	11 v. b.	adoeh	adoeh̀
"	" "	adoeh-2	adoeh̀-2
"	12 "	adoeh-adœ-hai	adoeh̀-adœ-hai
171	4 "	ketjellään	ketjel̀lään
173	7 v. o.	instrostsel	instortsel
"	6 "	n. a.; van	n. a. van
175	15 "	menghambœri	mengham̀bœri
"	6 "	— ham̀bœran 11.,	ham̀bœran hamboeran, 11.,
176	5 "	meràdjāken	merádjāken
177	1 v. b.	mengöbāti	mengő bāti
"	2 "	teröbāti	terőbāti
"	3 "	ràdjāï	rádjāï
"	" "	meràdjāï	merádjāï
"	5 "	ممڠرانق	ممڠرءانق
"	9 "	peröbāti	perőbāti
"	16 "	memberĭsteriken	memberĭ̀sterīken
"	5 v. o.	تيڠ	تيّڠ
"	" "	برتيڤڠكن	برتيّڠكن
"	" "	ممبرتيڠكن	ممبرتيّڠكن
"	3 "	تبرتيڠكن	تبرتيّڠكن
"	" "	تبرتيڠ	تبرتيّڠ
"	2 "	برتيڠكن	برتيّڠكن
in de noten.			
"	2 v. b.	*gehebt*	*gehebd*
"	1 v. o.	tijang besi	tījang besī
178	3 v. b.	برستروّن	برستروّن
"	" "	(a. سترو	(r. سترو
"	5 "	(z. 11.), r. 11.	(z. 11.), 11.
"	10 "	laōetan	láöētan
"	" "	لاوت	لاؤت
"	11 "	كرڬين	كرڬيّن
"	13 "	بهاس	بهاس

bladz.	regel	STAAT	LEES
178	16 v. b.	اُوُل	أُوُل
"	3 v. o.	اَكَام	أَكَام
"	2 "	سَقَرَت	سَقَرَّت
"	" "	قرت	قَرَّت
179	1 v. b.	نْنسم	لِنْنسم
"	3 "	تراڎُؤْ	تَرَاڎُؤْ
"	6 "	انق٢	آنق
"	10 "	انق٢كن	آنق٢كن
"	14 "	(r. تال	(r. تَالِ
"	15 "	لائوق ڤائوق	لأوق ڤاؤق
"	" "	أوتَغ	اُوتَغ
"	4 v. o.	ڤرت	ڤَرَّت
"	2 "	اورغ	أُورَغ
180	4 v. b.	ڤرڤولهلكن	ڤرڤولهكن
181	1 "	p. — intr.	— intr.
"	16 "	van r. intr.	van r. a. intr.
182	13 "	emph.; =5.	emph.; 5.
"	15 "	verigten	verrigten
"	12 v. o.	معذچت	مڠذچت
"	10 "	چمبرون	چمبرّون
183	6 v. b.	ايچغ	انچغ
"	12 "	m e m p e r s p œ l o h k e n	m e m p e r s a p œ h l o h k e n
184	7 "	ontwoorden.	antwoorden.
"	8 v. o.	p e n j i g e r a h ā ä n	p e n j i g e r á h ā ä n
185	11 v. b.	اڤت	أڤت
186	7 v. o.	δέvoσ	ὄὲvoσ
"	2 "	krupend	kruipend
"	1 "	ḥ a j a w ā t slang	ḥ a j a w ā t, slang
187	4 v. b.	أبو	أَبُو
"	7 "	بنا,	بَنَا f. i.,

bladz.	regel	STAAT	LEES
187	8 v. o.	atzanin	atzānin

SCHEMA

	no.	kolom		
192	12	3	zā	zā
"	19	4	؏	؏ . . . . .
"	20	3	rain	rain en rin
193	34	4	cf 49,—59,—70,—74,—.	cf. 49—59, 70—74—.
195	56	5	meest	meeste
"	59	5	بائيكٔ gew.	بائيكٔ, gew.
197	75	4	. . .—2, . . . of	. . .—2, of
"	76	5	جوربهسكن	جوربهساكن
"	77	5	keàdāän	keádāän
"	78	4	apostrophe aanduiding	apostrophe, aanduiding
"	"	"	b. enner	b. eener
"	"	5	؏abdoe'r-	؏abdoe'r-

LIJST VAN EENIGE VERKORTINGEN

EN

BIJZONDERE TEEKENS.

exc.	=	excessivus; excessief.
n. a.	„	nomen actionis.
n. ag.	„	„ agentis.
n. gen.	„	„ generis.
n. p.	„	nomen patientis.
n. un.	„	„ unitatis.
r.	„	radix (wortel).
s.	„	substantivum (substantief).
verb.	„	verbastering; verbasterd.
verk.	„	verkorting.
( )	„	heeft betrekking tot het laatste woord of gezegde.
[ ]	„	heeft betrekking op meer dan één woord achteruit, tot aan een : of ;
. . .	„	herhaling van een of meer woorden.
—;	„	slot van hetgeen het tot een : behoort.

DE

MUNTEN VAN NEDERLANDSCH INDIË,

BESCHREVEN EN AFGEBEELD

DOOR

E. NETSCHER en Mr. J. A. VAN DER CHIJS.

INLEIDING.

Gedurende vele jaren bevond zich in het museum van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen een kastje, waarin ordeloos en schier zonder eenig nut was geborgen een aantal Europesche gedenkpenningen en een veertigtal oud-Indische munten.

Reeds in het verslag omtrent den toestand van dat Genootschap in 1779, afgedrukt in het 1ste vel zijner Verhandelingen, vindt men op bladz. 40 (3de druk) gewag gemaakt van eene verzameling, aan het Genootschap door zijnen stichter, Mr. J. C. H. Radermacher geschonken, bestaande uit: „alle [?] de Oost-Indische, zoo „gouden, als zilveren munten; onder welke twaalf stuks, zoogezegde gouden zodiaks „ropijen, heerlijk uitmunten: behalve nog ettelijke Europesche munten, welke ver„zameling wij hopen, dat uit het Vaderland zal kunnen worden aangevuld."

Doch, voor zoo verre bekend, heeft niemand zich de zorg voor die verzameling in het bijzonder aangetrokken, voordat de eerste referent in 1855 de eer had van tot besturend lid van het Bataviaasch Genootschap gekozen te worden, als wanneer die verzameling — liever eenige overblijfselen daarvan — spoedig zijne aandacht trok en hij besloot te trachten aan haar door uitbreiding, volgens een bepaald plan en in eene bepaalde rigting, zoomede door rangschikking meerdere waarde te geven.

Hij wenschte namelijk haar te ontdoen van alle niet Indische bestanddeelen, maar daarentegen in haar te vereenigen al die munten en penningen, welke òf met betrekking tot Nederlandsch-Indië elders òf binnen dat gebied zelven vervaardigd zijn en zullen worden.

Want behalve dat het Bataviaasch Genootschap geene middelen genoeg bezit, om jaarlijks eene voldoende som af te zonderen voor een algemeen munt- en penningkabinet, ligt ook het bijeenbrengen van eene zoodanige verzameling geheel buiten den kring, welken het voor zijne werkzaamheden gekozen heeft. Artikel 1 toch zijner wetten zegt, dat het Genootschap zich ten doel stelt de bevordering van kennis en wetenschap

van de Indische en andere Oostersche volken en landen, speciaal die van den Oost-Indischen Archipel, en van de geschiedenis der aldaar gevestigde Nederlanders.

Bovendien bestond wel de waarschijnlijkheid, dat te Batavia allengs eene zoo volledig mogelijke verzameling van Nederlandsch-Indische munten en penningen bijeen zoude kunnen gebragt worden, maar, afgescheiden van de beperkte middelen van het Bataviaasch Genootschap, gaven de Indische toestanden volstrekt geen hoop op welslagen in het verzamelen van een algemeen munt- en penningkabinet, dat eenigermate in vergelijking zoude kunnen komen met de Europesche kabinetten van dien aard, zelfs niet met die van den tweeden of derden rang.

De eerste referent stelde dus aan de Directie van het Bataviaasch Genootschap voor, om hem de beschikking te laten over de munten en penningen, aan dat Genootschap toebehoorende, waartegen hij zich verbond om ten behoeve van dat Genootschap bijeen te brengen een kabinet van Nederlandsch-Indische munten en penningen.

Dit voorstel werd aangenomen. (*)

Het eerste gebruik, dat van de verleende magtiging werd gemaakt, was het aangaan eener ruiling met het munt- en penningkabinet der Leidsche Hoogeschool. Verder benuttigde de eerste referent zijne tijdens een langdurig verblijf in Indië op verschillende plaatsen aangeknoopte betrekkingen, om allerwege medewerking in te roepen.

En die medewerking is hem in ruime mate geschonken.

Talrijk waren de giften, die uit schier alle oorden van Nederlandsch-Indië voor het bijkans op nieuw te beginnen kabinet naar Batavia te zamen stroomden en nog blijven die giften een van de voornaamste middelen, waardoor het herboren kabinet zich steeds meer en meer uitbreidt.

Zelfs van hem persoonlijk onbekende ingezetenen heeft hij in deze de meeste welwillendheid mogen ondervinden en immer zal hij dankbaar erkennen de hulp en voorlichting, zoo belangeloos gegeven door een aantal personen, te groot om bij namen te noemen.

Aan hunne medewerking is het dan ook grootendeels te danken, dat het Bataviaasch Genootschap thans, nagenoeg kosteloos, in het bezit is van een aanzienlijk kabinet van Nederlandsch-Indische munten en penningen, dat reeds nu eene zoodanige uitgebreidheid heeft gekregen, dat het, vooral wat zeldzame stukken betreft, eene vergelijking met de grootste kabinetten kan doorstaan. Wel ontbreekt daaraan nog

(*) Zie Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, VIII, 295.

veel, dat er behoort aanwezig te zijn, maar allengs vullen zich die leemten aan en wij zijn overtuigd, dat, zoo slechts ernstig wordt voortgegaan op den eenmaal ingeslagen weg, het tijdstip niet verre meer af zal zijn, waarop men het kabinet compleet zal kunnen noemen.

Terwijl dit kabinet zich op de boven omschreven wijze allengs vormde, gevoelde de eerste referent alras behoefte aan een werk, volgens hetwelk hij de zich onder zijne handen steeds ophoopende massa Nederlandsch-Indische munten zoude kunnen rangschikken en waarin hij verklaard zoude vinden, wat voor hem ten aanzien van die munten onduidelijk, onzeker en onverklaarbaar was. Maar na al die werken aangeschaft te hebben, waarin over Nederlandsch-Indische munten wordt gehandeld, zag hij zich in de vervulling zijner behoefte ten deze grootendeels teleurgesteld. Wel gaven die werken hem licht omtrent enkele van de door hem verzamelde munten, maar er bleven daaronder ook velen over, waaromtrent hij die werken te vergeefs nasloeg. Hij besloot dus zelf de handen aan het werk te slaan, ten einde eenmaal tot de uitgifte van een algemeen Nederlandsch-Indisch muntboek te kunnen overgaan, en dit te eerder, zoowel omdat het muntkabinet van het Bataviaasch Genootschap hem daartoe, wat de munten zelve betreft, de gelegenheid aanbood, als omdat zijne toenmalige ambtelijke positie hem het raadplegen van 's Gouvernements archief te Batavia gemakkelijk maakte.

In dien stand der zaak kwam omstreeks het begin van 1858 de tweede referent in Indië, die gaarne op zich nam mede te werken tot het bereiken van het door den eersten referent beoogde doel.

Die zamenwerking heeft tot stand gebragt het muntboek, dat wij thans de eer hebben het publiek aan te bieden.

Onze arbeid had — een ieder zal het voorzeker gaarne toestemmen — zijne eigenaardige moeijelijkheden.

Zooals vroeger reeds is opgemerkt, was het terrein door ons te bearbeiden, voor een groot deel braak. Wel waren door dezen en genen, meestal naar aanleiding van eenig ander onderwerp, de Nederlandsch-Indische munten van het een of ander tijdperk, dan wel die van eenig deel van den Nederlandsch-Indischen Archipel beschreven of afgebeeld, maar nimmer had iemand de numismatiek van Nederlandsch-Indië in haar geheel behandeld. De eenige, die opzettelijk zijne aandacht aan de Nederlandsch-Indische munten had gewijd, was de Hoogleeraar Millies in zijn werkje: *de munten der Engelschen voor den Oost-Indischen Archipel,* maar uit den aard van

zijn onderwerp omvat dit hoogst belangrijke werkje slechts een klein deel van het geheel, dat wij ons ten doel hadden gesteld te leveren.

Wijders vonden wij nog bijdragen in de werken van v. Loon, Raffles, Crawfurd, Verkade, Marsden, Nahuys, enz. enz. De arbeid dezer verdienstelijke mannen heeft onze taak in menig opzigt verligt, maar toch bleef die nog in vele andere opzigten zwaar en moeijelijk, vooral wat betreft de munten van inlandsche vorsten van den Oost-Indischen Archipel.

Bij het gebruik maken van 's Gouvernements Archief te Batavia hebben wij in ruime mate ondervonden de welwillendheid van den Algemeenen Secretaris, Mr. A. Loudon, wien daarvoor hier openlijk onze dank zij toegebragt.

Onder de vele Indische burgers, die ons op allerleï wijzen behulpzaam hebben willen zijn, verdient allezins de eerste plaats de heer J. S. van Coevorden, secretaris der Algemeene Rekenkamer.

Hoeveel wij aan hem verschuldigd zijn, zal telkens uit ons werk kunnen blijken. Wij betreuren het dan ook zeer, dat wij eerst zoo laat met de schatten, in zijne muntverzameling opgestapeld, persoonlijk hebben kunnen kennis maken.

Ook uit Nederland mogten wij vele en belangrijke mededeelingen ontvangen van den hoogleeraar P. O. van der Chijs en van den archivaris van Zeeland, den heer V. P. van Visvliet.

Indien waar is het gezegde van een Fransch geleerde, „que la numismatique est un des flambeaux de l'histoire" en indien juist is onze overtuiging, dat elk wetenschappelijk onderzoek, hoe beperkt of bijzonder ook het onderwerp zij, zijne waarde heeft, dan meenen wij geen onnut werk te hebben verrigt. Ons streven is geweest eene bijdrage te leveren tot de kennis van ons geliefd, tweede vaderland, en in hoeverre wij daarin gelukkig geslaagd zijn, mogen wij zelf niet beoordeelen. Maar bij de beoordeeling van ons werk door anderen vermeenen wij aanspraak te kunnen hebben op eenige welwillendheid, uit aanmerking, zoowel van de eigenaardige moeijelijkheden, die in Indië aan een wetenschappelijk onderzoek in den regel verbonden zijn, als van den aard van het onderwerp. Bovendien mag eene eerste proeve slechts zelden op volledigheid aanspraak maken. Tot eene welwillende beoordeeling bevelen wij ons dus aan, terwijl in het belang der wetenschap niets ons aangenamer zal zijn dan onze misslagen en verzuimen aangewezen en verbeterd te zien, om welligt later in de gelegenheid te zijn een beter geheel te leveren.

Ons werk handelt alleen over de munten van het tegenwoordige gebied van Neder-

landsch-Indië, vermits het ons niet doenlijk was daarbij te behandelen de munten van die landen, welke in vroeger jaren tot het zoo uitgebreide gebied van de Vereenigde Oost-Indische Compagnie behoorden, zooals: de Kaap de Goede Hoop, Malabar, Koromandel, Bengalen, Ceilon, Malakka.

Immers al die gewesten hadden hunne eigene regten en verpligtingen, waaraan dikwerf nog door de gezagvoerenden aldaar eene willekeurige uitbreiding werd gegeven. Zij stonden bovendien in vele opzigten in regtstreeksche gemeenschap met het hoofdbestuur der Compagnie in het moederland, zoodat niet alle regelingen werden getroffen door of in overleg met het bestuur te Batavia.

Het archief te Batavia is dientengevolge niet voldoende om zulk een ingewikkeld onderwerp, als de geschiedenis van den oorsprong en de lotgevallen van de vele munten, welke in die halfzelfstandige gewesten werden aangemaakt, tot klaarheid te brengen. Men zoude daartoe de beschikking moeten hebben, zoowel over de archieven van de Oost-Indische Compagnie in Nederland, als over die van de bedoelde landen en van de vele kantoren, die daar vroeger bestonden.

Dit werk hebben wij dus vermeend aan eenen Nederlandschen numismaticus of aan eenigen tegenwoordigen bezitter van die landen te moeten overlaten.

Overigens is ons werk niet meer dan eene geschiedenis, beschrijving en afbeelding van de Nederlandsch-Indische munten als specie en niet eene geschiedenis van hetgeen algemeen wordt verstaan onder den naam van het Nederlandsch-Indische munt- of financie-wezen.

Wij hebben, zoo getrouw mogelijk, willen bekend maken, welke munten in Nederlandsch-Indië gangbaar waren of zijn, op wiens last, wanneer en waar zij werden geslagen, welke gedaante zij hebben en welke waarde er aan gegeven is. Wij hebben ons dus onthouden van de beschrijving der geschiedenis van den invloed der geldcirculatie in Nederlandsch-Indië, hoezeer wij ook vermeend hebben eenige aanwijzingen, die daarop betrekking hebben en welligt voor anderen, die zich met de studie van het Nederlandsch-Indische financie-wezen onledig houden, niet onbelangrijk zijn, niet te streng te moeten ter zijde leggen, wanneer wij die aantroffen. Hierdoor heeft, zoo wij hopen, ons werk ook iets minder behouden van het drooge, dat anders, meer nog dan thans, een van zijne kenmerken zoude zijn geweest, hoewel wij niet behoeven te betoogen, dat het door ons gekozen onderwerp uit zijnen aard geene boeijende lectuur kan opleveren.

Onze platen laten, wat naauwkeurigheid betreft, hier en daar te wenschen over. Wij

erkennen dit, hoe ongaarne ook, zelve, omdat de schuld daarvan niet aan ons, maar aan de omstandigheden, waaronder dit werk moest uitgegeven worden, ligt. Immers vermits de graveur, zooveel mogelijk, volgens de af te beelden munten zelve, onder ons toezigt en volgens onze aanwijzingen moest werken, viel er niet aan te denken, om die platen elders dan te Batavia te laten maken; en daar hadden wij geene keus. Want van de twee graveurs, die aldaar voor dit werk in aanmerking konden komen, was de een zoozeer met arbeid overstelpt, dat, wilden wij de uitgave van ons werk niet ad calendas Graecas verschoven zien, wij wel moesten besluiten den anderen daarvoor aan te nemen, en deze graveur wist geen middel om de proeven zijner platen zoodanig in te rigten, dat daarin iets van belang kon verbeterd worden. Intusschen bepalen de fouten onzer platen zich over het algemeen tot kleinigheden, die slechts in het oog vallen bij eene zeer naauwkeurige vergelijking van de munt met de afbeelding. Het karakter der munten, dat eigenlijk het voornaamste is, is meestal juist teruggegeven.

Ten slotte nog eene korte toelichting.

Het is ons niet onbekend, dat de hoogleeraar Millies aan een dergelijk werk bezig was, als wij thans voltooid hebben (*), en oogenschijnlijk maken wij ons derhalve aan eene onbescheidenheid ten zijnen aanzien schuldig. Maar na zoolang te vergeefs gewacht te hebben op de verschijning van zijn sedert jaren toegezegd werk en terwijl ons uit eene goede bron verzekerd werd, dat nog vele jaren zouden moeten verloopen, alvorens de hoogleeraar Millies met zijn Nederlandsch-Indisch muntboek dacht gereed te zijn, vermeenden wij op een zoo onzeker resultaat niet langer te behoeven te wachten en zulks te minder, omdat wij ons vleijen door ons leven en werken als aan de bron van de Nederlandsch-Indische numismatiek een in sommige opzigten vollediger werk te leveren, dan de hoogleeraar Millies met den besten wil en de meeste inspanning zoude kunnen leveren.

(*) Zie Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, III, x.

INHOUD.

COMPAGNIE VAN VERRE.

ZILVER.

Voor dat het zilver uit de mijnen van Amerika in groote hoeveelheden door Europa was verspreid en voor dat het van daaruit eenen weg naar de andere werelddeelen had gevonden, was het overal betrekkelijk schaars en had dien ten gevolge eene grootere waarde dan in latere eeuwen.

Die schaarschte van zilver was vooral groot in Oost-Azië, waar dit metaal slechts op weinige plaatsen werd aangetroffen. De behoefte aan zilver bestond daar echter niet minder, ja was eêr grooter dan in andere deelen van de wereld, omdat in China veel daarvan, tot uiterst dunne plaatjes geklopt, door middel van verbranding bij zekere godsdienstplegtigheden, telkens verloren ging. Deze omstandigheid, gevoegd bij de reeds bestaande zeldzaamheid van zilver in Oost-Azië en de moeite en kosten om het daar aantevoeren, maakte steeds, dat het zilver in die streken voortdurend eene hoogere waarde had dan b. v. in Europa.

De schaarschte van zilver in Oost-Azië en de behoefte, welke aldaar aan dat metaal bestond, konden niet onopgemerkt blijven voor de Portugezen en later voor de Spanjaarden, nadat deze zich over Achter-Indië, den Archipel, China en Japan hadden verspreid.

De groote winsten, welke daarop te behalen waren, verlokten hen om, in weerwil van het toenmaals algemeene vooroordeel, dat uitvoer van edele metalen een land verarmt, van hunnen voorraad bij voorkeur zilver naar de pas ontdekte oorden te voeren. Van daar de ruwe, ongefatsoeneerde stukken zilver, in Amerika ter naauwernood van een

stempel voorzien, die men vooral óp Java meermalen uit den grond ziet komen en *rejal batoe* genoemd worden.

Deze en andere met meer zorg bewerkte munten der Portugezen en Spanjaarden bleven in Oost-Azië minder ruilmiddelen, zoo als het eigenlijke doel van munten is, maar werden veelal koopwaar, even als de overige Europesche goederen, welke aangevoerd werden, en even als alle latere zilveren munten in dat deel der wereld (*).

Als eindelijk de Nederlanders hunne lang gekoesterde plannen tot de vaart op de rijke oorden, waar de peper en de nagelen groeijen, verwezenlijkten, waren zij ook ingelicht omtrent de meerdere waarde van het zilver in die streken dan in hun vaderland. Hun landsman Jan Huijgen van Linschoten, de vraagbaak, gedurende vele jaren, van alle zeelieden, welke niet met Spaansche of Portugesche schepen Indië opzochten, had hen geleerd, dat op de in Indië bekende, Spaansche realen zelfs eene winst van 40 p. c. te behalen was.

Reeds Houtman kwam dien ten gevolge met veel gereed zilver geld te Bantam. Eveneens voerden van Neck, Heemskerck en zoo vele andere vlootvoogden uit dien eersten tijd bij voorkeur zilver, en meer bepaald Spaansche realen aan.

Doordien echter het verkeer met de beide landen, van waar de Nederlandsche kooplieden deze soort van munt voornamelijk moesten erlangen, Spanje en de zuidelijke provincien, door den toenmaligen tachtigjarigen oorlog zeer bemoeijelijkt werd, konden zij ten laatsten hunne voor Indië bestemde schepen niet genoegzaam van realen voor-

---

(*) Deze *rejal batoe* zijn echter ook nog in latere tijden aangevoerd geworden, toen de Oost Indische Compagnie reeds lang hare en andere munten over Indië had verspreid, blijkens exemplaren in de verzameling van het Bataviaasch genootschap aanwezig en op Java gevonden, die jaartallen voeren van de achttiende eeuw.

De overige Portugesche en andere munten, welke in de eerste tijden van de vaart op Indië aldaar gebruikt werden, zijn opgegeven en afgebeeld achter de Eerste Schipvaart der Hollandsche Natie naar Oost-Indien, te vinden in het 1ste deel van Begin en Voortgang van de Vereenigde Nederlandsche geoctroijeerde Oost-Indische compagnie.

zien. Bovendien was eene groote menigte van valsche realen in omloop gekomen, die men in Indië volstrekt niet kon gebruiken.

De eerste reederij, welke zich in Nederland op de vaart naar Indië toelegde, de bekende Amsterdamsche Compagnie van verre, verzocht daarom, in het jaar 1600, aan de Staten van Holland, zooals het in de resolutie dier Staten van 1 Maart 1601 heet, na het advies van den gouverneur van Bantam (?) ingewonnen te hebben, om in de munt te Dordrecht munten voor Indië te mogen slaan, die het gebrek aan realen zouden kunnen verhelpen. Ter aanbeveling van haar verzoek voegde de Compagnie er bij, dat deze munten tevens zouden kunnen strekken tot bevordering der bekendheid van Nederland in die streken. De Staten van Holland bewilligden in dit aanzoek, terwijl zij een accoord met de Compagnie van verre aangingen, omtrent het allooi der aantemunten stukken, met bepaling, dat deze nimmer in Nederland zelf gangbaar zouden zijn en dat ook andere steden dan Amsterdam die zouden mogen laten slaan. De vroedschap dezer stad bevestigde op den 7 Maart 1601, op verzoek der bewindhebbers van genoemde Compagnie „het believen van de Heeren Staten" tot het slaan dezer munten, welke zouden mogen vertoonen „'t wapen van de voorsz. stad met d'inscriptie van Aemstelodamum versiert."

Negen maanden later werd hetzelfde verzoek door de Middelburgsche Compagnie aan de Zeeuwsche Staten gedaan, die eveneens het munten van „zeker quantiteit realen van achten" aan de kooplieden toestonden.

Uit de resolutie der Staten van Zeeland van 16 November 1601 blijkt, dat de muntmeester te Middelburg had aangenomen het leveren van het zilver tot het slaan van omtrent 1200 mark van deze munt, mits dat de Middelburgsche negocianten daartoe eerst consent verwerven zouden van de Heeren Staten en dat het aantal stukken, dat zij zouden begeren, zonder prejudice van den lande in vijf of zes dagen zou kunnen worden geslagen.

De onderdeelen der Amsterdamsche realen waren halven, vierden, achtsten, zestienden en twee-en-dertigsten. Zij werden gesteld op 11 penningen in gehalte en 7 engels, 22 azen in gewigt.

VEREENIGDE OOST-INDISCHE COMPAGNIE.

GOUD.

In de eerste tijden van het bestaan der Oost-Indische Compagnie schijnt geen gouden munt door eenige Europesche mogendheid in den Oosterschen Archipel gangbaar te zijn verklaard. Zelfs blijkt niet, dat de Nederlandsche gouden munten aldaar gebruikt werden. Eerst in 1673 vinden wij, dat „het geld zoo krap aankwam, dat men langer „kwalijk raad wist om de kostgelden en subsidiën te betalen," waarom, bij de resolutie van 7 Maart van dat jaar, „noodshalve" werd bepaald, de Japansche gouden kobangs, tegen 9 rijksdaalders het stuk, gangbaar te maken, welke waarde, bij de resolutie der Hooge Indische Regering van 10 Februarij 1679, werd verhoogd tot 10 rijksdaalders. Bij een nieuwen aanvoer van die munt met de jonken uit China en Japan, werd op voordragt van den directeur generaal, bij de resolutie van 20 Januarij 1681, deze verhooging bevestigd, „alzoo daarbij geen schade „werd geleden en dezelven toch anderzins door vreemden van Bantam „enz., evenwel meest naar Koromandel als anderzins werden vervoerd."

Deze waarde bepaling werd nog eens herhaald bij de resolutie van 31 October 1687, waarbij tevens de Japansche gouden itzeboes werden gesteld op 20 schellingen of 2½ rijksdaalder.

Bij gelegenheid dat in 1686 de staat der groote en der kleine kas te Batavia werd opgenomen, omdat wederom interesten moesten betaald worden van het groote kapitaal, waarmede de Compagnie reeds bezwaard was, en eenige contanten naar Bengalen moesten gezonden worden, bleek het, dat daarin, behalve eene aanzienlijke hoeveelheid zilver geld en eene kist met baar goud, voorhanden waren 20.000 gou-

den dukaten. De Regering nam daarop in overweging, of en tot welke waarde men deze dukaten zou uitgeven, ten einde zij niet uit het land zouden gevoerd worden.

Men besloot daarop, bij de resolutie van 20 Augustus, die 20.000 dukaten uittegeven tegen 2¼ rijksdaalder à 60 stuivers „met intentie „om dezelven daarvoor weder aantenemen en te ontvangen, ten welken „einde al dezelven, bevorens de te doenen uitgifte, gemerkt zouden „worden met de letter B, opdat er geen meer of anderen in plaats „aan d' Ed. Compagnie weder gegeven mogten worden, waardoor dan „ook alle occasie om daarop met ontbieding van andere plaatsen winst „te doen, afgesneden zou zijn" (*).

Bij resolutie van 8 Junij 1690 werd bepaald, dat, ook de gouden kobangs en itzeboes, die, gelijk wij zoo even zagen, te Batavia en in het ressort daarvan gangbaar waren tot 10 rijksdaalders en tot 20 schellingen, uithoofde van hunne aanmerkelijke vervalsching, eveneens ten overstaan van gecommitteerden uit den achtbaren raad van justitie van het kasteel en het eerwaardig collegie van schepenen, zouden worden geklopt met „een overeind staand leeuwtje naar de linkerhand gekeerd" (†). Alle Japansche, Chinesche en andere kobangs en itzeboes, welke op eene dergelijke wijze niet waren geklopt, zouden slechts als koopwaar volgens allooi en zwaarte te Batavia mogen verhandeld worden. De geheele voorraad aan kobangs en itzeboes in de Compagnies kas was reeds den 18en Julij 1690 aldus geklopt en twee malen 's weeks, tot aan den laatsten September van genoemd jaar, werd op het kasteel bij die kas aan de burgerij gelegenheid gegeven om hare goede Japansche kobangs en itzeboes eveneens te doen stempelen.

In het jaar 1700 vinden wij een merkwaardig bewijs van de verregaande stelselloosheid van de toenmalige regering dezer landen. Bij de re-

---

(*) Van dezen hebben wij geene afbeelding kunnen leveren, zoowel omdat ons geen exemplaar daarvan is voorgekomen, als omdat wij daarvan geene afbeelding elders hebben aangetroffen.

(†) Ook hiervan zijn ons geene afbeeldingen, noch exemplaren bekend.

solutie namelijk van 29 Januarij werd wederom, op voordragt van den directeur generaal, bepaald, dat 49.495 gouden dukaten zouden worden geklopt „tot stijving der kas in de dagelijksche uitgifte, zoo om„trent den inkoop van Chinesche waren, als anders" (*), en daarop werd eensklaps, bij plakaat van 13 April daaraan volgende „om de „groote excessen in 't vervalschen en snoeijen der gouden dukaten," bekend gemaakt, dat voortaan geene met de letter B. geklopte dukaten meer gangbaar zouden zijn, en dat de Compagnie, „tot ge„rief der goede ingezetenen," voortaan geene andere dukaten tegen 18 schellingen zou uitgeven, dan *ongeklopte* doch wigtige Europesche dukaten „tot 72 stuks in het mark Trooisch of ieder 2 engels, 7 „azen, overeenkomende met 1/8 reaal of ruim 9 kondarijn Japansch „gewigt."

Tegen datzelfde gewigt en anders niet werden de met B geklopte dukaten in 's Compagnies kas aangenomen „en gemortificeerd" (†).

(*) Het blijkt dus, dat men, na de in 1686 gestempelde dukaten, die natuurlijk spoedig uit de kas zijn verdwenen, geene dukaten van Compagnies wege heeft uitgegeven.

(†) Hoewel al deze en dergelijke maatregelen, zoo het heette, tot gerief der goede ingezetenen werden genomen, kan men de last en moeite, welke de burgerij toenmaals met het geld had, nagaan uit het slot van het aangehaalde plakaat van 13 April 1700: „doch zullen de valschelijk „nagemaakte of geconterfeite dukaten bij d'Ed. Compagnie aangenomen en de eigenaren betaald „worden tegen het gewigt en de waarde van het goud, het eerste naar hetgeen men bevinden „zal, dat dezelven in effecte zullen wegen, en het laatste of de waarde en allooi van het goud „door den ander gerekend tot 20 karaat, omdat het niet doenlijk is aan ieder, stuk voor stuk, „eene nette proef door de toets of het essaai te nemen; zullende het goud van voorzegde valsche „of geconterfeite dukaten bij d'Ed. Compagnie worden aangenomen en betaald tot zestien rds. „de reaal zwaarte fijn van vier en twintig karaat enz.

In het geheel werden bij deze gelegenheid onderzocht 190.829 dukaten, waaronder werden bevonden 109.698 onwigtige of gesnoeide Europesche en 10.475 vervalschte of nagemaakte dukaten. De Compagnie verloor hierbij door onbruikbare dukaten, die in hare kassen te Batavia werden gevonden, 3.802 rijksdaalders, en de goede gemeente 18.545¼ rijksdaalders, te zamen 22.347¼ rijksdaalders. Zoowel de noodzakelijkheid van den genomen maatregel als het enorme verlies, dat hierdoor aan den dag kwam, blijkt hieruit ten duidelijkste. Zie de resolutie van 18 Junij 1700.

De waarde bepaling der dukaten op 18 schellingen, volgens het even genoemd plakaat van 13 April 1700, werd vervolgens herhaald en bevestigd bij het plakaat van 17 Maart 1701 en de resolutie van 3 Maart 1716.

Ook de Bewindhebbers in Nederland bragten het hunne bij tot verwarring van de geldcirculatie in Indië. Zoo blijkt uit de resolutie van 13 Januarij 1730, dat „onder het zware goud kapitaal van 3.447.999 „gulden, 8 stuivers en 8 penningen" zich ook bevond eene hoeveelheid van 7.945½ gouden crusado's „successief van de kamer Zeeland ontvangen."

Om de Compagnie op alle mogelijke wijzen van die munt met voordeel aftehelpen werd zij, op voorstel van den gouverneur-generaal, bij openbare notificatie en affixie van billetten gangbaar verklaard „te dezer stede mitsgaders in 's Compagnies verder gebied in „Indië", en uitgegeven tot 6½ rijksdaalder of *f* 19:10, doch onder beding, dat de Compagnie geene grootere hoeveelheid van die specie in betaling zou aannemen dan uit hare kas was uitgegeven.

Het slaan van gouden munt voor 's Compagnies rekening te Batavia was een gevolg van het contract met den soesoehoenan van Soerakarta van 11 november 1743, waarbij in artikel 22 die vorst zijn muntregt aan de Oost-Indische Compagnie afstond.

In 1744 werd van dit pas verkregen regt „tot verzekering van dat „regaal voor de Maatschappij door eene werkelijke exercitie van het- „zelve" het eerst gebruik gemaakt (*).

In de geldkamer te Batavia was eene aanzienlijke hoeveelheid ongemunt goud voorhanden, terwijl er groote schaarschte aan alom gangbare munt werd ondervonden, doordien er sedert eenige jaren geene dukaten meer uit Nederland waren aangevoerd, welke muntsoort dien ten gevolge ook zeer hoog in prijs was gestegen. De Regering meende zich dus, met veel waarschijnlijkheid van een „zoet" voordeel, te kunnen bedienen van het

(*) Zie resolutie van 13 December 1753.

bedoelde muntregt, door „eene gouden munt, niet alleen voor Java, „maar zelfs voor al de andere koloniën van de Compagnie in In- „dië te slaan, naar het gehalte en het gewigt van de Nederlandsche „dukaten, bij nog iets daar boven, om des te meer crediet daar aan „te geven."

Tot het nemen van zoodanige proef werd besloten bij de secrete resolutie van 28 Februarij 1744, en bij billet van 29 Maart 1745 werd deze nieuwe munt, onder den naam van Javasche dukaten, uitgegeven en gangbaar gesteld tegen $2^1/_2$ rijkdaalder (*). Vooral om de west van Indië stelde men zich groote voordeelen van deze gouden munt voor (†).

Bij het einde van het boekjaar $174^5/_6$ werd door den directeur generaal aan de Hooge Regering voorgelegd een berigt wegens de winsten en de lasten van de Javasche munt over dat jaar. Daaruit bleek,

---

(*) Volgens de resolutie van 29 October 1765 zouden ook particulieren deze gouden munt des verkiezende hebben kunnen laten slaan, doch geen gebruik van deze vergunning hebben gemaakt, omdat zij er geen voordeel of noodzaak toe zagen. Wij hebben evenwel die vergunning in de resolutie van 28 Februarij 1744 niet kunnen vinden.

(†) „..... om twee voorname redenen, ... waarvan de eene is de munterij van goud „geld groot en klein, in de landen van Malabaar, Madura en langs Koromandel, waartoe „de hoogheid (?) gaarne eene geaccrediteerde munt van een bekend allooi hebben, dat hun „in de mattan of toesats (?) geen of minder onkosten geeft, en de andere omdat in die landen, „doorgaans vol roovers en stroopers, de compendieuse gouden speciën geprefereerd worden „boven de zilveren, al was het ook met eenig verlies bij diegenen die het montant en ren- „dement van het goed, dat zij hebben aangebragt niet in goederen weder besteden kunnen „of om de nabijheid en de beletselen van de minsten over den landweg terug willen keeren, „waardoor het dan komt, dat, bij gebrek aan goud of gouden muntspeciën, de dukaten „menigmaal voor 4 ropijen op Malabaar worden opgewisseld, nader te zien bij den brief „der ministers van dat kommandement van 7 Mei 1743, waarbij zij zelfs uit dien hoofde „eene winstrekening ten aanzien der Europesche dukaten komen op te maken, die nog veel „grooter zoude vallen omtrent deze, door den lagen inkoopsprijs van het goud, waarop wel „30 à 40 pr. co. naar gedachten zoude geavanceerd worden, ongerekend het gerief onder de „gemeente en in den handel, mitsgaders het verzekeren van zoo eminent prerogatief als „dit, door de werkelijke exercitie van dit regaal".

dat men had geslagen 7.212 dukaten, ter waarde, à *f* 6 het stuk, van *f* 43.272. De winst daarop was bruto *f* 3.831 of, na aftrek van de kosten à *f* 959:9, netto *f* 2.871.

In het volgende jaar werd eene gouden munt, ter dubbele zwaarte der gouden dukaten, met eenen eenigzins gewijzigden stempel geslagen. Tot onze bevreemding hebben wij van die munt wel exemplaren, maar geene officiële melding gevonden.

De Javasche dukaat werd oorspronkelijk gestempeld met het woord „derham", in Arabische karakters, maar bij resolutie van 14 Maart 1747 werd goedgevonden dat woord alleen te blijven behouden voor de zilveren munt, en op de gouden te doen stempelen „dinar", „dewijl die „woorden ook eigenlijker uitdrukken de differente speciën." (*)

Het is ons echter niet gebleken, dat aan dit besluit uitvoering is gegeven, daar al de ons bekende exemplaren van de hier bedoelde gouden munt het woord „derham" voeren.

Deze munting bleek, uit een in Junij 1751 ingekomen berigt van de beide opperkooplieden van het kasteel Batavia, eene slechte speculatie te zijn, vooral wegens het namaken dezer speciën („sedert „eenigen tijd grof in zwang gaande") en „de excessive duurte van het „mineraal (t. w. het goud)," waarom reeds bij de resolutie van 18 Junij 1751 van de munting van goud geld te Batavia werd afgezien.

Het gevolg hiervan was spoedig eene „groote schaarschheid van „gouden en alom gangbare muntspeciën, inzonderheid te dezer hoofd-„plaats", en, om hierin te voorzien, werd, bij de resolutie van 13 December 1753, bepaald, dat eene pas aangebragte partij van 11.450 gekartelde Hollandsche dukaten „alsmede die in 't vervolg uit Patria „alhier 's Compagnies wege stonden ontvangen te worden," ten over-

(*) Deze opmerking is juist, want gewoonlijk beteekent derham: zilveren munt; b. v. درهم و دينار (derham wa dinar) = zilveren en gouden munt. Zie Richardson, Dict. Persian, Arabic and English, in voce.

staan van den commissaris van 't klein zegel en van één der opperkooplieden van het kasteel Batavia, zouden geklopt worden met het woord „Djawa" of Java in Arabische karakters (*), alsmede dat die, met uitzondering van alle andere Hollandsche en verdere Europesche dukaten, welke niet aldus geklopt waren, gangbaar zouden zijn tegen *f* 6:12 of 22 schellingen. Deze hooge koers werd bepaald om het uitvoeren, voornamelijk naar de west van Indië, tegen te gaan.

De Indische Regering was hiertoe overgegaan zonder voorafgaande goedkeuring, maar niet zonder voorkennis van Heeren XVII. Deze keurden evenwel den maatregel niet dadelijk goed en schreven, bij hunne missive van 8 October 1753, ter zake van de voorziening in gouden munt in het algemeen en van het stempelen der dukaten in het bijzonder, het volgende aan de Indische Regering:

„In welker voege wij uw eisch (†) van goud voorleden, en nu we„der van dit jaar hebben voldaan, kan UE. uit ons schrijven van „verleden jaar, en uit hetgeen wij UE. daarvan bij onze volgende let„teren zullen communiceren, blijken, dat naardien een eisch van „goud uit het vaderland eeniglijk wordt gedaan uithoofde van de „schaarschheid van dat metaal door de geringe aanbrengst van het„zelve uit China en van andere goudgevende kantoren, zoo vereischt „het uwe attentie, wel bedacht te zijn en te letten, dat zoodra van „die plaatsen wederom eene genoegzame en gewone quantiteit goud „zal kunnen worden bemagtigd, het eischen van goud uit het vader„land ook weder moet worden gestaakt, dewijl altoos geconsidereerd is, „dat goud, uit het vaderland naar Indië gezonden, verlies gaf, ten „ware dat de dukaten op Ceilon, Malabaar etc. voor *f* 7:16 en te Ba-

---

(*) Het stempeltje, waarmede dit zou geschieden, moest berusten onder den commissaris van het klein zegel.

(†) Deze eisch en de mededeeling van het voornemen om dukaten te stempelen moeten zijn gedaan bij de Indische missive van 31 Maart 1752, welke aan het archief te Batavia ontbreekt.

„tavia voor *f* 6:10 Hollandsch voor altoos konden worden gangbaar „gemaakt.

„Sequinen of Venetiaansche dukaten zijn niet te bekomen, en wij „oordeelen, dat men niet opregt zou handelen, wanneer men expres ligte „of onwigtige Hollandsche dukaten opkocht, om die in Indië uit te „geven voor denzelfden prijs, en dus alsof die wigtig waren, en daar- „om zullen wij, zooals wij ook verleden jaar hebben gedaan, UE. „van dit jaar, mitsgaders Ceilon en Malabaar, direct weder toezen- „den nieuwe, wigtige, Zeelandsche, Hollandsche en West-Frieslandsche „gouden dukaten; maar dat men, om die dukaten gangbaar te maken „tot *f* 6:10 dezelve zou bestempelen met een teeken in de Javasche „munt, hebben wij al zoo min kunnen begrijpen, alsof dat teeken, en „dus het crediet, zou moeten gegeven worden alleen aan de onwigtige „dan alleen aan de wigtige, of wel aan beide, want zoo men door „dat teeken crediet zou moeten geven alleen aan de wigtige, wat „zou er dan worden van onwigtige zonder crediet? Doch moet het „teeken gegeven worden alleen aan de onwigtige, hoe zou men het „dan stellen met de wigtige, die UE. vraagt voor Ceilon en Malabaar, „alzoo de dukaten voor die beide plaatsen direct uit het vaderland „worden verzonden en dus in de Javasche munt met dat teeken niet „bestempeld zouden kunnen worden? Ook zou het zeer vreemd moe- „ten voorkomen en in het oog loopen, dat op de plaatsen, zoo na- „bij de andere gelegen, van Comp. wege zouden worden uitgegeven „dukaten, de eene door een teeken van de Comp. geaccrediteerd en „de andere zonder dat teeken, schoon het beide dukaten van dezelf- „de munt waren; maar zou door dat teeken de geaccrediteerdheid „aan beide zoowel wigtigen als onwigtigen, moeten worden gegeven, „dan zou dat teeken met opzigt tot de onwigtigen, ook zelfs in het „geval, dat men dat teeken alleen zou willen stellen op de onwigtigen „en niet op de wigtigen, al vrij wat beginnen te gelijken naar kwa- „de munt, en schoon deze speculatie wel vervalt, in zoo verre wij „geene anderen dan wigtige Zeeuwschen, Hollandschen en West-

„ Frieslandschen voldoen, zoo blijft er echter nog eene bedenkelijk-„ heid over, bijaldien dat teeken alleen zijn aspect heeft op de wig-„ tigen, te weten of men die dan op de eene plaats gangbaar zal kun-„ nen maken tot die prijzen, met en op eene andere plaats, zonder dat „ geaccrediteerd teeken;— van het een en ander moet UE. ons nader „ elucideren."

Hierop werd door de Indische Regering bij resolutie van 21 Mei 1754 besloten aan de Heeren XVII medetedeelen:

„ Eerstelijk, dat de concatinatie der woorden, die over de gekartelde „ dukaten spreken, op eene tastbare wijze denoteren, dat het nader „ bestempelen van die wigtige, en geen onwigtige gouden specie al-„ leen betrekking stond te hebben op Batavia benevens die buiten-„ kantoren, alwaar de Comp. magt heeft de geldspeciën op zulk eene „ waarde te fixeren als geraden wordt geoordeeld, en daar dezelven „ alsdan tegen *f* 6:10 zouden rouleren; dat ook het stellen van dit „ teeken met geen ander oogmerk stond te geschieden dan om die „ soort te distingeren van andere Hollandsche dukaten, die hier ech-„ ter voor 18 schellingen, ook somtijds wel wat meer gangbaar zijn en „ doorgaans als goud naar de west van Indië verzonden worden, doch „ welke men, zonder de gedachte voorzorg, zekerlijk in abundantie „ hier naar toe zoude zien voeren, in welk geval de Compagnie ge-„ priveerd zoude worden van eene plausibele advance, welke haar door „ de in train gebragte nadere bestempeling der dukaten als van zelfs „ in den schoot vloeit, ingevolge het geresolveerde op den 13en December „ des gepasseerden jaars, waarbij die gedistingeerde muntspecie op „ *f* 6:12 of 22 schellingen gesteld, en ook geintroduceerd zijnde, thans „ in effecte rouleert, mitsgaders door welk expedient de Maatschappij „ consequentelijk 27 stuivers op iederen dukaat, berekenende 26 p.c., „ komt te profiteren, 't geen in comparatie van het zilver, gemunt „ en ongemunt uit Europa aangebragt en door malkanderen gerekend „ wordende, een verschil ten goede aanwijst van plus minus 6 ten hon-„ derd.

„ Ten tweede , dat ten opzigte van de geëischte onwigtige Venetiaan-„sche en Hollandsche gouden dukaten voor Ceilon, Coromandel en Mala-„baar, het nimmer de intentie dezer Regering geweest is, om die on-„wigtige muntspecie voor denzelfden prijs en als wigtige dukaten uit „te geven, mitsgaders dus door illegitime en wraakbare wegen en „middelen de Comp. voordeel te brengen, neen maar alleen om Hun „Edelen Hoog Achtbaren, uithoofde der presente schaarschheid aan „zilver, in de ruimte van goud in Europa, een waardig en tevens „voordeelig middel te suppediteren, om spoedig een goed gedeelte „van den geld-eisch te besteden in eene munt, die in Nederland naauwe-„lijks bij iemand acceptabel is dan voor dier intrinsique waarde, hoe-„danig dezelve mede te Ceilon, Malabaar en al de Westersche kan-„toren gedebiteerd wordt, invoegen het om het even is, of dezelve „het juiste gewigt van eenen gangbaren dukaat hebben, dan niet, dewijl „de inlander alleen zijne rekening maakt op het allooi en het ge-„wigt van het goud, zich om den stempel weinig bekreunende, dan in „zooverre hem dezelve tot een gerust kenteeken verstrekt, dat hij goud „ontvangt van het ordinaire gehalte.

„ En ten derde, dat na hetgene hierboven in het voorbijgaan reeds „met een woord gezegd is, het stellen van een Javaansch stempeltje „alleen aspect heeft en voortaan zal hebben op de geheele door de „Heeren Meesters herwaarts gezonden wordende quantiteit wigtige ge-„kartelde Nederlandsche dukaten, en geene anderen, waarmede de „Comp. zich zoo min ten aanzien van 't gewigt als van de waarde in 't „geheel niet bemoeit, door welke eenvoudige interpretatie ten vollen „gesolveerd wordt de tegelijk door de Heeren Meesters gedane vra-„ge, of namelijk de voorsz. wigtige dukaten op de eene plaats niet „en op andere wel, zonder dat teeken geaccrediteerd te zijn, gangbaar „zullen wezen voor dezelfde prijzen, terwijl voor het overige nog goed-„gevonden is Hun Edelen Hoog Achtbaren ter speculatie toetezenden „drie der hier andermaal gestempelde dukaten, namelijk voor de „Kamer Amsterdam twee, en voor de Kamer Zeeland, een."

De Heeren Meesters namen in deze ophelderingen geen genoegen, en schenen niet juist te begrijpen, welke soort van dukaten men eigenlijk in Indië wilde stempelen. De Indische Regering besloot daarom, bij resolutie van 7 September 1756, de bovenomschreven inlichtingen nog eens te herhalen, „en gemerkt de Heeren Majores niet hebben „gelieven te ordonneren, om met de voorsz. bestempeling, in voorsz. „cas, te dezer hoofdplaats te supersederen, zoo is geresolveerd daar „mede te continueren, tot tijd en wijle men daaromtrent met het goed„vinden van Hun Edel Achtbaren zal wezen gemunieerd, te meer „omdat deze nog naauwelijks geintroduceerde en bij den inlander ge„recipieerde munt thans ingetrokken wordende, daaruit ongetwijfeld „confusie en wantrouwen onder de gemeente zouden moeten resulteren, „om geen gewag te maken hoe men verzekerd kan zijn, dat zoo wan„neer de gekartelde dukaten zonder onderscheid, dat is met het Ja„vaansche stempeltje onderscheiden of niet, tegen 22 schellingen zou„den blijven rouleren, het alsdan niet zoude kunnen missen, dat par„ticuliere personen aanzienlijke partijen zouden ontbieden om dezel„ven hier met een avans van 26 ten honderd aan den man te hel„pen, waarvan de Comp. voor tegenwoordig alleen possesseur is en „blijven kan."

De gemeente maakte van de stempeling gebruik om ook ongekartelde gouden dukaten van een valschen stempel Djawa te voorzien en die tegen den verhoogden koers in de wandeling te brengen. Om dit tegen te gaan verklaarde de Regering, bij plakaat van 8 Januarij 1760, dat die ongekartelde, schoon valsch gestempelde Hollandsche dukaten voor niet meer gangbaar zouden mogen worden gehouden en aangenomen dan tegen 2¼ rijksdaalders, „zoo als de dukaten in 't generaal gesteld geweest zijn." De gekartelde gestempelde dukaten bleven hunne waarde van 2¾ rijksdaalders of 22 schellingen behouden.

Deze maatregel van het stempelen van dukaten mogt, niettegenstaande al de door de Indische Regering gegeven inlichtingen, echter geenzins de goedkeuring wegdragen der Heeren Meesters, die, bij

brief van 15 October 1760, „betuigden hunne suspicie, dat andere redenen „dan het belang der Maatschappij in deze stempeling der dukaten zouden „hebben geprevaleerd, met order, wegens het nadeel dat daarin voor de „Compagnie zou liggen opgesloten, om ten eersten het bestempelen „der dukaten te doen ophouden."

De Regering deed daarop onmiddelijk, bij resolutie van 17 Augustus 1761, het stempelen staken en de stempels door opzettelijk daartoe gecommitteerden vernietigen, die van deze vernietiging een proces-verbaal moesten opmaken om aan het Opperbestuur ter speculatie toegezonden te worden, doch gaf aan de Heeren XVII ten antwoord: „dat wel verre dat de Regering door deze of gene redenen gepermoveerd „zoude zijn geworden die stempeling te introduceren, daarmede niets „dan het voordeel en interest der Maatschappij was bedoeld."

Bij het plakaat van 4 September 1761, waarbij aan de gemeente werd kennis gegeven van het ophouden der stempeling van dukaten, werd de gekartelde ongestempelde dukaat even als de gestempelde gesteld op $2^3/_4$ rijkdaalders, doch „naardien de particulieren door deze verhoo- „ging ligtelijk aangelokt en geanimeerd zouden kunnen worden om „tegen 's Comps. orders, deze gekartelde Nederlandsche gouden du- „katen voor hunne rekening uit Nederland te laten overzenden en „alhier invoeren om dezelve tegen gedachten prijs te debiteren," zoo werd de invoer van die dukaten scherpelijk verboden.

Bij gebrek aan gelegenheid om goud tot munt te laten slaan, was intusschen bij de gemeente te Batavia de wensch gerezen, dat men weder, even als vroeger, de rentelooze kapitalen in dat metaal vruchbaar mogt maken, door dezelven in gangbaar geld te vervormen.

Hieraan werd door de Indische Regering toegegeven, en bij de resolutie van 29 October 1765 aan een ieder „vrijheid gegeven om goud „in de munt te brengen, ten einde daarvan heele, dubbele en twee- „dubbele gouden ropijen te laten slaan, naar den stempel voor de zil- „veren ropijen ingevoerd, op de zwaarte van 7, 14 en 28 stuivers res- „pectieve en het gehalte van 20 karaten, ... en dezelven gang-

〃 baar te verklaren voor 20 schellingen of 2½ rijksd., 5 en 10 rijksd., 〃 naar proportie aan 't voormeld gewigt."

De onkosten voor den inbrenger of eigenaar van het goud werden bepaald op:

2 pct. aan geregtigheid voor de Compagnie,

1½ 〃 voor den muntmeester,

¼ 〃 voor den essayeur,

¼ 〃 voor den adjunct muntmeester of, bij onstentenis van dezen, voor den boekhouder van de munt.

Ook deze maatregel was kort van duur, want reeds bij resolutie van 15 Januarij 1768 werd, wegens het grof namaken der gouden Javasche ropijen, besloten 〃 niet alleen het munten daarvan te doen ophouden, 〃 met intrekking van den stempel, maar ook al dezelven, in hunne di- 〃 verse soorten, te doen inwisselen."

Bij plakaat van denzelfden dag werden zij billioen verklaard en, tegen den vastgestelden koers, inwisselbaar gesteld.

Toen echter weinige jaren later het gebrek aan contanten zich te Batavia op nieuw sterk deed gevoelen, werd, bij billet van 20 September 1782, weder aan de gemeente vergunning verleend, om, op de wijze en voorwaarden als in 1765 bepaald, enkele, dubbele en twee-dubbele gouden ropijen te laten slaan op hetzelfde allooi van 20 karaten, die ook tegen 2½ rijksd. gangbaar werden gesteld.

Zonderling genoeg werd het allooi reeds vier dagen later gewijzigd. Volgens artikel 2 der instructie voor den muntmeester, van 24 September 1782, moesten alle Javasche gouden en zilveren ropijen worden geslagen 〃 op het gewigt en gehalte, dat daartoe is gesteld, te weten, 〃 de enkele, dubbele en twee-dubbele gouden ropijen, op het gewigt 〃 van 7, 14 en 28 stuivers respectieve ieder, en het gehalte van 19 〃 karaten . . . . en alle gekarteld."

Van deze verandering van allooi werd de gemeente eerst kennis gegeven bij billet van 15 November 1782.

Deze munting heeft echter niet in de behoefte kunnen voorzien, en

de Regering zag zich verpligt, bij plakaat van 6 December 1782, de volgende vreemde gouden munten 〃 hier ter plaatse en dies ressort" gangbaar te verklaren:

de gouden Perzische	Hindi	ropij	tegen $8^{1}/_{2}$ rijksd. ieder.	
〃 〃 〃	Amodi	〃		
〃 〃 〃	Crimcansche	〃		
〃 〃 〃	halve Crimcansche	ropij	tegen	4 rijksd.
〃 〃 〃	kwart	〃	〃 〃	2 〃
〃 Venetiaansche gouden dukaat				$2^{1}/_{2}$ 〃
〃 zoogenaamde Turksche gouden dukaat			〃	$1^{1}/_{2}$ 〃

VEREENIGDE OOST-INDISCHE COMPAGNIE.

ZILVER.

Bij hare oprigting, op 20 Maart 1602, vond de Vereenigde Oost-Indische Compagnie, zoo als wij op bl. 2 hiervoren gezien hebben, eene voor Indië bestemde Nederlandsche munt (*). Zij zelve deed niet onmiddelijk geld met haren stempel slaan, maar voerde in Indië het Nederlandsche zilvergeld aan, dat aldaar op aanschrijving der Heeren XVII van 10 December 1622 een wettigen koers erlangde (†).

De invoer van dat geld voldeed weldra niet meer aan de vraag tot uitvoer. De contanten verdwenen zoowel uit de kassen als uit den omloop, tot groot ongerief van den handel en voor het dagelijksch gebruik. Bovendien benadeelde de onverzaadbare zucht der Oosterlingen naar zilver den omzet der overige artikelen, waarmede de Compagnie handel dreef. Zij en de verdere kooplieden van Batavia bleven „ met hunne koopmanschappen (die de alhier verschijnende vreemde-„ lingen anders in retour zouden trekken en medenemen) tot grooten „ interest en merkelijke schade verkropt zitten".

De Indische Regering, aan welke de onomstootbare oeconomische waarheid nog niet bekend was, dat gebrek ten gevolge van uitvoer

(*) Minder juist zegt derhalve Zuijlen van Nijevelt, pag. 364: „gedurende de eerste jaren „ na de oprigting der O. I. Compagnie schijnen er in Indië geene uitheemsche muntspeciën „ in omloop geweest te zijn, behalve de Spaansche reaal van achten, met onderdeelen ter „ waarde van $^1/_2$, $^1/_4$, $^1/_8$ en $^1/_{16}$ reaal".

(†) Zuijlen van Nijevelt t. a. p. De bedoelde missive en het dien ten gevolge door de Indische Regering genomen besluit of resolutie zijn in het archief ter Algemeene Secretarie te Batavia niet meer aanwezig. Dit is te meer te bejammeren, omdat het munt-tarief, in 1622 vastgesteld, het eerste van dien aard van Nederlandsch Indië schijnt geweest te zijn.

slechts verholpen kan worden door evenredigen invoer, begreep derhalve ten onregte hare toevlugt tot kunstmiddelen te moeten nemen, om den al te grooten uitvoer van zilvergeld tegen te gaan, alsof de natuur der zaken zich op den duur door kunst liet bedwingen.

Het eerste bewijs, dat wij daarvan aantreffen, is het plakaat, dat den 11 Julij 1639 „van de puije dezer stede (Batavia) bij affictie aan „den volke in 't generaal" werd bekend gemaakt, luidende als volgt:

„Anthonio van Diemen, Gouverneur-Generaal, en de Raden van Indië „over den stand der Vrije Vereenigde Nederlanden in Oriente, allen „dengenen, die deze zullen zien of hooren lezen, salut! doen te weten:

„Alzoo wij, tot ons groot leedwezen, eenen geruimen tijd herwaarts „hebben bevonden en bij de dagelijksche experientie meer en meer te „onzer kennis gebragt wordt, dat de contanten of geslagen Neder„landsche munt te eenmaal, zoo bij de vreemdelingen en van bui„ten inkomende handelaars, uit Batavia en de jurisdictie van dien „vervoerd, als ook bij eenige Indiaansche trafiquerende inhabitanten „en andere negotierende personen naar verscheiden afgelegen kwar„tieren verzonden worden, zoodanig dat daardoor alhier ter plaatse „eene groote schaarsiteit dienaangaande gecauseerd, de aftrek in goe„de waren en koopmanschappen ganschelijk verzwakt, en de burgers „en goede ingezetenen alhier hunne dus lange gegaudeerde prosperi„teit in velen benomen en onttrokken wordt; en dat door oorzaak van „'t waardig allooi der Nederlandsche gelden en de lage of geringe „evaluatie in regard van de uitheemsche munten op dezelve gesteld (*),

(*) Zuijlen van Nijevelt, pag. 365, geeft als reden van den uitvoer op: „het in omloop „brengen (ten gevolge van de aanschrijving der Heeren XVII van 10 December 1622) van „eene groote massa kleine, onaanzienlijke en onbekende speciën, als schellingen, enkele en „dubbele stuivers, meerendeels van slecht allooi, deed den koers der grove zilveren speciën „stijgen, wat trouwens wel te voorzien was, naardien de kleine zilveren munten niet, „overeenkomstig hare wezenlijke bestemming, als scheidemunt werden gebezigd, maar bij „zakken van *f* 300 uitgegeven en als betaalmiddel voor onbepaalde sommen toegelaten „werden."

In het plakaat worden *uitheemsche munten* tegenover *Nederlandsche gelden* gesteld, en

„weshalve gebeurt, dat gezegde handelaars, hunne aangebragte waren „en menigvuldige kleinigheden tot hun contentement alhier gevent „en te gelde gemaakt hebbende, geenzins tot inkoop en uitvoering „noch van eenige kleeden noch andere hunlieden ook dienstige en „alhier in overvloed te bekomen koopmanschappen, maar alleenig „tot opzameling van meer geroerde contanten inclineren, strekkende „'t zelve tot groote prejudice en nadeel van de Comp. en het wel- „varen der goede ingezetenen alhier;

„Zoo is 't, dat wij, genegen zijnde hierin tijdelijk te voorzien, en „willende, om redenen boven gededuceerd, deze onmatige uitvoering „en verzending van de vorengemelde specie naar vermogen prevenie- „ren en in toekomende weren, hoog noodig geacht en goedgevon- „den hebben, gelijk wij hoog noodig achten en goedvinden mits „deze, onder anderen, de evaluatie van de Nederlandsche kroonen (*) „van twee en veertig tot op acht en veertig stuivers of vier en twin- „tig dubbeltjes te stellen en verhoogen (†), willen en statueren dier- „halve, dat dezelven, onder dusdanige nieuw gestelde valeur, alom „in Batavia en de jurisdictie van dien, bij allen en een iegelijk in „of buiten dienst van de Comp., zoo wel inhabitanten dezer stede als „van buiten inkomende handelaars, onder ons gouverno sorterende, „zullen uitgegeven, ontvangen en gangbaar gehouden worden, mits „expresse toezegging dat dezelven in gelijke evaluatie van vier en „twintig dubbeltjes, ieder, voortaan en hier namaals wederom bij de „Comp. ontvangen en een ieder tot zijn contentement uit Comp. cas-

---

met deze laatste woorden niet alleen schellingen of enkele en dubbele stuivers bedoeld, waarvan Zuijlen van Nijevelt spreekt. Men zocht derhalve in 1639 de reden van den uitvoer der grove zilveren (Nederlandsche) speciën niet in eene slechte verhouding der Nederlandsche muntsoorten onderling, zooals Zuijlen van Nijevelt als reden aanneemt, maar in het betere gehalte der munten van Nederlandschen oorsprong, dan dat der Spaansche en andere munten, welke in Indië gangbaar waren.

(*) In de resolutie van 10 Maart 1640 worden zij leeuwendaalders genoemd.

(†) In Nederland was deze munt slechts voor 40 stuivers gangbaar. Zuijlen van Nijevelt t. a. p.

„sa vergoed zullen worden, want wij zulks ten meeste dienste van „de Comp. en tot nut en welstand van deze onze republiek alzoo „bevinden te behooren.”

Het laat zich bijna niet denken, dat een dergelijk plakaat, door eenen Gouverneur Generaal uitgevaardigd, niet voor alle kantoren en bezittingen der Compagnie in Indië zou geldig geweest zijn en derhalve de waarde der bedoelde munt op al die plaatsen schijnbaar verhoogd zou zijn; en toch heeft dit plakaat slechts voor „Batavia en de jurisdictie van dien” gegolden. Deze jurisdictie strekte zich uit, ten oosten tot aan Cheribon, ten westen tot aan Bantam, ten zuiden, zooals het heette, tot aan het zuiderstrand, en ten noorden over de eilanden op de reede van Batavia. Alleen binnen die grenzen zouden derhalve de Nederlandsche kroonen tegen 24 dubbeltjes moeten gewisseld worden. Of dit voorbeeld op andere plaatsen door de in vele zaken onafhankelijke hoofden van bestuur werd nagevolgd, is ons niet bekend. Uit latere bescheiden, zoo als uit de resolutie van 6 October 1649, — waarover straks nader, — schijnt te blijken, dat voor de uitvaardiging van muntwetten, welke voor geheel Nederlandsch Indië geldig moesten zijn, eene speciale aanschrijving en autorisatie van het Opperbestuur in Nederland noodig was.

Eenmaal tot zoodanigen maatregel van willekeurige waardebepaling overgegaan zijnde, bleef de Indische Regering bij dat systheem volharden, hoewel de ondervinding haar had kunnen leeren, dat al haar streven de zucht naar zilver van den Oosterling, op werkelijke behoefte gegrond, niet kon beperken (*).

Wij vinden dan ook spoedig, dat, om dezelfde redenen als voren omschreven, voor Batavia en jurisdictie, bij plakaat van 10 Maart 1640, de rijks- of harde daalders van 56 op 60 stuivers gebragt werden,

---

(*) „Natuurlijk kon deze maatregel (het plakaat van 11 Julij 1639) geen ander gevolg „hebben dan den uitvoer der overige grove speciën te bevorderen of althans hare circulatie „te belemmeren.” Zuijlen van Nijevelt t. a. p.

tot welke waarde de Indische Regering de Spaansche daalders of realen reeds oogluikend had laten stijgen, en nu bij genoemd plakaat wettig verhoogde (*). De Regering werd tot dezen maatregel geleid ook door het „wegsteken" der rijksdaalders door de ingezetenen van Batavia, die bij de eerstdaags verwacht wordende komst der Chinesche jonken hoopten meer waarde voor hun zilvergeld te zullen krijgen, dan op dat oogenblik het geval was. Indien iemand zich door deze verhooging der rijksdaalders mogt benadeeld achten, hetgeen niet waarschijnlijk was, omdat zij in Indië werkelijk eene grootere waarde aan stuivers van minder allooi hadden dan die, waarvoor zij in omloop werden gegeven, dan was de Compagnie bereid om deze geldstukken ten allen tijde tegen dertig dubbeltjes intewisselen (†).

(*) Merkwaardig is de omstandigheid, dat dit plakaat geconcipieerd werd door den pensionaris en president des achtbaren Raads van Justitie te Batavia en ter gewoner plaatse gepubliceerd werd door den fiscaal en een gecommitteerde uit gemelden Raad. Het is niet duidelijk waarom de Justitie zich met den koers van het geld bemoeide. In 1682 geschiedde eene inwisseling van geld ten overstaan van den fiscaal van Indië en eenen gecommitteerde uit den Raad van Justitie.

Zuijlen van Nijevelt zegt ter dezer plaatse: „hierbij werd echter geene gelijkmatigheid „en evenredigheid in acht genomen. De zilveren reaal van achten, die steeds 48 stuivers „had gegolden, werd alsnu tot 60 stvs. en dus met 25°/₀ verhoogd. De zilveren keizers„daalder daarentegen, die tot nu toe voor 52 stvs. gangbaar was geweest, werd eveneens „tot 60 stvs., derhalve slechts met ruim 18°/₀ verhoogd." Deze voorstelling is volgens het „plakaat geheel onjuist.

(†) „In dezen maatregel," zegt Zuijlen van Nijevelt (pag. 366), „ligt de bron van al de ver„wikkelingen, welke gedurende zoo vele jaren in het Indische muntwezen zich hebben „geopenbaard. Had de Regering kunnen besluiten om de evenredigheid tusschen de kleine en „de grove zilveren speciën te herstellen door de eerste, overeenkomstig hare wezenlijke bestem„ming alleen als scheide-munt te laten circuleren en alzoo haar het radicaal van wettig „betaalmiddel tot onbepaalde sommen te ontnemen, zoo waren alle moeijelijkheden op een„maal afgesneden geweest, behoudens eene nadere regeling der evenredige gangbare waar„de der grove speciën, in zoo verre deze van sommige speciën boven de wezenlijke, in„nerlijke waarde was opgedreven. Nu verkoos men eene willekeurige waardebepaling, „eerst van eene enkele, daarna van alle andere grove speciën. Al dadelijk ondervond „men er de nadeelige gevolgen van. De boekpenning, tot dus verre de zilveren reaal van

Het verhoogen der waarde van het grove zilvergeld kon echter den uitvoer daarvan niet tegenhouden, omdat zijne werkelijke waarde toch dezelfde bleef en slechts afhankelijk was, even als bij alle koopwaar, van vraag en aanbod. De Chinezen vooral sleepten groote hoeveelheden Nederlandsch geld, bijzonder kroonen, rijksdaalders en realen, weg. En daar de aanvoer uit Europa niet in verhouding bleef

---

„48 stuivers, werd na de verhooging van deze munt tot 60 stuivers verwisseld in eene „zoogenaamde *courante* reaal, eene denkbeeldige munt, welke den koers van 48 stuivers „bleef behouden. Maar ook de reeds bestaande onevenredigheid tusschen de gangbare „waarde der muntspeciën in Nederland en in Indië werd door den onderwerpelijken maat„regel aanmerkelijk vermeerderd, want de keizerdaalder gold nu 20%, de zilveren Spaansche „reaal 25% *meer* in Indië dan in Nederland. Wel is waar, werd hierbij, als 't ware „tot verontschuldiging, aangevoerd, dat het zilver in Indië eene hoogere waarde zou be„zitten dan in Nederland, maar het valt moeijelijk de beteekenis van deze stelling te door„gronden. Immers het laat zich begrijpen, dat de betrekkelijke waarde van ieder voorwerp „en dus ook van een stuk zilver kan verschillen naarmate van de plaats, waar het zich „bevindt; het is dus zeer wel mogelijk, dat het zilver in Indië eene hoogere *betrekkelijke* „waarde bezit dan in Nederland, dat is, dat men voor een gelijk bedrag van hetzelve eene „grootere hoeveelheid van alle andere voorwerpen magtig kan worden. Maar hoe is het „mogelijk, die hoogere betrekkelijke waarde door een grooter getal onderdeelen of stuivers uit „te drukken? Immers de hoogere waarde van het zilver kleeft evenzeer op den zilveren „stuiver als op de zilveren reaal of keizerdaalder, zoodat toen de Indische Regering beide voor „60 stuivers gangbaar verklaarde, niettegenstaande de eerste slechts 48 en de laatste 50 „stuivers waarde bevatte, zij daadwerkelijk de eenheid gelijkstelde, in het eerste geval met „60/48, in het tweede geval met 60/50".

Hoewel deze redenering volkomen juist is, moet men daarbij echter in aanmerking nemen, dat het zilver van de stuiverstukken en dat der realen en daalders niet hetzelfde was, zijnde het laatste van veel beter gehalte dan het eerste en daardoor ook veel meer door Chinezen en anderen gezocht.

Vermits nu de Indische Regering minder eene juiste verhouding van het kleinere tot het grootere geld, dan wel het tegengaan van den uitvoer van het laatste bedoelde, was het vrij wel onverschillig of zij de eenheid in het eene geval aan 60/48 en in het andere aan 60/50 gelijkstelde, mits slechts zooveel meer stuivers en derhalve ook zooveel meer andere zaken, als men voor een stuiver bekomen kon, door Chinezen en anderen moesten gegeven worden om een reaal of daalder te bemagtigen, hetgeen natuurlijk eenige belemmering in den uitvoer der laatstgenoemden moest ten gevolge hebben.

tot den uitvoer, geraakte de Regering weldra in groote moeijelijkheid. Een oogenblik, maar slechts flaauw en schier onbewust, blijkt zij gevoeld te hebben, wat haar eigenlijk te doen stond, namelijk even veel zilveren geld aantemunten of aantevoeren als dagelijks het land uitstroomde, want bij het plakaat van 26 Februarij 1645 besloot zij, om „van het bij de hand hebbende Japansche schuitzilver (*), op represen„tatief signaal der koperen munt (†), zooveel gangbare Bataviasche „kroonen door den burger en goudsmid Jan Ferman en den Chinees „Conjok bij provisie te laten maken, als te onzer ontzet van noode „zal zijn, wel verstaande van zuivere en onvervalschte substantie, des „meer geroerde schuitzilver ter juste wigte van 7/8 reaal of leeuwen„daalder, daar van de raauwe massa weinig meer als kroonen allooi „halende, buiten dubitatie het gesmolten en gerafineerd corpus van „nog fijner specie zal komen te wezen; in consideratie van 't welk, „doch meest om niet meer verlegen en geen uitvoer subject te wezen, „'t gewigt van 1/8 op ieder reaal verminderd hebben, wegende 1.000 „tailen schuitzilver 1.370 R^n van achten of kroonen, waar dan afgetrok„ken behoorlijke laccagie (?) en 1½ ten honderd voor geconditio„neerd maakloon, daaruit effectief, volgens genomen calculatie, 1.487 „nieuwe realen tot 7/8 te reduceren staan, die hij Ferman en Con„jok, op zoodanig gewigt en besten vorm, bij overhanding van 1.000 „tailen Japansch (schuitzilver) telkens aannemen te zullen uitleveren." (§)

(*) Hieronder wordt verstaan eene soort van Japansche munt, bestaande uit klompen zilver met Japansche karakters voorzien, welke eenigermate den vorm eener schuit hebben. Ze zijn afgebeeld bij Tavernier. In latere tijden schijnen zij in Japan niet meer gemaakt te zijn, daar de Nederlandsche Kommissaris in Japan, Mr. J. H. Donker Curtius, hen ergens eene denkbeeldige munt noemt.

(†) Zie verder, bij het onderdeel: *Vereenigde O. I. Comp. — Onedele metalen.*

(§) „Tot verhindering van bedenkelijke bedriegerijen" zouden drie opperkooplieden en een koopman bij het vervaardigen dier munten „gestadig aanwezen."

In de considerans der resolutie van 14 Februarij, waarop het plakaat van 26 dier maand volgde, wordt gezegd: „onze generale kas ook van allerhande groot geld, bijzonder kroo„nen, rijksdaalders, realen in specie enz., door der vreemdelingen uitvoer zoo ontbloot

Hoezeer wij daarvan in de resolutiën geene melding aangetroffen hebben, zijn van deze Bataviasche kroonen, die 48 stuivers golden, ook halven en kwarten geslagen. Zij schijnen echter in zeer gering getal te zijn gemunt, en reeds in 1647 werden, bij plakaat van 23 September, uithoofde van het veelvuldig namaken en vervalschen, de Bataviasche kroonen (daar Bataviasche realen genoemd) ingetrokken en de munting daarvan gestaakt. Aan de gemeente werd acht dagen tijd gegeven om die kroonen bij 's Compagnies kas tegen „andere gevalueerde Europesche munt" intewisselen.

Het blijkt, dat, buiten de O. I. Compagnie om, sommige speculanten onwigtig of vervalscht geld in Indië in wandeling bragten (*) en

---

„bevonden, dat naauwelijks de gedane petitiën van verscheidene kantoren en residentiën, „als wel gaarne gezien hadden, hebben kunnen suppleren, daartoe dan zoo destituut „successief geworden zijn, dat niet alleen nu en dan onmagtig blijven ons redevabel debet „pecuniele satisfactie in gangbare munten te presteren, maar ook somwijlen de gerequi-„reerde contanten tot noodwendige alimentatie van 't garnizoens volk te mankeren komen; „— in dier voege geperst en genoodzaakt worden expediënt middel te beramen, om voors. „intervallige schaarschheid op 't gevoegelijkste te remedieren, opdat onze goede meeninge, „strekkende tot vigoureuse voortgang van Comps. trafikerende [lieden?] en vooral noodigen „handel, niet eenigermate gestaakt, en de aanbrengers der menigvuldige koopmanschappen, „specialijk peper, in alles prompt contentement op vorigen voet gedaan mogt worden."

(*) De considerans van het plakaat van 6 October 1649 luidt, onder anderen: „mede „ten principale in consideratie gekomen de munten en gelden, à present hier in Batavia „en bijgevolg in verscheidene afgelegene, onder haar gezag sorterende plaatsen gang-„baar, waaronder bevinden, gelijk wij dezelven ook al over lang aangemerkt hebben, ver-„scheidene vreemde en andere ligte speciën, bij eenige der respective kameren nooit over-„gezonden, maar bij andere particuliere baatzuchtige personen, tegen Hun Eds. expresse „order en verbod, overgebragt, ook onder de goede wigtige en gevalueerde munt, ver „boven de waarde en valuatie derzelve, van tijd tot tijd zoodanig ingekropen, dat reeds bij „een ieder aangenomen, doch de gemeene man grootelijks daardoor bedrogen en verkort wordt, „hebbende ook de profiteerders daarvan dit werk zoodanig aangezoet, dat zij, zich met de „acht en twintig stuiverstukken uittegeven en alzoo acht stuivers op elk derzelven te pro-„fiteren niet meer latende genoegen, nu ook in 't werk hebben gesteld en zich bezig houden „om zekere ligte soorten van realen van achten, in Nederland peculeros genaamd en niet „meer dan omtrent twee en dertig stuivers 't stuk waardig, voor gevalueerde realen met

dat hunne kwade practijken zoodanige uitbreiding hadden gekregen, dat zij de aandacht der Heeren XVII hadden getrokken, waarom, bij brief van 29 Maart 1649, de Indische Regering werd aangeschreven „om hierin bij expres plakaat naar behooren en de gewigtigheid der „zake te voorzien". (*)

In voldoening aan dien last en overwegende „hoe de materie van „de munt in alle welgestelde republieken zeer teeder zij, en dat daar-

---

„des Comps. komende schepen van daar mede herwaarts te doen overbrengen en alhier gang- „baar te maken, waaruit dan infaillibelijk zou komen te resulteren, dat, geconsidereerd „alle goede zware en wigtige munt, onaangezien bij wat middelen dat tegen gegaan wordt, „bij de vreemde en van buiten aankomende negotianten geheel vervoerd en Batavia daar- „van ontbloot wordt, ten laatste niet dan ligte en ongevalueerde munt zal overgelaten „en gevonden worden, tot zeer groote schade, interest en prejudice niet alleen van de Ge- „nerale Vereenigde Oost-Indische Compagnie, maar ook tot totaal verderf en ruïne van de „gemeene ingezetenen dezer stede."

(*) De gemoedelijke toon, waarop toenmaals veelal de zoogenaamde Patriasche orders gegeven werden, laat zich o. a. uit de volgende volzinnen, aan den evengenoemden brief der Heeren XVII ontleend, opmaken.

„Wij zijn verwonderd, dat bij UE. tot nog toe dit werk niet onderzocht is en haar „daarin zoo hebben laten misleiden; en het schijnt, dat dit profijt iedereen, daarmede hande- „lende, zoo zoet en wel smaakt, dat zij, verstaande hoe de speciën, gaande op den naam „van 28 stuiverstukken, aldaar [Batavia] niet meer getolereerd zullen worden, nu bezig zijn „om eene ligte soort van realen van achten met de schepen van de Compagnie naar Batavia „te zenden. Hoe dit de Compagnie smarten zoude, indien hiertegen geen goede order ge- „steld werd, kan iedereen, de materie van staat en regering begrijpende, ligtelijk verstaan.

„Laat UE. dan deze zaak ter harte gaan, en dat wij uit UE. rescriptie de effecten daarvan „vernemen mogen, om ons hier gerust te stellen."

Deze gemoedelijke toon ging echter ook somtijds over in eenen toon, welken tegenwoordig geen Minister van Koloniën tegenover het Indische bestuur zou aannemen. Als bewijs hiervoor kan dienen, wat de Heeren XVII omtrent het onderwerpelijke punt in hunne missive van 23 September 1649 schreven: „gezien hebbende, hoe UE. direct tegen „onze orders in het stuk van de gelden, welke nu getrokken worden, aldaar gehandeld „hebben en wat sobere redenen UE. van haar doen in dezen ons geven, weten wij niet, wat „[wij] daarvan anders zeggen zullen, dan dat UE. ons aanzien, alsof hier geene kennis „van de Indische regering was, en [wij] niet weten, hoe die door ons geïnstrueerd behoort „te worden, hetgeen vreemde imaginatiën zijn: in alles schijnt of wij op alle zaken (alvo-

〃in niet dient geconniveerd, maar alle personen, daarmede naar hun 〃eigen profijt en tot nadeel van alle menschen handelende, rigoureus 〃naar de wetten gestraft moeten worden" (*), werd, bij het bovenaangehaalde plakaat van 6 October 1649 bepaald: 〃dat voortaan, zoo 〃op Batavia als alle andere kantoren en residentiën van de Generale 〃Comp. hier in Indië, geen de minste andere gouden of zilveren speciën 〃uitgegeven, noch ontvangen zullen mogen worden, dan de zoodani-〃ge, dewelke van de respective kameren (†) ons successivelijk zijn 〃en zullen toegezonden, mitsgaders bij de speciale memorie of het re-〃gister daarvan door HunEd. specifiek genomineerd en aangewezen 〃worden (§), namelijk:

〃leeuwendaalders of kroonen uit de zeven respective provinciën en 〃geene andere;

〃schellingen;

〃dubbele en enkele stuivers, geene vier-, noch acht-stuivers daar-〃onder te vermengen, noch te tolereren;

〃Spaansche realen van achten in specie, met hare gedeelten; gansch 〃geene gegotene, maar alle geslagen en wigtig;

〃en ook dat de Brabandsche of kruisdaalders, nu alreeds in In-〃dië, provisionelijk tot Hun Eds. nader order of afzetting getolereerd 〃zullen worden, voor zooveel dezelve wigtig en niet te ligt zullen 〃worden bevonden. Van gelijken de dukatons, nu en dan in Indië 〃gekomen (**), en al deze genomineerde speciën ten valeure dezelve

---

〃rens onze orders daarop te geven) UE. instructie zouden moeten hebben. Wat UE. intentie 〃in dezen en meer anderen zij, kunnen wij niet anders begrijpen, dan dat de vergadering 〃[der XVII] daar [te Batavia] zeer groote kleinachting geschiedt."

(*) Deze overwegingen zijn ontleend aan den meergenoemden brief der Heeren XVII van 29 Maart 1649.

(†) Te weten de kamers der Vereeenigde O. I. Compagnie, gevestigd te Amsterdam, Middelburg, Delft, Rotterdam, Enkhuizen en Hoorn.

(§) De hier bedoelde memorie is gevoegd geweest bij den boven genoemden brief der Heeren XVII van 29 Maart 1649, doch in het archief te Batavia niet te vinden.

(**) Hier komt de eerste vermelding van dukatons voor.

〃respective hier in Batavia en op alle andere Compagnies residentie-〃plaatsen tegenwoordig gangbaar zijn." (*)

Alle andere speciën moesten, binnen den tijd van acht dagen, aan 's Compagnies kas ingewisseld worden en werden voor 〃billioen, valsch en onwaarde" verklaard. De straf op het niet inwisselen was confiscatie door den officier van justitie, ten laste zoowel van den uitgever als van den ontvanger.

Omtrent het uitvaardigen van dit plakaat berigtte de Hooge Indische Regering aan Heeren Meesters in het vaderland, bij missive van 10 December 1650 of van 20 Januarij 1651, welke stukken mede aan het archief te Batavia ontbreken. Dit is te meer te bejammeren, omdat de Heeren XVII, bij missive van 14 October 1651, te kennen gaven, dat hun (uit den niet meer voorhandenen brief der Indische Regering) bleek, dat hunne bedoeling met het voorschrijven van het bedoelde plakaat door den Gouverneur Generaal en de Raden van Indië niet wel begrepen was, terwijl het thans, bij het ontbreken der onmisbare bescheiden, onmogelijk is met zekerheid nategaan, waarin de misslag der Indische Regering gelegen was. Waarschijnlijk lag de fout daarin, dat in het plakaat slechts opgenoemd waren de *soorten* van Europesche munten, welke in Indië gangbaar zouden zijn, terwijl de Heeren XVII in hunnen brief van 29 Maart 1649 ook de *waarde*, aan die munten toetekennen, in stuivers uitgedrukt, hadden opgegeven, waarmede zij eene reductie der waarde hadden bedoeld.

Uit den naderen brief der Heeren XVII van 14 October 1651 blijken nog duidelijker de kwade practijken, welke men met het invoeren van ligt geld in Indië beoogde: 〃verscheidene particulieren" namelijk 〃regard nemende, dat de Nederlandsche speciën in Indië 〃hoog uitgegeven worden en dezelve voor het vertrek der retourschepen [uit Indië] ook zoo hoog aan het Comptoir Generaal [te Batavia]

(*)Deze regeling geschiedde alzoo op last van het opperbestuur in Nederland en was voor geheel Nederlandsch Indië geldig.

〃 uitgeteld en daarvoor assignatiën of wisselbrieven [op Nederland] met 〃 avance van 10 pct. daarenboven bekomen kunnen worden, geprac- 〃 tiseerd hebben om met de retourschepen van de Compagnie verschei- 〃 dene speciën naar Indië te zenden en alzoo door middel van dien in 〃 den tijd van 18 maanden 36 à 40 pct., tot groot nadeel van de Ge- 〃 nerale Compagnie, te profiteren, alzoo de retourschepen, op het voor- 〃 jaar uitgaande, in October of November ordinair op Batavia aanko- 〃 men en de gelden, daarmede voor particulieren overkomende, met 〃 de retourschepen van hetzelfde jaar of in Januarij daar aan het 〃 Comptoir Generaal aangeteld kunnen worden om hier in het vader- 〃 land, na de aankomst van de retourschepen en de vergadering van 〃 de Zeventienen, ontvangen te worden, hetwelk dan op de voornoemde 〃 18 maanden ten langste aankomt en waaruit verscheidene personen 〃 groote middelen vergaderd hebben."

De Indische Regering was van oordeel, dat de Compagnie zeer veel voordeel behaalde bij het in omloop laten der bewuste onwaardige geldstukken, maar de Heeren Meesters zagen juist daarin een groot nadeel en zeer opmerkelijk zijn de oeconomische denkbeelden, welke zij omtrent dit punt in de volgende woorden ontwikkelden: 〃 want zoo doende 〃 de Compagnie haar kapitaal merkelijk in waardij verminderen zoude, 〃 zonder dat hier tegen door de zwarigheden, bij UE. gemoveerd, dat, 〃 als de speciën aldaar niet hooger in koers als hier te lande gehouden 〃 zouden worden, geene zilveren munten aldaar overblijven, maar bij 〃 de Chinezen en andere Oriëntalische natiën in het kort alle vervoerd 〃 zouden worden, hetwelk wel haast zal komen te cesseren, als de 〃 voornoemde natiën, dewelke op de regte waardij van haar geld wel 〃 weten te letten en hetzelve behoorlijk te onderscheiden, gewaar zullen 〃 worden, dat zij, met de ministers der Compagnie handelende, voor 〃 hare koopmanschappen zwaar geld krijgen; en van de Compagnie 〃 kleeden of andere koopmanschappen begerende en met zwaar geld ter 〃 markt gaande, dezelve zoo veel beterkoop zullen kunnen bedingen 〃 als het zware met het ligte geld in waardij komt te differeren, zoo-

„dat het verre van daar is, dat de Chinezen naar Compagnies klee-„den (de gelden gereduceerd zijnde) niet meer zouden talen en de „Compagnie van zoodanige treffelijke winsten (zoo UE. schrijven) van „3 à 4 tonnen gouds, als op de realen, rijksdaalders en kleeden jaar-„lijks zijn gauderende, verstoken blijven, gemerkt zoodanige winsten „inderdaad imaginair zijn." De Heeren Meesters zouden volkomen gelijk gehad hebben, indien de toestand in Indië dezelfde was geweest, als die, welken zij in Nederland kenden, maar zij schijnen niet geweten te hebben, dat de Chinezen liever met ledige jonken, maar volle beurzen naar hun land terug keerden, dan hunne schepen met Compagnies lijnwaden te beladen, waaraan in China niet zulke behoefte bestond als aan zilver.

In verband met de waarde van sommige geldsoorten, vastgesteld bij de plakaten van 11 Julij 1639 en 10 Maart 1640 (*), was de nieuwe waarde der munten, voorgeschreven bij de meergenoemde missive der Heeren XVII van 29 Maart 1649, voor die soorten eene reductie, terwijl zij voor andere voor de eerste maal de wettelijke waarde in Indië bepaalde (†). Ter voorkoming van ongelegenheden, uit de reductie voortvloeijende, bepaalden de Heeren Meesters: „dat alle voorgaande „contracten en handelingen, waarvan de betaling met courant geld is „bedongen te moeten geschieden, haar effect sorteren, de gelden tot „zoodanigen prijs de crediteuren aangerekend en de debiteuren tot zoo-„danigen prijs valideren zullen, gelijk mede van huur van huizen, „item huur van landen en andere diergelijke zaken, waarvan bij voor-„gaande contracten en accoorden blijken zal. En dat de reductie zal „ingaan voorts na publicatie van het plakaat, daarvan na de aankomst „van onze order te emaneren".

Vermoedelijk om niet wederom verkeerd begrepen te worden, voeg-

---

(*) Zie boven, blz. 19 en 21.

(†) Misschien was het voor deze laatsten reeds geschied bij de missive der Heeren XVII van 10 December 1622; zulks kunnen wij echter door gemis van dat stuk niet nagaan.

den de Heeren Meesters bij hun schrijven een concept van dat plakaat, hetwelk den 4den Mei 1652 te Batavia werd afgekondigd en dat niet alleen de Europesche muntsoorten aanwees, welke in Indië gangbaar zouden zijn, maar ook tevens, om de fout bij het vorige plakaat begaan te herstellen, de waarde opgaf, waarvoor elk stuk zou moeten aangenomen en uitgegeven worden, namelijk:

rijksdaalders van de verschillende provinciën à 52 stuivers;

realen van achten (Sevilische en Mexikaansche) à 50 stuivers;

leeuwendaalders of kroonen uit de Nederlandsche provinciën à 42 stuivers;

schellingen van provinciale munt à 6 stuivers;

dubbele en enkele stuivers, oortjes en duiten, in de Vereenigde Provinciën gemunt en geadmitteerd;

Brabandsche en kruisdaalders bij provisie te tolereren à 50 stuivers;

dukatons bij provisie te tolereren à 63 stuivers.

Onbegrijpelijk schijnt het, dat reeds een paar weken later in deze waardebepaling wijziging werd gebragt. Bij advertentie van 21 Mei 1652 werd namelijk afgekondigd, dat „de Gouverneur Generaal en de „Raden van Indië, in nadere deliberatie genomen hebbende de koers „der gelden onder Comps. district in deze landen gevalueerd en het „plakaat op 4 dezer alhier daarop geëmaneerd, in hetwelk de realen „in specie en de kruisdaalders gesteld worden op 50 stuivers het stuk, „mitsgaders de provinciale daalders op 52 stuivers, om verscheidene „redenen en motiven goedgevonden en geresolveerd hebben het voorsz. „plakaat zoo verre te veranderen en de voorsz. drie speciën op éénе „valuatie en waardij, namelijk, door elkander tot 51 stuivers te stel„len." Ook werd daarbij verstaan: „dat alle obligatiën en contracten, „eenige sommen van gelden inhoudende, voortaan niet zullen worden „gemaakt van realen van 48 stuivers, maar van realen van 8en en „rijksdaalders van 51 stuivers het stuk."

Met de eerst vertrekkende schepen van Batavia naar de kwartieren, waar de Compagnie jurisdictie en gebied had, werden hare vier

gouverneurs en opperhoofden met het verlangen der Heeren XVII bekend gemaakt: „met expresse belasting om, op de receptie deszelfs, „volgens de teneur en in conformité van hier [Batavia, zulks] te doen „publiceren en tot genoegdoen onzer Principalen en tot egaliteit aller- „wegen, precies te doen achtervolgen." Deze regeling was alzoo mede op last van het opperbestuur voor geheel Indië geldende.

Deze maatregel, hoewel met vroegere lijnregt in strijd, werd echter uitgevoerd, want wij vinden, kort daarop, de volgens de Indische Regering nadeelige gevolgen er van vermeld. De Compagnies kas raakte „geheel destituut van contanten," zoodat de gewone koophandel niet kon worden gedreven. Daarbij kwam, dat de Heeren XVII „on- „der eene quantité van honderd duizend provincie- en kruisdaalders „in specie, een getal van tusschen 36 à 37 duizend ditos realen, „alle verbodene rijksmunt, hebben toegezonden."

De Indische Regering vond in deze omstandigheden geen beter uitweg om zich uit den nood te redden en „de negotie levendig te houden" dan de maatregel, om, bij resolutie van 26 Augustus 1652, „al de voor dato „alhier voor billioen en ongangbaar verklaarde munt (*) provisioneel „haren koers, ten prijze van de provincie- en kruisdaalders, te laten „nemen, tot tijd en wijle, bij nader vaderlandsch secours of ander „ontzet, magtig [zouden] worden geroerde rijksmunt, in conformité „onzer Heeren Principalen order, alsdan weder in te trekken en den „koers derzelven te verbieden, in conformité als voor dato geschied is."

De kwestie der geldswaarde bleef een belangrijk punt van gedachtenwisseling tusschen de Indische Regering en de Heeren XVII uitmaken, tot dat deze laatsten, bij brief van 2 November 1655, besloten de waarde van de voor Indië toegelatene munt „weder te valueren en te zetten op haren ouden prijs," indien de Indische Regering zulks bleef noodig en dienstig oordeelen.

(*) Zie boven blz. 28.

De Bewindhebbers schreven daaromtrent in hunnen even genoemden brief het volgende: „staande deze vergadering hebben wij na„der gepondereerd en overwogen alle de redenen en motiven, die „ons tot de geordonneerde reductie van de gelden in Indië bewogen „hebben; ook [hebben wij] daartegen ingenomen UE. consideratiën ter „contrarie, en kunnen niet anders verstaan of onze redenen behooren „alsnog plaats te grijpen. (*) Evenwel, dewijl de experiëntie niet „schijnt te corresponderen met de rede, maar die tegengaat en over„wint, en dat UE. beter kennen en weten de humeuren van de na„tiën en lieden aldaar en hoe die dienen getracteerd en behandeld „te worden, zoo hebben wij goedgevonden UE. te autoriseren om dit „hoog gewigtige punt nader en rijpelijk te examineren. En zoo UE. „alsnog meenen en daarbij blijven persisteren de gemelde reductie „en gestelde valuatie van de gelden der Compagnie schadelijk te „wezen, dat UE. alsdan daarop zoodanige nadere of andere order „zullen vermogen te stellen, als UE. zullen meenen ten dienste van de

---

(*) Op eene andere plaats in denzelfden brief ontwikkelen de Heeren XVII hunne redenen aldus: „sedert de Javanen katoen geplant en lijnwaden daarvan hebben begonnen te „maken, heeft men den kleederenhandel, die een van de principaalste mijnen van de Compagnie „is geweest, vrij zien declineren. Of nu tot de voorzegde slapheid mede geholpen heeft de „lage valuatie van de gelden, waardoor deze, om de hooge estime, waarin zij bij de Javanen „en andere Indiaansche natiën zijn, in plaats van kleederen en andere waren van daar weg„gevoerd worden, zoude wel kunnen wezen. Immers altijd schijnt de experiëntie zulks te „leeren, hoewel wij het evenwel niet anders inzien kunnen, of de reden, die ons tot de reductie „van de gelden gemoveerd heeft, blijft alsnog aan onze zijde militeren. Want als men de „goederen naar advenant der waarde van het geld stelt en het geld reducerende ook de „waarde van het goed vermindert, zulks dat men, bij voorbeeld, voor tien realen van 50 „stuivers zoo veel waren kan koopen, als te voren voor tien realen van 60 stuivers, zoo „zijn er immers geene redenen, waarom, bij gedane reductie van het geld, de goederen „minder aftrek zullen hebben dan te voren, toen het geld hooger was."

Het is vreemd, hoe dezelfde personen, welke in sommige opzigten toonen zulke juiste oeconomische begrippen omtrent de beteekenis van geld gehad te hebben, weder in andere opzigten zoo geheel verkeerde begrippen konden koesteren, waarvan wij spoedig op nieuw doorslaande bewijzen zullen zien.

„Compagnie te behooren, met dien verstande nogtans, dat, wanneer „UE. tot de verhooging resolveren en de realen van achten mitsga- „ders de rijksdaalders op zestig stuivers, als voor dezen, weder stellen „en gang doen nemen, dat alsdan behoorlijk gelet wordt op de kleine „speciën, als schellingen, dubbele stuivers, enz. om die naar adve- „nant der waarde van die standpenning van 60 stuivers te stellen en „valueren, alzoo anderzins de kleine speciën, als waardiger zijnde dan „de groote munt, ons telkens ontvoerd en [wij] daarvan altijd ontbloot „zullen wezen. Wij verstaan ook, dat de voorzeide kleine speciën al- „leen daartoe moeten dienen, om de lieden, in onze steden, plaatsen en „residentiën wonende, daarmede des te beter van malkander te helpen en „niet om handel met vreemde natiën daarmede te drijven en dezelve „daarvoor kwijt te worden, tot welken einde wij het zenden van dezelve „ook na dezen meenen te excuseren. En alzoo wij UE. met de gereed „liggende schepen eene notabele som geld toezenden, zoo zullen UE. „wel doen, alvorens daarvan, mitgaders van de verdere gelden bij UE. „in kas zijnde, te disponeren, een vasten voet en generale order op „de munt te beramen en vasttestellen, ten einde de Compagnie mag „gauderen van de imaginaire voordeelen, die in zoodanig geval op deze „gelden zullen vallen. En om hierdoor dan niet weder eene deur te ope- „nen tot het drijven van particulieren handel tusschen deze landen en „Batavia, die, ingeval daartegen niet werd voorzien, weder grof en groot „in zwang zoude gaan, hebben wij UE. willen ordonneren, dat degenen, „die eenige gelden aan het generale kantoor komen aan te tellen om „weder hier te lande te ontvangen, in de wisselbrieven of assignatiën, „daarvan te passeren, alleen gesteld worde de specie, die zij gegeven „of geteld hebben, zonder uittrekking van sommen om dezelfde specie „hun weder hier te lande goedgedaan te worden, als, bij voorbeeld, „bij hen aangeteld zijnde honderd realen in specie of duizend schel- „lingen, dat hun weder honderd realen of duizend schellingen hier „zullen worden gerestitueerd, mits welken UE. ook niet alleen zoo- „danige assignatiën zullen vermogen te geven aan vrije lieden, gelijk

„onze vorige order medebrengt, maar zelfs mede aan Comp[s]. dienaren „en zonder dezelve op hunne rekening te stellen goed te doen, mits „nogtans wel en naar behooren examinerende en onderzoekende, hoe „en in wat maniere de voorzegde dienaren aan de gelden, door hen aan„geteld, gekomen zijn, zooals onze vorige orders mede zijn dicterende."

In opvolging daarvan werd, „na langwijlige deliberatiën," bij plakaat van 26 Mei 1656, bepaald, dat de volgende speciën, in alle bezittingen der O. I. Compagnie, wederom zouden koers hebben volgens de daarbij vastgestelde prijzen:

„alle rijksdaalders in de respective provinciën van de Vereenigde „Nederlanden gemunt, wigtig zijnde, tegen zestig stuivers het stuk;

„realen van achten, die haar behoorlijk gewigt hebben, wel ver„staande opregte Sevilische en Mexikaansche, maar geene Perusche, „noch Javaansche (*), dewelke vervalscht en merkelijk slechter van „allooi wezende, van de goeden kwalijk kunnen onderscheiden en der„halve verboden worden, insgelijks tot zestig stuivers het stuk;

„Brabandsche kruisdaalders, van overlang in Indië zijnde, alsnog te „tolereren mede tot zestig stuivers het stuk;

„leeuwendaalders of kroonen, wigtig en in de Vereenigde Neder„landsche Provinciën geslagen zijnde, doch geene andere, ten prijze „van acht en veertig stuivers het stuk.

„Wordende wijders, aangaande alle andere speciën van geld, bij „dit tegenwoordig edict vernieuwd onze order op 4 Mei des jaars „1652 daarover gesteld en beraamd". (†)

Bij hetzelfde plakaat werd de reaal van 48 stuivers tot standaardpenning van alle openlijke transactiën verklaard (§).

(*) Deze laatste soort van realen is ons overigens onbekend. Om de volgende woorden vermeenen wij, dat hier bedoeld worden op Java nagemaakte Spaansche realen.

(†) Zie blz. 31.

(§) „Dies zoo zullen, om alle disputen, geschillen en onverstanden (welke uit deze her„stelling der gelden zouden kunnen ontstaan) voortekomen, van nu voortaan alle contracten „en obligatiën, van eenige geldsommen in goud en van realen sprekende, verstaan worden van

Eene verhooging der kleine speciën bleef derhalve achterwege, hetgeen aanleiding gaf tot eene nadere aanmaning van de Bewindhebbers, om aanstonds, op ontvang van hunne orders, de verhooging algemeen te maken (*). In voldoening aan dezen dringenden last der Heeren XVII werd, bij plakaat van 4 November 1658, ook voor het kleine geld of zoogenaamd payement eene verhoogde koers „naar advenant [van] het zware geld" vastgesteld, waarbij de schellingen tot $7^1/_2$ stuivers, de dubbele stuivers tot $2^1/_2$ stuivers, en de stuivers naar rato verhoogd werden.

Daar dit echter eene moeijelijke rekening gaf ten aanzien van de standaard reaal van 48 stuivers, werd als zoodanig vastgesteld de reaal of rijksdaalder van 60 stuivers, ook genaamd zware reaal (†).

„Men ziet (§), hoe door deze opvolgende maatregelen de verwarring „allengs was toegenomen, zoodat het schier onmogelijk is zich de we„zenlijke bedoeling der bepaling van bovengemeld plakaat (**) voor te „stellen. Zoo lang toch de verhoogde waarde der grove speciën uitge„drukt werd in eene maat, welke onveranderlijk bleef (de stuiver), was „het kennelijk doel, de opwisseling der grove tegen kleine speciën te„gen te gaan en was in zoo verre de maatregel volkomen doeltreffend. „Toen echter ook de stuiver, de maatstaf, naar welke de verhooging „werd afgemeten, zelf verhoogd werd, was het doel ten eenemale ver„ijdeld, omdat de vroeger bestaande evenredigheid tusschen de waarde

---

„realen van 48 stuivers het stuk, ten ware tusschen partijën [bij] contracten anders werd ge„stipuleerd, waarnaar zich alle secretarissen, notarissen en andere publieke schrijvers, van „heden af, in het maken van hunne acten en instrumenten zullen hebben te reguleren."

(*) Zuijlen van Nijevelt, blz. 368.

(†) Als een bewijs tot welke moeijelijkheden en last dit telkens veranderen der geldswaarde aanleiding moet gegeven hebben, kan de clausule van bovengenoemd plakaat dienen: „latende evenwel, desniettegenstaande, alle obligatiën, schuldbrieven, schepenkennissen „en contracten, voor dezen tot 48 stuivers gemaakt, in hun geheel getal en ongeprejudi„cieerd, alzoo wij hetzelve ten dienste der goede ingezetenen zoo hebben bevonden te „behooren."

(§) Zuijlen van Nijevelt, blz. 369.

(**) Van 4 November 1658.

„ der grove en die der kleine speciën, welke, naar men beweerde, „ tot het inwisselen en uitvoeren der eerste aanleiding gaf, volkomen „ werd hersteld. Vroeger waren 48 stuivers gelijk aan ééne zilveren „ reaal; thans werd diezelfde reaal gelijkgesteld met 60 stuivers, maar „ elk dezer stuivers was op zijne beurt met één vierde verhoogd, zoo- „ dat de evenredigheid volmaakt dezelfde bleef, 1 : 48 = $1^1/_4$: 60.

„ Intusschen was deze verhooging van den stuiver eene rijke bron „ van nieuwe verwarring. Al dadelijk moest de vraag ontstaan van „ welken stuiver hier (*) sprake was? Men kan het er toch niet voor „ houden, dat bevelhebberen en, op hunnen last, de Indische Regering „ zouden hebben willen verklaren, dat *één* gelijk was aan *vijf vierden*. „ Klaarblijkelijk werden er dus twee verschillende soorten van stuivers „ bedoeld, waarvan de eene als maatstaf voor den anderen moest dienen. „ Van hier de onderscheiding tusschen den zwaren of klinkenden en „ den ligten of denkbeeldigen stuiver. Terwijl deze laatste in de plaats „ trad tot dusverre door den eersten bekleed en dus eene denkbeeldige „ waarde, gelijk aan die, welke de stuiver altijd had bezeten, bleef be- „ houden, werd de zware stuiver, even denkbeeldig, met een vierde van „ die waarde verhoogd."

Op deze waarde schijnt het zilvergeld gedurende geruimen tijd gehouden te zijn, maar desniettemin had men ook andere munten in Indië gangbaar weten te maken, tegen eenen koers, die niet in verhouding stond tot de standaardpenningen. Daartoe behoorden de dukatons of zilveren rijders, die voor 90 ligte stuivers of $1^1/_2$ courante rijksdaalders gangbaar waren.

Als de Indische Regering van dit laatste aan de Heeren XVII kennis had gegeven bij hare generale missive van 28 November 1676, opperden dezen hunne bezwaren daartegen in hunnen brief van 18 October 1677, op de volgende wijze: „ wij zien hetzelve voor eene

---

(*) In de missive der Heeren XVII, naar aanleiding waarvan het plakaat van 4 November 1658 werd uitgevaardigd.

„zeer bedenkelijke zaak aan, en hadden daarom wel gewenscht, dat „zulks nagebleven ware geweest, gemerkt wij dat zoodanig begrij- „pen en considereren, dat bijaldien men daarin kwam te continue- „ren, aan vele lieden occasie en aanleiding zoude worden gege- „ven om groote sommen in zoodanige specie van hier naar Indië te „zenden, en wel speciaal de Engelschen, Deenen en andere Europe- „sche natiën, om de merkelijke voordeelen, die daarbij te behalen zou- „den zijn. En wanneer de Compagnie die alle weder ten voorzegden „prijze zoude moeten aannemen, zoude hetzelve tot hare groote schade „en bezwaarnis kunnen strekken. Evenwel zullen wij, alvorens hierop „finalijk te disponeren, gaarne afwachten de verdere redenen, die tot „deze verhooging zouden mogen dienen. Derhalve zien wij die te ge- „moet, zoodat wij ons [intusschen] niet zullen laten afleiden van den „voet, eenmaal vastgesteld en waarbij wij ons in zoo langen tijd wel be- „vonden hebben, om den dukaton hier te lande [niet] hooger dan te- „gen 63 stuivers, dat is dukaton voor dukaton, te betalen. Alleen zul- „len wij, om UE. gegeven woord daarin te praesteren, dat voor ditmaal „zoo passeren en de betaling in conformité van UE. voorschreven schrij- „ven laten geschieden. Inmiddels zullen UE., voort na den ontvang „dezes, het verder uitgeven van de voorzeide dukatons ten prijze voor- „schreven hebben te staken en deze niet hooger doen koers nemen, „dan naar advenant van den rijksdaalder, zijnde altijd gehouden voor „de standpenning."

Bij brief van 30 November 1681 gelastten de Heeren XVII de dukatons niet hooger dan tot 76 (zware) stuivers uittegeven, vooral niet aan Compagnies dienaren, en veelmin die muntsoort in 's Compagnies kas hooger aantenemen. „Des is onze meening hiermede niet," schreven de Heeren XVII verder in evengenoemden brief, „dat UE. niet „zouden vermogen dezelve als eene koopmanschap te verkoopen tot „zulken hoogen prijs, als UE. daarvoor kunnen bedingen, alzoo, gelijk „UE. zeggen, dezelven toch meestal worden vervoerd, des dat de Com- „pagnie niet zal gehouden wezen dezelven tot gelijken prijs, hetzij van

„90 of minder stuivers, zooals UE. die zullen hebben verkocht, weder „aan te nemen, maar alleen tot den voorzegden gestelden prijs van „76 stuivers ieder." Zij gingen zelfs nog verder in het depreciëren dezer munt en, op hunnen last, werden, bij het plakaat van 11 Augustus 1682, de dukatons teruggesteld tot 75 ligte stuivers of 1¼ rijksdaalder, nadat de gelegenheid aan een ieder, gedurende acht dagen (van 11 tot 19 Augustus 1682), was gegeven, om die muntsoort tegen 90 stuivers bij 's Compagnies kas intewisselen (*).

„Alzoo", zegt Zuijlen van Nijevelt, „was de dukaton volkomen ge- „lijkgesteld met den zilveren rijksdaalder of reaal (†). Dan uit deze „gelijkstelling van den dukaton met eene penning van veel minder „innerlijke waarde vloeiden nieuwe ongelegenheden voort en het schijnt „schier onbegrijpelijk, dat de Indische Regering zulks bij het nemen „van haar besluit niet heeft ingezien. Het schijnt toch tegen alle „gezonde begrippen aan te druischen, dat twee penningen, wier inner- „lijke waarde een verschil van ongeveer 26% oplevert, voor dezelfde „gangbare waarde in omloop zouden kunnen blijven."

De waarde vermindering schijnt eenen grooten uitvoer van die munt ten gevolge te hebben gehad, althans wij vinden dat „om het groot geld hier ter stede te houden", bij de resolutie van 3 September 1686, „de zilveren rijders en andere soorten van dukatons weder, gelijk „voorheen, van elf tot twaalf schellingen werden verhoogd."

Te gelijker tijd werden de in 's Compagnies kas ontvangen en daar

---

(*) Vermits de aangegeven tijd ter inwisseling veel te kort was om iedereen daartoe in de gelegenheid te stellen, schijnt het, dat dit plakaat weder uitsluitend voor Batavia is bestemd geweest, hoewel het gerigt was aan: „alle onze dienaren, burgers en onderdanen on- „der Compagnies gehoorzaamheid en subjectie in deze landen staande en gehoorende." Zuijlen van Nijevelt, blz. 372, zegt: „ofschoon hier (in de boven aangehaalde missive der Heeren „XVII van 18 October 1677) de ratio legis kennelijk medegebragt, dat er *zilveren* rijks- „daalders en *zware* stuivers bedoeld worden, schijnt echter de Indische Regering zulks niet „aldus te hebben begrepen."

(†) Vergelijk boven, blz. 35.

uitgegeven wordende rijders of dukatons, ten overstaan van een gecommitteerde uit den Raad van Justitie van het kasteel Batavia en van een burger uit het Kollegie van Schepenen, „genoteerd met een bijzonder merk van eenen ruiter naar de slinkerhand rijdende." De ongestempelde dukatons zouden slechts elf schellingen gelden (*).

Deze gestempelde dukatons werden, blijkens het billet van 26 Februarij 1692, op last der Heeren Principalen, die het in omloop zijn van twee soorten van dukatons niet konden goedkeuren, ingetrokken en buiten koers gesteld.

Deze wijze van gangbaar maken, door middel van een afzonderlijk stempeltje (zoogenaamde *klop*), werd in 1687 ook toegepast op de stuivers. Ten einde het uitgeven van valsche Zeeuwsche stuivers tegen te gaan, werd, bij plakaat van 16 Mei 1687, bepaald: „alle goede „en gangbare Zeeuwsche stuivers te laten inslaan met een klein Zeeuwsch „leeuwtje, ter zijde, op dezelfde zijde, daar het Zeeuwsche wapen „gemunt staat, en welke alzoo gemerkte Zeeuwsche stuivertjes dan „ook maar alleen, behalve de ordinaire bezemstuivertjes, gangbaar „zullen zijn."

Ook werd dit middel aangewend, om vreemde zilveren munt binnen het ressort van Batavia gangbaar te maken, tot welken maatregel de Regering moest overgaan, om in het gebrek aan contanten te gemoet te komen. Bij advertentie van 17 Julij 1693 werden de Soeratsche zilveren ropijen, geklopt met den stempel van een klein ruitertje, naar de linkerhand rijdende, tot 28 zware stuivers gangbaar gemaakt. Deze koers schijnt te laag gesteld geweest te zijn; althans in 1699 werd daarvan „naauwelijks éene meer gezien," waarom de Regering, om in het nijpend gebrek aan zilveren munt te voorzien, bij plakaat van 11 Maart van dat jaar, besloot de Soeratsche ropijen,

---

(*) In voldoening aan het verlangen der Heeren Meesters, uitgedrukt in hunne generale missive van 8 October 1685, werd, ongeveer een jaar later, bij resolutie van 31 October 1687, de waarde der aldus gestempelde dukatons behouden op twaalf schellingen.

ongestempeld, tegen 30 zware stuivers gangbaar te stellen, „zijnde „zooveel, als bij een naauwkeurig uittreksel, door de beide opper- „kooplieden dezes kasteels, den visitateur generaal en den kassier, vol- „gens hun schriftelijk berigt, geoordeeld werd het naaste te wezen."

Maar wat de Indische Regering ook beproefde, zij kon haar groot doel, het tegengaan van den uitvoer van zilver, voornamelijk naar China, niet bereiken.

Hoezeer daartegen zware straffen bedreigd waren, was de uitvoer in het jaar 1700 zoo aanzienlijk geweest, dat „het noodige tot de dagelijksche uitgiften niet kon worden bijgebragt." De Regering besloot daarom, volgens plakaat van 23 Augustus 1700, de in 1692 ingetrokken dukatons weder uittegeven en gangbaar te maken, maar, om den uitvoer te beletten, werden zij gesteld op 13 schellingen of $1^5/_8$ rijksdaalder. Daarbij werd aangeteekend, dat zij moesten wegen $^{13}/_{16}$ reaal het stuk, en elke Soeratsche ropij $^7/_{16}$ reaal schaarsch.

Ook de kleine zilveren munt of het payement moest in ruime mate de wispelturigheid in het bepalen van hare waarde ondervinden. Hiervoren hebben wij gezien, dat in 1658 de waarde werd bepaald van de schellingen op $7^1/_2$ stuiver, van het dubbeltje op $2^1/_2$ stuiver en van den stuiver naar rato. Bij plakaat van 29 April 1707 werden zij teruggebragt op 6 en 2 stuivers, maar in 1735, bij plakaat van 23 Mei, om den uitvoer naar China tegen te gaan, weder op de vorige waarde gesteld.

De geschiedenis der zilvercirculatie in Indië levert voortdurend zulke bewijzen op van het gebrek aan stelselmatigheid, dat de directie der zaken van de Oost-Indische Compagnie, zoowel in Nederland als in Indië, kenmerkte. Daartoe behoort ook, dat, niettegenstaande toch eenmaal was uitgemaakt, welke munten in Indië wettigen koers zouden hebben, de Kamers der Compagnie groote hoeveelheden ander zilvergeld naar Indië zonden. Daaronder waren een groot aantal Brabandsche dukatons of zoogenaamde Philippussen, die door de Indische Regering, bij plakaat van 18 September 1715, tegen de

waarde der Nederlandsche dukatons, hoezeer zij „in gewigt en specie ruim zoo goed waren," werden gangbaar verklaard.

Het gebrek aan dukatons en ander zilvergeld deed zich echter voortdurend gevoelen, zoodat eerstgenoemden zelfs eene agio van 25 °/₀ behaalden. De Heeren XVII trachtten hierin te voorzien, door, bij brief van 27 Julij 1719, de waarde der dukatons, die officieel was gestegen tot 97½ stuivers ligt geld, terugtebrengen tot eenen koers van 11 schellingen, gelijk staande met 82½ stuivers ligt of 66 stuivers zwaar geld, vermits hare hooge waarde aanleiding gaf tot het zenden van die muntsoort naar Indië, om er wissels op de Compagnie naar Nederland voor te nemen, die à pari voldaan werden. Hierdoor had de Compagnie in vijf jaren tijds (van 1712 tot 1717) verloren de som van *f* 752.927:7 (*).

Bij deze schaarschte aan zilveren munt kwam nog het slechte gehalte daarvan. Aanvankelijk werd de oude en ongangbare munt van Batavia naar Bengalen gezonden en aldaar hermunt; maar om reden het verlies daarop zeer aanzienlijk was, gelastten de Heeren Meesters, bij brief van 30 Julij 1721, die munten naar het Vaderland te zenden, ten ware men ze te Batavia, vóór de verzending naar Bengalen, op het gehalte van ropijen kon versmelten.

Het slechte gehalte of welligt de verminking van de dukatons leidde de Indische Regering in 1722 tot het voorstel, om al de dukatons te doen smelten en vervangen door eenen anderen standpenning, voorzien van eenen inlandschen („moorschen") stempel. De Heeren XVII hechtten, bij brief van 17 Julij 1724, hieraan hunne goedkeuring, met last om die nieuwe munt op hoogen prijs te stellen, zoo ter voorkoming van verwarring met de Europesche munten als om den uitvoer door de Chinezen tegen te gaan. Na de gangbaar verklaring van die

---

(*) „Het schijnt onbegrijpelijk, hoe men zich gedurende zoo vele jaren eene moedwillige „opoffering van niet minder dan 15 stuivers op elken dukaton heeft kunnen laten aanleu- „nen." Zuylen van Nyevelt, blz. 374.

munt zou de dukaton niet hooger dan voor de Nederlandsche waarde mogen worden aangenomen.

Het blijkt niet, dat aan dit voornemen eenige uitvoering is gegeven. Integendeel, de dukatons bleven bestaan en werden zelfs nog vermeerderd met eene soort, die de Oost-Indische Compagnie uitsluitend voor zich deed slaan.

Het was namelijk in Nederland aan een iegelijk en derhalve ook aan eene wettig erkende vennootschap, zooals de Oost-Indische Compagnie, geoorloofd in de verschillende, toenmaals bestaande, provinciale munthuizen munten voor eigene rekening te laten slaan, mits de beeldenaar, het gehalte, enz. der munt, welke men verlangde te laten aanmaken, overeenkwamen met de daaromtrent door de Hooge Regering uitgevaardigde voorschriften. Het weinige ontzag echter, dat de van elkander schier onafhankelijke provinciën over het algemeen voor dergelijke, door en voor alle provinciën gemaakte bepalingen hadden, bleek ook uit de wijze, waarop de afzonderlijke provinciën de generale munt-reglementen nakwamen. Zoo hadden de Staten Generaal, bij resolutie van 19 Junij 1659, voorgeschreven, hoedanig de zilveren Generaliteits rijder of dukaton zoude behooren gemunt te worden: evenzoo gelastten zij den 11[den] Augustus daaraanvolgende de muntmeesters in de verschillende provinciën, om onder eede te verklaren die rijders niet anders te munten dan op zoodanige „figure, rescriptie wapenen en titulen," als hun was bekend gemaakt.

Niettegenstaande deze en meer andere bepalingen verzochten in den aanvang van het jaar 1726 de Bewindhebbers der Oost-Indische Compagnie, zonder voorkennis en vergunning der Staten Generaal, noch van het collegie van raden en generaal-meesters der munt, aan de Staten van sommige provinciën, om, met afwijking van den voorgeschreven stempel van den dukaton, deze muntsoort op eenige provinciale muntplaatsen voor Indië te mogen doen vervaardigen. De Staten van Holland en die van Zeeland verleenden aan de Compagnie deze vergunning, zonder zich aan de bepalingen omtrent het munten van dukatons te

storen, welke zij vroeger hadden helpen vaststellen, en zelfs ging men in de munt te Middelburg zoo ver, om met het snijden der noodige stempels een aanvang te maken.

Doch nu kwam, overeenkomstig art. 22 zijner instructie, het boven genoemde collegie van raden en generaal-meesters der munt met eene remonstrantie van 31 Mei 1726 bij de Staten Generaal tusschen beiden, waarin het, onder mededeeling der eigendunkelijke handelwijze van de Oost-Indische Compagnie en der Staten van Holland en Zeeland, voorstelde de muntmeesters der Vereenigde Provinciën, op eene boete van 1.000 zilveren rijders voor elk tegen de bepalingen gemaakt stuk, te verbieden eenige andere zilveren dukatons te munten of te doen munten dan voorgeschreven was, tot tijd en wijle Hun Hoog Mogenden daaromtrent anders mogten beschikt hebben.

De gedeputeerden uit de Staten van Holland en Zeeland bij de Staten Generaal namen van deze remonstrantie kopij, om haar in de vergadering der Staten hunner respective provinciën te behandelen, en de remonstrantie zelve werd in handen gesteld van Hun Hoog Mogenden gedeputeerden tot de zaken van de munt, ten fine van consideratiën, berigt en advies.

Het collegie van raden en generaal-meesters der munt, dat door den voortgang, welken intusschen het slaan van dukatons voor Indië in Zeeland nam, bijzonder gekrenkt schijnt geweest te zijn, diende, weinige dagen later (15 Junij 1726) eene nieuwe remonstrantie bij de Staten Generaal in, waarbij het vooral deed uitkomen, dat hierdoor de Generaliteits standpenning veranderd werd in eene provinciale munt, gemengd met het merk eener particuliere societeit.

Na eenige deliberatiën werd door de Staten Generaal goed gevonden den muntmeester en de muntbedienden in Zeeland aanteschrijven, zich te onthouden van het maken van eenige verandering in den stempel van den zilveren dukaton en van het slaan van penningen met zoodanig veranderden stempel, op straffe volgens de plakaten te zullen worden vervolgd. Tevens werd besloten aan de Staten van Zeeland bij mis-

sive te kennen te geven, dat het tegen de goede orde aandruischte, indien de Staten van eenige provincie, en nog meer, indien de gecommitteerde raden van zulk eene provincie verandering maakten in den stempel van den zilveren dukaton, die met algemeen goedvinden van de gezamenlijke bondgenooten was vastgesteld: dat het bovendien tegen alle bepalingen op het stuk der munt aandruischte, indien een stempel, die een teeken was van souvereiniteit en een regaal, den souverein alleen competerende, gemeen werd gemaakt met eene societeit van particulieren, zooals de Oost-Indische Compagnie: dat eindelijk Hun Hoog Mogenden geen reden wisten, waarom de zilveren dukaton, geslagen met bijvoeging van het merk der Oost-Indische Compagnie, een betere negotiepenning zoude zijn, dan die, welke het merk der Unie droeg, moetende toch het merk van den souverein en niet dat van eene particuliere societeit het crediet aan de munt geven: weshalve de Staten van Zeeland werden verzocht met het veranderen van den stempel en het slaan van de bedoelde munten te doen ophouden en de Bewindhebbers van de Oost-Indische Compagnie, indien zij omtrent zilveren dukatons of andere munten eenig verzoek wilden doen, daarmede naar de Staten Generaal te verwijzen.

De gedeputeerden bij de Staten Generaal uit de Staten van Holland en Zeeland behielden zich natuurlijk voor tegen dit besluit later zoodanige vertoogen intebrengen, als hunne lastgevers zouden bevinden te behooren.

Of deze vertoogen door hen bij de Staten Generaal zijn voorgebragt, is ons niet gebleken, maar wel, dat, in weerwil van het uitdrukkelijk verlangen der Staten Generaal en van schending der Generaliteits muntwetten, de Staten van Holland en West-Friesland, in 1726, op de munt te Dordrecht dukatons, volgens het verlangen der Oost-Indische Compagnie, lieten aanmaken.

Het collegie van raden en generaal-meesters der munt liet echter deze zaak niet onopgemerkt voortgang nemen, maar diende den 17den Julij 1726 weder eene remonstrantie bij de Staten Generaal in, waarbij het zijn voorstel van 31 Mei te voren eenigzins uitvoeriger en met meer nadruk vernieuwde.

Dit aanhouden van genoemd collegie schijnt eindelijk de Bewindhebbers der Oost-Indische Compagnie tot andere gedachten gebragt te hebben, althans zij dienden bij de Staten Generaal een request in, waarbij zij verzochten gemagtigd te worden, om op de muntplaatsen in Nederland eenen negotiepenning te doen slaan, die zoowel in gewigt, als in gehalte en beeldenaar zoude overeenkomen met de gewone dukatons, met dit onderscheid alleen, dat onder het wapen der Unie zoude mogen gesteld worden een klein merk, „denoteerende de Oost-Indische Compagnie", en dat, tot meerdere zekerheid om die dukatons altijd van de Vaderlandsche te kunnen onderscheiden, de inscriptie in zoodanige bewoordingen zoude mogen vervat worden, dat, wanneer bedoeld merk (hetwelk het onderscheid moest doen uitkomen aan hen, die de Latijnsche inscriptie niet verstonden) mogt uitgesleten of slecht gestempeld zijn, alsdan toch uit die inscriptie duidelijk zoude blijken, dat die dukatons niet voor het Vaderland, maar alleen voor Indië bestemd waren. Die inscriptie zoude tevens moeten gewijzigd kunnen worden naar gelang van de provincie, waarin de verlangde dukatons zouden geslagen zijn.

De Bewindhebbers der Oost-Indische Compagnie verzochten bij datzelfde request, dat de Staten Generaal de muntmeesters nadrukkelijk zouden bevelen die dukatons voor de Oost-Indische Compagnie te vervaardigen; ook dat zij daarvan geene grootere hoeveelheid zouden aanmaken, dan jaarlijks door die Compagnie zoude aangevraagd worden, opdat die munt een wisselpenning tusschen Indië en Nederland zou kunnen blijven.

Wederkeerig beloofden de Bewindhebbers der Oost-Indische Compagnie die dukatons altijd voor dezelfde waarde te zullen inwisselen, waarvoor zij die zouden uitgeven, namelijk te Batavia voor 13 schellingen of tegen zulken koers, als mogt voorkomen (*).

(*) „In spijt dus van den wettig vastgestelden koers van 11 schellingen [zie boven blz. 42] „schijnt de dukaton al spoedig zich op den voormaligen koers van 13 sch. [zie boven blz. 41]

Voor het overige beloofden zij den gewonen Nederlandschen dukaton in Indië gangbaar te zullen laten tegen zulke waarde, „als de constitutie van ieder gewest komt mede te brengen."

Dit request werd, ten fine van berigt en advies, in handen gesteld van de raden en generaal-meesters der munt en eene kopij daarvan overgegeven aan Hun Hoog Mogenden gedeputeerden tot de zaken van de munt, om te visiteren, examineren en van alles in de vergadering rapport te doen.

Als beide collegiën gunstig op het request hadden geadviseerd, werd in de vergadering der Staten Generaal van 7 October 1727 het verzoek der Bewindhebbers van de Oost-Indische Compagnie toegestaan, onder voorwaarde nogtans:

1°. dat de ordinaire Vaderlandsche dukatons, zoo als die in Indië genoemd werden, volgens het voorstel der Bewindhebbers zelve, onfeilbaar in hun geheel zouden moeten gelaten worden om in den handel te Batavia met de Chinezen en elders gangbaar te blijven tot zoodanige waarde als de constitutie van ieder gewest zoude medebrengen;

2°. dat de respective muntmeesters in de Geünieerde Provinciën, die achtereenvolgens tot het munten der verzochte dukatons door de Bewindhebbers zouden worden gelast, gelijk zij bij dezen werden gelast, telkens bij eede aan de Heeren Staten hunner provincie of aan diegenen, welke daartoe in dier naam gequalificeerd mogten zijn, te beloven geene dukatons met het merk en de inscriptie van de Oost-In-

---

„te hebben hersteld, en dit is dan ook de eenige reden, welke kan worden bedacht, hoe „er na de te lage taxering van 1719 nog dukatons in omloop hadden kunnen blijven. De „natuur der dingen herstelde eenigermate, wat door verkeerde maatregelen en verordeningen werd bedorven. Eenmaal voor den standpenning, de reaal of rijksdaalder, een te „hooge koers aangenomen zijnde, was het niet mogelijk de overige speciën beneden dien koers „te bedwingen en moesten deze zich, in spijt van wetten en besluiten, nagenoeg in verhouding tot den standpenning plaatsen of opgewisseld, versmolten en uitgevoerd worden. „Een derde geval is niet denkbaar." Zuylen van Nyevelt, blz. 375.

dische Compagnie te munten dan alleen voor die Compagnie en ook in geene grootere hoeveelheid dan de Bewindhebbers dier Compagnie zouden verlangen, en zich voor het overige te regelen naar den inhoud van Hun Hoog Mogenden instructie van 11 Augustus 1659 op het munten, mitsgaders omtrent den beeldenaar van den zilveren rijder, zonder aan dien beeldenaar, door daaraan iets bij of af te doen, onder welk voorwendsel ook, eenige de minste verandering te maken, dan alleen zoodanige, als Hun Hoog Mogenden bij deze hunne resolutie goedgevonden hebben of namaals zullen goedvinden aan hen muntmeesters te gelasten, tot een teeken, dat de dukatons ten dienste van de Oost-Indische Compagnie alleen geslagen zijn als wisselpenningen tusschen Indië en het Vaderland;

3°. dat de Oost-Indische Compagnie gehouden zal zijn deze ten haren gebruike geslagene dukatons altijd weder aantenemen tot denzelfden prijs, waarvoor zij die eenmaal gangbaar heeft gemaakt of zooals de koers bij tijd en wijle zoude mogen wezen.

Op deze wijze, welke een staaltje is van den ongelukkigen regeringsvorm van Nederland in de 18de eeuw, kwam de dukaton, voor Nederlandsch Indië bestemd, tot stand en verkreeg eindelijk, na veel moeite, een wettig bestaan (*).

De oude dukatons werden bij de Patriasche missive van 18 Maart 1728 als wisselpenning slechts gesteld op 66 stuivers, en bij brief van 18 Maart 1738 volgde de last om die munt bij voorkeur te versmelten. De dukaton bleef, desniettegenstaande, bij voorkeur standpenning en, hoezeer bij advertentie van 21 October 1755 de nieuwe dukatons van 1753 en later werden gesteld op 80 stuivers, werden de dukatons, bij de Indische resolutie van 14 Junij 1767, op last van Heeren Meesters, tegen 66 stuivers, aangewezen als de eenige munt, waarin de rekeningen bij de boeken der Compagnie, uitgezonderd van de soldijen, voortaan zouden moeten worden gehouden.

(*) Verg. van Loon, Hedendaagsche penningkunde, blz. 42 vlg.

De verscheidenheid van zilveren munten, die gedurende de achttiende eeuw in Oost-Indië gangbaar waren (*), werd in 1747 nog vermeerderd, doordien de Indische Regering, bij resolutie van 17 Februarij, „uit aanmerking van het groot gerief, dat men reeds ondervond bij „de inlandsche munterij van de Compagnie, schoon die tot nu toe „niets had uitgeleverd dan gouden speciën, vermeld bij resolutie dezer „tafel van 21 October 1746, verstond, naar denzelfden stempel, al„mede tot gerief van de gemeente, te permitteren de vermunting van „zilver alhier tot stukken van elf penningen en tien greinen in essaai „en twintig en een halve stuiver in gewigt, mits betalende daar voor „aan geregtigheid twee ten honderd en aan den muntmeester, voor „de onkosten der vermunting, drie ten honderd; en van die soort „van inlandsch zilvergeld ook voor rekening van de Compagnie te „laten slaan, om te zien, of men daar mede om de West van Indië „teregt komen kan, dewelken hier gangbaar zullen zijn tegen dertig „zware stuivers het stuk, zoo bij de Compagnie als onder de ge„meente, als staande dan gelijk met de Soeratsche of de meest gang„bare ropij, zoo in gewigt als gehalte, volgens het daarvan ingediend „berigt van den essayeur en muntmeester Dorsman."

Het munten van deze geldsoort moet echter spoedig gestaakt zijn, daar in 1751 de Compagnies munt, als „maar eene heel geringe „winst gevende, in tegenstelling van 't geen het zilver in Indië ordi„nair afwierp, en daarbij aangemerkt zijnde de valsche namaking van „die soort van geldspecie", welke, sedert eenigen tijd, grof in zwang was, bij resolutie van 18 Junij werd ingetrokken.

In 1753 was men in Nederland begonnen met eene nieuwe soort

(*) Slechts voor memorie, als betreffende vreemde munten, teekenen wij aan, dat in 1755 de Soeratsche ropijen van den mogol Mohamad Sjeik Badai Sjeik werden gangbaar verklaard tegen 30 stuivers; dat in 1757 de Perzische ropijen met den stempel جاو (Djawa = Java) werden gesteld op 30 stuivers; dat in 1758 alle roepias, behalve de derham djawa (zie lager), de Soeratsche en de gestempelde Perzische, werden ingesteld tegen 30 stuivers en de Bengaalsche tegen 27 stuivers.

van gekartelde dukatons te slaan, die aan de eene zijde het wapen der Generaliteit en aan de andere „den ouden rijder of ruiter te paard" vertoonden. Van deze nieuwe soort had in 1754 en 1755 de kamer Zeeland „eene tamelijke quantiteit" naar Indië gezonden, welke hoeveelheid, naar de meening der Hooge Indische Regering, eerlang door nadere uitzendingen, zoowel van genoemde kamer, als van de overige kamers der Oost-Indische Compagnie zoude vermeerderd worden. Om die reden en omdat deze nieuwe muntsoort tegen iets meer dan de gewone prijs, namelijk van *f* 3:6 tot *f* 3:6$^{1}/_{2}$, aan de Indische Regering werd in rekening gebragt; ook omdat de Compagnie, door de waarde dier munten op 80 stuivers per stuk te bepalen, ongeveer 21$^{1}/_{5}$ pct. en dus nog iets meer dan op het uitgezonden wordende zilveren payement (als slechts 20$^{1}/_{2}$ pct. voordeel afwerpende) zoude winnen, stelde de Gouverneur Generaal in de vergadering van den Raad van Indië van 3 October 1755 voor, om deze nieuwe dukatons tegen 80 stuivers gangbaar te verklaren. Zijn Edelheids voorstel werd „volkomen geamplecteerd" en dien overeenkomstig den volke bij de vorenaangehaalde advertentie van 21 October 1755 medegedeeld, dat de nieuw aangemaakte, gekartelde dukatons op 4 guldens of 80 stuivers werden gesteld „om in deze en alle de Oostersche „koloniën, Malakka daaronder gerekend, daarvoor ontvangen en weder „uitgegeven te worden, met dien verstande echter, dat daaronder niet „begrepen zullen wezen eenige gekartelde dukatons, die buiten de „zeven Vereenigde Nederlandsche Provinciën geslagen of gemunt zijn, „dan wel als nog geslagen of gemunt mogten worden". Men had alzoo in Indië munten van denzelfden naam en alle gekarteld, maar toch van verschillende waarde. De ongeriefelijkheid van het toenmalige Indische munt-systeem moet al zeer groot geweest zijn. Trouwens in het moederland was het toenmaals daarmede niet veel beter gesteld.

Buiten de reeds hiervoren genoemde soorten van ropijen treft men nog in de resolutie van 2 October 1758 aan „van Compagnies wege „met een apart stempeltje gedistingeerde Perziaansche ropijen, van

„welke methode echter geen verder gebruik gemaakt werd". Deze ropijen deden, even als de Bataviasche en Soeratsche, 30 stuivers. Alle overige ropijen, waar gemunt of van welken stempel, werden op 27 stuivers gesteld.

Deze koers bleek echter alweder spoedig voor het algemeen onvoordeelig te zijn, daar Batavia weldra van valsch gestempelde ropijen overstroomd was. Om dit tegen te gaan besloot de Regering, bij plakaat van 8 Januarij 1760, al de Bataviasche, Soeratsche en Perzische gestempelde heele en halve ropijen tegen 30 stuivers de ropij intewisselen en daarna weder tegen 27 uittegeven (*). Bij plakaat van 10 Maart 1780 vindt men de Soeratsche, Perzische, Bengaalsche en Arkotsche ropijen weder op 30 stuivers gebragt.

Ook de Bataviasche ropijen werden spoedig weder aangemunt, want in 1764 was er op nieuw zulk eene schaarschte aan geld, dat de Regering alle middelen in het werk wilde stellen, om daarin te gemoet te komen. Door de depreciatie van het zilvergeld hadden de ingezetenen zich daarvan vele zilverwerken doen aanmaken en de Regering rekende er op, dat een aanzienlijk gedeelte van die werken in geld zou te herscheppen zijn, bijaldien de gemeente daarin winst zag. De Regering zag in het openen eener gelegenheid tot het doen aanmaken van zilveren munten „een voor de Compagnie onschadelijk middel tot opbeuring van den staat dezer kolonie" en besloot, blijkens de resolutie van 6 November (plakaat van 9 November) 1764, het munten van Javasche zilveren ropijen, op den voet zoo als in 1747, weder toetestaan „met deze alteratie, dat de ropij, welke bevorens in essaai houden „moest elf penningen tien greinen, en zwaar woog twintig en een halve „stuiver, thans geslagen zou worden ter zwaarte van drie en twintig

(*) Zuijlen van Nijevelt zegt, blz. 385, dat de Perzische, Bengaalsche, Arkotsche enz. ropijen, ofschoon van slechter allooi dan de Soeratsche en Javasche, toch niet zelden op eene bedriegelijke wijze daarmede werden verward en verwisseld, welk ongerief schijnt medegewerkt te hebben om alle soorten van ropijen op eene en dezelfde waarde te stellen.

„stuivers en op het gehalte van tien penningen, om dus de liefheb-
„bers, wijl het gemaakte zilver hier doorgaans minder, zelden meer
„dan tien penningen essayeert, te eerder tot de vermunting aantemoe-
„digen."

Tevens werd bepaald, dat deze ropijen, ter voorkoming van besnoeijing, zouden worden gecordonneerd of gekarteld.

In het gehalte en gewigt dezer ropijen werd bij de resolutie van 8 Januarij 1765 eene wijziging gebragt door de bepaling, dat op het allooi van tien penningen zou geleden worden „een remedie" van een grein op het fijn, en in het gewigt drie stuivers of $1^1/_{10}$ engels op het mark werks (*).

Hetzij dat deze maatregel een gewenscht gevolg had of dat de aanvoeren van contanten uit Nederland buitengewoon ruim waren, bij de resolutie van 15 Januarij 1768 werd, uit aanmerking, dat men toenmaals genoegzaam van gereede munt in de kolonie voorzien was, besloten het munten der zoogenaamde Javasche zilveren ropijen met het einde dier maand te doen ophouden en de stempels daarvan te vernietigen.

In 1782 echter was men weder buitengemeen om geld verlegen en besloot de Indische Regering op nieuw tot het middel van munten door particulieren haren toevlugt te nemen. Bij resolutie van 13 September van dat jaar werd daarom, onder anderen, besloten te adverteren, dat een iegelijk, die Javasche zilveren ropijen tegen 30 stuivers wilde laten munten, vóór medio October aan den Directeur Generaal opgaaf zou moeten doen van de partij zilver, die hij wilde doen vermunten.

De zaak had geen opgang, en daar men meende, dat dit aan de verpligting tot aangifte van de te vermunten partij zilver was te wijten, werd deze verpligting bij de resolutie van 5 October 1782 ingetrokken.

(*) Daar tot het munten van deze ropijen eerst in November 1764 is besloten en geene exemplaren van dat jaar ons bekend zijn, meenen wij te mogen aannemen, dat er in dat jaar geen geslagen zijn, maar eerst in het volgende.

Even als in 1640 de Spaansche daalders of realen, buiten eenige bemoeijenis van de Regering, in de wandeling door de ingezetenen van Batavia tegen eene hoogere waarde werden aangenomen en uitgegeven, dan waarvoor zij wettig bekend stonden, welke hoogere waarde de Regering vervolgens bij plakaat legitimeerde (*), evenzoo waren in 1785 de Spaansche pilaarpiasters en de nieuwe kopstukken onder de ingezetenen van Batavia, op de kantoren om de Groote Oost, op Java, te Cheribon, Bantam, Pontianak, Bandjermasin en Palembang allengs van 60 tot 64 stuivers in waarde gestegen, terwijl deze muntstukken van Regeringswege steeds tegen 60 stuivers werden uitgegeven. Vermits de Compagnie, door de inmiddels ingeslopene waardebepaling aantenemen, bij de eerste uitgave van ieder stuk eene winst van vier stuivers kon genieten, werd den 16en Augustus 1785 dienovereenkomstig besloten en zulks bij billet van denzelfden datum in de Nederduitsche en de gewone landstalen den volke bekend gemaakt.

Vijf jaren later, in 1790, maakten sommige ingezetenen zwarigheid om de toenmaals sedert kort uit Nederland aangebragte Spaansche matten of kopstukken aantenemen, waarom de Regering, bij billet van 15 Januarij, aan de gemeente bekend maakte, dat de bedoelde munten op haren last gewogen, geëssaijeerd en in orde bevonden waren, weshalve zij elk en een iegelijk beval de voornoemde Spaansche matten en kopstukken als goede en gangbare munt aantenemen.

Dit bevel schijnt echter, om niet medegedeelde redenen, allengs zijne kracht verloren te hebben, want den 26en Junij 1798 moest de Regering bij billet op nieuw verklaren, dat haar voorgekomen was, dat sommigen zwarigheid maakten om de Spaansche kopstukken tegen 64 stuivers het stuk te ontvangen. De Regering stelde derhalve dezen koers, ook naar evenredigheid voor de halven en kwarten, vast, „verklarende en begerende, dat een ieder, wie hij ook zij, niet zal mo-

---

(*) Zie boven, blz. 22.

„gen weigeren, maar gehouden en verpligt zal zijn de gemelde kop-
„stukken tot de voorschrevene waarde te accepteren, zonder aan der-
„zelver koers of circulatie eenige verhindering of stremming te ver-
„oorzaken, op poene van als overtreders van Onze wetten geconsi-
„dereerd en behandeld te zullen worden."

Het laatste, dat wij omtrent 's Compagnies zilveren Javasche munt aangeteekend vinden, is, dat bij de resolutie van 17 April 1792 de ongerande Bataviasche ropijen tegen 30 stuivers werden gangbaar verklaard. Kort te voren had de Compagnie ook zilveren drie-guldens, guldens en halve guldens in Nederland doen slaan. De aanleiding daartoe was, dat op een vertoog van de Raden en de Generaalmeesters van de Munten in Nederland, aan de Staten Generaal ingediend, om maatregelen te nemen tegen den uitvoer en het versmelten van zilveren standpenningen, bij resolutie van de Staten Generaal van 21 December 1785 aan de Bewindhebberen van de Oost-Indische Compagnie ter presidiale kamer Zeeland werd toegestaan, om de zilveren standpenningen en hunne gedeelten, die in het loopende jaar reeds waren gemunt, naar Indië uit te voeren, maar dat voor den vervolge geene zilveren standpenningen of gedeelten daarvan voor de Compagnie zouden mogen worden gemunt, noch naar Indië gezonden, dan die van het kennelijk teeken van de Compagnie, in den stempel gegraveerd, zouden zijn voorzien; alleen de pijlstuivers mogt de Compagnie, met toestemming van Hunne Hoog Mogenden, nog doen slaan.

De eerste naar aanleiding hiervan geslagen stukken zijn van het jaar 1786 en de laatsten van 1791.

Men is echter tot in de laatste jaren der vorige eeuw voortgegaan met het munten van Bataviasche ropijen, hetgeen blijkt uit de daarvan bestaande exemplaren.

Ter verduidelijking der wisselingen in de waarde van iedere muntsoort en der onderlinge verhouding op eenig gegeven tijdstip hebben wij het vorenstaande in een tabellarisch overzigt te zamen gevat.

1600 — 1700.

NAMEN DER MUNTSOORTEN.	Waarde der munt in Nederland. (in stuivers).	Waarde der munt in Nederlandsch Oost-Indië in stuivers (na 4 November 1656 in ligte stuivers.)											
		1639	1640	1645	1652	1656	1658	1676	1682	1686	1693	1699	
Spaansche reaal	—	—	60	—	50 lat. 51	60	—	—	—	—	—	—	
Nederl. kroon of leeuwendaalder	40	48	—	—	42	48	—	—	—	—	—	—	
Dukaton of zilveren rijder	63	—	—	—	63	63	—	90	75	90*	—	—	(*) Namelijk de geklopte; de ongestempelde $82\frac{1}{2}$.
Rijksd., provincie of keizerdaald.	50	—	60	—	52 lat. 51	60	—	—	—	—	—	—	
Brabandsche of kruisdaalder	—	—	—	—	50 lat. 51	60	—	—	—	—	—	—	
Bataviasche kroon	—	—	—	48	—	—	—	—	—	—	—	—	
Soeratsche ropij	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	35	$37\frac{1}{2}$	
Schelling	6	—	—	—	6	6	$7\frac{1}{2}$	—	—	—	—	—	
Dubbele stuiver	2	—	—	—	2	2	$2\frac{1}{2}$	—	—	—	—	—	
Stuiver	1	—	—	—	1	1	$1\frac{1}{4}$	—	—	—	—	—	

1700 — 1800.

		1700	1707	1715	1719	1727	1735	1747	1755	1757	1758	1760	1767	1780	1785	1786
Dukaton	63	$97\frac{1}{2}$	—	—	$82\frac{1}{2}$	—	—	—	80	—	—	—	66	—	—	—
Spaansche reaal	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	80	—
Brabandsche of kruisdaalder	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	80	—
Brab. dukaton of Philippus	—	—	—	$97\frac{1}{2}$	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Dukaton der V. O. I. Comp.	—	—	—	—	—	78	—	—	100	—	—	—	—	—	—	—
Bataviasche ropij	—	—	—	—	—	—	—	$37\frac{1}{2}$	—	—	—	$33\frac{3}{4}$	—	$37\frac{1}{2}$	—	—
Soeratsche ropij	—	—	—	—	—	—	—	—	30	—	—	$33\frac{3}{4}$	—	$37\frac{1}{2}$	—	—
Perzische ropij	—	—	—	—	—	—	—	—	—	30	$37\frac{1}{2}$	$33\frac{3}{4}$	—	$37\frac{1}{2}$	—	—
Arkotsche ropij	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	$37\frac{1}{2}$	—	—
Driegulden	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	60
Gulden	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	20
Halve gulden	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	10
Schelling	6	—	6	—	—	—	$7\frac{1}{2}$	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Dubbele stuiver	2	—	2	—	—	—	$2\frac{1}{2}$	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Stuiver	1	—	1	—	—	—	$1\frac{1}{4}$	—	—	—	—	—	—	—	—	—

VEREENIGDE OOST-INDISCHE COMPAGNIE.

ONEDELE METALEN.

De eerste vermelding van koperen munt, die wij uit den tijd der Oost-Indische Compagnie aantreffen, dagteekent van 1644. Waarschijnlijk heeft men vóór dien tijd bij 's Compagnies kassen de kleine inlandsche en Chinesche of Japansche munt aangenomen.

In het gemelde jaar echter trachtte de Regering te voorzien in het, door onophoudelijken uitvoer door Chinezen, voornamelijk van dubbele en enkele stuivers, toenemend gebrek aan zilveren scheidemunt, welk gebrek zoodanig was toegenomen, dat Batavia en ommelanden „van gespecificeerde munt bijna ten eenenmale gepriveerd" waren en onmogelijk voorzien kon worden in de behoeften van Banda, Malakka en Ceilon, die mede grootelijks ontbloot en ontriefd waren van klein geld, terwijl: „onze inwoners door mankement van kleine munt, zoo „in 't koopen van fruiten enz., als in 't overvaren der rivier de Chine- „zen voor 't gebruik hunner praauwen niet minder dan met enkele „stuivers kunnen contenteren, hetgeen met zoo geringe snuisterijen „en kleinen arbeid niet quadreert, de gemeente bezwaarlijk valt en „wij voor overloon taxeren."

De Regering besloot derhalve, zoo spoedig mogelijk, koperen penningen van een halven en een vierden stuiver, die men vertrouwde, dat niet uitgevoerd zouden worden, in genoegzame hoeveelheid om Batavia, Banda, Malakka en Ceilon te voorzien, te laten aanmaken.

Bij plakaat van 19 Augustus 1644 werd goedgevonden, aan „den „Chinees Conjock, bij exclusie van anderen, specialijk toetestaan dat „[hij zekere] quantité koperen munt, op 't gewigt van een half en

„ een kwart lood Hollandsch, ten valeure van halve en kwart stuivers, „ met impressie van het wapen van Batavia en 't signaal van VOC zal ver- „ mogen te formeren."

In het contract, dat deswegen met genoemden Chinees werd aangegaan, was ook bepaald, dat hem, uit 's Compagnies magazijn, zou geleverd worden goed Ongers (Hongaarsch?), Zweedsch of Japansch koper en wel tegen 35 realen de pikol of 120 pond, alsmede dat hij uit elke pikol zou moeten vervaardigen 4.000 halve en 7.000 kwart stuivers, zullende hij het meerdere voor arbeidsloon, onkosten en laccage (?) zich mogen toeëigenen.

Bij ontvangst van gelden zou men niet genoodzaakt zijn van elke honderd realen meer dan drie realen waarde in die munt aantenemen.

Deze munt schijnt niet in voldoende hoeveelheid aangemaakt te zijn of men heeft het aanmaken spoedig gestaakt. Althans in 1658 ondervond men wederom „ groote haspeling en onlusten onder de ingeze- „ tenen over het opzetten van 't klein geld of payement, vermits geen „ halve stuivers of minder munt hebben, waardoor in 't koopen en „ verkoopen van den anderen kunnen komen."

Wel hadden de Heeren XVII beloofd „ kleine munt van halve stuivers en minder specie" uit Nederland te zenden, maar daar was nog niets van gekomen, en de Regering besloot dus, bij resolutie van 9 November 1658, „ om de ingezetenen te accommoderen en weder tot „ rust te brengen, bij provisie stukjes getrokken koper te gebruiken „ en gangbaar te maken, in zoo verre als de tangen, die op de kust „ van Indië, Ceilon en Koromandel worden gemaakt, hebbende aan „ ieder eind een klein teeken, om niet gekort of verkleind te kun- „ nen worden." (*)

Men schijnt met dezen maatregel verlegen te zijn geweest, daar men hoopte, dat noch de Heeren van de Hooge Regering (de Staten Generaal en de Stadhouder), noch de Heeren Meesters in het Va-

---

(*) Bij Tavernier vindt men een zoodanig Koromandelsch stuk afgebeeld.

derland zulks kwalijk zouden nemen, daar de nood drong, verdere beroerte en tumult onder de gemeente moest voorkomen worden, en deze munt toch op geene Europesche geleek.

Deze tangen werden gangbaar verklaard tegen een oortje het stuk of vier op een stuiver, en zouden moeten wegen vier engels.

Het aanmaken van deze munt werd opgedragen aan den meester zwaardveger des kasteels Batavia, en, op zijne klagt, dat het Japansch staafkoper, wegens deszelfs brosheid, zeer moeijelijk te bewerken was, zoodat hij „kwalijk zooveel tangen kon gereed krijgen „als hier op Batavia vereischt werden, zulks de buiten-Gouvernemen„ten om dezelven noodzakelijk zouden moeten verlegen blijven", besloot de Regering, bij resolutie van 28 Mei 1660, de tangen voortaan van tin, op het gewigt van zes engels te laten maken.

Omstreeks dien tijd schijnen de Inlandsche, Chinesche of Japansche zoogenaamde *pitjes* (verbasterd van het Maleische ڤيتس, *pities*) te Batavia niet alleen gangbaar maar ook aangemaakt te zijn. Men vindt namelijk in de resolutie van 8 April 1664, dat de meester van de wapenkamer te dier plaatse zou worden gelast „weder eene quantiteit" daarvan te laten maken, vermits er geene meer onder de gemeente gevonden werden en de pachter van de groentenmarkt geklaagd had, dat hij zonder die munten met de luî niet teregt kon komen.

In 1666 ontving de Indische Regering te Batavia, als kargazoen of lading uit Pegu, over Koromandel, eene factuur Pegusche kasja's, waarvan haar 12 36/141 stuks op één zwaren stuiver te staan kwamen. De steeds meer en meer afnemende voorraad van gereed geld in de Compagnies kas te Batavia, welke door geene toezendingen uit het Vaderland werd gestijfd, deed de Regering, bij resolutie van 6 Mei 1666, besluiten, om deze vreemde munt gangbaar te verklaren en wel tegen 10 stuks op een zwaren stuiver of 480 stuks op een rijksdaalder van 60 ligte of 48 zware stuivers.

De Regering ging er te eer toe over, om zich van deze uitheemsche munt als hare eigene te bedienen, omdat de geringe winst, welke op

hare aanvoer bestond, waarschijnlijk anderen daarvan zou doen afzien; omdat deze muntsoort, wegens haar slecht allooi niet gemakkelijk natemaken was, en eindelijk, omdat zij, rond en eenigzins „kloeker" dan duiten zijnde, aan den gemeenen man vermoedelijk beter zou bevallen dan de tangen, waarvan hier boven sprake was.

Ook Japansche pitjes of kasja's waren te Batavia gangbaar, echter mede niet in voldoend getal, want in 1697 had men aldaar geen kleiner munt dan stuivers, hetgeen natuurlijk een groot ongerief voor de gemeente was. De Regering besloot daarom, bij resolutie van 7 Junij van dat jaar, 200 kisten kasja's uit Japan te doen komen „om „alhier, als voor dezen, weder gangbaar gemaakt en uitgegeven te „worden."

Deze schaarschte van kopergeld duurde inmiddels te Batavia langer dan twee jaren voort, want eerst in de maand November of December 1699 kwamen van die bestelling 100 kisten, ieder inhoudende 19.200 kasja's, die, bij billet van 24 December van dat jaar, even als de kasja's, welke eenige jaren vroeger te Batavia in omloop waren geweest, tegen tien per zwaren stuiver, werden gangbaar verklaard.

In Mei 1703 moest de Regering wederom koperen pitjes eischen, vermits deze op nieuw zeldzaam begonnen te worden.

Al dit gehaspel schijnt er toe geleid te hebben, dat, in het begin der achttiende eeuw, de Indische Regering met de Heeren XVII in ernstig overleg trad, nopens de middelen om de kopercirculatie te verbeteren. Men mag dit afleiden uit het aangeteekende bij de resolutie van 27 Maart 1711, dat het „hangende nu Hun Eds. ge- „dachten omtrent het kopergeld, onnoodig werd geacht meer pitjes „uit Japan te ontbieden, maar dat over het verzoeken van koperen „duiten uit het Vaderland, tegen den tijd der bezending, nader zou „worden gedelibereerd".

De zaak verbeterde echter niet spoedig, want in 1713 vinden wij, dat het kollegie van schepenen te Batavia de tusschenkomst der Re-

gering inriep „wegens den toenemenden aanwas der nagebootste of ver-„valschte koperen pitjes of kasja's, die jaarlijks in groote quantiteit van „Tongkin, Kanton en andere plaatsen in China, als ook van Java's „Oostkust en speciaal van Grissee alhier werden aangebragt, waar-„door niet alleen deze kolonie langs hoe meer met [allerlei] soor-„ten [van] vuile, valsche speciën wordt vervuld, maar ook weder „daarentegen van even zoo vele zilveren speciën in waardij door ver-„voering ontbloot, tot verarming der kleine lieden."

Ten gevolge hiervan werden, bij billet van 27 Julij 1713, voor „deze stad en omlanden," al de valsche pitjes voor billioen verklaard en de aanbreng en uitgift van alle pitjes of kasja's, uitgenomen de goede Javaansche, verboden, op straffe, niet alleen van verbeurdver-klaring van dezelve, maar ook „nog tegen de aanbrengers en doleuse „uitgevers eene boete van tweemaal de waarde van dezelve, gerekend „tot tien stuks voor een stuiver, mitsgaders zoodanige verdere cor-„rectie aan den lijve, als bevonden zal worden naar de kwaadaardig-„heid en obstinaatheid der aanbrengers en wisselaars te behooren."

Tevens werd bepaald, dat „niemand gehouden zou zijn in 't ont-„vangen van eenige gelden, meer dan de waardij van twee schellin-„gen in goede Japansche pitjes aan te nemen"

De bekendmaking van dit besluit geschiedde bij gong-slag door de boden van de Heeren Schepenen en der Chinezen, alsmede door ken-nisgave aan de inlandsche hoofden der kampongs en der suikermolens in de ommelanden van Batavia.

Behalve enkele en dubbele stuivers uit de Nederlandsche provin-ciën en goede koperen Japansche kasja's, die echter langs alle wegen werden opgewisseld, vervoerd en verduisterd, bezat men in Neder-landsch-Indië, omstreeks 1723, geen wettig klein geld. Om aan dien uitvoer zoo veel mogelijk een gelijken invoer overtestellen ging de In-dische Regering voort met kopergeld uit Japan te ontbieden, maar in dat land verlangde men evenmin als in Nederlandsch-Indië eenen belangrijken uitvoer van deze muntsoort, weshalve de Japansche Re-

gering tot eene verhooging der waarde van hare kasja's overging, die met een verbod van uitvoer gelijk stond.

Deze omstandigheid bragt te weeg, dat de Indische Regering aan de Heeren Bewindhebbers verzocht eene goede hoeveelheid kopergeld naar Indië te zenden, van de soort, welke in Nederland bekend was onder den naam van duit, „waardoor geringe en ook andere men-„schen, aldaar ter markt komende, in dingen van kleine waarde „van elkander kunnen geraken bij wege van afrekening."

Als nu „door de goedheid" van boven gemelde Heeren, eene zekere hoeveelheid duiten, in de Hollandsche munt van zuiver rood koper gemaakt, te Batavia was aangebragt, werden deze en alle andere duiten uit de Nederlandsche provinciën, bij billet van 13 Junij 1724, tegen vier stuks per stuiver, gangbaar gesteld, onder bepaling, dat een ieder die duiten zou kunnen afhalen bij 's Compagnies kassier, doch niet meer dan voor één rijksdaalder te gelijk, „ten einde dusdanig „deze munt van koperen duiten moge vinden haren koers, alzoo men „zulks ten nutte van allen en een ieder heeft noodig geoordeeld."

De gemeente had daar echter niet lang genot van. De Regering meende, dat de uit Nederland gezonden duiten met eenen bijzonderen stempel moesten zijn geslagen, „tot voorkoming van morserijen „en baatzucht, wijl men, niet zonder reden, beducht was, dat partij „waaghalzen die koperen munt, om hare hooge waarde, clandestien „te dezer plaats zouden aanbrengen." Om dit te voorkomen werden, bij billet van 18 December 1725, de koperen duiten, „tot nader dispositie der Regering," ingetrokken, door gecommitteerden, tegen zilvergeld, drie malen 's weeks, tot ultimo Januarij 1726, ingewisseld, en ongangbaar verklaard.

De proef met Nederlandsche duiten genomen schijnt zich tot de jurisdictie van Batavia bepaald te hebben.

In 1726 deed de Oost-Indische Compagnie de eerste koperen munt voor Indië slaan op het gehalte der Hollandsche duiten. Hiervan werd, in hetzelfde jaar, eene bezending gedaan naar Indië, afkomstig

van de provinciale Hollandsche munt, terwijl eene bezending van Zeeuwsche muntslag werd toegezegd (*). Toen echter in het laatst van 1727 die nadere bezending nog niet in Indië was ontvangen, besloot de Regering niet langer te wachten, maar stelde, volgens plakaat van 18 October, de eerstgenoemde duiten, naar het voorbeeld van 1724, tot gerief der ingezetenen, gangbaar tegen vier per stuiver. Het zijn deze duiten die tot in het jaar 1859 in Nederlandsch-Indië gangbaar zijn geweest.

Deze duiten schijnen echter aanvankelijk, ten minste op Java, niet veel verder dan het ressort van Batavia gangbaar te zijn geweest; althans in de resolutie van 13 November 1733 vinden wij aangeteekend: „dat tot dezen tijd de uitgaaf der duiten in de landen van Cheribon „almede niet heeft kunnen worden in trein gebragt, ter zake de ge„zamenlijke prinsen daarin geen te grooten zin betoonden te heb„ben, uit inzigt zulks eenige vermindering zou kunnen toebrengen „aan hunne inkomsten, door het missen van het voordeel, hetwelk „door hen met het slaan en distribueren van looden pitjes behaald „werd."

Tien jaren later vinden wij weder eene nieuwe poging om de kopercirculatie te verbeteren. De daar over handelende resolutie van 3 December 1743 geeft eenige belangrijke ophelderingen betreffende het toenmalig muntwezen in Indië, waarom wij haar in 't geheel doen volgen.

„Wijders door den Heere Gouverneur Generaal aan de Vergade-

(*) Tot het doen slaan van deze duiten had de O. I. Compagnie telkens eene magtiging noodig van de betrokken Provinciale Staten of andere over de verschillende munthuizen gestelde overheden. Zoo vermogt zij in 1731 eerst duiten op de Geldersche munt laten slaan, nadat zij daartoe „op den voet en in conformatie van de plakaten van den lande" verlof had gekregen aan het Hof en de Rekenkamer van Gelre en Zutphen. Zie Register van de Besluiten dier beide collegiën van 16 April 1731. Uit datzelfde register, Dec. 1731, blijkt, dat ook uit Keulen duitenplaatjes voor de O. I. Compagnie ter munting in Gelderland werden aangevoerd.

„ring vertoond zijnde eenige pitjes, die welgem. Zijn Edelheid in „'s Compagnies ambachtskwartier (*) van rood koper had laten aanma- „ken, in die grootte en zwaarte, dat zestien dergelijke pitjes in een stui- „ver gaan, en op dezelven nog de plaats gevonden wordt, om hunne „eigenlijke waarde in het Nederduitsch aan de eene en Maleisch aan de „andere zijde gesteld, en die munt voorts van hier af gerekend tot aan „'t eiland Madura gangbaar gemaakt zoude kunnen worden, om daardoor „voornamelijk op Java voortekomen en te beletten de verlegenheid, „waarin de arme ingezetenen om eene kleiner munt dan een duit, „worden gebragt en waarin zij, tot hier toe, geholpen zijn door de „looden pitjes, die de sabandars (†) alom hebben gemaakt, hoewel op „eene zeer gebrekkige en voor de ingezetenen lastige wijs, omdat „gemelde pitjes van zoo zachte specie, om de goedkoop, gemaakt „zijnde, niet kunnen resisteren aan de dagelijksche behandeling en „alzoo aan stukken en te zoek geraken, ter schade van den gemee- „nen man en enkel tot voordeel daarentegen van dien pachter, daar „het introduceren van eene vaste soort van pitjes of penningen, „bij de Compagnie alhier gemaakt, niet alleen een geaccrediteerd „werk zal zijn, waarop de gemeene man staat kan maken, maar ook „door de verbeuring der specie, 't zij dezelven op bovenstaande of „eenige andere manier konden worden gefabriceerd, de voorschreven „pitjes veel duurzamer en ten minste een geheel jaar zullen kunnen „gangbaar zijn, waarna de Compagnie dezelven voor eenen zekeren „prijs zou kunnen inwisselen, om jaarlijks nieuwen onder de gemeen- „te te doen rouleren, met verandering van het merk op dezelven, „tot voorkoming van vervalsching en fraude en het namaken derzel- „ven, alles zonder schade en zelfs nog al tot een zoet voordeel van

(*) Volgens Valentijn, IV deel, Beschrijving van Batavia, pag. 237, een groot gevaarte (gebouw) aan de Oostzijde van Batavia en wel ongeveer op het midden dier stad gelegen, waarin allerlei ambachtslieden van de O. I. Compagnie gehuisvest waren.

(†) Inlandsche ontvangers van inkomende en uitgaande regten; ook havenmeesters.

„de Compagnie; — zoo is verstaan: die propositie in alle deelen te am-
„plecteren en de benoodigde materialen tot voortgang van dat werk
„te laten in gereedheid brengen."

Het is ons echter niet gebleken, dat deze zaak voortgang heeft gehad; wij betwijfelen dat zelfs, want uit de resolutie van 22 December 1750 blijkt, dat twee jaren te voren de Indische Regering aan de Heeren XVII had verzocht halve duiten te laten munten, waaraan gevolg was gegeven.

Bij plakaat van 31 December 1750 werd deze nieuwe munt „binnen den ganschen omtrek van het koningrijk Jakatra en langs Java" gangbaar verklaard tegen twee stuks per duit.

De aanvoer van deze halve duiten, waarvan op medio 1754 ter som van *f* 77.540.— voorhanden was, schijnt de Regering wat ruim te zijn voorgekomen, daar zij, bij resolutie van 20 dier maand, besloot voor *f* 20.000.— van die munt naar Soerabaja en Grissee te zenden, dezelven met een gaatje te doen doorboren, om te zamen geregen te kunnen worden, ten einde met de Balische pitjes te concurreren.

Door eenige in Cochin China gevestigde beambten der Compagnie werd in 1755 berigt, dat zij van den vorst aldaar de vergunning hadden verkregen, om te Batavia te laten stempelen en in Cochin China in te voeren zekere aldaar gangbare munt van gemengd metaal, sapeka (?) genaamd, en wel op de volgende voorwaarden:

1°. dat de Compagnie jaarlijks, volgens een overgezonden monster, naar Cochin China zou overmaken 200.000 kwans (?) gelijk staande met eene waarde van *f* 600.000, mits daarvan 12% aan den vorst en bovendien van iedere duizend kwans twintig kwans aan den algemeenen ontvanger in Cochin China betalende;

2°. dat daarentegen de Compagnie alsdan bevrijd zoude zijn van de betaling der scheepsgeregtigheden, ten bedrage van 8.900 kwans of *f* 26.700, onder deze voorwaarden nogtans, dat wanneer in 1755 de 12% der aan te brengen sapeka's niet zooveel bedroeg, als de bedoelde scheepsgeregtigheden aan den vorst hadden kunnen opbrengen,

de Compagnie het ontbrekende zou aanvullen, even als omgekeerd de vorst gehouden zou zijn het meerdere terug te geven.

Nevens deze reeds verkregene, gunstige voorwaarden berigtten nog uit Cochin China teruggekeerde personen, dat de Compagnie, indien zij de levering dezer muntsoort op zich nam, geene concurrentie, althans vooreerst niet, te duchten zou hebben. Want aan de Chinezen was het in Cochin China verboden deze munt aan te maken en aan de Franschen ontbraken daartoe de materialen en eene muntplaats. Deze laatsten waren echter zoo begeerig om aan het verlangen van den vorst te voldoen, dat zij reeds met groote onkosten deskundigen in het vak van munten naar Cochin China hadden laten komen.

Om al deze redenen en omdat de Compagnie door dat middel 1° steeds den voorrang in de negotie in Cochin China zou hebben, 2° in staat zou zijn, onmiddelijk bij aankomst aldaar van hare schepen, goud, suiker en meer andere producten te laden, op welke zij anders wel drie à vier maanden wachten moest, 3° vele moeijelijkheden zou vermijden met geschenken, ongelden en bedriegerijen in de sapeka's, eindelijk 4°, omdat men vermeende, dat op het vervaardigen dezer munten nog al eenig voordeel voor de Compagnie te behalen zou zijn, werd den 24en Junij 1755 in Rade van Indië besloten eene proef daarmede te nemen, te meer omdat men begreep, dat, wanneer die munt in het vervolg bevonden mogt worden voor Cochin China niet geschikt te zijn, zij toch nog altijd met voordeel in Oost Java en op Bali zoude kunnen gebruikt worden. Volgens het overgezonden monster moesten deze munten vervaardigd worden uit eene alliage van koper, lood en tin.

Ten overstaan van eenige gecommitteerden werd tot de munting overgegaan, doch alras bleek, dat men eene slechte speculatie was begonnen, waarom bij resolutie van 7 November 1755 besloten werd van deze onderneming geheel aftezien.

In 1757 kwam de Regering op het zonderlinge denkbeeld, om het verwisselen van zilveren munt tegen kopergeld te verbieden, behalve aan den pachter te Batavia van de groentenkramen en winkels. Zij had

namelijk „tot hare groote ontstichting" bemerkt „de verregaande misbruiken," welke bij dat verwisselen te Batavia gepleegd werden, bestaande (nota bene) uit eene agio op het zilver van 10, ja 12°/₀. Allerlei bepalingen waren noodzakelijk om dit curieuse besluit uitvoerbaar te maken. Geene twee maanden duurde het echter, of dezelfde Regering moest erkennen, dat haar besluit niet beantwoordde aan het goede en heilzame oogmerk, dat zij daarmede bedoeld had, en dien ongelukkigen maatregel weder intrekken.

Tot gerief van de goede ingezetenen en om het zeer toegenomen gebrek aan payement en koperen munt te verhelpen, werd in 1764 goedgevonden te Batavia duiten te laten slaan, welke aan de éene zijde in het Nederlandsch en aan de andere in het Maleisch met Arabische karakters zouden vertoonen de woorden „Duyt Java" en daaronder het jaargetal. Bij plakaat van 9 November van genoemd jaar werden zij, tegen vier op een stuiver, gangbaar verklaard.

Met ampliatie van een verbod, bij plakaat van 13 Maart 1765, op den aanvoer te Batavia van gesnoeid of versleten payement (kleine zilveren munt) werd, bij advertissement van 31 Januarij 1769, het aanbrengen van alle soorten van kepings of pitjes, zoowel te Batavia als op Java's Oostkust, Cheribon en Bantam, op straffe van confiscatie, zonder vorm van proces, verboden. Dit verbod trad onmiddelijk in werking ten opzigte van de Palembangsche pitjes; Chinesche en Japansche mogten nog aangebragt worden tot primo Januarij 1770.

De aanvoer van duiten uit Nederland schijnt, zoo als reeds uit het munten van duiten te Batavia in 1764 is optemaken, op den duur niet voldoende geweest te zijn, daar op nieuw, bij de resolutie van 18 Februarij 1783, werd besloten, den essaijeur de Warem, op zijn aanbod, te magtigen tot het slaan, voor eigen rekening, van koperen duiten, ter zwaarte van 1/8 reaal ieder, bestempeld, even als de duiten van 1764, aan de eene zijde in het Nederlandsch en aan de tegenzijde in het Maleisch met de woorden „Duyt Java" en het jaargetal 1783 daar onder, om vervolgens, tegen 84 1/3 rijksdaalders de 18.000

stuks, aan de Compagnie geleverd en door de Regering gangbaar verklaard te worden tegen den koers der Nederlandsche duiten.

De essaijeur de Warem bleef echter nalatig in zijne verpligtingen, waarom de Regering, bij resolutie van 20 Junij 1783, de hem verleende magtiging introk en, bij resolutie van 28 November daaraanvolgende, „tot gerief van de Bataviasche gemeente," besloot zoodanige duiten zelf te munten, die, bij billet van 1 December 1783, werden gangbaar verklaard. In datzelfde jaar 1783 werden koperen twee-stuiverstukken geslagen, waaromtrent wij echter geene bescheiden hebben gevonden.

Met den achteruitgang der zaken van de Compagnie schijnt ook nog slechter dan vroeger in de geldcirculatie te zijn voorzien. De Indische Regering erlangde dientengevolge in 1796 de speciale toestemming der Hoog Edele Heeren Commissarissen Generaal over geheel Nederlandsch Indië en Kaap de Goede Hoop, Mr. S. C. Nederburgh en S. H. Frijkenius, om koperen en tinnen munt aan te maken, waarop zij, bij publicatie van 26 Mei van genoemd jaar, bekend stelde, dat de nieuwe koperen munten zouden bestaan uit gekapte stukken Japansch koper (zoogenaamde *bonken*) ter zwaarte van 1½ en 3 lood, waarop gestempeld zou worden aan de eene zijde het cijfer der waarde (vier duiten voor de bonken van 1½ lood en acht duiten voor die van 3 lood) en aan de andere zijde het jaartal. De tinnen munten zouden bestaan uit duiten naar het formaat der koperen duiten, elk stuk ter zwaarte van twee koperen duiten, en bestempeld aan de eene zijde met het merk VOC en aan de andere zijde met het woord *Duit*, terwijl zij van een gaatje zouden voorzien worden, om aan draden te kunnen worden geregen. Deze noodmunten werden gangbaar verklaard in Batavia en ressort, Java, Cheribon en Bantam.

Baatzuchtige lieden begonnen echter weldra deze tinnen duiten natemaken, hetgeen nog in tijds ontdekt werd, voor dat deze valsche duiten van 's Compagnies wege uitgegeven waren. Ter voorkoming van schadelijke en nadeelige gevolgen, welke dit strafbaar „gedoente"

zoowel aan de Compagnie als aan de goede gemeente zou berokkenen, werd van het aanmaken dezer tinnen duiten afgezien en zij te Batavia, Cheribon, Bantam en verder op Java ongangbaar verklaard bij publicatie van 1 Julij 1796. Maar nog was dit besluit geene drie maanden oud, of eensklaps zien wij dezelfde Regering weder in strijd daarmede handelen en, bij publicatie van 21 September 1796 tinnen duiten invoeren van 3/8 lood zwaarte en gelijk staande in waarde aan eene Hollandsche duit. De straf op het weigeren dezer gebrekkige munt was het stellen ten arbeid aan de gemeene werken, voor den tijd van twee jaren, of zwaarder, naar exigentie van zaken. Vervalsching zou gestraft worden met geeseling, brandmerk en kettingslag voor den tijd van 25 achtereenvolgende jaren, dan wel zwaarder, naar bevinding van zaken.

Deze bedreiging met zware straffen mogt echter niet helpen, want „vuil gewin zoekende" lieden schroomden toch niet, om de tinnen duiten natemaken en in wandeling te brengen, „in voegen eenige goe„de ingezetenen daarmede bedrogen werden." De valsche tinnen duiten waren voornamelijk van lood gemaakt, dat zooveel goedkooper was (?), terwijl de echte uit tin met spiauter vermengd bestonden. De Regering vond zich dientengevolge genoodzaakt, bij publicatie van 9 Mei 1797, een ieder voor dit bedrog te waarschuwen en eene premie van 500 rijksdaalders uitteloven voor hem, die de valsche munters aan de justitie zou bekend maken en in handen geven, onder belofte van geheimhouding van den naam des aangevers. Al wie eene valsche tinnen duit ontving, was gehouden die aan den officier van justitie, onder wiens jurisdictie hij sorteerde, overtegeven, welke ambtenaar vervolgens zoo naauwkeurig mogelijk moest onderzoeken, van wien zoodanige valsche munt afkomstig was.

De groote winsten, welke waarschijnlijk het namaken der tinnen duiten opleverde, maakten alle maatregelen der Regering daartegen, hoe zwaar ook de bedreigde straffen mogten zijn en hoe zeer alles aangewend werd om de misdadigers te ontdekken, nutteloos. De Re-

gering werd daar door gedwongen binnen één jaar voor de tweede maal de tinnen duiten billioen en ongangbaar te verklaren. Bij publicatie van 23 Mei 1797 bepaalde zij tevens, dat gecommitteerde leden van den Raad van justitie van het kasteel Batavia op het stadhuis aldaar ter raadkamer zouden vaceren, om de in omloop zijnde tinnen duiten intewisselen tegen de bij publicatie van 26 Mei 1796 gangbaar verklaarde koperen munt (bonken). Hoedanig deze inwisseling zou geschieden op Java, Cheribon en Bantam, waar de tinnen duiten ook gangbaar waren verklaard, wordt niet opgegeven. De inwisseling duurde tot den laatsten Julij 1797.

Waarschijnlijk ook ten gevolge van de schaarsche uitzending van klein zilvergeld werd, in 1799, te Batavia geslagen eene *metalen* munt ter waarde van vier duiten Hollandsch en ter zwaarte van een lood, bestempeld aan de eene zijde met het woord JAVA en het jaargetal, aan de andere zijde met I: S:, en aan den rand met parelen gekarteld.

Deze stukken werden bij plakaat van 25 Junij 1799 gangbaar verklaard. Er bestaan ook exemplaren van rood koper.

BATAAFSCHE REPUBLIEK.

GOUD.

Omtrent de gouden ropij, die in dit tijdvak in Indië geslagen is, hebben wij geene oorkonden aangetroffen.

ZILVER.

In het jaar 1802 werd door het bestuur der Bataafsche Republiek eene zilveren koloniale munt geslagen, die, bij de publicatie der Indische Regering van 22 April 1803 „in al de Oost-Indische bezittingen van de Bataafsche Republiek" werd gangbaar verklaard, als volgt:

de		gulden	à 24	stuivers	Indisch.
„	1/2	„	„ 12	„	„
„	1/4	„	„ 6	„	„
„	1/8	„	„ 3	„	„
„	1/16	„	„ 1 1/2	„	„

Niet lang daarna werd in deze waardebepaling wijziging gebragt. Als reden daarvan werd, bij de publicatie van 14 October 1803, aangevoerd, dat bevonden was, dat de genoemde munten meer waarde hadden, dan waarvoor zij gangbaar gesteld waren, zoodat men duchtte, dat zij zouden worden uitgevoerd, niettegenstaande de daartegen bestaande verbodsbepalingen.

De waarde werd mitsdien gesteld als volgt:

de		gulden	à 30	stuivers	Indisch.
„	1/2	„	„ 15	„	„

de 1/4	gulden	à	8	stuivers	Indisch.
〃 1/8	〃	〃	4	〃	〃
〃 1/16	〃	〃	2	〃	〃

Het was voorwaar eene zonderlinge berekening, en waarvan wij de reden niet kunnen nagaan, die deed besluiten om, terwijl als eenheid eene waarde van 30 stuivers werd aangenomen, de onderdeelen van die eenheid te berekenen, als bedroeg zij 32 stuivers, zoo als bij deze laatste waardebepaling van het Indische geld geschiedde.

Ook in Indië werd, gedurende dit tijdvak, zilver geld geslagen. Van verschillende jaren zijn exemplaren daarvan bekend, en in de publicatie van 12 Julij 1805, tegen het maken van valsch geld, vindt men vermeld Bataviasche zilveren ropijen van 1804, hoezeer wij geen besluit van dat jaar hebben gevonden, waarbij het slaan van die munt werd bevolen. Vermits zij van denzelfden beeldenaar zijn, als de ropijen der 18de eeuw, schijnt men onder het nieuwe bestuur voortgegaan te zijn met het slaan van ropijen volgens de daaromtrent door een vorig bestuur gemaakte bepalingen.

In 1805 werd, op voorstel van den muntmeester Johan Anthonij Zwekkert, besloten tot het slaan van halve zilveren ropijen, die omschreven zijn in het volgende billet van 8 Februarij van dat jaar: 〃Op den 1en dezer loopende maand Februarij in den Rade van In-〃dië besloten zijnde, de zilveren halve ropijen, die alhier ter hoofd-〃plaats voortaan geslagen zullen worden, te doen munten ter grootte 〃omtrent van de oude heele zilveren ropijen, en ter mindere dikte, 〃naar evenredigheid, zoodat de zwaarte van 11½ stuiver en het ge-〃halte van 9½ penning of de helft van het bepaalde bij billet van 〃1 December 1795 (*) voor de heele zilveren ropijen, geene verande-〃ring komt te ondergaan, — zoo is het, dat hiervan aan een iege-〃lijk wordt kennis gegeven.

(*) Dit billet hebben wij niet aangetroffen.

ONEDELE METALEN.

In de eerste jaren na de vernietiging van de Oost-Indische Compagnie is men voortgegaan met het munten in Nederland van duiten met den voormaligen stempel. Zoo vindt men duiten van de provincie Holland, met het cijfer ☧, van 1802, 1803 en 1804 en van de provincie Gelderland van 1802, 1803, 1805 en 1806, en halve duiten van de eerstgenoemde provincie van 1802.

Het is niet duidelijk, op wiens last deze verouderde stempel gebezigd is. Niet waarschijnlijk op last van het Staatsbestuur, want er zijn ook duiten met den nieuwen stempel INDIÆ BATAVORUM van 1802, 1803, 1804, 1805, 1806 en 1807, en halve duiten met hetzelfde opschrift en van dezelfde jaren. Vermoedelijk geldt omtrent de duiten met den ouden stempel dezelfde opmerking, als boven omtrent de zilveren ropijen is gemaakt.

Met de uiterste ergernis ontwaarde de Regering, in het jaar 1800, dat niettegenstaande de bij herhaling tegen het vervalschen der gangbare munten bedreigde straffen, toch weder valsche duiten waren in omloop gebragt en wel van de soort, die bij plakaat van 25 Junij 1799 was ingevoerd (*). Deze nagemaakte duiten waren van lood, gegoten, buigzaam met de hand, niet gekarteld, dunner en grooter dan de echte. De publicatie van 14 Februarij 1800 beloofde op nieuw eene premie van 300 gekartelde zilveren dukatons en geheimhouding van zijnen naam aan den aangever der valsche munters, maar bovendien nog straffeloosheid, indien hij-zelf tot de misdadigers behoorde.

De aanvoer van kopergeld schijnt omstreeks dien tijd weder beneden de behoefte te zijn gebleven, want bij het billet van 7 September 1802 werd de uitvoer, „buiten speciale permissie der Regering," verboden „van de van Japansch koper aangemaakte en gangbaar verklaarde „een- en twee-stuiverstukken, ten einde te voorzien in het merkelijk

(*) Verg. boven, blz. 69.

„ongerief en bezwaar, dat alle in- en opgezetenen is toegebragt ge-
„worden door het merkelijk stijgen der agio op het kopergeld, bij
„verwisseling van papieren van crediet, en hetgeen aan niets anders
„kan worden toegeschreven, als aan den overmatigen uitvoer, welke
„daarvan sedert eenigen tijd heeft plaats gehad."

Deze een- en twee-stuiverstukken waren zoogenaamde bonken, zijnde langwerpige vierkante stukken staafkoper, en niet *schijven*, zooals de een-stuiverstukken, die ook in het jaar 1800 te Batavia zijn geslagen. Dit blijkt daaruit, dat bij de publicatie van 1 Februarij 1803, „in aanmerking genomen zijnde, dat de prijs van het koper in het „gemeen en van het Japansch staafkoper in het bijzonder, successief „is verhoogd, zoodanig zelfs, dat de alhier ten handel komende „vreemdelingen van rdrs 52 tot 55 zilvergeld voor de pikol offereren, „en hieraan veelal toegeschreven moet worden het spoedig uit de „wandeling raken van het gemunt Japansch koper, waardoor de agio „op dat metaal aanmerkelijk is gestegen," werd besloten „dat de Ja„pansch koperen stukken, welke na dato dezes worden aangemaakt, „zullen wegen, die van twee stuivers, $2^1/_2$ lood, die van een stui„ver, $1^1/_4$ lood, en dat dezelve, even als bevorens, voor de daarop „gestelde volle waarde zullen gangbaar zijn."

Deze een- en twee-stuiverstukken waren dus van staafkoper gemaakt, hetgeen wordt bevestigd door het billet van den 18en derzelfde maand Februarij 1803, blijkens hetwelk werd besloten, om, behalve de bovenvermelde stukken, van Japansch staafkoper te laten aanmaken stukken ter waarde van acht stuivers, hebbende de zwaarte van tien lood „en dat „op dezelven aan de beide einden zal worden geslagen de stempel van „acht stuivers aan de eene, en het jaargetal aan de andere zijde."

Deze onhebbelijke muntsoort werd, volgens het billet van 31 Januarij 1804, nog vermeerderd met dergelijke stukken, ter waarde van eene halve stuiver en ter zwaarte van $^1/_2$ lood.

Deze laatste stukken werden echter reeds bij de publicatie van 17 Mei 1805 „wegens het namaken" ingetrokken en billioen verklaard.

De bonken waren bij de Javasche bevolking zeer weinig gewild. Volgens het rapport van eene kommissie tot onderzoek naar de oorzaken van het mislukken van den rijstoogst in Demak, in het jaar 1804, kon men voor dat geld „in de bergstreken niets koopen" en te Demak golden zij niet meer dan, de twee-stuiverstukken 5 à 6, en de een-stuiverstukken $2^1/_2$ à 3 duiten. „Dreigementen en straffen waren vruchteloos." (*)

Hoewel in Europa de Bataafsche Republiek reeds in 1806 vervangen was door het Koningrijk Holland, werd Koning Lodewijk Napoleon in Indië eerst in Januarij 1808, bij de aankomst aldaar van den Maarschalk en Gouverneur Generaal H. W. Daendels, als zoodanig erkend. Om die reden mag men nog tot het tijdvak der Bataafsche Republiek rekenen de publicatie van 27 Januarij 1807, waarbij, ter voorziening in het gebrek aan kleine munt, weder de toevlugt werd genomen tot rood koperen Japansche pitjes, die voor eene halve Hollandsche duit gangbaar werden verklaard te Batavia en Ommelanden, op Java's Noord-oostkust, in Cheribon en in Bantam.

Eveneens rekenen wij nog tot dat tijdperk de publicatie van 26 Februarij 1807, waarbij is bekend gemaakt, dat, om dezelfde reden en voor dezelfde landstreken, tot gerief van de goede op- en ingezetenen van het eiland Java, duiten zijn geslagen à 4 stuks per stuiver, met het woord JAVA en het jaartal daaronder aan de eene zijde, en aan de andere zijde met het merk der Vereenigde Oost-Indische Compagnie; bovendien hadden die duiten eene zespuntige ster op beide zijden.

Om welke reden men tot het weder gebruiken van het merk der voormalige Compagnie is overgegaan, hebben wij niet kunnen opsporen. Welligt was het alleen om de inheemsche bevolking, die aan dat merk gewoon was, vertrouwen inteboezemen. Uit de resolutie der Regering van 17 Februarij 1807 en de daarbij verhandelde stukken blijkt alleen, dat deze duiten aan de op last der Regering weder in werking gebragte duitenmunt te Soerabaja zijn vervaardigd van Japansch ko-

(*) Zie „De rijstkultuur op Java," in Bijdragen van het Kon. Inst. v. T. L. en V. deel II.

per, door den luitenant ingenieur François Loriaux, en dat een aantal daarvan ter examinatie werden gesteld in handen van de kasteels opperkooplieden te Batavia, Johannis Ekenholm en Johan Christiaan Goldman.

Het rapport van die Heeren behelsde, dat onder de geëxamineerde partij van 20 rijksdaalders aan die duiten, eenige zwak en onkenbaar gestempeld en ook niet volkomen doorgesneden waren, en dat, wat het gewigt betrof, in stede van 200 duiten, die van elk katti gezuiverd koper moesten worden gemunt, 202 à 203 stuks op een katti gingen, doch dat dit gering verschil zou kunnen worden gepasseerd, alzoo die duiten nog eene meerdere zwaarte hadden; dan de nieuwe Hollandsche duiten, die 2°/₀ minder aan gewigt hielden.

Dienvolgens werden deze duiten bij de aangehaalde publicatie van 26 Februarij 1807 in wandeling gebragt.

KONINGRIJK HOLLAND EN FRANSCH KEIZERRIJK.

GOUD.

Het is ons niet gebleken, dat gedurende dit tijdvak in of voor Indië gouden munt zou zijn geslagen.

ZILVER.

Uit dit tijdvak bestaan heele en halve ropijen, in Indië geslagen. Wij hebben echter geene documenten, daarover handelende, aangetroffen.

ONEDELE METALEN.

Het valt ligt te begrijpen, dat de staatkundige beroeringen, die in dit tijdvak het Vaderland teisterden, van nadeeligen invloed moesten zijn op het muntwezen in de koloniën. De scheepvaart was bijkans voortdurend gestremd, waardoor de aanvoer van geld nagenoeg geheel moest ophouden.

Het gebrek aan circulerend medium deed zich dan ook weldra gevoelen.

Om daarin eenigzins te voorzien werd, op voorstel van den Maarschalk en Gouverneur Generaal, H. W. Daendels, bij de resolutie der Indische Regering van 13 Maart 1809 besloten 3.000 pikols Japansch koper aftezonderen tot het doen munten van een-stuiverstukken, berekend tot $92^{5}/_{8}$ rds. op de pikol van $123^{1}/_{2}$ ponden of ieder stuk ter zwaarte van eene halve reaal. Het munten daarvan werd overgelaten

aan den aannemer Macaré, tegen een loon van 8 Rds. papieren geld per pikol.

Bij billet van 9 Mei 1809 werd deze munt, die tot de zoogenaamde bonken behoort, gangbaar verklaard en de stempel daarvan omschreven als te zijn, op de eene zijde I. S. en op de keerzijde het jaartal 1809.

De gansche hoeveelheid van 3.000 pikols werd echter niet tot een-stuiverstukken vermunt, omdat zich daarbij staven bevonden, die daarvoor te zwaar waren. Bij de resolutie van 21 September 1809 werd daarom besloten van dat koper te laten maken twee-stuiverstukken, op de dubbele zwaarte der een-stuiverstukken. Deze munt werd gangbaar verklaard bij billet van 28 September 1809, waarbij de stempel werd beschreven te zijn, op de eene zijde 2. S. en op de keerzijde het jaartal 1809. Echter worden zij ook gevonden van 1808 en 1810. Hoe dit met het zoo even medegedeelde moet overeengebragt worden, valt moeijelijk nategaan.

Tot dit tijdvak behooren ook stuivers van 1810, halve stuivers van 1810 en 1811, duiten van 1808, 1809, 1810 en 1811 en halve duiten van 1808 en 1809, omtrent welke munten wij in de Regerings-bescheiden niet meer hebben aangetroffen, dan de volgende publicatie van den Maarschalk en Gouverneur Generaal Daendels, gegeven te Soerabaja op het eiland Groot-Java den 6en van Hooimaand 1810:

„ Aangezien het merk van de voormalige Oost Indische Compagnie op „ de duiten, welke te Sourabaja geslagen worden, en bij Publicatie der „ Hooge Indische Regering van den 26en van Sprokkelmaand 1807 (*) „ zijn gangbaar verklaard, sedert vervangen is door het cijfer van „ Zijne Majesteit, Louis Napoleon, Koning van Holland, en verder, „ ter order van Zijne Excellentie, den Maarschalk en Gouverneur-Ge- „ neraal, mede in de duiten-munt te Sourabaja, tot gerief van de „ op- en ingezetenen van het eiland Java geslagen worden heele en „ halve stuivers, gedeeltelijk gekarteld en gedeeltelijk ongekarteld, aan

(*) Zie boven, blz. 74.

„welker eene zijde, even als op de duiten te lezen is het woord *Java*, „met het jaargetal en de eerste letter des naams van den muntmees- „ter daar onder, voorts bestempeld aan de ommezijde met het cijfer „van Zijne Majesteit, den Koning van Holland, en bezijden hetzelve „op de heele stuivers I. St en op de halve stuivers ½ St, mitsgaders „aan beide de kanten daar en boven nog met eene zespuntige ster en „een' getanden rand; zoo is het, dat de gemelde Javasche duiten, heele „en halve stuivers, in voegen voorschreven te Sourabaja geslagen, zoo „te Batavia en dies ressorte, als in Java's Oost-hoek en op Java's Noord- „oost-kust, gangbaar worden verklaard, de Hollandsche duiten, tegen „vier op een stuiver, of honderd twee en negentig op een' rijksdaal- „der, de heele stuivers tegen acht en veertig, en de halve stuivers te- „gen zes en negentig op een' rijksdaalder.

„Met last voor een ieder, voormelde duiten, heele en halve stuivers, „volgens de daar op gestelde waarde, voor gangbare munt, in betaling „te accepteren en aan derzelver cours en circulatie geene stremming of „empechement toetebrengen, sub poene, dat degenen, welke tegen dit „verbod handelen, voor den tijd van twee jaren aan de gemeene werken „ten arbeid gesteld, en ook zwaarder gestraft zullen worden, naar „exigentie van zaken.

„Onder bepaling verder, dat degenen, welke zich aan het nama- „ken en vervalschen der voorschreven munt schuldig maken, en daar „van worden overtuigd, met de koorde zullen worden gestraft, dat er „de dood na volgt." (*)

De in Europa genomen maatregelen om te voorzien in het gebrek aan geld in Indië laten zich niet naauwkeurig nagaan, om reden de Indische archieven van dien tijd zeer onvolledig zijn.

Dat echter aldaar ook koperen munt voor Indië geslagen werd en dat men oud Fransch kopergeld naar Indië overzond blijkt uit de volgende

---

(*) Deze proclamatie is opgenomen in de Bataviasche Koloniale Courant van Vrijdag, den 3en van Oogstmaand 1810, no. 31.

PUBLICATIE.

„Alzoo uit het Rijk alhier aangebragt zijn geworden metalen en ko- „peren muntspeciën, bestaande uit metalen en koperen stukken van „twee en een stuivers, metalen 1/2 stuivers en koperen duiten, mitsga- „ders koperen centimes — zijnde deze muntspeciën gestempeld, te weten:

„De koperen stukken van twee stuivers, aan de eene zijde het borst- „beeld der vrijheid met de woorden *République Française*, en aan de „andere zijde een eikenkrans, in het midden met de woorden *un decime*.

„De metalen stukken van twee stuivers, aan de eene zijde het borst- „beeld van den Koning met de woorden *Louis XVI Roi des Français*, „en aan de andere zijde een bundel, waarop eene muts, omringd door „een eikenkrans, in het midden het merk 2 S, voorts omschreven met „de woorden *la nation*, *la loi et le roi*.

„De koperen stukken van een stuiver, te weten eene soort aan de eene „zijde het borstbeeld der vrijheid met de woorden *République Française*, „en aan de andere zijde een eikenkrans, in 't midden met de woorden „*cinq centimes*.

„En eene andere soort aan de eene zijde het borstbeeld van den Ko- „ning met het omschrift *Ludov. XVI D Gratia*, en aan de andere zijde „het oude wapen van Frankrijk of drie gekroonde leliën, met het om- „schrift *Franciae et Navarae Rex*.

„De metalen stukken van een stuiver, aan de eene zijde het borst- „beeld van den Koning met de woorden *Louis XVI Roi des Français* „en aan de andere zijde een bundel, waarop eene muts, omringd door „een eikenkrans en in het midden het merk 12 D, voorts omschre- „ven met de woorden *la nation*, *la loi et le roi*.

„De metalen halve stuivers aan de eene zijde 1/2 N St. en aan de „andere zijde JAVA 1811.

„De koperen duiten aan de eene zijde N en aan de andere zijde JAVA „1811.

„De koperen centimes, tot inscriptie voerende *centime*.

„Zoo heeft Zijne Excellentie, de Gouverneur Generaal goedgevonden „ged. muntspeciën in deze Kolonie te stellen op de navolgende waarde, „te weten de metalen en koperen stukken van twee stuivers op twee „stuivers of acht duiten.

„De metalen en koperen stukken van een stuiver op een stuiver of „vier duiten.

„De metalen halve stuiver op een halve stuiver of twee duiten.

„De koperen duiten op een kwart stuiver of een duit en

„De centimes op een achtste stuiver of een halve duit, alles gerekend „Indische stuivers van 48 stuivers op een zilveren rijksdaalder.

„Wordende een iegelijk gelast en bevolen de bovenstaande munt „in circulatie te ontvangen, tegen de bepaalde waarde, zullende de- „gene, die aan derzelver omloop eenige hindernis toebrengt, of mogt „weigeren dezelven voor de vastgestelde koers te ontvangen, dan wel „daarop agio te valideren, ten gestrengste volgens de wetten, die „tegen deze misdaden bepaald zijn, worden gestraft".

Wij hebben niet kunnen nagaan, of al het overige Indische kopergeld, dat tot dit tijdvak behoort, in Indië of in Europa is gemunt. Men mag echter aannemen, dat al die munt, waarop de letter Z is gestempeld, zijnde de initiaal van den muntmeester te Soerabaja Zwekkert, op de munt aldaar geslagen is.

In het bekende werk van N. Engelhard, Overzigt van den staat der Ned. O. I. bezittingen onder het bestuur van den Gouverneur Generaal H. M. Daendels, vindt men op blz. 233 en volgende eene zeer uitvoerige berekening van het bedrag der aangemaakte duiten onder het bestuur van genoemden landvoogd, van de waarschijnlijke winsten, welke daarop door de Regering behaald zijn, enz.

BRITSCH BESTUUR.

GOUD.

Omtrent de gouden munt, die onder het Britsche bestuur gangbaar was of geslagen werd, vinden wij slechts zeer weinig in officiële bescheiden.

Bij eene proclamatie van 11 September 1811 werd de waarde der gangbare gouden munten bepaald, als volgt:

gouden dukaat	= $2^3/_4$	rijksd.	of	132	st.	of	528	duiten.
halve gouden ropij	= 5	〃	〃	240	〃	〃	960	〃
heele 〃 〃	= 10	〃	〃	480	〃	〃	1920	〃
Amerikaansche golden eagle	= 10	Spaansche dollars						
doubloen	= 16	〃	〃					

In eene proclamatie van 9 April 1813 wordt het vooruitzigt op de invoering van eene gouden munt geopend: 〃wanneer het mogelijk 〃zou zijn de munt te Batavia weder op te rigten."

Van de invoering der gouden ropijen vinden wij verder geene aankondiging gedaan; er zijn er echter uitgegeven met den stempel van 1813, 1814, 1815 en 1816, en met de vermelding, dat zij te Soerabaja geslagen zijn. De wederoprigting der gouden munt te Batavia schijnt dus niet tot stand te zijn gekomen.

Marsden noemt ook de halve gouden Java ropij, die ons echter nimmer is voorgekomen.

ZILVER.

Onmiddelijk bij de optreding van het Britsche bestuur werd de waarde der verschillende op Java gangbare muntspeciën, bij eene procla-

matie van 11 September 1811, vastgesteld. Daarbij wordt de waarde der zilveren munt bepaald, als volgt:

dubbeltje	=	$2^1/_2$	st. of	10	duiten
schelling	=	$7^1/_2$	〃 〃	30	〃
halve Bataviasche, Soeratsche of Arkotsche ropij	=	15	〃 〃	60	〃
halve sicca-ropij	=	$15^3/_4$	〃 〃	63	〃
Bataviasche, Soeratsche of Arkotsche ropij	=	30	〃 〃	120	〃
sicca-ropij	=	$31^1/_2$	〃 〃	126	〃
halve Spaansche dollar	=	32	〃 〃	128	〃
〃 dukaton	=	40	〃 〃	160	〃
rijksdaalder	=	48	〃 〃	192	〃
Amerikaansche of Oostenrijksche daalder	=	60	〃 〃	240	〃
Spaansche daalder	=	64	〃 〃	256	〃
oude dukaton	=	78	〃 〃	312	〃
nieuwe 〃	=	80	〃 〃	320	〃

Op vroegere contracten of overeenkomsten zou deze bepaling niet van invloed zijn.

Als standaardpenning bij het houden van de publieke boeken en rekeningen werd, bij de proclamatie van 26 October 1811, aangenomen de Spaansche dollar, berekend tegen 64 stuivers zilver geld of $6^1/_2$ rijksdaalder papieren geld. Deze waardebepaling werd in het volgende jaar gewijzigd. 〃 Overwegende de noodzakelijkheid van het nemen van dadelijke maatregelen tot het tegengaan van den clandestienen uitvoer van Spaansche matten, en bij eene vergelijking van de werkelijke waarde der Spaansche matten met die van andere zilveren munt op dit eiland (Java) gangbaar, gebleken zijnde, dat hoezeer de innerlijke waarde van de Spaansche mat is bepaald op 64 stuivers, zij altijd tegen hoogere waarde gangbaar waren", werd, bij de proclamatie van 19 September 1812, bepaald, dat zij voortaan op Java en onderhoorigheden zouden gangbaar zijn tegen 66 stuivers.

De Regering achtte het gebruik van al de genoemde vreemde zilveren

munten niet overeentebrengen met een goed geordend financie-wezen. Zij beschouwde het „van het grootste gewigt, eene vertrouwen ver-„dienende koloniale munt intevoeren", waarom zij, in 1813, eene zilveren Java-ropij te Soerabaja deed aanmunten, van denzelfden standaard als de oude Java-ropij, maar voorzien van een nieuw opschrift, zoo in het Maleisch als in het Javaansch. Deze ropij werd bij eene proclamatie van 9 April 1813 voor Java en onderhoorigheden gangbaar gesteld tegen 30 stuivers.

Van deze munt zegt de hoogleeraar H. C. Millies, in zijn werkje over de Munten der Engelschen voor den Oost-Indischen Archipel, het volgende: „Merkwaardig is het, dat het Britsch bestuur, ofschoon „het reeds den 19 Augustus 1816 Java aan Nederland overgaf, nog „vooruit deze munten met het jaartal 1232 liet slaan, welk Mohamm. „jaar eerst den 20 November 1816 aanving, en den 9 November 1817 „eindigde, even gelijk de Nederl. regering, ofschoon eerst op gem. „19 Aug. 1816 in het werkelijk bezit van Java gekomen, Nederl. mun-„ten, met de jaartallen 1814 en 1815 in omloop bragt."

Ook halve zilveren Javasche ropijen zijn, volgens den stempel, omstreeks 1813 en 1814 geslagen, maar wij hebben daaromtrent in officiële oorkonden niets aangetroffen.

De zilveren Java-ropij werd, bij eene proclamatie van 1 November 1813, verklaard te zijn de standpenning van het eiland Java, waarnaar, na 1 Januarij 1814, al de overige gangbare zilveren munten zich zouden regelen in evenredigheid met derzelver tijdelijke waarde. Daartoe zou, drie-maandelijks, de marktprijs van de Spaansche dollars, dukatons en andere vreemde munten in het Gouvernements nieuwsblad worden bekend gemaakt.

Bij order van den Luitenant-Gouverneur in Rade van 2 April 1814 werd de Spaansche dollar door de Java-ropij vervangen bij het houden van de boeken, het aangaan van overeenkomsten enz.

ONEDELE METALEN.

In het eerste jaar van het Britsche bestuur op Java werd in de kopercirculatie geene verandering gebragt. Volgens eene proclamatie van 11 September 1811 bleven van de toenmaals gangbare duiten vier op eenen stuiver gaan en bleven ook de halve en dubbele duiten gangbaar.

Intusschen werd reeds spoedig begonnen met het aanmunten van nieuwe duiten bij de munt te Soerabaja. Uit eenen brief van den muntmeester aldaar, gedagteekend 14 Februarij 1812, blijkt, dat daartoe werd gebezigd oud geschut-metaal met fijn koper vermengd. Op het laatst van dat jaar was de gereede hoeveelheid duiten voldoende, om in de wandeling gebragt te worden. Bij de proclamatie van 18 November 1812 werden zij dientengevolge verklaard te zijn een wettig betaalmiddel, voor sommen beneden de 10 Spaansche dollars (*), tegen vier duiten op den stuiver of 192 op den zilveren rijksdaalder. Ook dubbele duiten of halve stuiverstukken en geheele stuiverstukken werden, onder het Britsch bestuur, te Soerabaja van koper geslagen, terwijl er bovendien nog vier soorten van koperen duiten, met eenen inlandschen (Maleischen) stempel in de wandeling waren, waarvan wij den oorsprong niet hebben kunnen ontdekken.

Hetzij door gebrek aan koper voor den voldoenden aanmaak van duiten (†), hetzij omdat dit metaal te duur was, besloot het Gouvernement al ras tot het aanmunten van tinnen duiten. Dit geschiedde tegen het advies van het Lid van den Raad van Indië, W. J. Cransen, die

---

(*) Volgens mr. W. C. Mees: „Het muntwezen in Ned. Indie", was een bedrag van 10 Spaansche dollars veel te hoog om het gebruik van koper tot een onschadelijk gebruik als pasmunt te beperken. Zie ook mr. H. D. Levyssohn Norman: „De Britsche heerschappij over Java en onderhoorigheden", blz. 180.

(†) Dit zal wel het geval geweest zijn, daar door de vaderlandslievende cordaatheid van het Nederlandsche opperhoofd in Japan, H. Doeff, alle pogingen van de toen jegens Nederland vijandige Engelschen, om in Japan handel te drijven, mislukten.

er zich tegen verklaarde, omdat in 1796 reeds eene proef daarmede was genomen, die echter niet had voldaan. De tinnen duiten waren namelijk toenmaals spoedig in lood nagemaakt, en deze valsche duiten konden, nadat de stukken slechts eenige dagen hadden gecirculeerd, niet meer op het gezigt van de echte onderscheiden worden (*).

Desniettemin werden tinnen duiten, bij proclamatie van 9 April 1813, in de wandeling gebragt. Zij waren, volgens die proclamatie, van zuiver Bankasch tin te Batavia gemunt, ter zwaarte van 86 stuks op een pond Hollandsch gewigt of van 10.800 stuks op een pikol van 125 ponden (†), en tegen dezelfde waarde als de te Soerabaja gemunte koperen duiten, te weten 264 stuks op eene Spaansche dollar van 66 stuivers, en ook tot wettig betaalmiddel verklaard voor sommen beneden de 10 Spaansche dollars.

Die tinnen munt scheen echter geene genade in de oogen van het publiek te vinden, misschien ook daarom, omdat in eene proclamatie van denzelfden dag, van haar werd gesproken als van eene munt van tijdelijken aard, die zou kunnen worden ingetrokken, wanneer een gemakkelijker circulerend medium zou zijn verkregen. Reeds bij publicatie van 16 Junij 1813 achtte de Bank van Magistrature te Batavia noodig, het publiek te waarschuwen voor het hinderen van den omloop der tinnen duiten tegen den vastgestelden koers.

Het Gouvernement schijnt de bedenkingen der gemeente tegen die munt in acht genomen te hebben, want men vindt ze alleen met den stempel van de jaren 1813 en 1814.

Behalve de vorenbedoelde koperen en tinnen munten waren op Java nog in omloop de zoogenaamde bonken van verschillende waarde.

Bij eene proclamatie van 9 April 1813 erkende de Regering de wenschelijkheid, om die stukken uit de circulatie te nemen, zoodra zij

---

(*) Zie boven, blz. 67.

(†) Deze berekening is niet zeer duidelijk: wanneer 86 duiten op 1 pond gingen dan zouden op 1 pikol van 125 ponden gaan 10.750 en niet 10.800 stuks.

door eene meer regelmatige munt zouden kunnen worden vervangen. In verband daarmede werd, bij eene publicatie van denzelfden dag, als voorloopige maatregel en om verdere depreciëring te voorkomen, tot nader order de volgende waarde vastgesteld, waartegen zij te Batavia en in de Ommelanden zouden mogen gangbaar zijn: elk twee-stuiverstuk zou moeten wegen 1/3 ons, gevende 250 koperen rijksdaalders per pikol van 125 ℔. Minwigtige bonken zouden gangbaar zijn in verhouding tot deze waardebepaling; en in de Gouvernements kassen worden aangenomen tegen 230 rijksdaalders per pikol. Bij de verschillende departementen en op de markten zouden standaard bonken voorhanden zijn, om de stukken mede te vergelijken.

Hierin werd bij publicatie van den 29en van dezelfde maand April 1813 die wijziging gebragt, dat de bonken in 's Lands kas zouden worden aangenomen tegen 8 rijksdaalders voor 1 Spaansche dollar van 66 stuivers, of anders, die van 1/3 ons bij telling tegen 31 1/4 Spaansche dollars (gelijk 250 rijksdaalders) per pikol, en gemengde of min wigtige bij gewigt tegen 28 Spaansche dollars (gelijk 224 rijksdaalders) per pikol. Deze maatregel werd bij publicatie van 22 October 1813 voor het overige gedeelte van Java van kracht verklaard.

Het is reeds als vooruitgang te beschouwen, dat onder het Britsche bestuur niet alleen geene bonken meer werden aangemaakt, maar die zoo slechte munt ook uit de wandeling werd genomen. Men vindt in de resolutie der Regering van 27 October 1815 de magtiging gegeven tot het verkoopen van 21 pikols, dus 2.625 Amst. ponden, koperen bonken, waarvan de versmelting reeds vroeger bevolen was, tot den daarvoor geboden prijs van 24 zilveren Spaansche dollars per pikol, hetgeen een hoogere prijs was dan waarvoor zij toen in de boeken gecrediteerd stonden. Zij waren dus sedert 1813 meer dan 4 Spaansche dollars per pikol in waarde verminderd.

NEDERLANDSCH-INDISCH GOUVERNEMENT.

GOUD.

In dit tijdvak is geene gouden munt voor Indië vervaardigd.

ZILVER.

Bij de publicatie van Kommissarissen Generaal van 14 Januarij 1817 (*) werd bepaald: „*Eerstelijk:* dat, ten gevolge van Zijner Ma-„jesteits besluit van den 8en November 1815, zoo spoedig mogelijk „zal worden aangemunt *een nationale Indische standpenning*, hebbende „den naam, en voerende de type van den gewonen Nederlandschen „gulden, met dit onderscheid, dat nevens het standbeeld zullen „geplaatst worden de letters N. O., en dat het omschrift aan de an-„dere zijde zal wezen Mo. Arg. Reg. Tot. Belg. Jav. *Ten tweede:* „dat deze nieuwe *standpenning* dezelfde waarde hebben zal, als de ge-„wone Nederlandsche gulden, en met dien gulden, ter gelijker waar-„de zal worden uitgegeven en ontvangen door 's Lands kas, en alzoo „verdeeld worden in *honderd en twintig* duiten, of *dertig* Indische stui-„vers, gelijkstaande met *vier en twintig* Nederlandsche, ten gevolge „waarvan alle tractementen en andere betalingen, in Nederland zelf „in guldens vastgesteld, om in Indië betaald te worden, berekend „zouden worden naar den gemiddelden wisselkoers, welke bij deze „bepaald werd op *vijf en twintig stuivers Indisch*, of *honderd duiten* voor „elken gulden enz."

(*) Indisch staatsblad van 1817 no. 4.

Ter ruimeren omloop van specie zouden op de Lands kantoren ook worden aangenomen en uitgegeven andere, mede op Java gangbare munten, waarvan de waarde, wat betreft het zilver geld, werd vastgesteld, als volgt:

de Nederlandsche stuiver	5	duiten.
de Indische 〃	4	〃
het dubbeltje	10	〃
de schelling	30	〃
de gewone Nederlandsche, de nieuw aan te munten en de papieren gulden	120	〃
de Javasche, Soeratsche en Arkotsche ropij	120	〃
de Sicca-ropij	126	〃
de Amerikaansche daalder	240	〃
de Spaansche daalder of piaster	264	〃
de oude dukaton	312	〃
de gerande 〃	320	〃

Later zijn nog andere vreemde zilveren munten bij 's Lands kas aanneembaar gesteld. Deze vallen echter niet binnen de grenzen van ons overzigt.

Het is ons niet gebleken, dat de bij de publicatie van 14 Januarij 1817 bedoelde standaard-gulden immer is geslagen: zij is althans nimmer in omloop gebragt, want bij een Koninklijk besluit van 16 Januarij 1821, opgenomen in de publicatie van den Gouverneur Generaal van Nederlandsch-Indië van 13 November van dat jaar (*), wordt wel van de oude generaliteits guldens en drie-guldens, maar niet van de guldens van 1817 gerept.

Bij dat Koninklijk besluit werd bepaald, dat in 's Rijks overzeesche bezittingen de Nederlandsche munten niet zouden mogen ingevoerd, noch aldaar gangbaar zijn, of in eenige publieke kassen aangenomen worden.

(*) Indisch staatsblad van 1821 no. 48.

„Ten gerieve van den nationalen handel en ten dienste van 's Rijks „overzeesche bezittingen werd echter bepaald, dat zouden worden „gemunt stukken van eenen gulden en van drie guldens, die aldaar „zouden gangbaar zijn gelijkelijk met en op denzelfden voet als de oude „generaliteits guldens en drie-guldens." Deze guldens worden soms nog aangetroffen; de drie-guldens hebben wij nimmer gezien.

Bij de komst in Indië van den Kommissaris Generaal L. Burggraaf du Bus de Gisignies werd ook een nieuw muntstelsel ingevoerd, waarbij de Nederlandsche gulden als standpenning voor Nederlandsch-Indië werd aangenomen; tevens bleven, ter gelijke waarde, in omloop de Indische guldens van 1821. De onderdeelen van dezen standpenning waren zijn halve en kwart guldens (*).

Sedert zijn er geene afzonderlijke guldens voor Indië geslagen. Bij de publicatie van den Gouverneur Generaal van 11 November 1839 (†) werd afgekondigd het Koninklijk besluit van 12 Julij 1839 no. 99, waarbij op nieuw de Nederlandsche gulden van 1839 tot standpenning voor Nederlandsch-Indië werd verklaard; ook de gerande generaliteits gulden, de Nederlandsche gulden van 1816 en de Indische gulden van 1821 werden, ter gelijke waarde, gangbaar verklaard.

In 1854 werd het Indische muntwezen voor het laatst georganiseerd en wel overeenkomstig artikel 59, alinea 3, der grondwet van 1848 door de wetgevende magt in Nederland (§). Bij de wet van 1 Mei 1854 werd als eenheid van het Indische muntstelsel bepaald de Nederlandsche gulden en als standpenningen werden tevens aangenomen het twee-en-een-halve guldenstuk en de halve gulden.

Als zilveren pasmunt werden gesteld de vierde gulden, de tiende gulden (dubbeltje) en de twintigste gulden (stuiver), alle met eenen afzonderlijken beeldenaar voor Nederlandsch-Indië, die werd bepaald

---

(*) Besluit van den Kommissaris Generaal van 18 Februarij 1826 no. 1 in staatsblad 1826 no. 7.

(†) Indisch staatsblad van 1839 no. 37.

(§) „ „ van 1854 no. 62.

te zijn: aan de voorzijde 's Rijks wapen tusschen de aanduiding der geldswaarde 1/4 . . . . G., 1/10 . . . . G., 1/20 . . . . G. benevens het jaartal en het omschrift *Nederlandsch-Indie*, met zoodanige verkortingen als de grootte van het stuk vereischt, en aan de keerzijde de aanduiding der geldswaarde in de Maleische en Javaansche talen.

De teekening van den beeldenaar is volgens het ontwerp van den Hoogleeraar H. C. Millies te Utrecht (*).

ONEDELE METALEN.

Bij de eerste regeling van het Indische financiewezen, zoo als die is omschreven in de publicatie van Kommissarissen Generaal van 11 Januarij 1817 (†), werd de duit behouden als de eenheid van den koperen gulden. Vier duiten maakten een stuiver en dertig stuivers of honderd en twintig duiten een gulden.

Hoezeer niet genoemd onder de op Java gangbare munten, die bij dezelfde publicatie zijn aangewezen, bleven ook de halve stuiverstukken in omloop, terwijl de Indische stuiver slechts eene denkbeeldige munt bleef.

Uit Nederland werden, omstreeks dien tijd, ook koperen duiten aangebragt, zoo als blijkt uit de publicatie van Kommissarissen Generaal van 21 April 1818 (§), volgens welke, wegens de noodzakelijkheid „om, ten gerieve der ingezetenen dezer landen, meerdere koperen „munt in omloop te brengen," bevolen werd, om in de munt te Soerabaja duiten te slaan, van hetzelfde gehalte en denzelfden stempel als de uit Nederland aangebragte, alsmede stukken, die de dubbele waarde van die duiten zouden inhouden. De duit had de waarde van 120 op den gulden.

Hierdoor was echter nog niet voldoende in de behoefte aan kope-

---

(*) Revue de la numismatique belge, deel II, 3e serie.

(†) Indisch staatblad van 1817 no. 4.

(§) id. id. van 1818 no. 24.

ren munt voorzien, en bij de publicatie van Kommissarissen Generaal van 25 Junij 1818 (*) werden dientengevolge ook gangbaar verklaard stukken gekapt Japansch koper ter waarde van halve, heele en dubbele Indische stuivers, die op de eene zijde de waardebepaling en op de andere het cijfer van het jaar, waarin zij geslagen werden, zouden voeren.

Dit waren dus de zoogenaamde *bonken* van vroeger.

De stuiverstukken zouden moeten wegen één ons en de onderdeelen in verhouding.

Deze bonken of bengols, zoo als zij ook genoemd werden, bleven in omloop tot 1826, toen zij, bij de publicatie van den Kommissaris Generaal van 18 Februarij (†), wegens de gemakkelijkheid om ze te besnoeijen, na te maken en te vervalschen, werden ingewisseld bij het gewigt, gerekend à *f* 1.— het pond.

Voor de inwisseling werd een termijn van acht dagen gesteld; daarna werden zij verklaard billioen te zijn.

De duit is de eenheid der koperen munt gebleven tot in het jaar 1854, hoezeer van 1833 tot 1841 aan de Gouvernements munt te Soerabaja ook twee- en een-cent stukken werden geslagen, vooral om te voorzien in de groote behoefte aan koperen munt, die zich bij de ten uitvoerlegging van het zoogenaamde kultuurstelsel voor de kleine betalingen deed gevoelen. Die cent- en twee-centstukken hadden koers als duiten en dubbele duiten, hoezeer zij oorspronkelijk waren bestemd om te worden uitgegeven tegen 100 centen op den gulden.

Van 1840 tot ultimo 1843 was de stempelslag van de in Nederland voor Indië geslagen duiten, in gevolge het Koninklijk besluit van 27 Januarij 1839 no. 96, die van de oude Oost-Indische Compagnies duiten door de provincie Utrecht gemunt. Zij voerden aan de eene zijde het provinciale wapen en aan de andere het teeken VOC en het jaartal 1790, waarschijnlijk omdat de oude duiten van

(*) Indisch staatsblad van 1818 no. 46.
(†) 〃 〃 van 1826 no. 9.

dat jaar het meest bij de inlandsche bevolking van Java gewild was.

Bij de wet van 1 Mei 1854 (*) werden eerst de Indische cent of het honderdste deel van den zilveren gulden, en de halve cent ingevoerd, en werd de verhouding van de duiten tot de centen als van 6 tot 5. Op het voorstel van den Utrechtschen Hoogleeraar H. C. Millies werd ook besloten tot het aanmunten van koperen twee-en-eene-halve centstukken, waarvan het gewigt werd geregeld bij de wet van 20 April 1855 (†).

Wij meenen ten slotte nog de opmerking te moeten maken, dat er vele exemplaren gevonden worden van twee-cent-stukken van 1826 in tin gegoten. Men heeft verzekerd, dat er een tijd is geweest, waarin die munt als wettig betaalmiddel door het Gouvernement is vervaardigd en uitgegeven. Daarom is door de Directie van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen aan den Directeur van financien, den Heer J. W. C. Diepenheim, de vraag gedaan, wat hieromtrent uit de archieven van zijne directie bekend was. Het antwoord kan dien hoofdambtenaar luidde echter, dat niet is gebleken, dat sedert 1816 in Indië tinnen dubbele duiten zijn gemunt (§).

(*) Indisch staatsblad van 1854 no. 62.

(†) Revue de la numismatique belge, deel II, 3e serie.

(§) Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde, deel X, blz. 22.

MUNTEN VAN DE ENGELSCHE OOST-INDISCHE COMPAGNIE EN VAN ENGELSCHE PARTIKULIEREN

VOOR SUMATRA.

Indien de Keizer der Franschen het plan mogt opvatten, om, op de eene of andere wijze, Fransch geld in Engeland binnen te smokkelen en door de bevolking te doen aannemen, ten einde, langs dien weg, door het verdringen van de inheemsche munt, Franschen invloed in Engeland uittebreiden, welk een galm van verontwaardiging zou niet uit alle regtgeäarde Engelsche kelen opgaan! En voorzeker zou dat niet zonder reden zijn. Moeijelijk toch kan men zich eene lagere soort van onderkruiping voorstellen dan die, welke ten doel heeft het muntwezen van eene natie te benadeelen. Wordt de valsche munter of snoeijer in alle oorden van de wereld zwaar gestraft, welk oordeel moet men dan niet vellen over den staatsman, die zich ten doel stelt het muntwezen eener bevriende mogendheid door dat van zijne eigene natie te vervangen! En zoodanig doel toch had zich gesteld de door sommigen zoo hoog gevierde Sir Thomas Stamford Raffles, een man wiens onmiskenbare talenten door zijnen dommen haat jegens al wat Hollandsch was werden beneveld. In een zijner brieven, uitgegegen door zijne weduwe, schrijft Raffles, dat een der oogmerken van de stichting der vrije handelsplaats Singapoera was: „de uitgebreide circulatie van Engelsche koperen munt door den Indischen archipel," een archipel die, bij tractaat, onder het Nederlandsch bestuur was teruggebragt.

Raffles heeft geen tijd gehad om dit plan zelf ten uitvoer te leggen en zijn Gouvernement schijnt het naar waarde te hebben geschat; maar particuliere speculanten zijn, zoo als wij hieronder zullen zien, minder eerlijk geweest.

Toen de Engelschen in het bezit waren van een aantal vaste punten op de westkust van Sumatra, voornamelijk in Benkoelen, hebben zij, hoezeer vrij laat, afzonderlijke munt voor die bezittingen doen slaan met het wapen of het teeken van de Engelsche Oost-Indische Compagnie, of ook met vermelding van dat ligchaam in het opschrift. Aanvankelijk meldde het opschrift slechts den naam van Fort Marlborough, de hoofdvestiging op Sumatra's Westkust, maar later het gansche eiland Sumatra, zelfs toen de Engelschen op dit eiland door de Nederlanders waren vervangen.

De eerste munten, met den stempel van het jaar 1783, zijn, volgens Marsden, door particulieren te Calcutta geslagen, maar daar deze munt, volgens het opschrift, uitdrukkelijk „Compagnies geld" was, zoo kan het munten daarvan niet dan met goedvinden der Compagnie hebben plaats gehad.

Later, in 1786, werd Marsden door het bestuur der Compagnie uitgenoodigd een ontwerp van zilveren en koperen munt voor de Engelsche bezittingen op Sumatra te maken. Voor de zilveren munt schijnt daaraan geen gevolg te zijn gegeven, maar wel voor de koperen, die, volgens het plan van Marsden, in de fabriek van Boulton bij Birmingham werd geslagen. Of de munten van latere dagteekening dan 1786 ook daar geslagen zijn, is ons niet bekend.

Het hier achter volgend tabellarisch overzigt bevat al de munten van de Engelschen voor Sumatra, die wij gezien hebben of die wij uit andere werken kennen. Dat overzigt vermeldt tevens de munten, die niet door de Engelsche Oost-Indische Compagnie, maar door Engelsche speculanten voor Sumatra zijn geslagen. Hoezeer die munt wel niet anders dan als valsch is te beschouwen, zijnde zij niet uitgegaan van eenige souvereine magt, willen wij er hier toch gewag van maken, omdat zij in groote hoeveelheid op Sumatra is verspreid en door den onnoozelen inlander zonder argwaan is aangenomen.

De speculatie van het slaan dezer munt schijnt twee malen te zijn ondernomen, doch geringe winsten te hebben opgeleverd, daar zij na

184⅘ niet blijkt herhaald te zijn (*). Engelsche speculanten sloegen niet alleen munt voor onafhankelijke rijken, zoo als Atjeh, of voor aan Nederlandsche souvereiniteit onderworpene, maar hun zelfbestuur behouden hebbende landen, als Teroemon en Siak en diens onderhoorigheid Deli, maar zelfs voor het gansche eiland Sumatra, zoowel onafhankelijk, als aan Nederland onderworpen; ja, zij ontzagen zich niet hunne munt te stempelen met den naam van het direct onder Nederlandsch beheer staande en door Nederlandsche ambtenaren bestuurd wordende landschap Menangkabau. Wat men ook van zoodanige valsche munting op groote schaal moge denken, men moet niettemin bewonderen het vernuft, dat den naam van Menangkabau deed kiezen voor de stempeling van voor Sumatra bestemde munt. Hoezeer toch Menangkabau geen politiek bestaan meer heeft, is deszelfs naam nog immer omgeven door den luister van vroeger dagen, zoo zelfs, dat alle Sumatrasche vorsten er zich op verhoovaardigen van het vorstenhuis van dien bakermat van Sumatra's bevolking aftestammen (†).

De Engelsche munt voor Atjeh is die, waarvan de heer W. L. Ritter gewag maakt in zijne Korte aanteekeningen over het Rijk van Atjin (1837) (§) met de woorden: „Te Atjin heeft men een kope-

---

(*) Welligt was die slechte uitkomst ook toeteschrijven aan de kwade trouw der speculanten, door de eenmaal koers gevonden hebbende munten later ligter te doen maken. Men leest althans in de Reizen over Sumatra door L. Horner, 1838, (zie Tijdschrift voor Indische taal-, land, en volkenkunde, deel X, blz. 460): „de maleische tail alhier „[Kota VII, Padangsche bovenlanden] weegt 12 Engelsche duiten met het opschrift East „India Company (niet met het opschrift Island of Sumatra, welke te ligt zijn)."

(†) Vergelijk Verzameling van overleveringen van het rijk van Mănangkăbou, door E. Netscher, Indisch Archief, deel III, blz. 33. Men bepaalde zich niet tot de invoering van eene onwettige, maar men sloeg zelfs eene vervalschte wettige munt. Immers door aan de eene zijde het wapen der O. I. Compagnie met het jaartal 1804 te plaatsen, werd de wettige munt van dat ligchaam, in dat jaar met gelijken stempel geslagen, gebezigd om de valschheid der in 1831/2 geslagen stukken te bedekken. (Zie het tabellarisch overzigt hier achter).

(§) In Tijdschrift voor Ned. Indië, jaargang II, deel 2, blz. 79.

„ ren muntsoort of duit, waarop het merk van den Sultan is geslagen (*), „ en waarvan men er 80 voor een Spaansche mat verkrijgt; zij is langs „ de geheele kust tot bij Taroemon gangbaar, even als de dubbele „ Nederlandsche duit (*kepping bezaar*). De enkele kan men niet slijten."

Het schijnt, dat de Sulthan van Atjeh zelf last heeft gegeven tot het vervaardigen dezer muntsoort, even als de Vorst van Teroemon, want de heer Ritter vervolgt aldus: „ Radja Boedjang van Taroemon, „ in alles den Sultan van Atjin naäpende, heeft in Engeland eene „ groote hoeveelheid duiten doen slaan, ook al met zijn merk voor- „ zien; maar de naijver der naburige Hoofden, die derzelver gangbaar- „ heid tegengewerkt hebben, maakt, dat zij alleen aldaar en te Sinkel „ van de hand gezet kunnen worden; daardoor zijn zij verre in waar- „ de gedaald, en verkrijgt men er 470 stuks, bij verwisseling, voor „ een Spaansche mat."

Maar wat *zeker* is, tot het stempelen van eene munt speciaal voor eene provincie onder het direct beheer van het Nederlandsch Indische Gouvernement heeft dat Gouvernement nimmer vergunning verleend, en deze daad van Engelsche speculanten stelt dus eene aanmatiging daar, waarvoor geen schijn van regt is te vinden.

Wij teekenen hier ter loops nog aan, dat van geheel denzelfden muntslag als voor Sumatra ook stukken zijn gemaakt met de stempels تانه ملايو (Tanah Melajoe, d. i. het Maleische land), نكري سلاڠور (negri Selangoer), نكري ترڠڬانو (negri Trengganoe), نكري ڨيرق (negri Perak), zijnde de drie laatste rijken gelegen op het schiereiland van Malakka.

(*) Door „ het merk van den sulthan „ wordt waarschijnlijk verstaan het opschrift نكري اچه

(1594—1602).

Zilver, geslagen in Nederland.

Doorloopend nummer.	Bladzijde, waarop over deze munt gehandeld wordt.	Benaming.	Gewigt in Ned. wigtjes.	Gehalte.	Voorzijde.	Keerzijde.	Ophelderingen.
1	3	Stuk of Reaal van achten.	11.822.	0.917.	Het gekroonde wapenschild van de provincie Zuid Holland, tusschen ≡ . . . . . ≡ Daarom: *Insignia. Hollandiae.* 1601 [wapenschild van Holland].	Het gekroonde wapenschild van Amsterdam. Daarom: *et. civitatis. Amstelredamensis.* [en der stad Amsterdam].	Deze munt en hare onderdeelen bestaan alleen van 1601 en zijn zeer zeldzaam. Stuk of reaal van achten beteekent stuk of reaal van acht schellingen. De eenheid dezer reeks van munten is alzoo no. 4, ter waarde van ééne schelling. Vermits de schelling 48 duiten had, stelt ieder der op no. 4 voorkomende bolletjes 6 duiten voor. No. 5 moet alzoo 24 duiten of 3 stuivers en no. 6 12 duiten of $1\frac{1}{2}$ stuivers gegolden hebben.
2	″	Halve id.	?	?	Als no. 1, maar met = ... =	Als no. 1.	
3	″	Vierde id.	?	?	Als no. 1, maar met — . . . . . —	Als no. 1.	
4	″	Achtste id.	?	?	Als no. 1, maar met ⁞ . . . . . ⁞	Als no. 1.	
5	″	Zestiende id.	?	?	Als no. 1, maar met ⁚ . . . . . ⁚	Het gekroonde wapenschild van Amsterdam zonder randschrift.	
6	″	Twee-en-dertigste id.	?	?	Het gekroonde wapenschild der provincie Zuid Holland tusschen ∘ . . . . . ∘	Als no. 5.	

De cijfers in de eerste kolom komen overeen met die der platen.

(1597—1602).

Zilver, geslagen in Nederland.

Doorloopend nummer.	Bladzijde, waarop over deze munt gehandeld wordt.	Benaming.	Gewigt in Ned. wigtjes.	Gehalte.	Voorzijde.	Keerzijde.	Ophelderingen.
7	3	Stuk of Reaal van achten.	?	?	Een met lofwerk versierd wapenschild, waarvan de kwartieren bestaan uit de wapens der ridderschap en stemhebbende steden van Zeeland. Daarom: *mone.* (ta) *arg.* (entea) *ordi.* (num) *Zeelandiae.* [zilveren munt der Staten van Zeeland]. Boven: het muntteeken (burgt) van Middelburg.	Het gekroonde wapenschild van Zeeland tusschen 8........ *R*(eaal) Daarom: *luctor. et. emergo.* [ik worstel en kom boven].	Deze munt bestaat van 1602 en is hoogst zeldzaam.

De cijfers in de eerste kolom komen overeen met die der platen.

(1602—1799).

Goud, geslagen in Indië.

Doorloopend nummer.	Bladzijde, waarop over deze munt gehandeld wordt.	Benaming.	Gewigt in Ned. wigtjes.	Gehalte.	Voorzijde.	Keerzijde.	Ophelderingen.
8	9	Dubbele Java dukaat.	8.50	0.756	درهمن كمفني ولندوي [*derhammin Kompani welandawi* = munt van de Hollandsche Compagnie]. Onder en boven de inscriptie eene touwstrik.	الي جزيرة جاو الكبير [*ila djazirat Djawa al-kabir* = voor het eiland groot Java]. Boven: een haan. Onder: het jaartal in een versierd vak.	Van 1746. De beteekenis van den haan op de keerzijde is geheel onbekend. Het opschrift is Arabisch.
9	8	Java dukaat.	4.35 à 4.85	0.882	Als no. 8, doch zonder touwstrik.	Als no. 8, doch boven eene ster en onder het jaartal zonder versierd vak.	Van 1745. Van dit jaar zijn ons twee stempels bekend.
9*a*	10	Nederlandsche dukaat.			De gewone type van den Nederlandschen dukaat, doch geklopt met het woord جاو [*Djawa* = Java].	De gewone type van den Nederlandschen dukaat.	
10	15	Twee dubbele ropij.	22.512	0.833	Als no. 8.	Als no. 8.	Van 1765, 1782, 1785, 1797 en 1798. Zie omtrent het gehalte van die van 1782 blz. 16.
11	〃	Dubbele ropij.	11.256	〃	Als no. 8.	Als no. 8.	
12	〃	Ropij.	5.628	〃	Als no. 8.	Als no. 8.	

De cijfers in de eerste kolom komen overeen met die der platen.

(1602—1799).

Zilver, geslagen in Nederland.

Doorloopend nummer.	Bladzijde, waarop over deze munt gehandeld wordt.	Benaming.	Gewigt in Ned. wigtjes.	Gehalte.	Voorzijde.	Keerzijde.	Ophelderingen.
13	43	Dukaton.	32.4 (gemidd.)	0.941	Een geharnast ruiter met uitgetogen zwaard, waaronder het wapen der provincie, waarin de munt geslagen is. Rondom: *mon:* (eta) *foed:* (eratae) *belg:* (iae) *pro:* (vincia) *Holl:* (andia) *in usum Societ:* (atis) *Ind:* (icae) *Orient.* (alis) [cudi jussit] [munt van de Vereenigde Nederlanden: de provincie Holland [heeft deze] ten gebruike van de Oost Indische Compagnie doen slaan].	Het gekroonde wapen der Vereenigde Nederlanden met twee leeuwen als schildhouders. Boven: het jaartal. Onder: VOC in lofwerk gevat. Rondom: *concordia res parvae crescunt* [door eendragt ontwikkelen zich kleine zaken].	Het omschrift der voorzijde verschilt alleen, wat betreft den naam der provincie. Holland: van 1726 (?), 1728, 1729, 1731, 1732, 1733, 1738, 1739 (gerand en grooter), 1740. Zeeland: van 1726 (?), 1737, 1739, 1741 (twee stempels). West-Friesland: van 1728, 1738, 1739 (op deze drie het paard links), 1740 (twee stempels, waarvan eene met het paard regts en eene met het paard links), 1741, 1750 1751. Gelderland: van 1738, 1739, 1740, 1753. Utrecht: van 1738, 1740. Overijssel: van 1737, 1738. Sommigen hebben muntteekens, als bij no. 21.
14	54	Drie-gulden	31.8 (gemidd.)	〃	De gehelmde Nederlandsche maagd, rustende met de linker arm op den bijbel, die op een altaar staat; in de regter hand houdt zij eene speer met den vrijheidshoed. Omschrift: *hac nitimur hanc tuemur* [op hem (bijbel) steunen wij, hem (vrijheidshoed) verdedigen wij]. Onder: het jaartal.	Het gekroonde wapen der Vereenigde Nederlanden, zonder schildhouders, tusschen 3 . . . . . G[l]. Onder: VOC in lofwerk gevat. Rondom: *mo:* (neta) *arg:* (entea) *ord:* (inum) *foe:* (deratae) *belg:* (iae) *westf:* (risia) [cudi jussit] [zilveren munt van de staten der Vereenigde Nederlanden: (de provincie) West-Friesland (heeft deze doen slaan)].	Het omschrift der keerzijde verschilt hoofdzakelijk, wat betreft den naam der provincie. Zeeland: van 1789, 1790, 1791. West-Friesland: van 1786 (twee stempels), 1787. Gelderland: van 1786, 1788. Utrecht: van 1786. Muntteekens als bij no. 13.

De cijfers in de eerste kolom komen overeen met die der platen.

(1602—1799).

Zilver, geslagen in Nederland.

Doorloopend nummer.	Bladzijde, waarop over deze munt gehandeld wordt.	Benaming.	Gewigt in Ned. wigtjes.	Gehalte.	Voorzijde.	Keerzijde.	Ophelderingen.
15	54	Gulden	10.3 (gemidd).	0.917	Als no. 14.	Als no. 14 maar met 1.....G^l^. of G. Alleen die van Utrecht hebben VOC niet in een versierd vak.	Voor het omschrift der keerzijde en de muntteekens zie bij no. 14. Zeeland: van 1789, 1790, 1791. West-Friesland: van 1786 (twee stempels), 1787. Gelderland: van 1786, 1790. Utrecht: van 1786 (twee stempels), 1790.
1	〃	Tien-stuiver-stuk.	5 (gemidd.)	〃	Als no. 14, maar zonder jaartal.	Als no. 15, maar met X.....S^t^. en het jaartal boven of bezijden de kroon van het wapenschild.	Voor het omschrift der keerzijde en de muntteekens zie bij no. 14. Zeeland: van 1790, 1791 (drie stempels, waarvan eene heeft *teumur* in plaats van *tuemur*). West-Friesland: van 1786 (twee stempels), 1787. Gelderland: van 1786, 1791. Utrecht: van 1786.

De cijfers in de eerste kolom komen overeen met die der platen.

(1602—1799).

Zilver, vervaardigd in Indië.

Doorloopend nummer.	Bladzijde, waarop over deze munt gehandeld wordt.	Benaming.	Gewigt in Ned. wigtjes.	Gehalte.	Voorzijde.	Keerzijde.	Ophelderingen.
17	24	Bataviasche kroon.	?	?	Een zwaard met eene krans (het wapen van Batavia). Daarom: *Bataviae anno* 1645. Onder en boven lofwerk.	Het cijfer VOC. Daarboven: 48. *St.* In den rand lofwerk.	Gegoten; van 1645; hoogst zeldzaam. Vermeld worden nog halve en vierde kroonen van 1646, en alsdan de halve van eenen eenigzins anderen stempel dan die van 1645.
18	25	Halve id.	?	?	Als no. 17, maar met *Batavia anno* 1645.	Als no. 17, maar met 24 *St.*	
19	〃	Vierde id.	?	?	Als no. 17.	Als no. 17, maar met 12 *St.*	
20 a–c	49 en 51	Bataviasche ropij.	12.71 (gemidd).	van 1747 0.951 van 1765 0.833.	درهمن كمڤني ولندوي (*Derhammin kompani welandawi* = munt van de Hollandsche Compagnie). Parelrand.	الي جزيرة جاو الكبير (*ila djazirat Djawa al kabir* = voor het eiland groot-Java). Boven: eene roset van zeven punten. Onder: het jaartal. Parelrand.	Van 1747, 1765, 1766, 1767, 1783, 1785, 1795, 1796, 1797, 1798, 1799. Alle zijn van denzelfden stempel, maar die van 1765—1799 slechter van teekening dan die van 1747; de eerste hebben op de keerzijde een klaverblad in stede van eene roset. Na 1747 gekarteld. Van 1766 bestaan twee stempels.

De cijfers in de eerste kolom komen overeen met die der platen.

(1602—1799).

Onedele metalen, geslagen in Nederland.

Doorloopend nummer.	Bladzijde, waarop over deze munt gehandeld wordt.	Benaming.	Gewigt in Ned. wigtjes.	Metaal.	Voorzijde.	Keerzijde.	Ophelderingen.
21	61	Duit.	2.15 tot 2.8	koper.	Het gekroonde provinciale wapen. Die van Utrecht hebben twee leeuwen als schildhouders. De Zeeuwsche van 1727, 1728 en 1729 hebben het randschrift *luctor et emergo* [ik worstel en kom boven]. De Geldersche van 1732 *in Deo sp.* (es) *nos.* (tra) [op God is onze hope]; van latere jaren hebben de spreuk voluit.	VOC. Boven: het muntteeken tusschen twee punten, behalve op de Zeeuwsche en West-Friesche, waarop twee sterren voorkomen.	De muntteekens zijn: voor Holland eene roos of vijfbladige bloem (Dordrecht); voor Zeeland: eene burgt (Middelburg). voor West-Friesland: eene schuit met mast (Medemblik), een raap (teeken van den muntmeester Knol), een haan, eene ster. voor Gelderland: een korenaar, een vos, een boom. voor Utrecht: het provinciale wapen. Betreffende de jaren, zie bijlage.
22	64	Halve id.	0.9 tot 1.4	"	Als no. 21, maar die van Zeeland alle zonder randschrift. De Geldersche van af 1788 hebben de spreuk voluit: *in Deo est spes nostra* [op God is onze hope]	Als no. 21. De Zeeuwsche en de Geldersche hebben het muntteeken tusschen twee sterren.	Als no. 21.

De cijfers in de eerste kolom komen overeen met die der platen.

(1602 — 1799).

Onedele metalen, vervaardigd in Indië.

Doorloopend nummer.	Bladzijde, waarop over deze munt gehandeld wordt.	Benaming.	Gewigt in Ned. wigtjes.	Metaal.	Voorzijde.	Keerzijde.	Ophelderingen.
23	67	Twee stuiver stuk (rond).	26. 5	Koper	G VOC (Generale Vereenigde Oost-Indische Compagpagnie) tusschen twee rosetten van vier punten. Onder: 2. S. Parelrand tusschen twee streepen.	Het jaartal. Boven: eene roset van vier punten. Onder: twee krullen met eenige stippen. Parelrand tusschen twee streepen.	Van 1783, 1784.
24	〃	Idem (bonk)	46. 32	〃	2: S: in een vierkant van punten.	Het jaartal in een vierkant van punten.	Van 1796, 1797, 1798.
25	69	Stuiver (rond)	16. 5	〃 (ook van geel koper).	*Java.* Boven: eene ster. Onder het jaartal en eene strik. Parelrand.	1: St. Boven: eene ster. Onder: eene strik. Parelrand.	Van 1799.
26	67	Idem (bonk)	23. 16	Koper	Als no. 24, maar met 1: S:	Als no. 24.	Van 1796, 1797, 1798, 1799.
27	56	Halve stuiver (rond)	7.7 7	〃	Het zwaard van het wapend van Batavia zonder krans. Rondom, tusschen eene gladde en eene parelrand: *Batavia. anno.* 1644.	VOC Boven: ½ St. Gladde rand.	Gegoten. Ook vermeld van 1645.
28	57	Vierde stuiver (rond)	3. 885	〃	Als no. 27.	Als no. 27, maar met ¼ St.	
29	66—67	Duit	2. 85 tot 4. 6	〃	*Duyt Javas.* Onder: het jaartal.	دويت جاو (*Doewit Djawa*) Onder: het Christelijke jaartal in Arabische cijfers.	Van 1764, 1765 en 1783. Die van het laatste jaar hebben op de voorzijde eene geslotene eikenkrans om het opschrift.
30	67	〃	Als 2 koperen duiten.	Tin	B VOC (Vereenigde Oost-Indische Compagnie: Batavia).	*Duit.*	Van 1796. Van deze munt is ons nimmer een exemplaar voorgekomen, evenmin als van de tweede soort tinnen duiten, in dit jaar gemunt, waarvan wij ook geene beschrijving hebben gevonden. Deze laatsten moeten gewogen hebben ⅔ lood (oud).

De cijfers in de eerste kolom komen overeen met die der platen.

(1800—1806/7).

Goud, geslagen in Indië.

Doorloopend nummer.	Bladzijde, waarop over deze munt gehandeld wordt.	Benaming.	Gewigt in Ned. wigtjes.	Gehalte.	Voorzijde.	Keerzijde.	Ophelderingen.
31	70	Java ropij.	7.8 gemidd.	0.792 à 0.876	درهممن كمڤني ولنداوي [*derhammin Kompani welandawi* = munt van de Hollandsche Compagnie]. Onder en boven: eene touwstrik.	الي جزيرة جاو الكبير [*ila djazirat Djawa al-kabir* =voor het eiland groot Java]. Boven: het jaartal in een versierd vak, met de letter Z.	Van 1801, 1802 en 1807. De letters der opschriften zijn zeer slecht gevormd. De letter Z op de keerzijde is het initiaal van dên muntmeester en essaijeur te Soerabaja, Johan Anthonij Zwekkert. Hoewel de O. I. Compagnie had opgehouden te bestaan, vindt men toch haren naam, zoowel op deze en andere munten, als in staatsstukken uit dien tijd.

De cijfers in de eerste kolom komen overeen met die der platen.

(1800—1806/7).

Zilver, geslagen in Nederland.

Doorloopend nummer.	Bladzijde, waarop over deze munt gehandeld wordt.	Benaming.	Gewigt in Ned. wigtjes.	Gehalte.	Voorzijde.	Keerzijde.	Ophelderingen.
32	70	Gulden.	10.5	0.917	Een zeilend schip. Daarom: *Indiae Batavorum* (Bataafsch Indië). Onder in den rand: (1802).	Het gekroonde wapen van Nederland tusschen 1 .... G (ulden). Daarom: *mo:*(neta) *arg:*(entea) *ord:*(inum) *foed:* (eratae) *belg:* (iae) *hol:* (landia) [cudi jussit]) = Zilveren munt van de Staten der Vereenigde Nederlanden [de provincie] Holland [heeft dezen doen slaan]. Boven: eene ster.	Volgens Verkade, pag. 205, zijn er ook zonder rand aan de binnenzijde van het omschrift der keerzijde, dus zoo als no. 36. Het zeilende schip komt ook voor op de gewone zegels van de Oost-Indische Compagnie. Het was mede voor Nederlandsche munten in gebruik.
33	〃	Halve idem.	5.3	〃	Als no. 32.	Als no. 32, maar met ½ .... G.	
34	〃	Vierde idem.	2,6	〃	Als no. 32.	Als no. 32, maar met ¼ .... G.	
35	〃	Achtste id.	1.35	〃	Als no. 32.	Als no. 32, maar met ⅛ .... G.	
36	〃	Zestiende id.	0.5	〃	Als no. 32.	Als no. 32, maar met $\frac{1}{16}$ .... G. en zonder rand aan de binnenzijde van het omschrift.	Van deze vindt men drie verschillende stempels vermeld.

De cijfers in de eerste kolom komen overeen met die der platen.

(1800—1806/7).

Zilver, geslagen in Indië.

Doorloopend nummer.	Bladzijde, waarop over deze munt gehandeld wordt.	Benaming.	Gewigt in Ned. wigtjes.	Gehalte.	Voorzijde.	Keerzijde.	Ophelderingen.
37 a, b	71	Bataviasche ropij.	11.42	0.6	درهم من كمفني ولنداوي [*derhammin Kompani welandawi* = munt van de Hollandsche Compagnie].	الي جزيرة جاو الكبير [*ila djazirat Djawa al-kabir* = voor het eiland groot Java]. Boven: een klaverblad. Onder: het jaartal boven de letter Z.	Van 1800, 1801, 1804 1805 en 1806. De letters der opschriften zijn zeer slecht gevormd. Over de letter Z, zie bij no. 31. De ropijen van 1805 en 1806 zijn grooter, maar dunner dan die van vroegere jaren. In hunne opschriften zijn de volgende gedeeltelijk foutive spellingen: voorzijde الكمفني الولنداوى (*al-Kompani al-welandawi*); keerzijde علي voor الي (*ila*).
38	„	Halve idem.	11½ stuiver.	9½ penning.	Als no. 37a.	Als no. 37a.	Van 1805 en 1806.

De cijfers in de eerste kolom komen overeen met die der platen.

(1800—1806/7).

Onedele metalen, geslagen in Nederland.

Doorloopend nummer.	Bladzijde, waarop over deze munt gehandeld wordt.	Benaming.	Gewigt in Ned. wigtjes.	Metaal.	Voorzijde.	Keerzijde.	Ophelderingen.
39	72	Duit.	3.1 gemidd.	koper.	Het wapen van Nederland tusschen 5 .... $\frac{1}{16}$. Daar onder: G.	*Indiæ Batav.* (orum) [Bataafsch Indië] Boven: eene ster. Onder: het jaartal.	Van 1802 tot 1807. Het is ons niet mogen gelukken de beteekenis van de uitdrukking $5\frac{1}{16}$ te ontdekken. Zij kan toch niet beteekenen, dat vijf van deze munten gelijk zouden zijn in waarde aan $\frac{1}{16}$ gulden (no. 36), die aanvankelijk weder gelijk was aan $1\frac{1}{4}$ stuiver: want, vermits no. 39 immer als duit is gebruikt, zoude men alsdan een stuiver krijgen van minder dan 6 duiten.
40	〃	id.	〃	〃	Het wapen van de provincie Holland.	Boven: eene vijfbladige bloem tusschen twee punten. Onder: het jaartal.	Van 1802 tot 1804. Zie over het muntteeken bij no. 21.
41	〃	id.	〃	〃	Het wapen van de provincie Gelderland. Daarom *in. deo. est. spes. nostra.* [op God is onze hoop].	Boven: eene korenaar tusschen twee sterren. Onder: het jaartal.	Van 1802 tot 1806. Zie over het muntteeken bij no. 21. Eenigen hebben de fout 1085 voor 1805.
42	〃	id.	〃	〃	Het wapen van de provincie Overijssel tusschen 5....$\frac{1}{16}$. Daaronder: G. Rondom: *vigilate et orate* [waakt en bidt].	*Indiæ Batav.* (orum) [Bataafsch Indië]. Boven: een adelaar. Onder het jaartal.	Van 1803—1805, 1807. Zie over de uitdrukking 5...$\frac{1}{16}$. bij no. 39: het muntteeken is een arend (Deventer).
43	〃	Halve duit.	1.6 gemidd.	〃	Het wapen van Nederland tusschen 5....$\frac{1}{32}$ Daaronder: G.	*Indiæ Batav.* (orum) [Bataafsch Indië]. Boven: eene ster. Onder: het jaartal.	Van 1802 tot 1807. Verg. omtrent de uitdrukking $5\frac{1}{32}$ bij no. 39. Zie ook bij no. 61.
44	〃	id.	〃	〃	Het wapen van de provincie Holland.	Boven: eene vijfbladige bloem tusschen twee punten. Onder het jaartal.	Van 1802. Zie over het muntteeken bij no. 21.

De cijfers in de eerste kolom komen overeen met die der platen

(1800 — 1806/7).

Onedele metalen, geslagen in Indië.

Doorloopend nummer.	Bladzijde, waarop over deze munt gehandeld wordt.	Benaming.	Gewigt in Ned. wigtjes.	Metaal.	Voorzijde.	Keerzijde.	Ophelderingen.
45	73	Acht stuivers (bonk).	157.5	koper.	8 STV binnen eene cirkel van punten. Aan het andere einde der staaf: het jaartal met eene door eene streep afgescheidene ster daarboven, binnen eene cirkel van punten.	Als de voorzijde.	Van 1803.
46	〃	Twee stuivers (bonk).	33.5	〃	Het jaartal in eene cirkel van punten.	2 S. in een vierkant van punten.	Van 1800, 1801, 1802, 1804, 1807.
47	〃	Stuiver (bonk).	18.0 à 22.0	〃	Als no. 46.	Als no. 46, maar met 1: S.	Van 1801, 1802, 1803, 1804, 1805, 1807.
48	〃	Stuiver (rond).	16.5	〃 (ook van geel koper).	Als no. 25.	Als no. 25.	Van 1800, 1801.
49	〃	Halve stuiver (bonk).	5.5	〃	Als no. 46.	Als no. 46, maar met ½ S.	Van 1804.
50	74	Duit.	2.5	〃	*Java.* Boven: eene ster. Onder: het jaartal.	Boven: eene ster.	Van 1806 en 1807. Er bestaan ook van deze munten van 1808 en 1809, die alzoo onder een volgend bestuur zijn geslagen. Het teeken is op deze laatsten zeer oneigenaardig.

De cijfers in de eerste kolom komen overeen met die der platen.

(1807 — 1811).

Zilver, geslagen in Indië.

Doorloopend nummer.	Bladzijde, waarop over deze munt gehandeld wordt.	Benaming.	Gewigt in Ned. wigtjes.	Gehalte.	Voorzijde.	Keerzijde.	Ophelderingen.
51	76	Bataviasche ropij.	12.54	0.917	Als no. 37b.	Als no. 37b.	Van 1808. Zie over de letter Z no. 31.
51a	〃	Halve id.					Deze munt moet volgens opgave bestaan: wij hebben haar echter nimmer aangetroffen.

De cijfers in de eerste kolom komen overeen met die der platen.

(1807 — 1811).

Onedele metalen, geslagen in Europa.

Doorloopend nummer.	Bladzijde, waarop over deze munt gehandeld wordt.	Benaming.	Gewigt in Ned. wigtjes.	Metaal.	Voorzijde.	Keerzijde.	Ophelderingen.
52	78	Duit.	3.1 gemidd.	koper.	Als no. 39.	Als no. 39.	Van 1808.
53	〃	Halve id.	1.6 gemidd.	〃	Als no. 43.	Als no. 43.	Van 1808—1810.

De cijfers in de eerste kolom komen overeen met die der platen.

Onedele metalen, geslagen in Indië.

(1807 — 1811).

Doorloopend nummer.	Bladzijde, waarop over deze munt gehandeld wordt.	Benaming.	Gewigt in Ned. wigtjes.	Metaal.	Voorzijde.	Keerzijde.	Ophelderingen.
54	77	Twee stuiver (bonk).	41.5	koper.	Het jaartal in een vierkant van punten.	2 S. in een vierkant van punten.	Van 1808, 1809 en 1810. Er bestaan twee stempels, waarvan de eene met grootere letter dan de andere.
55	76	Stuiver (bonk).	20.5	〃	Als no. 54.	1 S. in een vierkant van punten.	Van 1809 en 1810.
56	77	Id. (rond).	8.6 gemidd.	〃	*Java.* Boven: eene ster. Onder: het jaartal; daaronder Z.	L. N. [Lodewijk Napoleon] ineen gestrengeld tusschen 1.... St. Boven: eene ster. Getande rand.	Van 1810. Zie over de letter Z bij no. 31.
57	〃	Halve id. (rond).	4.3 gemidd.	〃	Als no. 56.	Als no. 56, maar met ½.... St.	Van 1810, 1811. Er bestaan ook zeer oneigenaardig van deze munten van 1812 en 1813.
58	〃	Duit.	2.3 gemidd.	〃	Als no. 50.	Als no. 50.	Van 1808—1810.
59	〃	Id.	〃	〃	Als no. 50.	L. N. [Lodewijk Napoleon] Boven: eene ster.	Van 1808—1810.
60 a-b.	〃	Id.	〃	〃	Als no. 50, maar onder het jaartal: Z.	L. N. [Lodewijk Napoleon] ineengestrengeld. Boven: eene ster.	Van 1810 en 1811. Er bestaan ook met eene parel- of bloemrand en streepen aan beide zijden. Zie over de letter Z bij no. 31.
61	〃	Halve id.	1.2 gemidd.		Als no. 43.	Als no. 43.	Van 1807—1809.

De cijfers in de eerste kolom komen overeen met die der platen:

(1811 — 1816).

Goud, geslagen in Indië.

Doorloopend nummer.	Bladzijde, waarop over deze munt gehandeld wordt.	Benaming.	Gewigt in Ned. wigtjes.	Gehalte.	Voorzijde.	Keerzijde.	Ophelderingen.
62	81	Java-ropij.	?	?	[Javanese script] (*kempni ingglisjasa ing soerapringga* = Engelsche Compagnie, gemaakt te Soerabaja). Boven: het jaartal in gewone Europesche cijfers. Onder: het jaartal volgens de Javaansche tijdrekening in Javaansche cijferletters. Lager: Z.	سكه كمڤني هنكليس ذرب در جزيره جاو سنه . . . . (*sekah kompani hinglis dzarb deri djazirah djawa, sanah* . . . . = geld van de Engelsche Compagnie, munt van het eiland Java, jaar . . . .) Het jaartal volgens de Hedjira in Arabische cijfers.	Van 1813—1816. Zie over de letter Z bij no. 31.
63	〃	Halve id.	?	?			Slechts genoemd door Marsden, Numismata Orientalia Illustrata, II, 813.

De cijfers in de eerste kolom komen overeen met die der platen.

(1811 — 1816).

Zilver, geslagen in Indië.

Doorloopend nummer.	Bladzijde, waarop over deze munt gehandeld wordt.	Benaming.	Gewigt in Ned. wigtjes.	Gehalte.	Voorzijde.	Keerzijde.	Ophelderingen.
64	83	Java-ropij	12.07 tot 13.00	0.917	[illegible] (*kempni inglis jasa ing soerapringga* = Engelsche Compagnie, gemaakt te Soerabaja). Boven: eene vijfbladige bloem. Onder: het jaartal in Javaansche cijferletters volgens de Javaansche tijdrekening. Lager: Z.	سكه كمفنى هنكليش ضرب در جزيره جاو سنه . . . . (*sekah kompani hinglisj dzarb deri djazirah djawa, sanah*.... = geld van de Engelsche Compagnie voor het eiland Java, jaar....)	Van: 1813 ([illegible] [1740]... ١٢٢٨ [1228]) 1814/15 ([illegible] [174.]... ١٢٣٠ [1230]) 1816/17 ([illegible] [1743] .... ١٢٣٢ [1232]) 1816/17 ([illegible] [1744]... ١٢٣٢ [1232]) Millies noemt van deze munten drie verschillende stempels. Die van 1813 hebben alle verkeerdelijk ١٦٦٨ (1668) voor ١٢٢٨ (1228). Op een van ١٢٣٢ (1232) staan boven het woord سنه (sanah) twee stippen. Van dit laatste jaar, maar voor beide zijden van verschillenden stempel, heeft eene munt de twee jaartallen [illegible] (1744) en ١٢٣٢ (1232): de andere heeft [illegible] (1232), terwijl beiden nog op de breede streep der letter ب eene kleine M (initiaal van den inlandschen stempelsnijder Maimin) vertoonen.
65	〃	Halve id.	6.25	〃	Als no. 64.	Als no. 64.	Van [illegible] (1741)..... ١٢٢٩ (1229) = 1813/14

De cijfers in de eerste kolom komen overeen met die der platen.

(1811—1816).

Onedele metalen, geslagen in Indië.

Doorloopend nummer.	Bladzijde, waarop over deze munt gehandeld wordt.	Benaming.	Gewigt in Ned. wigtjes.	Metalen.	Voorzijde.	Keerzijde.	Ophelderingen.
66	84	Stuiver	12.5 gemidd.	Koper	Een hartvormig schild, V waarin E I, gescheiden C door twee schuine streepen. Boven: B, makende deze letters uit de initialen van *British United East India Company*. Het schild staat tusschen 1... St. Gestreepte rand.	*Java*. Boven: eene ster. Onder: het jaartal. Lager: Z. Gestreepte rand.	Van 1812—1815. Zie over de letter Z bij no. 31.
67	〃	Halve id.	5.0 gemidd.	〃	Als no. 66, maar met ½.... St.	Als no. 66.	Van 1811—1815.
68	〃	Duit.	2.5 gemidd.	〃	Als no. 67, maar zonder waardebepaling en rand.	Als no. 67, maar zonder rand.	Van 1811—1814.
69	〃	〃	5.7	Tin.	Eene groote V tusschen E.... C. Boven: I (*United East India Company*) Onder: het jaartal.	1 tusschen twee punten. Onder: *Doit*. Lager: *Java*.	Van 1813 en 1814.
70	〃	〃	1.9 tot 2.65	Koper	Eene figuur als eene waaijer met negen punten, versierd met eenige streepen en stippen. Daaronder het jaartal ١٢٢٧ (1227 = 1812/13).	Het cijfer I, tusschen twee vijfbladige bloemen. Daaronder: دوت (voor دويت = *doeit*) met drie schuine punten boven de و.	
71	〃	〃	2 tot 3,1	〃	Een schild, waarop de jaartallen 1813 ١٢٢٨ (1228).	Een schild, waarop دويت مصرف (*doeit matsrif* = marktduit).	Omtrent deze munten hebben wij geene bescheiden gevonden. Het is daarom te meer waarschijnlijk, dat zij zijn van inlandschen muntslag met eene zwakke nabootsing van de Engelsche type. Het aantal in Indië door inlanders vervaardigde valsche duiten van allerlei stempel is zeer groot. Wij hebben het niet de moeite waard geacht deze alle te beschrijven en aftebeelden.
72	〃	〃	〃	〃	Een hartvormig schild, waarboven 4. Daarin: دويت / ١٢٢٨ = (*doeit.* / 1228.)	Het geheele veld wordt ingenomen door eene bloem binnen eene parelrand.	
73	〃	〃	〃	〃	I tusschen twee sterren. Daaronder: دويت (*doeit*). Lager: eene vierbladige bloem tusschen twee sterren.	Eene vierbladige bloem tusschen twee sterren. Daaronder: ١٢٢٨ (1228 = 1813). Lager: eene halve bloemenkrans.	

De cijfers in de eerste kolom komen overeen met die der platen.

(1816—1861).

Zilver, geslagen in Nederland.

Doorloopend nummer.	Bladzijde, waarop over deze munt gehandeld wordt.	Benaming.	Gewigt in Ned. wigtjes.	Gehalte.	Voorzijde.	Keerzijde.	Ophelderingen.
74	89	Gulden.	10.766 (1821) 10.00 (1839)	0.893 (1821) 0.945 (1839)	Beeldtenis van Koning Willem I. Daarom: *Willem Koning der Ned. G. H. V. L.* Onder de beeldtenis een liggend onklaar anker. In de afsnede van de beeldtenis de naam van den graveur Michaud.	Het gekroonde wapen van Nederland zonder schildhouders tusschen 1 . . . . G. Daarom: *Munt van het Koningrijk der Nederlanden.* Boven: het jaartal. Onder het wapen: *Nederl. Indie.* Als muntteekens bezijden, onder aan het wapen, regts: een Merculiusstaf (Utrecht); links: eene brandende fakkel.	Van 1821, 1822, 1839 en 1840. Die van de beide laatstgenoemde jaren hebben eene lelie (teeken van den muntmeester Suermondt) in plaats van de fakkel (teeken van den muntmeester Poelman).
75	〃	Halve id.	5.38	〃	Als no. 74, maar zonder anker. In de afsnede van de beeldtenis de naam van den graveur van der Kellen.	Twee palmtakken van onderen verbonden door eene strik. Daarboven: *Nederlandsch Indie.* Binnen de palmtakken: *Halve gulden.* Daaronder: het jaartal tusschen een Mercuriusstaf en eene brandende fakkel.	Van 1826 en 1834.
76	〃	Vierde id.	3.95	?	Als no. 75.	Als no. 75, maar met *Kwart gulden.*	Van 1826, 1827, 1834 1840. Het gewigt en gehalte dezer munt is bepaald bij het Koninklijk besluit van 11 Februarij 1826, l. U[3] geheim, waarvan wij uit den aard der zaak geene inzage hebben kunnen nemen. Zie N. I. Staatsblad 1839, no. 37.
77	89-90	id. id.	3.18	0.720	Het gekroonde wapen van Nederland zonder schildhouders tusschen $\frac{1}{4}$. . . . G. Onder: het jaartal. Boven: *Nederl. Indie.* Bezijden onder aan het wapen, regts, een Mercuriusstaf, links eene degen.	Eene zevenpuntige ster, waarin سڤرامڤت روڤيه (*saperampat roepiah* = een vierde gulden). Tusschen de punten van de ster: ꦱꦥꦿꦥꦠ꧀ꦫꦸꦥꦶꦪꦃ *saprapat roepiah*).	Van 1854, 1855, 1857, 1858.
78	〃	Tiende id.	1.25	〃	Als no. 77, maar met $\frac{1}{10}$. . . . G.	Eene cirkel, waar binnen سڤرڤوله روڤيه (*saperpoeloh roepiah* = een tiende gulden). Rondom: ꦱꦥꦫꦱꦼꦥꦸꦭꦸꦃꦫꦸꦥꦶꦪꦃ (*saparasepoeloeh roepiah*) Boven: eene ster.	Van 1855, 1856, 1857, 1858.

De cijfers in de eerste kolom komen overeen met die der platen.

(1816—1861).

Zilver, geslagen in Nederland.

Doorloopend nummer.	Bladzijde, waarop over deze munt gehandeld wordt.	Benaming.	Gewigt in Ned. wigtjes.	Gehalte.	Voorzijde.	Keerzijde.	Ophelderingen.
79	89—90	Twintigste gulden.	0.61	0.720	Als no. 77, maar met $\frac{1}{20}$....G.	Als no. 77, maar met سڤر دو ڤوله روڤيه (*saperdoewapoeloh roepiah* = een twintigste gulden) en [illegible] (*separarongpoeloeh roepiah.*	Van 1855.

De cijfers in de eerste kolom komen overeen met die der platen.

(1816—1861).

Onedele metalen, geslagen in Nederland.

Doorloopend nummer.	Bladzijde, waarop over deze munt gehandeld wordt.	Benaming.	Gewigt in Ned. wigtjes.	Metaal.	Voorzijde.	Keerzijde.	Ophelderingen.
80	90	Halve stuiver.	6.3	Koper.	Het gekroonde wapenschild van Nederland, zonder schildhouders, tusschen ½..... St.	*Nederl. Indie.* Boven: eene ster. Onder: S.	Van 1821—1826. De letter *S* is het initiaal van Suermondt, muntmeester te Utrecht.
81	92	2½ cent-stuk.	12.45	〃	Het gekroonde Nederlandsche wapenschild tusschen het jaartal. Beneden, ter zijde van het schild, regts een Mercuriusstaf, links eene degen, alles binnen een parelrand. Boven: *Nederlandsch Indie.* Onder: 2½ cent.	Binnen een parelrand: سڤرامڤت ڤوله روڤيه (*saperampatpoeloh roepiah* = één veertigste van een gulden) Omschrift: ꦱꦥꦫꦥꦠꦁꦥꦸꦭꦸꦃ ꦫꦸꦥꦶꦪꦃ (*saparapatangpoeloeh roepiah*). Boven: eene roset.	Van 1856—1858. Deze munt is vervaardigd door den graveur van der Kellen, volgens de teekening van prof. H. C. Millies.
82	—	Vierde stuiver	3.1 gemidd.	〃	Als no. 80, maar met ¼..... St.	Als no. 80.	Van 1821—1826, 1836.
83	92	Cent.	4.75	〃	Als no. 81, onder het wapen: 1 cent.	Binnen een parelrand: سڤراتس روڤيه (*saperratoes roepiah* = één honderdste van een gulden) Omschrift: ꦱꦥꦫꦱꦠꦸꦱ꧀ ꦫꦸꦥꦶꦪꦃ (*saparasatoes roepiah*). Boven: eene roset.	Van 1855—1860. Overigens als bij no. 81.
84	92	Duit.		〃	Als no. 39.	Als no. 39, doch onder het jaartal de letter H.	Van 1814, 1815, 1816. De letter *H* is het initiaal van de Heus, in wiens fabriek te Amsterdam deze munt bij wijze van uitbesteding is vervaardigd. Eenigen van 1816 hebben eene *S* (Suermondt).

De cijfers in de eerste kolom komen overeen met die der platen.

(1816—1861).

Onedele metalen, geslagen in Nederland.

Doorloopend nummer.	Bladzijde, waarop over deze munt gehandeld wordt.	Benaming.	Gewigt in Ned. wigtjes.	Metaal.	Voorzijde.	Keerzijde.	Ophelderingen.
85	—	Achtste stuiver.	1.5 gemidd.	Koper.	Als no. 80, maar met ⅛ ..... *St.*	Als no. 80.	Van 1822—1826.
86	92	Halve cent.	2.45	〃	Als no. 81, doch onder het wapen: ½ cent.	Binnen een parelrand: سڤردو راتس روڤيه (*saperdoewaratoes roepiah*= één twee honderdste van een gulden). Omschrift: ꦱꦥꦫꦫꦺꦴꦁꦔꦠꦸꦱ꧀ꦫꦸꦥꦶꦪꦃ (*sapararongatoes roepiah*).	Van 1855—1860. Overigens als bij no. 81.
87	—	Halve duit.	1.15 gemidd.	〃	Als no. 43.	Als no. 43, doch onder het jaartal de letter H.	Als bij no. 84.

De cijfers in de eerste kolom komen overeen met die der platen.

(1816—1861)

Onedele metalen, geslagen in Indië.

Doorloopend nummer.	Bladzijde, waarop over deze munt gehandeld wordt.	Benaming.	Gewigt in Ned. wigtjes.	Metaal.	Voorzijde.	Keerzijde.	Ophelderingen.
88	91	Tweestuiverstuk (bonk).		Koper.	2 St. in een vierkant.	Het jaartal in een vierkant.	Van 1818 en 1819. Het gewigt van verschillende exemplaren dezer munt is zeer uiteenloopend.
89	〃	Halve stuiver (bonk).		〃	½ St. in een vierkant.	Als no. 88.	Van 1818. Zie overigens bij no. 88.
90	—	Idem (rond).	5.6 gemidd.	〃	Het gekroonde wapenschild van Nederland, zonder schildhouders en zonder de blokjes in het veld van het wapen, tusschen ½ .... St.	*Indiae Batav* (orum). Boven: eene zesbladige bloem tusschen twee punten. Onder: het jaartal.	Van 1818—1826. Die van 1818 en 1819 hebben onder het wapen G.
91	91	Tweecentstuk.	5.8 gemidd.	〃	Het gekroonde wapenschild van Nederland zonder schildhouders tusschen 2 .... Ct.	*Nederl. Indie.* Boven: eene ster. Onder: het jaartal en het muntmeesters-teeken.	Van 1833—1841. Die van 1833—1836 hebben als muntmeesters-teeken eene V (de Vogel): die van 1837—1839 eene J (Jeekel) en die van 1840 en 1841 eene W (Willemans). Eenigen van 1839 hebben ook eene W.
92	〃	Cent.	3.0 gemidd.	〃	Als no. 91, maar met 1....Ct.	Als no. 91.	Van 1833—1840. Die van 1833 hebben onder het wapen de letter *D*, zijnde de initiaal van den kapitein der artillerie Demmenie, directeur van 's lands constructiewinkel te Soerabaja, waar de stempel vervaardigd werd; die van 1833—1837 eene V (de Vogel); die van 1838 en 1839 eene *J* (Jeekel); die van 1840 eene W (Willemans). Enkelen van 1833 hebben eene V, van 1837 eene J en van 1839 eene W.

De cijfers in de eerste kolom komen overeen met die der platen.

(1816—1860).

Onedele metalen, geslagen in Indië.

Doorloopend nummer.	Bladzijde, waarop over deze munt gehandeld wordt.	Benaming.	Gewigt in Ned. wigtjes.	Metaal.	Voorzijde.	Keerzijde.	Ophelderingen.
93		Duit.	3.1 gemidd.	Koper.	Als no. 39.	Als no. 39.	Van 1818—1825.
94		〃	2.3 gemidd.	〃	Als no. 60.	Als no. 60.	Van 1818. } Men heeft gebruik gemaakt van oude, zeer oneigenaardig gewordene stempels, met verandering van jaartal.
95		〃	〃	〃	Als no. 59.	Als no. 59.	Van 1818. }
96		Halve duit.	1.6 gemidd.	〃	Als no. 43.	Als no. 43.	Van 1818, 1821 en 1822.

De cijfers in de eerste kolom komen overeen met die der platen.

Zilver.

Doorloopend nummer.	Bladzijde, waarop over deze munt gehandeld wordt.	Benaming.	Gewigt in Ned. wigtjes.	Gehalte.	Voorzijde.	Keerzijde.	Ophelderingen.
97	94	Halve dollar.	?	?	*Fort Marlbro* (Marlborough, de naam van het fort te Benkoelen).	½ *Dollar.*	Van deze munt is ons slechts een afslag in koper bekend, vermoedelijk in Indie (te Calcutta? zie bij no. 98) vervaardigd, wegens den niet zeer fraaijen stempel.
98	〃	Ropij.	12.8	?	*Fort Marlbro.* Boven: het cijfer 2. Onder: het jaartal, in Romeinsche cijfers.	اواڠ كمڤني دوا سوكوء [*wang kompani doewa soekoe* = geld van de Compagnie, twee soekoe's]. Boven: het Arabische cijfer ٢ (2). Onder: het jaartal in Arabische cijfers.	Van ١١٩٧=1197=1782/3 en ١١٩٨ = 1198 =1783/4. Volgens Marsden is deze munt te Calcutta voor private rekening vervaardigd.

De cijfers in de eerste kolom komen overeen met die der platen.

Onedele metalen.

Doorloopend nummer.	Bladzijde, waarop over deze munt gehandeld wordt.	Benaming.	Gewigt in Ned. wigtjes.	Metaal.	Voorzijde.	Keerzijde.	Ophelderingen.
99	94		8.45	Koper.	Het wapen der Engelsche Oost-Indische Compagnie met twee leeuwen als schildhouders, welke tevens twee banieren der Compagnie vasthouden, alles staande op eenen band, waarop de woorden: *au-sp* (iciis) *regis et senat*(us) *Angliae* [onder toevoorzigt van den Koning en het parlement van Engeland]. Het wapen is gedekt met eenen helm, waarop een staande leeuw. Omschrift: *East India Company*. Onder het wapen het jaartal.	امفت كفڠ [*ampat ke-peng* = vier kepeng] Boven: het Arabische cijfer ٤ (4). Onder: het jaartal, in Arabische cijfers.	Van ١٢١٩=1219=1804.
100	〃		9.45 (1786 en 1787) 3.15 (1798)	〃	Een hartvormig schild, waarin: V / E I / C, [United East India Company], gescheiden door twee schuine streepen. Boven: eene soort van 4. Onder: een roosje en het jaartal.	تيڬ كفڠ [*tiga ke-peng* = drie kepeng]. Boven: het Arabische cijfer ٣ (3). Onder: het jaartal in Arabische cijfers.	Van ١٢٠٠=1200=1786, ١٢٠٢ = 1202 = 1787 en ١٢١٣ = 1213 = 1798. Die van 1798 hebben geen roosje onder het schild, maar op de keerzijde eene baris di bawah (klank teeken) onder de ڤ. Die van 1786 zijn geslagen in de fabrijk van Boulton te Soho bij Birmingham, volgens het plan van W. Marsden. Het hartvormige schild is het *bale mark* van de Engelsche Oost-Indische Compagnie.

De cijfers in de eerste kolom komen overeen met die der platen.

Onedele metalen.

Doorloopend nummer.	Bladzijde, waarop over deze munt gehandeld wordt.	Benaming.	Gewigt in Ned. wigtjes.	Metaal.	Voorzijde.	Keerzijde.	Ophelderingen.
101	94		?	Koper.	Als no. 100.	تيݢ كفڠ [*tiga kepeng* = drie kepeng]. Boven: het Arabische cijfer ٣ (3). Onder: het jaartal in Arabische cijfers. Alles binnen twee zaâmverbondene lauriertakken.	Van ١٢٠٢=1202=1787. Het valt zeer te betwijfelen, of deze munt ooit in gebruik is geweest.
102	〃		4.45 (1783) 6.75 (1786 en 1787)	〃	Als no. 100.	دوا كفڠ [*doea kepeng* = twee kepeng] Boven: het Arabische cijfers ٢ (2). Onder: het jaartal in Arabische cijfers.	Van ١١٩٧ = 1197 = 1783, ١٢٠٠ = 1200 = 1786, ١٢٠٢=1202=1787. Die van 1783 zijn volgens Marsden te Calcutta en die van 1786 te Soho vervaardigd. Verg. no. 98 en 100.
103	〃		4.15	〃	Als no. 99.	Als no. 102.	Van ١٢١٩=1219=1804.
104	〃		?		Als no. 99, maar in plaats van het randschrift eene breede, dubbeld getande rand.	Als no. 102, maar de inscriptie binnen eene stralenkrans.	Van ١٢٠٠=1200=1784. Overigens als bij no. 101.
105	〃		?	〃	Het wapen der Engelsche Oost-Indische Compagnie zonder schildhouders, doch omgeven van stralen. Omschrift: *United. East. India. Company.* Onder: het jaartal tusschen twee sieraden. Alles gevat in eene soort van schelpenkrans, mede met stralen.	Als no. 104, maar alles gevat in eene rand als op de voorzijde.	Van ١٢٠٠ =1200=1787. Overigens als bij no. 101.

De cijfers in de eerste kolom komen overeen met die der platen.

Onedele metalen.

Doorloopend nummer.	Bladzijde, waarop over deze munt gehandeld wordt.	Benaming.	Gewigt in Ned. wigtjes.	Metaal.	Voorzijde.	Keerzijde.	Ophelderingen.
106	94		3.17	Koper.	Als no. 100.	سكڤڠ [*sa-kepeng* = een kepeng]. Boven: het Arabische cijfer 1. Onder: het jaartal.	Van ١٢٠٠ =1200=1786 en ١٢٠٢ = 1202=1787.
107	〃		?	〃	(Onbekend).	Als no. 106, maar de inscriptie binnen stralen en eene tamelijk breede rand.	Van ١٢٠٢ =1202=1787. Afgebeeld bij Ruding, pl. TT no. 15.
108	〃		3.0	〃	Als no. 99.	ساتُ كڤڠ [*satoe kepeng* = een kepeng] Overigens gelijk aan no. 106.	Van ١٢١٩ =1219=1804.
109	〃		2.05	〃	Als no. 99, maar met het omschrift: *Island of Sumatra.*	Als no. 108, doch het cijfer boven de inscriptie is fautief en onder het woord *kepeng* staan twee baris di bawah.	Als bij no. 108.
110	〃		1.	〃	Als no. 109.	Als no. 108, maar de ک is verkeerdelijk uit twee stukken te zamengesteld.	Van ١٢٤٧ = 1248 = 1831/2, doch op de voorzijde staat 1804. Vermoedelijk valsch.

De cijfers in de eerste kolom komen overeen met die der platen.

Onedele metalen.

Doorloopend nummer.	Bladzijde, waarop over deze munt gehandeld wordt.	Benaming.	Gewigt in Ned. wigtjes.	Metaal.	Voorzijde.	Keerzijde.	Ophelderingen.
111	94—96		4.25	Koper.	ڤولو ڤرچ [*poeloe Pertja*= het eiland Sumatra]. Onder en boven eene punt, omgeven door stralen.	Als no. 102.	Van ١٢٥١ = 1251 = 1835/6.
112	〃		〃	〃	نڬري اچه [*negri Atjeh* = het rijk Atjeh].	Als no. 102.	Van ١٢٤٧ = 1247 = 1831/2.
113	〃		〃	〃	نڬري ترومن [*negri Taroemon* = het rijk Taroemon].	Als no. 102.	Als no. 111.
114	〃		〃	〃	منڠكابو [*Menangkabau*] Overigens gelijk no. 111.	Als no. 102.	Als no. 112.
115	〃		1.56	〃	Als no. 111.	Als no. 108.	Als no. 114.
116	〃		〃	〃	Als no. 114.	Als no. 108.	Als no. 114.
117	〃		〃	〃	نڬري سيك [*negri Siak* = het rijk Siak].	Als no. 108.	Als no. 114.
118	〃		〃	〃	نڬري دلي [*negri Deli* = het rijk Deli].	Als no. 108.	Als no. 114. De د is ten onregte verbonden met de volgende ل

De cijfers in de eerste kolom komen overeen met die der platen.

LIJST VAN DUITEN,

DOOR

DE VEREENIGDE OOST-INDISCHE COMPAGNIE

IN NEDERLAND GESLAGEN (*).

Jaren.	Provinciën.					Jaren.	Provinciën.				
1726	H.					1743	H.		F.		
1727	H.	Z.				1744	H.	Z.	F. (†)	U.	
1728	H.	Z.				1745	H.	Z.	F.	U.	
1729		Z.	F.			1746	H.	Z.	F.	U.	
1730	H.	Z.				1747	H.	Z.	F.		
1731	H.	Z.	F.		G.	1748	H.	Z.	F.		
1732	H.	Z.	F.		G.	1749	H.	Z.	F.		
1733	H.	Z.	F.			1750	H.	Z.	F.		
1734	H.	Z.	F.			1751	H.	Z.	F.		
1735	H.	Z.	F.			1752	H.	Z.	F.	U.	
1736	H.	Z.	F.			1753	H.	Z. (§)	F.	U.	
1737	H.	Z.	F.	U.		1754	H.	Z.	F.	U.	
1738		Z.				1755	H.	Z.	F.	U.	
1739		Z.				1756	H.	Z.	F.(**)		
1740						1757	H.	Z.	F.	U.	G.
1741						1758	H.	Z.		U.	
1742	H.		F.	U.		1759	H.				

(*) Zie bij no. 21 (pag. 103).

(†) Van deze bestaat ook een valsche stempel.

(§) Tweederlei stempel met groote en kleine letter.

(**) Van deze bestaan ook exemplaren met een sieraad als twee takken om de type der voorzijde.

Jaren.	Provinciën.					Jaren.	Provinciën.				
1760	H.					1780	H.	Z.	F.	U.	
1761	H.			U.		1781	H.	Z.	F.	U.	
1762	H.			U.		1782	H.				
1763	H.			U.		1783					G.
1764	H.	Z.	F.	U.		1784	H.	Z.	F.	U.	G.
1765	H.	Z.	F.	U.		1785	H.	Z.	F.	U.	G.
1766	H.	Z.	F.	U.		1786		Z.	F.	U.	G.
1767	H.	Z.	F.	U.		1787	H.	Z.	F.	U.	G.
1768	H.	Z.	F.			1788	H.	Z.	F.	U.	G.
1769				U.	G.	1789	H.	Z.	F.	U.	G.
1770	H.	Z.	F.	U.	G.	1790	H.	Z.	F.	U. (*)	G.
1771	H.	Z.	F.	U.		1791	H.	Z.	F.	U.	G.
1772	H.	Z.	F.			1792	H.	Z.	F.	U.	G.
1773		Z.	F.	U.		1793	H.	Z.		U.	G.
1774						1794		Z.		U.	G.
1775						1795					
1776	H.		F.	U.	G.	1796					
1777	H.	Z.	F.	U.		1797					
1778	H.	Z.	F.	U.		1798					G.
1779	H.	Z.	F.	U.		1799					

(*) Van deze duiten, evenals van de dubbele duiten van 1790 en 1792, zijn nog in 1840 tot ult. 1843, in gevolge Koninklijk besluit van 27 Jan. 1839 no. 96, in de munt te Utrecht aangemaakt, omdat zij zeer gewild waren bij de inlanders. De duiten van 1790 hebben tweederlei muntteekens, namelijk het Utrechtsche en het Harderwijksche. Sommigen hebben eene ster, anderen eene Egyptische mummie (zoogenaamd gebakerd kindje), zijnde dit laatste het imaginaire wapen van den muntmeester Y. Suermondt.

LIJST VAN HALVE DUITEN,

DOOR

DE VEREENIGDE OOST-INDISCHE COMPAGNIE

IN NEDERLAND GESLAGEN.

Jaren.	Provinciën.					Jaren.	Provinciën.				
1749	H.					1772		Z.			
1750	H.					1773					
1751	H.					1774					
1752	H.			U.		1775					
1753	H.			U.		1776					
1754	H.			U.		1777					
1755	H.			U.		1778					
1756	H.			U.		1779					
1757	H.			U.	G.	1780	H.				
1758	H.			U.		1781	H.				
1759	H.			U.		1782					
1760	H.			U.		1783					
1761	H.			U.		1784					
1762	H.			U.		1785					
1763	H.			U.		1786					
1764						1787					
1765				U.		1788					G.
1766						1789					G.
1767				U.		1790					G.
1768	H.					1791					
1769	H.		F.	U.		1792					
1770	H.	Z.	F.	U.		1793				U.	
1771		Z.		U.		1794				U.	

JAVA

GEDURENDE HET HINDOE-TIJDPERK (*).

GOUD.

Crawfurd zegt in zijne History of the Indian Archipelago, deel I, blz. 281: „de armoede en barbaarschheid van de oude inlanders van „den Archipel wordt aangeduid door hunne onwetendheid in het gebruik „van edele metalen als geld. Onder de uitgebreide en merkwaardige „verscheidenheid van overblijfselen uit den voortijd, die Java heeft „opgeleverd, en terwijl eene groote verscheidenheid van koperen en „tinnen munten is gevonden, is nimmer eenige gouden munt ont- „dekt, en zilveren munt is slechts bij eene of twee gelegenheden „gevonden." Gouden munt heeft evenwel vóór de invoering van het Mohamedanisme op Java bestaan en zilveren munt is aldaar ver van zeldzaam geweest.

Het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen bezit twee soorten van gouden muntjes uit de Hindoe-periode, in midden-Java opgegraven.

De eene soort (pl. 11, no. 119) weegt gemiddeld 2.4 ned. wigtjes, en heeft een gehalte van 0.834. Aan de eene, eenigzins ingedrukte zijde ziet men een vierkant vakje, met eene streep in het midden, aan welker beide zijden zich eene kleine, meer of min bolvormige figuur bevindt, zoodat het geheel doet denken aan eenen linggam of aan een lotus-bloem.

(*) Onder Java verstaan wij hier dat gedeelte van genoemd eiland, hetgeen ligt ten oosten van Cheribon of van de Soenda-landen, en waar de Javaansche taal wordt gesproken.

Deze laatste opvatting schijnt de juiste te zijn, daar sommige zilveren stukken eene dergelijke figuur vertoonen, welke duidelijker den lotusvorm heeft. Op de andere zijde ziet men eene figuur, welke ongetwijfeld eene letter is, doch welke ons niet gelukt is te bestemmen.

Van deze soort bezit het Bataviaasch Genootschap ook een exemplaar, dat juist den vorm van eene maïs-korrel heeft en in stede van de letter op de keerzijde twee tamelijk diepe en paralelle groeven of insnijdingen vertoont.

De andere soort (pl. 12, no. 120) is een fraai, plat en rond muntje, wegende 0.9 ned. wigtjes. De eene zijde heeft eene ster met vier punten. De andere zijde is glad.

Ook Marsden heeft twee oude, gouden muntstukjes van Java gekend; hij geeft er geene afbeelding van, maar uit zijne korte beschrijving (Numismata Orientalia, deel II, blz. 811) kan men afleiden, dat zij in vorm gelijk waren aan die, onder no. 119 hiervoren bedoeld.

ZILVER.

Zilveren munt is in de Hindoe-periode op Java lang zoo zeldzaam niet geweest, als men uit Crawfurd en Raffles zou opmaken. Het Bataviaasch Genootschap bezit een groot aantal zilveren, oud-Javaansche muntstukken en nog zeer velen zijn in handen van liefhebbers of in het bezit van kabinetten in den vreemde. De meesten zijn gevonden in midden-Java, beoosten Cheribon en de Preanger-regentschappen en bewesten Bezoeki. Gedeeltelijk zijn het brokstukken van holle of platte stukken zilver, die waarschijnlijk eerst in eenen regelmatigen, plat-ronden vorm gegoten en daarna ruw in stukken gekapt en gestempeld zijn. De anderen zijn tamelijk regelmatig ronde, deels holle, deels platte stukjes. Raffles zegt, dat deze gevonden werden in de nabijheid der voornaamste tempels. Men vindt ze echter ook in het open land begraven.

Wij zullen deze stukken volgens hunne grootte beschrijven.

No. 121 weegt 53.5 ned. wigtjes. Aan de bolle zijde ziet men duidelijk de moet van het holle voorwerp, waarin het stuk, in den vorm van eene platte, ronde schijf, waarvan het meer dan de helft uitmaakt, met kracht is gedreven. Binnen den cirkel, dien deze moet vormt, is eene figuur als eene vaas met drie lotus-bloemen. De holle zijde heeft eene scherp ingestempelde vierpuntige ster, met kleine ronde blaadjes, als van eene geopende bloem, in het midden. Deze figuur is dezelfde, die men, doch kleiner, ziet op de onder no. 120 beschrevene gouden munt.

No. 122 weegt 21.9 ned. wigtjes en schijnt te zijn de juiste helft van eene platte, ronde schijf. De stempels zijn overigens geheel, ook in grootte, gelijk aan no. 121.

No. 123 weegt 14.7 ned. wigtjes en schijnt het juiste vierde van een rond, plat stuk te zijn. De stempels zijn geheel gelijk aan die van no. 121 en 122.

No.124 weegt 19.8 ned. wigtjes. Twee dergelijke stukken zilver, in het kabinet van het Bataviaasch Genootschap voorhanden, wegen 15.9 en 17.7 ned. wigtjes. Het zijn ruw afgekapte, vierkante brokken van platte stukken zilver van nagenoeg dezelfde grootte, maar van verschillende dikte. De eene zijde heeft een scherp ingestempeld, vierkant vak met eene enkele lotusbloem, blijkbaar eene meer uitgewerkte figuur als die van de onder no. 119 beschrevene gouden muntjes. De andere zijde is glad.

Omtrent den ouderdom van deze munten durven wij geene gissing wagen. Wij willen slechts mededeelen (zonder daarmede, tot nader bewijs, intestemmen) wat dienaangaande het gevoelen was van wijlen den sulthan Pakoe Nata Ningrat van Sumanap, aan wiens kennis van oudheden sommigen nog al waarde hebben gehecht, hoewel de kritiek die niet altijd even juist heeft bevonden (*). Deze vorst zag

---

(*) Zie R. H. Th. Friederich, Ontcijfering der inscriptiën van Kawali, in het Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde van het Bat. Gen., deel III, blz. 153.

in de vaas met bloemen op no. 121, 122 en 123 eene vaas, waaruit eene rookkolom opstijgt en daarneven twee bloemen. Volgens de tjondrâ-sengkâlâ of figuurlijke tijdberekening der oude Javanen verklaarde hij de vaas door 9, de bloemen door 6, en de rook door 5, zoodat het jaartal zou zijn 569 = A. D.

Dat deze holle munten door Hindoes zijn aangemaakt, is een vermoeden, dat wordt versterkt door de omstandigheid, dat Marsden in zijn werk Numismata Orientalia, deel II, plaat XLVIII, afbeeldingen geeft van oude Ceilonsche gouden munten van gelijk fatsoen, hoezeer geheel anders gestempeld.

No. 125 is een klein, rond stuk, mede hol ingestempeld met eene vierpuntige ster in den vorm van eene geopende bloem evenals op no. 120—122. De bolle zijde heeft gewoonlijk eenige sporen van figuren, die volgens den heer Friederich de sanskrit letter *mâ* uitmaken. Of deze letter het begin is van Madjapait, dan wel van eenigen anderen naam, durven wij niet beslissen. Op sommige exemplaren schijnt zich een grove parelrand rondom de letter te vertoonen; ook is de vorm van de letter, hoewel hetzelfde karakter behoudende, op alle exemplaren niet volkomen dezelfde.

No. 126 is eene variant van no. 125. Deze soort is kleiner, veel dikker, eenigzins ligter en niet hol ingestempeld. Ten aanzien van de daarop voorkomende letter, wier vorm, naar het schijnt, regelmatiger is, geldt overigens hetzelfde als bij no. 125 is aangeteekend.

Nog bestaan er zilveren muntjes met ongeveer denzelfden stempel als no. 125 en 126, die echter gemiddeld slechts 1.1 Ned. wigtje wegen en waarschijnlijk onderdeelen van eerstbedoelden zijn. Vermits deze soort zich slechts door haren kleineren omvang onderscheidt, hebben wij het niet noodig geacht haar afzonderlijk aftebeelden.

No. 127 is een muntje, dat gemiddeld 0,6 Ned. wigtje weegt en aan de eene zijde duidelijk eene vierbladige bloem vertoont, terwijl op de andere, zeer platte zijde soms sporen te vinden zijn van de letter, welke op de voorgaande munten gevonden wordt.

ONEDELE METALEN.

Het is met wantrouwen op onze krachten, dat wij overgaan tot de beschrijving van de koperen stukken van Java's voortijd, die men gewoon is voor munten aantezien.

Het ontbreekt ons aan voldoende oudheidskennis om met vertrouwen voor ons gevoelen uittekomen, te meer daar dit gevoelen afwijkt van dat van vele kundige mannen, en wij dus zooveel te meer bewijzen noodig hebben om het onze te staven.

Er zijn op midden-Java, bij opgravingen, herhaaldelijk gevonden platte schijven, met een vierkant gat in 't midden, en versierd met beelden en andere voorwerpen, die onmiskenbaar naar de Hindoeperiode van de Javasche geschiedenis heenwijzen. Hun aantal is aanzienlijk; het Bataviaasch Genootschap bezit 30 stuks, Raffles spreekt van eene naar Engeland overgebragte verzameling van ongeveer 100, Marsden van eene verzameling van 15 stuks; uit het Koninklijk muntkabinet te 's Gravenhage en uit dat der Leidsche Hoogeschool ontvingen wij de teekeningen van 18 stuks; de heer J. S. van Coevorden, voormalig secretaris der residentie Soerabaja, bezit een 25tal, en nog zeer vele exemplaren zijn in handen van bijzondere personen.

Hoezeer er een groot verschil bestaat in de figuren van deze stukken, zijn er toch verscheidene exemplaren met denzelfden stempel bekend. Dit blijkt uit de volgende opsomming, waarbij de cijfers dezelfde zijn als die onzer platen en de kapitale letters de volgende verkortingen aanduiden:

G. voor: Bataviaasch Genootschap.
L. voor: de kabinetten van Leiden en 's Gravenhage.
C. voor: Crawfurd's History of the Indian Archipelago.
M. voor: Marsden's Numismata Orientalia.
R. voor: Raffles' History of Java.
v. C. voor: de verzameling van den heer van Coevorden.

No. 128 L.
〃 129 L.
〃 130 L.
〃 131 L.
〃 132 L.
〃 133 G.
〃 134 G.
〃 135 L.
〃 136 L. R.
〃 137 L. C.
〃 138 L.
〃 139 G.
〃 140 G. 4 exempl. M.
〃 141 G. R.
〃 142 G. 2 exempl.
〃 143 G. L.
〃 144 G. L. R. v. C.
〃 145 G.
〃 146 G. L.
〃 147 G. 2 exempl. L. R. v.C.

No. 148 G.
〃 149 G. R. M.
〃 150 L.
〃 151 G. L. R.
〃 152 G.
〃 153 G.
〃 154 L.
〃 155 G. R. v. C.
〃 156 L.
〃 157 G.
〃 158 G.
〃 159 G.
〃 160 G.
〃 161 G.
〃 162 G.
〃 163 v. C.
〃 164 G.
〃 165 v. C.
〃 166 v. C.

Mogelijk zijn er in de verzameling van den heer van Coevorden nog meer exemplaren, waarvan gelijken bij het Bataviaasch Genootschap of elders gevonden worden; wij zijn niet in de gelegenheid geweest om ons daarvan te overtuigen.

De bovenaangehaalde Engelsche schrijvers verklaren deze stukken te zijn geweest *munten.*

Crawfurd zegt daaromtrent: 〃 This was the currency of the Buddhist 〃 sovereigns, whose empire was at Majapahit."

Bij eene aandachtige beschouwing der stukken komt ons dit nog niet zoo uitgemaakt zeker voor (*). Men zoekt toch daarop te vergeefs naar

(*) Ter gemakkelijker vergelijking hebben wij de afbeeldingen dezer voorwerpen zoodanig gerangschikt, dat die, welke de meeste overeenkomst hebben, bij elkander geplaatst zijn.

iets, dat op het Boedhisme betrekking heeft, of dat aan een symbool van oppermagt doet denken.

Het is waar, dat op Java het Boedhisme en het Sivaïsme sterk vermengd waren, maar dit juist zoude ons op de munt des lands doen zoeken naar de voorstelling van iets, dat onzijdig, dan wel aan beiden eigen was, zoo als wij dat op de gouden en zilveren munten vinden in de voor alle sekten heilige lotus-bloem; en, zonderling, dat symbool treffen wij op de metalen stukken nergens aan.

Hebben onze stukken voor munt moeten doorgaan, dan rijst al dadelijk de vraag, waarom zij in uiterlijk voorkomen zooveel moesten verschillen van de gelijktijdige gouden, zilveren, tinnen en koperen munten. In Bantam bestonden zilveren en koperen munten van onderling gelijksoortigen stempel. Op Java had men zilveren munten, alle met gelijksoortigen stempel, doch van verschillende grootte, en tot op eene geringe waarde toe, en tevens had men daarneven eene kleine koperen munt van denzelfden stempel als no. 125, wegende 1.2 ned. wigtje, en nog eene geringer tinnen munt (no. 167), blijkbaar voor de dagelijksche behoefte des volks. Wat betreft de kleine koperen munt, is het opvallend, dat zij zoo hoogst zeldzaam is aangetroffen, terwijl in Bantam de oude koperen munt nog veelvuldig wordt gevonden. Op midden-Java zal de behoefte aan kleine munt wel niet minder zijn geweest dan in Bantam, en de zeldzaamheid van de kleine koperen munt van Java kunnen wij ons daarom alleen daardoor verklaren, dat zij, van zeer oude dagteekening en van zuiver rood koper zijnde, spoedig door oxydering is vergaan, terwijl die van Bantam niet alleen van jongere dagteekening, maar ook van een alliage van koper en tin is, dat welligt langer aan roest weerstand biedt.

De ons bekende, groote, metalen stukken kunnen niet van geringe waarde geweest zijn, daar de specie (koper en tin), waaruit zij gegoten werden, niet op Java werd gevonden en dus van elders, — het koper zelfs van China of Japan, — moest worden aangevoerd.

Waren het munten, dan rijst nog de vraag, om welke reden de

stempel der ons bekende gouden en zilveren munten, die ook op zoo even bedoelde koperen munt werd gebezigd, onveranderd bleef, terwijl die van de groote, metalen stukken gedurig en dan nog wel meestal slechts in kleine bijzonderheden werd veranderd? Was het een gevolg van de optreding van eenen nieuwen vorst? De bekende zilveren muntjes, die allen denzelfden stempel hebben, zullen toch ook wel niet allen onder denzelfden vorst gemunt zijn, en het verschil der figuren van sommige der metalen stukken is soms zóó gering, dat het niet aanneembaar is, dat men daaruit tot de optreding van nieuwe vorsten zou kunnen besluiten. Men heeft dus voor het meerendeel ééne type gevolgd, zonder dat die bij de optreding van eenen nieuwen vorst naar aanleiding van die gebeurtenis werd gewijzigd. Die type moet dus op iets anders dan op den vorst des lands hebben betrekking gehad.

Kunnen de figuren niet betrekking hebben op de *woekoe's*, de oude weken der Javanen? Elke zoodanige woekoe had hare godheid en vaste attributen, — zoo als verschillende soorten van boomen en vogels, een gesloten of een geopend huis, een tempel, eene pot met water, eene put, eene kris, eene piek, eene werpschijf, eene vlag, de slangen Åntåbogå en Någågeni, — en werd geacht eenen grooten invloed te hebben op het lot en de geaardheid van den persoon, die daarin geboren werd (*).

Het komt ons niet onwaarschijnlijk voor, dat de onderwerpelijke stukken meerendeels hebben gediend als amuletten, om den invloed der woekoe in het geheugen te houden en te bestendigen, eenigzins

(*) Zie: Indie, ter bevordering der kennis van Nederlands Oostersche bezittingen, door P. P. Roorda van Eysinga, 1843, III boek, I deel, blz. 275 vgg., waarbij de afbeelding van eene woekoe is gevoegd. De gedrogtelijke, menschelijke gedaante, het huis, de boom, de vogel daarbij afgebeeld, komen in karakter grootendeels overeen met hetgeen men op vele der zoogenaamde oude munten ziet. Zie ook: De voorspellingkunst uit de woekoes van de Javanen, door F. H. J. Netscher, in het tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde van het Bat. Gen. van K. en W., deel VI, blz. 571.

overeenkomstig het begrip, dat, in sommige landen, den Roomsch-Katholieke eene penning doet dragen met het beeld van den Heilige, op wiens naamdag hij geboren is.

Het gat in het midden kan hebben gediend om eene snoer door te laten gaan, waarmede de penning om den hals werd gehangen, op dezelfde wijs, als thans nog onder den inlander en den Chinees op Java kinderen met penningen worden behangen.

Indien wij aannemen, dat dit vroeger gebruikelijk was te doen met woekoe-penningen, dan is niets natuurlijker dan dat ook penningen met andere voorstellingen, bij wijze van sieraad of onheilwerend of heilaanbrengend middel, op dezelfde wijs werden gebezigd. Daartoe kunnen hebben gediend de door ons afgebeelde penningen, welke niet op de woekoe's betrekking hebben, zoo als no. 156 tot en met no. 162.

Ook deze penningen hebben vermoedelijk eene bijzondere beteekenis gehad, die wij echter thans niet meer kunnen nagaan. Zoo schijnen de visch en de krab op no. 160 als teekenen van den dierenriem in verband te staan met eenige astronomische of astrologische berekening (*).

Maar vooral twijfelachtig als munt van Java komt ons voor no. 163, die aan de eene zijde eene geheel Hindoesche voorstelling en aan de andere zijde eene Arabische, godsdienstige spreuk heeft, die wij aldus lezen: لا اله الا الله وحده d. i. er is geen God dan de eenige God. Kan men sterker contrast zich voorstellen dan op dit stuk? Aan de eene zijde Indië met zijne olifanten en gedrogtelijke menschelijke figuren; aan de andere zijde de hoofdspreuk van het Mohamedaansche geloof, dat elke nabootsing van door God gemaakte schepselen eene zonde noemde! En toch heeft dit stuk, evenals de overige, munten genoemde stukken, een vierkant gat in het midden. Maar het is immers niet denkbaar, dat de Mohamedaansche overheer-

---

(*) Vergelijk Raffles, History of Java, 1817, deel I, blz. 477.

schers van Java een enkel muntstuk zouden hebben doen slaan, dat naast het symbolum van de nieuwe, tevens eene herinnering aan de vroegere, te vuur en te zwaard vervolgde en uitgeroeide godsdienst vertoonde. Het is ons wel bekend, dat er munten bestaan, die Mohamedaansche en Christelijke kenmerken te gelijk voeren, maar die zijn afkomstig uit Syrië, oud-Armenië en klein-Azië, uit landen dus, waar eeuwen lang Christenen en Mohamedanen zamen woonden, en uit eenen tijd, toen wel de Westersche Christen-vorsten vijandig stonden tegen over de Mohamedanen (welligt meer uithoofde van de veroveringszucht der laatsten dan uit zuivere liefde voor de Godsdienst), maar de wereldlijke overheersching der Arabieren zich nog niet naar het verre Oosten had uitgebreid. In Spanje zelfs droeg de Mohamedaansche overheersching niet dat karakter van geloofsdwang als in de Oostersche landen, waar de bevolkingen meer gedwee waren en bovenal het Mohamedanisme niet te strijden had tegen eene Godsdienst van nog meer zedelijke waarde dan het zelf bezit. Tegen over het heidendom trad het Mohamedanisme als vernietiger op; het Christendom daarentegen liet het neven zich bestaan. Mogt al het heidendom bij het onnadenkende volk nog lang sporen achterlaten, bij de vorsten des lands was dit, althans uiterlijk en in hunne regeringsdaden niet het geval, toen zij met het wereldlijke gezag, het oppergezag in zaken van Godsdienst verkregen. Van hen kan men dus niet verwachten, dat zij munt zouden hebben geslagen, die de herinnering droeg aan de oude Godsdienst, waaraan zij geen gezag konden ontleenen (*).

Wat overigens het stuk no. 163 beteekenen mag, kunnen wij moeijelijk gissen. Aan eene spotpenning kunnen wij niet denken, want het vervaardigen van zoodanig stuk zoude eene al te gevaarlijke grap geweest zijn. Misschien is het stuk vervaardigd door eenen eenvou-

(*) Zie ook over dit stuk het Journal Asiatique 1860 pag. 321 vlg., alwaar men niet geslaagd is in het lezen en verklaren van de legende.

digen fabrikant van soortgelijke penningen, die nog niet genoeg van de eischen van het Mohamedanisme doordrongen was om de misdaad te beseffen, die hij bedreef. Hoe dit zij, het karakter eener munt meenen wij aan dit stuk niet te kunnen toekennen, hoezeer de vorm er voor schijnt te pleiten.

Wat betreft den ouderdom der hiervoren behandelde stukken, kunnen wij evenmin iets met zekerheid aangeven. Raffles (History of Java, 1817, deel II, blz. 61 en de bijbehoorende plaat) geeft wel eenige jaartallen voor de door hem afgebeelde stukken op, en wel van de 9e, 10e, 11e, 13e en 16e eeuw, maar deze opgave steunt op de verklaring van den kiai adipati (regent) van Demak volgens de berekening van de tjondro sengkolo (*). Raffles zelf hechtte zeer weinig waarde aan die verklaring, daar hij zegt: „The mode of determining „these dates by the Chandra Sangkala appears however so uncertain and „ill understood, that perhaps but little reliance is to be placed on „it. I have, nevertheless, given them, in order to shew the notion „of the Javans on the subject, and as it is not improbable they may „be found useful in illustrating the early history of the country."

Dat overigens het maken van *penningen* met Hindoesche symbolen niet zeldzaam was, blijkt uit het bestaan van zoodanige stukken, die, wegens hunne grootte of den aard hunner bewerking, — zij zijn blijkbaar met de hand bijgewerkt en hebben ook geen gat in 't midden, — niet tot munt *kunnen* gediend hebben. Wij geven daarvan afbeeldingen onder no. 165 en 166.

(*) „For ordinary purposes, the Javans . . . . . use a modification of some of the let„ters of their alphabet as numerals . . . . ; but on occasions of importance, it is usual to „employ certain signs or symbols, in lieu of these ordinary numerals, and this practice „appears to be of great antiquity among them. These symbols are termed *chandra sangkala*, „ „reflections of royal times", or „the light of royal dates", and consist in a certain number „of objects, etc. either represented in design or named, each of which is significant of one „ of the ten numerals." Is het denkbaar, dat zulk eene moeijelijk te begrijpen uitdrukking van getallen zou zijn gebezigd op een voorwerp van zoo algemeene circulatie als een muntstuk?

Van een geheel ander karakter dan de overigen is het stukje onder no. 164 afgebeeld. Het is van tin en stelt aan de eene zijde een persoon voor, die eene zeeschelp in de hoogte houdt, waaruit water vloeit, en aan de andere zijde vier figuren, waarvan alleen duidelijk zijn eene ster en links daarvan eene vlag (pandji), zoo als bij Chinezen en inlanders op Java in gebruik is; de figuur regts stelt misschien voor het bekende Chinesche driepuntige handwapen. Het stuk heeft aan beide zijden hoog uitstekende randen en is te fijn van bewerking om het te houden voor een muntstuk, dat misschien twee honderd jaren in den grond bedolven is geweest; want het is met een oud lemmet van eene kris en eenige koperen sieraden gevonden in de rivier, niet ver van Mataraman, bezuiden Batavia, zijnde de plek, waar, tijdens het beleg van Jakatra in 1621, de troepen van Mataram gelegerd waren. — Wij hebben dit stuk alleen daarom in ons werk opgenomen, omdat het nimmer was beschreven en afgebeeld, en omdat het, evenals de overige hier behandelde stukken, nog niet uitgemaakt is, dat het geene munt is geweest.

Hoewel wij nu hebben vermeld, op welke gronden onze twijfel aan de echtheid der hiervoren beschreven stukken *als munten* rust, willen wij echter niet gerekend worden daardoor geheel ter zijde te stellen het tegenovergestelde gevoelen van kundige mannen als Raffles en Crawfurd, die zich zeker hebben doen voorlichten door lieden van kennis. Het is ons overigens niet onbekend, dat de tegenwoordige Javanen die stukken voor munt houden. Zij noemen ze gobog en verhalen, dat er ook dergelijke gouden en zilveren stukken, derham (n. b. Arabisch) genaamd, hebben bestaan, wier waarde volgens hen was, als volgt:

1 gobog	=	5 kètèng (zie lager.)
1 zilv. derham	=	400 gobog.
1 gouden id.	=	4000 gobog.

De stempel van de gobogs en zilveren derhams bestond, zooals zij zeggen, uit een wajang klitik en die van de gouden derhams uit een wa-

jang gedog (*). De derhams zouden niet meer worden aangetroffen.

Aan deze opgaaf mag men echter niet veel waarde hechten, want het is bekend, dat de oudheidkennis der Javanen hoogst verward en oppervlakkig is. Wij hopen, dat dit onderwerp waardig zal worden gekeurd om door Indische-oudheidkenners nader te worden onderzocht.

Wij moeten hier nog bijvoegen, dat op vele plaatsen van Java in den grond begraven worden gevonden geel koperen, Chinesche muntstukken, soms in aanzienlijke hoeveelheden. Zij dragen de kenmerken van hooge oudheid en zijn waarschijnlijk gedurende de oorlogen, waarmede het Mohamedanisme in de 15e eeuw het heidendom verdrong, te gelijk met de metalen afgodsbeelden en eeredienst instrumenten, begraven. Hun aanzienlijk getal wettigt de onderstelling, dat zij tot het circulerend medium van de gemeente behoorden, waartoe zij trouwens veel beter geschikt waren dan de groote stukken, hiervoren door ons beschreven. Ten huidigen dage is die Chinesche munt nog de eenige, gangbare scheidemunt op het in godsdienst Hindoesch geblevene eiland Bali. En dat die munt oudtijds in Indië gangbaar en in sommige landen in algemeen gebruik was, blijkt o. a. uit de volgende woorden van den ridder Pigafetta, een der weinige overgeblevenen van de togtgenooten van Maghellanes in 1519 tot 1522: „Les Maures de „ce pays (Borneo proper) ont une monnaie de bronze et perforée pour „l'enfiler. D'un côté elle porte quatre lettres, qui sont les quatre „caractères du grand roi de la Chine. On l'appelle *pici*." Van Ternate werd ons medegedeeld, dat, volgens overlevering, ook op dat eiland Chinesche munten oudtijds, voor de komst van de Portugezen aldaar, gebruikt moeten zijn.

(*) Zie omtrent de soorten van wajang het stuk getiteld: Wajangvoorstelling, in jaargang VIII, deel 2, van het Tijdschrift voor N. I. Het groote onderscheid tusschen wajang gedog en wajang klitik bestaat daaruit, dat de poppen der eerste in leder en die der tweede in hout gesneden zijn. Zij onderscheiden zich beiden van de overige soorten voornamelijk daardoor, dat de poppen gemeenlijk hoofddoeken en krissen dragen, terwijl die van andere wajangs meestal of blootshoofds of met eene kroon voorgesteld worden.

Waarschijnlijk naar dit model zijn gemaakt de oude Javaansche tinnen muntjes, genaamd kètèng, afgebeeld onder no. 167. Zij zijn aan de eene zijde glad en hebben aan de andere zijde vier vierpuntige sterren, — bijkans van denzelfden vorm als die, welke men op de kleine zilveren muntjes (no. 125 en 126) ziet, maar en relief — en daar tusschen vier ronde punten. Thans nog zijn die kètèngs in gebruik als offerpenningen bij de goenoengngans (piramiden van gevlochten bamboe, met eetwaren bedekt bij de garebeg feesten). Wanneer daartoe oude kètèngs ontbreken, worden, naar het vaste model, nieuwe gegoten in eenen vorm van sawoe-hout, waarvan wij eene teekening mededeelen.

JAVA

GEDURENDE HET ISLAMITISCHE-TIJDPERK.

Het is ons niet gebleken, dat de vorsten van Java (wij verstaan daaronder de vorsten van Mataram, later die van Soerakarta en van Djokjokarta), na de invoering van het Mohamedanisme immer gouden of zilveren munt hebben geslagen.

Zij, of de min of meer zelfstandige, doch hunne souvereiniteit erkennende hoofden, schijnen de door vreemden ingevoerde gouden en zilveren munt dadelijk in hunne landen toegelaten en, in sommige gevallen, door stempeling eene soort van authenticiteit gegeven te hebben (*).

Hoezeer daarvan geene exemplaren tot ons gekomen zijn, weten wij, dat, omstreeks de helft van de vorige eeuw, in de strandgewesten van Java zoogenaamde pities in omloop waren. Bij de Resolutie der Indische Regering van 3 December 1743 werd het volgende aangeteekend: „Wijders door den Heere Gouverneur Generaal aan de Verga-„dering vertoond zijnde eenige pitjes, die welgem. Zijn Edelheid in „'s Comps. ambachtskwartier van rood koper had laten aanmaken, in „die grootte en zwaarte, dat zestien diergelijke pitjes in een stuiver „gaan en op dezelve nog de plaats gevonden wordt, om hare eigen-„lijke waarde in het Nederduitsch aan d'eene en Maleisch aan d'an-„dere zijde gesteld, en die munt voorts van hier af gerekend tot aan „'t eiland Madura gangbaar gemaakt zoude kunnen worden, om daar „door voornamelijk op Java voortekomen en beletten de verlegen-„heid, waarin de arme ingezetenen om eene kleiner munt dan een

---

(*) Vergelijk hierachter het medegedeelde bij Sumanap en pag. 7.

„duit worden gebragt en waarin zij tot hiertoe geholpen zijn door „de looden pitjes, die de Sabandars alom hebben gemaakt, hoewel „op eene zeer gebrekkige en voor de ingezetenen lastige wijze, om- „dat geen pitjes, van zoo zachte specie, om de goedkoopte, gemaakt „zijnde, kunnen resisteren aan de dagelijksche behandeling en al- „zoo aan stukken en te zoek geraken, tot schade van den gemeenen „man en enkel tot voordeel daarentegen van dien pachter, daar het „introduceren van eene vaste soort van pitjes of penningen, bij de „Comp. alhier gemaakt, niet alleen een g'accrediteerd werk zal zijn, „waarop de gemeene man staat kan maken, maar ook door de ver- „beuring der specie, t' zij dezelve op bovenstaande of eenige andere „manier konden worden gefabriceerd, de voorschrevene pitjes veel „duurzamer en ten minste een geheel jaar zullen kunnen gangbaar „zijn, waarna de Comp. dezelven voor een zekeren prijs zoude „kunnen inwisselen, om jaarlijks nieuwe onder de gemeente te doen „rouleren, met verandering van het merk op dezelven, tot voorkoming „van vervalsching en fraude en het namaken van dezelven, alles zon- „der schade en zelfs nog al tot een zoet voordeel van de Comp., zoo is „verstaan die propositie in alle deelen te amplecteren en de benoo- „digde materialen tot voortgang van dat werk te laten in gereedheid „brengen."

Het blijkt alzoo, dat toenmaals het aanmaken van looden pitjes een prerogatief was van de Sabandars (de ontvangers der inkomende en uitgaande regten), die hunne betrekking gepacht hadden. Of dit prerogatief hun door de O. I. Compagnie wettig toegekend was, valt te betwijfelen, want in de aangehaalde resolutie is geen spraak van vergoeding voor de schade, die hun door de invoering van pitjes van Compagnies wege zou worden toegebragt.

Waarschijnlijk was het tot op dat tijdstip over midden en oost Java een regaal van den Soesoehoenan.

Die pitjes of welke andere munt, door of met toestemming van de Compagnie, toenmaals ook voor Java mag geslagen zijn, waren slechts gang-

baar in de onder 's Compagnies direct beheer staande gedeelten des eilands, want tot ongeveer de helft der voorgaande eeuw behield de Soesoehoenan van Mataram het muntregt. Eerst bij de zoogenaamde „Artikelen van reconciliatie, vrede, vriend- en bondgenootschap tus- „schen de doorluchtige Nederlandsche Oost-Indische Compagnie en den „Soesoehoenan Pakoeboeana Senopati Ingalaga Abdoel Rachman Sa- „hidin Panatagama" van 11 November 1743, werd hem dat regt ontnomen. Artikel 22 van die overeenkomst luidt, als volgt:

„Voorts verklaart de Soesoehoenan bij deze nog aan de Comp. te „cederen en af te staan het regt, dat hem als een souverein Vorst com- „peteert om in zijne landen munten te laten slaan, en zal hij daar- „van noch in kleine, noch in groote speciën immers voor zich zelf „buiten de Comp. eenig gebruik maken, doch het zal de Comp. „daarentegen gepermitteerd zijn den stempel van den Soesoehoenan, „zoo zij het goed vindt, op hare munt te laten zetten en die munt „alom in de landen van den Soesoehoenan te laten slaan en vervol- „gens naar hare waarde gangbaar te maken, zonder dat de Soesoe- „hoenan daarvoor ooit iets zal mogen pretenderen, 't zij dat het gou- „den, zilveren of koperen, looden, groote of kleine muntspeciën zijn, „en zullen ook alle muntspeciën, thans bij de Comp. cours houdende, „of dewelken na dezen mogten worden gangbaar gemaakt, even en „in zelver voege, zonder eenig onderscheid, in de landen van den „Soesoehoenan gangbaar zijn alomme."

Het munten is hoogst waarschijnlijk door de Mataramsche vorsten, even als de meeste van hunne bronnen van inkomsten, verpacht geweest, en die verpachting schijnt door de O. I. Compagnie voortgezet te zijn. Althans wij vinden in de Besoigne der Hooge Indische Regering van 24 Junij 1751, dat de kapitein der Chinezen te Samarang, Oeij Tje Laauw, had verzocht om „relevatie van de pacht van 't slaan der looden pitjes, om derzelver presente ongangbaarheid."

De Gouverneur van Java's Noord-Oostkust ondersteunde dit verzoek, als betreffende eene slechts geringe pacht, en ten einde alsdan in

's vorsten munt te doen slaan koperen Balische pitjes, „welke ter kuste best gewild waren", en waarop men zich een aanzienlijk voordeel beloofde. Dit voorstel werd aangenomen en het „ministerium van Java's Noord-Ooskust tevens gelast die koperen pitjes, zoo wel als de koperen heele en halve duiten gangbaar te maken."

Welke de stempel van den Soesoehoenan was, waarvan in boven bedoeld artikel wordt gewaagd, blijkt verder niet. Wij gelooven niet, dat daarmede bedoeld werd de cijferstempel, op bl. 143 en vgg. beschreven, want die kan men moeijelijk aanmerken als eenen nationalen of vorstelijken stempel. Wat de tinnen munt aangaat, kan men veilig aannemen, dat het die was der ketengs, hiervoren op bl. 143 beschreven, omdat die stempel thans nog bestaat en zich door de teekening vasthecht aan den voor-mahomedaanschen tijd. Het is ons ook niet gebleken, dat er werkelijk in de vorige eeuw gouden en zilveren munten in Mataram zijn geslagen of het moesten de op bl. 141 bedoelde derhams zijn; — maar daartegen pleit, dat zij gezegd worden wajangpoppen te hebben tot stempel gevoerd.

Wij betwijfelen, dat de pitjes, waarvan bij de resolutie van de Regering van 3 December 1743 spraak was, immer zijn aangemaakt, en nog meer, dat zij in de wandeling gebragt zijn. Hoe dit zij, de pitjes konden de mededinging van de in Europa gemunte Compagnies-duiten niet volhouden, zoo als blijkt uit de volgende woorden van de Memorie, bij gelegenheid der overgaaf van zijn bestuur, in 1780 opgemaakt door den aftredenden Gouverneur en Directeur van Java's Noord-Ooskust, J. R. van der Burgh. „Omtrent de geldzaken heb ik te noteren, dat „op Java dezelfde speciën koers hebben als te Batavia, excepto dubbele stuivers, die op deze kust niet meer gangbaar en met Japansche, Chinesche, Tongkingsche en Palembangsche keppengs of „pitjes ook geheel uit de wandeling zijn, terwijl de daarvoor sedert „1761, doch voornamelijk sedert 1769 in de koers gebragte duiten „nog met zoo een goeden voortgang rouleren, dat ik in de negen „boekjaren van mijn bestier heb omgezet:

aan heele duiten	*f* 199.057: 3:8
〃 halve 〃 of penningen	〃 214.727:14:8
en daarop voor de Comp. geprofiteerd	〃 268.960: 3:8
of in 't geheel gedebiteerd voor	*f* 682.745: 1:8

〃 Maar zullen de duiten in koers blijven en, zoo als tot hiertoe, de 〃 waarde van 2, 3 tot 4 per cento beneden grof zilvergeld houden, 〃 dan zal voortaan een jaarlijks fournissement van 30 à 40.000 florij- 〃 nen toereikend zijn aan heele, nieuwe duiten en geen penningen, 〃 omdat de inlander op die, wegens hare kleinte, minder is gesteld."

Het is merkwaardig, dat de inlandsche bevolking, die zoo lang gewoon was aan eene munt van zoo geringe waarde als de pitjes en zoo vele dagelijksche benoodigdheden zich heeft aanteschaffen van luttele waarde, als sirihbladen, sigaren, vruchten enz., minder gesteld is geweest op de halve dan op de heele duiten. Dit pleit tegen het beweren van sommigen, dat voor de inlandsche bevolking van Java eene nog kleinere munt dan onze tegenwoordige halve cent aan te bevelen zou zijn geweest (*).

Indien al in 1780 op Java de pitjes uit de wandeling waren, als handelsmunt voor Bali bleven zij nog gewild, en in de Verhandeling der munten, maten en gewigten van Nederlandsch Indië, in het vierde deel van de Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen (1784) vindt men aangeteekend, dat te Sumanap en op Java de looden pitjes gingen tegen 8.000 stuks voor eene Spaansche daalder en dat de koperen Chinesche of Japansche pitjes, ook keppengs genaamd, in Java's oosthoek deden 405 à 410 stuks voor eene ronde Spaansche reaal.

(*) Zie H. C. Millies, notice sur les nouvelles monnaies pour les colonies orientales Néerlandaises, in de Revue de la numismatique belge, Tom. II, 3e série.

Hetzelfde verschijnsel doet zich thans voor met de stuivertjes, welke de inlander ongaarne aanneemt, omdat zij te klein zijn.

BANTAM.

Van het voormalige rijk van Bantam zijn ons bekend eene zilveren en drie geel koperen munten met Javaansche opschriften en eene tinnen munt met Arabisch opschrift.

Als de oudsten dezer munten beschouwen wij die met Javaansche opschriften. Daartoe behoort in de eerste plaats een fraai, zilveren stuk, afgebeeld onder no. 171, van 4.7 Ned. duimen middellijn, met een zeskant gat van 1 Ned. duim in de grootste doorsnede. Dit gat is omgeven door een smal randje, tusschen hetwelk en een breederen rand men in ouderwetsch Javaansch schrift leest: ꦥꦔꦺꦫꦤꦫꦠꦸ (Pangeran Ratoe). De lettergreep ꦠꦸ (*toe*) is eenigzins misvormd. De andere zijde heeft alleen de randen, terwijl het veld daartusschen glad is. Deze munt schijnt te zijn gegoten, volgens het model der Chinesche koperen munten.

Van gelijken stempel, maar beter gevormd, is eene geel koperen munt, afgebeeld onder no. 172, van 3 Ned. duim middellijn, voorzien van een zeskant gat, waarvan de grootste doorsnede 1 Ned. duim lang is, omgeven door een smal randje, tusschen hetwelk en den breederen buiten- rand mede het opschrift ꦥꦔꦺꦫꦤꦫꦠꦸ (Pangeran Ratoe) te lezen is. Deze munt weegt ongeveer 5 Ned. wigtjes.

Daar op beide voorgaande munten geen jaartal voorkomt, kan men het tijdstip van het munten daarvan niet met juistheid aangeven. Raffles neemt voor de koperen aan het jaar 1489, dat hij schijnt afteleiden uit het opschrift Pangeran Ratoe, „the title by „which a prince of Bantam, who reigned in that year, is recognised „by the Javans." Het bewijs hiervan wordt echter niet geleverd; maar als een negatief bewijs van de oudheid dezer munt kan men

aanvoeren, dat de eerste Europesche reizigers, die in Bantam kwamen, niet van deze munt spreken en dat zij nog geen kenmerk van Mohamedaanschen invloed draagt.

Crawfurd zegt in zijne History of the Indian Archipelago, deel I, bl. 281, dat door Pangeran Ratoe wordt verstaan de Pangeran Sebrang Ler, „een hoofd, dat te Demak regeerde in het begin van de zestiende „eeuw." Deze opvatting echter is meer dan onwaarschijnlijk, vermits geen enkel exemplaar dezer munten immer elders dan in Bantam is gevonden, en hieronder nog eene munt wordt beschreven, die nevens „Pangeran Ratoe" ook tot opschrift voert: „ing Bantan" (van of te Bantam).

Eene derde, schijnbaar vóór-Mohamedaansche munt van Bantam, van geel koper en waarschijnlijk ook gegoten, afgebeeld onder no. 173, heeft eene middellijn van 2,5 Ned. duim, weegt ongeveer 4 Ned. wigtjes en is, evenals de voorgaande, voorzien van een zeskant gat, tusschen welks rand en den breederen buiten-rand, zes malen herhaald worden de Javaansche cijfers ꧔ (4) en ꧐ (0). Welke hiervan de beteekenis kan zijn, hebben wij niet kunnen nagaan. De andere zijde heeft alleen de randen, zonder letters of cijfers — Deze munt schrijven wij aan *Bantam* toe, omdat zij slechts daar is gevonden.

Eene vierde, geel koperen, waarschijnlijk gegoten munt, afgebeeld onder no. 174, is een weinig grooter dan de hierboven beschrevene. Zij weegt ongeveer 4 Ned. wigtjes, is 2,5 Ned. duim in diameter en heeft mede een zeskant gat, eene smalle binnen- en eene breedere buiten-rand. Tusschen die randen is het opschrift ڤڠيرن راتو اڠ بنتن (Pangeran Ratoe ing (van, te) Bantan, — de drie stippen van de ڠ in اڠ zijn wegens plaatsgebrek weggelaten). Deze munt, hoezeer nog een Javaansch opschrift voerende, dagteekent reeds uit den tijd, toen met het Mohamedanisme het Arabische schrift was ingevoerd. Het Mohamedanisme had toen echter nog niet genoegzaam veld gewonnen, om met het schrift ook de taal des lands van de munt te bannen, en het komt ons voor, dat men haar kan stellen als te behooren tot het laatst van de 16de of het begin van de 17de eeuw, toen een vorst

van Bantam, gedurende zijne minderjarigheid, den titel van Pangeran Ratoe voerde. Zulks vinden wij opgeteekend in een handschrift van 1710, getiteld: „Oorsprong van de eerste heerschappij of de beginselen van de „Javaansche regeringen op 't eiland Groot Java," alwaar wij lezen:

„En gelijk die vorst (Pangeran Mohamad), op zijn vertrek naar „Palembang, op Bantam eene van zijne bijwijven, genaamd Kiai Gedeh „Waranoe Giri, zwanger gelaten had, zoo was die onderwijlen be- „vallen van een zoon, 't welk dan de eenigste nagelatene spruit „zijnde, dewijl de vader met zijne echte vrouwen geen kinderen ge- „procureerd had, zoo was hij ook zijns vaders successeur en genaamd „Pangeran Ratoe gedurende zijne minderjarigheid, in welken tijd de „Regering waargenomen werd door den rijkbestierder Kiai Dipati „Mangkoeboemi en na diens overlijden door Pangeran Rana Manga- „la, en dit heeft geduurd tot dat voorsz: Pangeran Ratoe 15 jaren „oud was, als wanneer hij de regering met groot ontzag en aanzien „zich zelf aantrok met den titel van Sulthan Aboel Mafokier Abdoel „Kadir, die sommigen willen, dat hij zoude hebben gekregen uit Ara- „bië en anderen dat zich zelven daarmede zoude hebben doen tituleren. „Dit is dan ook de eerste Bantamsche vorst, die effective den naam „van sulthan heeft gevoerd en rekenen de Javanen zulks geweest „te zijn volgens derzelver Djisaka Ao. 1540, hetwelk naar onze „reekg. zoude wezen Ao. Christi 1615".

Het komt ons niet onwaarschijnlijk voor, dat een vorst, die uit Arabië den titel van sulthan kreeg (wij vinden dit ook elders dan in het vorenbedoelde handschrift opgeteekend), zoodanig onder den Mohamedaanschen invloed stond, dat hij het Arabische schrift op zijne munt aannam en daarom meenen wij te mogen gissen, dat de Pangeran Ratoe, wiens titel met Arabische letters gegrift werd, de hiervoren genoemde vorst was.

De eerste Europesche reizigers melden de vorenbedoelde munten niet. Zij schijnen alleen gekend te hebben eene kleinere munt van zeer slecht allooi, waarschijnlijk van koper, vermengd met veel tin.

Want, terwijl Linschoten, omstreeks 1590, haar zegt te zijn van koper, verklaart Houtman in 1596, dat zij was 〃 erger van allooi als lood.”

〃 Sprekende van de manier men aldaar koopt, verkoopt en han- 〃 delt” zegt Linschoten in het 20ste capittel van zijn Itinerarium: 〃 Zoo 〃 is te weten, dat in de Sunda en is anders geen geld als een munte 〃 van koper, genaamd Caixa, van de grootte van een Hollandsche 〃 duit, doch wel de helft dunner, en heeft in ’t midden een gat, 〃 om een snoer daar door te rijgen: want zijn gemeenlijk 200 of 〃 duizend aan malkanderen geregen, waarmede zij haar rekening we- 〃 ten te maken, als volgt: 200 *caixas* is een *sata*, en vijf *satas* doen 〃 duizend *caixas*, welk is zoo veel als een crusaat van Portugal, of 3 〃 Carolus guldens, Nederlandsche munt.”

Houtman zegt in zijn Journaal, den 11 Junij 1596, in Straat Sunda: 〃 de maats mangelden voor 12 realen van achten *caxias*, om altijd 〃 paijement te hebben. Dit is zeker munte, erger van allooi als 〃 lood, en worden bij 200 teffens bij malkanderen geregen, ’t welk 〃 men dan noemt, *una sata de caxas*.” Volgens hem gingen 116 caxas op een reaal, maar deze waardebepaling verschilt onbegrijpelijk veel van die van Linschoten, volgens wien 1000 stuks gingen op drie Carolus guldens.

Van de kasja’s of pitjes uit den tijd van Linschoten en Houtman zijn geene exemplaren tot ons gekomen en zullen er vermoedelijk wel niet meer bestaan, daar zij om hunne broosheid zoolang geen weerstand hebben kunnen bieden aan de behandeling door menschen of aan den tand des tijds. De eenige munt van die soort, welke wij kennen, is van een veel later tijdperk. Het zijn zeer dunne, tinnen stukjes, afgebeeld onder no. 175, wegende ongeveer 1,2 Ned. wigtjes, van 2 Ned. duimen middellijn met een rond gat van een duim, waarom het opschrift, aan de eene zijde: محمد بنتن سنة ١١٤٩ (Mohamad Bantan, jaar 1149 (1736/37). De andere zijde is glad. De toen regerende sulthan van Bantam was genaamd Aboe’l alfatah Mohamad Sjafa’ Zin’ oelarifin. De juiste waarde van die munt is slechts bij

gissing nategaan, namelijk door te onderstellen, dat zij van gelijke grootte was als die van lateren tijd, waarvan ons eene waarde-bepaling bekend is door eene verhandeling der Munten, Maten en Gewigten van Nederlandsch Indië van omstreeks 1782, geplaatst in het 4de deel van de Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. Daar wordt van de pitjes gezegd: „op Bantam wegen 6000 5/4 pond, en gaan 25 op een duit, doch „op de Lampongs zijn ze niet gangbaar."

Nevens deze inheemsche was ook de Compagnie's koperen munt reeds in het begin van de 18de eeuw in Bantam gangbaar. Bij artikel 9 van het op den 9 December 1733 tusschen de O. I. Compagnie en den Sulthan van Bantam gesloten contract „beloofde en nam de Sulthan, uit eigen beweging en ter betooning van zijn' goeden wil omtrent de Maatschappij, aan, om koperen duiten met Compagnie's stempel in zijn rijk gangbaar te zullen maken tegen den prijs, zoo als die op Batavia haren vasten koers hebben, namelijk acht voor eene dubbele stuiver, in voegen dat ook reeds bewerkstelligd is gemaakt door de publicatie van het plakaat, op den 31 Julij dezes jaars door zijne Hoogheid deswegen geëmaneerd."

CHERIBON.

Ook de vorsten van Cheribon hebben munten geslagen, hoewel geene andere, voor zoo ver ons is gebleken, dan kleine tinnen pitjes of pities, die aanvankelijk gemaakt werden onder toezigt van aanzienlijke hoofden, waarschijnlijk voor rekening van de vorsten. Het volgende uittreksel uit een contract tusschen de Oost-Indische Compagnie en de drie vorsten van Cheribon, Sulthan Sepoeh, Sulthan Anom en Panembahan Cheribon, op 8 September 1688 gesloten, geeft omtrent die munt eenige bijzonderheden aan.

„Art. 14. En om nu voorts te beter alle confusies, bedrog en schagcherij in 't maken der pitjes te weren en voor te komen, mitsgaders om te kunnen onderscheiden wiens pitjes te ligt of te klein gemaakt zijn, zullen vooreerst niemand eenige pitjes mogen maken dan Raksa Negara van Sepoeh's, en Soera di Nata van Anom's wege, als van ouds daartoe geregtigd wezende, en ieder ook niet meer mogen hebben dan twee vuren, mitsgaders een stempel van gelijke grootte en rondte, op een van dewelke staan zal moeten de karakters of letters van Sulthan Sepoeh en op de andere die van Sulthan Anom, en zullen ook geen pitjes voorts mogen worden voorgebragt of gangbaar gesteld dan met voorgaande kennis van de respectieve prinsen, Sulthan Sepoeh en Sulthan Anom, hunne heeren en meesters, en die dan ook zoodanig in de rondte gestempeld, getjapt, mitsgaders een kwart rijksdaalder waardij van een katti twee tail netto zwaarte en gewigt moeten zijn, of zullen anders in boete en verlies van al hunne goederen vervallen.

„Art. 15. Doch zeggen gemelde prinsen Sepoeh en Anom wel speciaal aan zich te behouden en te reserveren 't regt en vermogen om bij 't afsterven of veranderen van de nu gestelde en gekwalificeerde pitjes-makers, de toemenggoengs Raksa Negara en Soera di Nata,

anderen, 't zij een of meer personen daartoe aan te stellen en te kwalificeren, met dit onderling beding nogtans, dat de stempel of stempels in hunne tegenwoordige grootte en karakters en zoomede de pitjes in hare tegenwoordige zwaarte en gewigt, gelijk ook 't getal van de tegenwoordige vier vuursteden, zijnde van ieder' oudsten prins twee stuks, niet zullen mogen veranderd, verminderd of vermeerderd worden, dan met gemeene berading en goedvinding van de gezamelijke drie prinsen gebroeders, Sulthan Sepoeh, Sulthan Anom en den Panembahan Cheribon."

Deze overeenkomst doet zien, dat reeds toenmaals de Bataviasche regering trachtte het uitoefenen van het muntregt door de inlandsche vorsten op Java onder haren invloed en bedwang te brengen, natuurlijk met het doel om den omloop van 's Compagnies munt te bevorderen. Hierin schijnt zij echter niet te best geslaagd te zijn, want in eene resolutie van 13 November 1733 leest men nog: „dat „tot dezen tijd de uitgave der duiten in de landen van Cheribon „niet heeft kunnen worden in trein gebragt, ter zake de gezamen- „lijke prinsen daarin geen te grooten zin betoonden te hebben, uit „inzigte zulks eenige vermindering zoude kunnen toebrengen in hun- „ne inkomsten door het missen van het voordeel, hetwelk door dezelven „met het slaan en distribueëren van looden pitjes behaald wordt".

De voordeelen van de munt voor de Cheribonsche vorsten waren echter hoogst onbeduidend. Na het overlijden van de bovengenoemde, gekwalificeerde pitjes-makers, Raksa Negara en Soera di Nata, werd het muntregt verpacht aan Chinezen, en uit eene overeenkomst tusschen de vorsten Pangeran Panembahan, Pangeran Dipati Anom, Pangeran Aria Cheribon, Pangeran Radja Koesoema, en den kapitein der Chinezen en Sabandar (ontvanger der zee- en handelsgeregtigheden) te Cheribon, Tan Siangko, van 1 Januarij 1710, blijkt, dat deze het maken der looden pitjes had gepacht voor niet meer dan 200 rijksdaalders 's jaars, welke som niet verhoogd werd bij de opvolgende overeenkomsten van 2 April 1715, 29 April 1720, 1 September 1744 en 18 Januarij 1752.

Volgens het aangehaalde contract van 1688 moesten de pitjes voeren de karakters of letters van den Sulthan Sepoeh of Anom. Er zijn ons geene exemplaren van die munt uit dien tijd bekend, maar wij onderstellen, dat het opschrift in Javaansch of Maleisch schrift zal zijn geweest, zoo als toenmaals ook in Bantam gebruikelijk was, en zich ook laat denken, omdat het fabriceren geheel voor regtstreeksche rekening van de vorsten en onder toezigt van inlanders plaats had.

Waarschijnlijk uit den tijd, dat het munten der pitjes in pacht aan Chinezen afgestaan was, dagteekenen de beide munten, afgebeeld onder no. 173 en 174, die wij uit Cheribon hebben ontvangen.

Wij laten hier volgen de verklaring van de Chinesche opschriften, zoo als die ons is gegeven door den Heer M. von Faber, ambtenaar voor de Chinesche taal in Nederlandsch-Indië; — gebrek aan Chinesche druktypen noodzaakt ons de daarin voorkomende Chinesche karakters achterwege te laten.

„No. 173. Hierop vinden wij twee verschillende karaktervormen; de drie karakters *shi* (het bovenste), *taan* (het onderste), en *ju* (het regtsche) zijn in den gewonen drukvorm, terwijl *hau* (het linksche) den zegelvorm heeft. Op de gewone wijze te werk gaande, kunnen de twee eerste karakters *shi* en *taan* den naam aanduiden van eenen vorst, terwijl de twee andere karakters eene gedeeltelijke aanhaling uitmaken van een gezegde van Confucius, algemeen als gelukwensch gebezigd en beteekenende: later (daarna, in den vervolge) bloeijend (voorspoedig), zijnde het geheele gezegde: *kwang ts'ien ju hau*, eerst doorluchtig, daarna bloeijend. Mijne meening is echter, dat de twee eerste karakters niet in het hofdialect (dus niet *shi taan*), maar wel in dat van Emoei behooren uitgesproken te worden, wanneer wij voor de uitspraak krijgen: *soe taan*, en dat zij niet den naam van eenen vorst aanduiden, maar slechts gebezigd zijn tot transcriptie van het woord *Sulthan* (*).

(*) Vergelijk de hiermede overeenstemmende verklaring van den Heer C. F. M. de Grijs, in het Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, deel V bl. 488.

„No. 174. De vier karakters op dit muntstukje zijn in drie verschillende vormen geschreven. Het bovenste, *pang*, is in den gewonen drukvorm; het onderste, *k'i*, in den loopenden vorm, voorkomende in schrijfvoorbeelden; terwijl de twee overige karakters, *laan* (het regtsche) en *páu* (het linksche), loopende vormen zijn, door handelaren en particulieren in hunne brieven gebezigd.

„Met deze drie schrijfwijzen voor ons op één muntstukje, waarop geene verkorte vormen van karakters mogen gebruikt worden, moeten wij besluiten, dat de vervaardiger daarvan, even als de meeste Chinezen op Java, niet meer afwist van zijn karakterschrift, dan het hoog noodige voor dagelijksch gebruik en geene bepaalde studie heeft gemaakt van zijne taal.

„Men kan, even als bij elke echt Chinesche munt gedaan behoort te worden, de twee karakters *pang* en *k'i* aannemen als te zijn de naam des vorsten, gedurende wiens regering het muntstukje geslagen is, als wanneer *laan* in verbinding met *páu*, beteekenende *kostbaarheid* en op munten vertaalbaar door *munt*, verkeerdelijk gebezigd is voor het gelijkluidende *laan*, een bijvoegelijk voornaamwoord, overdragtelijk gebezigd in de beteekenis van uitstekend, dewijl *laan* de naam is van eene bloem, door de Chinezen geacht als de koningin der bloemen. *Laan* (het eerste) kan echter ook juist zijn, indien het met *pang* en *k'i* dient tot transcriptie van eenig Javaansch of Arabisch woord" (*).

Ook de Europesche invloed deed zich gevoelen op de Cheribonsche munten, zoo als blijkt uit no. 175, dat in slechte en onduidelijke Romeinsche kapitalen is gestempeld met het woord CHERIBON.

(*) Vergelijk als voren. Wij wagen de onderstelling, dat *pang k'i laan* eene transcriptie is van het Javaansche *pangéran* (prins), en verbonden met *pau* dus beteekent: *munt van den pangéran.*

SUMANAP.

De Sumanapsche Regenten hebben, voor zoo ver ons bekend is, nimmer muntregt gehad of uitgeoefend. Evenwel hebben zij hun stempel geslagen op reeds gangbare munten. Wanneer dit een aanvang heeft genomen, hebben wij niet kunnen nagaan; de tegenwoordige Sumanapsche hoofden en beambten schijnen niet rond voor de zaak te willen uitkomen. Zooveel is zeker, dat dit stempelen reeds voor lang in zwang was, althans er bestaan zoogenaamde reaal batoe's (ruwe, met het wapen van Spanje gestempelde stukken zilver), die zijn geklopt met het woord سمنف (Soemĕnĕp) in een vierkant, zooals de onder no. 176[a] door ons afgebeelde munt (*). Dit is tot in den loop van deze eeuw voortgezet, want men vindt zoodanigen stempel op Nederlandsch Indische guldens van 1822, verder op Nederlandsche rijksdaalders, Maria Theresia-daalders, Nederlandsche generaliteits guldens (no. 177) en gouden tienguldenstukken.

Slechts op de reaal-batoe's is de stempel vierkant; op de andere

---

(*) Het zijn zeker deze stukken, die in de verhandeling der munten, maten en gewigten van Nederlandsch Indië, in deel IV der Verhandelingen van het Bataviaasch genootschap (1784) worden genoemd *vierkante Spaansche realen* en waarvan gezegd wordt, dat zij gemeenlijk bij het gewigt werden berekend, zijnde in Holland ƒ 22:10$^1/_2$ waard, doch bij 's Compagnie's boeken gesteld op ƒ 33:6 (zoo leest men op blz. 311 van het aangehaalde deel der Verhandelingen, tweede uitgaaf; op blz. 294 staat echter ƒ 23:6, hetgeen beter met den prijs in Holland overeenkomt) het mark, terwijl zij per stuk op Batavia, Java en Malakka waard waren 1:12, rkds. doch op Bantam en in de Lampongs wel 1:16 rkds.; bij massa gaven de Chinezen ter vervoer voor de 101 realen 133$^1/_2$ rkds.

Per stuk zal hier zeker beteekenen zoo veel van dat zilver als aan gewigt gelijk stond aan een rijksdaalder of dukaton.

stukken ovaal. Op sommige reaal-batoe's vindt men bovendien nog eenig getal met Arabische cijfers ingeklopt, waarvan wij onder no. 176[b] almede eene afbeelding geven.

Men zegt, dat de in 1854 overleden Sulthan van Sumanap, Pakoe Nata Ningrat, een niet onaanzienlijk voordeel trok uit dit stempelen, waarvoor hij natuurlijk liet betalen, onder voorgeven, dat de stempel een waarborg was voor de echtheid van de munt. Volgens mededeeling van den ouden Raden Adipati Pringgo-lojo, die gedurende vele jaren rijksbestierder van Sumanap was, heeft de genoemde Sulthan in 1818 of 1819 eene kommissie benoemd om het zilvergeld te stempelen, daar er toenmaals veel valsch geld in omloop was. Aanvankelijk was de stempel eene bloem, maar daar ook die werd nagemaakt, besloot de Sulthan tot het doen stempelen met het woord *Sumanap.* In 1825 zou men dat stempelen hebben gestaakt, toen de Sulthan de Nederlandsche krijgsmagt naar Celebes vergezelde, maar aangezien de heer van Coevorden in het bezit is van eenen zoodanig gestempelden Nederlandschen gulden van 1842, schijnt men later daarmede, hoezeer welligt op minder groote schaal, te zijn voortgegaan. Thans is het voor goed opgehouden.

Omtrent de plaats van stempeling der bovenbedoelde stukken kan uit den aard van den stempel geen twijfel bestaan. Minder zeker is die plaats voor de eveneens gestempelde of liever geklopte reaal-batoe's, waarvan wij eene afbeelding geven onder no. 178—180. Vermits wij echter hier handelen over dergelijke geklopte munten, hebben wij geen bezwaar gezien in het opnemen van laatstbedoelden te dezer plaatse, hoewel wij volstrekt niet zeker zijn, dat hunne stempeling mede te Sumanap heeft plaats gehad.

No. 178 vertoont in Arabische cijfers hetzelfde getal (230), duidelijk met denzelfden stempel daarin geklopt, als no. 176[b], en bovendien ingegrift of hol ingeslagen het woord *belandjar* met Arabische of Maleische letters. Zoowel de overeenkomst in de cijfers, als het woord *belandjar*, dat in zuiver Maleisch *belandja* luidt, schijnen op een' Madureschen oorsprong te wijzen.

De stempel op no. 179 en 180 (600 en 300 binnen een vierkant vak, voorzien van een halfrond aan de bovenzijde) is minder zeker van Madureschen of inlandschen oorsprong, vermits de cijfers zijn Romeinsche cijfers en het halfrond eene figuur bevat, die veel op een kruis gelijkt. Met dit soort van stempel vindt men ook reaal-batoe's, waarop de getallen 100, 200, 500, 800, 1000 en, naar men zegt, zelfs 2000 en 3000 voorkomen, ook zonder halfrond boven het vierkant.

Volgens welke eenheid die cijfers berekend zijn, durven wij niet bepalen, maar volgens het gewigt moeten de reaal-batoe's met 300 de helft zijn van die met 600.

Nog worden reaal-batoe's op Java gevonden, die met eene roset of eenig ander klein figuur geklopt zijn, vermoedelijk waarmerken van kooplieden, evenals de teekens op het syceezilver in China.

SUMATRA.

ATJEH.

Hoewel het rijk Atjeh geen gedeelte uitmaakt van Nederlandsch-Indië, meenen wij toch eene beschrijving der munten van dat rijk gevoegelijk in dit werk te kunnen opnemen, omdat Atjeh gelegen is op het eiland Sumatra, waarvan verre weg het grootste gedeelte tot Nederlandsch-Indië behoort, en ook, omdat Atjeh blijkt de inlandsche staat van den Oosterschen archipel te zijn, waar een ordelijk muntwezen het ernstigste is gemeend geweest. Wij mogen dit immers afleiden uit de omstandigheid, dat munten van hetzelfde gehalte en dezelfde grootte aldaar door verschillende vorsten zijn geslagen, zoodat daarbij een vast systema op den voorgrond stond.

Sedert lang zijn gouden en tinnen munten van Atjeh bekend. In de reisbeschrijving van John Davis van 1598 (*) leest men: „Men „heeft er verscheidene soorten van munt: *cashes*, *mass*, *koupan*, *pardaw* „en *tayell.* Kapitein Davis zag maar twee soorten: eene van goud, „genaamd *mass*, ter grootte van eenen stuiver, en zoo gemeen als „deze in Engeland is; de andere van lood [tin?], genoemd *caxas* „of *cashes.* Omtrent 1600 *cashes* maken eenen *mass*; 400 *cashes* eenen „*koupan*; 4 *koupans* eenen *mass.* Vijf *mass* zijn 4 Engelsche schel„lingen; 4 *mass* maken eenen *pardaw*; vier *pardaws* zijn een *tayell.*"

De koepang's, pardaw's en tail's zijn hoogst waarschijnlijk slechts conventionele munten geweest, want deze zijn ons nimmer voorgekomen.

(*) Prevost, hist. beschr. der reizen, enz., deel I, bl. 449.

J. J. de Roij zegt ook in zijne Voyagie, gedaan naar Borneo en Atchin in 't jaar 1691 en vervolgens, bl. 127: „Het gangbaar „munt, dat hier [Atjeh] meest in zwang gaat, zijn goude masen, „doende 1/4 rijkd. ieder, doch zijn dezelve van zulk een goed allooi „niet als het ongemunte goud, 't welk ten meesten deele [daaruit] „spruit, dat de koningin de magt van de munt te laten slaan aan haar zel- „ve neemt en behoudt, en consequentelijk haar voordeel daarvan heeft."

Het is opmerkelijk, dat de Roij niet spreekt van de tinnen Atjehnesche munt. Misschien was die toenmaals en later weinig in de wandeling, want ook Marsden maakt in zijn uitgebreid werk over de oostersche munten (*) daarvan geen gewag. In dat werk zegt hij omtrent Atjeh alleen: „Of this kingdom, now in a state of the „utmost degradation, though formerly of some political importance in „that part of the east, there are a few small, thin and gold coins, weigh- „ing only 9 grains each. They are impressed with rude Arabic cha- „racters, have no dates, and are denominated *mas* (from a word signi- „fying gold), which is by our traders more commonly written *mace.*"

In zijne History of Sumatra, 3e uitgaaf, 1811, bl. 401 en in zijn Maleisch Woordenboek spreekt hij echter ook van binnen Atjeh gangbare, kleine, looden munten, genaamd piti's of cash, geslagen voor het verkeer op de markten.

Marsden geeft slechts drie verschillende gouden *masen* van Atjeh op, namelijk eene met het opschift: سلطان جوهن بن دولة شاه (*Sulthan Djohan bin daulat sjah*), eene met: ركن الدين بن دولة شاه (*Roekn'oedin bin daulat sjah*), en eene met: صفر الدين بن دولة شاه (*Safar'oedin bin daulat sjah*). Op de andere zijde van al deze soorten ontcijfert hij slechts de woorden: سري سلطان (*Sri sulthan*).

Marsden twijfelt aan de juistheid zijner verklaring van deze opschriften. Hij meent, dat drie zonen (Djohan, Roekn'oedin en Safar'oedin) van eenen Sulthan, genaamd *Daulat Sjah*, muntregt uitoefenden, „tenzij"

(*) Numismata Orientalia Illustrata, 1825, deel II, bl. 808.

laat hij volgen; „wij veronderstellen, dat de volzin *ben daulat* niets „meer beteekent, dan dat zij van vorstelijke afkomst waren".

Volgens de exemplaren van dergelijke munt, in het kabinet van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen aanwezig, en volgens de afbeeldingen bij Marsden zelf (pl. LIV) mogen wij echter stellig verklaren, dat de lezing van Marsden بن دولة (*ben daulat*) fautief is en zijn moet بردولة (*berdaulat*). Kasimirski (*) verklaart دَوْلَة door: „pouvoir, „empire, monarchie universelle (*comme* une chose, qui passe des uns aux „autres). *De là*, dynastie, famille régnante; princes de la maison ré„gnante; *et par excellence*, le khalifat. *De là vient que des princes puis„sants, reconnaissant la légitimité du khalifat, se faisaient accorder des „titres honorifiques comme ceux-ci*: سيف الدولة *Epée de l'empire*," enz. بردولة (*berdaulat*, of *daulat* met het Maleische voorvoegsel *ber*) beteekent dus: de regerende.

Het is te meer te verwonderen, dat Marsden aan eenen *sulthan Daulat* heeft gedacht, omdat hij geenen vorst van dien naam in zijne History of Sumatra vermeldt, terwijl hij het woord *daulat* wel in zijn woordenboek opneemt als een Arabisch substantief en adjectief (heil, voorspoed, geluk enz. en heilig, voorspoedig, gelukkig enz.), dat als een titel of bijnaam gegeven wordt aan al de takken van het geslacht der Sulthans van Menangkabau.

De onjuiste lezing van Marsden is voorzeker toe te schrijven aan de slechte stempeling der door hem beschrevene exemplaren, maar die stempeling is toch niet zoo slecht, dat wij uit zijne afbeeldingen niet wat anders en duidelijkers zouden kunnen lezen.

No. MCCXXXV van Marsden (bij ons no. 181) vertoont duidelijk سري سلطان . . . . . جوهن ساه بردولة (*Sri Sulthan . . . . . Djohan Sah berdaulat*).

Wanneer men het geschiedkundig overzigt van Atjeh in de History of Sumatra van Marsden vergelijkt met de kronijk van Atjeh (Translation of the Annals of Acheen) in het Journal of the Indian Archi-

(*) Dictionnaire Arabe-Français, 1847.

pelago and Eastern Asia, Singapore 1850, deel IV, bl. 598, dan blijkt, dat twee vorsten over Atjeh geregeerd hebben, die den naam Djohan droegen. Zij waren Ala'oedin Djohan Sjah, van 1735 tot 1760, en Badr'oedin Djohan Sjah, van 1763 tot 1765. Het laat zich begrijpen, dat onder de 25jarige regering van den eerste meer munt is geslagen dan onder de hoogstens 2jarige van den tweeden, zelfs al neemt men aan, dat deze laatste vorst, te midden van de onrust, die zijne regering kenmerkte en met zijne vermoording eindigde, daartoe de middelen en gelegenheid hebbe gehad. Wij zijn dus van meening, dat deze munt moet geacht worden tusschen 1735 en 1760 geslagen te zijn.

No. MCCXXXVI van Marsden (bij ons no. 182) vertoont min of meer duidelijk: فادك سري سلطانه عناية ساه ..... بردولة (*Padoeka Sri Sulthanah Anajat Sah ...... berdaulat*). De naam Anajat, welke zeer duidelijk te lezen is, was die van de koningin Anajat Sjah, welke van 1672 tot 1684 regeerde.

No. MCCXXXVII bij Marsden (bij ons no. 183) is onduidelijk gestempeld, maar laat toch toe zonder veel moeite te lezen: فادك سري سلطانه تج العالم صفة الدين بردولة (*Padoeka Sri Sulthanah Tadj'al-alam Sifat' oedin berdaulat*). Deze was ook eene koningin en regeerde van 1638 tot 1672.

Het Bataviaasch Genootschap bezit vier gouden *masen* van Atjeh, waarvan wij drie afbeelden en beschrijven, zijnde de vierde te onduidelijk om met eenige zekerheid beschreven en afgebeeld te worden.

No. 184, zwaar 0,7 Ned. wigtjes. Voorzijde: سري سلطان علاء الدين معاية ساه (*Sri Sulthan Ala'oedin Ma-ajat Sah*); keerzijde: ابن سلطان احمد ساه (*ibn Sulthan Ahmad Sah*); d. i. de verhevene Sulthan Ala'oedin Ma-ajat Sah, zoon van Sulthan Ahmad Sah.

Volgens de kronijk van Atjeh regeerde deze Sulthan van 1635 tot 1638. Hij was getrouwd met eene dochter van zijnen voorganger en behoorde dus welligt niet tot het stamhuis der vorsten van Atjeh, waardoor zich laat verklaren, dat hij zich noemt zoon van Sulthan Ahmad, van welken naam eerst veel later een Sulthan den troon van Atjeh beklom.

No. 185, zwaar 0,69 Ned. wigtjes. Voorzijde: فادك سري سلطانة كمالة ساه (*Padoeka Sri 'Sulthanah Kamalat Sah*); keerzijde بردولة . . . . (. . . . . . *berdaulat*); d. i. de beminde verhevene Sulthanah Kamalat Sah . . . . . . de regerende. Jammer dat een gedeelte der keerzijde onleesbaar is, want daaruit zou ons waarschijnlijk zijn gebleken de naam van den vader dezer vorstin, die van elders niet bekend schijnt. Zij heeft geregeerd van 1684 tot 1695.

No. 186, zwaar 0,69 Ned. wigtjes. Voorzijde: سري سلطان علاء الدين (*Sri Sulthan Ala'oedin*); keerzijde: جوهن شاه بردولة (*Djohan Sjah berdaulat*); d. i. de verhevene Sulthan Ala'oedin Djohan Sjah, de regerende. Deze vorst bekleedde den troon van 1735 tot 1760.

Er zijn ons dus gouden *masen* van Atjeh bekend, geslagen gedurende de regering van de volgende vorsten:

Ala'oedin Ma-ajat	van	1635	tot	1638
Tadj'al-alam Sifat, oedin (koningin) . .	〃	1638	tot	1672
Anajat (koningin)	〃	1672	tot	1684
Kamalat (koningin)	〃	1684	tot	1695
Ala'oedin Djohan	〃	1735	tot	1760(*).

Van de tinnen munt van Atjeh zijn ons twee soorten bekend.

De eene soort (no. 187) is zeer onduidelijk gestempeld en slecht afgerond. Slechts door vergelijking van eenige exemplaren met elkander kan men daarop lezen: ([?] بندر اجه دار (السلام) (*bandar Atjeh dar [al-salam]*); d. i. de stad Atjeh, het verblijf (des vredes?); en aan de andere zijde: (†) صفه of صقه en سنه ١٢٥٦ (*sanah* 6521). Het jaartal moet blijkbaar omgekeerd gelezen worden, aldus: ١٢٥٦ (1256=1840).

De andere soort (no. 188) is duidelijker gestempeld. Voorzijde:

(*) Deze jaartallen zijn volgens de kronijk van Atjeh en verschillen eenigzins van die van Marsden.

(†) Misschien staat er صفة. Kasimirski heeft in zijn woordenboek: صَفَّة = petite partie (de toute chose).

بندر اچه دار السلام (*bandar Atjeh dar al-salam*); d. i. de stad Atjeh, het verblijf des vredes. De keerzijde vertoont drie figuren als groote, liggende و, waarvan de beteekenis ons niet bekend is, benevens het jaartal ۱۲۶۰ (1260=1844). Beide zijden hebben bovendien eene parelrand.

Deze munten behooren tot de zoogenaamde kasja's of pitjes, welk laatste woord is verbasterd van het Maleische ڤيتس (pities). Volgens den vorengenoemden John Davis gingen omtrent 1600 kasja's op eenen mas, terwijl Marsden in zijn Maleisch Woordenboek, onder het woord ڤيتس, zegt, dat omstreeks 600 kasja's of pitjes op eene Spaansche mat gaan. De kasja's moeten in den tijd van Davis (1598) aanmerkelijk kleiner zijn geweest dan de thans bekende, want de mas geldt thans en gold ook ten tijde van de Roij (1691) een vierde rijksdaalder of Spaansche mat. In den tijd van Davis heeft dus eene Spaansche mat moeten gelden 6400 kasja's of pities of nagenoeg 1/25 cent van onze tegenwoordige munt, hetgeen niet onwaarschijnlijk is, wanneer men nagaat, welke buitengewoon kleine tinnen muntjes van de Sulthans van Palembang bekend zijn.

PALEMBANG.

Van geenen inlandschen staat uit den Nederlandsch-Indischen archipel bezit het Bataviaasch Genootschap zulk eene uitgebreide verzameling inheemsche munten als van Palembang. Zij zijn, op eene enkele uitzondering na, die van rood koper is, van tin gegoten en dalen af tot eene buitengewone kleinte.

Wij zullen deze munten volgens chronologische orde overzien.

No. 189. Tin. Rond. Zwaar 0.75 Ned. wigtje. Middellijn 17 millimeters. Met een rond gat van 5 mill. in het midden. Daarom: السلطان في بلد فلمبغ سنة ١٠٦١ (*al Sulthan fi balad Palembang sanat* 1061); d. i. de Sulthan van het rijk Palembang, jaar 1061=A. D. 1650/51.

No. 190 Tin. Rond. Zwaar 0.38 Ned. wigtje. Middellijn 14 mill. Opschrift als voren met het jaar 1130=A. D. 1717/18.

No. 191. Als no. 190, maar zwaar 0.48 Ned. wigtje en met het jaartal 1163=A. D. 1749/50.

No. 192. Als no. 190, maar zwaar 0.4 Ned. wigtje en met het jaartal 1183=A. D. 1769/70.

No. 193. Rood koper. Zwaar 2.1 Ned. wigtjes. Middellijn 21 mill. Met een rond gat van 7 mill. diameter. Het stuk heeft eene gladde rand van ruim 1 mill. en eene dergelijke, maar smaller, rondom het gat. Het opschrift luidt: هذا فلوس في بلد فلمبغ سنت ١١٩٨ (*haza feloes fi balad Palembang sanat* 1198); d. i. deze obolus is van het rijk Palembang, jaar 1198=A. D. 1783/84.

Het genootschap bezit ook twee muntjes, als no. 189, maar met het jaartal 1200 (verkeerd gestempeld) =A. D. 1785/86 en met het jaartal 1202=A. D. 1787/88.

No. 194. Als no. 189, maar met het jaartal 1203=A. D. 1788/89.

No. 195, 196, 197, 198, en 199 hebben allen hetzelfde opschrift, luidende: مصروف في بلد فلمبغ ١٢١٩ (*matsroef fi balad Palembang* 1219; d. i. duit van het rijk Palembang 1219=A. D. 1804/5. Het verschil tusschen deze vijf munten bestaat uit de grootte en het gewigt en uit de meerdere of mindere juistheid van de opschriften:

No.	195	is	groot	18	mill.	diam.	en	weegt	0.8	Ned.	wigtjes.
"	196	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	197	"	"	13	"	"	"	"	0.2	"	"
"	198	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	199	"	"	10	"	"	"	"	0.08	"	"

Tot zoover de munten, die een jaartal voeren, waardoor men weet, dat zij zijn vervaardigd:

no. 189 onder Pangeran Seding Radjeh.

no. 190 en 191 onder Sulthan Mahmoed Badar'oedin Lemah-bang.

no. 192 onder Soesoehoenan Ahmad Nadjam'oedin.

no. 193 en 194 onder Soesoehoenan Mohamad Baha'oedin.

no. 195 — 199 onder Soesoehoenan Mahmoed Badar'oedin.

No. 200. Rond. Middellijn 15 mill. Met een vierkant gat van 7 mill. doorsnede. Weegt 0,45 Ned. wigtje. Opschrift: علامة سلطان (*alamat Sulthan*); d. i. teeken des Sulthans.

No. 201. Rond. Middellijn 14 mill. Met een vierkant gat van 8 à 9 mill. doorsnede, in de hoeken eenigzins afgerond. Weegt 0,18 Ned. wigtje. Opschrift als voren.

No. 202. Rond en digt. Middellijn 18 mill. Zwaarte 0,8 Ned. wigtje. Opschrift: سلطان رتو ڤفترن دلقاريه (*Sulthan Ratoe papoetran dalkarih* [?]); d. i. Sulthan Ratoe zoon .... Wij kennen geene aanneembare verklaring van deze woorden.

No. 203. Rond. Middellijn 21 mill. Met een rond gat van 6 mill. diameter. Weegt 2.3 Ned. wigtjes. Opschrift: مصروف في بلد فلمبغ در سالم (*matsroef fi balad Palembang dar salam*); d. i. duit van het rijk Palembang, het verblijf des vredes. Het eerste woord is onduidelijk en moet

misschien anders gelezen worden. Daar de overige woorden echter zeer duidelijk zijn en geen twijfel omtrent de lezing overlaten, zoo kan het eerste woord, althans in beteekenis, niet veel van مصروف verschillen.

No. 204—217 zijn onduidelijk; op enkelen kan men het woord Palembang onderscheiden, maar de meesten hebben slechts krullen en teekens, die geene geregelde lezing toelaten. No. 217 is de ligtste munt, die wij kennen.

Al deze munten, behalve no. 193, zijn tin en aan de keerzijde glad.

De stukken zonder gat heeten „pities boentoe" en die met een gat „pities teboh." De eersten werden in zakjes van nipah-bladen, koepat geheeten, genaaid. Elke koepat bevatte 250 stuks, ter waarde van een „kedjer" of 1/16 reaal, gelijk aan 20 Nederlandsch-Indische duiten.

2 kedjer waren in waarde = s'tali (*setali*) of $^1/_8$ reaal=40 duiten,
2 tali 〃 〃 〃 〃 een soekoe 〃 $^1/_4$ 〃 〃 80 〃
2 soekoe 〃 〃 〃 〃 〃 djampel 〃 $^1/_2$ 〃 〃 160 〃
2 djampel 〃 〃 〃 〃 〃 reaal=320 duiten.

Een reaal werd gerekend als een Spaansche daalder; 16 koepats of 4000 stuks pities boentoe hadden dus eene waarde van ongeveer *f* $2^1/_2$. Dit geldt voor de pities boentoe van de standaard-grootte, zoo als die, afgebeeld onder no. 190—193. Van de overigen is de waarde niet meer bekend; men zegt, dat zij in minder aantal dan de genoemden gemunt zijn.

De pities teboh werden bij 500 stuks aan eene dunne rotan geregen. Zulk eene ris heette een tjoetjoeb en was in waarde gelijk aan 1 tali; 4000 stuks gingen op de reaal. Natuurlijk is de waarde van de kleinere soorten ook minder geweest.

Deze tinnen munten, blijkbaar gegoten in eene soort van wafelijzer, werden aangemaakt door de hoofden der Chinezen ter hoofdplaats, die het regt daartoe, waarschijnlijk bij wijze van pacht, van de Palembangsche vorsten verkregen.

Zij waren in 1821, tijdens de verovering van Palembang door de Nederlanders, nog in de wandeling, echter zeer weinig in getal en niet gewild, daar zij verdrongen waren door de Compagnies- en Gouvernements-duiten en door zilvergeld, en zulks niettegenstaande de laatste sulthan, Mahmoed Badar'oedin, zware straffen had bedreigd op het weigeren der pities.

Buiten deze inheemsche munt waren in Palembang onder het vorstenbestuur gangbaar Spaansche piasters, Maria Theresia daalders, drieguldens en guldens, en stukken (halven of djampels, en kwarten of soekoes) van Spaansche piasters. De Maria Theresia daalder was alleen in de verre binnenlanden gewild. Ook kleine munt, zoo als stuivers, dubbeltjes en schellingen, was in omloop.

Bij de grensvolken van de Ranau, Moelak, Lematang- en Redjang-districten is thans nog, voor de waarde van 10 à 12 duiten, in omloop een klein, rond, zilveren muntje, afkomstig van de kust van Koromandel, en bekend onder den naam van wang djagong (maïs-korrel-geld). Ook in een gedeelte der Lampongsche districten en van Benkoelen is deze munt nog in de wandeling.

DJAMBI.

Even als Palembang, schijnt Djambi in vroegere jaren eene uitgebreide circulatie gehad te hebben van kleine, tinnen munt, die ook daar pities heette en waarvan verscheidene exemplaren van verschillenden stempel zich in het kabinet van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen bevinden. Zij zijn de volgende:

No. 218. Rond. Gewigt p. m. 5 Ned. wigtjes. Diameter 3 Ned. duimen, met een vierkant gat van 1 Ned. duim in doorsnede. Voorzijde: خليفة المؤمنين (*Chalifat' al moeminin*); d. i. heer der geloovigen. [Wij hebben ook een exemplaar, waarop deze woorden omgekeerd zijn gestempeld.] Keerzijde: سنة ١٢٥٦ (*sanat* 1256); d. i. jaar 1256=A. D. 1840, benevens eenige strepen, die meer schijnen te dienen om de ledige ruimte op de munt te vullen, dan eenige beteekenis te hebben. De vorst, die in 1840 in Djambi heerschte, was Sulthan Mohamad Fachar'oedin.

No. 219. Rond. Gewigt ongeveer 5 Ned. wigtjes. Diameter 3 Ned. duim met een rond gat van 13 millimeters middellijn. Voorzijde: اين فتس بلنجا راج فطاني (*Ini pities belandja radja fathani*). De spelling is nog al foutief, vooral door het weglaten van de meeste punten, die bij de letters behooren.

Oppervlakkig zou men geneigd zijn dit opschrift te vertalen door: „deze pities is een betaalmiddel van den vorst van Patańi (op het Maleische schier-eiland). Maar vooreerst hebben wij deze munt uit Djambi ontvangen met de verzekering, dat zij daar te huis behoorde, en ten tweede zou de spelling فطاني voor ڤتاني of فتاني al zeer vrij zijn. Veeleer meenen wij فطاني te mogen afleiden van فطن, dat Richardson

verklaart door *wise*, *intelligent*, *sagacious*. Wij zouden dan hebben: „deze pities is een betaalmiddel van den wijzen koning."

Keerzijde; خليفة المؤمنين سنة ١٢٦١ (*Chalilifat al moeminin sanat* 1261); d. i. heer der geloovigen, jaar 1261 = A. D. 1845). In dat jaar regeerde eveneens de Sulthan Mohamad Fachar'oedin.

* Ook bij dit opschrift zijn de meeste punten weggelaten.

No. 220. Rond. Gewigt ongeveer 5 Ned. wigtjes. Diameter 3,2 Ned. duim, met een rond gat van 1,3 Ned. duim middellijn.

Voorzijde: اين فتس حربع سنة ١٢٦١ (*Ini pities harba* (?) *sanat* 1261); d. i. deze pities . . . . . . jaar 1261 = A. D. 1845. Wat حربع beteekent, weten wij niet te verklaren; de stempel is duidelijk.

Keerzijde glad.

No. 221—231. Elf soorten van kleine, tinnen, achtkantige pities met een rond gat, waarvan de zwaarste ongeveer 1 Ned. wigtje en de ligtste ongeveer 0.7 Ned. wigtje weegt. Zij zijn allen aan de eene zijde glad en dragen aan de andere zijde het opschrift: سلطان انوم سري اڠلاڬ (*Sulthan Anom Sri Inglaga.*)

Een jaartal is op deze munten niet uitgedrukt, zoodat wij tot gids, om den tijd der stempeling te bepalen, slechts de namen en titels van den vorst hebben. Onder de Djambische vorsten vinden wij, volgens de zegelstempels onder de originele contracten, door hen met de voormalige Oost-Indische Compagnie en de tegenwoordige Nederlandsch-Indische Regering gesloten, in 1721 Sulthan Astra Inglaga; in 1756 Sulthan Ahmad Zin'oedin, wiens zegel in het randschrift heeft: Sulthan Anom Sri Inglaga; in 1833 Sulthan Fachar'oedin met hetzelfde randschrift om zijn zegel.

Dit randschrift heeft een sterk Javaansch karakter en beteekent: „de jonge Sulthan (oppervorst), de luisterrijke in den oorlog."— De vorsten van Soerakarta en Djokjokarta voeren ten huidigen dage nog den titel van Senapati ingalaga, dat is: opperbevelhebber in den oorlog.

De vorst van Djambi, die in 1721 regeerde, schijnt de laatste geweest

te zijn, die eenen zuiver Javaanschen naam, dien van Astra Inglaga, voerde. Zijne opvolgers voerden Arabische namen, maar toch konden zij hunne Javaansche titels niet geheel ter zijde stellen, en, tegen de gewoonte der Indische vorsten, die gewoonlijk Arabische spreuken tot randschrift voor hunne zegels gebruiken, plaatsten zij als randschrift hunnen Javaanschen titel.

De onderwerpelijke pities zijn dus waarschijnlijk geslagen door de Sulthans Ahmad Zin'oedin of Mohamad Fachar'oedin, dus in de laatste helft der vorige of in de eerste helft van deze eeuw.

Wij hellen over tot het gevoelen, dat deze pities niet veel later dan 1760 zijn gemunt, en gronden dit gevoelen op het bestaan van nagemaakte Compagnies-duiten, allen met een jaartal van het laatst der 18e eeuw, die vroeger in Menangkabou vervaardigd werden en in Djambi gangbaar waren (no. 232 en 233). Een inlandsch muntstelsel, zoo ingerigt, dat tinnen en koperen scheide-munt gelijktijdig aanwezig was, laat zich moeijelijk denken, daar het een begrip van financieel evenwigt veronderstelt, dat men bij eenen inlandschen vorst wel te vergeefs zal zoeken. Daarom meenen wij, dat de kleine tinnen munt de eerste, oorspronkelijke is en dat de nagemaakte duit slechts eene stuiptrekkende poging was om door eigen munt den invloed van 's Compagnies-munt en gevolgelijk ook dien van de Compagnie zelve te keeren. Later heeft men dan ook in Djambi grootere, tinnen munt gemaakt (de onder no. 218 — 220 hiervoren beschrevene), die in waarde eenigzins de duit naderde.

In de verhandeling der munten, maten en gewigten van Nederlandsch Indië, in deel IV der Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen (1784), vindt men voor de gangbare munt in Djambi overgewezen naar Palembang, en aldaar gezegd, dat 4000 pities gingen op eene Spaansche reaal.

SIAK.

Eigen munt van Siak is ons niet bekend.

Alleen is ons omtrent de tegenwoordige geldcirculatie aldaar gebleken, dat er geene andere zilveren munt gevonden wordt dan de dollar, wier waarde in Siak afhankelijk is van den tijdelijk aanwezigen voorraad van zoogenaamde haantjes-duiten (*).

Behalve deze duiten worden er ook dollar-centen als pasmunt gebruikt, wier waarde mede aan eene rijzing of daling onderhevig is, al naar mate van het voorhanden zijn van veel of weinig haantjes- duiten.

Deze laatste, ongelukkige muntsoort blijkt alzoo de standaardmunt van Siak te wezen; — een bewijs te meer voor het zeer lage standpunt, waarop dit Maleische rijk nog staat.

(*) Zie over deze muntsoort lager, onder *Celebes*.

BANKA.

Geene natie ter wereld is zoo aan hare nationale eigenaardigheden en gebruiken gehecht als de Chinesche. Waar zich dan ook Chinezen in groot aantal ophouden, trachten zij zich een eigen bestuur te geven en eene zekere onafhankelijkheid aan te nemen. Het is dus in het minst niet te verwonderen, dat in de groote Chinesche vestigingen ter Westkust van Borneo en op het eiland Banka ook munt werd geslagen, die onder de Chinesche mijnwerkers gangbaar was, zonder dat die gangbaarheid door den souverein des lands was erkend. Zulks hield stand, tot dat de souverein tusschen beiden trad en slechts de door hem als wettig betaalmiddel erkende munt toestond te gebruiken.

Van Banka zijn ons twee tinnen, Chinesche munten bekend, waarvan wij de verklaring door den Weleerwaarden Heer J. J. Langenhoff, R. K. geestelijke te Soengei Selan laten volgen.

No. 234. Voorzijde, in het Kai- of Keh-dialect, dat op Banka het meest gesproken wordt, boven: *sjoen* (gelukkig); onder: *hien* (voorspoedig). Keerzijde, links: *si* (best); regts: *kong* (gemeene).

De letters *kong-si* vindt men zeer veel boven de deuren van Chinezen, die gezamenlijk handelen of werken, en staat gelijk met ons: *firma. Sjoen-hien* is de naam, welke het gezelschap, dat soms uit leden van dezelfde familie bestaat, aanneemt = firma N. N. De Chinezen kiezen voor dien naam uit hunne bloemrijke taal gewoonlijk geluk en voorspoed voorspellende woorden. Sjoen-hien kong-si beteekent dus niets anders dan den naam, door den munt-uitgever voor zijne firma aangenomen. Zijn persoonlijke naam luidde natuurlijk geheel anders.

Vóór de invoering van duiten op Banka was aldaar algemeen in gebruik, dat een gegoed, Chineesch koopman geld sloeg en eene waarde naar goedvinden aan dat geld hechtte. Deze munt werd zeer veel van tin geslagen en wel zoodanig, dat de intrinsieke waarde, welke slechts 1 cent bedroeg, eene waarde van 50 of 100 centen representeerde. De geldmunter gaf zijne munt voor die waarde uit en nam haar ook wederom daarvoor in ontvangst, doch door het namaken van deze munten verloor de oorspronkelijke munter soms een aanmerkelijk kapitaal. Zoo werd vroeger een rijke Chinees, Lim-Njoekpiang, die tinnen geld sloeg, gangbaar in de drie distrikten Pangkal-pinang, Koba en Toeboali, door het namaken van zijne munt, welke hij op bevel van het Nederlansch-Indische Governement moest inwisselen en versmelten, geheel geruïneerd. Vruchteloos heeft men getracht van zijne munt nog een exemplaar te vinden.

Uit het voorgaande blijkt, dat die munten slechts in eenen bepaalden kring gangbaar waren. De uitgebreidste kring was die van Lim-Njoekpiang.

No. 235. Voorzijde, boven: *tjien* (voorspoedig, regtvaardig, echt); onder: *foeng* (wind); links: *njat* (zon); regts: *mien* (klaar). Keerzijde, links: *kiem* (nu, thans); regts: *koe* (vroeger). De beteekenis dezer woorden is: de van oudsher gelukkige en echte, ware munt.

Gelijk boven reeds is opgemerkt, zijn ook deze woorden bloementaal en worden slechts als teekens tot onderscheiding van de munt van dezen of genen gebruikt.

No. 236. *Hoat* (vruchtbaar) *hien* (voorspoed).
" 237. *Hoé* (terugkeerend) *hien*.
" 238. *Tiang* (langdurig) *hien*.
" 239. *Sing* (overvloed) *hien*.
" 240. *Hap* (vereenigd) *Sing* (overwinning).
" 241. *Taai* (verheven) *hien*.

} De keerzijde van al deze munten is gelijk aan die van no. 234.

BORNEO.

PONTIANAK.

Van dit rijk kennen wij twee koperen en eene tinnen munt. De laatste (no. 242) is waarschijnlijk de oudste, voor zoover zich dit uit het niet duidelijk gestempelde jaartal laat bepalen. De middellijn is 2,6 Ned. duim; de zwaarte 6 Ned. wigtjes. De voorzijde heeft: بلنج فنتيانق دان ممفاوه سنة ١٢٢٣ (*belandja Pontianak dan Mampawa*, *sanat* 1223); d. i. munt van Pontianak en Mampawa, jaar 1223=1808. De keerzijde heeft eene balans met schalen, en daar onder: عادل (*adil*); d. i. regtvaardigheid, alles in navolging van Engelsche munten, voor Britsch-Indië geslagen.

Deze munt moet geslagen zijn door Sulthan Sjarif Kasim, die zijnen op den eersten dag van dat jaar overledenen vader, Sulthan Abd'-oel Rahman, had opgevolgd als Sulthan van Pontianak, en tot 1819 regeerde. Hij had vroeger het beheer gevoerd over Mampawa, maar bij zijne bestijging van den troon van Pontianak gaf hij de benedenlanden van Mampawa over aan Panembahan Soeria Nata Kasoema. Uit het opschrift zijner munt schijnt echter te blijken, dat Sulthan Kasim souvereiniteit over Mampawa bleef pretenderen, hoezeer volgens de tractaten beide rijken geheel zelfstandig waren. Want vermits niemand anders dan de Sulthan van Pontianak deze munt heeft kunnen doen slaan en het voorkomen der namen van beide rijken op dezelfde munt op zekere eenheid schijnt te duiden, zoo bewijst dit, naar wij vermenen, genoegzaam het beweren, dat Sulthan Kasim op souvereiniteit over Mampawa bleef aanspraak maken, al zegt hij zulks op deze munt niet met ronde woorden.

Dezelfde stempel, maar van anderen slag, vinden wij terug op eene rood koperen munt van dezelfde grootte als de voorgaande en wegende ongeveer 5 Ned. wigtjes (no. 243). Het jaartal is echter 1226=1811.

Nog eene koperen munt (no. 244) van dezelfde grootte en stempel, maar van anderen slag is ons bekend. Zij is echter te slecht gestempeld, om het jaartal te kunnen onderscheiden.

Dit stuk draagt aan beide zijden de duidelijke sporen van vroeger te zijn gestempeld geweest met het cijfer ₩.

SAMBAS OF MAMPAWA.

De munten, die wij rekenen tot één dezer rijken te behooren, kunnen wij slechts op grond van eenige gissingen bepalen.

Wij kennen er twee, beiden van tin.

De oogenschijnlijk oudste (no. 245) is 2,7 Ned. duim in middellijn en weegt ongeveer 4 Ned. wigtjes. Zij heeft tot opschrift: ملك العادل (*malik al-adil*); d. i. de regtvaardige vorst.

De keerzijde is glad.

No. 246 is 1,7 Ned. duim in diameter met een rond gat van 0,9 Ned. duim. De eene zijde is glad; de andere heeft tot opschrift ٢٢ فضر ملك العدل (. . . . . . . *malik al-adil* 22). Het eerste woord weten wij niet te verklaren, evenmin als het cijfer 22.

Het eenige, waar wij ons aan kunnen vasthouden, zijn dus de woorden *malik al-adil*.

Deze bijnaam werd gevoerd door verschillende vorsten van de tegenwoordige Wester-afdeeling van Borneo, zoo als blijkt uit een groot aantal van hunne zegels, die wij geraadpleegd hebben. Zoo noemden zich vorsten van Sintang ملك المعبود (*malik al-maboed*); d. i. de geëerde vorst, of ملك الرحمن (*malik oel-rahman*); d. i. de goedertieren vorst: van Pontianak (in 1823) en van Mampawa (in 1787) ملك الباري (*malik al-bari*); d. i. de weldoende vorst: van Sambas (in 1819) en van Mampawa (in 1822) ملك العدل (*malik al-adil*).

Wij hebben de twee voren beschreven munten ontvangen uit de Wester-afdeeling van Borneo en wij meenen daarom ze te mogen bepalen als te zijn geslagen door een der beide vorsten van dat gewest, die zich *malik al-adil* noemden, en deze waren die van Sambas en van Mampawa.

SAMBAS.

In het rijk van Sambas heeft zich het zonderlinge verschijnsel voorgedaan van een imperium in imperio in den letterlijken zin des woords. De Chinesche kolonisten aldaar hadden zich een rijk gesticht met eigen bestuur, eigene regtspleging, eigene gemeentelijke instellingen en eigen munt.

Maar ook hier kenmerkte zich de associatie-geest, die de Chinezen zoo innig bezielt en zoo sterk maakt. De bevolking was verdeeld in verschillende vennootschappen of kongsi's, die onderling onafhankelijk waren, ieder hun eigen bestuur en hunne eigene instellingen hadden, en dikwerf ook vijandig tegenover elkander stonden. Zij hadden ook ieder hunne eigene munt (*).

Na de geheele onderwerping dezer kongsi's aan het Nederlandsche gezag is natuurlijk hunne munt vervallen, maar nog weinige jaren geleden waren slechts zilveren Spaansche matten en Nederlandsche guldens de gewone handels- en de eigen tinnen munten de verkeerpenningen.

De Chinezen, hoewel tot verschillende kongsi's behoorende, hebben het nut ingezien van eene gelijkvormige munt, want hoezeer de opschriften verschillen is de vorm en de zwaarte van de hier bedoelde munten, voor al de kongsi's gelijk. Zij zijn allen drie Ned. duimen in diameter, omgeven door eenen vrij breeden, gladden rand, in het midden voorzien van een vierkant gat met een smal randje, en we-

---

(*) Deze kongsi's, vereenigingen om mijnen te ontginnen, moet men wel onderscheiden van de geheime genootschappen of hoei's der Chinezen, welke ook in Sambas eene zoo belangrijke rol hebben gespeeld.

gen 13 à 15 Ned. wigtjes. Zij hadden eene verpligte waarde van vijf duiten ieder en zoo iemand het gebied der kongsi verliet, kon hij die stukken voor de opgegevene waarde bij het kongsi-bestuur inwisselen.

Wij kennen van deze munt de vier volgende soorten:

No. 247. Van de kongsi Tai-kong.

De voorzijde heeft in de Chinesche hoftaal: *ta-kiang-kongsi*, en in het Kantonsche dialect: *tai-kong-kongsi*, hetgeen beteekent: het genootschap (of de vennootschap) van de groote rivier.

De keerzijde heeft in de hoftaal: *hô sjoen* en in het Kantonsche dialect: *wô sjoen* of: *fô sjhoen*, dat is: overeenstemning en gehoorzaamheid, of: overeenstemmende gehoorzaamheid.

De kongsi Tai-kong had vroeger haar hoofdkwartier te Montrado.

No. 248. Van de kongsi Tjap'ng-foen.

De voorzijde heeft in de hoftaal: *sjihwoe-fan-kongsi*, en in het Kantonsche dialect: *Tjap'ng-foen-kongsi*, dat is: het genootschap (of de vennootschap) van vijftien aandeelen of deelen.

De keerzijde heeft: *li-joeng*, dat is: voordeelig in 't gebruik.

Deze kongsi was vroeger gevestigd te Loemar.

De verklaring der opschriften van de beide voorgaande munten is die van dr. A. P. Happer, een Amerikaansch presbyteriaansch zendeling, die in het jaar 1854, op zijne terugreis naar de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, Batavia aandeed. Dr. Happer was een van die Christen-zendelingen, die aan eene grondige, wetenschappelijke opleiding tot hun vak, in verband tot het land, waarin zij zich voornemen hun werk te aanvaarden, eenen onbegrensden, maar verstandigen en bedaarden ijver paren voor hunnen soms zoo ondankbaren werkkring. De verklaringen van dr. Happer werden ons treffend bevestigd door vertalingen van de opschriften van de beide genoemde munten, die wij uit Sambas ontvingen, en dit doet ons vol vertrouwen stellen op de mede uit die streek ontvangen vertalingen van de beide volgende gelijksoortige munten.

No. 249. Voorzijde: *liemtien-kongsi*, dat is: genootschap (of vennootschap) van den regen op het rijstveld. Keerzijde: *liep-tjin*, dat is: opregte munt.

De kongsi Liem-tien was gevestigd te Boedok.

No. 250. Voorzijde: *samtiaoe-keoe kongsi*, dat is: genootschap (of vennootschap) der drie mijnen. Keerzijde: *liep-tjin*, dat is: opregte munt.

Deze kongsi was vroeger gevestigd in de omstreken van Sepang.

BANDJERMASIN.

De eenige munt, die ons uit dit rijk bekend is, is van rood koper en eene nabootsing van de oude Oost-Indische Compagnies duiten. Aan de eene zijde voert zij het zeer slecht bewerkte cijfer VOC met een christen-jaartal er onder. Wij kennen daarvan twee verschillende stempels (no. 251 en 252). De andere zijde heeft een gekroond wapenschild, beladen met het woord بنجر مسين (*Bandjarmasin*). Zij weegt ongeveer 1.5 Ned. wigtje.

Omtrent den oorsprong of de waarde van deze munt is ons niets met zekerheid bekend. Alleen wordt door bejaarde en met Bandjermasin goed bekende Arabieren verzekerd, dat zij zou zijn geslagen door den Engelschen Resident, Alexander Hare, die onder het Britsch tusschenbestuur niet alleen daar het Gouvernement vertegenwoordigde, maar zelfs al zeer goed op weg was om zich zelven daar een onafhankelijk rijkje te stichten. Misschien zou hij daarin geslaagd zijn, indien Sir Thomas Stamford Raffles, met wien hij naauw bevriend was, langer aan het bestuur ware gebleven. Bij de wederoptreding van het Nederlandsche gezag moest hij echter, hoewel protesterende, zijn rijk in embryo verlaten.

Wij hebben wel nergens het authentieke bewijs gevonden, dat Hare munt zou hebben geslagen, doch zouden niet verwonderd zijn, indien het bleek, dat hij werkelijk zich dit souvereine regt had aangematigd; maar het komt ons voor 's hands onaannemelijk voor, dat hij daartoe zou hebben gekozen eenen stempel met het cijfer der O. I. Compagnie, terwijl zijn Gouvernement op Java dien stempel niet bezigde. De hoofdtrek van het karakter van Hare was eene grenzelooze zucht

naar onafhankelijkheid. Deze zucht voerde hem zoover, dat hij vrijwillig in ellende en afgescheiden van de gansche beschaafde maatschappij op de Kokos-eilanden ging wonen en daar een leven leidde, dat iederen man van opvoeding, zoo als hij toch was, een walg moest wezen.

Iemand van zoodanig karakter zal niet waarschijnlijk het zinnebeeld eener maatschappij van uitsluiting en monopolie op zijne munt hebben doen stempelen. Veeleer houden wij dus de onderwerpelijke munten voor het fabrikaat van eenen der inheemsche vorsten van Bandjermasin. Het nabootschen van wapenschilden en kroonen is onder hen toch niet vreemd, zoo als blijkt uit hunne rijkszegels, en evenmin was hun het namaken van Europesche munt vreemd, zoo zelfs, dat de Indische Regering, bij advertissement van 28 Julij 1778 de goede ingezetenen waarschuwde voor valsche gouden dukaten, scheepjes-schellingen en Spaansche realen, die van Bandjermasin ingevoerd werden.

De schaarschte in het Bandjermasinsche rijk van munt in het algemeen en van eigene Bandjermasinsche munt in het bijzonder blijkt ook uit de omstandigheid, dat in 1857 de luitenant Bangert, op eene reize in de binnenlanden, in de kampong Marantohoe, welke eene marktplaats is, geen geld aantrof: alle koopwaren werden aldaar tegen andere waren, meestal tegen rijst, geruild (*).

(*) Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde, deel IX, pag. 144.

CELEBES.

Uit het boek, getiteld: *Patoeriyolowâma Tâllò* of oude geschiedenis van Tello blijkt, dat onder de regering van Toe-mámênanga ri-aga-mâna, die omstreeks 1600 leefde en als Toe-mábitjâra of rijksbestierder over Goa heerschte, aldaar de eerste gouden en looden munt is geslagen (*).

Volgens mededeeling van den tegenwoordigen koning van Goa moet die gouden munt tweederlei geweest zijn, namelijk dinara of djingara (de grootste soort) en koepa (de kleinste soort), en Arabische karakters vertoond hebben (†). De looden munt, van welke soort er ook wel eens van koper vervaardigd werden, zoude benggolo geheeten hebben.

Zekere Kâre-Pôle moet de eerste muntmeester van bovengenoemden vorst geweest zijn.

Van deze munten is ons nimmer eenig exemplaar voorgekomen. Alleen hebben wij twee gouden muntjes gezien, welke de koning van Goa beweerde tot boven bedoelde soorten te behooren. Zij waren echter zoozeer afgesleten, dat geen opschrift daarop meer herkenbaar was. De grootste had een diameter van ongeveer 1.7 Ned. duim en woog 3.4 Ned. wigtjes; de kleinste was 1.3 Ned. duim groot en 2.4 Ned. wigtjes zwaar.

Het slaan van munten binnen Goa moet, volgens traditie, reeds omstreeks de helft van de 17de eeuw opgehouden hebben en wel on-

---

(*) Zie Matthes, Makassaarsche Chrestomathie, bl. 285.

(†) In de Makassaarsche Historiën, afgedrukt in het 7de deel van het Tijdschrift van Indische taal-, land- en volkenkunde, wordt op bladzijde 147 gezegd, dat de gouden penningen (munten) van Toe-mamenanga heetten *kare kandjara*.

der de regering van Toe-mênanga ri-bâllá-pangkâna of I-Malombâssi, wiens Arabische naam Hasan'oedin is.

De dinara is waarschijnlijk dezelfde munt als die, welke in de Verhandeling der munten, maten en gewigten van Nederlandsch Indië, in deel IV der Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap, wordt genoemd maas „gouden Macassaarsche munt, in 1650 op Macassar „geslagen, en toen waard een Spaansche reaal."

In een stuk, getiteld: Afbeeldsels der gouden, zilveren en koperen „stukken, en der schulpen en amandelen, die in geheel Azië voor „munt gangbaar zijn, uitgegeven t' Amsterdam, bij de weduwe van „J. van Someren, boekverkoopster in de Kalverstraat, bij de Gaper-„steeg, in Perkuis, 1682 (*)," vindt men de afbeelding van de beide zijden van een stuk, omschreven als volgt: „no. 5 en no. 6 is de „gouden munt des konings van Makassar, of van Celebes. Dit stuk „weegt twaalf grein; en de Hollanders houden 't voor een gulden „van hun munt; 't welk van onze Fransche munt drieëntwintig stui-„vers en acht penningen zou wezen. Het goud daar af is zeer goed."

Ook Crawfurd (deel I, bl. 282) spreekt van de Makassaarsche gouden mas. Hij geeft ook eene teekening, die twee van die stukken moet voorstellen, maar verzwijgt, dat die teekening is eene verkleinde navolging van de plaat bij Tavernier. Het opschrift van één dezer stukken is nog duidelijk te lezen, als سلطان حسن (Sulthan Hasan.... waarschijnlijk Hasan'oedin).

De waarde dezer masen schijnt of oorspronkelijk zeer verschillend of naar omstandigheden veranderlijk geweest te zijn. Terwijl wij in de aangehaalde Verhandeling lezen, dat zij in 1650 een Spaansche reaal waard waren, en Tavernier (ongeveer 1675) zegt, dat zij een gulden Hollandsch golden, vinden wij in eene manuscript-memorie van den admiraal Cornelis Speelman van 1669:

(*) Wij meenen als vast te mogen verzekeren, dat dit stuk een gedeelte uitmaakt van de vertaling van de reizen van Tavernier. Het is ons niet gelukt een exemplaar van het werk van Tavernier in handen te krijgen om het te vergelijken.

„Intjeh Berou, Maleijer, is nog pro reste schuldig 60 maas of 90 gulden." Hier wordt dus de maas tegen *f* 1½ gulden berekend.

De oorzaak van dit verschil in waarde-berekening zal nu wel niet meer opgehelderd kunnen worden.

Van andere munt van Makassar is ons niets gebleken dan het volgende, uit het manuscript: Rapport der bevinding wegens de Makassaarsche kommissie, door Dirk de Haas, de dato 21 Julij 1691: „Dewijl „alle eetwaren tot Makasser zeer goedkoop en de marktgangers „bij gevolg voor een stuiver meer kunnen koopen als telkens benoo-„digd zijn, zoo is tot accomodatie van een ieder van oudsher in „gebruik geweest zeker geld van minder waardij, 't welk door en se-„dert de verwoesting der oorlogen verloopen en niet meer gevonden „wordt. Zoo is ieder, tot slaven incluis, een muntmeester geworden, „makende van lood kleine, ronde, plat geklopte stukjes, wat dikker „dan een vlies, gaande zoo slecht heen, zonder stempel of iets daar-„op, tot 500 stuks in een dubbele stuiver, met dewelke op de markt „alles, dat er te koop is, kunnen koopen, zijnde bij gevolg zeer ge-„riefelijk voor arme menschen, die voor 10 stuks derzelven een pisang „en zoo voorts na advenant kunnen koopen. Men zoude op dezen „voet wel eene soort van gemunt geld kunnen slaan en in gebruik „brengen op den naam van Zijne Hoogheid Boni, die buiten twijfel „daar tegen niet zal hebben, en zoo zoude de E. Compage. daaruit „ook eenige voordeelen kunnen trekken."

Het is ons niet gebleken, dat dit denkbeeld immer uitvoering heeft erlangd of dat andere, kleine munt speciaal voor Makassar door de Compagnie is vervaardigd.

Daarentegen hebben Engelsche speculanten getracht eene bijzondere koperen munt, met toepasselijken stempel in het Boegiesch, op Celebes gangbaar te maken en in sommige streken, vooral aan de golf van Boni zijn zij daarin niet ongelukkig geslaagd. Deze munten hebben het volgende voorkomen.

No. 253. Zwaar 1.8 Ned. wigtje. Voorzijde: een haan, van de

linkerzijde gezien, staande op eene lijst, waarin gegrift C. R. Read, en daaronder vier onduidelijke teekens, die men bij den eersten oogopslag zou lezen: 1560, maar toch geen zuivere cijfers zijn. Voor den haan staat: تاته ملايو (*tatah*, voor تانه *tanah*, *melajoe*, d. i. het land der Maleijers); achter den haan: سات کڤڠ (*satoe kepeng*, d. i. een kepeng). Keerzijde: eene dubbele, achtbladige bloem of ster, waaronder in Europesche cijfers het Mohamedaansche jaar 1250 (1834/5), en rondom in de taal en het schrift der Boeginezen: *Wanoewa tana oerai — sedi kepeng*, d. i. het land van het westen, één kepeng.

No. 254. Gewigt als no. 253. Voorzijde: een haan van de regterzijde gezien, op een stukje grond. Daar boven: تاته ملايو (*tatah*, voor تانه *tanah*, *melajoe*, d. i. het land der Maleijers). Keerzijde als no. 253.

No. 255. Gewigt als no. 253. Voorzijde, in Boegineesch schrift: *tana Oegi* (d. i. het land der Boegi's) en daaronder 1250 (1834/5). Keerzijde: *séoewa doewi* (d. i. één duit).

Hoezeer deze munten niet uitsluitend voor Celebes aangemaakt zijn en de opschriften in de Maleische en Boeginesche talen alleen ten doel schijnen te hebben de aangegeven waarde voor het gros der inlandsche handelaren begrijpelijk te maken, hebben wij vermeend hen onder de munten van Celebes te moeten opnemen, als het eenige gewest van Nederlandsch-Indië, waarop zij eenige betrekking hebben.

Deze zoogenaamde haantjesduiten worden ook in vrij groot aantal gevonden in de binnenlanden van Sumatra en van Bandjermasin. Op het eerste eiland zijn zij ingevoerd langs de rivieren van de oostkust, en op het tweede hoogst waarschijnlijk door de in Koetei, Pegatan, enz. ten handel komende Boeginezen.

Op het tot Celebes behoorende eiland Boeton wordt nog eene zeer zonderlinge munt gevonden. Zij bestaat uit grove, katoenen lapjes van ongeveer vijf duim lang en drie duim breed, meestal blaauw en soms ook rood gekleurd. Men zegt, dat het een voorregt is van de princessen en hofdames van Boeton om deze lapjes te weven en tegen

tien op een duit uit te geven. Ook zijn aldaar gangbaar zeer kleine, rond geknipte stukjes van oude Hollandsche dubbeltjes.

60 Boetonsche lapjes vertegenwoordigen aldaar de waarde van één dubbeltje en wel van zulk een dubbeltje, waarop nog ééne letter van het opschrift zigtbaar is; wanneer ook die letter bij het snoeijen geschonden is, heeft het dubbeltje slechts de helft van zijne waarde.

50 dubbeltjes hebben op Boeton eene waarde van *f* 2,50. De inlander heeft het bijgeloof, dat al wie zulk een lapje in- of uit-voert, met zijne praauw zal vergaan.

Die zonderlinge muntsoort moet op Boeton zeer oud zijn, want reeds in het journaal van Apollonius Schot vindt men op 17 December 1612 aangeteekend: „op Boeton heb ik bevonden, bij gebrek van eenige „munt, haar daar te behelpen met lapjes in plaats van geld, zoodat „in dit contract (namelijk het contract door Apollonius Schot met den sulthan van Boeton aangegaan) ook een artikel is, met het„welk (de Compagnie) belooft op Boeton eene goede kwantiteit van „kasjes of andere koperen munt te brengen, die de koning belooft „ook reciproque onder zijn volk gangbaar te doen worden."

De voorliefde voor oude dubbeltjes heerscht eveneens op Celebes zelf, en in het district Wawa Boeloe was zelfs in 1860 geene andere munt gangbaar. Met moeite kon men er voor een gulden 6 en voor een $2^1/_2$ guldenstuk 15 dubbeltjes bekomen. Goederen van mindere waarde dan een dubbeltje werden op de passers geruild, omdat men geen kopergeld wilde aannemen, hetgeen men vreesde, dat het uitsterven der koffij zoude ten gevolge hebben.

Te Geliting (Flores) was het in 1860 verboden oude dubbeltjes uit te voeren, die aldaar mede de eenige gangbare muntsoort uitmaakten en ten getale van 8 stuks op een gulden gingen.

NALEZINGEN (*).

Pag. 2, *Noot.* Bij te voegen: Men vindt heele en halve rejal batoe, kenbaar aan de grootte en aan het aantal streepjes, ter wederzijde van het wapen op de voorzijde. De meesten zijn echter zoozeer gesnoeid of liever ruw afgekapt, dat aan het bepalen hunner waarde door eene vergelijking van hun gewigt niet meer gedacht kan worden.

" 3, reg. 13 v. o. "*versiert*". Bij te voegen: De bedoelde resolutie der Staten van Holland luidt in haar geheel, als volgt: De ridderschap, edelen en steden van Holland en West-Vriesland, representerende de Staten van den zelven lande, doen te weten; alzoo de bewindhebberen van de Oost-Indische Compagnie binnen Amsterdam ons te kennen gegeven hebben, dat zij supplianten, genegen zijnde bij alle mogelijke middelen de voorsz. Oost-Indische navigatie en de trafiek tot welstand dezer landen niet alleen in train te houden, maar ook te vermeerderen en deze landen hoe langs hoe meer aldaar bekend en in reputatie te maken, daar toe God Almagtig

(*) Hoewel wij, indachtig aan het Horatiaansche *nonum prematur in annum*, met het drukken van dit werk eerst een aanvang hebben doen maken, nadat wij daaraan eenige jaren gewerkt hadden, zoo hebben toch allerlei omstandigheden te weeg gebragt, dat veel eerst ter onzer kennisse kwam, toen reeds die gedeelten afgedrukt waren, waartoe dat nieuwe en onbekende behoorde. Zulks te vermijden was alleen mogelijk geweest door nog langer met den afdruk te wachten, maar wanneer zoude dan daarmede moeten begonnen zijn? Hoe het zij, wij hebben het beter geacht die nader ter onzer kennisse gekomene bijzonderheden als nalezingen, hoewel dan ook uitvoerige nalezingen, aan ons werk toe te voegen dan die aan onze lezers te onthouden. Wie weet, hoeveel nog na de uitgifte van dit werk aangaande de Nederlandsch Indische numismatiek, een nog zoo weinig bearbeid veld der wetenschap, aan het licht zal komen, waarvan wij het bestaan thans zelfs niet vermoeden kunnen?

zijn genadige zegening believen zal te verleenen, en tot nog toe denzelven handel in den lande gedaan is met realen van achten, halve en vieren, die de Portugezen (als gehad hebbende d' eerste trafiek en navigatie op dezelve landen) aldaar hebben bekend gemaakt, dewelke alles nu door den stilstand van de vaart op Spanje zoo schaars en kwalijk meer zijn te bekomen, dat de supplianten geen raad en weten, om van dezelve naar den eisch van de handeling gestadelijk geriefd te mogen worden, zoo hadden de supplianten, na voorgaande communicatie bij hare gecommiteerden over deze zaak met den Gouverneur van Bantam, en bij goedvinden van denzelven zeer raadzaam, ja hoog noodig bevonden dat eenige andere munt, ter eerster instantie tot een proeve geslagen, aldaar te lande gevoerd en geëxperimenteerd worden, om redenen eerst, dat daardoor deze landen en d' ingezetenen deszelfs in de voorsz. Oost-Indiën en andere contrijen veel beter bekend zullen worden; ten tweede, dat door zoodanige middelen zal worden geprevenieerd de valscheid in geld, voor dezen in de realen van achten bevonden en die nog weder gepleegd zoude mogen worden doordien dezelven realen, ten tijde als de schepen toemaken, bij de gemeene participanten opgewisseld worden, om daar mede den handel te drijven; door welke valscheid van munt deze landen in dezelve plaatsen zouden worden suspect, en geraken in groote disreputatie, ja verlies van haar goed succes en faveur met groote perikelen en zwarigheden verkregen; ten derden, dat bij gebrek van realen, die hier te lande zouden mogen ontbreken, waartoe de vijand genoegzaam zijn devoir is doende, als pogende de trafiek op de quartieren van Spanje en Portugal te beletten, dezelve navigatie tot een instal (?) zoude geraken, dat ook daardoor die kwade penninkjes, Cassias genaamd, in Oost Indiën cours hebbende onder 't gemeene volk, wezende valsche materie, te niet zoude mogen komen, in de plaats van dewelke de supplianten zullen zoeken in te voeren, heele, halve en kwarten van enkele reaaltjes, we-

zende het achtste deel, zestiende deel en twee en dertigste deel van een reaal van achten; door welke reformatie van munt de supplianten d' ingezetenen van de voorsz. landen zoo zullen behagen, dat zij zonder twijfel daarom meerder acces en vriendschap als van te voren zullen genieten, te meer dezelvige, zijnde van zeer kleine middel, minder munte behoeven; verzoekende daarom dat tot eere en reputatie dezer landen, en welstand van de voorsz. Oost Indische navigatie, Ons believe hen supplianten te vergunnen, accorderen en octroyeren den stempel, dat zij in de munt van Holland zullen mogen laten slaan stukken gelds van de grootte van een reaal van achten en van gelijk allooi en zwaarte, met ook halven en vierendeelen, aan d' eene zijde versierd met het wapen van Holland en Hollandia daarom, en aan d' andere zijde met het wapen van Amsterdam, geteekend Amstelodamum, als mede heele, halve en vierendeelen van enkele realen, alles, ten dienste als boven; welke penningen alleen in de voorsz. handelingen zullen mogen worden gebruikt, zonder hier te lande cours of gang te hebben; Zoo is 't, dat wij de zaak voorsz. overgemerkt, uit onze regte wetenschap, volkomen magt en authoriteit, de supplianten alhier, om redenen als voren, gegund, geconsenteerd en geoctroyeerd hebben, gunnen, consenteren en octroyeren bij dezen den voorsz. stempel, om tot Dordrecht in de munt van Holland te mogen laten slaan en doen munten zilveren stukken van de grootte, gewigt en allooi van een reaal van achten, en ook halven en vierendeelen van dien, aan d' eene zijde versierd met het wapen van Holland, en Hollandia daarom, en aan d' andere zijde met het wapen van Amsterdam en daarom Amstelodamum, ook van heele, halve en vierendeelen van enkele realen; mits dat de voorsz. munt binnen deze landen geenzins haren cours of gang zullen mogen hebben, uitgegeven, noch ontvangen zullen mogen worden, maar alleenlijk in de voorsz. negotiatie binnen Oost-Indiën gebruikt, welverstaande dat de stempelen daar af bij andere steden

van Holland (des verzoekende) zullen mogen gebruikt worden, of dezelve doen veranderen en gebruiken elks hunlieder Statenwapen aan d' eene zijde, zoo wanneer zijlieden mede op Oost-Indië negotieren zullen.

Gedaan in 's Graven-Hage onder 't zegel van de Staten, hierop gedrukt den 1 Maart des jaars onzes Heeren en Zaligmakers 1601.

Pag. 4, reg. 15 v. o. „*welke waarde . . . . . werd verhoogd tot* 10 *rijksdaalders*". Bij te voegen: De Regering had namelijk goudgeld voor Koromandel noodig en wilde tevens den particulieren uitvoer van kobangs naar Bantam, Koromandel en elders tegengaan, waarom zij besloot deze munt tegen laatstgenoemden prijs van de Bataviasche gemeente aan te nemen, hetzij in ruil voor zilvergeld, hetzij tegen betaling van interest (1/2 pCt. 's maands) voor het in kobangs aan haar te leenen kapitaal.

„ 5, reg. 15 v. b.: „*aanmerkelijke vervalsching*". Als noot bij te voegen: Sedert twee à drie jaren waren de Portugezen te Macao en de Chinezen, aldaar en in andere streken van China woonachtig, bezig met gouden kobangs te maken, volgens het Japansche model, welke zij, hoewel veel minder waard, te Batavia voor 10 rijksdaalders trachtten uit te geven. Eenige „vuile en baatzuchtige" menschen hadden bovendien zilveren, doch zwaar vergulde kobangs en itzeboes in de wandeling gebragt.

„ 7, reg. 3 v. b. „*plakaat van* 17 *Maart* 1701". Als noot bij te voegen: Bij dit plakaat, dat slechts voor Batavia „met den ressort van dien" gold, is niet alleen sprake van Nederlandsche, maar ook van Venetiaansche, Hongaarsche en andere Europesche dukaten. In Indië blijkt dus, wat goudgeld aangaat, dezelfde bonte verscheidenheid van muntsoorten, afkomstig uit allerlei landen, bestaan te hebben, als toenmaals in Nederland aangetroffen werd.

„ 12, reg. 9 v. b. „*concatinatie*", lees: concatenatie.

„ 14, reg. 13 v. o. „*blijven kan*". Bij te voegen: Uit deze Resolutie blijkt, dat de ongekartelde en meer of min gesnoeide, Hollandsche, Venetiaansche en andere dukaten slechts bij het gewigt verhandeld wer-

den. — Het goud was toenmaals om de West van Indië hoog in prijs in vergelijk met het zilver.

Pag. 15, reg. 10 v. o. „*bij gebrek aan gelegenheid .... vruchtbaar mogt maken*". Lees: Nadat op den 6den November 1764 door heropening te Batavia van eene „muntplaats" (vergel. pag. 51) wederom gelegenheid bestond tot het aanmunten van geld, was bij de gemeente aldaar de wensch gerezen, dat men weder, evenals vroeger, de rentelooze kapitalen in bewerkt en onbewerkt goud vruchtbaar mogt maken.

„ **16,** reg. 5 v. b. „*2 pct. aan geregtigheid voor de Compagnie*". Bij te voegen: Twintig jaren vroeger (1745) bedroeg deze geregtigheid 4 pct., doch zulks werd nu te bezwarend geacht.

„ „ reg. 11 v. o. „*tegen 2½ rijksd.*" lees: tegen 2½, 5 en 10 rijksd.

„ **17,** in fine. Bij te voegen: Bij billet van 1 December 1795 achtte de Regering het noodig de op- en ingezetenen van Batavia te herinneren aan de voor hen bestaande gelegenheid tot het doen aanmaken van heele en halve gouden ropijen op de boven omschrevene voorwaarden.

„ **18,** reg. 4 v. b. *Zij voerde in Indië het Nederlandsche zilvergeld aan.* Bij te voegen: Zeer talrijk zijn in de Resolutiën van de Staten en Gecommitteerde Raden van Zeeland de autorisatiën voor de kamer Middelburg van de O. I. Compagnie tot het doen slaan op de provinciale munt te dier plaatse van verschillende soorten van payement en ander zilvergeld. Merkwaardig is, dat meermalen bij het verleenen dier magtiging uitdrukkelijk werd bepaald, dat geen stuk geld, ten behoeve van de O. I. Compagnie gemunt, in Nederland zoude mogen uitgegeven, maar alles naar Indië vervoerd zoude moeten worden. Zelfs werd in 1624 bepaald, dat de stempels terstond na de munting weder „ingetrokken" zouden moeten worden. Waartoe deze bepalingen noodig waren, is ons niet duidelijk, vermits de schellingen, dubbeltjes, enz., welke de O. I. Compagnie liet slaan, volmaakt dezelfde waren als die, welke alom in Nederland gangbaar waren. De eenige reden, welke wij daarvoor kunnen uitdenken, is, dat de Regering welligt eenige winstderving op het stuk der munt vreesde,

indien de voor de O. I. Compagnie geslagene stukken hielpen voorzien in de behoefte aan geld in Nederland. Eenig bewijs voor dit vermoeden kunnen wij echter niet aanvoeren.

Pag. 21, reg. 7 v. o. 〃 *systheem*", lees: systeem.

〃 **31,** 〃 12 v. b. 〃 *oortjes*", lees: oordjes.

〃 **32,** 〃 7 v. o. 〃 *in conformité als voor dato geschied is.*" Bij te voegen: De Regering ging tot dezen maatregel te eerder over, omdat zij eene groote hoeveelheid van die soort van geld in kas had, welke zij nu niet langer onbenut behoefde te laten liggen, noch 〃 den vreemdeling 〃 en aankomenden koopman met zijne waren van de hand te wijzen en 〃 verlegen te laten, waardoor (deze) in 't aanstaande geheel zoude 〃 mogen achterblijven en (de Regering) van 't een en ander noodige 〃 zoude verstoken worden."

〃 **36,** noot (*) Bij te voegen: Patriasche missive, 16 April 1658.

〃 〃 〃 (†) Bij te voegen: Het bevel, in bovengenoemd plakaat vervat, gold mede voor 〃 allen en een iegelijk onder Onze gehoorzaamheid staande."

〃 **39,** noot (*) 〃 *in deze landen staande en gehoorende.*" Bij te voegen: Ook de plaats, waar de inwisseling zoude geschieden (het kasteel van Batavia) bewijst, dat dit plakaat geheel van locaal belang was. De inwisseling zoude plaats hebben ten overstaan van den fiskaal en van gecommitteerden uit den Raad van Justitie, alsmede onder de voorwaarde, dat een ieder onder eede verklaarde, dat zijne ter inwisseling aangebodene dukatons zijn eigendom of dat van zijnen lastgever waren en dat hij reeds in het bezit daarvan was geweest op het uur van afkondiging van dit plakaat.

〃 **40,** reg. 9 v. b. 〃 *buiten koers gesteld.*" Bij te voegen: Zie generale missive van 17 December 1690. Deze last werd ook medegedeeld aan de overige Oostersche kwartieren en verdere kantoren, terwijl in het kasteel te Batavia gedurende twee maanden tweemalen 's weeks ten overstaan van gecommitteerden uit de beide collegiën van Justitie gelegenheid werd gegeven tot inwisselen.

Pag. 40, reg. 10—12 v. b. „*Deze wijze van gangbaar maken, door middel van een afzonderlijk stempeltje (zoogenaamde klop), werd in* 1687 *ook toegepast op de stuivers.*" Deze zinsnede moet vervallen, om reden het kloppen niet geschiedde met het doel om de stuivers gangbaar te maken, maar om de echte van de valsche te onderscheiden.

„ „ „*Ten einde het uitgeven van valsche Zeeuwsche stuivers tegen te gaan.*" Bij te voegen: die den schijn hadden van dubbele stuivers, omdat zij met hetzelfde wapen als deze gestempeld waren.

Dat hier alleen van Zeeuwsche stuivers wordt gesproken, geeft aanleiding om te veronderstellen, dat de stuivers van Zeeland in grootere hoeveelheid dan die van andere provinciën in Indië in omloop waren. Waarom zou men anders bij voorkeur Zeeuwsche stuivers vervalschen? Dit vindt bovendien bevestiging in de omstandigheid, dat, volgens eene opgave van den Heer J. P. van Visvliet, archivaris van Zeeland, tusschen 31 October 1624 en 15 December 1684 door de Staten en door de Gecommitteerde Raden van Zeeland magtiging werd verleend om, voor rekening van de O. I. Compagnie, in de Zeeuwsche munt te doen slaan voor eene waarde van *f* 180.500 aan dubbeltjes en stuivertjes, ongerekend nog het aantal van die muntsoort, dat zich moet hebben bevonden onder de som van *f* 175.000 aan payement (schellingen, dubbeltjes en stuivers), tot het munten waarvan mede gedurende dat tijdvak autorisatie werd gegeven.

De Zeeuwsche dubbeltjes en stuivers zijn dus zeker in de groote meerderheid geweest; als de overige provinciën evenveel geleverd hadden, zouden de klagten over gebrek aan payement stellig minder dikwerf herhaald zijn geworden.

„ „ reg. 10 v. o. „*Ook werd dit middel aangewend . . . . . . te gemoet te komen.* Lees: Ook werd dit middel aangewend om vreemde, zilveren munt tegen een hoogeren koers binnen het ressort van Batavia en het verdere gebied van de Compagnie gangbaar te maken, tot welken maatregel de Regering moest overgaan, om den uitvoer daarvan tegen te gaan en in het gebrek aan contanten te gemoet te komen.

Pag. 40, reg. 5 v. o. „*tot 28 zware stuivers gangbaar gemaakt.*" Bij te voegen: terwijl de niet geklopte slechts 24 zware stuivers zouden gelden.

„ „ reg. 3 v. o. „*werd daarvan.*" Lees: werd van de gestempelde.

„ 41, reg. 1 v. b. „*tegen 30 zware stuivers.*" Bij te voegen: binnen de stad Batavia en het ressort van dien, mitsgaders binnen het verdere gebied van de Edele Compagnie op het eiland Java.

„ „ reg. 4 v. b. „*het naaste te wezen.*" Bij te voegen: De gestempelden bleven hunne vroegere waarde van 28 zware stuivers behouden. — Opmerkelijk is, dat blijkens dit plakaat de Regering niet alleen het „bedektelijk namunten" van deze ropijen door particulieren niet wenschelijk achtte (hetgeen zich door vrees voor vervalsching laat verklaren), maar ook het invoeren van die muntsoort door particulieren „tot betrachting van hun voordeel" wilde voorkomen. Er schijnt dus met dat verhoogen van den koers meer bedoeld te zijn dan alleen zorg voor te grooten uitvoer; want anders moest invoer door particulieren der Regering juist te stade zijn gekomen. Zij schijnt een kleingeestigen naijver voor particulieren handel in dit artikel gekoesterd en zich bovendien verbeeld te hebben, dat zij zich aanmerkelijk bevoordeelde door eenige, in hare kas aanwezige muntstukken plotseling eene schijnbaar hoogere waarde te geven, dan waarvoor zij die, naar zij dacht, ontvangen had. Meergenoemd plakaat is alzoo een merkwaardig bewijs van de occonomische dwaalbegrippen van de toenmalige Indische Regering.

„ „ reg. 10 v. b. „*niet kon worden bijgebragt.*" Bij te voegen: Als een merkwaardig staaltje van den willekeur, waartoe de alles vermogende Regering zich liet verleiden, om den uitvoer van zilveren munt te beletten, laten wij hier hare Resolutie van 16 April 1700 in haar geheel volgen.

„Om naar vermogen te verminderen of te verbeteren het presen„te gebrek en de schaarschheid van payement, [strekkende] tot zoo „groote moeijelijkheid en ongerief van de gemeente te dezer stede, „is na deliberatie en het ophalen der adviesen van de absente heeren, „den Directeur Generaal, Johan van Hoorn, en den Raad Ordinaris,

„Dirk de Haes, noodig geoordeeld en goedgevonden bij plakaat te „verbieden den uitvoer naar China van enkele en dubbele Neder- „landsche stuivers, item schellingen, als ook van Soeratsche ropijen „en ongemaakt of gesmolten zilver, en zulks op verbeurte, niet „alleen van hetgeen men uitgevoerd of getracht zal hebben uit te „voeren, maar ook onder arbitrale correctie naar gelegenheid en be- „vinding van zaken, onder eene premie van 1/6 der aan te halen „som voor dengene, die iemand schuldig aan het uitvoeren van voor- „schrevene speciën komt aan te wijzen.

„En om ook de gelegenheid tot voorschreven uitvoer eenigzins te „verminderen, is verstaan mede te verbieden het opwisselen van voor- „schrevene speciën tegen goud, met eenig opgeld, mitsgaders het „verpanden van dien onder anderen, waarvan door sommigen werk „wordt gemaakt om het daarna weder aan de vertrekkende Chinezen „te verhandelen; en zulks almede onder verbeurte van het opgewis- „selde of verpande, dat men zal kunnen achterhalen, en eene pre- „mie van 1/6 voor den aanbrenger in de som, die men door zijne „aanwijzing zal magtig worden.

„Ook is verstaan te ordonneren, dat een iegelijk, die van voor- „schrevene speciën bij de publicatie van onze order iets in pand „van anderen onder zich heeft, hetzelve niet zal vermogen af te ge- „ven, maar daarvan kennis zal moeten brengen aan den kassier de- „zes kasteels, om daaromtrent af te wachten de order dezer tafel, „ten einde het uitvoeren daarvan te kunnen verhinderen."

Pag. 41, reg. 14 v. b. „*Zij moesten wegen* $^{13}/_{16}$ *reaal het stuk, en elke Soeratsche ropij* $^{7}/_{16}$ *reaal schaarsch*". Lees: Zij moesten wegen $^{13}/_{16}$ reaal het stuk en elke Soeratsche ropij, die, evenals vroeger, 30 zware stuivers bleef gelden, $^{7}/_{16}$ reaal schaarsch.

„ „ reg. 3 v. o. „*Daaronder waren.*" Lees: Daaronder was.

„ „ reg. 2 v. o. „*Philippussen, die.*" Bij te voegen: de kassier te Batavia niet dan met moeite kwijt kon raken, omdat de gemeente aan hunne geldigheid twijfelde, weshalve zij . . . . .

Pag. 42, reg. 1 v. b. „*hoezeer zij.*" Lees: vermits zij.

„ 43, reg. 10 v. o. *als hun was bekend gemaakt.* Bij te voegen: Vergelijk Groot Placcaatboek, deel II, fol. 2554.

„ 48, noot. Bij te voegen: Door de welwillendheid van den heer J. P. van Visvliet zijn wij nog in de gelegenheid gesteld in deze Nalezingen op te nemen de Resolutiën der Staten en der Gecommitteerde Raden van Zeeland, betreffende het slaan van dukatons met het teeken der O. I. Compagnie. Daar die stukken een aaneengeschakeld overzigt van deze kwestie geven, meenen wij best te doen door ze in hun geheel hieronder op te nemen.

Resolutie van Gecommitteerde Raden van 3 *Junij* 1726.

„Gedelibereerd zijnde op het request van de bewindhebbers der ge„octroyeerde O. I. Compagnie dezer landen ter kamer Zeeland, in „de notulen van de laatste sessie gemeld, en gehoord het rapport. „Is goedgevonden en verstaan den muntmeester Kappeijne, ten ein„de en onder de bepalingen, als aldaar uitgedrukt, te autoriseren, ge„lijk geautoriseerd wordt bij deze, eene som van driemaal hon„derd duizend zilveren dukatons, ten dienste van de vertoonders als „eene penning van negotie voor de Indiën, te mogen slaan, conform „de teekening daarvan ontworpen en overgelegd, hebbende aan de „eene zijde het merk van d' Oost-Indische Comp. onder het provin„ciale wapen, met het gewone devies: Luctor et Emergo, en aan „de andere zijde den ruiter te paard met het omschrift: Moneta „nova Ordinum Zeelandiae in usum Societatis Indiae Orientalis. — „En zal van deze gegeven worden extract aan de bewindhebbers van „de geoctroyeerde Oost-Ind. Comp. ter kamer van Zeeland tot hun„ne narigting, mitsgaders aan den waradijn en muntmeester Kap„peijne om zulks onder de gewone precautiën te bezorgen."

Resolutie van Gecommitteerde Raden van 19 *Julij* 1726.

„Is nog gelezen eene missive van dezelve heeren Staten-Generaal, „geschreven in den Haag, den 15den dezer loopende maand, houdende,

„dat de Raden en de Generaalmeesters van de munten dezer landen „aan hen hadden vertoond bij eene remonstrantie, kopielijk nevens „dezelve missive gevoegd, dat bij de bewindhebbers van de O. I. „Compagnie voor eenigen tijd instantiën waren gedaan bij eenige „provinciën, om zilveren rijders of dukatons, die generaliteits-ne„gotie penningen zijn, te doen munten met geheel andere stempels „als dezelve met unaniem consent van de bondgenooten op den 19en „Junij en 11en Augustus 1659 zijn gearresteerd en geordonneerd, ver„zoekende, dat hun Ed. Mog. met het veranderen van den stempel „en met het slaan van de voors. penning willen doen inhouden. — Waar„op zijnde gedelibereerd, is goedgevonden en verstaan dezelve missive „aan te houden tot meerder aantal van heeren."

Resolutie van Gecommitteerde Raden van 22 Julij 1726.

„Bij resumtie gedelibereerd zijnde op hun Ho: Mo: missive van „den 15 dezer, vermeld onder de notulen van den 19 daaraanvol„gende, waarbij verzocht wordt te doen supercederen met het slaan „van den zilveren rijder of dukaton ten behoeve van de O. I. Com„pagnie, alsmede op het bekend gemaakte, door den heer raadpen„sionaris, dat hun Ho: Mo: hadden kunnen goedvinden, bij reso„lutie en aanschrijving van den gen: 15 dezer maand', aan den „muntmeester en de muntbedienden alhier te interdiceren eenige ver„andering in den stempel van den zilveren rijder te maken, of zoo„danig veranderden stempel te slaan, op pœne dat tegen hen volgens „de plakaten van den lande geprocedeerd zoude worden. — Is goedge„vonden en verstaan, dat van deze zaak kennis zal worden gegeven „aan de heeren Staten van Zeeland; dat dien onverminderd de heer „raadpensionaris zal worden verzocht, gelijk hij verzocht wordt bij deze, „aan den muntmeester alhier het sentiment van de heeren van den „Rade van aan dat verbod, en hoeverre, niet te differeren kennis „zal worden gegeven en te betuigen, dat [hij] wel heeft gedaan, „[door] van die missive geen verder kennis te hebben gegeven als [hij]

„gedaan heeft; dat daarenboven van deze provisionele resolutie kennis „zal worden gegeven aan de heeren ordinaris gedeputeerden wegens „deze provincie ter Generaliteit, tot hun Ed. narigting, en dat de- „zelve daarenboven zullen worden verzocht, gelijk verzocht worden bij „deze, ten spoedigste doenlijk, de heeren van den Rade te willen in- „formeren, of op den 15 dezer loopende maand gelijke resolutie van „interdictie ten opzigte van den muntmeester en muntbedienden tot „Dordrecht is genomen, als ten opzigte van die tot Middelburg is „geschied, of wel na den 31 Mei laatstleden, wanneer diergelijke „klagt tegen gem. muntm^r. tot Dordrecht is ingebragt, en aldaar „onverminderd de overneming door de heeren gedeputeerden wegens „de provincie van Holland en Westfriesland, en die van Zeeland „kommissoriaal gemaakt, en of naderhand, in conformité van die „resolutie, daarvan ter Generaliteit rapport is ingebragt, ook of tot „Dordrecht met het slaan van die penning wordt gesupercedeerd, en „of daartoe order is gegeven door de heeren Gecommitteerde Raden „of wel de heeren Staten van Holland en Westfriesland, ten welken „fine kopie van deze resolutie aan gem. heeren zal worden toege- „zonden.”

Resolutie van Gecommitteerde Raden van 25 *Julij* 1726.

„De heer raadpensionaris heeft aan de heeren van den Rade ge- „rapporteerd, dat hij, in gevolge de resolutie van den 22 dezer, aan „den muntm^r. alhier kennis had gegeven van het geresolveerde no- „pens het verzoek van hun Ho. Mo. tot stilstaan met het slaan van „den zilveren rijder of dukaton, met eenen anderen stempel voor de „O. I. Comp., en dat de muntm^r. had aangenomen zich naar de „heeren van den Rade's intentie te zullen gedragen. Waarop zijn- „de gedelibereerd, is, nadat de heer raadpensionaris voor de genomene „moeite en gedaan rapport was bedankt, hetzelve aangenomen voor „notificatie.”

Resolutie van Gecommitteerde Raden van 1 *Augustus* 1726.

„Na het gebed enz., is gelezen eene missive van de heeren ordi- „naris gedep. wegens deze provincie ter Generaliteit, geschreven in „den Haag, den 29 der voorledene maand, meldende den ontvang „van hun Ed. Mog. beide resolutien, den 22 te voren genomen, en „dat het verzoek van enz. zouden trachten te bevorderen, ook wat „hun omtrent het nemen van de resolutie over het munten van den „zilveren rijder ten behoeve van de O. I. Compagnie in Holland was „voorgekomen."

Resolutie der Staten van Zeeland van 13 *Augustus* 1726.

„Is gelezen eene missive van de heeren hun Ed. Mog. ordinaris „gedeputeerden ter Generaliteit, geschreven in den Haag den 29 „Julij laatstleden, houdende onder anderen responsive op de missive „van de heeren hun Ed. Mog. Gecommitteerde Raden van den 22 „der voorledene maand, over de gezonden orders van wegens hun „Hoog Mog. aan den muntm[r]. en de muntbedienden alhier, om te „supercederen met het munten van den zilveren rijder of dukaton „voor en ten behoeve van die der Oost-Indische Compagnie dezer „landen, en hoe zulks aan de muntmeesters in Holland en Westfries- „land mede was geschied, en die zaak bij de heeren Staten van die „provincie was opgenomen; en heeft de raadpensionaris verder ou- „vertures gegeven hoe hierin was geprocedeerd. Waarop zijnde ge- „delibereerd, is goedgevonden en verstaan, dat de directie dezer za- „ken gelaten zal worden aan gemelde heeren Gecommitteerde Raden; „doch nogtans met dien verstande, dat geen verder voortgang hier- „mede zal worden gemaakt, voordat verzekerd zijn zulks in Holland „geschiedt."

Resolutie van Gecommitteerde Raden van 14 *October* 1727.

„Is nog gelezen eene missive van de heeren ordin. gedeput. we- „gens deze provincie ter Generaliteit, geschreven in den Haag, den

„11 dezer, houdende dat, na verscheidene besoignes over het ver-„zoek van bewindhebberen der O. I. Comp. dezer landen om auto-„risatie tot het doen slaan van eene penning van negotie, mitsgaders „op het daarover ingekomen berigt van de raden en generaalm[r]. van „de munt, het zooverre was gebragt, niettegenstaande zeer sterke ge-„dane instantiën door verscheidene provinciën, ten einde het slaan van „de voors. penn. onder al de munten mogt worden verdeeld, dat het-„zelve, onder eenige conditiën, was toegestaan; en met eene serieuse „recommandatie van bewindhebberen, dat in het doen slaan van de „voors. penningen, de muntmeesters op de munten van de respec-„tive provinciën, die in staat zijn om de voors. penn. te slaan, zoo „veel doenlijk geriefd en hun alle redenen van klagten benomen „mogen worden, daarin niet anders dan onder hun Ed. Mog. welbe-„hagen hadden geconsenteerd, gelijk mede het nader gedaan verzoek „van, enz.: wachtende op het een en ander hun Ed. Mog. orders. „En voorts hebbende tot bijlagen verscheidene kopijen van resolutiën „en missives ter Generaliteit genomen en ingekomen houdende ad-„vertentiën. Waarop zijnde gedelibereerd, is goedgevonden en ver-„staan, de punten daaruit voortvloeijende aan te houden tot meerder „getal van heeren.”

Resolutie der Staten van Zeeland van 5 *December* 1727.

„Bij resumtie gedelibereerd zijnde op de missive van de heeren „hun Ed. Mog. ordinaris gedeputeerden ter Generaliteit, geschreven „in den Haag den 11 October van 't loopende jaar, houdende, on-„der anderen, advertentie, dat onder het welbehagen van hun Ed. „Mog. zich hadden ingelaten in het doen munten van eene penning „van commercie voor die van de O. I. Compagnie dezer landen, „volgens hun Ho. Mo. resolutie van den 7 October van 't loopende „jaar (*). Is goedgevonden en verstaan, dat gemelde heeren hun Ed.

(*) Zie bl. 47 hiervoren.

„Mog. gedeputeerden zullen worden geautoriseerd, gelijk geautori-„seerd worden bij deze, om het voorschreven welbehagen te zuiveren.

„(Nog) bij resumtie gedelibereerd zijnde op het verzoek van den „provincialen muntmeester, om autorisatie tot het mogen munten voor „driemaal honderd duizend gulden van de penning van commercie, „voor die van de O. I. Compagnie dezer landen, ingevolge hun Ho. „Mo. geresolveerde van den 7 October laatstleden.

„Is goedgevonden en verstaan: den muntmeester daartoe permissie „te verleenen, gelijk hem verleend wordt bij deze, onder de condi-„tie in voors. hun Ho. Mog. resolutie, zoo veel op hem applicabel, „begrepen, mits het wapen van Zeeland in plaats van dat van Hol-„land op de standpenning alhier te slaan en de circumscriptie we-„gens deze provincie gebruikelijk daarop worde gebragt."

Pag. 48, in fine. Bij te voegen: Inmiddels had in het begin van 1735 het collegie van schepenen te Batavia de aandacht van de Regering gevestigd op „de ongemeene stoutmoedigheid en verfoeijelijke baatzucht „van dezen en genen," die gesnoeid zilveren paijement in de wandeling bragten, en als middel daartegen voorgesteld het uitloven van eene premie voor den aanbrenger van een „schroeijer, snoeijer of verligter," dan wel het verlagen van de waarde van de „ondeugende" dubbele stuivers tot één stuiver of het billioen verklaren dier munt, met verhooging van de waarde van den goeden dubbelen stuiver tot drie stuivers.

De Regering, erkennende, dat het rouleren van gesnoeid geld onder de gemeente een gevolg was van zekere noodzakelijkheid, voortspruitende uit de ongemeene schaarschte van goede dubbeltjes en enkele stuivers door uitvoer daarvan naar China, begreep, dat tegen het in ontvangst nemen van dat gesnoeide geld met geene gestrengheid kon gehandeld worden, alvorens door overvloed van goed paijement het gebruik van gesnoeid geld kon nagelaten worden.

Eene verhooging van den dubbelen stuiver tot de waarde van drie stuivers hield zij voor het regte middel om dezen en genen bedacht te doen zijn op het ontbieden van groote hoeveelheden dier munt-

soort uit het vaderland, ten einde die met een belangrijk „advans" te Batavia uit te geven.

Zij besloot derhalve:

1°. alle geschroeide, gesnedene en verligte dubbele en enkele stuivers, alsmede alle dubbele en enkele stuivers, waarvan de stempel niet meer kon herkend worden, te verklaren voor billioen;

2°. het schroeijen, snijden en verligten van voorschreven geldspetiën, alsmede den invoer daarvan, te verbieden op straffe des doods;

3°. alle goede dubbele stuivers gangbaar te verklaren voor 2½ stuiver of 10 duiten, dito enkele stuivers voor 1¼ stuiver of 5 duiten, en dito schelling voor 7½ stuiver of 30 duiten (de Regering hield deze waardeverhooging voor een bekwamen middenweg), met bepaling, dat men bij ontvangst van eene som van 100 rijksdaalders voor niet meer dan de waarde van een dukaton, en bij ontvangst van eene som van 1000 rijksdaalders voor niet meer dan de waarde van 10 rijksdaalders aan dat paijement zoude behoeven te ontvangen;

4°. bij achterhaling van gesnoeid geld zulks verbeurd te verklaren ten behoeve van de diaconie-armen te Batavia;

5°. de vorenstaande bepalingen in de Nederduitsche, Portugesche, Chinesche, Maleische en Javaansche talen te laten bekend maken.

Dit laatste geschiedde bij plakaat van 23 Mei 1735.

Pag. 51, reg. 1 v. b. „*van welke methode echter geen verder gebruik gemaakt werd.*" Lees: gemaakt zal worden.

„ „ reg. 4 v. b. „*op* 27 *stuivers gesteld.*" Bij te voegen: „tot wegneming „der irregulariteiten, die omtrent den koers der menigerlei soort van „ropijen van differente stempels, beide in deze kolonie, als op andere „plaatsen onder 's Compagnies jurisdictie gelegen, bespeurd worden."

De laatstbedoelde ropijen, hoewel „door verval der tijden" in allooi en gewigt aan de Soeratsche gelijk, hadden tot dien dag nog geene legitime waarde, van welke omstandigheid baatzuchtige menschen gebruik hadden weten te maken om die niet dan voor lagen prijs, zelfs voor 24 stuivers te ontvangen.

Pag. 51, reg. 6 v. b. „*valsch gestempelde ropijen.*" Lees: valsche ropijen.

„ „ reg. 13 v. o. „*om daarin te gemoet te komen.*" Als noot bij te voegen: „Het gebrek aan roulerende, zilveren spetiën belemmert den nog „overgebleven handel en de kwijnende neeringen dezer hoofdplaats „op eene zigtbare wijze en levert een zorgelijk vooruitzigt op van „verder verval en van eene ongemeen lage verpachting, die men zelfs „door meer roulerende spetiën onder de gemeente te bezorgen mis„schien niet geheel zal kunnen voorkomen . . . . Zelfs de „gegoedste lieden vinden werks genoeg om eene matige som in gereed „geld bijeen te brengen." Resolutie 6 November 1764.

„ 52, reg. 8 v. b. „*8 Januarij* 1765." Bij te voegen: naar aanleiding van een request van J. S. van Naamen, muntmeester van de bij resolutie van 6 November 1764 gearresteerde munt van zilveren derhams Javaasch.

„ „ reg. 11 v. b. „*het mark werks.*" Bij te voegen: en zulks naar het voorbeeld van de Nederlandsche munt-ordonnanciën.

„ „ reg. 8 v. o. „*besloten te adverteren.*" Lees: besloten, alvorens ter zake een finaal besluit te nemen, te beproeven, in hoeverre het munten van geld bij de toenmalige duurte van het goud en zilver zoude opnemen, en daartoe te adverteren.

„ „ 1 v. o. „*ingetrokken.*" Bij te voegen: welke resolutie tevens de finale openstelling van de munt voor de particulieren inhield.

„ 54, reg. 4 v. o. „*hetgeen blijkt uit de daarvan bestaande exemplaren.*" Bij te voegen: Zulks geschiedde vermoedelijk naar aanleiding van het billet van 1 December 1795, waarbij de Regering aan alle op- en ingezetenen van Batavia vergunde om die muntsoort te laten aanmaken, ter zwaarte van 23 stuivers, met een gehalte van 9 penningen, 12 grein, en gangbaar voor 30 stuivers.

„ 56, reg. 4 v. b. „*Japansche munt aangenomen.*" Als noot bij te voegen: Volgens een ter Algemeene Secretarie aanwezig register op de aankomende patriasche missives hebben de Heeren Meesters bij schrijven van 11 September 1640 het aanmaken van geld in Indië „gedesavou-

eerd," als komende slechts aan souvereinen toe. Deze last weerhield echter de Indische Regering niet, zooals wij dadelijk gelegenheid zullen hebben om op te merken.

Pag. 57, reg. 2 v. b. "*'t signaal van* VOC." Bij te voegen: Bij de resolutie van de Heeren Zeventienen van 28 Februarij 1603 is gearresteerd, dat "bij de Generale Vereenigde Comp. zal worden gevoerd 't merk als hier in margine, en dat daaronder de letter van elke respectieve kamer zal worden gesteld."

(In margine staat eene V, door het eerste been van die letter eene O, door het laatste eene C. Onder de V eene M, omtrent half zoo groot).

" " reg. 13 v. b. "*Deze munt schijnt niet in voldoende hoeveelheid aangemaakt* "*te zijn of men heeft het aanmaken spoedig gestaakt. Althans in* 1658 "*ondervond men wederom "groote haspeling" enz.* Lees: het aanmaken dezer munt werd spoedig gestaakt naar aanleiding van uit Nederland op nieuw ontvangen verbodsbepalingen (patriasche missive van 21 September 1644), hetgeen ten gevolge had, dat men in 1658 wederom ondervond "groote haspeling" enz.

" 59, reg. 1 v. b. "*hare aanvoer.*" Lees: haren aanvoer.

" 60, reg. 10 v. b. "*al de valsche pitjes.*" Lees: al de koperen pitjes, die jaarlijks van allerlei uitheemsche plaatsen werden aangebragt, tot bedrog van den gemeenen man.

" " reg. 12 v. b. "*Javaansche.*" Lees: Japansche.

" 61, reg. 10 v. o. "*aanbrengen.*" "*Om dit te voorkomen.*" Lees: aanbrengen, welke zienswijze zij bij haren eisch van kopergeld voor 1726 (240,000 stuks duiten), den 30sten November 1724 naar het vaderland verzonden, aan de Heeren XVIInen mededeelde. Om in afwachting van dusdanige duiten den invoer van andere duiten te voorkomen.

" " reg. 3 v. o. "*In* 1726 *deed de Oost-Indische Compagnie.*" Bij te voegen: waarschijnlijk naar aanleiding van evenbedoelden eisch in Nederland.

" 62, reg. 1 v. b. "*terwijl eene bezending.*" Lees: terwijl door de Heeren XVIInen bij brief van 14 September 1726 eene bezending.

Pag. 62, reg. 1 v. b. „*terwijl eene bezending van Zeeuwschen muntslag werd toegezegd.*” Bij te voegen: de provinciale muntmeester van Zeeland had namelijk bij de resolutie der Staten van dat gewest van 1 Maart 1726 de magtiging verkregen tot het slaan ten behoeve der O. I. Compagnie van duiten met het Zeeuwsche wapen aan de eene en het merk der Compagnie aan de andere zijde tot eene waarde van *f* 3000.

„ „ reg. 2 v. b. „*Toen echter in het laatst van* 1727 *die nadere bezending nog niet in Indië was ontvangen.*” Bij te voegen als noot: De reden voor het achterblijven dier toegezegde bezending van duiten was een verzet van de Raden en Generaalmeesters van de munt der Vereenigde Nederlanden tegen het slaan daarvan. Bij missive namelijk, gedagteekend 's Hage 9 Augustus 1726, gaven zij aan de Staten van Zeeland te kennen, dat ambt en pligt hen gebood zóó te handelen, vermits zij in hunne instructie uitdrukkelijk gelast waren de regten en de hoogheid van den lande in het stuk der munte te bewaren, daarbij voornamelijk zorg dragende, dat geene verandering werd gemaakt in den stempel der munt, als vertoonende het zegel van den souverein. Bovendien was het zeker, dat in alle wel ingerigte staten niets meer ter harte werd genomen dan al datgene, wat de souvereiniteit en de uitoefening en de beteekenis daarvan betrof, waarom dan ook nimmer aan eenige vennootschap of aan eenig particulier was toegestaan gebruik te maken van het zegel of het wapen van het land, dat aan de munten vertrouwen bijzet. Zulks streed dan ook lijnregt met alle beschrevene regten. — Om al die redenen vertrouwden Raden en Generaalmeesters der munt van de Vereenigde Nederlanden, dat de Staten van Zeeland zouden zorgen, dat het slaan van duiten met het wapen hunner provincie ten behoeve der O. I. Compagnie geen voortgang zoude hebben, en dat zij omtrent den stempel daarvan en de reeds aangemaakte duiten zoodanige maatregelen zouden nemen, als zij in hunne hooge wijsheid zouden vermeenen te behooren.

De Staten van Zeeland besloten naar aanleiding hiervan den 20sten Augustus 1726 de zaak over te laten aan de beslissing van de ge-

committeerden Raden, die Zeeuwsche duiten, in 1727 voor de O. I. Compagnie geslagen, de bedenkingen van de Raden en Generaalmeester der munt van de Vereenigde Nederlanden als ongegrond hebben beschouwd.

Pag. 62, reg. 5 v. b. „*naar het voorbeeld van* 1724." Bij te voegen: en overeenkomstig het verlangen der heeren Meesters.

" " noot, reg. 4 v. o. „*gekregen aan.*" Lees: gekregen van.

" 64, reg. 16 v. b. „*dezelven met een gaatje te doen doorboren.*" Lees: haar van een gaatje te doen voorzien.

" " reg. 17 v. b. „*ten einde met de Balische pitjes te concurreren.*" Lees: ten einde met de aldaar gebruikt wordende Balische pitjes te concurreren. Uit de Patriasche missive van 10 November 1754 blijkt, dat het laten vervaardigen van halve duiten of penningen veel minder voordeel aan de Compagnie opleverde dan het aanmaken van heele duiten.

" " reg. 11 v. o. „*sapeka.*" In Schmieder's Handwörterbuch der gesammten Münzkunde wordt gezegd, dat dit woord hetzelfde beteekent als *caxia*, *kasche*, *pitie*. In de Revue des deux mondes van 1 September 1861, bl. 248 leest men in eene beschrijving van gebeurtenissen uit den Spaansch-Franschen oorlog in Cochin-China: „Le fort (Rach-tra) renfermait des caisses de lingots d'argent et des sapèques soigneusement enfilées et ficelées. Il y avait environ pour 20,000 francs d'argent et 50,000 francs de monnaies de zinc."

" " reg. 9 v. o. „*kwans.*" Volgens den hoogleeraar Hoffman te Leiden is een *kwan* (Chineesch-Japansch) gelijk aan 100 tail en een tail gelijk aan 33 stuivers, als wegende $10^{2}/_{13}$ Engelsch fijn zilver. 200,000 kwans of 20,000,000 tails is dus gelijk aan *f* 33,000,000 en niet aan *f* 600,000, zooals in de resolutie staat aangegeven. Het is echter onmogelijk, dat de O. I. Compagnie jaarlijks *f* 33,000,000 naar Cochin-China zoude hebben willen of kunnen zenden. Daarvoor stonden de zaken in 1755 te slecht; zoodat men aan eenige fout in de cijfers schijnt te moeten denken.

" 65, reg. 7 v. o. „*Ten overstaan van eenige gecommitteerden werd tot de mun-*

ting overgegaan." Bij te voegen: waartoe opzettelijk eenige personen uit Cochin-China waren overgekomen.

Pag. 66, reg. 15 v. b. "*gangbaar verklaard.*" Bij te voegen: De resolutie, waarbij het slaan dezer duiten werd bepaald, vangt aan met de merkwaardige verklaring, dat het geschreeuw (sic) om duiten toenmaals, zoowel te Batavia als op Java, zoo groot was geworden, dat de regering, hoe ongaarne ook, besluiten moest om de gemeente met de eene of andere koperen munt te voorzien. De Gouverneur Generaal meende, dat de Compagnie het regt tot het slaan van die duiten kon ontleenen aan het 22ste artikel van het tractaat, in 1743 met den Soesoehoenan gesloten, waarop besloten werd die munt van Japansch staafkoper te doen aanmaken en wel zoodanig, dat 192 stuks zouden wegen 1¼ pond en dus 100 pond koper, dat met 20 pCt. smeltverlies kostte *f* 36, zoude opleveren voor 80 rijksdaalders of *f* 192 aan duitten, waarvan afgetrokken:

	f 15.—	voor koeli-loon,
	" 12.—	" den munter,
	" 6.18½	" smeekolen.
te zamen	*f* 22.10.8	

nog eene winst zoude opleveren van *f* 169,9:8 of nagenoeg 371 pCt.

" 67, reg. 8 v. o. "*met het merk* [VOC-merk]". Bij te voegen: en eene B daarboven.

" 74, reg. 16 v. b. "*in Cheribon en in Bantam.*" Bij te voegen: zulks geschiedde met intrekking van het verbod tegen den aanbreng dier pitjes, uitgevaardigd bij advertissement van 31 Januarij 1769. Vergelijk pag. 66.

" 81, reg. 6 v. o. "*der gouden munt.*" Lees: der munt.

" " reg. 5 v. o. "*niet tot stand te zijn gekomen.*" Bij te voegen: Bij resolutie van 18 Januarij 1815 werd het gehalte van de gouden ropijen gesteld op 20 karaten in stede van 18.

" 83, reg. 1 v. o. Bij te voegen: Te gelijk met de bovenvermelde verbetering in het gehalte van de gouden ropijen (resolutie van 18 Januarij 1815) werd ook het gehalte van de zilveren ropijen van 9½ op 10

penningen gebragt, waarmede tevens de waarde van $26^2/_3$ tot $28^1/_{16}$ stuivers steeg.

Pag. **84**, reg. 4 v. b. „*bleven ook de halve en dubbele duiten gangbaar.*" Bij te voegen:. Welke munt onder den naam *dubbele duit* verstaan wordt, is niet duidelijk. Misschien de dubbele duiten van 1790, waarover zie pag. 128.

„ **92**, reg. 10 v. b. „*twee-cent-stukken van* 1826." Lees: twee-cent-stukken van 1821—1826.

„ **93**, reg. 6 v. b. „*kelen.*" Lees: keelen.

„ **97**, no. 5 en 6. Doordien de graveur van plaat I voor de afbeelding van de hier bedoelde muntjes bij vergissing gevolgd heeft de afbeelding bij van Loon, Ned. Historipenningen, I, 555, in stede van die bij Verkade, Muntboek, pl. 299, heeft hij, aan de regterzijde van het wapen op de voorzijde, op no. 5 twee en op no. 6 één bolletje vergeten. De wijze, waarop de waarde op no. 1 is aangegeven, is geheel in navolging van de oudste Spaansche matten.

„ **99**, no. 8, „*van* 1746." Lees: van 1746 en 1747.

„ „ „ 9, „*van* 1745." Lees: van 1744—1747.

„ **100**, no. 13, „*West-Friesland: van* 1728, *enz.*" Lees: ducatons van West-Friesland, voor de O. I. Compagnie geslagen, bestaan van al de jaren van 1728 tot en met 1741.

„ „ no. 14, „*Utrecht: van* 1786." Bij te voegen: en 1790.

„ **101**, no. 15, „*West-Friesland: van* 1786 (*twee stempels*), 1787." Bij te voegen: en 1790.

„ „ no. 16, „*Utrecht: van* 1786." Bij te voegen: (twee stempels).

„ **102**, no. 20 *Van* 1747, enz." Lees: van 1747, 1750, 1764, 1765, 1766, 1767, 1782, 1783, 1785, 1795, 1796, 1797, 1798, 1799.

„ „ „*de eerste hebben.*" Lees: deze laatsten en sommigen van 1765 hebben.

„ „ „*Van* 1766 *bestaan twee stempels.*" Lees: van 1766 en 1783 bestaan twee, van 1750 drie stempels.

„ **103**, kolom *voorzijde*, reg. 4 v. b. „*de Zeeuwsche van* 1727—1729 *hebben het randschrift.* Bij te voegen: De reden, waarom dit handschrift later

werd weggelaten, blijkt uit de resolutie van de Gecommitteerde Raden van Zeeland van 27 April 1730, waar gezegd wordt, dat de muntmeester Kappeijne, bij gelegenheid eener aanvraag van de Bewindhebbers der O. I. Compagnie, om wederom voor *f* 12,000 aan duiten op de Zeeuwsche munt te mogen slaan, te kennen heeft gegeven, dat de stempel van die duiten in netheid zoude winnen, indien bedoelde woorden daarop niet voorkwamen. — Het was dus louter eene kwestie van smaak.

Pag. 104, no. 23. „*Generale*,” Lees: Generale of Geoctroyeerde [?].

„ „ „Van 1783, 1784.” Bij te voegen: ook komen voor stukken van een stuiver, met volkomen dezelfde type, van 1783, 1784, 1785 en 1786, alsmede dergelijke stukken, doch zonder jaartal, van $^1/_2$, $^1/_4$ en $^1/_8$ stuiver. Zoowel omdat, blijkens het aangevoerde op pag. 67, geene bescheiden betreffende no. 23 zijn aangetroffen, als wegens de overeenkomst in type en vorm van deze munt met munten, geslagen te Paliacatte, durven wij niet met zekerheid beweren, dat deze munt in den Oost-Indischen Archipel is geslagen.

„ „ no. 25. „*Van* 1799.” Bij te voegen: (twee stempels).

„ „ no. 26. „*Van* 1796, enz.” Lees: Van 1785, 1786, 1796—99.

„ „ no. 29. Bij te voegen: van 1764 en 1783 bestaan twee stempels.

„ **107,** no. 37. „*Van* 1800, enz.” Lees: van 1800, 1801, 1802, 1803, 1804, 1805 en 1806 (twee stempels).

„ „ „*De ropijen van* 1805 *en* 1806 *zijn grooter*.” Lees: De ropijen van 1804, 1805, 1806 en 1808 zijn grooter.

„ **108,** no. 40. Bij te voegen: Dergelijke duiten vindt men zelfs nog van 1818.

„ „ „ 42. „*Van* 1803—1805, 1807.” Lees: van 1803—1807.

„ **109,** no. 46. „*Van* 1800, enz.” Lees: van 1800—1807.

„ „ „ 47. „*Van* 1801, enz.” Lees: van 1800—1807.

„ „ „ 50. „*Er bestaan ook van deze munten van* 1808 *en* 1809.” Lees: Er bestaan ook van deze munten van 1808, 1809, 1810 (vier stempels) en 1811.

„ **110,** no. 51. „*Van* 1808.” Bij te voegen: (twee stempels).

Pag. **111**, no. 52. „*Van* 1808." Lees: Van 1808 en 1809.
„ **112**, no. 57. „1812 *en* 1813, Lees: 1812, 1813 en 1814.
„ „ „ 59. Bij te voegen: Ook van 1818.
„ „ „ 60. Bij te voegen: Enkele van 1810 missen de letter Z op de voorzijde.
„ „ no. 61. „*Van* 1807—1809." Lees: van 1807—1810.
„ **115**, no. 70—73. Onder de valsche duiten hebben wij nog de volgende meer of min merkwaardige aangetroffen:

a. Voorzijde: een eenigzins zonderling wapenschild, met eene niet minder vreemdsoortige kroon, en ter wederzijde versierd met eene figuur, uit drie bladen bestaande: binnen het wapenschild: زمن / موره = zamān / moerah = goedkoope tijd.

Keerzijde: eene soort van versierde V.

b. Voorzijde: een zeer regelmatig, gekroond wapenschild, waarin جمن / اين = djaman / ini = deze tijd.

Keerzijde: VOC met een jaartal daaronder, hetgeen op het door ons geziene exemplaar niet kon ontcijferd worden.

c. Voorzijde: een gekroond wapenschild, waarin: نݢارا / دها = nagara / daha. Daha moet de oude naam zijn van het tegenwoordige Kediri.

Keerzijde: als bij *b*, doch verkeerd gestempeld.

d. Voorzijde: een gekroond wapenschild met vier kwartieren, waarin: ٤١٢ | ٣ / ٩٢ || ٣. Nevens het schild: ٢١ .... ١٧ Keerzijde: ٣٤٢ .. / ٣4٢٣ .. / ١٢٢٢

De beteekenis van deze cijfers is waarschijnlijk van geheimzinnigen aard, evenals dergelijke cijfers, welke meermalen, in vakken afgedeeld, op inlandsche wapenen of in inlandsche manuscripten voorkomen.

„ **116**, no. 74. Bij te voegen: In 1815 schijnt men een oogenblik er aan gedacht te hebben om de type van de oude generaliteits gulden

met eenige kleine wijzigingen voor de Indische gulden te bestemmen. Althans in Februarij 1863 is op eene verkooping van munten bij den boekhandelaar Bom te Amsterdam verkocht een gulden, waarvan wij op pl. XXXI, onder no. 276 eene afbeelding geven. Dat dit denkbeeld goed gezien was, bewijst nog tegenwoordig de voorliefde van den inlander voor de oude gulden, welke nog soms in de wandeling voorkomt. De beeldenaar van deze munt is overigens te duidelijk dan dat wij daarvan eene beschrijving zouden geven.

Pag. **116**, no. 78. „*Van* 1855, enz." Lees: van 1854—1858.

„ **117**, „ 79. „*Van* 1855." Lees: van 1854 en 1855.

„ **118**, „ 83. Bij te voegen: De eerste proef dezer munt, welke niet in de wandeling is gebragt, had in stede van *Nederlandsch Indie* als omschrift *Nederl: Indie.*

„ „ no. 84. Op plaat XXVII, onder no. 257 geven wij eene afbeelding van de zoogenaamde zwaantjes-duit. Wat eigenlijk de bedoeling met die munt is geweest, die nimmer in groote hoeveelheid schijnt aangemaakt te zijn, — hoewel zij ook niet bijzonder zeldzaam is, — hebben wij niet mogen ontdekken. Volgens van Orden en Schinkel, bijdragen voor de penningkunde, blz. 43 is zij eene proef „voor „den zoogenaamden muntslag in de Oost-Indie, om daardoor de be„palingen van kosten voor stempelwerk te leeren kennen. Verschil„lende stempelsnijders hebben dergelijke proeven ingeleverd. (*) „Dwalen wij in deze onze meening, alsdan zal het ons aangenaam „zijn door meer kundigen hierin te worden teregt gewezen." Deze betuiging van v. Orden en Schinkel onderschrijven ook wij gaarne, daar wij omtrent deze munt niets dan haar bestaan weten.

(*) In het werk, waaraan deze woorden ontleend zijn, worden dan ook twee muntjes beschreven en als proeven voor Oost-Indie opgegeven, waarvan het eene dezelfde voorzijde heeft als de door ons onder no. 257 afgebeelde munt. Zij dragen overigens volstrekt geene kenmerken van voor Indie geslagen te zijn, waarom wij ze in ons werk niet hebben opgenomen en zulks te minder, omdat het gevoelen van v. Orden en Schinkel ter zake eene bloote gissing is.

Pag. **120**, no. 88. Bij te voegen: Ook de stempels zijn onderling zeer verschillend.

" **121**, " 93. "*Van* 1818—1825." Lees: van 1818—1826.

" **122**, " 97. Bij te voegen: Van deze munt is ons een tweede koperen exemplaar voorgekomen, hetgeen ons doet vermoeden, dat zij nimmer in zilver is geslagen en welligt, wegens tijdelijk gebrek aan dat metaal, eene noodmunt is geweest.

" **124**, " 102. Bij te voegen: De fautieve spelling درا, in plaats van در, komt slechts voor op die van 1783.

" **128**, De beide G's bij de jaren 1769 en 1770 moeten staan bij de jaren 1771 en 1772. Ook moet bij het jaar 1799 eene H ingevuld worden.

" **129**, Bij te voegen: 1737, Z; 1781, U; 1782, Z; 1790, U.

" **130**, reg. 5 v. o. "*pl.* 11, *no.* 119". Lees: pl. 12, no. 119.

" **140**, reg. 1 v. o. Bij te voegen: Door de tijdige terugkeer, in verband met de uitgave van ons werk, van den heer van Coevorden uit Nederland zijn wij nog in de gelegenheid geweest de in diens verzameling voorkomende oud-Javaansche stukken met de door ons op pl. XIII t/m XX afgebeelde te vergelijken. Het gevolg daarvan is geweest, dat wij een 14tal meer of min belangrijke varianten aantroffen, waarvan wij de afbeelding op XXVIII t/m XXX geven. Vooral no. 258 is daaronder merkwaardig, omdat het op de keerzijde eene inscriptie in oud-Javaansche letters vertoont, welke, hoezeer tot nog toe onverklaard, toch een bewijs voor de oudheid van het stuk oplevert. Een tweede exemplaar van dit stuk moet volgens gerucht als een heiligdom in het Tenggersche-gebergte (Oost-Java) bewaard worden.

" **149**, " 6 v. b. "*onder no.* 171. Lees: onder no. 168.

" " " 12 v. o. " " 172, " " " 169.

" **150**, " " v. b. " " 173, " " " 170.

" " " " v. o. " " 174, " " " 171.

" **152**, " 6 " " " " 175, " " " 172.

" **157**, v. o. Bij te voegen: Ten aanzien van de Cheribonsche munten, onder no. 272 t/m 274 afgebeeld, valt alleen aan te teekenen, dat

no. 272 eene variant is van no. 175 en no. 273 van no. 173 (*). De vermoedelijk Chinesche karakters op no. 274 heeft niemand ons kunnen verklaren. Het jaartal 1761 was op het door ons geziene exemplaar zeer duidelijk. Twintig stuks golden in Cheribon, maar niet in de aangrenzende landstreken, één duit. Zij werden in een sawoe-houten vorm gegoten, die wegens spoedige verbranding telkens vernieuwd moest worden.

Pag. 165, reg. 2 v. o. Bij te voegen: Er bestaan ook dergelijke munten met ١٢٧٣ (1273).

" 166, reg. 2 v. b. *" de keerzijde vertoont drie figuren als groote, liggende* ﺭ." Bij te voegen: Uit nader door ons ontvangen, zeer duidelijke exemplaren blijkt, dat de onderste dezer drie figuren niet is eene ﺭ, maar eene ﮐ.

" 174, v. o. Bij te voegen: Reeds voor eenige jaren zond de hoogleeraar Millies aan den eersten referent ter verklaring eene afbeelding van de munt, door ons onder no. 275. opgenomen. Die afbeelding was echter in het ongereede geraakt en werd eerst na het afdrukken van plaat XXIV teruggevonden. Zij stelt ongetwijfeld eene munt voor, die in de Lampongsche districten te huis behoort. Het Chinesche opschrift op de voorzijde toch luidt: Lampong-kongsi, en het Maleische op de keerzijde: ڤوكق لمڤڠ = *pokok* [of *poko*ˢ] *Lampong* = Lampongsch kapitaal, fonds, geld, waarmede men handel drijft.

Vermoedelijk is het aanmaken van deze munt eene Chinesche speculatie geweest, waarvan echter thans de herinnering, zelfs in de Lampongsche districten, verloren is gegaan.

" 184, reg. 13 v. b. Bij te voegen: De heer M. von Faber, tolk voor de Chinesche taal, vroeger te Montrado, thans te Batavia, deelt ons omtrent de Chinesche munten van eerstgenoemd district nog het volgende mede:

(*) No. 273 is door den graveur bij vergissing liggende afgebeeld. Het karakter aan de regterzijde moet namelijk bovenaan staan.

„De duit was in den beginne, gedurende den tijd der kongsi's, onder de Chinezen te Montrado de gewone munt, welke zij te Pontianak en te Sambas verkregen door inwisseling tegen stofgoud.

„Periodieke schaarschte van die duiten deed echter de kongsi Tai-kong besluiten zelf eene looden munt te gieten en in omloop te brengen, waaraan zij de waarde van vijf duiten gaf.

„Maar zoodra de bevolking de enorme winsten zag, welke de kongsi door deze munt behaalde, begon zij al ras dergelijke muntstukken na te maken, waardoor eerlang meer valsche dan echte looden munten in omloop waren.

„De kongsi vaardigde nu den last uit om de valsche munters op te vatten, ten einde hen voor het geregt te brengen, als wanneer zij gestraft en hunne bezittingen verbeurd verklaard zouden worden.

„Geen valsche munter werd echter gegrepen, waarom de kongsi zich genoodzaakt zag de waarde harer munt tot twee duiten te verminderen, ten einde het voordeel op het namaken daarvan weg te nemen.

„Later, toen het Nederlandsche bestuur zich in de Chinesche districten ter Westkust van Borneo vestigde, verdween deze munt. Zij werd versmolten en van het op die wijze verkregen lood maakte men thee- en arak-potjes. Slechts weinige exemplaren zijn dien ten gevolge overig gebleven.

„Tegenwoordig vindt men nog te Montrado looden muntstukjes, die evenwel dunner en kleiner zijn dan die, welke ten tijde der kongsi Tai-kong aldaar gangbaar waren. Zij zijn nimmer als betaalmiddel gebruikt, doch alleen gebezigd als vischjes bij het spel, waarvoor zij nog wel worden aangewend.

„De vorm, waarin de kongsi-munten (en soms nog evenbedoelde vischjes) gegoten werden, bestaat uit twee looden, langwerpige blokjes, aan alle zijde, op twee na, in hout gevat. Op één dier twee zijden zijn *en creux* drie stempels van munten aangebragt. De andere dier twee zijden is boven elken stempel een weinig uitgesneden, zoodat, wanneer beide blokjes tegen elkaâr aangebragt worden, een

gaatje gevormd wordt, waardoor, evenals in elken kogel-vorm, het lood in de stempels kan gegoten worden. Een uitstekend puntje in het eene blokje en een corresponderend gaatje in het andere, beide aan de zijde van de stempels, dienen wijders om de twee deelen van den vorm stevig aan elkaâr te kunnen verbinden (*).

„ *Fo-sjhoen* op de keerzijde van no. 247 is de naam der unie, gevormd omstreeks 1780 door zeven kongsi's in Montrado. Vroeger bestonden aldaar zestien kongsi's, doch na ongeveer dertig jaren naast elkander bestaan te hebben, raakten negen daarvan door verhuizing enz. uit elkaar en smolten de leden te zamen met de leden der bedoelde zeven, voornaamste kongsi's.

„ Het bovenste karakter van straksgenoemde vischjes beteekent: bloeijend, voorspoedig, rijk, enz.; het onderste: groot. Gezamenlijk maken deze twee karakters den naam uit, dien de vervaardiger aan zijne gieterij heeft gegeven.

„ De twee ter linker- en regter-zijde staande karakters beteekenen rijkdom en bron. Daar het eerste in den tweeden naamval voorkomt, beteekenen zij gezamelijk: rijkdoms bron.

„ De teekens op de keerzijde moeten Mandsjoe karakters voorstellen, waarvan de verklaring aan de beoefenaren van de Mandsjoe-taal moet overgelaten worden."

Pag. 184, reg. 10 v. b. „ *nabootschen.*" Lees: nabootsen.

(*) Zie plaat XXXIII.

BIJLAGE I.

Instructie voor den muntmeester te Batavia.

Bij resolutie van 2 Februarij 1745 is vastgesteld de navolgende instructie, welke gewijzigd is herhaald bij het plakaat van 6 November 1764. Die wijzigingen hebben wij aangeduid door de verschillende lezingen onder elkaar te plaatsen, zoodat de bovenste regel bevat den tekst van de instructie van 1745 en de onderste dien van 1764. Wat tusschen haakjes is geplaatst, komt niet voor in de instructie van 1764, maar daarentegen bevat die de artikelen, welke men hieronder in margine zal vinden.

1.

Alle de $\frac{\text{inlandsche munten}}{\text{Javasche zilveren ropijen}}$ zullen moeten geslagen worden onder de directie en het opzigt, ook ter verantwoording van den muntmeester, op het $\frac{\text{gewigt van 23 stuivers en gehalte van 10 penningen, met den stempel voorheen reeds geintroduceerd, en gekarteld.}}{\text{gewigt en gehalte, dat daartoe zal worden gesteld.}}$

2.

En om hiervan verzekerd te zijn zal de $\frac{\text{muntmeester}}{\text{essayeur}}$ van iedere partij, die geprepareerd is voor de munt, een stuk moeten (laten) uitkappen en essaijeren, (ontvangende daarvan ter zijner decharge een briefje van den essaijeur, die de wedergade) $\frac{\text{van}}{\text{en}}$ hetzelve met het essaistukje (zal moeten) overgeven aan den heer direct. generaal of den eersten opperkoopman van 't kasteel, om (als een slaper) bewaard te worden van iedere partij, die ter munt gebragt wordt.

3.

(De muntmeester zal op de gouden munten hebben een half grein onder of over de bepaalde essaijen, zoodat hij omtrent hetgeen twintig karaat van gehalte wezen moet, zal kunnen volstaan met negentien karaat, elf en een half grein, of met twintig karaat en een half grein.)

4.

De muntmeester zal (bij provisie en totdat een meerdere omslag meerdere bedienden vereischt,) een beëedigden adjunct hebben, onder hem staande en van hem dependerende, voor denwelken hij ook zal moeten responderen.

Art. 4.

De muntmeester zal van iedere partij zilver, die hem tot het slaan van ropijen zal worden aangeboden, evenals een hem toetevoegen boekhouder ook zal moeten doen, ordentelijk moeten boekhouden, met bekendstelling van den naam des eigenaars en van wat essai hetzelve bevonden mogte wezen en hoeveel ropijen hij daarvan geslagen en afgegeven heeft, zonder daarvan aan iemand buiten de Hooge Overheid eenige opening of kennis te geven.

5.

Hij zal ook hebben een munts-boekhouder, die mede een beëedigd persoon zal zijn, dewelke alle partijen, bij den muntmeester van de groote geldkamer ontvangen wordende, ten ordinairen, thans gefixeerden prijze van het goud en zilver zal inboeken en wederom afschrijven ten prijze courant (waarop) het gemunte geld in specie, dat in de voorzeide geldkamer of geldkasse zal worden afgegeven, houdende voorts boek van de lasten en profijten der munt, om jaarlijks op den ordinairen tijd aftesluiten.

Art. 5.

De muntmeester zal moeten zorg dragen, dat, indien eenig zilver boven de 10 penningen in allooi bevonden wordt, hetzelve met koper geallieerd wordt, in zoo verre, dat die partij, gelijk alle andere, gebragt worde op het gehalte van

6.

De muntmeester zal het ongemunte goud, dat hij ontvangt, naar de marken fijn goud, die hetzelve inhoudt, volgens de essaijen daarvan gemaakt, weder tot marken fijn goud verantwoorden, bezorgende, bij aldien het hooger van

voorzegde 10 penningen, en dat daarentegen al het minder bevonden wordende zilver door toezet verhoogd worde tot op vorenstaand gehalte, blijvende de beide posten, zoo van het koper als van het zilver, ten laste van den inbrenger, van wien de muntmeester bij de afgave der gemunte ropijen de voldoening zal moeten vragen.

toets is dan de munt, het koper of zilver, waarmede geallieerd moet worden, en zoo het minder toets, dan het op het behoorlijke essaij gefineerd wordt, zonder opbreng van spillagie of iets anders dan hetgeen hem toegelegd is afteschrijven.

7.

Het zilver zal insgelijks aan den muntmeester naar het gehalte en gewigt der staven afgegeven en door hem op dezelfde wijze verantwoord moeten worden, zonder voor de toezats wat te nemen of voor het raffineren iets te vragen.

Art. 6.

De muntmeester zal voor smeltverlies en lekkagie op het zilver, dat hij ontvangt, ten laste van den inbrenger mogen berekenen één percent en bovendien ter goedmaking van alle de ongelden, die tot het smelten, essaijeren, munten, etc. zullen moeten gedragen worden, mede drie percent ten laste als boven.

Art. 7.

Ongerekend nog twee percent, die een ieder voor het gebruik van de munt als eene geregtigheid aan de Compagnie zal moeten contribueren, en overgeven aan gem. muntmeester, welke dezelve ontvangen en maandelijks verantwoorden zal aan den heer Directeur Generaal.

Art. 8.

Voorm. essaijeur en adjunct zullen van de voorzegde vier

8.

Voor al hetwelk de muntmeester, zoowel tot loon, als voor spillagie, item de specie tot het allieren noodig van alle gouden en zilveren munten, die in de voorzeide munt gebragt worden, zal genieten een en een half ten honderd van hetgeen voor rekening van de Compagnie wordt vermunt en een percent daarenboven op de partijen goud van Sumatra's Westkust, nevens de permissie om wanneer er niets voor de Compagnie te munten is, ook voor rekening van particulieren te mogen slaan, naar de bepalingen der soorten, het gewigt en gehalte der muntspeciën, die in deze Javaansche munterij zullen mogen gefabriceerd worden. Van welke partijen hij, boven het voornoemde een ten honderd van Sumatra's Westkust-goud, zal mogen genieten, twee ten honderd voor alle spillagie en andere verliezen, moeite en kosten, waarvan

percent genieten één en dus ieder een half percent, mitsgaders daarvoor nevens gedachten muntmeester responsabel zijn voor het ingebragt wordende zilver.

Art. 9.

Al het inkomende zilver zal door den muntmeester, ten overstaan van gedachten boekhouder en adjunct, moeten ontvangen en door hem en laatstgen. moeten bewaard en de daarvan komende ropijen in zelve voege, onder quitantie ten behoeve van den muntmeester, afgegeven moeten worden.

Art. 10.

Het vermunten zal moeten gereguleerd worden in dezer voege, dat die zijn zilver het eerst inbrengt, ook het eerst zal moeten geholpen worden, bedacht zijnde, dat de partijen behoorlijk genummerd worden ten voorkoming van verwarring.

Art. 11.

Na den stempel, die den muntmeester door de Hooge Indische Regering zal worden aangewezen en voorwaards reeds art. 1 gemeld, zal hij eenlijk heele ropijen en zulks precies naar het voorgeschrevene gehalte en gewigt mogen slaan, zonder eenige andere munt of eenig meerder of minder in allooi zijnde zilver te gebruiken, sub pene van bij het contrarie strafbaar te zullen zijn aan den lijve.

hij een vierde gedeelte zal moeten geven aan de munts-bedienden, zijnen adjunct, den boekhouder en een bediende of meesterknecht, dewelke daarentegen ook gehouden zullen zijn hem, zoowel in dit werk, als in dat van de Compagnie alle hulp en dienst te bewijzen, staande de voornoemde meesterknecht almede onder den eed. En zal de muntmeester de partijen, die hem gebragt worden (om) te vermunten, niet mogen ontvangen dan in presentie van zijnen adjunct en den boekhouder, als gecommitteerden, en gehouden zijn hetzelve na de vermunting weder ten overstaan van dezelfden aan den brenger te extraderen, zonder te inquireren, van waar het komt of ook iets daarvan te mogen reveleren, waartoe ook de voorzeide gecommitteerden gehouden zullen zijn; en zal degeene, die het eerst zijne partij in de munt heeft gebragt, ook het eerst geholpen moeten worden.

9.

En dewijl bij provisie een begin zal worden gemaakt met het slaan van de Javaansche gouden munt, dewelke onder den naam van *derham* of *Javaansche dukaat* bekend zal zijn, op het essaij van twintig karaten, tegen zeven en een half stvs. in gewigt of acht en veertig in de zeven en een half, dan wel zes en negentig in de vijftien realen, naar het alhier bekende, geusiteerde en geijkte reaal-gewigt, zoo zal de gemelde muntmeester ook geen andere als deze munt mogen maken, hetzij van wat stempel of merk die mogt zijn; ook hierin en hier om-

trent geen anderen stempel mogen gebruiken dan degeene, die hem bij resolutie der Hooge Indische Regering zal worden aangewezen, op poene van aan den lijve daarvoor strafbaar te zijn en, naar bevinding van zaken, volgens alle strengheid van de plakaten.

10.

(Echter zal hij van deze muntspecie mogen slaan op denzelfden stempel voor diegeenen, die het begeren, halve en kwart stukken, ook dubbele en vier dubbele, dewelke ook naar den koers der enkele derhams zullen gangbaar zijn, als bij resolutie van de Hooge Regering gefixeerd, zijnde op zes guldens of honderd twintig stvs. zwaar geld, zoodat die speciën dan zullen zijn drie of een en een half, dan wel twaalf of vier en twintig guldens).

11.

(Van alle partijen, die vermunt worden, zullen twee of drie stukken worden afgegeven aan den heer Directeur Generaal of eersten opperkoopman van het Kasteel, om bewaard te worden met behoorlijke superscriptie van den tijd wanneer, de grootte der partij, hoeveel en door welken muntmeester geslagen zijn, doch van kleine partijen zal maar één genomen worden tot een slaper).

12.

(De munt-meester zal op den inhoud van deze instructie moeten afleggen den volgenden eed.

Eed voor den Muntmeester.

Ik beloof en zweer, dat ik de Hoog Mogende Heeren Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden, mijne Souvereinen, de Edele Hoog Achtb. Heeren Bewindhebberen der generale geoctroijeerde Oost-Indische Maatschappij, mitsgaders den Gouverneur Generaal en Raden van Indië gehouw en getrouw zal zijn.

Dat ik geene andere specie, allooi of stempel in deze mij aanbe-

volene munt admitteren, tolereren of conniveren zal als degeene, waartoe ik bij speciale Resolutie van de Hooge Indische Regering gequalificeerd en geordonneerd zal zijn; de bovenstaande ordonnantie en alle andere daartoe relative Resolutiën of reglementen, reeds gemaakt en genomen of nog te maken en te nemen, zoo in dezen als in alle andere opzigten getrouw onderhoudende, en zorg dragende, dat dezelve door mijne bedienden getrouw onderhouden worden: ook zelfs daarnaar ziende, dat geene speciën ter munte worden gebragt, waarvan mij niet alvorens door de handteekening van den beëedigden essaijeur gebleken zal zijn, dat dezelve met de geordonneerde gehalte der munt, die daarvan gestempeld moet worden, overeenkomt, en dat ik voorts in alles mij zoodanig gedragen zal als een vroom en getrouw munt-meester toestaat en betaamt.

Zoo waarlijk, enz.

Eed voor de Munts-bedienden.

Ik beloof en zweer, enz.

Dat ik ook den muntmeester, onder denwelken ik als . . . . gesteld ben, met alle trouw en vigilantie zal adsisteren, zijn interest als het mijne behartigende, in alle dingen, die regt en billijk zijn, naar den inhoud van de mij bekende ordonnantie of instructie voor gemelden muntmeester en alle verdere orders door de Hooge Regering van Indië op dat stuk beraamd en nog te beramen, dewelke ik beloof opregt en getrouw na te komen.

Zoo waarlijk, enz.)

Bij het plakaat van 1764 is mede een gewijzigde eed voor den muntmeester, diens adjunct en boekhouder gevoegd.

De instructie is ten derden male, wederom eenigzins gewijzigd, vastgesteld bij plakaat van 24 November 1795.

BIJLAGE II.

Geschiedenis van de Munt te Soerabaja. (*)

Volgens mededeeling van eenige Soerabajasche oudgasten is de eerste munt te Soerabaja opgerigt in de onmiddelijke nabijheid van de protestantsche kerk, terwijl de pletmolen was geplaatst, waar de Gouvernements postpaarden in 1853 gesteld waren, — beide opgerigt onder het bestuur van den Maarschalk Daendels.

Onmiddelijk na de overgave van het Indische bestuur in 1816 werd, ter vervanging van voormelde munt-inrigting, te Soerabaja eene nieuwe munt en pletmolen opgerigt, welke gebouwen thans, na belangrijke veranderingen te hebben ondergaan, gebezigd worden tot kettingkwartier, binnenboeijen en kantoren van den Adsistent-resident voor de policie.

Beide etablissementen zijn, na de voltooijing in 1818, tot 1826 voortdurend in werking geweest, onder het bestuur van den muntmeester van Leeuwen.

De werktuigen van beide etablissementen waren volgens eenige, door mij aldaar gevonden debris, welke als oud ijzer en koper op publieke vendutie verkocht zijn geworden, hoogst gebrekkig, niet alleen wat de uitvoering betrof, maar zelfs de constructie bleek te zijn volgens de eerste uitvinding van pletmolen en muntpers in den jare 1553 en 1641.

De pletmolen werd gedreven door water, uit de vroegere rivier Krambangan, thans gekanaliseerd en alleen dienende als hoofdriool

(*) Medegedeeld door den heer F. D. Godon.

van de zoogenaamde stad Soerabaja, tot stand gebragt door den Resident de Perez.

De waterstand van genoemde rivier was niet genoegzaam om de pletmolen voortdurend in werking te houden, en wel hoofdzakelijk ten gevolge van het hooge achterwater, hetwelk door den vloed der zee werd veroorzaakt, zoodat men in de oostmoeson slechts bij eb kon doorwerken.

Eene technische beschrijving van alle destijds bestaan hebbende werktuigen is, zonder tot groote omslagtigheid te vervallen, niet wel mogelijk. Wanneer men daaromtrent eenigzins op de hoogte wenscht te zijn, behoeft men slechts de oudste encyclopedie en wel die van Herborn, uitgegeven in het jaar 1620, na te lezen, met dien verstande echter, dat de practische uitvoering van veel minder gehalte te Soerabaja is geweest dan daarin wordt beschreven.

Beide etablissementen werden met ultimo 1826 tot 1833 geschorst.

Bij de invoering van het kultuurstelsel op Java deed zich onmiddelijk gebrek aan kopergeld gevoelen.

Dat gebrek vermeerderde aanmerkelijk door het niet uitzenden uit Nederland van zilveren specie en het successivelijk verdwijnen van het weinige, nog aanwezige zilver-geld naar China, Singapoer en andere plaatsen, waar bijna hoegenaamd geen ruilhandel bestaat. Ten gevolge van dien kon men voorzien, dat het kopergeld de standpenning van Java zou worden, gelijk het zulks werkelijk geweest is tot aan de uitgifte van recepissen en gouvernements-wissels op Nederland door den Gouverneur Generaal Rochussen.

Men voorzag toenmaals, dat de munt-etablissementen, vooral de pletmolen, geene genoegzame capaciteit zouden bezitten om aan de toenemende behoefte aan koperen munt te kunnen voldoen, ten gevolge waarvan men bedacht was een nieuwen pletmolen te *Tawangsari*, 10 à 12 palen opwaarts aan de rivier de *Kalimas*, op te rigten.

De uitvoering der daartoe benoodigde gebouwen werd aan den ingenieur van den waterstaat van Thiel opgedragen, die zich daarvan ten

volle kweet en de beweegkracht der machinerie uit twee waterraderen deed bestaan.

Het stellen van de benoodigde werktuigen werd opgedragen aan den ingenieur Naninga, die speciaal tot dat einde werd benoemd en tevens belast werd met de leiding der werkzaamheden.

Om een denkbeeld te geven van den ongeschikten toestand van al de werktuigen is voldoende aan te stippen, dat de pletrollen of cylinders werden vervaardigd uit koper, derhalve uit hetzelfde metaal, als hetgeen geplet moest worden, namelijk Japansch koper, zonder voorzien te zijn van stelschroeven of ronselwerk, tot het geven van eene valserende beweging.

Uit den allerslechtsten toestand van het geheel laat het zich verklaren, dat de hersmeltingen van afval of liever, technisch uitgedrukt, van schroot belangrijk en het smeltverlies aanzienlijk waren.

Hoewel munt en pletmolen van elkander gescheiden waren, bleef toch de financiële en materiële verantwoording van beiden bij de directie der munt berusten. En als om de zaak nog omslagtiger te maken moesten, op last van den directeur de Vogel, de plaatjes in het muntgebouw gepoetst worden, waardoor het transport van koperen plaatjes en afval van en naar den pletmolen belangrijk vermeerderd werd.

De ingenieur Naninga, die uit den aard zijner betrekking het best in staat was om den waren stand van zaken te onderzoeken, deed het voorstel om het administrative gedeelte van den pletmolen geheel bij hem te doen berusten, ten einde eene geheele afscheiding van munt en pletmolen te bewerkstelligen.

De inrigting van het muntmaterieel was in vergelijk met dat van den pletmolen even ongeloofelijk slecht. Om daarvan een volkomen waar en afdoend voorbeeld te geven, is het genoeg te vermelden, dat, bij slijting van de schroefdraden der muntpersen, die slijting aangevuld werd met rotting.

Aanvankelijk, bij de wederoprigting van de munt in 1833, werden de muntstempels vervaardigd in 's lands constructiewinkel, welke des-

tijds onder de directie van den kapitein der artillerie Demmenie stond. Vermoedelijk is het hieraan toe te schrijven, dat de duiten, in 1833 geslagen, instede van het muntmeestersteeken V (de Vogel) te voeren, met het merk D (Demmenie) voorzien zijn.

De directeur van de munt, die met den directeur van den constructiewinkel steeds in onmin verkeerde, wist te bewerken, dat het aanmaken der muntstempels in het muntgebouw en onder zijn onmiddelijk toezigt plaats vond, van welken tijd af de D vervangen is door eene V.

De onvoorziene en snelle uitbreiding der kultures, geschikt voor de Europesche markt, deed in gelijke verhouding de behoefte aan koperen munt toenemen, ten gevolge waarvan de pletmolen, die slechts de capaciteit bezat om 8000 pikol Japansch koper tot plaatjes te verwerken, lang niet voldoende werd bevonden om aan de behoefte te voldoen.

Alstoen werd besloten, tot aanvulling dier behoefte, plaatjes uit Nederland te ontbieden, wier uitzendingen jaarlijks zoo aanmerkelijk toenamen, dat, niettegenstaande er reeds een vermeerderd aantal muntpersen aanwezig was, de behoefte aan die werktuigen zich steeds deed gevoelen.

Het Indische Gouvernement, overtuigd van den slechten en allerondoelmatigsten toestand van de te Soerabaja gevestigde munt en pletmolen, besloot eindelijk in 1838 een deskundige te ontbieden, tot het maken van uitbreidingen bij de inrigtingen en het invoeren van een beter systeem van werken, dan vroeger aldaar gevolgd was.

Dat lot viel mij te beurt; en reeds in 1840 mogt ik het genoegen hebben alle muntpersen te kunnen voorzien van gegoten, stalen stempels, waarin, door middel van matrijzen en ponsoenen, de gravure werd ingedrukt, zoodat eerst van genoemd jaar af, gelijkvormigheid in den stempelslag heeft bestaan.

Ook de oude muntpersen, welke zich alle, zooals reeds vermeld is, in desolaten toestand bevonden, werden successivelijk door andere vervangen, naar het model van Poncelet, alleen geschikt tot de munting à coin libre.

Evenals voor de munt, werd ook voor de uitbreiding en verbetering van den pletmolen het benoodigde materieel in den constructiewinkel, volgens de door mij opgegevene modellen, aangemaakt.

Juist op het tijdstip, dat nuttig gebruik zou kunnen worden gemaakt van alle nieuw aangemaakte werktuigen, werden, ten gevolge van de invoering van het recepissen-stelsel, munt en pletmolen gesupprimeerd, zoodat meerendeels alle, aan beide etablissementen gemaakte verbeteringen tot niets hebben geleid en de gelegenheid heeft ontbroken om de gunstige resultaten te ontwaren, die men zich daarvan had voorgesteld.

Elf jaren na gemelde suppressie werd eene nieuwe koperen pasmunt vastgesteld, die bepaaldelijk in den ring zoude moeten gestempeld worden. De geheele nieuwe materiële inrigting van munt en pletmolen werd daardoor nutteloos.

Bij het ministerie van koloniën bestond aanvankelijk het plan om de aanmunting van het nieuwe koperen pasgeld in Indië te doen plaats hebben. Als een gevolg daarvan werd aan mij en aan den Ingenieur van den Waterstaat de Bruyn opgedragen begrootingen te maken van het kostende, om de munt en pletmolen weder in dien staat te brengen, waarop zij het laatst hadden gewerkt.

Bij die gelegenheid werd door mij opgemerkt, dat het Indische Gouvernement in eene belangrijke dwaling verkeerde, vermits het Nederlandsche Gouvernement de ringmunting had bevolen. Aangezien nu de munt te Soerabaja nimmer in den ring had gemunt, konde het dus de bedoeling niet wezen, die munt weder in dien staat te brengen, waarin zij het laatst had gewerkt.

Het schijnt, dat, niettegenstaande door mij eene memorie van toelichting bij mijn rapport ter zake was gevoegd, ten einde het Gouvernement van deze dwaling terug te brengen, mijne technische bemerking niet begrepen konde worden.

Het was hoofdzakelijk voor die zaak, dat ik mij in 1854 naar Nederland begaf.

Bij aankomst in Nederland werd ik van wege den Minister van Koloniën uitgenoodigd, een verslag te geven van den toestand van de munt en pletmolen te Soerabaja.

Dat verslag kwam hierop neder: dat van al het bestaande, zoowel nieuw aangemaakt, als oud, van munt en pletmolen niets meer gebruikt konde worden; dat munt en pletmolen nimmer gunstige resultaten, noch eene redelijke muntsoort hadden opgeleverd, omdat steeds op de gebrekkigste wijze was gewerkt; dat, bijaldien de munt en pletmolen tot ringmunting moesten worden ingerigt, ook daartoe twee geheel nieuwe etablissementen moesten worden opgerigt; dat, zoo het Gouvernement in de spoedige aanmunting van het koperen pasgeld bijzonder veel belang stelde, blijkbaar uit de bepaling, dat in drie jaren tijds *f* 12,000,000 aan dat geld moest zijn vervaardigd, het alsdan was aan te raden de aanmunt van het koperen pasgeld over te laten aan de vrije concurrentie in Europa, want, dat het volstrekt ondoenlijk was, in drie jaren tijds twee belangrijke etablissementen op Java tot stand te brengen en daarin kopergeld tot het verlangde bedrag aan te maken.

Het was hoofdzakelijk door dit verslag, dat het Ministerie van Koloniën tot het besluit kwam, de aanmunting in Nederland uit te besteden en geheel af te zien van een herstel van munt en pletmolen te Soerabaja.

COMPAGNIE VAN VERRE TE AMSTERDAM.

1594 - 1602.

COMPAGNIE VAN VERRE TE MIDDELBURG.

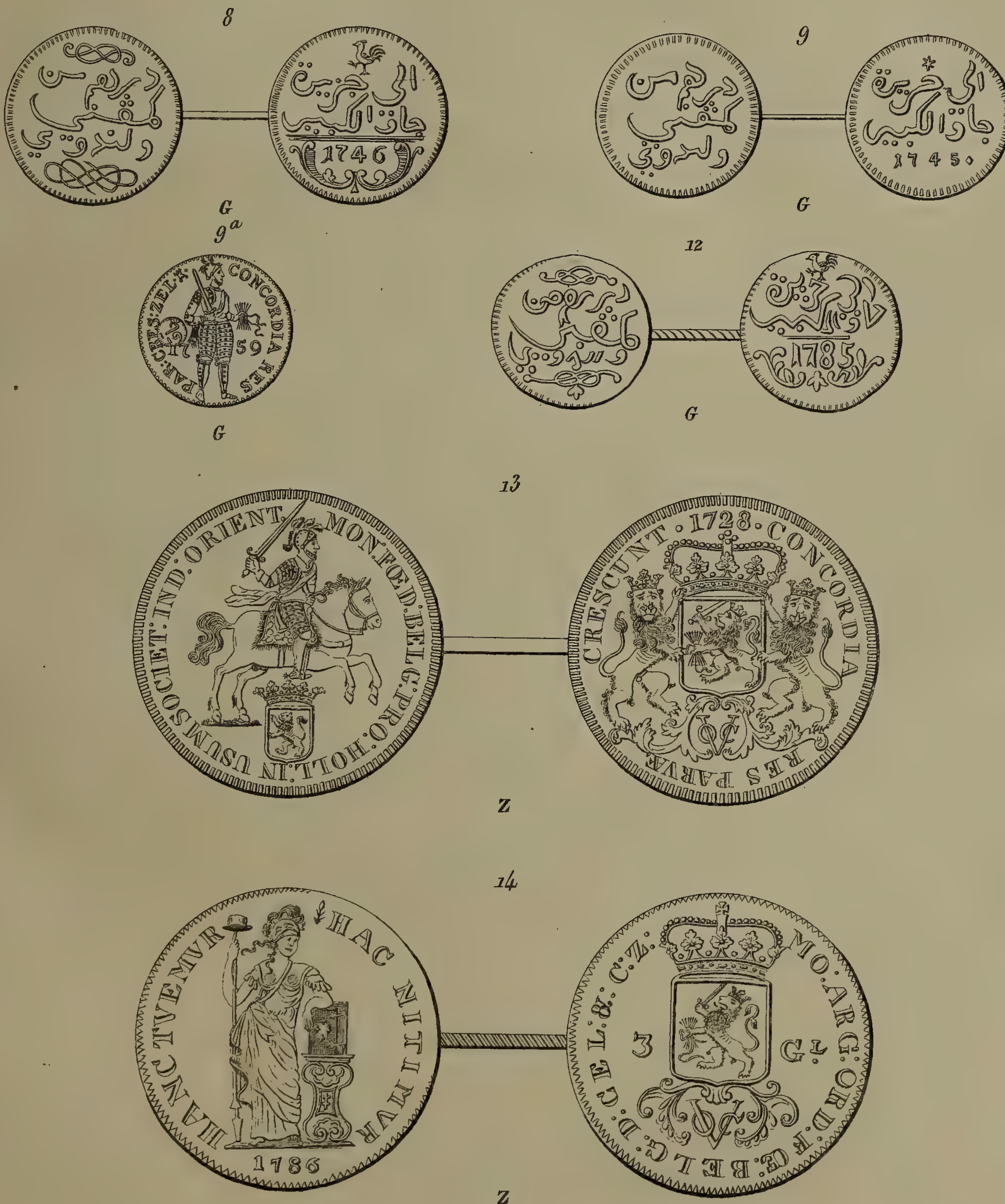
1597 - 1602.

M. L. Huart, Lith. Batavia

VEREENIGDE OOST-INDISCHE COMPAGNIE.

1602 – 1799.

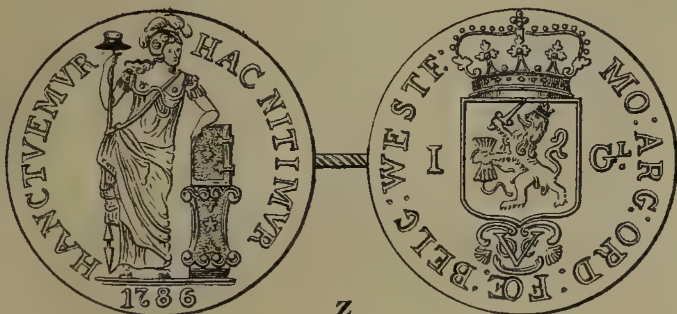

M. L. Huart, Lith. Batavia.

VEREENIGDE OOST-INDISCHE COMPAGNIE.

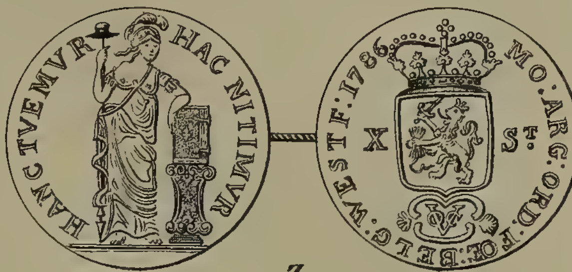
1602-1799.

15

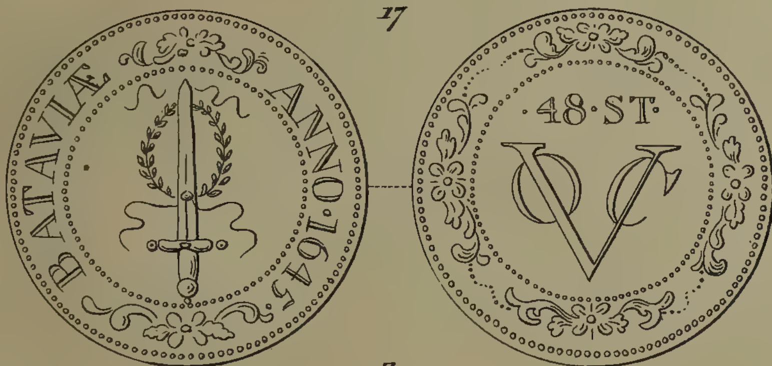
Z

16

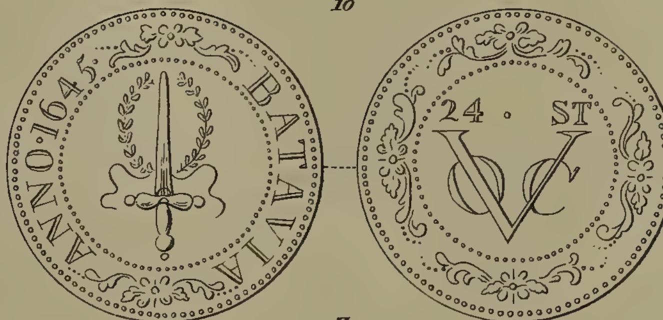
Z

17

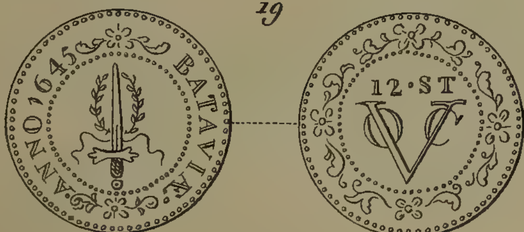
Z

18

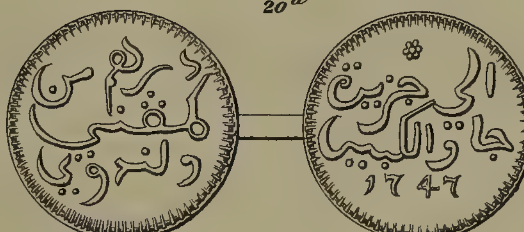
Z

19

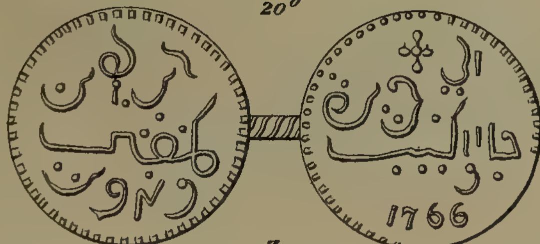
Z

20[a]

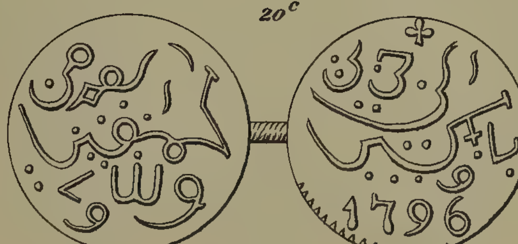
Z

20[b]

Z

20[c]

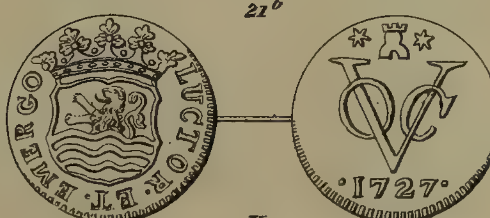
Z

21[a]

K

21[b]

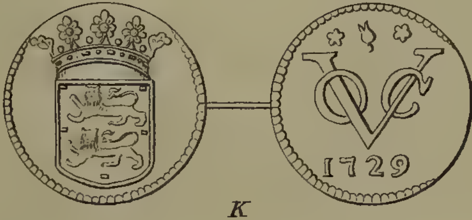
K

M. L. Hu[illegible] Lith. Ba[illegible]

VEREENIGDE OOST-INDISCHE COMPAGNIE.

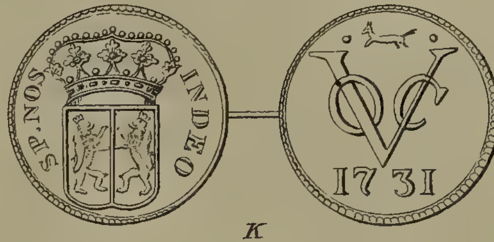
1602 - 1799.

21c

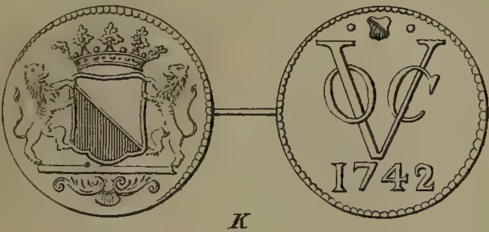
K

21d

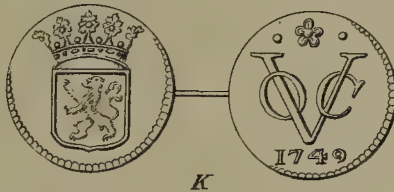
K

21e

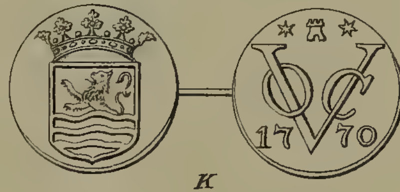
K

22a

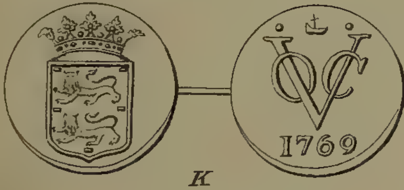
K

22b

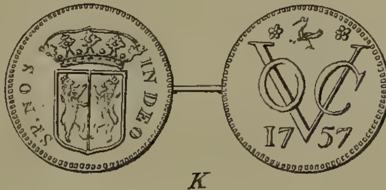
K

22c

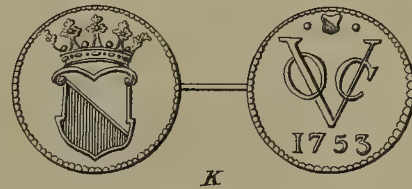
K

22d

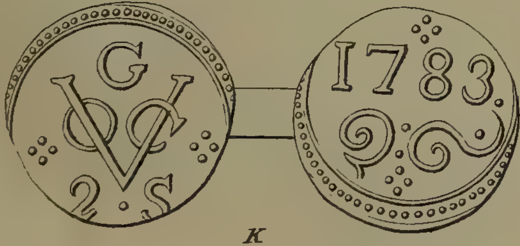
K

22e

K

23

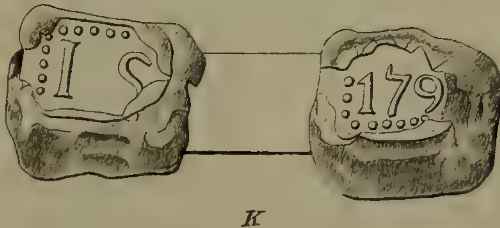
K

25

K

26

K

M. L. Huart, Lith. Batavia.

VEREENIGDE OOST-INDISCHE COMPAGNIE.

1602 - 1799.

BATAAFSCHE REPUBLIEK.

1800 - 180 6/7.

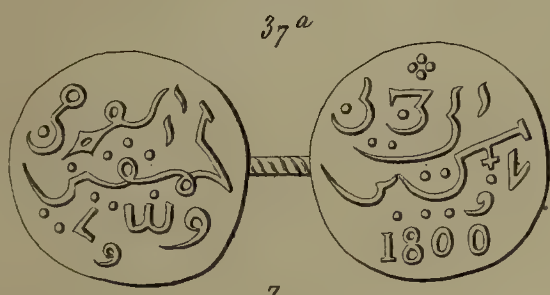

M. L. Huart, Batavia.

BATAAFSCHE REPUBLIEK.

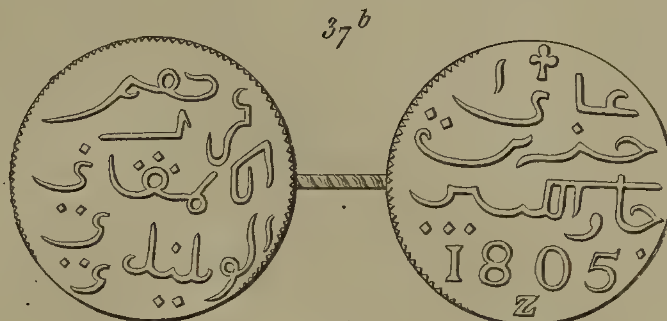
1800 - 1806/7.

37[a]

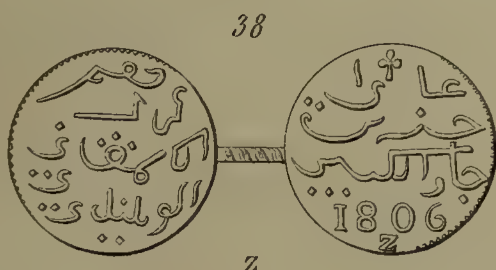
Z

37[b]

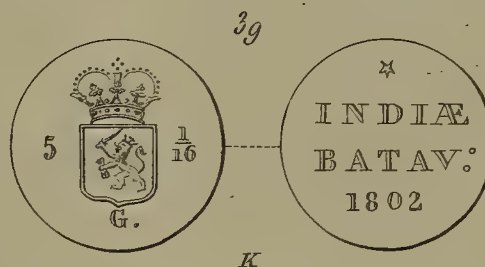
Z

38

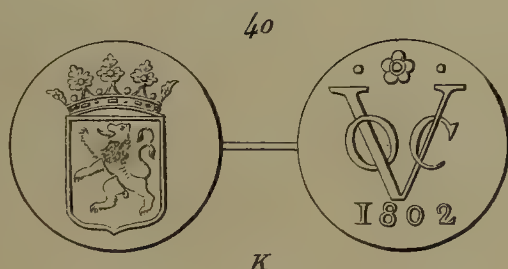
Z

39

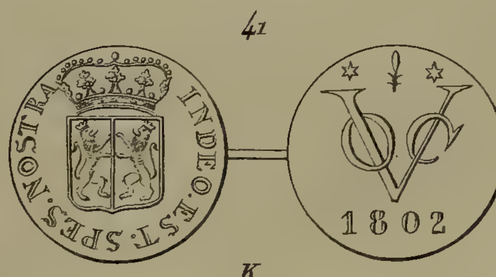
K

40

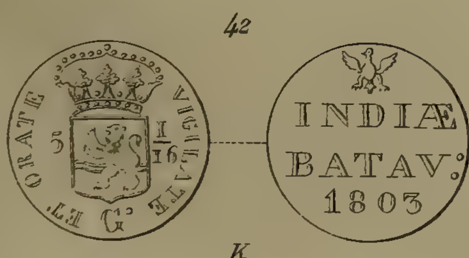
K

41

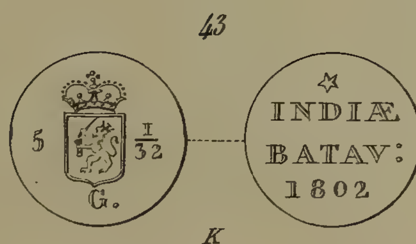
K

42

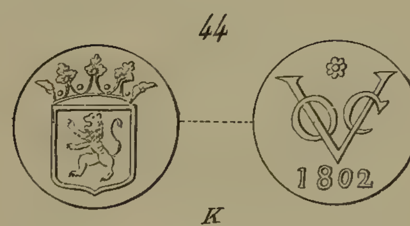
K

43

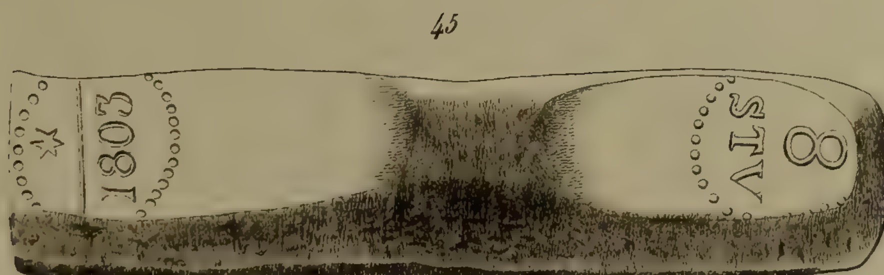
K

44

K

45

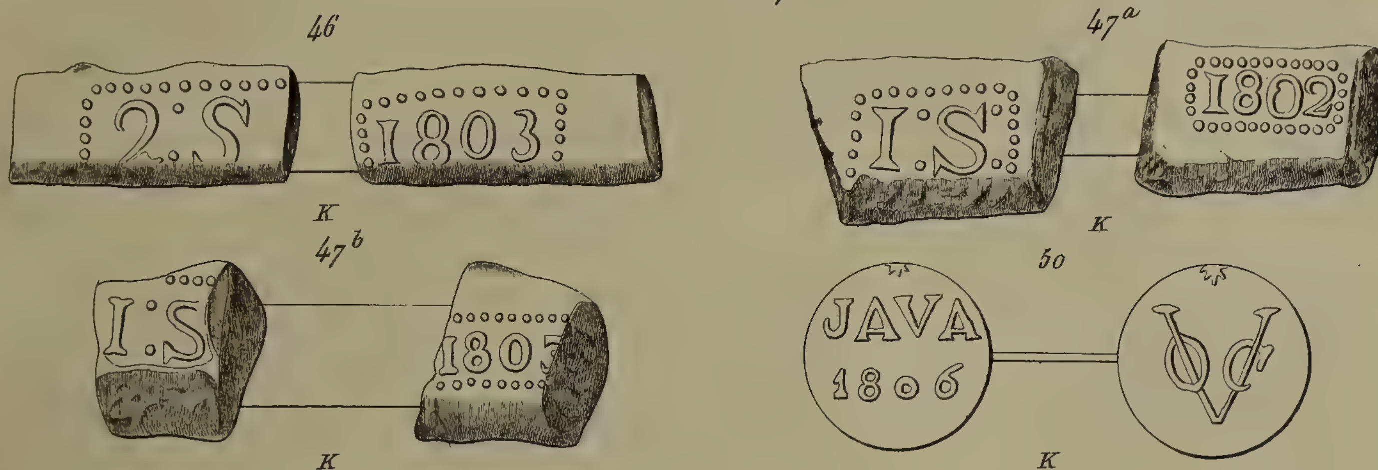

K

M.L. Huart, Lith. Batavia

BATAAFSCHE REPUBLIEK.

1800 - 1806/7.

KONINGRIJK HOLLAND EN FRANSCH KEIZERRIJK.

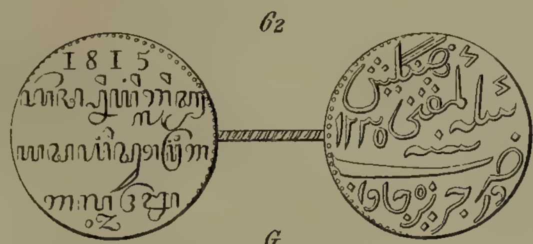
1807 - 1811.

BRITSCH BESTUUR.

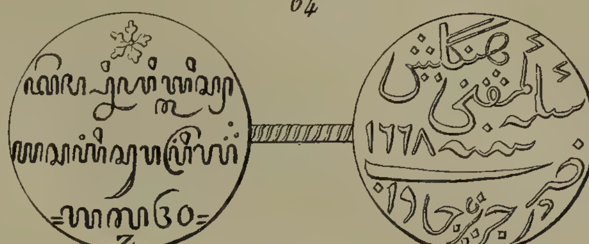
1811 – 1816.

62

G

64

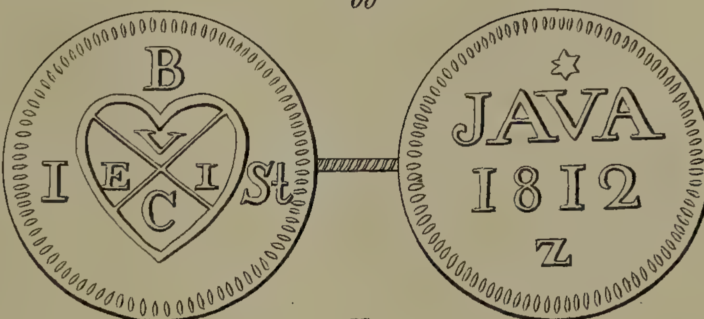
Z

65

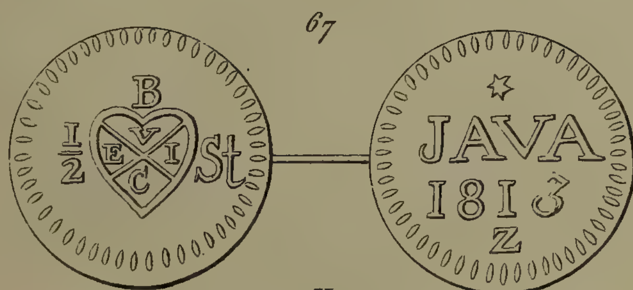
Z

66

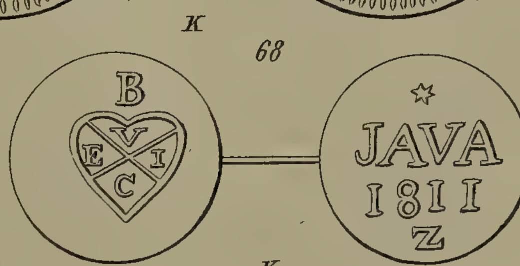
K

67

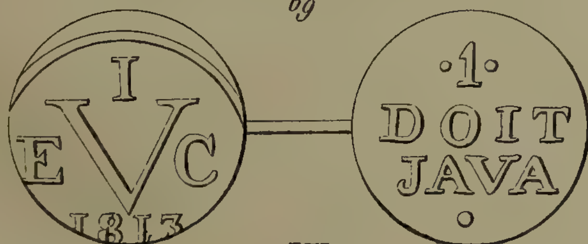
K

68

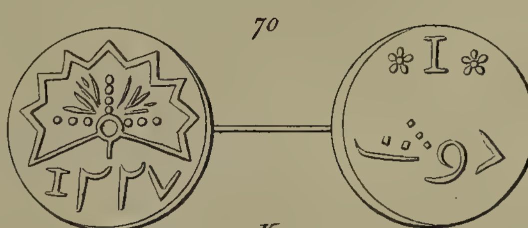
K

69

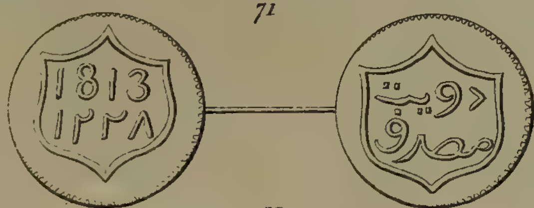
TIN.

70

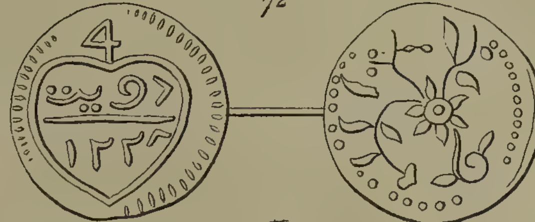
K

71

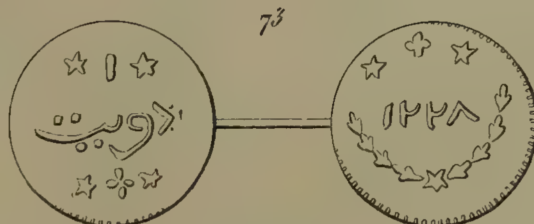
K

72

K

73

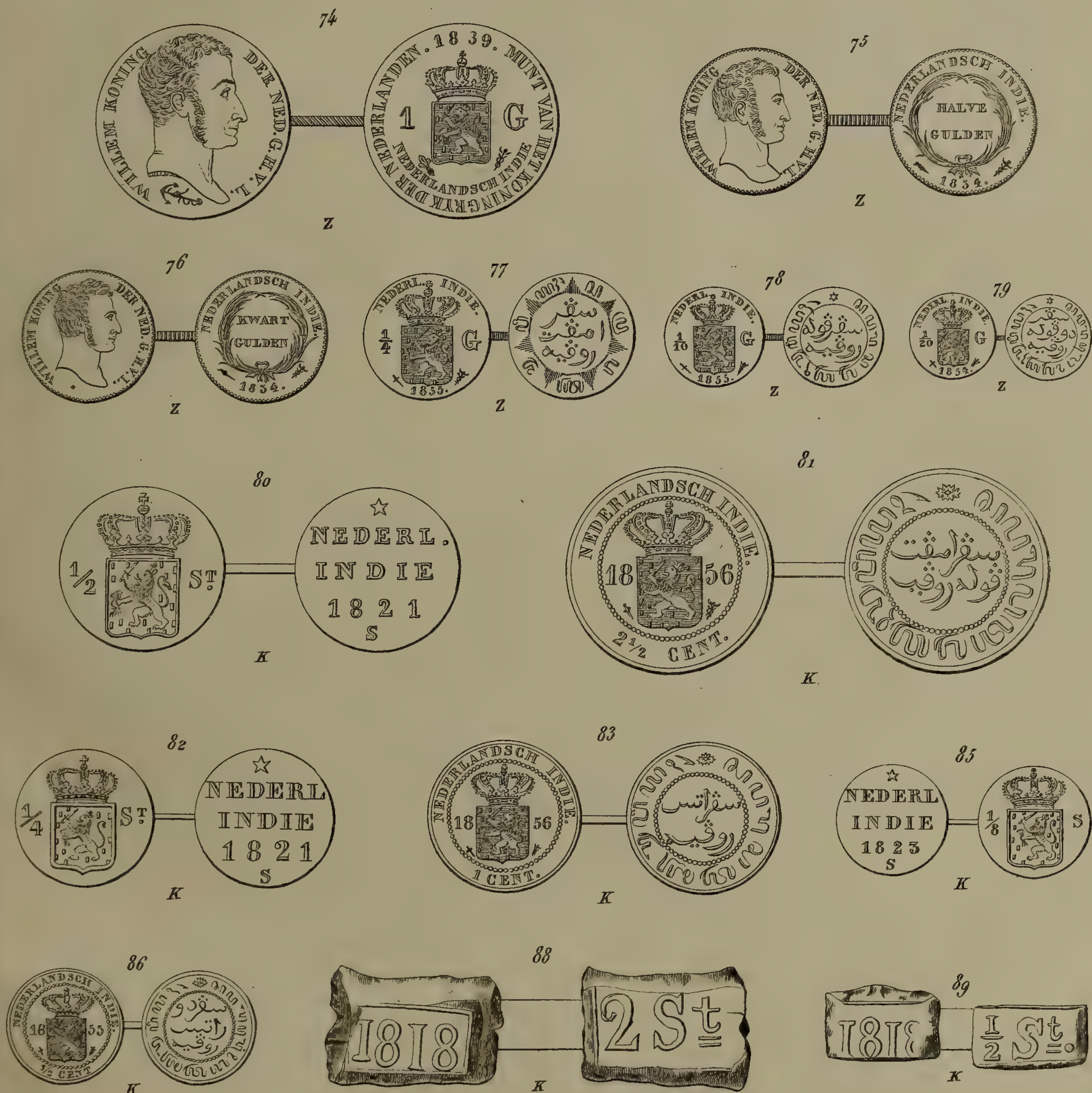

K

M. L. Huart. Lith. Batavia.

NEDERLANDSCH INDISCH GOUVERNEMENT.

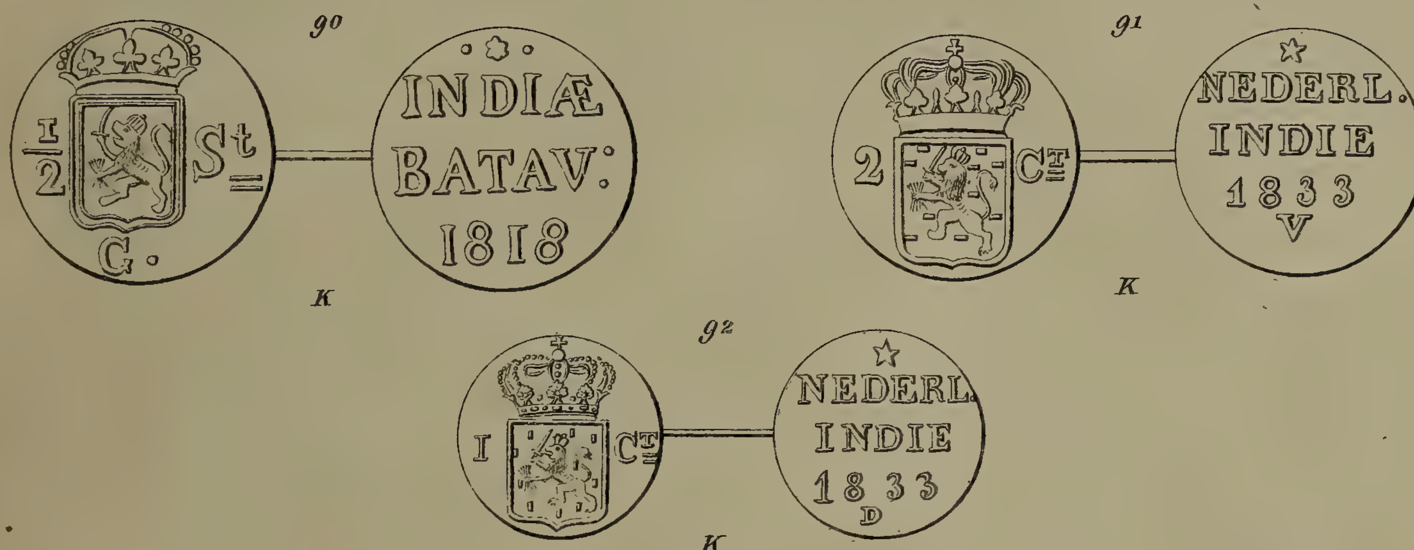
1816 – 1860.

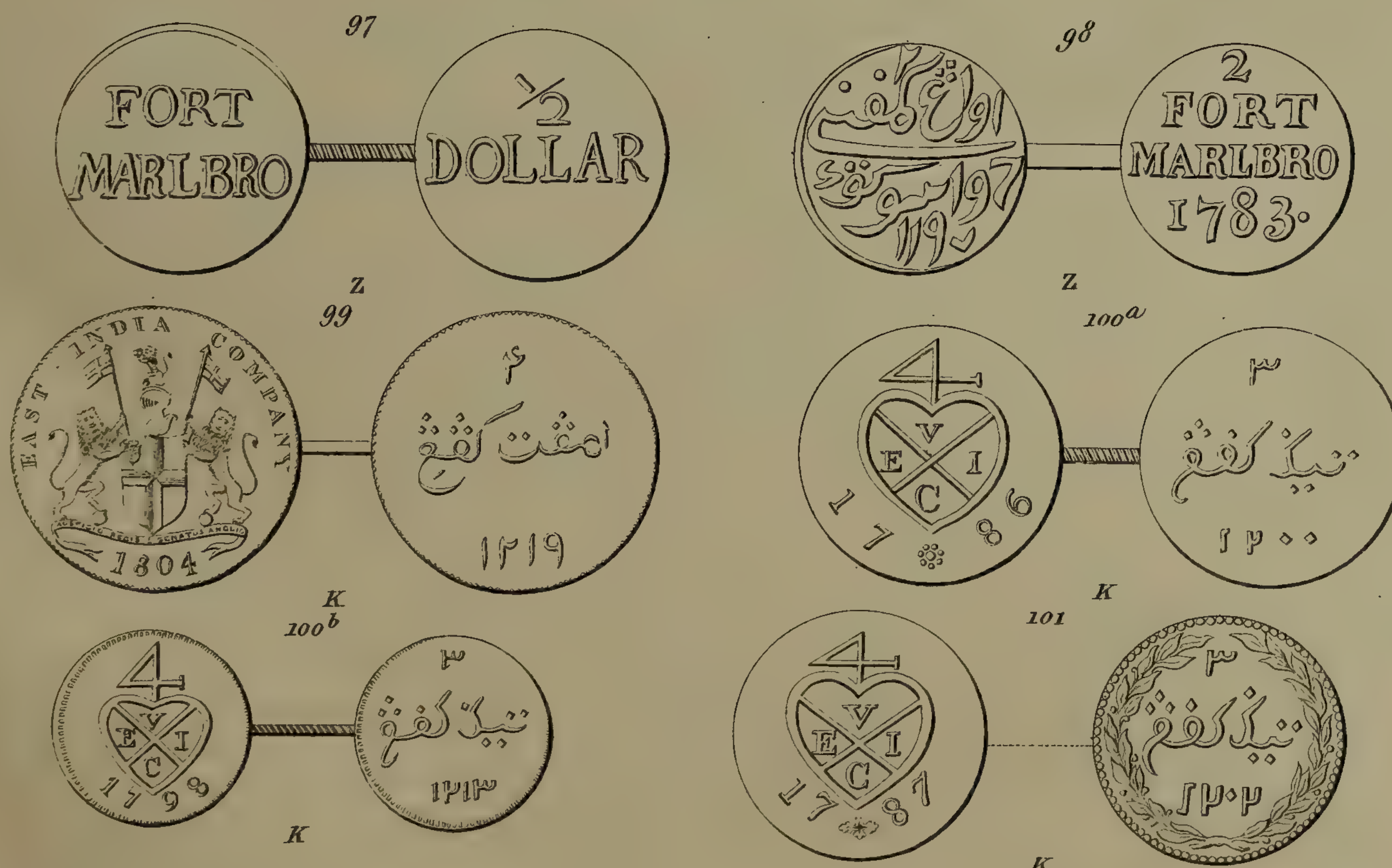
M. L. Huart, Lith. Batavia

NEDERLANDSCH INDISCH GOUVERNEMENT.

1816 - 1860.

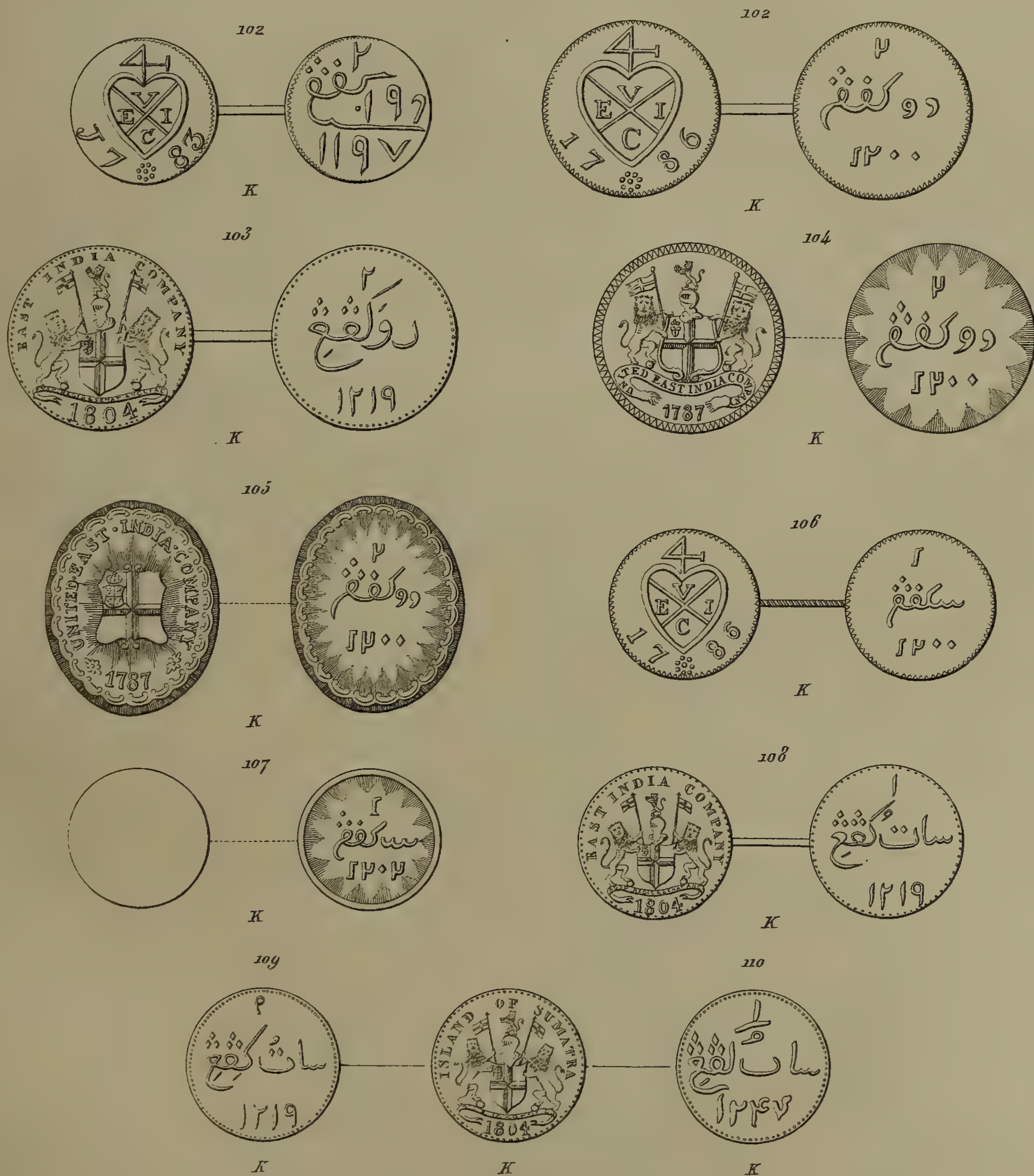

ENGELSCHE OOST-INDISCHE COMPAGNIE VOOR SUMATRA.

M. L. Huart, Lith Batavia

ENGELSCHE OOST-INDISCHE COMPAGNIE VOOR SUMATRA.

M. L. Huart Lith. Batavia

MUNTEN DOOR ENGELSCHE PARTICULIEREN VOOR SUMATRA GESLAGEN.

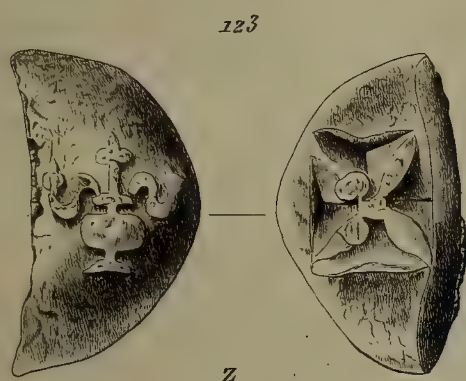

JAVA.

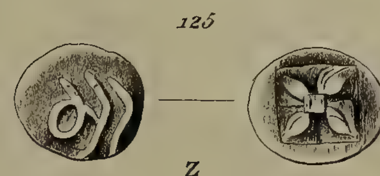

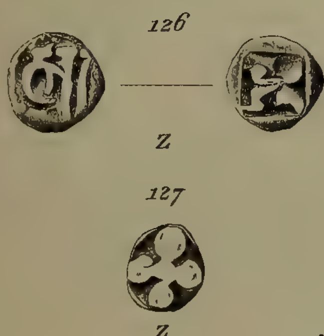
M. L. Hzart Lith. Batavia

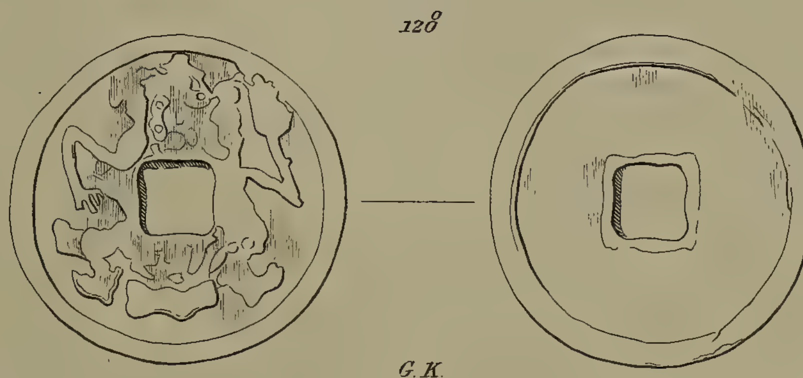
JAVA.

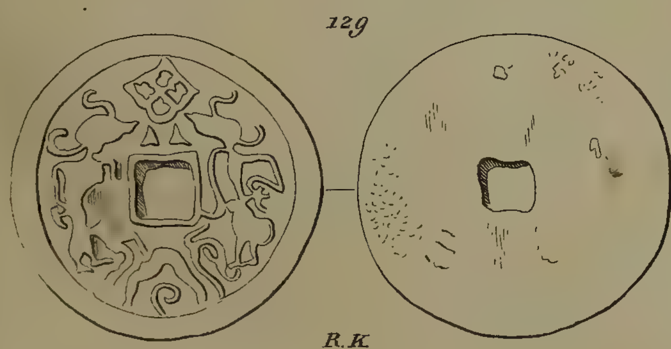

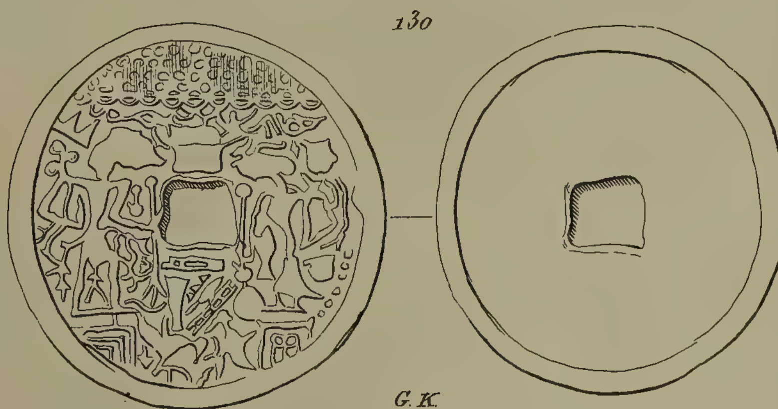

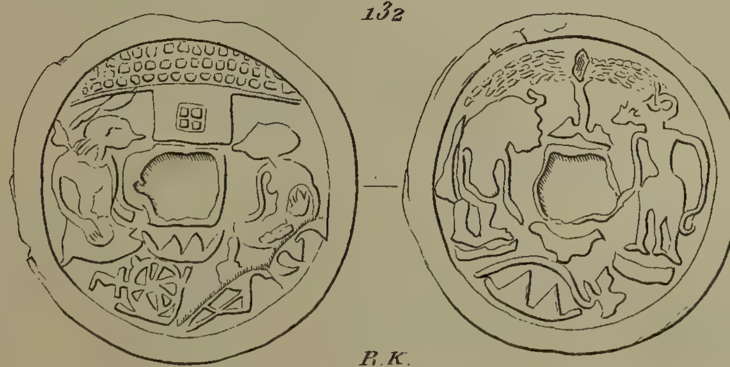

M. L. Huart, Lith. Batavia

JAVA.

133

134

R.K.

135

136

R.K.

137

R.K.

R.K.

R.K.

138

R.K.

JAVA.

139 | 140 | 141

R. | K.   R. | K.   R. | K.

142 | 143

R. | K.   R. | K.

JAVA.

144

145

146

R.|K.

R.|K.

R.|K.

147

148

R.|K.

R.|K.

JAVA.

149

150

151

R. | K.

R. | K.

R. | K.

152

153

R. | K.

R. | K.

M. I. Waart, Lith. Batavia

JAVA.

154

R. | K.

155

R. | K.

156

R. | K.

157

R. K.

158

R. K.

159

R. K.

160

R. K.

M. L. Hazart. Lith. Batavia.

JAVA.

161

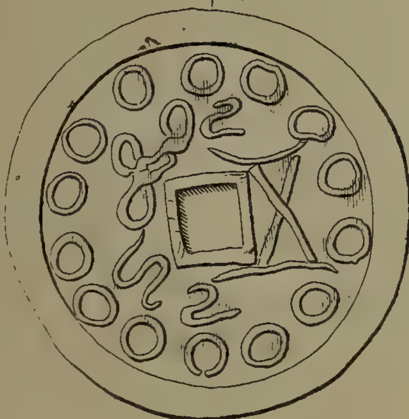
162

163

G. | K.

R. | K.

G. | K.

164

TIN.

165

R. | K.

167

TIN.

M. L. Huart, Lith. Batavia.

G. | K.

BANTAM.

168

169

Z

G.K.

170

171

172

G.K.

G.K.

TIN.

CHERIBON.

173

174

175

TIN.

TIN.

TIN.

SUMANAP.

176 a

176 b

177

HANC TUEMUR HAC NITIMUR

1796.

Z

Z

Z

M. I. Bauer. Lith. Batavia

SUMANAP.

178

Z

179

Z

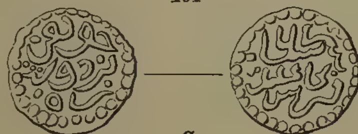
180

Z

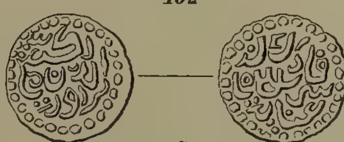
ATJEH.

181

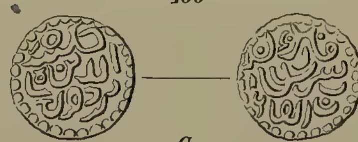
G

182

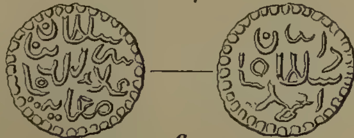
G

183

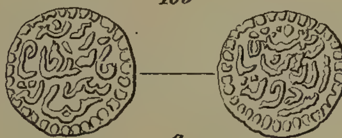
G

184

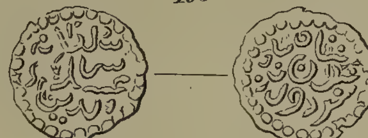
G

185

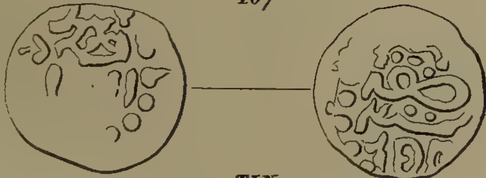
G

186

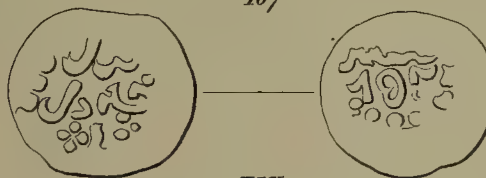
G

187

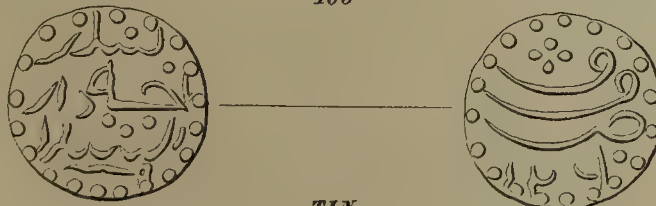
TIN.

187

TIN.

188

TIN.

PALEMBANG.

189

T.

190

T.

191

T.

192

T.

193

G.K.

194

T.

195

T.

196

T.

197

T

198

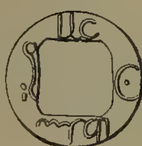
T.

199

T

200

T.

201

T.

202

T.

203

T.

204

T.

205

T

206

T

207

T

208

T.

209

T.

210

T

211

T.

212

T.

213

T

214

T.

215

T

216

T.

217

T

M L Hoart, Lith [illegible]

DJAMBI.

218

T.

219

T.

220

T.

221

T.

222

T.

223

T.

224

T.

225

T.

226

T.

227

T.

228

T.

229

T.

230

T.

231

T.

232

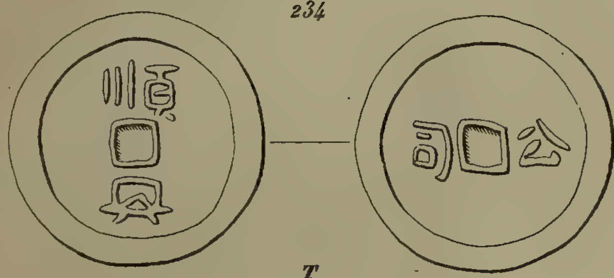
R. K.

233

R. K.

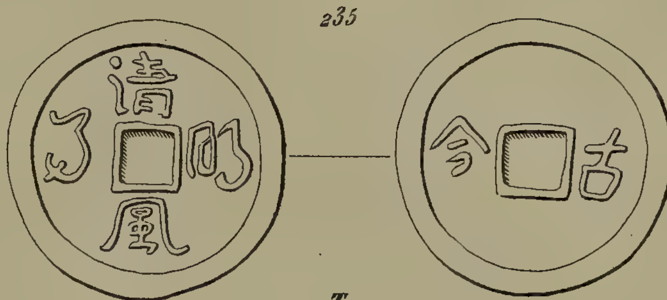
BANKA.

234

T

235

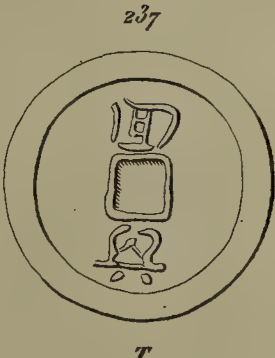
T

236

T

237

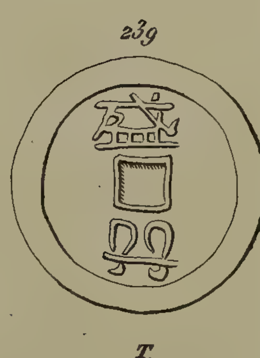
T

238

T

239

T

240

T

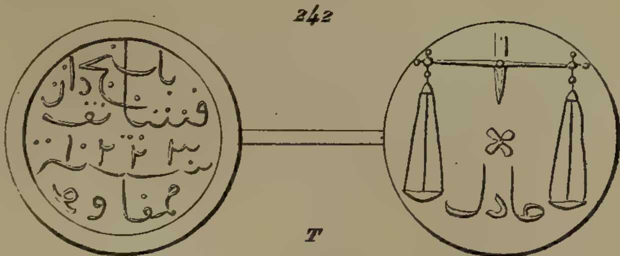
241

T

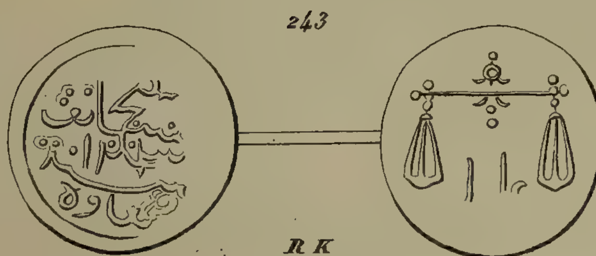
PONTIANAK.

242

T

243

R.K.

244

R.K.

M. L. Huart. inv. Batavia

SAMBAS OF MAMPAWA.

245

T

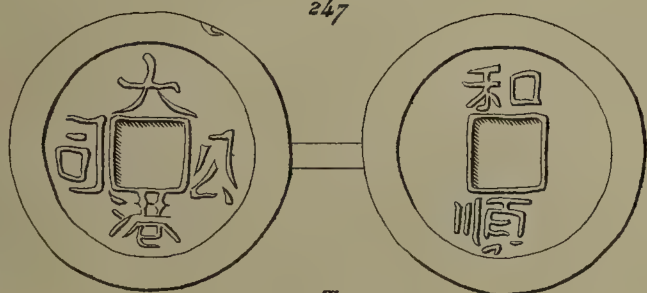
246

T

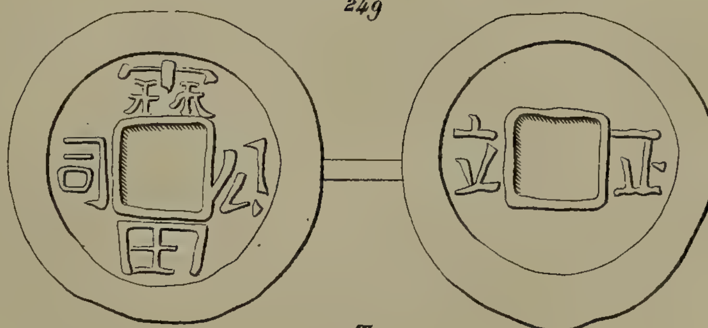
SAMBAS.

247

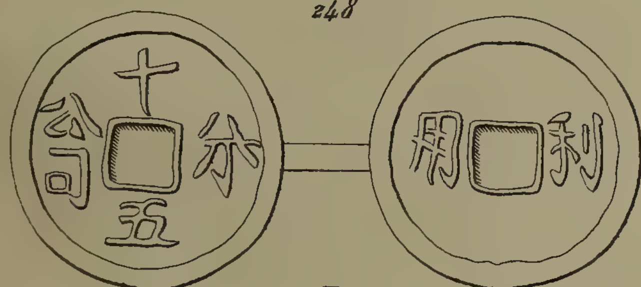
T

249

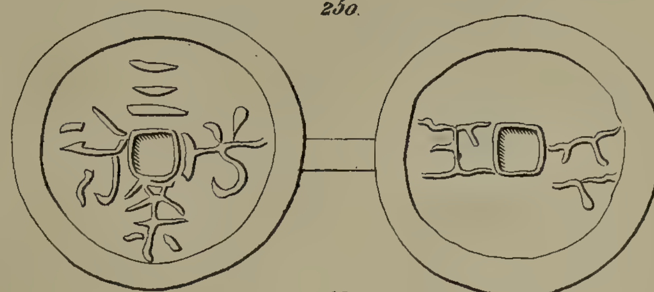
T

248

T

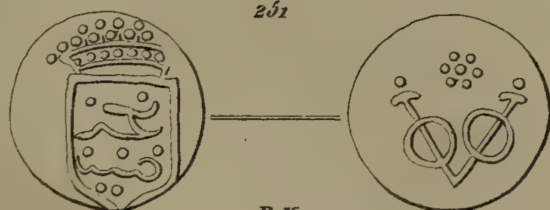
250.

T

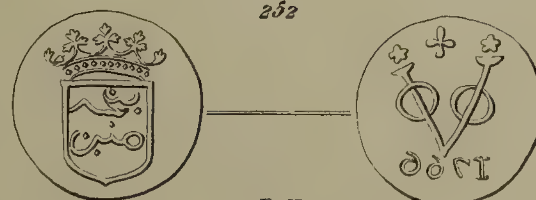
BANDJERMASIN.

251

R.K.

252

R.K.

CELEBES.

253

R.K.

254

R.K.

255

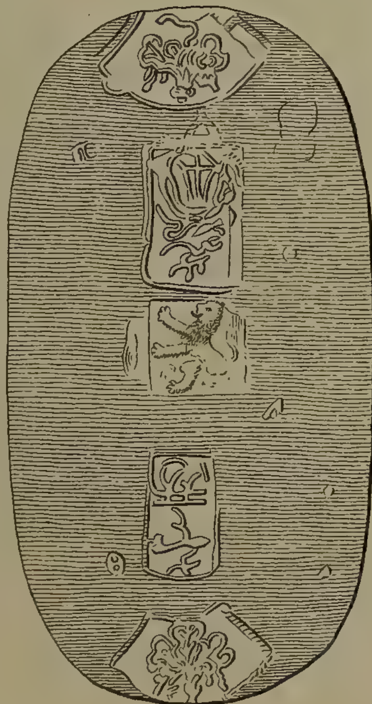

R.K.

SUPPLEMENT.

VEREENIGDE OOST-INDISCHE COMPAGNIE.

256

G.

Zie bladz. 5.

NEDERLANDSCH INDISCH GOUVERNEMENT.

257

R.K.

M. L. Huart. Lith Batavia

JAVA.

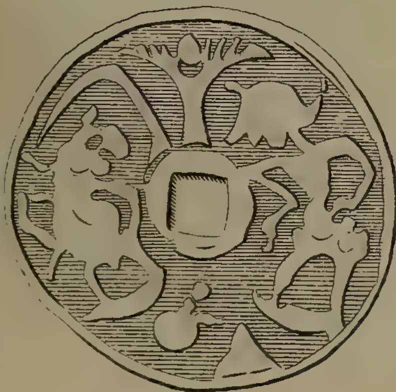
258

K.

259

G. K.

260

G. K.

261

G. K.

262

G. K.

M. L. Huart, Lith. Batavia

JAVA.

263

G. K.

264

G. K.

265

G. K

266

G. K.

JAVA.

267

G. K.

268

G. K.

269

G. K.

270

G. K.

271

G. K.

CHERIBON.

272

TIN.

273

TIN.

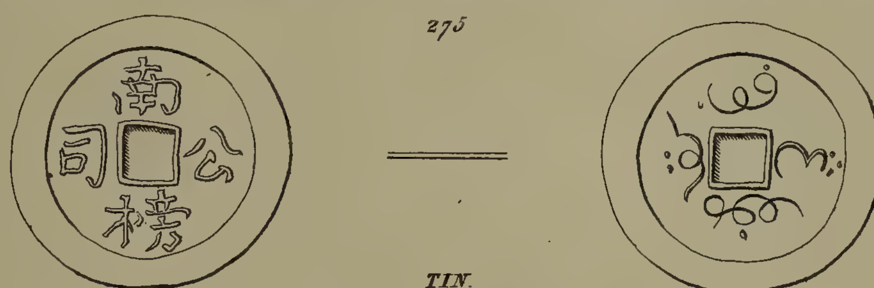
274

TIN.

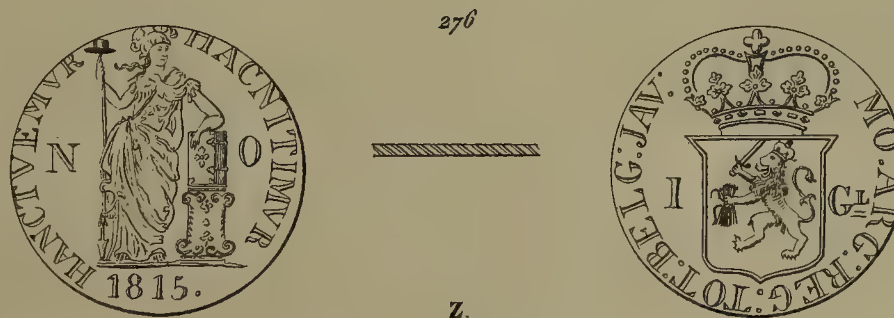
LAMPONGSCHE DISTRICTEN.

275

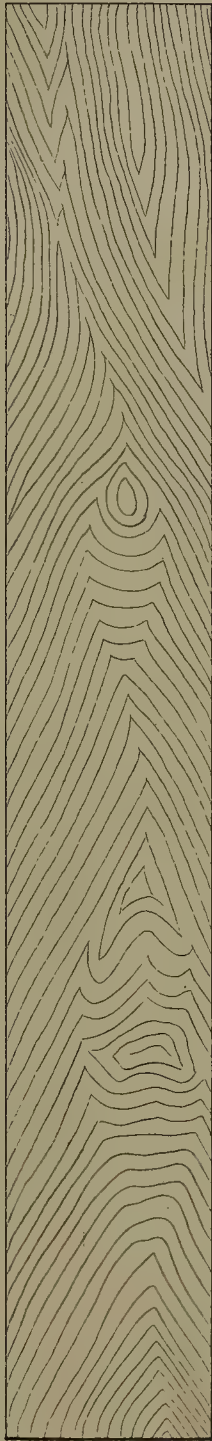
TIN.

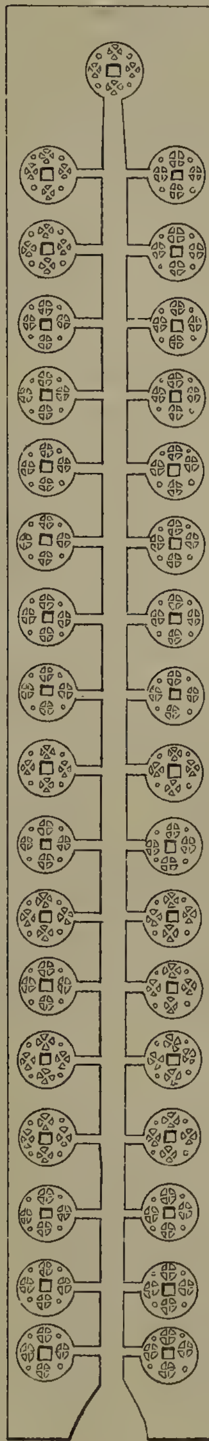
276

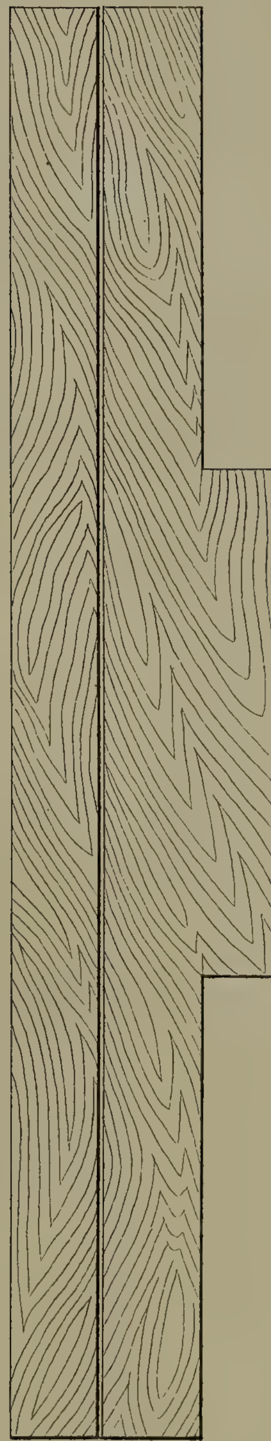

Z.

⅓ der ware grootte.

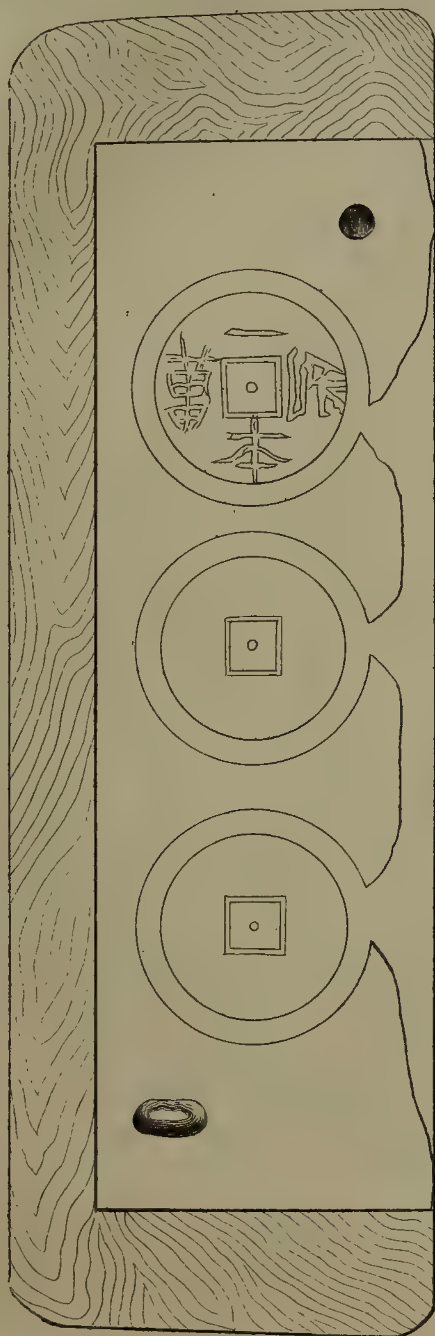

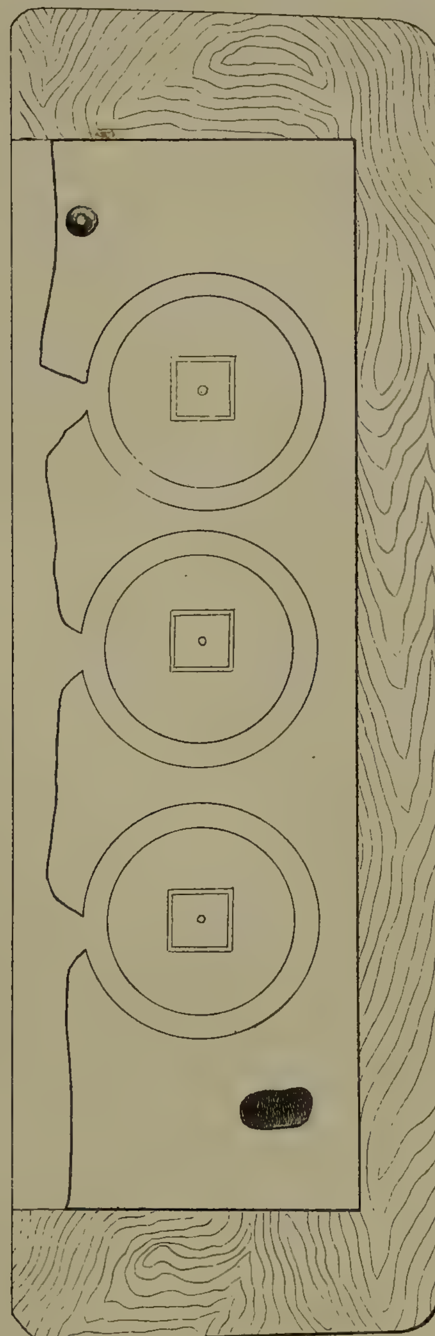
Zie bladz. 143.

M. L. Huart, lith. Batavia

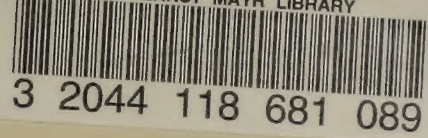
ware grootte.

Zie bladz. 217.

M. L. Hu[illegible], Lith. B[illegible]

MATH LIBRARY
3 2044 118 681 089

